

690
1928-N2(19)

690

რევოლუციური მეცნიერება

12

№ 2 (19)

საქართველო

1928

ს ა რ ზ ე ვ ი

	83
1. პირველიდან მეთხუთმეტე ყრილობამდე	3
2. პ. გორინი—1917 თებერვლის რევ. მამოძრ. ძალების ტროც- კისტულად შეფასების საკითხისთვის	21
3. დ. თოფურიძე—მეორე ყრილობის გარშემო	41
4. პირველი მაისობა (ისტორიული მიმოხილვა)	57
5. გ. ელისაბედაშვილი—რევოლიუციონური მოძრაობა გო- რის მაზრაში	73
6. შ. ლეჟავა—რევოლიუციონური ბრძოლა და პარტიული მუშაობა	92
7. თ. ჟღენტი—ზოგიერთი ეპიზოდები პარტიული მუშაობი- დან 1905 წ. შემდეგ	131
8. კ. ბერძენიშვილი—ბათუმი ოქტომბრის სამზადისში	147
9. სერგო მეგრელიშვილი—პირადი მოვლენები	190
10. ა. რუხაძე—ალიოშა ჯაფარიძე ციმბირში	201
11. სერაფიონ ლომიძე—ჩვენი მუშაობა თებერვლის რევოლი- უციის შემდეგ	205
12. ამხ. თეოფილე ჯაფარიძე ხსოვნას	221
13. მიხა ჩოდრიშვილი—ამხ. თეოფილე ჩიჩუა	227
14. სერგო ქორიძე—ჩემი რევოლიუციონური წარსულიდან	230
15. სიმონ სალარიძე—გლეხთა მოძრაობა ბორჩალოში	237
16. დ. ნასარიძე—არა გავხდით ბოლშევიკი	245
17. ფ. მაზარაძე—საბჭო განმარტება	284
18. პარტიული არქივი—კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრა- ტიულ ორგანიზაციების კავშირის პროგრამის პროექტი	255
19. მასალები და დოკუმენტები	266
20. პარტიის მუშაობის გარშემო	275
21. ფ. მაზარაძე—ამხ. ალექსი (საშა) გეგუკიძის სიტყვები	283

პროლეტარებო ყველა ეგვიპტისა, შვერთდით!

კომუნალიზაციის მატიანე

საქართველოს კ. პ.(ბ) ც.კ.
და ტფ. კომ. პარტიის
ისტორიული ჟურნალი

№ 2 (19)

საბელმფიფო გამომცემლობა
თბილისი—1928

პირველიდან მეთხუთმეტე ყრილობამდე

(1898—1928 წ.)

პირველი ყრილობა.

პირველი ყრილობის ადგილი
და დრო.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პირველი ყრილობა მოხდა ქ. მინსკში 1998 წელს. ამ ყრილობაზე ჩაეყარა სა-
ძირკველი პარტიას და აქვე იქნა გამოშვებული მანიფესტი რუსეთის
სოც. დემოკრ. მუშათა პარტიისა.

ამ ყრილობას, მართალია, პროგრამა არ ჩამოუყალიბებია, მაგ-
რამ ეს არ ნიშნავდა იმას, რომ მაშინდელ მუშათა მოძრაობას არ
ჰქონოდა პროგრამა. მთავარი და საბოლოო მიზანი მუშათა მოძრა-
ობისა მაშინაც სოციალიზმი იყო—პროგრამა მაქსიმუმი—და, თვითმპ-
ყრობელობის ჩამოგდება, პოლიტიკური თავისუფლებინი, ეკონომიუ-
რი მოთხოვნილებანი და სხვა,—პროგრამა-მინიმუმი,—ეს უახლოესი
ამოცანები მუშათა მოძრაობისა.

მიზანი პირველი ყრილობისა.

პირველი ყრილობის მიზანი იყო სხვადასხვა სოც. დემოკრატი-
ული ორგანიზაციების გაერთიანება, მათი შეკავშირება. საჭირო იყო
ერთი ცენტრის შექმნა. მოდუნებული, კარჩაკეტილი ორგანიზაციე-
ბის ამოქმედება.

უნდა შექმნილიყო ისეთი ცენტრი, რომელიც გავლენას მოახ-
დენდა დაქსაქსულ ორგანიზაციებზე. საჭირო იყო, რათა ამ დაქსაქ-
სულ ორგანიზაციებს ჰყოლოდა თავისი ცენტრალური კომიტეტი და
ცენტრალური ორგანო.

ასეთი ცენტრის შექმნის საჭიროებას და აუცილებლობას ჰგრძნო-
ბდა ყოველი ცალცალკე ორგანიზაცია და როდესაც პირველმა
ყრილობამ ეს ამოცანა შეასრულა, როდესაც პირველი ყრილობისმი-

ერ გამოშვებული მანიფესტი წაკითხულ იქნა მუშების უბნებში და როდესაც მათ გაიგეს ამბავი პირველი ყრილობის შეკრების შესახებ,—მათ აღტაცებას დასასრული არ ჰქონდა. ახლა კი იგრძნეს, რომ თვითებული მათგანი მარტო არ ყოფილა ბრძოლაში, მათ გაიგეს, რომ მათთან ერთად მთელი რუსეთის პროლეტარიატი იბრძოდა იგივე იდეებისათვის, იგივე პროგრამით და როდესაც მათ თავი ერთ პარტიაში იგრძნეს, მხნეობა გაორკეცდა, მუშაობა გაცხოველდა.

პირველი ყრილობის წინა ხანა.

„ეკონომისტები“.

პირველი ყრილობის წინა ხანებში მუშათა მოძრაობა ჯერ კიდევ ერთ-ფეროვანი და გაურკვეველი გზით მიდიოდა და უფრო ეკონომიურ ხასიათს ატარებდა, ვიდრე პოლიტიკურს. მისი მოთხოვნილებანი ჯერ კიდევ ვიწრო ფარგლებს არ გასცილებოდა. მაშინ ყოველი ცალკე ორგანიზაცია დიდ გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა ეკონომისტებისაგან, რომელთა მოძღვრება იმაში გამოიხატებოდა, რომ ისინი განსაკუთრებულ ყურადღებას მუშათა კლასის ეკონომიურ მოთხოვნილებას აქცევდნენ, პირველ რიგში მუშებს მატერიალურ გაუმჯობესებისაკენ იწვევდნენ საბრძოლველად და პოლიტიკურ მოთხოვნილებას სრულიად ივიწყებდნენ. ისინი ამბობდნენ: მუშათა კლასს ბრძოლის დროს თავის თავად მოუხდება პოლიტიკური ბრძოლის გაწევა, ასე რომ, მეტია პოლიტიკური მოთხოვნილებების პროგრამაში შეტანა ეს კი მოასწავებდა ოპორტუნიზმს. ასეთი გზით მიდიოდა მაშინ თითქმის ორგანიზაციების უმრავლესობა.

ასე იყო ერთი მხრივ,—თუმცა, უკვე ოთხმოციან წლების მიწურულში და ოთხმოცდაათიან წლების დასაწყისში, რუსეთის ყველა დიდ ქალაქებში არსებობდა ამა თუ იმ სახის მუშათა ორგანიზაცია და ამავე დროს ამ ორგანიზაციებში იწყებოდა სოც.-დემოკრ. პროპაგანდა.

**სოც.-დემოკრ. მოძრაობის
დასაწყისი.**

ოთხმოცდაათიან წლების შემდეგ ჩვენ უკვე ვხედავთ მრავალ სოც.-დემოკრ. ორგანიზაციებს. ასე, მაგალითად, ლენინგრადში მოქმედებდა „მუშათა კლასის განთავისუფლების ბრძოლის კავშირი“, რომელშიაც მონაწილეობას ღებულობდა ლენინი, მარტოვი და სხ. ასეთივე ბრძოლის კავშირები არსებობდნენ: მოსკოვში, ჩრდილო რაი-

ნში, ეკატერინოსლავში და სხვაგან. კიევში, ნიკოლაევში, ოდესაში და სხვაგან, უკვე არსებობდა ძლიერი სოც.-დემოკრ. ჯგუფები. სოც.-დემ. ებრაული ორგანიზაცია „ბუნდი“ ხომ უკვე გაწვრთნილი და ორგანიზაციულად ჩამოყალიბებული მოქმედებდა დასავლეთის მხარეში.

ხოლო დიდი ნაკლი და სუსტი მხარე ამ ორგანიზაციებისა ის იყო, რომ თვითეული მათგანი ცალ-ცალკე მოქმედებდა, არ იყო თითქმის არაფერი კავშირი ურთი-ერთ შორის, ამიტომაც იგი იყო მეტად ვიწრო ფარგლებში ჩაყენებული და როგორც პოლიტიკურ, ისე ორგანიზაციულ ამოცანების შესრულებას გაუბრუნდა.

რაც დრო გადიოდა, იმდენათ უფრო შესაძინევი ხდებოდა ორგანიზაციულად ერთმანეთთან დაკავშირების საჭიროება. ორგანიზაციები თანდათან შეგნებულად გრძნობდნენ ამას. ლენინი უკვე 1897 წელს, წიგნაკში: „რუსეთის სოც.-დემოკრატების ამოცანები“ სწერდა: საჭიროა მუშაობა გაფანტულ ჯგუფების და სოც.-დემოკრატიულ წრეების გაერთიანების გარშემო, რათა ჩამოყალიბდეს ერთი მთლიანი სოც.-დემოკრატიული მუშათა პარტია...

კიევის ჯგუფის ინიციატივა ყრილობის მოწვევის შესახებ.

ამავე ხანებში კიევის ჯგუფის გაზეთი „მუშათა გაზეთი“ ენერგიულ პრაპაგანდას ეწეოდა პარტიის შექმნისათვის. ეს გაზეთი ავრცელებდა იმ იდეას, რომ შექმნილიყო, საერთაშორისო სოციალ-დემოკრატიულ წითელ დროშის ქვეშ, რუსეთის სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტია...

ლენინი თავის ბროშიურაში მხურვალედ მოუწოდებდა: „მაშ, საქმეს შეუდგეთ, ამხანაგებო, ნუ დავკარგავთ ძვირფას დროს. რუს. სოც.-დემოკრატებს აუარებელი საქმე უდგათ წინ გამოფხიზლებულ პროლეტარიატის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, მუშათა მოძრაობის ორგანვზაციულად მოსაწყობად, რევოლუციონურ ჯგუფების განსამტკიცებლად და ურთი-ერთ შესაკავშირებლად, მუშებისათვის საპროპაგანდო და სააგიტაციო ლიტერატურის მიწოდება, რუსეთის ყველა კუთხეებში, გაფანტულ წრეების და სოც. დემოკრატიულ ჯგუფების გაერთიანება ერთ მთლიან სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ქვეშ“...

ასეთი სულისკვეთება იყო გავრცელებული მთელ რიგ ორგანიზაციებში. ამ დროს კიეველების „შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფი ინიციატივას იღებს და კიდევ იწყებს ყრილობის სამზადისს. და აი, გადაწყდა ყრილობის მოწვევა.

ყრილობის მოწვევის დროს ისინი ანგარიშს უწევდნენ იმას, თუ რამდენად ძლიერი იყო ესა თუ ის ორგანიზაციები, აგრეთვე იმას, თუ რამდენად ახლო იდგნენ იდეოლოგიურად სოც.-დემოკრ. ორგანიზაციებთან...

ამაშირაღ 1898 წელს ქ. მინსკში გაიხსნა რუს. სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტიის პირველი ყრილობა.

ყრილობაზე მონაწილე ორგანიზაციები.

ამ ყრილობაზე მონაწილეობდა ექვსი ორგანიზაცია. წარმომადგენლობა მიიღო „მუშათა კლასის განთავისუფლების ბრძოლის კავშირმა“ (პეტერბურგი, მოსკოვი, კიევი, ეკატერინოსლავი), „ბუნდმა“ (ებრაელ მუშათა კავშირი) და მუშათა გაზეთის ჯგუფმა. სულ იყო 9 წარმომადგენელი: 4 მუშათა კლასის განთავისუფლების ბრძოლის კავშირიდან, 2 „მუშათა გაზეთის“ წარმომადგენელი და 3 ბუნდიდან.

„ბუნდი“.

ორიოდე სიტყვა „ბუნდის“ შესახებ. სიტყვა ბუნდი ნიშნავს კავშირს. ბუნდი იყო ებრაელ მუშათა კავშირი. უნდა ითქვას, რომ პირველი ყრილობის დროს ამ კავშირს უკვე ძლიერი ორგანიზაცია ჰქონდა შექმნილი. ის აწარმოებდა სოც.-დემოკრატიულ მუშაობას ებრაელ მუშებში და იმყოფებოდა ეკონომისტების ძლიერი გავლენის ქვეშ. მას თავისი ცენტრი ჰქონდა, თავისი კომიტეტები და ერთ მთლიან ნაციონალურ ორგანიზაციას წარმოადგენდა. პირველი ყრილობის დროს ამ ორგანიზაციამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა.

ყრილობის პროგრამა.

ყრილობის პროგრამა შემუშავებული იყო „მუშათა გაზეთის“ ჯგუფის მიერ. მის მიერ წარმოდგენილ პროგრამაში პარტია იწოდებოდა **რუსულ** სოც.-დემოკრ. მუშ. პარტიათ. თუმცა იქვე იყო აღნიშნული, რომ სიტყვა „რუსული“ უნდა შეიცვალოს სიტყვა „რუსეთის“.

ყრილობაზე მიღებულ იქნა: **რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია**. ამით ყრილობას იმის აღნიშვნა უნდოდა, რომ პარტიაში შედიოდა არა მარტო რუსი პროლეტარი, არამედ რუსეთის იმპერიაში მყოფ ეროვნებების პროლეტარები, რომლებიც მოსახლეობენ რუსეთის სახელმწიფოში.

ეროვნულ კითხვის შესახებ ყრილობამ გამოიტანა შემდეგი რეზოლიუცია: „ყოველ ეროვნებას აქვს უფლება თვით-გამორკვევისა“. ეს იყო თითქმის ერთად ერთი პროგრამული კითხვა, რომელიც პირველმა ყრილობამ გადასწყვიტა და რომელიც შემდეგ ყრილობებისაგანაც იქნა დადასტურებული.

ორგანიზაციული კითხვები.

უმეტესი დრო ყრილობის სხდომებისა ორგანიზაციულ კითხვებს მოუწია. (ყრილობა დაიწყო პირველ მარტს საღამოს და დამთავრდა სამ მარტს საღამოს. სხდომები იწყებოდა დილა ადრინ და გრძელდებოდა საღამომდის. შესვენება ხდებოდა მხოლოდ სადილისთვის).

რა დამოკიდებულებაში უნდა ყოფილიყო ცენტრ.-კომ. ადგილობრივ კომიტეტებთან?... პირველ ხანად ფიქრობდნენ, რომ ცენტრ. კომიტეტის გავლენა ადგილობრივ კომიტეტებზე მნიშვნელოვანი ყოფილიყო, ხოლო კამათის დროს გამოკრთა შიში ცენტრალიზმისა და ამიტომ მისი უფლებები შეკვეცილ იქნა. ცენტრ. კომიტეტს არ ევალებოდა მთელი მოძრაობის ხელმძღვანელობა და მისი ფუნქციები ძალიან შემცირებული იყო. მას ევალებოდა მხოლოდ მიეწოდებინა ორგანიზაციებისთვის ლიტერატურა, მოეწყო საპირველმისო დემონსტრაციები, გამოეცა ფურცლები და სხვ.

ადგილობრივ კომიტეტებს შეეძლოთ არ შეესრულებინათ ესა თუ ის მოთხოვნილება ცენტრ. კომიტ.-სა ანდა შეესრულებინათ იმ სახით, როგორც ისინი ადგილობრივ პირობებისთვის დაისახავდნენ საჭიროდ.

რადგან ადგილობრივ კომიტეტებს ავტონომიის უფლება ეძლეოდა, ამიტომ ებრაულმა ორგანიზაცია „ბუნდმა“ ფართო ავტონომია მიიღო. შემდეგში ბუნდმა ეს უფლება შეინარჩუნა. მეორე ყრილობამ მას ეს მდგომარეობა არ დაუდასტურა, რისთვისაც იგი იძულებული შეიქნა პარტიიდან გამოსულიყო. პარტიის უმაღლეს ორგანოთ ცნობილ იქნა ყრილობა. ოფიციალურ ცენტრალურ ორგანოთ მიღებული იქნა „მუშათა გაზეთი“.

ყრილობამ აირჩია ცენტრ. კომიტეტი სამი პირისაგან, რომელმაც გამოუშვა მანიფესტი.

ყრილობის შემდეგ.

ყრილობის შემდეგ, მანიფესტის გამოშვების გარდა, ცენტრ. კომიტეტმა გამოსცა საერთო საპირველმისო პროკლამაცია 1898 წ. და ამის შემდეგ კი მოხდა დაპატიმრება ამხანაგებისა. ეანდარმერიის ხელში ჩავარდნა ყრილობის ყველა მონაწილენი (დოკუმენტებით).

მათ შორის ცენტრალურ კომიტეტის წევრები და ცენტრალურ ორგანოს რედაქცია. აგრეთვე მუშათა გაზეთის სტამბა.

ამნაირად, პირველ ყრილობას არ მოუცია პრაქტიკული შედეგები, ხოლო მისი იდეური შედეგები კი, დიდი იყო. ყოველმა მუშამ ამის შემდეგ იცოდა, როგორც ამბობს ლიადოვი, რომ ის მარტო არ არის ბრძოლაში, რომ სხვა ქალაქებშიც სცემენ ისეთ პროკლამაციებს, რომელთაც რუს. სოც.-დემ. მუშათა პარტია აქვს სათაურათ, რომ მისი ორგანიზაცია მარტო არ არის, რომ სხვა ადგილებშიც არსებობენ ისეთივე ორგანიზაციები, რომლებიც ემსახურებიან საერთო მიზნებს და ბრძოლას აწარმოებენ იმავე იარაღით. მართალია, ყრილობამ ვერ შესძლო პარტიის შექმნა ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, ადგილობრივ კომიტეტები იმავე პირობებში დარჩენ—ერთმანეთთან დაუკავშირებელნი, როგორც ეს ყრილობამდე იყო... მიუხედავად ამისა პარტიულ მთლიანობისაკენ ნაბიჯი მაინც იქნა გადადგმული, თუ ფაქტიურად არა, იდეაში მაინც“...

პირველმა ყრილობამ გააცხადა რუსეთის სოციალ-დემოკრ. პარტიის შექმნა, იმან გაახორციელა მრავალ ორგანიზაციების ოცნება, მან გადაშალა პირველი ფურცელი რუს. სოც.-დემოკრ. ისტორიისა. ამაშია მისი უაღრესი და დიდი დამსახურება.

„რაბოჩაია მისლი“ და „რაბოჩიე დელო“.

პირველი ყრილობის შემდეგ თავი უფრო ძლიერად წამოაყობდა გაფართოვდა ეგრედ წოდებული ეკონომისტების მოძღვრება, რომელიც ამბობდა, რომ მუშათა კლასმა უნდა იბრძოლოს არა პოლიტიკური, არამედ ეკონომიური მოთხოვნილებებისთვის. ამას ქადაგებდა „რაბოჩაია მისლი“ და „რაბოჩიე დელო“.

ეკონომისტების მოღვაწეობა მუშათა კლასს სტიქიურ ბრძოლებისაკენ მიაქანებდა. მათ არ შეჰქონდათ პროგრამაში პოლიტიკური მოთხოვნილებანი. ამის წინააღმდეგ საშინლად ილაშქრებდა ლენინი, რომელიც ამბობდა: სოციალ-დემოკრატები, პოლიტიკურ ბრძოლის გარეშე—ეს არის მდინარე უწყლოთ, ეს არის რაღაც აღმაშფოთებელი წინააღმდეგობა, ეს არის უტოპიურ სოციალიზმისკენ, ჩვენი პაპებისკენ დაბრუნება, რომლებიც პოლიტიკას უარჰყოფდნენ. ეს არის —ოპორტიუნიზმი ან თუ გნებავთ ტრედუიუნიონიზმი... ბურჟუაზიული პოლიტიკის ამოცანაა ხელი შეუწყოს პროლეტარიატის ეკონომიურ ბრძოლას, სოციალისტის ამოცანა კია, რომ ძალა იღონოს, რათა

ეკონომიურმა ბრძოლამ ხელი შეუწყო სოციალისტურ მოძრაობას და მუშათა პარტიის რევოლუციონურ გამარჯვებას“...

ამ მოძღვრებასთან ბრძოლა დაიწყო „შრომის განთავისუფლების ჯგუფმა“. რაც დრო გადიოდა, იმდენად მუშათა ბრძოლა თანდათან თავის თავად პოლიტიკურ ბრძოლის ხასიათს ღებულობდა. ამას ხელს უწყობდა სტუდენტების გამოსვლები, რასაც მუშები უკერდნ მხარს და ასე, ამნაირად, პირველ ყრილობის მიერ წამოყენებული მარქსისტული პროგრამა, ისევე თავის სახეს ღებულობს.

1900 წელს დეკემბერში საზღვარ გარეთ გამოდის პირველი ნომერი „ისკრისა“. რედაქციაში შედიან: ლენინი, პლენხანოვი, მარტოვი, პოტრესოვი, აქსელროდი და ზასულინი.

ეს გაზეთი თანდათან იკაფავს გზას მუშათა მოძრაობაში. რუსეთში არსდებიან „ისკრის“ ჯგუფები. „ისკრა“ იწყებს ბრძოლას ეკონომიზმთან. მისი გავლენა თანდათან ვართოვდება და ბოლოს ეკონომიზმი მარცხდება.

„ი ს კ რ ა“.

„ისკრა“ აღიარებს, რომ მისი მიზანია ჩანერგოს პოლიტიკური იდეები და სოციალისტური შეგნება პროლეტარიატის მასაში. შექმნას რევოლუციონური პარტია, რომელიც უშუალოდ დაკავშირებული იქნება მუშათა სტიქიურ მოძრაობასთან, ხელი შეუწყოს პოლიტიკურ შეგნებას და მუშათა კლასის პოლიტიკურ ორგანიზაციის წყობას.

„ისკრის“ გამოსვლასთან ერთად ხშირდება რიცხვი პოლიტიკური დემონსტრაციებისა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია როსტოვის დემონსტრაციები 1902 – 3 წლებში, სადაც ათასობით მუშებმა მიიღეს მონაწილეობა.

ამ ხანებში, როგორც ვიცით, რუსეთს არ ჰყავდა ცენტრალური კომიტეტი, რომელსაც შეძლება ჰქონოდა ხელმძღვანელობა გაეწია მუშაობისთვის და გაერთიანებინა კომიტეტები.

და აი, „ისკრის“ დამსახურება უმთავრესად იმაში გამოიხატა, რომ მან გააერთიანა პარტია და მოაწყო მეორე ყრილობა.

„ისკრას“ დამსახურება კიდევ იმაში გამოიხატა, რომ ის აწარმოებდა ბრძოლას ოპორტუნიზმის, ეკონომიზმის, ბერნშტეინიანის და ყოველი რევიზიონიზმის წინააღმდეგ.

ამნაირად მზადდებოდა ნიადაგი რევოლუციონურ პარტიის შესაქმნელად. 1902 წ. შედგა კიდევ ყრილობის მომწყობი საორგანიზაციო კომიტეტი.

მეორე შრილობა.

საორგანიზაციო კომიტეტი.

საორგანიზაციო კომიტეტი შესდგა პეტერბურგის ბრძოლის კავშირისაგან, „ისკრას“ ორგანიზაციისაგან და სამხრეთ მუშის ჯგუფისაგან. ბუნდის ორგანიზაციას ჰქონდა მიცემული წინადადება, რათა მასაც გაეგზავნა თავისი წარმომადგენელი ამ კომიტეტში, მაგრამ ბუნდმა არ მიიღო მონაწილეობა საორგანიზაციო კომიტეტის მუშაობაში, ამ საორგანიზაციო კომიტეტმა მოჰკიდა ხელი მეორე ყრილობის მოწყობის საქმეს და 1903 წელს კიდევ შეკრიბა ის ლონდონში, ავგისტოს რიცხვებში.

ყრილობა ჯერ ბრიუსელში შეიკრიბა, ხოლო პოლიტიკური დაბრკოლებების გამო, იგი გადავიდა ლონდონში და დასრულდა 23 ავგისტოს 37 სხდომის შემდეგ.

მეორე ყრილობის დელეგატები.

ყრილობაზე მონაწილეობას იღებდა 43 დელეგატი გადამწყვეტი ხმით შემდეგი ორგანიზაციებიდან: 1) შრომის განთავისუფლების ჯგუფი, 2) „ისკრის“ ორგანიზაცია, 3) ბუნდის საზღვარ-გარეთის კომიტეტი, 4) ბუნდის ცენტრ.-კომ., 5) რევოლუციონურ სოც.-დემ. ლიგა, 6) რუს სოციალ-დემოკრატების კავშირი, 7) სამხრეთ მუშის ჯგუფი, 8) პეტერბურგის კომიტეტი, 9) პეტერბურგის მუშათა ორგანიზაცია, 10) მოსკოვის კომიტეტი, 11) ხარკოვის კომიტეტი, 12) კიევის კომიტეტი, 13) ოდესის კომიტეტი, 14) ნიკოლაევის კომიტეტი, 15) ყირიმის კავშირი, 16) დონის კომიტეტი, 17) სამთავადნო მუშათა კავშირი, 18) ეკატერინოსლავის კომიტეტი, 19) სარატოვის კომიტეტი, 20) თბილისის კომიტეტი, 21) ბაქოს კომიტეტი, 22) ბათუმის კომიტეტი, 23) უფის კომიტეტი, 24) ჩრდილოეთის კავშირი, 25) ციმბირის კავშირი, 26) ტულის კომიტეტი.

კავკასიიდან იყო სამი დელეგატი. ბაქოდან—ამხ. კუნჯიანცი, რუსოვის ფსევდონომით. ტფილისიდან—ამხ. დ. თოფურიძე, კარსკის ფსევდონომით, ბათომიდან—ამხ. არშაკ ზურაბოვი, ბეკოვის ფსევდონომით. სათათბირო ხმით იყო ნ. ჟორდანია.

ამის გარდა მონაწილეობდა 14 დელეგატი სათათბირო ხმით.

წესდების პირველი მუხლი.

მეორე ყრილობაზე მოხდა ფაქტიური განხეთქილება „ისკროვლების“ შორის. განხეთქილება უმთავრესად გამოიწვია წესდების

პირველმა მუხლმა. ამ მუხლის შესახებ ყრილობაზე შეტანილი იქნა 2 წინადადება: ლენინის და მარტოვის. ლენინის წინადადება ასეთი იყო: „პარტიის წევრად ჩაირიცხება ყველა, ვინც მიიღებს მის პროგრამას, მატერიალურათ დაეხმარება მას და ამავე დროს პირად მონაწილეობას მიიღებს ერთ-ერთ პარტიულ ორგანიზაციის მუშაობაში“.

მარტოვის წინადადება იყო შემდეგი: „პარტიის წევრად ჩაირიცხება ყველა, ვინც მიიღებს მის პროგრამას, მატერიალურად დაეხმარება მას და ამავე დროს რეგულიარულ მონაწილეობას მიიღებს მუშაობაში **რომელიმე ორგანიზაციის ხელმძღვანელობის ქვეშ**“.

მარტოვის წინადადებით პარტიის წევრობა შეეძლო ყველას, ვინც თანაუგრძნობდა ან ეხმარებოდა პარტიას. ამნაირად მისი წინადადების თანახმად პარტიის კარი ღია იყო ყოველი გზააბნეული, მერყევი და ოპორტიუნიზმის მომხრეთათვის.

ლენინის წინადადება კი პარტიაში იღებდა იმას, ვინც რომელიმე ორგანიზაციაში შედიოდა. ამით ლენინი ამბობდა: „რადგან პარტია პასუხისმგებელია ყოველ წევრის შესახებ, სჯობია ათიოდე მომუშავე არ უწოდებდეს თავის თავს პარტიის წევრად. ის პირი, ვინც არ შედის ორგანიზაციაში, არ ემორჩილება კონტროლს. ჩვენი ამოცანა კი ის არის, რომ ფაქტიური კონტროლი დავაწესოთ ყოველ წევრზე და ეს კონტროლი იყოს ცენტრალურ კომიტეტის ხელში. ჩვენთვის საჭიროა დავიცვათ სიმაგრე, გამძლეობა, სიწმინდე ჩვენი პარტიისა. ჩვენ უნდა ავწიოთ სახელწოდება და მნიშვნელობა პარტიის წევრობისა“... ასე ამბობდა ლენინი.

პლეხანოვი მხარს უჭერდა ლენინს და ამბობდა, რომ პარტიის წევრი უნდა იყოს ის, ვისაც არ შეეშინდება პარტიულ ორგანიზაციაში ყოფნისა. ჩვენ ვერ გაუწევთ კონტროლს იმ პირს, ვინც ორგანიზაციის გარეშე სდგას. ამავე დროს უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მუშებს, რომელთაც სურთ პარტიის წევრობა, არ შეეშინდებათ ორგანიზაციაში შესვლისა და არც დისციპლინის. ხოლო პარტიაში შესვლა შეეშინდება იმ ინტელიგენტებს, რომლებიც გაქლენთილი არიან ბურჟუაზიულ ინდივიდუალიზმით, და ეს კარგიც არის!.. ვინაიდან ეს ბურჟუაზიული ინდივიდუალიზმები არიან ის პირნი, რომელთაც შემოაქვთ ყოველნაირი ოპორტიუნიზმი და ჩვენ უნდა გავიმჯნოთ მათგან.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ წესდების პირველმა მუხლმა დიდი განსხვავება აღმოაჩინა პარტიის მშენებლობის კითხვაში.

ეს იყო უმთავრესი პუნქტი, რასაც ლენინი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა და როდესაც მას შენიშნავდნენ, რომ მისი წი-

ნადადება იმას ნიშნავს, რომ კლასი ჩამოსცილდება პარტიას, რის შემდეგ მოხდება ერთნაირი ვათიშვა პარტიასა და კლასს შორის და რომ ეს არ მოხდეს, საჭიროა ისეთი ორგანიზაციის მოწყობა, რომ ფართე მასას შეეძლოს პარტიაში შესვლა—ამაზე ლენინი უპასუხებდა: „პარტია არის მოწინავე რაზმი მუშათა კლასისა და მისი გაერთიანება და ერთმანეთში არევა დიდი შეცდომაა.. დაუშვებელია ისეთი აზრი, თითქოს როდისმე შესაძლებელი იყოს მთელი კლასი, ან თითქმის მთელი კლასი კაპიტალიზმის დროს, ამალდეს იმ შეგნებაზე, როგორადაც მისი მოწინავე რაზმი, ან ისეთი უნარიანობა და საქმიანობა გამოიჩინოს, როგორც მისმა სოც.-დემ. პარტიამ. მაგრამ, რომ უფრო ფართო, ყოველმხრივი, ძლიერი და ნაყოფიერი იყოს პარტიის გავლენა კლასზე—განაგრძობს ლენინი—პარტიულ ორგანიზაციებში უნდა შედიოდნენ ნამდვილი სოც.-დემოკრატები, არა მერყევი ელემენტები, არამედ მტკიცე და გამძლე. (ლენინი „რა ვაკეთოთ“).

ცენტრალისტური პარტია.

ლენინის აზრით პარტია უსათუოდ ცენტრალისტური უნდა ყოფილიყო, მტკიცე და მაგარი ცენტრალური კომიტეტით, რომელსაც მთელი სადავეები პარტიისა ხელში უნდა ჰკავებოდა. ამნაირად მთელი ორგანიზაციის გეგმა აშენებული უნდა ყოფილიყო ცენტრალისტური იდეით. ადგილობრივი კომიტეტების ხელში უნდა ყოფილიყო ყოველგვარი ხელმძღვანელობა მუშათა მოძრაობისა. მხოლოდ ამ პირობებში შეიძლებოდა შექმნილიყო მებრძოლი პარტია პროლეტარიატისა, რომელსაც უნდა ჩამოეგდო თვითმპყრობელობა, მოეწყო შეიარაღებული აჯანყება, ხელში ჩაეგდო ხელისუფლება და გამოეცხადებინა პროლეტარიატის დიქტატურა.

ლენინს ეუბნებოდნენ, რომ ასეთი ცენტრალისტური წყობით ის თითქო უნდობლობას უცხადებდეს პარტიულ წევრებს და ორგანიზაციებს, თითქოს „საალყო წესებს“ ჰქმნიდეს მათ წინააღმდეგ. ლენინი ამაზე უპასუხებდა: „სუსტს და მერყევი ელემენტებთან, ჩვენ არა თუ შეგვიძლია, არამედ ვალდებული ვართ შევქმნათ „საალყო წესები“ და ყრილობის მიერ უკვე მიღებული ცენტრალიზმი არის სწორედ „საალყო წესები“ პოლიტიკურად დაქსაქსულ პიროვნებათა წინააღმდეგ... (მეორე ყრილობის ოქმები).

ლენინის ასეთი დებულებების წინააღმდეგ ყრილობაზე გამოდიოდნენ ოპორტიუნისტულად განწყობილი ელემენტები და ებრძოდნენ მის ცენტრალიზმს. განსაკუთრებით იბრძოდა ებრაული ორგანი-

ზაცია „ბუნდი“, რომელიც იძახდა: „მეტი ავტონომია კომიტეტებს!“

მიუხედავად ამისა ლენინის აზრი გავიდა და ყრილობამ მიიღო ცენტრალისტური ტენდენციებით გაფლენილი წესდება.

მეექვსე მუხლი მიღებული წესდებისა ამბობს: „ცენტრალური კომიტეტი აწყობს და ხელმძღვანელობას უწევს კომიტეტების კავშირს და პარტიის ყველა დაწესებულებებს. აწყობს და ცხოვრებაში ატარებს ისეთ მუშაობას, რომელთაც მთლიანი პარტიული მნიშვნელობა აქვს. ანაწილებს პარტიის სახსარსა და ძალებს. განაგებს ცენტრალურ კასას. არკვევს კონფლიქტებს, როგორც პარტიის სხვა და სხვა დაწესებულებათა შორის, აგრეთვე თვით დაწესებულებებში. საზოგადოთ აერთებს და ხელს უწყობს პარტიის მთელ პრაქტიკულ მუშაობას“.

„ცენტრალური კომიტეტის ყველა დადგენილება სავალდებულოა ყოველი ორგანიზაციისთვის. პარტიული ორგანიზაციები ვალდებული არიან შეიტანონ ცენტრალურ კასაში თავისი წვლილი. ყველა კომიტეტი ვალდებულია წარუდგინოს ცენტრალურ კომიტეტს ანგა. რიში თავის მუშაობის შესახებ და აგრეთვე პირადი შემადგენლობის შესახებ (მუხ. 9—11 წესდებისა).

ბუნდის ადგილი პარტიაში.

საორგანიზაციო კითხვების გარჩევის დროს თავშივე წამოიჭრა კითხვა თუ რა ადგილი უნდა ჰქონოდა „ბუნდს“ პარტიაში. ჩვენ ვიცით, რომ პირველმა პარტიულმა ყრილობამ „ბუნდს“ ისეთივე ავტონომია მიანიჭა, როგორც სხვა ადგილობრივ კომიტეტებს, ხოლო ბუნდმა ასეთი ავტონომიით ისარგებლა და შემდეგში სავსებით დამოუკიდებელ ორგანიზაციად იქცა.

პარტიის ყრილობაზე მან განაცხადა, რომ ის უკავშირდება რუს. სოც. დემ. მუშ. პარტიას, როგორც დამოუკიდებელი მთლიანი ორგანიზაცია ფედერაციის პრინციპებზე და რომ მისი სამოქმედო რაიონი განუსაზღვრელია და ორგანიზაციას აწყობს ყველგან, სადაც კი ებრაელი მუშა მოიპოება. ბუნდის მიერ წარმოდგენილ წესდებაში ასეა ნათქვამი: მუხლი II—ბუნდი არის ებრაელ პროლეტარიატის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია, რომელიც თავის მოქმედებაში შეუზღუდავია რაიმე რაიონულ ფარგლებით და შედის პარტიაში, როგორც მისი წარმომადგენელი.

მუხლი V—ბუნდი აწყობს თავის ყრილობებს იმ კითხვების გასარკვევად, რომელიც სპეციალად ეხება ებრაულ პროლეტარიატს და

ჰყავს თავისი ცენტრ. კომიტეტი... გამოდიოდა, რომ პარტიის მოწყობის პრინციპი აგებულია ეროვნულ ნიშნებზე. ეს დებულება, რასაკვირველია, ყრილობისთვის მიუღებელი იყო. ეს იყო სოც. დემოკრატიული საფუძვლის დამახინჯება და ამიტომაც თითქმის მთელი ყრილობა წინ აღუდგა მას. ლენინი ამბობდა: „ფედერაცია მავნებელია! ფედერაცია ეწინააღმდეგება სოც. დემ. პრინციპებს თანამედროვე რუსულ სინამდვილეში. ფედერაცია მავნებელია, რადგან ის გულისხმობს განცალკევებას და განკერძოებას. ჩვენს შორის, მართალია, არსებობს დიდი განსხვავება, მაგრამ ჩვენ ეს კი არ უნდა დავაკანონოთ, არც უნდა მივჩქნალოთ, არამედ ამ გარემოებას უნდა ვებრძოლოთ. ჩვენ ხელაღებით უნდა მივიღოთ მკიდრო გაერთიანების საჭიროება და მტკიცეთ და ურყევად ამ გზით ვიაროთ... აი, რატომ უარვეყოფთ ყოველ მიჯნას ჩვენს შორის... (მეორე ყრილობის ოქმები).

კავკასიიდან ჩასული დელეგატები მხარს უჭერდნენ ლენინს. ისინი ამბობდნენ, რომ ბუნდს უნდა შექმნას სახელმწიფო—სახელმწიფოში. ებრაელ მუშათა განცალკევება იმას მოასწავებს, რომ ისინი არ იქნებიან დაინტერესებული იმაში, თუ რა ხდება სხვა ერის პროლეტარიატში და არ ეცდებიან მკიდრო კავშირი დაიკავონ მათთან.

ბუნდელების წინააღმდეგ მოჰყავთ ციტატა კომუნისტურ მანიფესტიდან, სადაც ნათქვამია: პროლეტარების მოძრაობაში სხვადასხვა ერის კომუნისტებმა უნდა გამოჰყონ და დაიკვან ინტერესები მთელი პროლეტარიატისა დამოუკიდებლად ეროვნებისა.—ბუნდი კი—გამოჰყოფს და იცავს პროლეტარიატის სწორედ ეროვნულ ინტერესებს.

ყრილობამ გადაწყვეტიტ უარჰყო ბუნდოელების წინადადება და ფედერატიული კავშირი მავნებლად სცნო. რევოლუციაში ნათქვამია: ... რუს. სოც. დემოკრ. მუშათა პარტიის მეორე ყრილობა გამოსტეჰავს თავის ღრმა რწმენას იმის შესახებ, რომ რუსეთის და ებრაელ პროლეტარიატს შორის ორგანიზაციული წყობის შეცვლა ფედერატიულ პრინციპებზე უსათუოდ შექმნიდა არსებით დაბრკოლებას მათი ორგანიზაციული დაკავშირებისთვის და ზიანს მიაყენებდა საერთოდ ყველა და კერძოდ ებრაულ პროლეტარიატს,—ამიტომ უარყოფილ იქნას ყოველი ფედერატიული კავშირი რუს. სოც. დემოკრ. პარტიის და ბუნდის შორის... ამ გადაწყვეტილებამ გამოიწვია ბუნდოელების მიერ ყრილობის დატოვება და პარტიიდან გასვლა.

ორგანიზაციული კითხვები იყო უმთავრესად,—ყრილობა რომ ორ ბანაკად გაჰყო. რაც შეეხება პროგრამულ კითხვებს, აქ არ ყო-

ფილა იმდენი განსხვავება და ყრილობის დიდ უმრავლესობას კამათი უხდებოდა მხოლოდ ოპორტუნიზმებთან. ისკროველები ყველა ერთ-სულოვნად გამოდიოდნენ ამა თუ იმ კითხვის დაცვაში.

პარტიის პროგრამა.

ყრილობაზე წარდგენილი იყო პლენაროვის მიერ დაწერილი პროექტი პროგრამისა, თუმცა პროგრამა ლენინსაც ჰქონდა დაწერილი. (ჩვენ ვიცით რომ ლენინმა უკვე 1895—96 წლ. დასწერა რუს. სოც. დემ. მუშ. პარტიის პროგრამა) „ისკრის“ რედაქციის უმრავლესობამ ყრილობაზე საკამათო პლენაროვის ვარიანტი მიიღო.

ლენინის პროგრამა უფრო მეტადილი ხასიათისა იყო და პლენაროვის პროექტისგან კაპიტალიზმის თვისების დახასიათებაში მეტი კატეგორიულობით გაირჩეოდა. მთავარი განსხვავება შეეხებოდა პროლეტარიატის დამოკიდებულებას გლეხკაცობასთან. ლენინის აზრით პირველ ყოვლისა საჭირო იყო პროლეტარიატის მთლიანი კლასიური გაერთიანება და მხოლოდ შემდეგ სხვაზე ფიქრი.

ლენინი სწერდა: „ჯერ უსათუოთ უნდა გავიმჯნოთ ყველასაგან, უნდა გამოვყოთ მხოლოდ და მხოლოდ პროლეტარიატი და მართო ამის შემდეგ განვაცხადოთ, რომ პროლეტარიატი ყველას გაანთავისუფლებს, ყველას უძახის, ყველას ჰპატიჟობს“...

პროლეტარიატის დიქტატურა.

აღსანიშნავია კიდევ კამათი პროლეტარიატის დიქტატურის ლოზუნგის გარშემო. ლენინი თავის პროგრამაში ამბობდა, რომ პროლეტარიატს შეუძლია მოახდინოს სოციალური რევოლუცია მხოლოდ მაშინ, როცა ის პოლიტიკურ ძალა-უფლებას ჩაიგდებს ხელში. ამიტომ პროლეტარიატის დიქტატურა სოციალურ რევოლუციისათვის აუცილებელი პოლიტიკური პირობაა.

პლენაროვის პროგრამა კი ამ დებულებას არბილებდა. ის ამბობდა მხოლოდ პროლეტარიატის მიერ პოლიტიკური ძალა-უფლების ხელში ჩაგდების შესახებ და არაფერს ამბობდა დიქტატურის შესახებ. პროლეტარიატის დიქტატურა განსაზღვრული ფორმა პოლიტიკური მართველობისა და პოლიტიკური ძალა-უფლება კი სხვა.

სტიქიური და შეგნებული მოძრაობა.

პირველად კამათი გაიმართა მუშათა მოძრაობის შეუგნებელ (სტიქიურ) და შეგნებულ მსვლელობაზე. ლენინი ამბობდა, რომ მუშათა მოძრაობის სტიქიური განვითარება ზდება ბურჟუაზიულ იდეო-

ლოგიის გავლენის და მისი დამოორჩილების ქვეშ და სოციალისტური შეგნება კი შედის გარედან.

ოპორტიუნისტები ლენინის ამ დებულებას ისე ხსნიდნენ, თითქო მუშათა მოძრაობის და სოციალ-დემოკრატიის შორის რაღაც ანტაგონიზმი იყოს. მაშინ, როცა მათ თეორიას თუ გაგვევობოდიოთ, გამოდიოდა, რომ სოც. დემოკრატიას თვალყური უნდა ედევნებინა იმისათვის, თუ სად მივიდოდა მუშათა კლასი თვითონ, სოც. დემ.— დაუხმარებლად. ეს კი ნიშნავდა სტიქიურ მოძრაობის წინ დაჩოქებას, მის კუდში მიყოლას. ლენინის აზრით კი:—ჩვენი ამოცანა, ამოცანა სოციალ-დემოკრატებისა, მდგომარეობს იმაში, რომ ვებრძოლოთ სტიქიურობას და ამ სტიქიურობას ჩამოვაშოროთ მუშათა კლასი...

პოლიტიკური მოთხოვნანი.

ყრილობის საინტერესო მომენტი იყო, როცა პროგრამის გარჩევის დროს კამათი ჩამოვარდა პარტიის პოლიტიკურ მოთხოვნილების შესახებ. ლენინის მომხრეები, — პლებანოვი და სხვები, ოპორტუნისტების საწინააღმდეგოდ ამბობდნენ, რომ პოლიტიკურ მოთხოვნებს ჩვენ უნდა მიუდგეთ ჩვენი საბოლოო მიზნის, სოციალური რევოლუციის თვალთა ხედვის ისრით. პლებანოვი ამბობდა: „ყოველი კითხვა უნდა იქნეს განხილული იმ პრინციპის მიხედვით, რომელსაც ჰქვია დემოკრატიის პრინციპი, — სახელდობრ, იმ პრინციპის, რომელიც ნიშნავს, რომ რევოლუციის გამარჯვება არის უმაღლესი კანონი ჩვენთვის. და თუ რევოლუციის გამარჯვებისთვის საჭირო გახდება ამა თუ იმ დემოკრატიული პრინციპის დროებით შეზღუდვა, ასეთი შეზღუდვის წინააღმდეგ ამხედრება დანაშაულობა იქნებოდა. როგორც პირადი აზრი მე იმასაც კი ვიტყვი, რომ საყოველთაო არჩევის უფლების პრინციპსაც — ამ მთავარი დემოკრატიის პრინციპით უნდა ვუცქეროდეთ. ჰიპოტეტურათ შეგვიძლია ვიფიქროთ ისეთ შემთხვევაზე, როცა ჩვენ, სოც.-დემ-ები, საყოველთაო არჩევნების წინააღმდეგი ვიქნებოდით. იტალიის რესპუბლიკების ბურჟუაზიამ ერთ დროს პოლიტიკური უფლება ჩამოართვა იმ პირთ, ვინც აზნაურობას არ ეკუთვნოდა. რევოლუციონურ პროლეტარიატს შეუძლია შეზღუდოს უფლებებში უმაღლესი კლასები ისე, როგორც ერთ დროს ისინი ზღუდავდნენ მის უფლებებს... თუ რევოლუციონურ ალტაცების დროს ხალხმა კარგი პარლამენტი აირჩია, ჩვენ უნდა ვეცადოთ ამ პარლამენტის ხანგრძლივობას, და თუ არჩევნები არა სასურველი აღმოჩნდა, მაშინ ჩვენ უნდა ვეცადოთ გავრეკოთ იგი არა

ორა წლის შემდეგ, არამედ, თუ შესაძლებელია ორი კვირის შემდეგ... (იხ. მეორე ყრილობის ოქმები).

ასეთი დახასიათება მისცა მაშინდელმა პლენარულმა იმ პრინციპს, რომელიც შემდეგში ბოლშევიკებმა პრაქტიკულად გაახორციელეს ცხოვრებაში.

საოლქო თვითმმართველობა და ეროვნული თვითგამორკვევა.

ყრილობაზე შესამჩნევი იყო კიდევ კამათი საოლქო თვითმმართველობის და ეროვნულ თვითგამორკვევის შესახებ.

საოლქო თვითმმართველობის შესახებ ყრილობის დელეგატები ამბობდნენ: „ვინაიდან რუსეთი თავისი ადგილ-მდებარეობით ძალიან დიდია—მიზან შეწონილად და საჭიროთ უნდა ვალეიაროთ ფართო საოლქო თვითმმართველობა ისეთი დიდი ერთეულებისთვის, როგორც, ფინეთი, პოლონეთი, ლატვია და კავკასია. ამიტომ იმ განაპირა ქვეყნებისთვის, რომელნიც თავისი ყოფა-ცხოვრების პირობებით და მოსახლეობის შემადგენლობით განირჩევიან შიდა რუსეთის ადგილებიდან, საოლქო თვითმმართველობა უნდა იქნას მიღებული...“

ამ დებულებას მხარს უჭერდნენ კავკასიის დელეგატები და ამბობდნენ, რომ ზოგიერთი ადგილები ძალიან განირჩევიან რუსეთისგან და ისინი უფრო სწრაფად განვითარდებიან, თუ მიენიჭება ავტონომია.

რაც შეეხება ეროვნულ თვითგამორკვევის აღიარებას, თუ კი რომელიმე ერი მოისურვებს დამოუკიდებლობას, ამის წინააღმდეგ ჩვენ ვერ წავალთ—ამბობდნენ დელეგატები. ყრილობამ კიდევ მიიღო: „რუსეთში მოსახლე ყველა ერს ეძლევა თვით-გამორკვევის უფლება“...

ენის შესახებ შემდეგი პუნქტი იქნა მიღებული: მოსახლეობას აქვს უფლება სწავლა მიიღოს სამშობლო ენაზე... ყოველ მოქალაქეს უფლება აქვს ილაპარაკოს თავის სამშობლო ენაზე კრებების დროს, სამშობლო ენის შემოღება სახელმწიფო ენასთან თანაბრათ ყველა ადგილობრივ და სახელმწიფო დაწესებულებებში...

აგრეთვე მიღებულ იქნა კავკასიელ დელეგატების წინადადება რაიონულ ორგანიზაციების შესახებ, რომლის ძალითაც დასაშვებია კომიტეტების კავშირი.

აგრარული სიკითხი.

საყურადღებო და მნიშვნელოვანი იყო ყრილობაზე აგრარული საკითხის განხილვა.—ლენინი დიდი ენერგიით იცავდა იმ აზრს, რომ გლეხთა მოძრაობას დიდი მნიშვნელობა აქვს

ლიუციისთვის და რომ სოციალ-დემოკრატებმა უნდა უწინამძღვროს გლეხთა მოძრაობას რევოლუციის დროს.

ამ დებულების წინააღმდეგ გაილაშქრა ყრილობის ოპორტიუნისტულმა ნაწილმა. ისინი აგრაარულ პროგრამას არ სთვლიდნენ შესრულებულად და ამბობდნენ, რომ გლეხები შეიძლება უფრო შორს წავიდნენ და მოითხოვონ მიწის გაყოფა. ამას ლენინი არ უშინდებოდა და პლებანოვთან ერთად ამბობდა: უფრო უკეთესი, თუ ასე მოხდება. ჩვენ ამას მხარს დაუჭერთ, ჩვენ არ შევაჩერებთ ამ პროგრესიულ მოძრაობას“...

კავკასიელ დელეგატებმა ამ პროგრამას მხნედ დაუჭირეს მხარი. პროგრამასთან ერთად მათ თავიანთი დებულებანიც წამოაყენეს. ისინი იცავდნენ არა მარტო ხიზანს და სოფლის მუშას—ისინი მოითხოვდნენ გლეხებისთვის მიწის იჯარის შეცვლას, საუფლისწულო მამულების ჩამორთმევას, გლეხებისთვის გადაცემას ყველა იმ მიწებისას, რომელზედაც ისინი მუშაობენ და სხვა. ამათი მოთხოვნილებით აგრარული პროგრამა გაფართოვდა...

არსებითი კამათი ყრილობაზე ტაქტიკურმა კითხვამ გამოიწვია.

აზრთა გაცვლა-გამოცვლა მოხდა იმის შესახებ, თუ როგორი დამოკიდებულება უნდა იქნას მიღებული ლიბერალების წინააღმდეგ. სწორედ ამ კითხვამ წარმოშვა ის ხაზი, —შემდეგში რომ ორი მიმდინარეობა აღმოჩნდა რუს. სოც. დემოკ. პარტიაში და, რომელსაც შესაძინევი ადგილი ეკირა ბოლშევიკებისა და შემშევიკების ბრძოლის ტაქტიკაში.

დამოკიდებულება ლიბერალებთან.

ამ კითხვის შესახებ ორი პარალელური რევოლუცია იქნა მიღებული, სტაროვერის და პლებანოვის. მაშინ ყრილობის წევრნი ისე რიგათ ვერ ამჩნევდნენ, თუ რა დიდი განსხვავება იყო მათ შორის.

სტაროვერის რევოლუცია ლიბერალებს უთანხმდებოდა, თუ ისინი პირობას დასდებდნენ, რომ თავის ლოზუნგათ საყოველთაო, თანასწორ, ფარულ და პირდაპირ არჩევის უფლებას გაიხდიდნენ, თუ ისინი თვითმპყრობელობასთან ბრძოლის დროს სოც. დემ. მხარეზე იქნებოდნენ და სხვა... ამნაირად ეს რევოლუცია გულისხმობდა, რომ თავის სიტყვას შეასრულებდნენ და პროლეტარიატს გაჰყვებიან სხობრძოლველად მაშინ, როდესაც საჭირო იყო, რათა პროლეტარიატს წინდაწინვე სცოდნოდა მათი მოღალატური ბუნება, თაღლითობა და ანტიპროლეტარული, ანტირევოლუციონური ხასიათი მათი პროგრამისა.

და აი, სწორეთ ეს მომენტები იყო აღნიშნული პლენარის რეზოლიუციაში. ის ამბობდა: სოც.-დემოკრატია მხარს დაუჭერს ბურჟუაზიას, რამდენადაც ის რევოლუციონურია, ხოლო იქვე ადასტურებდა, რომ სოც.-დემოკრატები ვალდებული არიან ცხადჰყონ პროლეტარიატის წინაშე ბურჟუაზიის სულისკვეთება და მათი განსაზღვრული როლი განთავისუფლების ბრძოლაში.

პლენარის რეზოლიუცია წინასწარმეტყველებდა ბურჟუაზიის მომავალ გამყიდველობაზე რევოლუციის დროს და ხაზს უსვამდა პროლეტარიატის კლასიურ მდგომარეობას.

ამნაირად ამ კითხვამ უკვე ყრილობაზე აღნიშნა მომავალი ბრძოლები ბოლშევიკებს და მენშევიკებს შორის.

მეორე ყრილობის შედეგი.

მეორე ყრილობამ მაინც შეასრულა თავის დანიშნულება და ხუთი წლის განმავლობაში დაქსაქსული და ცალცალკე მყოფი ორგანიზაციები გააერთიანა, ერთმანეთს დაუკავშირა და ამნაირად ფაქტიურად აღდგა რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტია...

ყრილობაზე წარმოდგენილი იყო 14 კომიტეტი, სამი კავშირი (კომიტეტების), ერთი მუშათა კავშირის კომიტეტთან გათანაბრებული, ორი საზღვარ-გარეთის ორგანიზაცია (რუს. სოც. დემ. კავშირი და ლიგა რუს. სოც. დემ.), შრომის განთავისუფლების ჯგუფის და სამხრეთის მუშა, ისკრის ორგანიზაცია და ცენტრალური და საზღვარ გარეთის კომიტეტები ბუნდისა.

ყრილობამ დასაწყისშივე უარყო ბუნდის წინადადება პარტიის ფედერალურ წყობის შესახებ, რის გამო ბუნდი პარტიიდან გავიდა.

ყრილობამ ნათლად და გარკვევით ჩამოაყალიბა და დაამტკიცა მთლიანი პროგრამა რუს. სოც. დემ. მუშათა პარტიისა და საორგანიზაციო წესდება.

„ისკრა“ აღიარა თავის ცენტრალურ ორგანოთ, ამოირჩია ცენტრალური კომიტეტი და ამ ორი ცენტრის შეთანხმებული მუშაობისთვის შექმნა პარტიის საბჭო, როგორც უმაღლესი დაწესებულება.

ყრილობამ მიიღო შამდეგი მთავარი რეზოლიუციები: რაიონულ ორგანიზაციების შესახებ, — ადგილობრივ ორგანიზაციების შესახებ, სექტანტებში მუშაობის შესახებ, დაკითხვის დროს ჩვენების მიცემის შესახებ, ლიბერალებთან დამოკიდებულების შესახებ (ორი. — პლენარის და სტაროვერის) სოციალისტ-რევოლუციონერების შესახებ, დემონსტრაციების შესახებ, პროფესიონალურ მოძრაობის შესახებ,

ანტი-ეპრაულ მოძრაობის შესახებ, ქარხნების სტაროსტების შესახებ, დარბევების შესახებ, პროპაგანდის დაყენების შესახებ, მოსწავლე ახალგაზრდობასთან დამოკიდებულების შესახებ და სხვ.

ყრილობა გაიხსნა 30 ივლისს ბრიუსელში და შემდეგ გადატანილ იქნა ლონდონში. იქ დამთავრდა ყრილობა 37 სხდომის შემდეგ 23 აგვისტოს.

ლენინი ასე ახასიათებდა მეორე ყრილობას: „ეს პირველად იყო, კონსპირატიულ არალეგალურ მომუშავე პარტიას რომ დღის სინათლეზე მოუხდა გამოსვლა და აჩვენა ყველას ჩვენი შინაპარტიული ბრძოლის მსვლელობა. პირველად მოგვიხდა მოვშორებოდით ჯგუფურ თავგასულობას და რევოლუციის შინაურულ სულისკვეთებას. შეგვეყრიბა ერთად, ბევრ შემთხვევაში ერთმანეთისადმი მტრულად განწყობილი ორგანიზაცია, მაგრამ გამსჭვალული და მზად მყოფი იმ იდეის დიადი ძალით, რომ უარ ეყოთ პარტიის მთლიანობის სასარგებლოდ ყოველი და ყოველნაირი ჯგუფური თავისებურობა და დამოუკიდებლობა“...

ამ ყრილობამ მისცა პარტიას მთლიანი და შემუშავებული რევოლუციონური პროგრამა, რომლის შენეებით ის შემდეგში იბრძოდა და იმარჯვებდა კიდევ.

ამ ყრილობამ ჩამოაყალიბა და შეაკავშირა დაქსაქსული ცალკე მყოფი ორგანიზაციები, შექმნა ერთი ცენტრი, ცენტრალური ორგანო და საბჭო.

ამავე ყრილობაზე პირველად გამოკრთა და მერე ნათლად გამოიკვა პარტიის ორი მიმდინარეობა: რევოლუციონურ-მარქსისტული და ოპორტიუნისტული. განსხვავება ამ ორ მიმართულების შორის, რომელიც მეორე ყრილობაზე აღინიშნა, შემდეგში მთელი სოც.-დემოკრატიული მოძრაობის განხეთქილებათ გადაიქცა და ჩვენ ვიცით, რომ დაბოლოს შეიქმნა ორი ერთმანეთის მოწინააღმდეგე პარტია: „ბოლშევიკური“ და „მენშევიკური“.

1917 წ. თებერვლის რევოლიუციის მამოძრავებელ ძალების ტროცკისტულად შესახების საკითხისთვის¹⁾.

1917 წლის თებერვლის რევოლიუცია ყველაზე შეუსწავლელი ფურცელია. კლასიური წინააღმდეგობანი თებერვლის დღეებში თვალსაჩინოდ არ ყოფილა გამოაშკარავებული და ამიტომ მკვლევარის ყურადღებას ნაწილობრივ ის პერიოდები იზიდავს, როცა კლასიურმა ბრძოლამ უფრო გარკვეული ფორმები მიიღო. მაგრამ ეს გარემოება, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება იმის გასამართლებელ საბუთად ჩაითვალოს, თითქმის შესაძლებელი იყოს თებერვლის დღეების შესწავლისთვის თავის დანებება. პირიქით, თებერვლის რევოლიუციის შესწავლა წარმოადგენს უდიდეს ინტერესს, რადგან ის არის მის შემდეგ მომხდარი ამბების გასაღები. თებერვლის რევოლიუციის მამოძრავებელი ძალების სწორი შეფასება და ანალიზი აქვს ამხ. ლენინს თავის საუცხოვო ნაშრომებში: „წერილები შორიდან“ და „აპრილის თეზისები“, რაც საფუძვლად დაედო ნამდვილი ბოლშევიკური ტაქტიკის შემუშავებას 1917 წელს და რამაც მიანიჭა პროლეტარიატს ოქტომბრის გამარჯვება.

თებერვლის რევოლიუციის ვერ გაგებამ წვრილ-ბურჟუაზიულ პარტიების მიერ გამოიწვია მათი პოლიტიკურად განადგურება.

ოქტომბრის შემდეგ ტროცკის მიერ დაშვებული შეცდომები და ახლახან ტროცკის ნეო-შენშევიზმის რიგებში გადასვლის მიზეზი უნდა ვეძიოთ მის მიერ თებერვლის დღეების შეფასებაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ტროცკის მიერ ცოტა დაწერილი 1917 წლის პირველი რევოლიუციის შესახებ. თებერვლის შესწავლას ტროცკი სპეციალურად არ შესდგომია და თავის მერმინდელ წერილებში გარდა „ოქტომბრის გაკვეთილები“, მეტად ცოტა აქვს ცალკე შენიშვნები. ხოლო, მრავალ სხვადასხვა შენიშვნებში, რომლებიც გაფანტულია როგორც თებერვლის ხანაში, ისე ოქტომბრის გაკვეთილებში - ში მაინც იძლევა შესაძლებლობას ვიმსჯელოთ იმის შესახებ,

¹⁾ პ. გორინი, „პროლ. რევ.“ № 3 (74) 1928 წ.

თუ როგორი შეხედულებისა იყო ტროცკი 1917 წლის რევოლუციის პირველ მომენტზე.

ვიდრე გადავიდოდეთ ლ. ტროცკის მიერ თებერვლის რევოლუციის გარჩევაზე, მოვიგონოთ მისი თხზულებათა კრებულიდან ერთი ადგილი, რაც კარგათ ცნობილია ფართო პარტიული მასებისთვის, მაგრამ მეტად არსებითი იმ საკითხისთვის, რომელსაც ჩვენ ახლა ვარჩევთ.

ის მკითხველი, რომელიც შეუდგებოდა 1917 წლის რევოლუციის შესწავლას და წაიკითხავდა ლ. დ. ტროცკის წიგნს („1917 წ.“, თხზ. კრებ., ტ. III, ნაწ. I) არ შეიძლება გაკვირვებული არ დარჩეს წიგნის ორ გვერდიანი იმ შენიშვნით, სადაც არის დატყეპილი მტკიცება იმის შესახებ, რომ ლ. დ. ტროცკიმ წინადაცე შეიკნო 1917 წლის რევოლუციის ლენინურად გაგებაო. „ლ. დ. ტროცკის წერილებმა, — ნათქვამია იქ, — დაწერილმა ამერიკაში, თითქმის ერთიანად წინადაცე შეიკნო რევოლუციონური ს. დ. პოლიტიკური ტაქტიკა. ამ წერილების მთავარი დასკვნები თითქმის სავსებით ეთანხმებიან იმ პოლიტიკურ პერსპექტივებს, რომლებიც განვითარებული იყო ლენინის მიერ შესანიშნავ „წერილები შორიდან“-ში (ხაზი ჩვენია პ. გ.)¹⁾. მკითხველის ეჭვი იმის შესახებ, თითქოს ეს „შენიშვნა“ რედაქციისაგან იყოს და ყველაფერი ეს მისი სინიდიის საქმეა, საბოლოოდ გაიფანტება, როცა ის გაიგებს, რომ თვით ავტორიც — ლ. დ. ტროცკი — იმავე აზრისაა. „რევოლუციის პირველი ეტაპი და მისი პერსპექტივები გარკვეულია ამერიკაში დაწერილ სტატიებში. ფიქრობ, ყოველივე არსებითში ისინი სავსებით ეთანხმებიან რევოლუციის იმ ანალიზს, რომელიც მოცემულია ლენინის მიერ მის „წერილებში შორიდან“. პეტერბურგში მოსვლის პირველი დღეებიდანვე ჩემი მუშაობა სწარმოებდა სრულიად შეთანხმებულად ბოლშევიკების ცენტრალურ კომიტეტთან ლენინის გეზს ზელისუფლების დასაპყრობათ პროლეტარიატის მიერ მე, ცხადია, მხარს ვუჭერდი სავსებით და მთლიანად. გლახობისადმი დამოკიდებულებაში მე არ მქონია არავითარი უთანხმოება ლენინთან²⁾).

როგორც ვხედავთ, ლ. დ. ტროცკი გრძნობს რა წინასწარ, რომ მკითხველი დაეჭვებულია მის მიერ თებერვლის რევოლუციის ბოლშევიკურად გაგებაში, ფრთხილად ეფარება ამხ. ლენინს. თუნდ

¹⁾ ლ. ტროცკი, 1917 წ. თხზ. კრებ. ტ. III, ნაწ. I გვ. 370.

²⁾ იქვე, გვ. 5.

ცოტადაც გაცნობილი მკითხველი ლ. ტროცკის პოლიტიკურ წარსულთან და მის ბრძოლასთან ლენინის წინააღმდეგ, ამოდ დაუწყებს ძებნას ლ. ტროცკის განცხადებებს თავისი შეცდომების შესახებ, ბოლშევიკური ტაქტიკის სისწორის შესახებ ომის დროს და სხ. ასეთი მუშაობა ამაოდ ჩაივლის. და მკითხველი გაოცებული დარჩება— როგორ შესძლო ლ. ტროცკიმ, რომელიც მთელი რიგი წლების განმავლობაში გაათვრებულ ბრძოლას აწარმოებდა ბოლშევიკების წინააღმდეგ, როგორ შეეძლო მას წინააღმდეგ შეეცნო ლენინის შეხედულებანი 1917 წლის შესახებ. მაგრამ მთელი რიგი ტროცკის მიერ წამოყენებული ძირითადი დებულებების ახლო განხილვა და შედარება (ჩვენ წვრილმანებზე არ ვლაპარაკობთ) ლენინის დებულებებთან თებერვლის რევოლუციის შესახებ, ააშკარავებენ ამ განცხადებით შეგნებულ თავის მოკატუნებას, რაც მით უფრო არის ყურადღების ღირსი, რომ თებერვლის რევოლუციის შეფასებაში ლენინსა და ტროცკის შორის არის ღრმა პრინციპიალური განსხვავება. ავიღოთ თუ გინდ თებერვლის რევოლუციის ძირითადი საკითხი— მისი მამოძრავებელი ძალების შეფასება, — ურომლისოდ, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია მომხდარი ამბების გაგება.

უკვე თავის პირველ წერილში, რომელიც მიძღვნილია 1917 წ. რევოლუციისადმი, „რევოლუციის ზღუდესთან“— ლ. ტროცკი სწერს: „პეტროგრადის ქუჩებმა ხელ-ახლა დაილაპარაკეს 1905 წლის ენით. როგორც მაშინ, რუსეთ-იაპონიის ომის დროს, მუშები მოითხოვენ პურს, ხავს, თავისუფლებას; როგორც მაშინ, ისე ახლაც არ მუშაობს ტრამვაი, არ გამოდის გაზეთები. მუშები მანქანებს აჩერებენ, სტოვებენ დაზგებს, გამოდიან ქუჩებში; მთავრობას გამოჰყავს კაზაკები. ახლაც, როგორც 1905 წელს, მხოლოდ ეს ორი ძალა მოხიანს სატახტო კალაქის ქუჩებში: რევოლუციონური მუშები და მეფის ჯარები¹⁾ (ხაზი ჩვენი. პ. გ.). ასეთია პირველი აბზაცი პირველი-ხავე სტატიისა თებერვლის პირველ დღეებში დაწერილ სერიიდან, რომლებშიც შენიშვნის ავტორის განცხადებით „წვრილმანებში წინასწარ შეცნობილია“ ამბების ლენინური გაგება. უკვე ამ შემთხვევაში აღებულ ნაწყვეტში ძალა-უნებურად თვალში გეცემა არა სწორი, არალენინურად საკითხის დაყენება კლასიური ძალების დამოკიდებულებათა შესახებ თებერვალში.

ეს ნაწყვეტი ჩვენ უფრო გვაგონებს ტროცკის მიერ 1905 წლის ოქტომბრის გაფიცვის აღწერას, ვიდრე 1917 წლის თებერვლისას.

¹⁾ ლ. ტროცკი, თხზ. კრებ. III ნ. I, გვ. 3.

და მართლაც, თავის ნაშრომებში, რომლებიც დაწერილია თებერვლის რევოლუციის პირველ ხანაში, ტროცკი—1917 წელს ისე უყურებს-როგორც 1905 წლის ამბების გაგრძელებას, ის არავითარ ანგარიშს არ უწევს რეაქციასა და ომის წლებში მომხდარ ცვლილებებს კლასობრივ ძალთა ურთიერთობაში. მისთვის 1917 წელი დარჩა გაუგებარი, რომ იმპერიალიზმის განვითარება არევოლუციონერებს გლეხობის დიდძალ მასებს და აშოჩებს რა ბურჟუაზიის გავლენას, ჰხდის მას პროლეტარიატის მოკავშირედ კაპიტალისტურ ურთიერთობათა სალიკვიდაციო ბრძოლისთვის. ტროცკიმ ვერ დაინახა განსხვავება 1917 წ. 1905 წლისაგან, რამაც თავი იჩინა იმის აღიარებაში, რომ სატახტო ქალაქის ქუჩებში, ტროცკის აზრით, ერთმანეთს დაუპირდაპირდა ორი მტრული ძალა—მუშებისა და მეფის ჯარების სახით.

თებერვლის რევოლუცია, როგორც ვიცით, ხასიათდება სრულიად წინააღმდეგით: ჯარი (უმთავრესად გლეხობისაგან შემდგარი) მიემხრო რევოლუციონურ პროლეტარიატს, რამაც გადასწყვიტა რომანოვის დინასტიის ბედი. ტროცკის მიერ თებერვლის არა სწორი ახსნა არ მიეწერება იმ გარემოებას, რომ მას ცნობები მცირე ჰქონდა. ამხ. ლენინსაც ხომ ინფორმაციის მხრით უკეთეს პირობებში არ დაუწერია თავისი „წერილები შორიდან“. აი რატომაც, რომ, როგორც ლენინის „წერილები შორიდან“, ისე ლ. ტროცკის წერილები რევოლუციის პირველი ხანის შესახებ, საინტერესოა ფაქტების არა ისტორიული სინამდვილის თვალსაზრისით, არამედ როგორც დოკუმენტები, რომელშიაც ავტორებმა გამოააშკარავეს თავიანთი შეხედულებანი რუსეთის რევოლუციის და მისი მამოძრავებელი ძალების ხასიათისა და პერსპექტივების შესახებ.

ჯარის რევოლუციონური როლის შეუგნებლობა თებერვალში, რომელიც უმთავრესად გლეხთა მასებისაგან შესდგებოდა, შემთხვევითი არ არის. ეს, როგორც ვიცით, საერთოდ აქილესის ქუსლია ლ. ტროცკის ყველა შემდეგ ნაწერებში. რამდენიმე წლის შემდეგ, მდიდარი რევოლუციონური გამოცდილების მქონე ლ. ტროცკი „ოქტომბრის გაკვეთილებში“, იძლეოდა რა თებერვლის რევოლუციის შეფასებას, სწერდა: „თებერვლის რევოლუცია, თუ ჩვენ მას ავიღებთ როგორც დამოუკიდებელ რევოლუციას, იყო ბურჟუაზიული. მაგრამ როგორც ბურჟუაზიული რევოლუცია, ის მოხდა მეტად გვიან და მას არ გააჩნდა არავითარი სიმაგრე. იქსაქსებოდა რა წინააღმდეგობებით, რამაც თავი იჩინა ორ-მთავრობიანობაში, ის ან უნდა უშუალოდ გადაქცეულიყო პროლეტარულ რევოლუციად, რაც

მოხდა კიდევ,—ანდა ამა თუ იმ ბურჟუაზიულ-ოლიგარქიულ რეჟიმის სახით რუსეთი გაეხადა ნახევრად კოლონიალური¹⁾. 1917 წლის რევოლუციის პირველი ხანის შეფასება, რომელიც გვერდს უვლიდა თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ ხასიათს, რაც ძალაუვნებურად გასაოცარია თავისი სიმარტივით და საკითხისადმი აბსტრაქტიულად მიდგომით, რა თქმა უნდა, მიზნად ისახავს დაადასტუროს ტროცკის ძველი ლოზუნგის — „რევოლუციონური მუშათა მთავრობის“ სისწორე. ამ აბზაცში, როგორც ვხედავთ, რომელიც დაწერილია უკვე 1924 წელს, ე. ი. მას შემდეგ, რაც რამდენიმე წელია გასული თებერვლის შემდეგ, ძალა-უნებურად თვალში გეცემათ ასეთი გამარტივებული და სქემატიური დაყენება საკითხისა: რუსეთი ჩამორჩენილი ქვეყანაა, ჩვენში რევოლუციაა ან პროლეტარული, ან ბურჟუაზიული და სხ., მაგრამ ჩქარა იგონო რა, რომ თებერვლის რევოლუციის ამნაირი გამარტივება ახლა ვერავის დააკმაყოფილებს და რომ თებერვლის თავისებურობას ჰქონდეს ესა თუ ის ახსნა,—ლ. ტროცკი შემდეგ გვერდზედვე ცდილობს რამდენიმე შეასწოროს თავისი გამარტივებული სქემა, მაგრამ ეს შესწორება სავსებით შეიძლება ჩავთვალოთ ახალ შეცდომათ, რომლის სათავე არის იგივე თებერვლის მამოძრავებელი ძალთა არა ბოლშევიკურად გაგება. როგორც ჩვენ ქვემოთ დავინახავთ, თებერვლის თავისებურობა ტროცკის სურს გამოიყენოს როგორც შემთხვევით გარემოებათა შედეგი, რაც ძირითადად არ არღვევს საერთოდ მიღებულ სოციალ-დემოკრატიულ სქემას კაპიტალიზმის სოციალიზმში წმინდად გადასვლისა. 1905 წლის რუსეთის 1917 წლის იმპერიალისტურ რუსეთად გარდაქმნის შეუგნებლობა და ამასთან დაკავშირებით გლეხთა პოზიციის შეცვლის შეუგნებლობამ, რომელიც (გლეხობა) მოისწრაფოდა პროლეტარიატთან კავშირისაკენ,—დაჩრდილა ტროცკის წინაშე თებერვლის ნამდვილი აზრი. აღიარებს რა (უკვე 1924 წელს!), რომ წვრილმა ბურჟუაზიამ დიდი როლი შეასრულა თებერვალში, ტროცკი სწერს: „მაგრამ ეს სრულიად არ ნიშნავს, რომ რუსეთის რევოლუციას შეეძლო მხოლოდ იმ გზით სიარული, რომლითაც ის წავიდა თებერვლიდან 1917 წლის ოქტომბრამდე. რომ რევოლუციის მსვლელობა შეიძლება ყოფილიყო სხვანაირიც იმავე კლასიურ საფუძველზე, ამაზე ყველაზე უკეთესად ლაპარაკობენ ის ამბები, რომლებიც ომს წინ უსწრებდნენ“. და შემდეგ გადადის რა 1914 წლის ივლისის ამბების შეფასებაზე, ტროცკი აცხადებს: „ბევრი საბუთი გვაქვს იმის დასამტკიცებლათ, რომ თუ

¹⁾ ლ. ტროცკი, თხ. კრებ. ტ. III, ნაწ. I გვ. XVIII.

გამარჯვებული რევოლუცია განვითარდებოდა იმავე გზით, რომლის დასაწყისიც იყო 1914 წლის ივლისის ამბები, მეფის ჩამოგდება უქვეყნო იქნებოდა ხელისუფლების აღება უშუალოდ მუშათა საბჭოების მიერ, რომლებიც (პირველ ხანაში!) მემარცხენე ნაროდნიკების საშუალებით მოაქცევდნენ თავის გავლენის ქვეშ გლეხთა მასებს. აღიარებს რა, ამნაირად, პროლეტარიატის მხოლოდ რევოლუციონერ როლს, ტროცკი ანგარიშში არ ღებულობს გლეხობას (როგორც ჩვენ შემდეგში დავინახავთ, გლეხობას ის მიაკუთვნებს ბურჟუაზიულ კონტრ-რევოლუციონერ ბანაკს).

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ტროცკის იმის თქმა სურს, რომ მის მიერ განვითარებული შეხედულებები 1915 წელში, რომელმაც შეფასება მიიღო ლ. მარტოვისაგანაც კი წიგნში: „რსდმ პ. ისტორია“, როგორც სახეგამოცვლილი ოფიციალური მენშევიზმის შეხედულებები, დარჩა 1917 წლისთვისაც. იმ თავისებურობას-კი, რომელიც ემჩნეოდა თებერვლის დღეებში ლ. ტროცკი ხსნის მხოლოდ როგორც ომის შედეგს, — ამას ჰქონდა დროებითი ხასიათი და მშვიდობიანობის პირობებში კლასიური ბრძოლის განვითარება უნდა წასულიყო, ალბად, „კანონიერი“ და „აღიარებული“ სოციალ-დემოკრატიული სქემით. „მრავალმილიონიანი არმიის საშვალეებით — სწერს ლ. ტროცკი — ომმა წვრილ ბურჟუაზიულ პარტიებისთვის შექმნა სრულიად განსაკუთრებული, არა მარტო სოციალური, არამედ — ორგანიზაციული ბაზა: გლეხობის თავისებურობა იმაში მდგომარეობს, რომ მისი გადაქცევა ორგანიზაციულ ბაზად მაშინაც კი, როცა ის რევოლუციონერია, ძნელია. დაეყრდნენ რა მზა-მზარეულ ორგანიზაციას — არმიას — წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიები პატივით ეპყრობოდნენ პროლეტარიატს და ხვევდნენ მას თავდაცვის ქსელში. აი, რატომ იყო, რომ ლენინმა მკაცრად გაილაშქრა ძველი ლოზუნგის „პროლეტარიატის და გლეხობის დემოკრატიული დიქტატურის“ წინააღმდეგ, რაც ნიშნავდა ბოლშევიკური პარტიის ახალ პირობებში თავდაცვის ბლოკის მარცხენა ფრთად გადაქცევას“¹⁾.

ლ. ტროცკის უკანასკნელი ფრაზის ცინიზმისა და სიყალბის გამოაშკარავებს, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს როგორც ტროცკის გამოთქმას, ჩვენ აქ არ შევუდგებით. ლ. ტროცკის ეს პირმოთენობა ჩვენს ლიტერატურაში მისი მტკიცებით, რომ „ბოლშევიკები განბოლშევიკდნენ“ არა ერთხელ ყოფილა გამოაშკარავებული და საკმაოდ დასაბუთებული. ჩვენ გვსურს ყურადღება მივაქციოთ ამ

1) ლ. ტროცკი, თხზ. კრებ. ტ. III ნაწ. I. გვ. XX ნაზი ჩემბი. პ. გ.

განცხადების მეორე მხარეს—იმის ცდას, რომ დამტკიცებულ იქნას გლეხობის თითქოს კონტრ-რევოლიუციონერობა, რამაც აშკარად იჩინა თავი თებერვლის პირველ დღეებიდანვე და თითქოს აიძულა ლენინი „სასტიკად გაელაშქრა“ ბოლშევიზმის ძირითადი პრინციპების წინააღმდეგ. ამ წვრილ-ბურჟუაზიული მასების კეთილსინდისიერ თავდაცვაზე, რაც ასე ნათლად გამოაშკარავა ლენინმა, ლ. ტროცკი შეგნებულად სდუმს.

აქ მოყვანილი ნაწყვეტები ტროცკის სტატიიდან, რომელშიაც გატარებულია პარალელი თებერვლის რევოლიუციასა და 1917 წლის რუსიის ამბებს შორის და რომელიც იქითკენ არის მიმართული, თითქოს უნდა დაამტკიცოს ბოლშევიკური შეხედულების დამარცხება რევოლიუციის პრაქტიკაზე, გლეხობის არა რევოლიუციონერობაზე და მის კავშირზე პროლეტარიატთან—ყველაფერი ეს იმ მიზნით, რომ გაამართლოს თავისი თეორია პერმანენტული რევოლიუციის შესახებ. ამნაირად ტროცკის სურს დაამტკიცოს, რომ პერმანენტული რევოლიუციის თეორია დაურღვეველია და გამართლება ჰპოვა 1917 წელს მომხდარ ამბებში. მაგრამ საინტერესო იქნება ახლავე შევადაროთ ლ. ტროცკის მიერ თებერვლის რევოლიუციის ასეთი შეფასება იმ დახასიათებას, რაც ლენინმა მოგვცა „პერმანენტული“ თეორიის შესახებ თებერვლის ხანაში. თუმცა თებერვლის დღეებში ეს თეორია ყველაზე ნაკლებ იყო ცნობილი მასებისთვის და არ სარგებლობდა არავითარი გავლენით, მიუხედავად ამისა ამხ. ლენინს წინასწარ სურდა სწორად დაეყენებია იგივე საკითხი. „არ მოგველის ჩვენ საფრთხე, —სწერდა ის,—როცა ვვარდებით სუბიექტივიზმში, როცა სურვილი გვაქვს „გადავახტეთ“ ჯერ კიდევ დაუმთავრებელ გლეხთა მოძრაობას—ბურჟუაზიულ დემოკრატიული ხასიათის რევოლიუციას, —სოციალისტური რევოლიუციისაკენ. შე რომ მეთქვა: უმეფოდ, მთავრობა კი მუშური (ხაზი ლენინისაა პ. გ.) ეს საფრთხე ჩემთვის სახიფათოა. მაგრამ მე ეს არ მითქვამს, მე სხვა ვსთქვი“¹⁾.

როგორც ვხედავთ, ამხ. ლენინმა ჯერ კიდევ უშუალოდ თებერვლის რევოლიუციის დროს მკაფიოდ გამოსთქვა თავისი აზრი, რომ ფორმულა: „უმეფოდ, მთავრობა კი მუშური“ პროლეტარიატისთვის საფრთხეს წარმოადგენდა. სხვა წერილში, თავის მეხუთე „წერილებში“ შორიდან, —რომელიც დაწერილია ერთდროულად „წერილები ტაქტიკის შესახებ“-თან ერთად, ის სწერს: „რუსეთში პროლეტა-

¹⁾ ლენინი. თხზ. კრებ., ტ. XIV, ნაწ. I გვ. 32. წერილები ტაქტიკის შესახებ. აპრილი 1917 წელი. ხაზი ყველა ციტატებში ლენინს ეკუთვნის.

რიატის გამარჯვება განსახორციელებელია ახლო მომავალში მხოლოდ (ხაზი ყველგან ლენინის ეკუთვნის) იმ პირობით, თუ მუშები მხარს დაუჭერენ გლეხობის დიდ ნაწილს მემამულეთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ყველა მიწების კონფისკაციისთვის. ამნაირ გლეხურ რევოლუციასთან დაკავშირებით და მის საფუძველზე შესაძლებელია და საჭირო პროლეტარიატმა ნაბიჯი გადასდგას გლეხობის უღარიბეს ნაწილთან შესაკავშირებლად, რაც მიმართული იქნება წარმოების კონტროლისაკენ და სხ¹). ჩაპრიცხა რა ტროცკიმ გლეხობა ბურჟუაზიული კონტრ-რევოლუციის ბანაკში და გამოიყვანა რა ის ბურჟუაზიულ-კაპიტალისტურ დამოკიდებულებათა დამცველად და გამტარებლად, მან ვერ გაიგო, რომ გლეხობას შეუძლია იყოს პროლეტარიატის მოკავშირე სოციალისტურ მშენებლობაში²).

თავის პირველ „წერილში შორიდან“ — „პირველი რევოლუციის პირველი ხანა“, — ამხ. ლენინი პროლეტარიატის მოკავშირეებზე სწერდა, რომ რუსეთის პროლეტარიატს ორი მოკავშირე ჰყავს: ჯერ ერთი გლეხობა და მეორედ — დასავლეთ ევროპის პროლეტარიატი“. მას (ე. ი. პროლეტარიატს. პ. გ.) ორი მოკავშირე ჰყავს — პირველი, ფართო რამდენიმე ათ მილიონიანი მოსახლეობა, რომელიც შეადგენს საქართველოს ნახევრად პროლეტარულ და წვრილი გლეხური რუსეთის მოსახლეობას რუსეთში ჩვენ უნდა ვისარგებლოთ ახალი წყობილების თავისუფლებით, მუშათა და ჯარისკაცთა დემუტატების საბჭოებით და ვეცადოთ ეს მასა გავანათლოთ და შევკავშიროთ ორგანიზაციულად, უპირველეს ყოვლისა, მოვაწყოთ გლეხთა და სასოფლო-სამეურნეო მუშათა საბჭოები — აი ერთი უმთავრესი ამოცანათაგანი. ჩვენი მისწრაფება მარტო ის კი არ იქნება, რომ სასოფლო-სამეურნეო მუშებმა გამოჰყონ თავიანთი განსაკუთრებული საბჭოები, არამედ ისიც, რომ ხელმოკლე და უღარიბესი გლეხები ორგანიზაციულად შეკავშირდნენ შეძლებულ გლეხთაგან განცალკევებით³).

ტროცკიმ ვერ გაიგო, თუ რა როლის შესრულება შეეძლო გლეხობას პროლეტარიატის მიერ, სოციალისტურ აღმშენებლობის დროს. მის მიერ გლეხობის უსაბუთოდ ჩარიცხვა ბურჟუაზიული კონტრ-რევოლუციის ბანაკში, მისი უნიჭობა, რომ გლეხობაში მოენახა მრავალმილიონიანი ფენა პროლეტარიატის მოკავშირეთა — ყველაფერმა ამან

¹ ლენინის კრებული, ტ. II, გვ. 396.

² იხ. მისი სტატია — „ორი უმთავრობობა“ თხზ. კრებ. ტ. III, ნაწ. I, გვ. 61.

³ ლენინი. თხზ. კრებ., ტ. VI, ნაწ. I, გვ. 12.

ტროცკის ნება არ მისცა გამოეაშკარავებია შემთანხმებლობის და თავდაცვის პოლიტიკის ნამდვილი ფესვები. ტროცკიმ ვერ შეიგნო, რომ პროლეტარიატს შეეძლო გლეხობისადმი მოხერხებული ტაქტიკით გამოეგლიჯა მრავალმილიონიანი საშუალო, უღარიბესი და სოფლის დაჭირავებული გლეხობა ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გავლენისაგან და გაეჩადა ისინი თავის მოკავშირედ.

ტროცკის აზრით შემთანხმებლობითა და რევოლიუციონური თავდაცვის პოლიტიკით გატაცება არის თავის თავად არსებული და არის მოვლენა „არა ბურჟუაზიული, არა სოციალისტური“, არამედ ისეთი რამ, რომელიც მუდამ თან ახლავს ბურჟუაზიას და სპეციფიურად განსხვავებული კაპიტალიზმისა და სოციალიზმისაგან. „წვრილ-ბურჟუაზიულ რევოლიუციონურმა პარტიებმა¹⁾, სწერდა ის—როგორც მოსალოდნელია (!) მათგან, თებერვლის რევოლიუცია მიიღეს არა როგორც ბურჟუაზიული (!), მაგრამ არა როგორც საფეხური სოციალისტურისაქენ, არამედ როგორც რამდენიმეთ „დემოკრატიული“ თვითღირებულება (!) (ხაზი ჩვენია. პ. გ.). ასე სწვევტს ტროცკი რევოლიუციის ერთს ისეთ ძირითად საკითხს, რომელსაც, უდავოა, უდიდესი საერთაშორისო მნიშვნელობა აქვს. იმის ნაცვლად, რომ გამოააშკარავოს შეთანხმებლობის და მასის რევოლიუციონური თავდაცვის აღტყინება, ტროცკი დაკმაყოფილდა საერთო ფრაზით, რაღაც არაკლასიურ, „დემოკრატიულ თვითღირებულების“ შესახებ. ლენინმა, პირიქით, ზედმიწევნით გამოიკვლია რუსეთის რევოლიუციის ეს მოვლენა და უკვე რევოლიუციის დასაწყისში მოგვცა ნათელი პასუხი და ეს იმ დროს, როცა ტროცკი 1924 წელსაც კი, მაშინ, როცა ხელთ აქვს ლენინის საუცხოვო ნაშრომი, ცდილობს ასე „მარქსისტულად“ შეიგნოს წარსული. გულუბრყვილო და შეუგნებელი დამოკიდებულება კაპიტალისტებისადმი, ზავისა და სოციალიზმის ამ საძაგელი მტრებისადმი—სწერდა ლენინი რევოლიუციის დასაწყისში—აი რა ახასიათებს მახეზის თანამედროვე პოლიტიკას რუსეთში, აი რა აღმოცენდა რევოლიუციონური სისწრაფით ევროპის ქვეყნებთა ყველაზე წვრილ ბურჟუაზიულ ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიურ ნიადაგზე. აი, შემთანხმებლობის კლასიური საფუძველი.

„ჩვენი ამოცანებია,—სწერდა ის მეორე ალაგას,—გამოვარკვიოთ რომელ ფენებიდან შეეძლო აღზდილიყო და აღიზარდა კიდევ თავდაცვის პოლიტიკის განწყობილება. რუსეთი ყველაზე წვრილ-ბურ-

1) ტროცკი—თხ. კრებ. ტ. XIV, ნაწ. V გვ. XX.

ქუაზიულ ქვეყანაა, და ზედა ფენები პირდაპირ დაინტერესებული არიან ამ ომის განაგრძობაში... მეორე მხრით პროლეტარიატისა და ნახევრად პროლეტარიატის მასა ანექსიაში დაინტერესებული არ არის, რადგანაც საბანკო კაპიტალიდან სარგებელს ისინი არ ღებულობენ. როგორ შეუძლიათ ამ კლასებს რევოლიუციონურ თვალსაზრისზე დადგომა? ამგვარი დამოკიდებულება ამ კლასებისა რევოლიუციონურ თავდაცვისადმი არის კაპიტალისტური იდეოლოგიის შედეგი, რაც რევოლიუციაში გამოხატულია სიტყვა „მოტყუილებით“¹)

რევოლიუციონური თავდაცვის შესახებ საკითხს, როგორც ვიცით, მეტად სერიოზული მნიშვნელობა ჰქონდა ბოლშევიკური ტაქტიკის შემუშავებისთვის 1917 წლის რევოლიუციაში. რევოლიუციონური თავდაცვის მიზეზების და ხასიათის სწორი ანალიზი უზრუნველყოფდა პროლეტარიატის წარმატებით ბრძოლას ოქტომბრისთვის, აი რატომ იყო, რომ შეცდომები ამ საკითხში მეტად სახიფათო იქნებოდა მუშათა მასებისთვის. ლ. ტროცკიმ ვერ გაიგო, რომ რევოლიუციონური თავდაცვა მეტი ყურადღების ღირსი იყო. მთელ მის წერილებში ამაოდ დაუწყებთ თქვენ ძებნას, რომ იქ იპოვოთ ბოლშევიკური ახსნა რევოლიუციონური თავდაცვისა რაც მის წერილებში გამოყვანილია „რამდენიმეთ დემოკრატიული თვითღირებულობით“. ის არ ცდილა, რომ ამ სოციალური მოვლენებისთვის ღრმა ანალიზი გაეკეთებია. ამხ. ლენინი კი ამ მოვლენას ფრიალ სერიოზულ მნიშვნელობას მიაკუთვნებდა. ის სწერდა: „რევოლიუციონური ობორონცობა უნდა აღიარებულ იქნას იმ წვრილ-ბურჟუაზიული ტალღის ყველაზე დიდ, ყველაზე აშკარა გამოხატულებად, რომელმაც დაფარა „თითქმის ყოველივე“. მაგრამ ლენინი, მსგავსად ტროცკისა, გვერდს არ უვლიდა ამ ანალიზს, რევოლიუციონურ—თავდასაცველად განწყობილ თელ მასას, ის არ მიერეკებოდა ბურჟუაზიულ კონტრ-რევოლიუციის ბანაკში და არ აღიარებდა „რამოდენიმეთ დემოკრატიულ თვითღირებულობის“ მატარებლათ, არამედ ააშკარავებდა მის ნამდვილ მნიშვნელობას, ყურადღებას აქცევდა რა იმ მოვლენას, რომ „რევოლიუციონური თავდაცვის მასიური წარმომადგენლები კეთილ-სინდისიერნი არიან არა პირადი აზრით, არამედ—კლასიური ე. ი. ისინი ეკუთვნიან ისეთ კლასებს (მუშები და ულარიბესი გლეხები), რომლებიც მართლაც ანექსიისთა და სხვა ხალხთა დაპყრობით არაფერს მოიგებენ. ესენი, ბურჟუები და ბატონნი იტელიგენტები როდი არიან, რომელთაც კარგათ იციან, რომ ანექ-

¹ ლენინი, თხზ. კრებ., ტ. XIV, ნ. I. გვ. 41.

სიაზე უარის თქმა ისე არ შეიძლება, თუ უარი არ სთქვი კაპიტალის ბატონობაზე—ესენი უსინდისოთ ატყუილებენ მასებს ლამაზი ფრაზებით, განუსაზღვრელი დაპირებით. თავდაცვის მასიური წარმომადგენელი საქმეს უბრალოდ, ობიექტულიურად უცქერის: „მე არა მსურს ანექსია, ჩემს წინააღმდეგ მოდის ნემეცი, მაშასადამე, მე ვიცავ მართალ საქმეს და არა რალაც იმპერიალისტურ ინტერესებს“¹⁾.

ასეთი მიდგომა რევოლუციონურ თავდაცვის ნამდვილ მიზეზებისადმი, რაც გალარიბებული გლეხობის ფართო ფენებმა და მუშათა მასების ზოგიერთმა ფენებმა შეითვისეს, საფუძველად დაედო ბოლშევიკურ ტაქტიკას. შემდეგ ამხ. ლენინი სწერდა: „ამნაირ კაცს უნდა განუმარტო და განუმარტო, რომ საქმე მის პირად სურვილებში კი არ არის, არამედ—მასიურ, კლასიურ და პოლიტიკურ პირობებშია, რომელიც დაკავშირებულია კაპიტალის ინტერესებთან და საერთაშორისო ბანკების ქსელთან და სხ... მხოლოდ ასეთი ბრძოლაა სერიოზული და ის იძლევა წარმატების იმედს, თუმცა არა ჩქარსა მაგრამ სწორსა და საფუძვლიანს“²⁾.

როგორც ვხედავთ, თავდაცვითი ალტყინების შეფასება—მოცემული ამხ. ლენინისა და ლ. ტროცკის მიერ სხვა და სხვა ნაირია. ამ მოვლენის სწორე ანალიზს, რასაკვირველია, დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა, რომ პროლეტარიატს გამოემუშავებია თავისი ტაქტიკა წვრილ-ბურჟუაზიულ, გლეხურ მასებისადმი. პროლეტარიატი რომ 1917 წელს ლ. ტროცკის მიერ ნაჩვენები გზით წასულიყო, ის აუცილებლად დარჩებოდა განცალკევებული და დამარცხებული. მაგრამ რუსეთის პროლეტარიატმა 1917 წლის რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე დასძლია ამქრული განწყობილება, ის შეიქმნა კლასი, რომელიც მთელი საზოგადოების ხელმძღვანელობას ლამობდა, აი რად დამარცხდა ტროცკის მიერ წამოყენებული ამქრული ინტერესები და პროლეტარიატი გაჰყვა ბოლშევიკური პარტიის მიერ ნაჩვენებ გზას—რომელიც (ბოლ. პარტია) იყო ერთად ერთი ხელმძღვანელი სოციალურ ურთიერთობათა რღვევის ხანაში.

თებერვლის რევოლუციამ და შემდეგ მომხდარმა კლასიურმა გავითარებამ, ერთხელ კიდევ პრაქტიკაზე დაამტკიცეს ტროცკისტული იდეის სრული გაკოტრება და პერმანენტული რევოლუციისა, რომელსაც არაფერი საერთო არ ჰქონია მარქსის მოძღვრებასთან³⁾.

¹⁾ ლენინი, თხ. კრებ., ტ. XIV I, გვ. 44.

²⁾ იქვე ხაზი ჩემია. პ. გ.

³⁾ იხ. მარქსი და ენგელსი თხზ. ტ. III. ცენტრალური კომიტეტის მიმართვა კომუნისტების კავშირისადმი.

და სწორედ გასაკვირველია როგორ შეუძლია ტროცკის დააყენოს საკითხი „ბოლშევიზმის გადაგვარების“ და „პროლეტარიატის და გლეხობის რევოლუციონური დიქტატურის“ ბოლშევიკური ფორმულის უტოპირობის შესახებ თავისი თეორიული და პრაქტიკული პოზიციების განადგურების შემდეგ 1917 წელს.

ამ საკითხის გარჩევას ჩვენ გვერდს ვუვლით, რადგანაც ის საკმაოდ გარკვეულია ჩვენს ლიტერატურაში, სადაც დამტკიცებულია ლ. ტროცკის ამგვარ განცხადებათა მთელი სიყალბე ¹⁾. იყო თუ არა განხორციელებული ჩვენში 1917 წელს პროლეტარიატის და გლეხობის რევოლუციონური დიქტატურა და გამოდიოდა თუ არა ლენინი როგორც ბოლშევიზმის რევოლუციონისტი, ყველაზე უკეთესად შეგვიძლია ვამტკიცოთ თვით ამხ. ლენინის წერილების თანახმად, რომლებიც დაწერილია თებერვლის დღეების შემდეგ, რომ „პროლეტარიატის და გლეხობის რევოლუციონურ-დემოკრატიული დიქტატურა უკვე განხორციელებულია, მაგრამ მეტად ორიგინალურად“. მისი განხორციელების ორიგინალობა, როგორც ვიცით, მდგომარეობდა იმაში, რომ ერთსა და იმავე დროს არსებობდა ბურჟუაზიის და საბჭოების ხელისუფლება. „ძველებურათ,—სწერს შემდეგ ამხ. ლენინი—გამოდის, რომ ბურჟუაზიის ბატონობას უნდა მოჰყვეს პროლეტარიატისა და გლეხობის ბატონობა, მათი დიქტატურა. ნამდვილათ კი გამოვიდა **სხვანაირად**: მივიღეთ მეტად ორიგინალური ახალი რამ“—არ გაგონილი **შეერთება ერთისა და მეორესი ერთად** ²⁾. იმავე წერილში ლენინი გადაჭრით გაიმიჯნა ტროცკისტულ ფორმულისაგან „უმეფოდ, მაგრამ მთავრობა კი მუშური“. ამხ. ლენინი ფიქრობდა, რომ ეს ლოზუნგი წარმოადგენდა საშიშროებას „სუბიექტივიზმში გადაბარგებისას და იმის სურვილს, რომ „გადაელაჯებია“. ჯერ კიდევ დაუმთავრებელი გლეხთა მოძრაობისთვის—ლ. ტროცკის მიერ წამოყენებულ ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ რევოლუციისთვის ამხ. ლენინის ამ პატარა ამონაწერიდან სჩანს, როგორი სიყალბით არის საფუძველზე ტროცკის სიტყვები, რომ „ლენინი გადაჭრით გამოდის ძველი ლოზუნგის—პროლეტარიატის და გლეხობის დემოკრატიული დიქტატურის წინააღმდეგ, რაც ახალ პირობებში ნიშნავს ბოლშევიკური პარტიის თავდაცვის ბლოკის მემაცხენე ფრთად გადაქცევას.

1) ამ საკითხზე იხ. კრებ. „За Ленинизм“. სახელ. 1925.

2) ლენინი. თხზ. კრებ. ტ. XIV, ნაწ. I გვ. 29. ხაზი ყველგან ლენინისაა. პ. გ.

ასეთი განცხადებით ლ. ტროცკიმ ერთხელ კიდევ მოაწერა ხელი იმას, რომ მას არაფერი გაეგებოდა დემოკრატიული რევოლუციის სოციალისტურად გადაქცევის საკითხში. ძველმა მენშევიკურმა სტემამ კაპიტალიზმიდან სოციალიზმში წმინდათ გადასვლისა და მარქსისტული დიალექტიკის ფორმალური ლოლიკით შეცვლას, შემთხვევით არ მიუყვანია ლ. ტროცკი მთელ რიგ პრაქტიკულ შეცდომებთან. ამან თავი იჩინა მაშინ, როცა ლ. ტროცკი 1917 წლის რევოლუციის პირველ ხანებში აყენებდა ლოზუნგს „რევოლუციონურ მუშათა მთავრობისა, როცა ის აფასებდა მუშათა დეპუტატების საბჭოებს და სხ. როგორც ცნობილია, თებერვლის რევოლუციის პირველ დღეებიდანვე ამხ. ლენინმა მუშათა მთავრობის ამ ლოზუნგს დაუპირდაპირა მუშათა, მოჯამაგირეთა, ჯარისკაცთა და გლეხობის დეპუტატების საბჭოთა მთავრობა.

ტროცკის ცდა, რომ თებერვლის რევოლუციის მაგალითზე მოეხდინა პერმანენტული რევოლუციის რეაბილიტაცია, მთელი გლეხობის ერთბაშად კონტრ-რევოლუციის ბანაკში მოთავსება, შემთანხმებლობისა და რევოლუციონური თავდაცვის ვერ გაგება, ყველაფერ ამას, რასაკვირველია, შეეძლოთ უკვალოდ ჩავლა რევოლუციონური პროლეტარიატის ტაქტიკის გამოუმუშავებისას დროებით მთავრობის და მუშათა დეპუტატების საბჭოების მიმართ.

ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ამხ. ლენინი ემიგრაციაში იმყოფებოდა, დროებით მთავრობას აფასებდა, როგორც იმპერიალისტური ბურჟუაზიის მთავრობას. „ახალი მთავრობა, — სწერდა ლენინი მარტის პირველ რიცხვებში, — რომელმაც ძალა-უფლება ხელთ იგდო პეტერბურგში, ან უკედ რომ ვთქვათ, ხელიდან გამოგლიჯა გამარჯვებული პროლეტარიატის გმირული ბრძოლის დროს, შესდგება ლიბერალური ბურჟუეზიისა და მემამულეთაგან, რომელთაც მიჰყვება დემოკრატიული გლეხობის წარმომადგენელი და, შესაძლოა, ბურჟუაზიული აზრებით გატაცებული, ინტერნაციონალიზმ მიეწევებული კერენსკი. ახალი მთავრობა შესდგება გერმანიის წინააღმდეგ იმპერიალისტური ომის მომხრეთა და დამცველთაგან ე. ი. ინგლისის და საფრანგეთის იმპერიალისტურ მთავრობებთან ერთად სხვა ქვეყნების დასაპყრობათ და გასაძარცვავად — სომხეთის, გალიციის, კონსტანტინეპოლის და სხ.“¹⁾ ლენინი დაუღალავად იმეორებდა, რომ განემარტებიათ მასებისთვის დროებითი მთავრობის ნამდვილი სახე და არ წასულიყვნენ მასთან არავითარ შეთანხმებაზე“. ახალი მთავრო-

¹⁾ ლენინის კრებ., II, გვ. 319—320. 17 მარტის თეზისების ნაწყვეტი.

ბის მხარის დაპყრობის მოწოდება არის, შეიძლება ითქვას, კლასიკური მაგალითი პროლეტარიატის და რევოლუციის საქმის ლალატისა¹. მიიღო რა ცნობა იმის შესახებ, რომ თითქმის დროებითი მთავრობის მინდობილობით მურალოვი იყო კონსტანტინე, ლენინი სწერდა განცხადებას: „მე დიდად გთხოვთ გადასცეთ და დაბეჭდოთ (ყველგან ხაზი ლენინისაა. პ. გ.), რომ მე ვკიცხავ ამას უშეკვლად, რომ ყოველგვარი დაახლოება სოციალ-პატრიოტიზმთან მეტად შემცდარ და საზარალო ჩეიძის და კომპ. სოციალ-პაციფისტურ კაუჭის პოზიციასთან ჩემი ღრმა რწმენით საზარალოა მუშათა კლასისთვის, საზიფათოა, დაუშვებელია“²).

პირველი დროებითი მთავრობის ავტორიტეტმა როდესაც დაცემა იწყო ფართო მასების თვალში და როცა ბურჟუაზიამ გადაწყვიტა კოალიციური სამინისტროს შექმნა, რომ ამით დაეფარა თავისი კლასიური სიტუტლე, ლენინი ააშკარავებდა ამ საქმის ნამდვილ აზრს, აღნიშნავდა, რომ „ნაროდნიკებმა და მენშევიკებმა ჩერნოვებმა და წერეთლებმა საკონტაქტო კომისია მეზობელ ოთახიდან გადაიტანეს თვით სამინისტროს ოთახში“. „კოალიციურ სამინისტროს, — სწერდა ის მეორე ნაწილში, — არაფერი არ შეუცვლია“.

როგორ შეხვდა ტროცკი პროლეტარიატს ტაქტიკას კოალიციურ მთავრობისადმი? „კოალიციური სამინისტრო, — ამბობდა ის, ვერ გვიხსნის ჩვენ ორმთავრობიანობისაგან, არამედ გადაიტანს მხოლოდ მას სამინისტროში, მაგრამ კოალიციურ სამინისტროსაგან რევოლუცია არ დაიღუპება“, (ხაზი ჩვენი. პ. გ.)² ორმთავრობი-

¹ ლენინის კრებ. II, გვ. 369.

² როგორც ვიცით, ამხ. ლენინის მკაფიო ფორმულიზაციას ორმთავრობიანობის შესახებ თებერვლის რევოლუციაში ლ. ტროცკიმ დაუპირდაპირა ლოზუნგით: „ორი უმთავრესი პრინციპი — სწერს ლ. ტროცკი „ორმთავრობიანობა“, რომლისთვისაც სწორედ იქნებოდა გვეწოდებოდა ორი უმთავრესი პრინციპი, გვ. 64, ხაზი ლ. ტროცკისა). ამ ერთი შეხედვით გულუბრყვილო დახასიათების იქით, რაც თითქმის ორიგინალური იყოს, ნამდვილად იფარება თებერვლის რევოლუციის და მისი როლის დახასიათება ოქტომბრის რევოლუციის მომზადებაში ე. ი. 1917 წლის რევოლუცია იყო ერთიანი რევოლუცია, რომელშიაც თებერვალი — პროლეტარული რევოლუციის დასაწყისი, რაც დასრულდა პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარებით. ეს აზრი უფრო გულუბრყვილად გამოთქვა ნ. სუსანოვმა 1927 წელს კომუნისტურ აკადემიაში ი. იაკოვლეს მონსენების გამო, რომ „ჩვენ არა მარტო ისტორიულ შემეცნებაში უნდა შევითვისოთ, არამედ — როგორც მასწავლებლები იმ თეზისს ვიცავდეთ, რომ 1917 წლის რევოლუცია იყო ერთიანი რევოლუცია, რომელიც დაიწყო თებერვალში და რომელიც დამთავრდა გამარჯვებით ოქტომბერში“ (ნ. სუსანოვის სიტყვის სტენოგრაფია). სიანს, შემთხვევითი არ არის, რომ ლ. ტროცკის „არქი — რევოლუციონური“ აზრები მოხვდა ნაყოფიერ ნიადაგს!

ანობის თავისებურ გვემასთან რუსეთის რევოლუციაში და მისი გა-
საქრელი გზების გამოწახვაში, ლ. ტროცკის ეჭირა რა გაურკვეველი
პოზიცია კოალიციურ მთავრობაში შესვლის შესახებ, თავისი აღი-
არებით „კოალიციური სამინისტროსაგან რევოლუცია არ დაუღუ-
პება“, თითქმის სანქციას იძლევა მასში შესვლისას. შემდეგში,
მართალია, კოალიციურ მთავრობის მიმართ ტროცკის ხაზი რევო-
ლუციონურ თანმიმდევრობით იყო, მაგრამ მისი გამოსვლა საბჭო-
ების I სრულად რუსეთის ყრილობაზე, სადაც მან დროებითი მთავ-
რობა დაახასიათა, როგორც „შემრიგებელი კამერა“, ან მისი წინა-
დადება, რომ შეექმნათ მთავრობა XII პეშეხოვოველთაგან საუკეთე-
სოდ ასურათებს ტროცკის გაუგებრობას, როგორც დროებითი მთავ-
რობის როლის, ისე მისი კლასიური სახის შესახებ.

არა ნაკლებ საინტერესოდ დაახასიათა ტროცკიმ მუშათა დე-
პუტატების საბჭოები.

იხილავს რა მუშათა დეპუტატების საბჭოებს კოალიციური
მთავრობის დამყარების ხანაში, ტროცკი სწერს: „მუშათა და ჯა-
რისკაცთა დეპუტატების საბჭოები ინგრევა მარჯვნიდან და მარცხნი-
დან (?!), შორდებიან ნაწილები, მაგრამ ეს არ არის რევოლუციის
ისტორიის უკანასკნელი თავი. იქნება მესამე და მეოთხე თავი, როცა
მოხდება წვრილ-ბურჟუაზიულ ელემენტების სრული გამოყოფა¹⁾ ქა-
ლაქის და სოფლის (ხაზი ჩვენი, პ. გ.). უპირველეს ყოვლისა საჭი-
როა აღინიშნოს ტროცკის არა სწორი განცხადება საბჭოებიდან მე-
მარცხენე ე. ი. ბოლშევიკების ჩამოშორების შესახებ.

ბოლშევიკები, პირიქით, მაისში აჩაღებენ კამპანას საბჭოების
დაპყრობის შესახებ და სრულიად არ აყენებენ საკითხს საბჭოებიდან
წასვლისას, მაგრამ აქ არის კიდევ უფრო დიდი შეცდომა რაც
ლ. ტროცკიმ ჩაიდინა,—ეს არის განცხადება საბჭოების გაწმენდისა
ქალაქის და სოფლის წვრილი ბურჟუაზიისაგან. ამნაირად ლ. ტროც-
კის ხელისუფლების დაპყრობა ისე ესმოდა, როგორც დაპყრობა ხე-
ლისუფლებისა „წმინდა“ საბჭოების მიერ. რ. ს. დ. მ. პ. ისტორიაში
„წმინდა პროლეტარული საბჭოების“ ეს თეორია 1927 წელს არ
არის და მისდამი პრინციპიალური დამოკიდებულება მკაფიოთ იყო
გამოხატული ბოლშევიკებისა და მენშევიკების მიერაც. მენშევიკებმა,
დაუშვეს რა თებერვლის დღეებში ორგანიზაციული გაერთიანება მუ-
შათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოებისა და ამნაირად ორგა-

¹⁾ ლ. ტროცკი თხ. კრებ., ტ. III, ნაწ. I გვ. 47.

ნიზაციულად განამტკიცეს რევოლუციონური პროლეტარიატისა და გლეხობის ბლოკი, — შემდეგში ნანობდენ თავიანთ შეცდომას და მთელი 1917 წლის განმავლობაში ხელს უშლიდენ (საბ.ოტაჟი) მთლიანი მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა დებუტატების საბჭოების შექმნას. რევოლუციონური პროლეტარიატის და გლეხობის ბლოკის ასეთი ორგანიზაციულად ჩამოყალიბება შემდეგში ჩაატარეს ბოლშევიკებმა. თავიანთ მოთხოვნაში, რომ შეექმნათ მთლიანი მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა დებუტატების საბჭოები, ისინი გამოდიოდენ იქიდან, რომ საბჭოებს უყურებდენ, როგორც ისეთ ორგანიზაციას, რომლის საშუალებით პროლეტარიატი შესძლებდა განეხორციელებია თავისი ხელმძღვანელობა გლეხობაზე. ისტორიის მსვლელობამ დაამტკიცა ბოლშევიკური ტაქტიკის სისწორე.

თებერვლის რევოლუციის ჯერ კიდევ პირველ დღეებში ამხ. ლენინმა, გითვალისწინა რა, რომ წამოყენებული იქნებოდა „წმინდა“ საბჭოები, სწერდა, „რომ სხვა მთავრობა რუსეთში (გარდა ბურჟუაზიულისა) შეუძლებელია (ყველგან ხაზი ლენინისაა. პ. გ.) მუშათა, მოჯამაგირეთა, ჯარისკაცთა და გლეხთა საბჭოების გარეშე ვთქვი, რომ ხელისუფლება რუსეთში შეიძლება გადავიდეს გუჩკოვიდან და ლვოვიდან მხოლოდ ამ საბჭოების ხელში“¹⁾.

წინააღმდეგ ლ. ტროცკის განცხადებისა, რომ მხოლოდ საბჭოების „გაწმენდის“ შემდეგ შეიძლება გადაიჭრას ხელისუფლების პრობლემა, ამხ. ლენინი დაჟინებით იცავდა დებულებას საბჭოებში რევოლუციონური გლეხობის წარმომადგენელთა მიზიდვისა და საბჭოების საშუალებით განეხორციელებია თავისი გავლენა გლეხობაზე.

როგორც ვხედავთ, თებერვლის რევოლუციის მამოძრავებელ ძალთა მთელ რიგ დებულებათა მახლობელი ზერელე შედარებაც კი გლეხობის როლისა და დამოკიდებულება საბჭოებისადმი, რასაც ტროცკი ატარებდა, გვაჩვენებენ, რომ ეს დებულებები ოდნავადაც ვერ უახლოვდებიან ლენინის შეხედულებებს. თებერვლის პერიოდში, ამნაირად, ჩვენ ვპოულობთ ტროცკის მთელ რიგ დებულებებს, რომლებიც პრინციპიალურად განსხვავდებიან ლენინის შეხედულებებისაგან. მართალია, ეს დებულებები ისე მკაფიო არ არის, როგორც ისინი მოსჩანან მენშევიკების მუშაობაში. ლ. ტროცკის დებულებებს ფარავს მემარცხენე ფრაზა, მაგრამ მარცხენა ფრაზილების გაშლა გამოაჩენს შინაარსის ნამდვილ სახეს.

¹⁾ ლენინი, თხზ. კრებ. ტ. XIV, ნ. I. გვ. 12.

უნდა აღინიშნოს კიდევ, რომ იმ წერილებში, რომლებიც დაწერილია უშუალოდ 1917 წელს, ისინი ნაკლებად არის შესამჩნევი, ვიდრე ეს ტროცკის ნაშრომში — „ოქტომბრის გაკვეთილში“. ტროცკის შეცდომებს 1917 წელს ჩქარა უარყოფდა ამბების მსვლელობა და პარტიული ყურადღება მასზე არც იმდენათ იყო მიჯაჭვული, მაგრამ მათ მიანიც არ დაუკარგავთ ინტერესი ჩვენს დღეებში, კაპიტალიზმის იერიშის მომზადების დროს, მუშების გამემარცხენება ეხეთქებოდა განახლებულ მენშევიზმს, რომელიც მემარცხენე ფრაზის ნიღაბს ატარებდა და ლენინიზმს ფიცხულობდა. მაგრამ ეს მხოლოდ იმას გვეუბნება, რომ ამ საკითხებს დასავლეთის და აღმოსავლეთის მუშათა მოძრაობისთვის აქვთ კიდევ მეტი მნიშვნელობა და რუსეთის რევოლუციის გამოცდილება კიდევ უფრო კარგათ უნდა იქნას შესწავლილი. ამ წერილში ჩვენ, რასაკვირველია, არ ვფიქრობთ საკითხის სრულ გამოკვლევას და ტროცკისტული ოპოზიციის ახალი მუშაობის დროს ლ. ტროცკის მთელ რიგ განცხადებებს, რომლებიც ეხებიან 1917 წელს, რასაკვირველია, ექნება ნამდვილი სახე.

დასასრულ, მსურდა აღმენიშნა, რომ ბუნებრივად მკითხველს არ შეიძლება არ აღეძრას ეჭვი ტროცკის მეორე განცხადების შესახებ, რომ მისი მუშაობა რუსეთში მოსელისას მიმდინარეობდა „ბოლშევიკების ცენტრალურ კომიტეტთან შეთანხმებულად“ და ერთადერთი მოსაზრება, რამაც გაახანგრძლივა მისი პარტიაში შესვლა სამი თვით „იყო სურვილი დაეჩქარებია, რომ გაერთიანებულიყვნენ ბოლშევიკებთან „მეურაიონის“ ორგანიზაციის საუკეთესო ელემენტები“. ამ განცხადების შემოწმებაც ააშკარავებს აგრეთვე ლ. ტროცკის მიერ ისტორიული ფაქტების დამახინჯებას. ამხ. მელნიჩანსკიმ თავის დროზე სთქვა, თუ როგორ ეპყრობოდა ლ. ტროცკი ბოლშევიკებს 1917 წლის დასაწყისში. აი როგორ აგვიწერს მაგალითად მელნიჩანსკი იმ შთაბეჭდილებას, რომელიც მოახდინა ლ. ტროცკიზე ლენინის აპრილის თეზისებმა.

„ამხ. ტროცკი გაეცნო რა ყველა ამაებს, — სთქვა: „ნუ თუ ილიჩი მართლაც ჭკუიდან შეირყა და ასეთი ველურობა ჩაიდინა თავისი გამოსვლებით?“ შემდეგ მან წინადადება შემოიტანა არ გაეგზავნათ დეპეშა „პრავდა“-ში, რომ ამით წინასწარ არ დავკავშირებოდით ილიჩს და სხ. ¹⁾, რასაკვირველია, ეს იყო არა შემთხვევითი ამბავი, რადგანაც მოსელისთანავე ლ. ტროცკი შევიდა არა ბოლ-

¹⁾ კრებ. „ლენინიზმისთვის“, სახელ., 1925 წ. წერილი გ. მელნიჩანსკისა „ტროცკის ჯგუფი“ გვ. 428.

შევიკების რიგებში, არამედ „მეურაიონელებთან“; მე მახსოვს—სწერს შემდეგ გ. მელნიჩანსკი, — როგორ გამოცა ამხ. ტროცკის და ჩუდნოვსკის თანხმობამ (შესულიყვნენ „მეურაიონელებთან იმ მომენტიდან (ე. ი. რუსეთში მოსვლისთანავე პ. გ.). ისინი გახდნენ „მეურაიონელები“. არა ნაკლებ საინტერესოა გ. მელნიჩანსკის მეორე განცხადება მისდამი ლ. ტროცკის დამოკიდებულებისა, როცა ლენინგრადაში მისვლისას გ. მელნიჩანსკიმ განაცხადა ბოლშევიკების ორგანიზაციაში შესვლის შესახებ სურვილი, ტროცკიმ (როცა მას შეხვდა სრულიად რუსეთის საბჭოების I ყრილობის კულუარებში პ. გ.) გაიხმო და უსაყვედურა, რომ ის „აჩქარა“ დაკავშირებოდა ცკ და რომ ის ფრთხილად არ მოიქცა თავის წერილში. „თქვენ—ეუბნებოდა მას, არ იცით „ილიჩის რეჟიმი“. ილიჩი არ იღმენს „სხვანაირად მოაზროვნეთ“. როცა მას ვუპასუხე, არავითარ რეჟიმს არა ვგრძნობ, მე სრულიად დამოუკიდებლად მუშაობის შესაძლებლობა მაქვს, თუ კი ბევრი საქმის გაკეთებას შევძლებ,—მე კვლავ მომესმა პასუხი ილიჩის რეჟიმის შესახებ, რომ საჭიროა გაერთიანება მხოლოდ ბოლშევიკებისა და „მეურაიონელების“ ერთად შემდგარ ყრილობაზე, რომ უნდა შევიდეთ როგორც კომპაქტური ჯგუფი და შევინახოთ ის პარტიის შიგნით, რომ არ გავითქვიფოთ, რომ ვეცადოთ რაც შეიძლება მეტი რიცხვი „მეურაიონელებისა“ იქნან შეყვანილი ცკ-ში, რომ ის საექვო სიმპტომს ხედავს ილიჩის მიერ უარის თქმის ფაქტში, რომ ცკ-ში შეყვანილ იქნას ორი „მეურაიონელი და სხვა ¹⁾).

ამხ. მელნიჩანსკის ცნობა სრული ნდობის ღირსია, ის დადასტურებულია გამოქვეყნებულ ლენინის მე IV კრებულში ტროცკის სიტყვების ლენინის მიერ ჩანაწერ შავებში „მეურაიონელთა“ მაისის კონფერენციაზე, სადაც ვ. ი. გამოდიოდა მეურაიონელების ბოლშევიკებთან შესაძლებელი გაერთიანების შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ჩაწერილი სრულიად არ არის, ისინი მაინც წარმოადგენენ განსაკუთრებულ ინტერესს. იქიდან ჩვენ ვტყობილობთ, რომ თავის პირველ სიტყვაში ლ. ტროცკი, ამბობდა რა გაერთიანების შესაძლებლობაზე, აცხადებდა, რომ „საერთო პარტიულ ყრილობამდე ან კონფერენციამდე არ „გავითქვიფოთ“, არ დავიშალოთ ²⁾), მაგრამ განსაკუთრებულ ინტერესს ლ. ტროცკის ის განცხადება წარმოადგენს, თუ რომელ პარტიულ ყრილობას შეუძლია გადაჭრას საკითხი „მეურაიონელებთან“ გაერთიანების შესახებ. ამ საკითხში ტროცკი ერთ-

¹⁾ კრებ. „ლენინიზმისათვის“, გვ. 430—431.

²⁾ ლენინის კრებული ტ. IV. გვ. 301—303, ზაზი ყველგან თვითონ ვ. ი. ლენინისა.

ბაშად ლ. მარტოვის და სხვა მენშევიკების ტყვე აღმოჩნდა, რომლებიც ბრძოლის განვითარების მომენტში და რევოლუციის აღწევის მომენტში ქადაგებდნენ გამაერთიანებელ ილიუზიებს. ტროცკის აზრით „მეჟრაიონელების“ შესვლა ბოლშევიკების რიგებში შეუძლია გადასკრას „ყრილობას, რომელიც მომზადებული იქნება ბოლშევიკების და ჩვენ მიერაც, ორგანიზაციების მიერაც ადგილებზე, მენშევიკ-ინტერნაციონალისტების მიერაც. მენშევიკ-ინტერნაციონალისტების მარჯვენით გადახრა ჩვენ არა გვსურს. შექმნა ორგანიზაციული ბიუროსი (ც. კ.-მიერაც, ნაციონალების მიერაც, ჩვენ მიერაც, etc.)—**ფართო პარტიული ყრილობის მომზადება** და ინტერნაციონალისტების კონფერენციისა. მჭიდრო კავშირი პ. კ-თან და მენშევიკ-ინტერნაციონალისტებთან.“

ამხ. ლენინი, პირიქით, გამოვიდა დაუყოვნებლივ გაერთიანების მომხრედ და წამოაყენა მთელი რიგი პირობები, რომლითაც შეიძლება დაუყოვნებლივ გაერთიანება „მეჟრაიონელებთან“. დღეგატების ერთი ნაწილი, ანგარიშს უწევდა რა „მეჟრაიონელების“ ზოგიერთი წევრების სულიერ განწყობილებას, რომლებიც მოითხოვდნენ დაუყოვნებლივ გაერთიანებას თანხმდებოდნენ ამ პირობებს. როგორც სჩანს, უწევდა რა ანგარიშს ასეთ სულიერ განწყობილებას, ლ. ტროცკიმ აიღო სიტყვა რიგს გარეშე ამხ. ლენინის გამოსვლისთანავე და განაცხადა: „რეზოლიუციებს მე ვეთანხები სავესებით,—მაგრამ ამასთან თანახმა ვარ **იმდენათ, რამდენათ** რუსული ბოლშევიზმი **გარდაიქმნა ინტერნაციონალურად**, ბოლშევიკები განბოლშევიკდნენ და მე არ შემძლია ჩემ თავს ბოლშევიკი ვუწოდო. **ცენზის** საფუძვლად შეიძლება (და უნდა) დაიდოს მათი რეზოლიუციები, მაგრამ ბოლშევიზმის აღიარების მოთხოვნა ჩვენგან არ შეიძლება.“

ცხადია, კომენტარიები მეტია! რომ ლ. ტროცკის ეს განცხადებები შემთხვევითი არ ყოფილა, სჩანს მისი წერილიდან კ. ოლმინსკისადმი, წინასიტყვაობიდან წიგნის „1905 წელი“, ახალი კურსიდან, და სხვა მთელ რიგ მის ნაშრომიდან. კითხვა იბადება—რად დასჭირდა ლ. ტროცკის პირმოთნეული განცხადების გაკეთება იმის შესახებ, რომ ამერიკაში დაწერილი წერილები „მთელი თავისი არსებით სავესებით ეთანხმება რევოლუციის იმ ანალიზს, რომელიც ლენინმა მოგვცა თავის „წერილებში შორიდან“. პირველ დღეებში პეტერბურგში მოსვლისას ჩემი მუშაობა სრულიად შეთანხმებული იყო ბოლშევიკების ცენტრალურ კომიტეტთან. ლენინის კურსს პროლეტარიატის მიერ ხელისუფლების დაპყრობაზე მე მხარს ვუჭერდი, ცხადია, მთლიანად და სავესებით. გლახობასთან დამოკიდებულ-

ბის შესახებ არავითარი განსხვავება (! პ. გ.) არ მქონია ლენინთან.¹⁾...

ვეფქრობ, რომ აზნაირი ცდები ლ. ტროცკისა, რომ ამხ. ლენინს ამოეფაროს კიდევ უფრო დარწმუნებით ააშკარაებს ტროცკიზმის გაკოტრებას, როგორც ერთ-ერთი სოციალ-დემოკრატიული თეორიისა, რომელიც პრეტენზიას აცხადებს თანამედროვე მოღაზე.

¹⁾ ლ. ტროცკი. თხზ. კრებ. ტ. III. ნ 1, გვ. 5.

მეორე ყრილობის გარშემო¹⁾

(პირადი მოგონება).

დაახლოებით 1893 წლიდან იწყება ჩემი მარქსისტობისაკენ გადახრა. გარკვეულად არ მახსოვს როგორ მოხდა, რომ მე სოციალისტურ მიმართულებას მივემხრე და მარქსიზმს დაუახლოვდი. მატერიალისტური შეხედულობა მე სხვადასხვა წიგნების კითხვით შევითვისე. იმ ხანებში იყო ქუთაისში გადმოსახლებული კოზირენკო (მარქსისტი, სოც.-დემოკრატი) და მე და ის დავმეგობრდით. ამავე ხანაში მოხდა ჩემი და მიხა ცხაკაიას დაახლოვება-დამეგობრება. ქუთაისში იყო მესამე დასელები: ისიდ. კვიცარიძე, სამსონ კილაძე, ივანე კილაძე და ლეკვეიშვილი (შემდეგ ანაფორით შეიმოსა); ამათთან დაახლოვებული იყო მაშო ვარდოსანიძე.

ეს იყო მესამე დასელების ხანა. მალე მეც მესამე დასელებზე გადადი. ჩვენი მუშაობა ქუთაისში, როგორც მესამე დასელების, გამოიხატებოდა ოჯახებში რეფერატების კითხვაში, სადაც ესწრებოდნენ: ქუთაისის ინტელიგენცია, უფროსი კლასების მოწაფეები, სტუდენტობა და კერძოდ, რასაკვირველია, მესამე დასელები.

1896 თუ 1897 წ.წ. ჩვენ შემოგვიერთდნენ ნიკო ელიაშვილი, პარმენ კიკინაძე, პოლიკარპე კიკალიშვილი.

გარდა კრებებისა ოჯახებში, ჩვენი ასპარეზი იყო ქუთაისის ბუღვარი და დროს გასატარებელი საღამოები. ჩვენ აქ გვქონდა დაუსრულებელი კამათი კირილე ლორთქიფანიძესთან, დათიკო წულუკიძესთან, გრიგოლ გველესიანთან, კატო ნიკოლაძესთან, და ბევრ სხვებთან, რომელთა გვარები არ მაგონდება.

ამ რეფერატებისა და კამათის დროს თანდათან მტკიცდებოდა და ფართოვდებოდა მესამე დასელთა წრე და გავლენა. და ჩვენც უფრო ვერკვეოდით მარქსიზმში და სოციალიზმში. მარქსისტული ლიტერატურა ძალიან ცოტა გვქონდა, იყო რამოდენიმე არალეგალური ბროშიურა, ძლიერ ეპოულობდით კაპიტალის პირველ ტომს.

¹⁾ რედაქციისაგან — ებეჭდავთ დ. თოფურაძის წერილს, რომელიც 1903 წელს მეორე პარტიულ ყრილობაზე გავზავნილი იყო დელეგატად ტფილისიდან და რომელიც გამოდიოდა ყრილობაზე „ქარსკის“ ფსევდონიმით.

ჩვენი სახარება იყო ბელტოვის მონისტური შეხედულობა ისტორიაზე, ვოლგინის—აგრარული კითხვის შესახებ და შემდეგ კრიტიკული შენიშვნები—პ. სტრუვესი.

შემდეგ ერთი წელიწადი ვსწავლობდი მოსკოვში იურიდიულ ფაკულტეტზე (1895—96). ერთი წლის შემდეგ გავემგზავრე ქენევაში და იქ 1896 წ. შევედი იურიდიულ ფაკულტეტზე.

1896—1901 წ. მე დავყავი ქენევაში. ეს იყო ის დრო, როდესაც სწარმოებდა გამწვავებული ბრძოლა „შრომის განთავისუფლების ჯგუფსა და „რაბოჩედელცებს“ შორის და აგრეთვე ამ ორ ჯგუფსა და „ნაროდოვოლცებ-ესერებს“ შორის.

აი, ამ დროს, 1898 თუ 1899 წ. ქენევაში არსდება „ისკრის“ ჯგუფი, რომელშიაც შევდიოდით წევრებად: პლეხანოვი, ბლუმენფელდი, კოლცოვი (გინსბურგი), ბონჩ-ბრუევიჩი და მისი ცოლი, ორი ბულგარელი, ექიმი ქალი—სანინი და მე.

ერთხელ პლეხანოვმა მე, კოლცოვს და ბლუმენფელდს გვიჩიოა დაგვეშალა ეს ჯგუფი იმ მიზნით, რომ მოგვეშორებია ბონჩ-ბრუევიჩი. ბონჩ-ბრუევიჩი იყო ცნობილი, როგორც ტოლსტოის თავისებური მიმდევარი და ღუხობორების ხელმძღვანელი ამერიკაში მათი მოწყობის საქმეში. მართლაც, „ისკრის“ ჯგუფი და ისეთი ხასიათის მოღვაწე, როგორიც იყო მაშინ ბონჩ-ბრუევიჩი, ერთი მეორეს ნაკლებად შეეფერებოდა.

ჯგუფი გამოვაცხადეთ დაშლილად და შემდეგ ისევ შევერთდით, მხოლოდ უბონჩ-ბრუევიჩოდ.

ამ ხანაში ჩვენი კადრები მჭიდროთ ირახმებოდა „ისკრის“ მიმართულების ხაზით.

1901 წ. ბოლოს მე გადავედი პარიზში იმ მიზნით, რომ იქ დამემთავრებია დისერტაციის წერა, რომელიც დავიწყე ქენევაში. საგნად მქონდა აღებული გალატაკების თეორია (теория однищания), რომლის ირგვლივ იყო მაშინ გამართული ბრძოლა ორტოდოქს და რეფორმისტ მარქსისტებს შორის. პირველებს მეთაურობდნენ კაუცკი და პლეხანოვი, მეორეებს—ბერნშტეინი და დავიდი.

1902 წ. საქართველოდან მესამე დასელებიდან მივიღე წერილი (მათი დავალებით მწერდა ისიდორე კვიცარიძე, სადაც მატყობინებდნენ, რომ ნოე ჟორდანიას და ფილიპე მახარაძე დაკავებული და გაძევებული იქნენ ტფილისიდან, „კვალი“ დარჩა უხელმძღვანელოდ და თუ დაუყონებლივ არ ვიკისრებდი „კვალი“-ს ხელმძღვანელობას, მესამე დასელები იძულებული იქნებოდა ეს ორგანო დაუთმონ რომელიმე არა მარქსისტულ ჯგუფს.

მე დაუყოვნებლივ დავემორჩილე ამ მოთხოვნილებას. მიემართე წერილით პლებანოვს ჟენევაში და „ისკრის“ წარმომადგენლებს (მათ შორის ანტ. ლიტაჩენს) პარიზში, რომ მიმეღო საჭირო ღირებულებები საქართველოში და კავკასიაში პარტიული მუშაობის და „ისკრის“ ორგანიზაციასთან კავშირის მოწყობის შესახებ.

მე დამევალა „ისკრის“ მიმართულებასთან დაკავშირებით კავკასიაში პარტიული ორგანიზაციების გადახალისება.

როდესაც ჩამოვედი ტფილისში და შეუდექი „კვალი“-ს რედაქტორობას და პარტიულ მუშაობას, ჩემ წინ წამოიჭრა ორი სიძნელე.

უკიდურესი მატერიალური გაჭირვება რედაქციის და პარტიულ ორგანიზაციებში პოლიტიკური ხაზის გაურკვეველობა.

მე შევეცადე, რომ პარტიული ცენტრი შექმნილიყო კავკასიაში და ამის ირგვლივ გაიმართა კამათი.

რედაქციაში რამოდენიმე თვის მუშაობის შემდეგ ნოე ჟორდანია წინადადებით (მალულად ჩამოდიოდნ ტფილისში, —ნოე ჟორდანია, ფილიპე მახარაძე და სილიბისტრო ჯიბლაძე) ერთს საღამოს მოხდა კრება ჩემს ბინაზე შემთხვევითი შემადგენლობით (პეტრე სურგულაძე, ნოე ჟორდანია, ნიკო ელიავა, სილიბისტრო ჯიბლაძე, მიხო ბოჭორიძე და მე). არ მახსოვს დაესწრო თუ არა ამ სხდომას ფილიპე გოგიჩაიშვილი და სეფარიანე ჯუღელი. თუ არ ეცდები, ასეთი იყო შემადგენლობა. ამ სხდომაზე ერთს ჯგუფს შეადგენდა პირველი ოთხი, მეორე ჯგუფს დანარჩენი სამი. ნოე ჟორდანია მოითხოვა, რომ ჩემთან ერთად „კვალი“-ს რედაქტორობად ყოფილიყვნენ ფილ. გოგიჩაიშვილი და პეტრე სურგულაძე. ეს წინადადება გავიდა. მე განვაცხადე, რომ ორი ახლად არჩეული რედაქტორობის მარქსისტობა მე ძალიან საეჭვოდ მიმაჩნია და მათთან ერთად მარქსისტულ ორგანოს ხელმძღვანელობა არ ვიკისრე.

რამოდენიმე კვირის განმავლობაში რედაქციის მუშაობაში მე მონაწილეობა არ მიმიღია.

ერთ დღისას ქუთაისიდან ჩამოვიდა ფილიპე მახარაძე და გამიცხადა, რომ ქუთაისში მომხდარა პარტიული ამხანაგების (მესამე დასელების უმრავლესობის) ფართე კრება, რომელსაც დაუდგენია, ორი ახლად არჩეული რედაქტორის მოხსნა და რედაქციის ხელმძღვანელად ჩემი დატოვება. ფილიპე მახარაძის მიერ ასეთი დადგენილების გადმოცემის შემდეგ მე მარტო შევუდექი რედაქციის ხელმძღვანელობას.

ნოე ჟორდანია უკმაყოფილო დარჩა ამ დადგენილებით, მაგრამ საბოლოოდ მართალი დავრჩით მე და ჩემი თანამოაზრენი.

ჩვენ შორის თავი იჩინა ორმა მიმდინარეობამ. ერთს ეკუთვნოდა ნოე ჟორდანია, პეტრე სურგულაძე, ფილიპე გოგჭაშვილი, ნიკო ელიაშვილი და სხვ.; მეორეს—ფილიპე მახარაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, მიხეილ ბოჭორიძე, ზოგიერთი მოწინავე მუშები, სევერიანე ჯუღელი, მე და სხვ. უფრო მრავალ-რიცხოვანი იყო ჩვენი მომხრეები.

უთანხმოება აღმოჩნდა „კავკასიის კავშირის“ საკითხის ირგვლივ. ეს უთანხმოება, რამდენადაც მაგონდება, არსებითად არ შორდებოდა იმ ფარგლებს, რა ფარგლებშიაც იყო კამათი „რაბოჩედელცებს“ და „ისკროველებს“ შორის. ჩვენი ხაზი, ე. ი. „ისკრის“ გავიდა და დააბრუნდა „კავკასიის კავშირის“ კომიტეტი, რომლის წევრებად იქნენ არჩეულნი: სილიბისტრო ჯიბლაძე, ფილიპე მახარაძე, ნოე ჟორდანია, მიხეილ ბოჭორიძე, სევერიანე ჯუღელი, არშაკ ზურაბოვი და მე, კანდიდატთა მიხედვით ცხაკაია და კიდეც ერთი—ვინ, არ მახსოვს. კომიტეტის აღმასრულებელ ბიუროში აგვირჩიეს: ბოჭორიძე, სევერული, ზურაბოვი და მე. (ფ. მახარაძეს, ნ. ჟორდანიას და ს. ჯიბლაძეს ტფილისში ყოფნა აკრძალული ჰქონდათ და ამიტომ ისინი ბიუროში არ იყვნენ).

კავკასიის კავშირის კომიტეტის პროგრამა შემუშავდა და დაედო საფუძვლად ჩვენს მუშაობას.

ამ პროგრამის შესავალში არის აღნიშნული: „ამ ბოლო დროს კავკასიაში მუშათა მოძრაობა ისე სწრაფად იზრდება და ვითარდება, რომ ტფილისის, ბაქოს და ბათუმის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანიზაციებმა საჭიროდ დაინახეს გაერთიანება.“

ამ ორგანიზაციის წარმომადგენლებმა მოახდინეს საერთო კრება, რომელზედაც გადაწყდა კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციათა კავშირის დაარსება. კავშირმა მიიღო არსებითად „ისკრა“ და „ზარის“ შემუშავებული პროგრამის მუხლები ზოგიერთი ცვლილებით და დამატებით,

აი ზოგიერთი მუხლები ამ პროგრამიდან (გვ. 7-8)¹⁾.

პროგრამის მეორე მუხლში ხაზგასმულია: „დემოკრატიული რესპუბლიკა, რომელიც დაფუძნებული იქნება ფედერატიულ პრინციპის თანახმად (სახელმწიფოს სხვადასხვა ერის შეთანხმებული მოქმედების საფუძველზე). რუსეთის დაყოფა ოლქებად ეკონომიურ და ტერიტორიულ (ადგილმდებარეობით) პირობების მიხედვით. სრული

¹⁾ ამ პროგრამას ჩვენ ვხვდებით ამავე ნომერში, იხ. პარტ. არქივი—„კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციათა კავშირის პროგრამის პროექტი“.

თვითმართელობის მინიჭება თვითეულ ოლქისათვის შინაურ საქმეში იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ოლქის მცხოვრებთა უმრავლესობა მოითხოვს საყოველთაო, პირდაპირის, თანასწორის და დახურული კენჭის ყრით სრულ თავისუფლებას შინაურ და გარეშე საქმეებში,— მას უნდა მიეცეს ეს თავისუფლება. თითოეული ოლქი დაიყოფება თემებათ ტერიტორიის მიხედვით ფართო თვითმართელობით, სადაც წოდებას ან ტომს არავითარი მნიშვნელობა არ ექნებოდა (8-9).

აქ არის უკვე ის მოთხოვნები, რომელიც დღეს შედის საბჭოთა კონსტიტუციაში.

პროგრამის მეათე მუხლი მოითხოვს ენების თანასწორობას (გვ. 10).

რომ მოქალაქეთა უფლების დაცვა კიდევ უფრო უზრუნველყოფილი იქნეს, კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა ორგანიზაციის კავშირი თხოულობს: 1. ხალხისაგან არჩეულ მსაჯულებს. საჯარო სასამართლოს... ყველა სპეციალური და განსაკუთრებული სასამართლოები (სამხედრო, სასულიერო, ადმინისტრატიული) უნდა მოისპოს. უდანაშაულოდ დასჯილთ და დაკავებულთ უნდა მიეცეთ ჯილდო....

„კავკასიის კავშირის კომიტეტი“ ებრძვის სიკვდილით დასჯის პრაქტიკას და პროგრამაში მოითხოვს „სიკვდილით დასჯის და სამუდამოდ დატუსაღების გაუქმებას“...

„არაღან კავკასია თავის განსაკუთრებული პირობებით განირჩევა რუსეთის დანარჩენ ნაწილებისაგან, ამიტომ კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა ორგანიზაციების კავშირი საჭიროდ სთვლის შეიტანოს პროგრამაში შემდეგი მუხლები:

1. „კავკასიის სასწავლებლებში სწავლა-აღზრდა უნდა სწარმოებდეს ადგილობრივ ენაზე“ (გვ. 14).

პროგრამაში არის აღნიშნული, რომ „კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების კავშირი არის წარმომადგენელი შემდეგი კომიტეტებისა: 1 (ტფილისის, 2) ბაქოს, 3 ბათუმის მუშებისა, 4) გურიის და 5) იმერეთის სოფლელ მუშათა“ (გვ. 15-16).

„კავკასიის კავშირი“ თვლიდა თავის თავს სრულუფლებიანად და როგორც ეგრეთი თავის პროგრამაში ამბობს: „კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების კავშირი მხარს დაუჭერს ყოველგვარ რევოლუციონურ მოძრაობას, რომელიც რუსეთში არსებული თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ იქნება მიმართული. რუსეთის პარტიასთან ერთად კავშირი დარწმუნებულია, რომ მხოლოდ თვითმპყრობელობის მოსპობით და ხალხისაგან დამფუძნებელი კრების არჩევით შესაძლო იქნება სავსებით განხორციელდეს ზემოთ

ჩამოთვლილი პოლიტიკური და სოციალური მოთხოვნებიანი“ (16 გვ.).

აი ასეთ საფუძვლებზე ჩამოყალიბდა კავკასიის კავშირი, რომელშიაც შედიოდა კომიტეტები: ტფილისის, ბაქოს, ბათუმის, გურიის და იმერეთის.

კავკასიის კავშირის კომიტეტმა გადაახალისა ტფილისის კომიტეტი: მისი ბიუროს წევრების ინციატივით და უშუალო ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა ბათუმის კომიტეტი და მოეწყო გურიის და იმერეთის (ქუთაისის) კომიტეტები.

კავკასიის კავშირის კომიტეტმა გამოსცა (განაახლა) „ბრძოლა პროლეტარიატის“ ქართულ ენაზე და მისი დამატებები, თუ არ ვცდები „ბრძოლის ფურცლის“ სახელით, ქართულ—სომხურ და რუსულ ენებზე. ამ ფურცლებში ვათავსებდით თითქმის მხოლოდ ინფორმაციას.

ძალიან გვიძნელდებოდა სომხურ ენაზე ფურცლების და პროკლამაციის დამზადება, რადგან არ გვყავდა საკმაოდ სომხური ენის მცოდნე სოც.-დემოკრატები. 1902-3 წლებში იყო მხოლოდ არშაკ ზურაბოვი, რომელმაც სომხური ძალიან სუსტათ იცოდა, ამ ენაზე წერას ვერ ახერხებდა და სხვებს ათარგმნიებდა (თვითონ თანამშრომლობდა ხაჩატუროვის „Тифлисский Листок“-ში); დიდ ტექნიკურ დახმარებას უწევდა მას პროკლამაციების გაგრეცელებაში და სხვაგვარ მუშაობაში მაშინ სრულიად ახალგაზრდა კამო. იყო კიდევ მასთან აშოტი (ხუმარიანი) ახლა ა/კ. მ/გ. ინსპექციის კომისიის მოადგილე. მაგრამ აშოტი არ იყო მაშინ იმდენად მომზადებული, რომ ჩვენთვის სერიოზული დახმარება გაეწია.

ამ დროს გვქონდა ავლაბარში კარგი სტამბა, არა ლეგალური, რომელსაც სათავეში უდგა მიხო ბოჭორიძე. ის მოდიოდა ჩემთან „კვალის“ რედაქციაში (მე ბინა რედაქციასთან მქონდა საპიორის ქ., № 29), მთელი ზედა სართული გვქონდა დაქირავებული და იღებდა ჩემგან მასალას ყოველგვარ პარტიულ კითხვების შესახებ. ამხანაგები ყველა კუთხიდან მოდიოდნენ რედაქციაში; იქ იღებდნენ ინფორმაციას, დირექტივებს და ლიტერატურას.

კავშირის კომიტეტის ბიურო აძლევდა დირექტივებს გურიაში გლეხთა შორის მუშაობის შესახებ. წიგნაკის— „გლეხთა მოძრაობა გურიაში“ ავტორი ამბობს: „ამ ხანებში შემდგარმა კავკასიის საკავშირო კომიტეტმა გამოსცა პირველი ფურცელი პროკლამაცია „გურიის გლეხ-კაცობის“ მიმართ, რომელშიაც მოკლეთ აღნიშნული იყო სოფლის მუშათა მოძრაობის ეკონომიური და პოლიტიკური პროგრამა“ (გვ. 38)

ჩვენი შეხედულება აგრარულ კაიხეზე უფრო ნათლად გამო-
იკვე ჩვენს აგრარულ პროგრამაში და მოხსენებაში, რომელიც
ჩვენ ძირითად ხაზებში დავამუშავეთ ტფილისში და რომლის საბო-
ლოდ ჩამოყალიბება და დასაბუთება მიენდო ამხ. ფ. მახარაძეს. ეს
პროგრამა და მოხსენება მე წარუდგინე მეორე ყრილობას.

არალეგალური მუშაობისთვის ჩვენ გვაძლევდნენ მატერიალურ
სახსარს მუშები, განსაკუთრებით ბათმიდან. როცა აუცილებელი
საჭიროება მოითხოვდა, მუშები გადადებდნენ თავის ნახევარი დღის
ან მთელი დღის ხელფასს.

ბაქოდან გვეხმარებოდა ამხ. კრასინი. ის გვიგზავნიდა თვეში
ორას მანეთს.

მუშაობაში იყო დიდი ერთსულოვნება, ენტუზიაზმი, გაბედუ-
ლება და მიღწევები.

მრავალ გმირულ მომენტებსაც ჰქონდა ადგილი.

თუ არ ვცდები, 1903 წ. საავადმყოფოში გარდაიცვალა სატუ-
სალოში დაავადებული ჩვენი ამხანაგი მეგრელიძე. აი სწორედ ამ
დროს, გვიან საღამოს, მოულოდნელად მოვიდა ჩემთან სილიბისტრო
ჯიბლაძე და თავისებური ხუმრობის კილოთი მითხრა:

დიომიდე! იცი, მე დღეს დავარღვიე დისციპლინა და უთქვე-
ნოდ (ე. ი. ბიუროსთან შეუთანხმებლად) შევადგინე პროკლამაცია,
გადავეცი ჩვენს სტამბას, ამაღამ გაავრცელებენ და ხვალ ამხ. მეგრე-
ლიძის გასვენების დროს სადგურთან უნდა მოხდეს დემონსტრაცია.

მართლაც, მეორე დღეს სადგურთან შეგროვდა დიდძალი ხალხი
და სილიბისტრო იყო ფაქტიური მეთაური. მოხდა შეტაკება. სილი-
ბისტრომ ძლივს დააღწია თავი.

როდესაც ჩვენ ჩამოვაყალიბეთ „კავკასიის კავშირის კომიტე-
ტი“, მან თავის პროგრამაში აღიარა, რომ ის „მხარს დაუჭერს ყო-
ველგვარ რევოლუციონურ მოძრაობას, რომელიც რუსეთში არსე-
ბულ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ იქნება მიმართული“, როდესაც
„კავკასიის კავშირის კომიტეტი“ ამბობდა, რომ „რუსეთის პარ-
ტიასთან ერთად კავშირი დარწმუნებულია“ იმაში, რომ ჩვენ პრო-
გრამაში აღნიშნული პოლიტიკური და სოციალური მოთხოვნები-
თა დაკმაყოფილება შეიძლება მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც **თვით-
მპყრობელობა მოისპობა**, სწორედ ამ დროს საორგანიზაციო კომი-
ტეტი რუსეთში იღებდა ზომებს, რომ მოეწყო ეგრედ წოდებული
რუს. მუშ. სოც.-დემ. პარტიის მეორე ყრილობა, ფაქტიურად კი
პირველი, დამფუძნებელი ყრილობა. ვინაიდან ამ მეორე ყრილობაზე
გაერთიანებული სოც.-დემოკრატიული პარტია რუსეთის იმპერიაში
არ არსებობდა.

ამ ყრილობის მომწყობი ორგანიზაციის წარმომადგენელი 1903 წელს ზამთარში ჩამოვიდა ტფილისში და გამაცნო მდგომარეობა. მან გადმოცა, რომ ბაქოს კომიტეტი ძალიან კრიტიკულად შეხვდა მის წინადადებას. ტფილისში ჩვენ ურყევად და სიამოვნებით მივიღეთ წინადადება და დავამშვიდეთ ბაქოს შესახებ: ჩვენ აღუთქვით, რომ ბაქო „კავკასიის კავშირის კომიტეტიდან“ მიიღებს სათანადო განკარგულებას და ყრილობაზე გაიგზავნება წარმომადგენლები—„კავკასიის კავშირში“ შემავალ სამი მთავარი კომიტეტებიდან: ტფილისიდან, ბაქოდან და ბათომიდან.

ეს ასეც მოხდა:

თითოეულ კომიტეტს, „კავკასიის კავშირში“ შემავალს, მიეცა ყრილობაზე ორ-ორი ხმა.

გაზაფხულზე 1903 წ. მე იძულებული შევიქენი გადავსახლებულიყავი რუსეთში.

რუსეთში, ქ. სარატოვში, მომივიდა ცნობა, რომ ტფილისის კომიტეტმა ამირჩია მეორე ყრილობაზე თავის წარმომადგენლად. ქ. სარატოვში ამხ. ბერნიკერიდან მივიღე საჭირო ცნობები და გავემგზავრე ბერლინში. იქ შევხვედი ზოგიერთ ამხანაგებს, მათ შორის ამხ. ზურაბოვს. შემდეგ ჩავედი ბრიუსელში, სადაც გაიხსნა მეორე ყრილობა.

რა კითხვები წამოვაყენეთ, რას ვიცავდით ან რას ვეწინააღმდეგებოდით „კავკასიის კავშირის“ წარმომადგენლები მეორე ყრილობაზე?

დიდი საკითხი, რომლის ირგვლივ გაიმართა ბრძოლა, ეს იყო ებრაელ სოც.-დემოკრატ. ორგანიზაცია „ბუნდ“ (კავშირი) საკითხი.

მე, როგორც „ისკრის“ მომხრე, წინააღმდეგი ვიყავი „ბუნდი“-ს იმ სახით, როგორც ის მაშინ არსებობდა. მე არ მინდა ეხლანდელი ჩემი აზრი ამ კითხვაზე აქ წამოვაყენო. აქ მოვიყვან ჩვენი იმ დროის აზრს იმ ფორმით, როგორც ეს ჩვენ იმ ყრილობაზე გამოვჩატეთ. ყრილობაზე აღვნიშნე, რომ „ბუნდს“ სურს იყოს წარმომადგენელი ყველა ებრაელ პროლეტარიატის, მიუხედავად იმისა, სად ცხოვრობს და რა ენაზე ლაპარაკობს ის. ამნაირად კითხვის დასმა მე დავახასიათე, როგორც არა სოციალისტური, არამედ როგორც ნაციონალისტური, ვინაიდან აქ გადამწყვეტ მომენტათ „ბუნდს“ აქვს მიღებული მხოლოდ ეროვნული მომენტი და რელიგია.

„ბუნდს“ მე ვუბრძოდა სპირებდი „კავკასიის კავშირს“, რომელიც საკმაოდ უწყვედა ანგარიშს ნაციონალურ მომენტს და ამავე დროს თავის პარტიულ-პრაქტიკულ მუშაობაში არ გამოდიოდა ნაციონა-

ლისტურ თვალსაზრისიდან. ამ კითხვაში ყრილობამ დიდი ბრძოლის შემდეგ გაიზიარა „ისკრის“ ჯგუფის შეხედულება „ბუნდის“ ორგანიზაციაზე.

მეორე დიდი ბრძოლა გაიმართა „რაბოჩედელცების“ წინააღმდეგ. „რაბოჩედელცები“ იყვნენ სოციალ-დემოკრატები მარქსისტები, რომელნიც თავის მუშაობას ეკონომიურ ნიადაგზე აწარმოებდნენ, რაც გამოიხატებოდა იმაში, რომ მუშათა კლასი, როგორც ეგრეთი, უშუალოდ მესაკუთრეების წინააღმდეგ იბრძოდა თავის ეკონომიურ სადღეისო მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისთვის; მათ პროგრამაში პოლიტიკურ ბრძოლას უმნიშვნელო ალავი ექირა. პირველ ალავზე იყო არა პარტიის ზელმძღვანელობით და პოლიტიკური ხაზით ბრძოლა, არამედ სტიქიურად უახლოესი ეკონომიური კითხვების ირგვლივ და ზეგავლენით მუშების დარაზმება.

აშკარაა, რომ ასე კითხვის დაყენება ცალმხრივი, ეიწრო, არა მარქსისტულია და ეწინააღმდეგება მეცნიერულ სოციალიზმს.

„ისკრის“ მიმართულების მომხრეებმა გავილაშქრეთ ყრილობაზე ასეთი „ეკონომისტების“ წინააღმდეგ და მე წარმოვსთქვი შემდეგი სიტყვა: (მომყავს შემოკლებით): „ჩემთვის სრულიად გაუგებარია, თუ რანაირად მოხდა, რომ მხოლოდ პროლეტარიატს, მუშათა კლასს თავის ყოველდღიურ, თავის ახლობელ ინტერესებისთვის ბრძოლაში შეეძლო შეემუშავებია მწყობრი ფილოსოფიური სისტემა — მეცნიერული სოციალიზმი, რომელიც შეიცავს სოციალური განვითარების მთელს ფილოსოფიას. მუშათა მასას, რომელიც გაცნობილია მხოლოდ საკუთარ მდგომარეობასთან, მარტო ამის საშვალეობით არ შეუძლია შექმნას მეცნიერული სოციალიზმის თეორია. ამის შექმნა შეეძლო კაპიტალიზმის განვითარების განსაზღვრულ სტადიაში გენიოსს, რომელსაც შესწავლილ-გათვალისწინებული ეჭნებოდა ამ განვითარების კანონები. ასეთი გადატრიალების მოხდენა სოციალურ ფილოსოფიაში შეეძლო მხოლოდ იმას, რომელმაც შეითვისა პროლეტარიატის თვალსაზრისი და ამავე დროს ჰქონდა შესაძლებლობა თავისი ცოდნა აეშენებია თანამედროვე კაპიტალიზმის ისტორიულად შესწავლაზე. ამ აზრით, რასაკვირველია, სოციალიზმის თეორია შეტანილია მუშათა კლასში გარედან.

ზემომოყვანილ საკითხთან, უეჭველია, დაკავშირებულია მეორე საკითხი — პარტიის დაპირდაპირება მუშათა კლასისთვის. ამხ. აკი-მოვი ფიქრობს, პარტია არ უნდა იქნას დაყენებული მუშათა კლასის მალა. საკითხის ასე დაყენება მე მიმაჩნია შეცდომათ და უადგილოთ. მუშათა კლასიდან გამოიყოფა მებრძოლი, შეგნებული ძალა — პარტია,

რომელიც არის სოციალისტური იდეალების მატარებელი და როგორც ასეთს, პარტიას არ შეუძლია იდგეს „მუშათა კლასის“ ზევით იმდენათ, რამდენათ შეგნებული ნაწილი გამოდის შეუგნებელი, ან ნაკლებათ შეგნებული ნაწილის ხელმძღვანელად (ოქ. II- ყრილ. გვ. 125—125).

მუშათა კლასის ბრძოლა, რასაკვირველია, არ არის სტიქიური მოვლენა; ის არის შეგნებული მოქმედება, რომელიც გამომდინარეობს მუშის რთული ეკონომიური, სოციალური და პოლიტიკური მდგომარეობიდან ამ პირობებს კლასმა უსათუოდ უნდა გაუწიოს ანგარიში, რომ მისი ბრძოლა იყოს მიზანშეწონილი და სწორი გზით მიმართული. ასეთი ბრძოლა უნდა იყოს შეთანხმებული ისეთ იდეასთან, რომელიც გამომდინარეობს მთელი კაცობრიობის წარსულიდან და რომელიც მომავალში მთელი კაცობრიობის, როგორც ერთეულის, კეთილდღეობის დამყარებისაკენ უთითებს, ისეთი კეთილდღეობის, რომელსაც ძალმომრეობა, ჩაგვრა, ექსპლოატაცია სარჩულად არ ექნება. ასეთი იდეის შეგნება, შესაფერი სოციალურ-ეკონომიურ და პოლიტიკურ მოძღვრების დამუშავება, რასაკვირველია, ძალუძს მხოლოდ მშრომელი მასის ხელმძღვანელ ჯგუფებს და ამ მოძღვრების განსახორციელებლად გეგმა შეზომილად პოლიტიკური ბრძოლა შეუძლია მხოლოდ მუშათა კლასის წარმომადგენელ პარტიას, და ამიტომ მუშათა კლასის მოძრაობაში საერთო ხელმძღვანელობაც პარტიის ხელში უნდა იყოს.

ამ აზრს ვიცავდით მაშინ. ეს აზრი, რომელიც „ისკრის“ ჯგუფმა „შრომის განთავისუფლების ჯგუფიდან“ მეტკვიდროებით მიიღო, მეორე ყრილობამ გაიზიარა და „რაბოჩედელცები“ დამარცხდნენ.

ზევით არის მოყვანილი „კავკასიის კავშირის“ პროგრამიდან მეორე მუხლი, რომელიც მოითხოვდა „რუსეთის დაყოფას ოლქებად ეკონომიურ და ტერიტორიალურ პირობების მიხედვით, სრული თვითმართველობის მინიჭებას თვითეულ ოლქისთვის შინაურ საქმეში“ და „იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ოლქის მცხოვრებთა უმრავლესობა მოითხოვს საყოველთაო პირდაპირი, თანასწორი და დახურული კენჭის ყრით სრულ თავისუფლებას შინაურ და გარეშე საქმეებში,—მას უნდა მიეცეს ეს თავისუფლება“.

ჩვენი კავშირი მოათხოვდა აგრეთვე „ხალხისაგან არჩეულ მსაჯულებს“, „სპეციალური და განსაკუთრებული სასამართლოების“, „სიკვდილით დასჯის და სამუდამო დატუსაღების“ მოსპობას, „უდანაშაულოთ დასჯილთ და დაკავებულთათვის“—„ჯილდოს“, კავკასიის დაწესებულებებში ადგილობრივ ენების შემოღებას და განსა-

კუთრებით „სასწავლებლებში „სწავლა-აღზრდის“ ადგილობრივ ენებზე წარმოებას.

ამ კითხვებმა მეორე ყრილობაზე დიდი კამათი გამოიწვია. როდესაც მარტოვმა მოითხოვა, რომ ოლქს თვითმართველობა მიენიჭოს, ნოე ჟორდანიამ მას მხარი დაუჭირა და განაცხადა, რომ კავკასიაში „საოლქო თვითმართველობის იდეა დიდად პოპულარულია“.

მე დავუმატი: —საოლქო*) თვითმართველობა აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს იმიტომ, რომ, „ზოგიერთი ადგილები მეტად მეტად განსხვავდებიან თავიანთი ყოფა-ცხოვრების პირობებით და შეუძლიათ განვითარება მხოლოდ მაშინ, თუ მიენიჭება ავტონომია“.

ჩვენი წინადადება გიზიარა აგრეთვე კუნნიანცმა, რომლის სიტყვა აქ უფრო ვრცლად მომყავს. „მე ვუერთდები ამხ. მარტოვს, რომ შეტანილ იქნას მოთხოვნა საოლქო თვითმართველობის შესახებ და განსაკუთრებული მითითება ამ განაპირა ადგილებისა. ყოფა-ცხოვრების პირობითი სხვადასხვაობა და მოსახლეთა შემადგენლობა ისეთს პირობებს ჰქმნის ჩვენი განაპირა ქვეყნებისთვის, როცა აუცილებელია ამ პირობათა შესაფერი ადგილობრივი დაწესებულებები. ამ შემთხვევაში რომ ერთნაირად მოექცე ცენტრს და განაპირას, ეს რუსეთის მთავრობამაც კი შეიგნო, თუმცა აქ ის მოქმედობს მეტად უხეშად“.

ყრილობაზე ხაზგასმით მოვითხოვეთ მე და ჟორდანიამ სამშობლო ენის შემოღება სასამართლოში და ყველა ადგილობრივ დაწესებულებებში.

პლენაროვი წავიდა ჩვენ წინააღმდეგ და შემოიტანა წინადადება „კითხვა ენის შესახებ დარჩეს ღიათ მომავალ ყრილობამდე, ვინაიდან მისი აზრით, ცხადია, ეს კითხვა ჯერ კიდევ არაა მომწიფებული და საჭიროა მის შესახებ კამათი პარტიულ პრესაში“ (ასეა ნათქვამი ოქმში).

მეორე ყრილობის ოქმში პლენაროვის წინადადებაზე ჩემი პასუხი ასეა გამოხატული: „კარსკი (მე) შეურაცხმყოფელად სთელის იმ აზრს, რომ ისეთი მწვავე კითხვა, როგორიცაა ენის შესახებ, ითვლება მოუმწიფებლად ყრილობაზე და მისი გადაწყვეტა შეუძლებლად“:

*) სამწუხაროდ სტენოგრაფიულად არ იწერებოდა სიტყვები ყრილობაზე. თუ ორატორი თავის სიტყვას თვითონ არ დასწერდა და არ გადასცემდა მდივნებს, უკანასკნელთ მოჰყავდათ მხოლოდ მოკლე შინაარსი. ზოგიერთი ორატორები სწერდნენ შემდეგ თავის ნათქვამს და აწვდიდნენ მდივნებს. ჟორდანიას და მე თი-ოქმის არც ერთი სიტყვა არ ჩავვიწერია.

მე დღესაც სამწუხაროდ მიმაჩნია, რომ ისეთი კითხვები, რომელიც ჩვენ იქ წამოვაცენით, მარქსისტ-სოციალისტთა წრეში დავა გამოიწვია. დღეს ყველა ასეთი მოთხოვნილებები ჩვენს რიგებში უდავო კეშმარიტებაა.

ამ კითხვების შესახებ ყრილობაზე კომისიამ წარმოადგინა შეკვეცილი პროექტი, რომელიც ბოლოს იქნა მიღებული. წამოვაცენი შესწორებები და მოვითხოვე, რომ, ვინაიდან სახელმწიფო მოსახლეობისაგან იღებს სხვა და სხვა ხარკებს, მან ხალხს სახსარი მისცეს—გახსნას სკოლები, სადაც სწავლა იქნება სამშობლო ენაზე და სასამართლოშიდაც საქმის წარმოება შემოიღოს ამავე ენაზე.

ჩემ წინადადებას იზიარებდა და მხარი დაუჭირა ჟორდანიამ, წინააღმდეგ ილაპარაკა ბათუმის წარმომადგენელმა არშაკ ზურაბოვმა.

მეტად მნიშვნელოვანი და საყურადღებო იყო ყრილობაზე კამათი გლეხთა მოძრაობის შესახებ. ყრილობას ჩვენ წარუდგინეთ აგრარული პროგრამა და აგრარული მოძრაობის ისტორია საქართველოში. ეს იყო პირველი პროგრამა. აგრარული პროგრამა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიას არ ჰქონდა.

მეორე ყრილობის ოქმი, სამწუხაროდ, საკმაო მასალას არ იძლევა ჩვენ მიერ წარდგენილი აგრარული პროგრამის შესახებ.

კოსტროვი *) აგრარული პროგრამის შესახებ ამბობს ყრილობაზე: „გლეხთა ცხოვრებამ წამოაყენა ისეთი საკითხები, რომლებიც ეხებიან არა მარტო ძველ წყობილებას, არამედ ეს საკითხები ეხება ახალსაც. ჩვენში გლეხთა მოძრაობა დაიწყო არა იქ, სადაც ძლიერია ბატონყმობის ნაშთები, არამედ იქ, სადაც ეს მეტად სუსტია, მაგ. გუბიაში. ცხადია, ის არის არა მარტო ძველი ცხოვრების შედეგი, არამედ—ახალსაც. ესენი თანამედროვე გლეხები არიან, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლებიც უდგანან გლეხებს სათავეში და ისინი გამოჰყავთ ახალ გზაზე. მაშასადამე, ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ რევოლუციამ უნდა მოსპოს ნაშთები, ეს იმას ნიშნავს, რომ არაფერი არ სთქვა. ის მოითხოვს მეტს და, ალბათ, რევოლუციის დროს მიწას ჩასჰიდებს ხელს. როგორ უნდა მოვიქცეთ ჩვენ ამ შემთხვევაში: ორში ერთი—ან ჩვენ ისინი უნდა დავამშვიდოთ, ან ვუთხრათ: „ჩვენ აქ არაფერ შუაში ვართ. პირველ შემთხვევაში ჩვენ შევასრულებთ რეაქციონერების როლს, მეორედ, უბრალო მაყურებელთა როლს და რევოლუცია მოხდება უჩვენოდ, აი, ეს უნდა მივიღოთ მხედველობაში აგრარული პროგრამის განხილვის დროს“.

*) ნოე ჟორდანია (ყრილობას დაესწრო სათათბირო ხმით).

ჩვენი დებულებების წინააღმდეგ გაილაშქრა ყრილობის დიდმა ნაწილმა, რომელიც გვიკიჟინებდა, რომ გლახთა მოძრაობის მეთაური სოციალისტები—ოპორტუნისტები და ავანტიურისტებიანო. ჩემს პასუხში მათ დაახლოებით იგივე მოსაზრებები განვავითარე, რაც კოსტროვმა. მე ვამტკიცებდი, რომ ბათუმიდან გამოსული მოწინავე მუშები ჩვენთან ერთად ჩაუდგა სათავეში გლახთა მოძრაობას გური-აში, მაგრამ ჩვენ სოციალისტური პრინციპები არ შეგვიბღალავს, პირიქით, სოციალისტური და რევოლუციონური მოძრაობა გავაღრმავეთ და გავაფართოვეთ.

ყრილობაზე ჩვენ წამოვაყენეთ მთლიანი აგრარული პროგრამა. ჩვენ ვიცავდით არა მარტო ხიზანს და სოფლის მუშას; ჩვენ მოვითხოვდით გლახისთვის მიწის იჯარის პირობის შეცვლას, დროებით ვალდებულ და საერთოდ მუშა გლახისათვის გადაცემას ყველა იმ მიწებისა, რომლებზედაც ისინი მუშაობდნენ; აგრეთვე ჩვენ მოვითხოვდით საუფლისწილო მამულების ჩამორთმევას. ამავე დროს ჩვენ ხაზს-გასმით ვამბობდით, რომ აგრარული კითხვის გადაჭრა შეიძლება მხოლოდ რევოლუციით. ამნაირად საქართველოს წარმომადგენლების ზეგავლენით აგრარული კითხვა, რომელსაც რუსეთის წარმომადგენლები შემამულეთაგან მხოლოდ „ნაჭრების“ ჩამორთმევით ამოწურავდნენ, გაფართოვდა და ჩამოყალიბდა როგორც მთლიანი აგრარული პროგრამა, რომელიც მოითხოვდა პარტიისაგან გლახობის მოძრაობის მუშათა რევოლუციონურ მოძრაობასთან დაკავშირებას და ამიტომ გლახებს შორის ეკონომიურ პოლიტიკურ მუშაობის წარმოების მიზნით სათანადო ორგანიზაციების შექმნას.

პარტიის ცხოვრებაში ეს ნაბიჯი იყო დიდი პოლიტიკური და რევოლუციონური ნაბიჯი, რომელმაც თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლას გლახურ ქვეყანაში რეალური, მტკიცე საფუძველი მისცა.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატებმა აგრარულ პროგრამის შექმნით უდიდესი სამსახური გაუწია სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას რუსეთის იმპერიაში.

მეორე ყრილობაზე ხანგრძლივი კამათის დროს სოც.-დემოკრატთა შორის მრავალმა სერიოზულმა უთანხმოებამ იჩინა თავი განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც დაისვა პარტიის წესდების საკითხი.

დიდი კამათი გამოიწვია ორმა კითხვამ: 1) ვინ უნდა ითვლებოდეს პარტიის წევრად და 2) როგორ უნდა ჩამოყალიბდეს რაიონული ორგანიზაციები.

პირველი კითხვის ირგვლივ კამათმა მიიღო ძალიან მწვავე ხასიათი. ნაწილი დელეგატებისა იმ აზრისა იყო, რომ პარტიის წევრად უნდა ითვლებოდეს მხოლოდ ის, ვინც რაიმე პარტიულ ორგანიზაციაში აქტიურ მონაწილეობას იღებს და ეკისრება მას პარტიული მოვალეობა. კუნნიანცი და ზურაბოვი (ორივე კავკასიის წარმომადგენელი) ასეთი დებულებას იცავდნენ, კოსტროვი კი წინააღმდეგს.

შემდეგ დაისვა პარტიული ორგანიზაციების ავტონომიის საკითხი.

ამხ. გუსევა (ფსევდონომია) შეიტანა წინადადება, რომ ყველა პარტიულ ორგანიზაციებს მიეცეს უფლება თავისი შინაური საქმეები ცენტრალურ კომიტეტის მიერ მოცემულ ინსტრუქციების ფარგლებში ავტონომიურად აწარმოონ.

ჩვენ ვიყავით ამ აზრისა, რომ ავტონომია ყოფილიყო უფრო ფართო და რაიონულ კომიტეტებისთვის სავალდებულო ყოფილიყო ცენტრალური კომიტეტის მხოლოდ ისეთი დადგენილებები, რომელთაც საერთო პარტიული ხასიათი აქვს.

რაიონულ კომიტეტის საკითხში კუნნიანცი ჩვენ გვიერთდებოდა და იცავდა კომიტეტთა კავშირს. ის ამბობდა: „იმ რაიონთა შორის, სადაც რუსეთის მუშათა პარტიას უხდება მუშაობა, კავკასია იმდენად განსაკუთრებულ პირობებში იმყოფება, რომ იქ რაიონული ორგანიზაცია აუცილებელია... ასეთი ორგანიზაციის ტიპათ შეიძლება იქნეს მიღებული უკვე იქ არსებულ კომიტეტთა კავშირი“.

ამ კითხვის შესახებ ჩემ მიერ მიცემულ განმარტების აზრი იყო ასეთი: კავკასია ძალიან დაშორებულია რუსეთის ცენტრიდან; კავკასია დიდად განსხვავდება ცხოვრების პირობებით რუსეთისაგან. იქ მუშაობა უსათუოდ უნდა სწარმოებდეს ადგილობრივ ენებზე და უნდა არსებობდეს კავკასიის ცენტრალური კომიტეტი, რომელიც, თანახმად პარტიის საერთო დირექტივებისა, უხელმძღვანელებს ადგილობრივად მუშათა მოძრაობას. კავკასიის კავშირს უნდა ჰქონდეს ფართე უფლებები.

კავკასიის კავშირის კომიტეტის წესდების პროექტი მე წარუდგინე ყრილობას.

რაიონულ და ნაციონალურ ორგანიზაციების შესახებ კოსტროვმა გამოსთქვა ასეთი მოსაზრებები: „ამნაირი ორგანიზაციების არსებობა აუცილებელია ჩვენი პარტიის განვითარებისთვის. რუსეთი ხომ დიდია. მასში შედიან უდიდესი განაპირა ადგილები, რომელნიც თა-

ვიანთი მოსახლეობით და კულტურული დონით განსხვავდებიან რუსეთის ცენტრისაგან. ჩვენი ცენტრალური კომიტეტისთვის ფიზიკურად შეუძლებელი იქნება ყველგან ადევნოს თვალყური საქმეებს, მისთვის გაცილებით ადვილია საქმე ჰქონდეს კომიტეტების კავშირთან, ვიდრე მრავალრიცხოვან სხვადასხვა ენებზე მოსაუბრე კომიტეტებთან, ამნაირი კავშირების დაარსება უკვე წამოყენებულია ცხოვრების მიერ, რაც იქიდან სჩანს, რომ ეს კავშირები უკვე აღმოცენდნენ იმპერიის სხვადასხვა ადგილებში. კავკასიაში ჩვენ გვაქვს ადგილობრივ კომიტეტთა კავშირი—„კავკასიის კავშირის“ სახელწოდებით. ის არა მარტო საერთო ხელმძღვანელობას უწევს ადგილობრივ მუშათა მოძრაობას, არამედ—ის ლიტერატურასაც სცემს ქართულ, სომხურ და შესაძლებელია ახლო ხანში, გამოსცეს თათრულ ენაზედაც. ვინ გააკეთებს ყველაფერ ამას, თუ ჩვენ მოვსპობთ კავშირს? ცენტრალური კომიტეტი? მაგრამ ამას ის ვერ შესძლებს. მის წევრებს არ ეცოდინება არც ჩვენი ენები, არც ჩვენი ლიტერატურა, არც ჩვენი მოთხოვნილებები.

ამ კითხვის შესახებ მეორე ყრილობის ოქმში არის მოხსენებული, რომ კარსკიმ და კოსტროვმა შეიტანეს შემდეგი რეზოლიუცია: ყრილობას დასაშვებათ მიაჩნია რაიონული ორგანიზაციების დაარსება კომიტეტთა კავშირების სახით რუსეთის სამ ოლქში, რომლებიც განსხვავდებიან ენით, მოსახლეობის შემადგენლობით და სხ. ასეთ ორგანიზაციათა წესდების დამტკიცება მიენდობა პარტიის ც. კ.

კავკასიაში დარჩა სარაიონო კომიტეტის სახელით კავკასიის კავშირის კომიტეტი.

უკანასკნელი კითხვა, რომელმაც დიდი კამათი გამოიწვია, იყო ჟურნალი „პროლეტარიატის ბრძოლა“-ს პარტიული და კერძოთ კავკასიის სოც.-დემ. პარტიის კავშირის ორგანოთა აღიარება, რასაც კატეგორიულად და დაბეჯითებით მოითხოვდნენ კოსტროვი და კარსკი: ეს კითხვა უარყოფით გადაწყდა: პარტიულ ორგანოთა სიიდან „პროლეტარიატის ბრძოლა“ გამოირიცხა.

მეორე ყრილობაზე მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა ორ მიმართულებას: ბოლშევიკურს და მენშევიკურს. პირველი უარყოფდა რუსეთში ლიბერალურ მიმდინარეობის გამოყენებას, თვითმართველობაში მუშაობას, პოლიტიკურ მუშაობასთან დაუკავშირებელ პროფესიონალურ კავშირებს და პარტიულ ორგანიზაციების მოწყობაში დემოკრატიულ პრინციპს. მეორე ჯგუფი—მენშევიკები—ყველა ამანებს იცავდნენ. დიდძალი ნაწილი „რაბოჩედელცებისა“ მიემხრო ბოლშევიკებს.

მახსოვს, როდესაც ყრილობის შემდეგ ერთად შევიკრიბეთ: მარტოვი, დეიჩი, ზარულიჩი, აქსელროდი, ტროცკი, კოლცოვი, კოსტროვი და მე და დაისვა საკითხი დაარსდეს თუ არა ცალკე ორგანიზაცია კავკასიაში, რომელიც ბოლშევიკურ ცენტრალურ კომიტეტს არ დაემორჩილება, მარტოვმა წინააღმდეგი აზრი გამოსთქვა და პარტიის ორგანიზაციულად მთლიანობას იცავდა. ჩვენ გავიზიარეთ მისი აზრი.

დ. თოფურიძე.

21 აპრილი 1928 წ.
ტფილისი.

პირველ მაისობა

(ისტორიული მიმოხილვა).

როგორ წარმოიშვა პირველ მაისის დღესასწაული

მსოფლიოს ყოველ კუთხეში, სადაც კი შრომა ებრძვის კაპიტალს პირველ მაისს მუშები გამოდიან ქუჩებში წითელი დროშებით კლასიური სოლიდარობის სადემონსტრაციით. ეს არის დღესასწაული საერთაშორისო პროლეტარიატისა, დღესასწაული ბრძოლისა და გამარჯვებისა, თავისუფლებისა და სიხარულისა, ცხოვრებისა და შრომის უფლებისა!.. ეს არის ბრძოლა კომუნიზმისთვის!..

ოცდა თვრამეტი წელია მას შემდეგ, რაც ყველა ქვეყნის მუშები დღესასწაულობენ პირველ მაისს. 1889 წელს გერმანიის სოც.-დემოკრატიულ პარტიის წინადადებით პარიზში შეიკრიბა საერთაშორისო სოციალისტური კონგრესი, რომელმაც გამოიტანა ისტორიული მნიშვნელობის დადგენილება პირველ მაისის დღესასწაულის შესახებ. ეს დადგენილება ამბობს:—„ინიშნება დიდი საერთაშორისო მანიფესტაცია ერთხელ და სამუდამოთ მიღებულ დღეს, ისე რომ, ყველა ქვეყანაში და ყველა ქალაქში მშრომელმა ხალხმა ერთდროულად წარუდგინოს ძალა-უფლების პატრონთ მოთხოვნა, რათა კანონის ძალით სამუშაო დღე შემოკლებულ იქნას რვა საათამდის. აგრეთვე გატარებულ იქნას საერთაშორისო კონგრესის დადგენილებანი.

რადგან ასეთი მანიფესტაცია ამერიკულ შრომის ფედერაციის მიერ მიღებულია პირველი მაისი,—თანახმად სან-ლუის კონგრესის გადაწყვეტილებისა¹⁾—ამიტომ საერთაშორისო მანიფესტაციის დღეთ დაინიშნოს პირველი მაისი.

სხვადასხვა ერის მშრომელი მასები ამ მანიფესტაციას თავის ქვეყანაში ჩაატარებენ იმნაირად, როგორც ამას ხელს შეუწყობს ამ ქვეყნის პირობები“!..

¹⁾ სან-ლუი შეერთებული შტატების ქალაქია ამერიკაში. კონგრესი მოხდა 1888 წელს.

ასეთი დადგენილება იქნა გამოტანილი მეორე ინტერნაციონალის მიერ პარიზის ყრილობაზე, რომელიც პირველი ინტერნაციონალის დარღვევის შემდეგ პირველად შეიკრიბა. პირველი ინტერნაციონალი შეიკრიბა 1864 წელს ლონდონში და ცხრა წლის არსებობის შემდეგ, 1873 წ. დაიშალა. ის დაიშალა ერთი მხრივ იმიტომ, რომ მის რიგებში იბრძოდა ერთმანეთის მოწინააღმდეგე იდეები, რაც მას ასუსტებდა და მეორე მხრივ კიდევ იმიტომ, რომ იმ ხანებში ევროპაში მუშები ორგანიზაციულად სუსტნი იყვნენ... მაგრამ გადიოდა ხანი და მუშათა მოძრაობა მაგრდებოდა. ამავე დროს თან და თან საგრძნობი ხდებოდა საჭიროება დარღვეულ საერთაშორისო კავშირის აღდგენისა. აშკარა ხდებოდა ისიც, რომ შინაურ ბურჟუაზიის დამარცხება ადვილდება მაშინ, თუ სხვა ქვეყანაშიც კაპიტალს დაამარცხებს შრომა.

თანდათან ცოცხლდებოდა მარქსის მიერ ნასროლი ლოზუნგი: „პროლეტარებო, ყველა ქვეყნისა შეერთდით... ჯერ კიდევ ოთხმოციან წლებში ბელგიის სოციალისტებმა შემდეგი სიტყვებით მიმართეს ევროპის მუშებს: ძმებო, ახლოვდება ახალი რევოლუცია, უფრო დიადი, ვიდრე საფრანგეთის დიდი რევოლუცია მეთვრამეტე საუკუნეში. საჭიროა მივიღოთ ზომები ინტერნაციონალის ასაღორძინებლად. დაე, თქვენს გულში მედგარდ გამოძახილი ჰპოვოს ძველმა ლოზუნგმა: პროლეტარებო, ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!..

1888 წელს, დეკემბერში, შრომის ფედერაციამ, თავის კონგრესზე სან-ლუისში, ჩიკაგოს პროლეტარების ბრძოლის აღსანიშნავად, რომელთაც დიდი გაფიცვა გამოაცხადეს 1886 წელს და რასაც მრავალი მუშის დაღუპვა მოჰყვა დააკანონა პირველ მაისის დემონსტრაცია, როგორც ყოველ წლიური პროტესტი კაპიტალიზმის წინააღმდეგ და როგორც ბრძოლა რვა საათის სამუშაო დღის მოსაპოებლად.

1889 წელს, როგორც ვთქვით, პარიზში შეიკრიბა საფრანგეთის, ინგლისის, გერმანიის, ბელგიის, ავსტრო-უნგრეთის, პოლონეთის, სკანდინავიის, ისპანიის, იტალიის, რუმინეთის, შვეიცარიის და აგრეთვე რუსეთის და პოლონეთის მუშების დელეგატები. ამ კონგრესმა გამოიტანა დადგენილება პირველ მაისის დღესასწაულის შესახებ.

ამნაირად წარმოიშვა პირველ მაისის დღესასწაული და მეორე ინტერნაციონალის 1889 წლის გადაწყვეტილების თანახმად, ყოველ წელს პროლეტარები ყველა ქვეყნისა, გამოდიან ქუჩებში სადემონსტრაციოდ და საერთაშორისო სოლიდარობის განსამტკიცებლად.

საპირველმაისო დემონსტრაციები 1890 წელს.

ოთხმოცდაათიან წლებში მუშათა მოძრაობა რუსეთში ჯერ კიდევ სუსტია. მხოლოდ ამ ხანებში იწყებს იგი აღორძინებას. პარიზის კონგრესზე პლენაროვი აცხადებს: რუსეთში თუ გაიმარჯვებს რევოლიუცია, ის გაიმარჯვებს, როგორც მუშათა მოძრაობა... და მართლაც, ამ ხნიდან იწყებს ის გიგანტიურ განვითარებას, თუმცა ამ წელს საპირველმაისო დემონსტრაცია მოხდა მხოლოდ პოლონეთში. კერძო გაფიცვაში (გარშავაში) 10.000 მუშამ მიიღო მონაწილეობა.

ევროპაში კი ბურჟუაზია ძალიან დამფრთხალი იყო და ყოველნაირი ზომები ჰქონდა მიღებული მის წინააღმდეგ. მიუხედავად ამისა საფრანგეთში: პარიზში, ლიონში, მარსელში, რეიმსში ჩატარდა საგულისხმეო დემონსტრაციები, რომელთაც უმსხვერპლოდ არ ჩაუვლია. მუშებმა დაჰკარგეს რამოდენიმე მოკლული და დაჭრილი ამხანაგი.

ავსტრო-უნგრეთის სოც.-დემოკრატიულმა პარტიამ, მეორე ინტერნაციონალში შემაველ პარტიათა შორის, ყველაზე უკეთესად ჩაატარა ამ წლის საპირველმაისო დემონსტრაცია. ამ დღემ ბრწყინვალედ და დიდებულათ ჩაიარა. დემონსტრაციაში მონაწილეობა მიიღო უამრავმა რიცხვმა, რაც მოულოდნელი იყო.

იტალიაში, ისპანიაში, პორტუგალიაში, შვეციაში, დანიაში, ნორვეგიაში, პოლანდიაში და სხვაგან, მიუხედავად დირექტივებისა, რომ დემონსტრაციაში მონაწილენი დათხოვნილ იქნებოდნენ სამუშაოდან—მუშებმა მიატოვეს სამუშაო და გამოვიდნენ სადემონსტრაციოთ.

1891 წელი.

1891 წელს ბრიუსელში კვლავ შეიკრიბა მეორე ინტერნაციონალის მეორე კონგრესი და კვლავ განხილულ იქნა კითხვა პირველ მაისის შესახებ. კვლავ მიღებულ იქნა შემდეგნაირი რეზოლიუცია: საერთაშორისო პირველ მაისის დღესასწაული მიეძღვნება: რვა საათის სამუშაო დღის პრინციპს, შრომის დაკანონებას და მსოფლიო პროლეტარიატის ხალხთაშორის მშვიდობიანობის დამყარების განხორციელებას.

რომ პირველმა მაისმა შეინახოს თავისი ეკონომიური ხასიათი, —რვა საათის სამუშაო დღის მოთხოვნა და კლასიური ბრძოლა, — კონგრესი ადგენს ერთდროულ დემონსტრაციას ყველა ქვეყნის მუშებისთვის.

ეს დემონსტრაცია ინიშნება პირველ მაისს, სადაც შესაძლებელია მუშაობის შეჩერება, შეჩერდეს!..“

ასეთი ოპორტიუნისტული რევოლუცია იქნა გამოტანილი 1891 წლის მეორე ინტერნაციონალის კონგრესზე.

ამ წელს ევროპის ქალაქებში მოხდა მშვიდობიანი დემონსტრაციები. ყველაზე მრავალრიცხოვანი დემონსტრაციები მოხდა საფრანგეთში.

ამ წელს პირველმაისობა პირველად მოხდა პეტერბურგში. მაისობას დაესწრო ორასამდე მუშა. პოლონეთში გაფიცვამ ძალიან ფართე ხასიათი მიიღო. ვარშავის გაფიცვაში 20.000 მუშამ მიიღო მონაწილეობა. გამოცემულ იქნა ჟურნალები და წიგნაკები.

1892 წელი.

ამ წელს პირველი მაისი კვირა დღეს იყო, ამიტომ გაფიცვები არ მომხდარა, არამედ მოხდა მანიფესტაციები ყველა ქალაქებში.

ამავე წელს რუსეთში მაისობა გარდა პეტერბურგისა და ვარშავისა მოხდა მოსკოვში, ტულაში, ვილნოში, ლოდში და სხვაგან. ლოდში მუშაობა შეჩერდა 3, 4 და 5 მაისს ქარხნებში და რკინის გზის სახელოსნოებში. გაფიცვაში მონაწილეობა მიიღო 100.000 მუშამ...

1893 წელი.

პირველ მაისობის კითხვა ციურიხის კონგრესზე კვლავ ხდებოდა განსახილველ საგნად.

ამ კონგრესზე ავსტრიის დელეგატი ადლერი მოითხოვს, რათა პირველ მაისის დემონსტრაცია სავალდებულო გახდეს ყველა პარტიებისთვის. მაგრამ ყველაზე ძლიერმა პარტიამ—გერმანიის სოც. დემოკრ. პარტიამ,—მას მხარი არ დაუჭირა. ის მოითხოვდა, რომ ყოველ პარტიას თვით ჰქონდეს უფლება გადასწყვიტოს პირველ მაისის უქმობა იმ სახით, როგორც მას მოეხერხება.

კონგრესმა დაადგინა: „ყველა ქვეყნის სოც.-დემოკრატიკა ვალდებულია მიიღოს ყოველი ღონისძიება, რათა შეჩერებულ იქნას მუშაობა და ხელი შეუწყოს ყოველ ადგილობრივ ორგანიზაციას, რომელიც ეცდება მუშაობის შეჩერებას“...

პირველ მაისის მანიფესტაცია,—რვა საათის სამუშაო დღის მოსაპოვებლად,—უნდა აფრთოვანებდეს მუშათა კლასის ძლიერ ნებას და ამაგრებდეს იმედს, რომ ახლოვდება სოციალური გადატრიალება და საერთაშორისო მშვიდობიანობა“...

ეს რეზოლიუცია უფრო რევოლუციონური იყო წინანდელთან შედარებით, თუმცა ცხოვრებაში მან ვერ ჰპოვა განხორციელება.

ხოლო აქ აღსანიშნავია შემდეგი გარემოება: იმის დასამტკიცებლად, თუ როგორ ძრწოდენ კაპიტალის ლაქიები მუშათა პირველ მაისის დემონსტრაციის წინაშე და როგორ ყურადღებას აქცევდენ ყოველ დადგენილებას, ამის შესახებ, ჩვენ ხელთ არის ტფილისის ჟანდარმერიის დოკუმენტი, რომელსაც ჩვენ შევხვდით 1893 წლის საქმეებში. (საქმე № 90/1893 წ. კავკასიის მთავარ-მართებლის კანცელარიისა).

ამ საგანზე ტფილისის გუბერნატორი მოახსენებს მთავარ-მართებელს (№ 254-5/5 1893 წ.), რომ მან მიიღო ა/კ. რკინის გზის უფროსის მოწვევა დაესწროს სახელოსნოების დაარსების წლის თავს (დღესასწაულს) პირველ მაისს.

მაგრამ რადგანაც თქვენთვის, — ცხადია, — ცნობილია, თუ რა მნიშვნელობას აძლევენ ევროპიელი სოციალისტები ყველ ქვეყნის მუშებისთვის — 1 მაისის დღესასწაულს, — ამ თვალსაზრისით მე მიმაჩნია უხერხულად რკინის გზის ადმინისტრაციის მიერ, სწორედ პირველ მაისი იქნას დადგენილი სახელოსნოს უქმეთ.

ამიტომ, — სწერს გუბერნატორი — „...ხომ არ ინებებთ, რომ მოახდინოთ განკარგულება, რათა ეს უქმე გადატანილ იქნას ექვს მაისისთვის — ამ დღეს არის სახელწოდება ხელმწიფე-იმპერატორის მემკვიდრისა — ან 9 მაისს — ამ დღეს დღესასწაულობენ სასწაულ მოქმედ ნიკოლოზის ნეშტის გადატანას“...

ამ მიწერილობის გამო 10 ივლისის თარიღით (№ 312 1893 წ.) მთავარ მართებლის კანცელარიის დირექტორის ხელის მოწერით ეცნობება მას, რომ ა/კ. რკ. გზათა უფროსის მიერ მთავარ მართებლის გ. ა. შერემეტიევისგან მიღებულ რეზოლიუციის თანახმად, „მთავარი სახელოსნოები მომავალში პირველ მაისს ვერ იუქმებენ“...

1894 წელი.

1894 წელს წინასწარ პოლიციის მიერ მიღებულ ზომების გამო (მრავალრიცხოვანი დაპატიმრებანი) საპირველომაისო დემონსტრაციები არ მომხდარა. ეს დღე აღნიშნული იქნა მხოლოდ ნაწილობრივ პროფ-კავშირების მიერ, თვალსაჩინო დემონსტრაციებს ადგილი ჰქონდა მიუნხენში და ენევაში.

1895, 1896 და 1897 წლები.

ამ წლებში მუშათა მოძრაობა რუსეთში იზრდება და ფართოვდება. ვითარდება სოც.-დემოკრატიული წრეები და კომიტეტები.

ამავე ხანაში შეიქმნა „ბრძოლის კავშირი მუშათა კლასის განთავისუფლებისთვის“.

ცხოველდება მუშაობა ლენინგრადში. ამ ხანებში იქ მუშაობს ლენინი. მარქსიზმის მოძღვრება გზას იკაფავს. 1895 წელს მოსკოვის მუშები პირველად იღებენ მონაწილეობას სამაისო დემონსტრაციაში. პირველი მაისობა ხდება ქალაქ გარედ. დღესასწაულზე შეიკრიბა 250 კაცი, — 30 ქარხნის წარმომადგენლები. აქ გამოდიოდნენ ორატორები და ლაპარაკობდნენ მუშათა კლასის ორგანიზაციულად მოწყობაზე, პოლიტიკური ბრძოლის საჭიროებაზე, რვა საათის სამუშაო დღეზე და სხვა...

პირველ მაისობას დღესასწაულობენ ივანოვო-ვოზნესენსკში, ოდესაში, ვილნოში, მინსკში, ვარშავაში, იაროსლავში, კიევში და სხვაგან.

1896 წელს გამოვიდა საპირველმაისო მოწოდება „ბრძოლის კავშირის მუშათა კლასის განთავისუფლებისა“, რომელიც ლენინმა დასწერა ციხეში. მოგვყვებს მოლიანად:

„ამხანაგებო, ყურადღება მივაქციოთ ჩვენ მდგომარეობას; დავაკვირდეთ იმ პირობებს, რომელშიც ჩვენი ცხოვრება მიმდინარეობს. რას დავინახავთ? ჩვენ ბევრს ვმუშაობთ, ჩვენ უამრავ სიმდიდრეს ვქმნით; ოქროს და ხავერდს, აბრეშუმს და ნაქსოვს, მიწის წიაღიდან ამოგვაქვს რკინა და ნახშირი, ვაკეთებთ მანქანებს, ვაშენებთ გემებს და სასახლეებს; გაგვყავს რკინის გზები. მთელი ქვეყნიერების სიმდიდრე ჩვენ ხელითაა შექმნილი, ჩვენის ოფლით და სისხლითაა მონაპოვარი!... და რას ვიღებთ სამაგიეროს ამ კატორღული მუშაობისთვის? სიმართლით, ჩვენ უნდა ვცხოვრობდეთ საუკეთესო ბინებზე, გვეცვას კარგი ტანსამოსი და რასაკვირველია, არ გვაკლდეს პური ჩვენი არსებობისა... მაგრამ ყველასათვის ცნობილია, რომ ჩვენი სამუშაო ხელფასი ძლივს გვყოფნის იმისთვის, რომ ვიარსებოთ. ჩვენი პატრონები გვიძირებენ ხელფასს, გვაიძულებენ ვიმუშაოთ ზედმეტი დრო, უსამართლოდ გვაჯარიმებენ... ერთი სიტყვით, ყოველ მხრივ გვზღუდავენ და თუ ჩვენ უკმაყოფილება გამოვაცხადეთ, მაშინვე გვითხოვენ სამუშაოდან.“

ჩვენ ბევრჯერ დავრწმუნებულვართ იმაში, რომ, ყველა ვისთვისაც კი ჩვენ დახმარებისთვის მიგვიმართავს, ყველა პატრონების მომ-

ბრე და მეგობრები აღმოჩენილან! ჩვენ სიბნელეში გვეტოვებენ, არ გვაძლევენ ცოდნას, იმიტომ რომ ბრძოლა არ დავიწყეთ ჩვენი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად... ჩვენ ვიმყოფებით მონობაში, უსაბუთოდ გვითხოვენ სამსახურიდან, გვატუსაღებენ და გვასახლებენ ყველას, ვინც ხმას ამოიღებს მჩაგვრელების წინააღმდეგ.

რა საშუალება გვაქვს ჩვენ, რომ, გავაუმჯობესოთ ჩვენი მდგომარეობა, რომ ავწიოთ სამუშაო ქირა, შევამოკლოთ სამუშაო დღე, თავი დავიცვათ შეურაცყოფისაგან და სხვა...

„ჩვენ არსაიდან არ უნდა მოველოდეთ შევლას, ჩვენ უნდა მივედოთ მხოლოდ ჩვენს თავს! ჩვენი ძალა ერთობაშია! ჩვენი იარაღი — ერთსულოვანი, ერთიანი და შეუპოვარი წინააღმდეგობა პატრონებთან! ისინი დიდი ხანია მიხვდნენ, თუ რაშია ჩვენი ძალა და ამიტომ ყოველნაირად ცდილობენ დაგვაცალკეონ. იმათ არ უნდათ, რომ ჩვენ შევიგნოთ ჩვენი საერთო ინტერესები!

მდგომარე წლის განმავლობაში, რუსეთის მუშებმა აჩვენეს პატრონებს, რომ მონური ქედ-მოხრილობის მაგიერ მათში ვითარდება შეუპოვრობა და გამძლეობა ადამიანისა. მრავალ ქალაქებში მოხდა გაფიცვები: იაროსლავში, ივანოვო-ვოზნესენსკში, ბელოსტოკში, ვილნოში, მინსკში, კიევში, მოსკოვში და სხვა ქალაქებში. მრავალი გაფიცვა დამთავრდა მუშების სასარგებლოდ, მაგრამ ის, რომელიც უსარგებლოდ დამთავრდა, იმანაც კი ნაყოფი მოიტანა! ქარხნების ინსპექტორებიც დაფაცურდნენ და ეხლა შეამჩნიეს დვირე მექარხნის თვალში. ისინი თვალს იბრმავებენ, სანამ გაფიცვას დაინახავენ და გაფიცვის შემდეგ კი, თვალი აეხილებათ ხოლმე.

როგორც იცით, სხვა და სხვა ქარხნების მუშებმა პეტერბურგში დაარსეს „ბრძოლის კავშირი მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის“, რომელიც მიზნად ისახავს გამოააშკარაოს ყველა ბოროტება, ამოფხვრას საზიზღრობა, ებრძოლოს უსინდისო მეფახშეს ჩვენი ექსპლუატატორ-პატრონებისას და იბრძოლოს მათი ბრკალებიდან განთავისუფლებისთვის.

„კავშირი ავრცელებს ფურცლებს, რომლის დანახვაზე გული უწუხდებათ ჩვენს პატრონებს და მათ დამქაშებს! მათ ფურცლებისა კი აქ ეშინათ, მათ ეშინიათ ჩვენი ერთიანი გამოსვლების, ჩვენი მთლიანი ძალის გამოჩენის, რაც ჩვენ მათთვის მრავალჯერ გვიჩვენებია.

ჩვენ, — პეტერბურგის მუშები, — ამ „კავშირის“ წევრები, ვიხმობთ ყველა ამხანაგებს შემოუერთდნენ კავშირს და ამით ხელი შეუწყონ მუშათა კლასის ბრძოლის გაერთიანების საერთო ინტერესებს.

„დროა ჩვენც, — რუსეთის მუშებმა, — დავამსხვრიეთ ჯაჭვი, კაპიტალისტებმა და მთავრობამ რომ მოგეციქირეს; დროა ჩვენც შეუერთდეთ სხვა ქვეყნის მუშების ბრძოლას!.. დავდგეთ მათი დროშის ქვეშ, რომელსაც აწერია — „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით“!..

„საფრანგეთში, ინგლისში, გერმანიაში და სხვა ქვეყნებში, სადაც მუშები უკვე შეერთდნენ კავშირებში და მრავალი უფლებები მოიპოვეს, — ისინი 18 აპრილს (ახალი სტილით 1 მაისს) მართავენ საერთო შრომის დღესასწაულს.

„მიატოვებენ რა ქარხნის დახშულ ჰაერს, ისინი მუსიკითა და დროშებით მწყრივად მიემართებიან მთავარი ქუჩებით; ქარხნების პატრონებს აჩვენებენ თავიანთ ძალას. იკრიბებიან მრავალრიცხოვან კრებებზე, სადაც ამბობენ სიტყვებს და რომელშიაც აღნიშნავენ მიმდინარე წლის გამარჯვებას.

„ამ დღეს მუშები აყენებენ თავიანთ მთავარ მოთხოვნილებებს: რვა საათის სამუშაო დღის შემოღება — რვა საათის მუშაობა, რვა საათი დასვენება და რვა საათი ძილი. აი, რას მოითხოვენ ახლა სხვა სახელმწიფოს მუშები.

„იყო დრო, როდესაც იმათაც არ ჰქონდათ უფლება გაეცხადებინათ თავიანთი მოთხოვნილება; ისინიც დიდ გაჭირვებაში იყვნენ და იმნაირადვე დაქსაქსულნი, როგორც ჩვენ. მაგრამ შეუპოვარი ბრძოლით და მრავალი მსხვერპლით იმათ შესძლეს მოეპოვათ უფლება იმსჯელონ თავიანთ მუშურ გაჭირვებაზე.

„ამხანაგებო, თუ ჩვენ ვიმოქმედებთ ერთსულოვნად, მაშინ შორს არ არის ის დრო, როდესაც ჩვენც, განურჩევლად სარწმუნოებისა და ეროვნებისა, შეუერთდებით ამ მსოფლიოს დიად ბრძოლას, მთელი ქვეყნის კაპიტალისტების წინააღმდეგ. მაშინ აიმართება ჩვენი ძარღვიანი ხელი და დაიმსხვრევა მონოშის ჯაჭვი. მაშინ აღსდგება რუსეთის მუშა ხალხი და თავზარი დაეცემა კაპიტალისტებს და ყველას, ვინც მუშათა კლასის მტერია“... 6. ლენინი.

1897 წელს კიევში პირველად მოეწყო პირველი მაისობა. ამ წელს ცხოველდება მუშაობა „ბრძოლის კავშირისა მუშათა კლასის განთავისუფლებისთვის“...

რუს. სოც.-დემ. პარტიის პირველი ყრილობიდან (1896 წელს) 1905 წლ. რევოლუციამდე.

1898 წელს ქალაქ მინსკში შესდგა რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის პირველი ყრილობა. ყრილობამ გამოუშვა მანიფესტი

და საპირველმაისო პროკლამაცია. ამ პროკლამაციაში გამოქვეყნებული იყო შემდეგი მოთხოვნილებანი:

პოლიტიკური თავისუფლება.

რვა საათის სამუშაო დღე.

თავისუფლება გაფიცვის, სიტყვის, ბეჭდვის, კრების და კავშირის.

პარლამენტის მოწვევა ფარული, საყოველთაო, პირდაპირი და თანასწორი უფლების წესით.

ამ წელს პირველ მაისობამ ფართე ხასიათი მიიღო. გაფიცვებში და დემონსტრაციებში მონაწილეობა მიიღეს შემდეგმა ქალაქებმა: ლენინგრადმა, ლიბავამ, რიგამ, ვილნომ, ბელოსტოკმა, როსტოვმა, ოდესამ, კიევმა, პოლტავამ, ეკატერინოსლავმა, კოსტრომამ და სხვებმა.

ამავე წელს ტფილისის პროლეტარიატმა პირველად იღღესასწაულა პირველი მაისი ქალაქ გარედ. სოც.-დემოკრატიულმა ჯგუფმა ლენინის უბნის ქედის გადაღმა ლოტკის გორაზე გამართა კრება, რომელიც შესდგებოდა 35 ამხანაგისაგან. წარმოთქმულ იქნა პოლიტიკური სიტყვები.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წლებში საზოგადოთ რუსეთში გავრცელებული იყო ეგრედ წოდებული „ეკონომიზმი“, რომელ მიმართულებასაც თავის პროგრამაში პოლიტიკური ბრძოლა არ შეჰქონდა. მიუხედავად ამისა, რაც დრო გადიოდა მუშათა მოძრაობა უფრო პოლიტიკურ ელფერს იღებდა. ამავე ხანებში დაიწყო მუშაობა „ისკრას“ ჯგუფმა. ასე რომ, 1899 და 1900 წლებში სამაისო დემონსტრაციები იღებენ აშკარა მასიურ რევოლუციონურ ხასიათს.

ამ წლებში დემონსტრანტები უკვე აყენებენ შემდეგ ლოზუნებს: „ძირს თვითმპყრობელობა!... გაუმარჯოს თავისუფლებას“. საპირველმაისო დემონსტრაციაში მონაწილეობას იღებს ისეთი მსხვილი სამრეწველო ცენტრი, როგორც როსტოვი დონზე. მეორდება დემონსტრაციები უკვე ჩამოთვლილ ქალაქებში და სხვა.

ტფილისში, როგორც გასულ წლებს, ისე ამ წლებში პროლეტარიატი გადის ქალაქ გარედ და იქ მართავს პირველ მაისის დღესასწაულს. ამ წლებში, ტფილისის პროლეტარიატს არ უნდოდა, ჯერ კიდევ სანამ სოც.-დემოკრატიული ორგანიზაცია არ გამაგრებულიყო, სანამ კიდევ ახალგაზრდა ორგანიზაციის ძალები ცოტა იყო, რომ აშკარა გამოხსენით შეესუსტებინა და შეემცირებინა თავისი რიგები და ამიტომ, როგორც 1899 წელს ისე 1900 წელს კრწსპირატიული ფარული დემონსტრაციით დაკმაყოფილდა. ხოლო აღსანიშ-

ნავია, რომ თუ 1898 წელს დღესასწაულს 35 კაცი დაესწრო, 1899 წელს 75 კაცი, 1900 წელს კი 400—500-მდე კაცი.

კრებაზე გამოდიოდნენ მრავალი ორატორები და ერთი დროშის მაგიერ სივრცეში ფრიალებდა რამოდენიმე წითელი დროშა მარქსის, ენგელსის და ლასალის სურათებით და რუსულ, ქართულ და სომხური წარწერებით.

ასე იზრდებოდა და ვითარდებოდა პარტიული მუშაობა ამ წლებში.

რაც შეეხება 1901 წელს,—პირველ მაისის დღესასწაული კი-ფვე უფრო მეტად ფართოვდება. მიუხედავად მრავალი დაპატიმრებისა—სოც.-დემოკ. პარტია თავის რევოლუციონერ მუშაობაში ითრევს უფრო მეტს და მეტს ფენებს მუშებისას.

პეტერბურგში ადგილი ჰქონდა ნაწილობრივ გაფიცვას ობუხოვის ქარხანაში. ისინი გამოვიდნენ შლისელბურგის ტრაქტზე დემონსტრაციით, სადაც მოხდა შეტაკება პოლიციასთან და ჯართან. ვარშავაში დემონსტრაციაში მონაწილეობას იღებს 14.000 კაცი და ლოდში 30.000.

ტფილისში ამ წელს მოხდა პირველი აშკარა დემონსტრაცია სალდათის ბაზარში, ვინაიდან პირველი მაისი (18 აპრილი ძველი სტილით) სამუშაო დღე იყო, ამიტომ იგი გადატანილ იქნა მახლობელ კვირისთვის—22 აპრილს.

სწორედ იმ ადგილს, სადაც ვაჭრებს ნივთები გამოჰქონდათ ხოლმე კვირაობით სავაჭროთ და სადაც უამრავი ხალხი ირეოდა,—მუშებმა ააფრიალეს წითელი დროშა. წინდაწინვე ეზოებში ჩასაფრებული ყაზახები ფიცხლავ გამოცვიდნენ ადგილებიდან და დაერიენ დემონსტრანტებს, მრავალს სცემეს და ნაცემი ციხეში წაიყვანეს.

თუ როგორ ემზადებოდა პოლიცია დემონსტრაციის ჩაქრობისთვის, მოგვყავს ერთი დოკუმენტი არქივიდან: (მოხსენება მთავარ-მართებელს 26/4—1001 წ. № 30)...

... ცნობების თანახმად რამდენიმე ას მუშას, უმთავრესად ადგილობრივთ, უნდა ესარგებლათ სალდათას ბაზარში გამართულ საკუირო ბაზრობით, შეკრებილიყვნენ იქ და აქედან მოეხდინათ დემონსტრაცია, მუშათა წითელი დროშით გოლოვინის პროსპექტზე და სასახლის ქუჩაზე.

„ღამითვე ეცნობა 1 საპიორის ბათალიონის უფროსს ყოფილი-ყო მზად. დილის 8 საათისთვის (22 აპრილს) გენ. ლეიტენანტის ფრეზეს ნებართვით ნე განოვიწვიე თქვენი „კონოის“ ყაზარმებში 30 კაზაკი—საპიორის პოლკისა და შემდეგ, მივილე რა დამატებითი

ცნობები, რომ მანიფესტაცია აღრე დაიწყებოდა, რაც პირადათ მაცნობა მე პოლიციისთვის ცნობილმა მუშამ, მე კონვოის ყაზარმებში გადავიყვანე საველე ქანდარმებით ამიერ-კავკასიის დარაჯთა ცხენოსნები და გავაფრთხილე რა მანიფესტაციის შესახებ პოლიცია და ჯარის ნაწილის უფროსები, ვიცე-გუბერნატორთან ერთად გადავედი მთავარმართებლის სასახლეში...

„წესიერების დამრღვევლებმა 22 აპრილის დილის 8 საათიდან სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ქუჩებით, — ზოგიერთებმა, როგორც გამყიდველებმა, — ქალათებით, ზოგმა, როგორც მყიდველებმა — იწყეს დენა სალდათის ბაზრის რაიონში.

„დილის 11 საათზე... სწრაფ შეადგინეს რა, ერთი მჭიდრო მასა, მანიფესტანტებმა ყვირილით „ურა“, „გაუმარჯოს 8 საათის სამუშაო დღეს“, ჯოხზე მიამაგრეს წითელი აბრეშუმის დროშა და დაიძრენ გოლოვინის პროსპექტისკენ“...

ამ დემონსტრაციამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მცხოვრებლებზე და მთელი ქალაქი ალაპარაკა.

22 აპრილი იყო ისტორიული დღე ტფილისის პროლეტარიატის ცხოვრებაში და აგრეთვე მთელ ამიერ-კავკასიაშიც... ამ დღიდან უკვე ფართე მასები ეტანებიან სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას და აესებენ მის რიგებს.

1902 წელს ბელოსტოკში შეკრებილ სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის კონფერენციაზე, მარტში, შემუშავებულ იქნა საერთო პროკლამაცია რუსეთის ყველა ქალაქებისთვის, რომლის ლოზუნგები იყო: 8 საათის სამუშაო დღე, პოლიტიკური თავისუფლება და ძირს თვითმპყრობელობა. ამ წლის პირველ მაისობის დემონსტრაციები აღსანიშნავი იყო სარატოვში, სორმოვოში, ნიჟნი-ნოვგოროდში და ვილნოში. ტფილისში ამ წელს არ მომხდარა დემონსტრაცია, ვინაიდან კომიტეტში შეპარულმა პროვოკატორმა გასცა ყველა მომუშავე.

რევოლუციონური მოძრაობა თანდათან ფართოვდება. ამ ხანებში დაარსებული მეორე ყრილობის მომწვევე საორგანიზაციო კომიტეტი (1903 წელი) უშვებს საერთო საპირველმაისო პროკლამაციას, 300.000 ცალს. პროკლამაციების ლოზუნგები იყო: „ძირს თვითმპყრობელობა!“. „გაუმარჯოს ხალხის უფლებას!“, „გაუმარჯოს მომავალ პარლამენტის მუშათა დეპუტატებს!“.

ამ წელს მოხდა დიდი დემონსტრაციები რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში. ამიერ-კავკასიაში ერთი ქალაქიც არ დარჩენილა, რომ არ მოწყობილიყოს პირველმაისობის დემონსტრაცია.

1904 წელს შესრულდა 15 წელი, რაც რუსეთში მუშებმა პირველად იდღესასწაულეს, პირველი მაისი. ამ წელს ამსტერდამის საერთაშორისო კონგრესზე კვლავ გამოტანილ იქნა დადგენილება დაუნიებითი მოთხოვნით, ყველა პროფესიონალურ კავშირების და სოციალისტურ პარტიების მიმართ, რათა ყოველ წელს პირველ მაისს მოეწყოს მანიფესტაცია. ამ დღეს უნდა წამოყენებულ იქნას მოთხოვნა რვა საათის სამუშაო დღის დაკანონების შესახებ, საერთაშორისო მშვიდობიანობის მოთხოვნა და პროლეტარიატის კლასიური მოთხოვნილებანი. ამ დღეს უნდა შეჩერდეს მუშაობა ყველგან, სადაც ეს ზიანს არ მოუტანს მუშათა ინტერესებს.

ამ დროს რუსეთში უკვე ჩამოყალიბებული იყო რუსეთის სოც. დემ. მუშათა პარტია. მისმა ცენტ. კომიტეტმა გამოუშვა სერთო პროკლამაცია. თვალსაჩინო მანიფესტაციები მოხდა ვარშავაში, მიტავაში და რიგაში, სხვა ქალაქებში უფრო წყნარი პირველ მაისობა იქნა-ჩატარებული, რაც აიხსნება იაპონიასთან ომის დაწყებით...

პირველი რევოლუცია და რეაქციის ხანა.

1905 წელი იყო პირველი რევოლუციის წელი. რევოლუციონური მოძრაობა ამ დროს მოზღვაებული იყო. 1905 წ. პირველ მაისისთვის მთელი პოლიცია და ჯარი ფეხზე იდგა, რათა შეიარაღებული ძალით ჩაეჭროთ პირველი მაისობის დღესასწაული.

ჩვენი პარტია (მაშინ იყო ბოლშევიკების კომიტეტების ბიურო) არ მოუწოდებდა მუშებს შეიარაღებული აჯანყებისკენ, რადგან ეს კიდევ ნაადრევად მიაჩნდა მას, მაგრამ, ეს დღე უნდა აღნიშნულიყო ერთდროულ გაფიცვით. რასაკვირველია, პოლიციის მიერ ყოველი ზომა იყო მიღებული, რომ ხელი შეეშალათ დემონსტრაციისთვის. ბაქოს კომიტეტი თავის საპირველმაისო პროკლამაციაში სწერდა: „აჯანყების დღე შორს არ არის, მაგრამ, ჯერ კიდევ არ დამდგარა. მოგიწოდებთ პირველ მაისისთვის საერთო გაფიცვისკენ. სადაც იარაღი ბევრი და საკმარისი, და ამავე დროს თქვენც ძალა შეგწვეთ ეკვეთით მტერს—იქ ჩვენ მოგიწოდებთ გამოხვიდეთ ქუჩაში, აშკარა კრებებისთვის და მანიფესტაციისთვის წითელი დროშებით“.

ამ წელს არ დარჩენილა რუსეთში ერთი ქალაქიც კი, რომ არ მომხდარიყო დემონსტრაცია. ყველაზე მძლავრი დემონსტრაცია იყო ვარშავაში. მოხდა ჯართან შეტაკება, რასაც მრავალი მსხვერპლი მოჰყვა.

1905 წლის რევოლუცია დამარცხდა. მიუხედავად ამისა 1906-წლის პირველ მაისობამ მაინც ენტუზიაზმით ჩაიარა. ლენინგრადში მრავალი ქარხანა გაჩერებულია, გაფიცვაში მონაწილეობას იღებს 93.000 მუშა. მოსკოვში თითქმის საერთო გაფიცვა იყო.

შემდეგი წლები ხასიათდება რეაქციის გამარჯვებით. მსხვილი წარმოების პატრონები პეტიციით მიმართავენ მეფეს, რათა მიღებულ იქნას ზომები წესიერების და სიწყნარის დასაცავად პირველ მაისობას.

პოლიცია თავის საქმეს აკეთებს და მრავალ ჩხრეკას და დაპატიმრებას ახდენს.

მუშათა მოძრაობა შესუსტდა, დაიბნა, ორგანიზაციები დარბეულ იქნა, მუშა მასები ნაწილობრივად თითქოს სცილდებიან რევოლუციას.

მრავალი ამხანაგი ჩავარდა სულის კვეთებაში. მოინდომეს პარტიის ლიკვიდაცია და პარტიულ მუშაობის ლეგალურ ფარგლებში ჩაყენება.

ამ დროს საჭირო იყო პარტიის შენარჩუნება, ახალი ძალების მოკრება და ჩვენი პარტია ლენინის ხელმძღვანელობით ამ მუშაობას შეუდგა, თუმცა რეაქცია თავისას არ იშლის. ქარხნის პატრონები ცდილობენ წაართვან მუშებს რევოლუციის მონაპოვარი. მეფის მთავრობა ახჩობს ყოველ მოძრაობის გაქანებას.

მხოლოდ 1912 წელს, როცა ლენინს მუშების ზოცვა-ჟღერა მოაწყო მთავრობამ, რუსეთში ტალღასავით ვრცელდება საპროტესტო გაფიცვები.

ამან, რასაკვირველია, თავისი გავლენა იქონია პირველ მაისობის უმცირესობაზე და მარტო ლენინგრადში პირველ მაისს გაიფიცა 250.000 მუშა. ამ დღეს გამოდის სააგიტაციო ფურცელი „პრავდასი“, რომელიც მოითხოვს თავისუფლებას და უფლებებს პროლეტარიატისთვის.

შემდეგ წლებში 1912—1914 წლ.—ში საპირველმაისო მოძრაობა უფრო ფართოვდება და იზრდება. „სოც. დემოკრატი“ მოთავსებულ წერილში (1913 წ.) ლენინი სწერს: „მას შემდეგ, რაც 3 ივნისის გადატრიალება მოხდა, ლენინს ამბები და რევოლუციონური გამოხვედები—პირველი გახმაურება იყო მუშათა მოძრაობისა, რის შემდეგ გავიდა ერთი წელიწადი. მეფის შავმა რაზმმა, მოხელეთა ხროვამ და ბურჟუაზიამ გადაიხადა 300 წლის იუბილე რომანოვების მიერ რუსეთის შერცხვენისა. შეიკრიბა და „მუშაობა“ იწყო მეოთხე სათათბირომ!..“

„და აი, რუსეთის მუშათა კლასის პირველ მაისობის დღესასწაულმა,—ჯერ რიგაში და შემდეგ პეტერბურგში,—როგორც ელვამ, ისე გაავლო ხაზი შავ კუპრიან ღამეში. ასეული ძველი რევოლუციონერის წინაშე, რომლებიც ჯერ კიდევ არ დაეცენ სულით, კვლავ წარმოდგა კითხვა მომავალი რევოლუციის შესახებ და გამოკრთა ის ძალები მოწინავე კლასისა, რომელმაც უნდა უწინამძღვროს ამ რევოლუციას“.

ამ წლის პირველ მაისობამ მთელ ქვეყანას დაანახვა, რომ რუსეთის პროლეტარიატი მტკიცედ მიდის თავის რევოლუციონური გზით, ურთმლისოდაც არ აქვს შეელა ცოცხლად დამპალ რუსეთს. 1914 წელს მიუხედავად პოლიციური ზომების მიღებისა პირველმა მაისობამ მთელ რუსეთში ერთნაირი აღფრთოვანებით ჩაიარა. პირველ მაისობის გაფიცვებში ლენინგრადში—280.000 მუშა იღებდა მონაწილეობას. ამიერ კავკასიაში—86.000 მუშა, რიგაში—44.000 მუშა, მოსკოვში—40.250 მუშა, რეველში—16.000, ხარკოვში—15.000 მუშა და სხვადასხვა. სულ გაიფიცა—500.000 მუშა.“

ეს იყო წინამორბედი-გაფრთხილება და უკვე მალე ლენინგრადის, ბაქოს და სხვა ქუჩებში ბარიკადები ეწყობა.

მაგრამ დაიწყო ომი და ამან შეაფერხა რევოლუციის მსვლელობა 3 წლით.

1915—1916 წლის პირველ მაისობამ გაიარა „სამხედრო წესების“ მუხრუჭის ქვეშ და ცხადია, ამ წლებში პირველმაისობა მეტად შესუსტებული იყო. პოლიცია ყოველ ღონისძიებას ხმარობს თავიდან აიცილოს პირველმაისობა. თუმცა მოსკოვის გაფიცვა გამოცხადდა, ამართულ იქნა დროშები წარწერებით: „ძირს ომი“... გამოვიდა პროკლამაციები ლოზუნგებით: „გაუმარჯოს მუშების ინტერნაციონალურ სოლიდარობას და კლასიურ ბრძოლას.“ გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას“. „გაუმარჯოს საერთაშორისო სოლიდარობას“.

ომმა გამოააშკარავა ღრმა წინააღმდეგობანი კაპიტალისტურ საზოგადოებისა. გაამწვავა (თუმცა არა ერთბაშად) კლასიური ბრძოლა და კიდევ მიიყვანა ჩიხში კაპიტალისტური სისტემა...

ბურჟუაზიული რევოლუცია 1917 წ. თებერვალში და 1 მაისი.

ამ წელს მშრომელთა მასის მილიონები პირველად უქმობენ პირველ მაისობას თავისუფლად, პოლიციის და ჟანდარმერიის ჩაურევლად. მთელ რუსეთში დიდი მანიფესტაციებია.

დროებით მთავრობის ლოზუნგი,—ომი გამარჯვებამდის!—იფარება ბოლშევიკური ლოზუნგებით: „გაუმარჯოს მსოფლიო რევოლუციას“, „ძირს იმპერიალისტური ომი“, „მთელი ძალა-უფლება საბჭოებს“...

პროლეტარიატის დიქტატურა და პირველი მაისი.

კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით პროლეტარიატმა ჩაიგდო ხელში ძალა-უფლება 1917 წლის ნოემბერში (ოქტომბერი). განხორციელდა პროლეტარიატის დიქტატურა, ცხოვრებაში იგი რეალურადაა იქცა, მან მისცა დასაწყისი ახალ ეპოქას და გადაშალა პირველი ფურცელი კაცობრიობის ნამდვილ ისტორიისა.

მაგრამ მის წინააღმდეგ იბრძვის ევროპა. 1918 წლის პირველი მაისის ლოზუნგები შემდეგია: „...პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით“... „დაიწყეთ გადამწყვეტი ბრძოლა.“ „იარალით ხელში საბჭოთა რესპუბლიკის დაცვა—წმინდა მოვალეობაა ყოველი მუშის, ყოველი ქალაქის და სოფლის“... „ყველა წითელ არმიას“... „გაუმარჯოს საბჭოთა რესპუბლიკას“.

ამ წლებიდან დაწყებული რუსეთის ყველა ქალაქების ქუჩები პირველ მაისობას იცემა პროლეტარიატის წითელი დროშებით და ზედ წარწერებით: „საერთაშორისო რევოლუცია დაწყებულია, დავამთავროთ იგი!.. პროლეტარებო... კომუნიზმი—პროლეტარიატის ხსნაა, კომუნიზმი—კაცობრიობის აღორძინება... ვისაც მშვიდობინობა უნდა, მან უნდა დაამსხვრიოს და იარალი აპყაროს საერთაშორისო ბურჟუაზიას... „მუშათა და გლეხთა კავშირი დაამსხვრევს ბურჟუების და მემამულეთა კავშირს“...

ახლა,—პროლეტარიატის დიქტატურის ქვეყანაში, წარმატებით მიმდინარეობს შეიდი საათის სამუშაო დღეზე გადასვლა ხელფასის შემუშავებლად მაშინ, როცა კაპიტალისტურ ქვეყნებში გააუქმეს რვა საათის სამუშაო დღე და ქუჩაზე დასტოვეს უმუშევართა ახალი მასები.

საბჭოთა კავშირში, სადაც ბურჟუაზიას წართმეული აქვს პოლიტიკური უფლებები და ხელისუფლების სათავეში მუშათა კლასია, რომელსაც აქტიურად უჭერს მხარს მებრძოლი გლეხობის ფართო ფენები—იზრდება და ფართოვდება პროლეტარული დემოკრატია და სახელმწიფო მართვა-გამგეობაში სულ უფრო და უფრო ფართედ ებმევა პროლეტარიატისა და ლარიბი გლეხობის ახალი ფენები,—იმპერიალისტურ მსოფლიოში იზრდება მილიტარიზმი, მზადდება განა-

დგურების უმაღალითო საშუალებანი და ძლიერდება ახალი არმიები ომებისთვის.

კაპიტალისტურ უღლისაგან ნამდვილი განთავისუფლება, ნამდვილი სოციალისტური რევოლუციის განხორციელება შეიძლება მხოლოდ მაშინ, როცა მუშათა მასები შეიგნებენ რეფორმისტულ სიცრუეს და შორს განდევნიან იმპერიალიზმის სოციალისტურ ლაქიებს, რომლებიც ცდილობენ მუშათა მასები კაპიტალს დაუმორჩილონ, როცა ყველა ქვეყნის მუშები მწყობრი რიგებით შევლენ საერთაშორისო პროლეტარიატის რევოლუციონურ არმიაში კომუნისტური დროშებითა და ლოზუნგებით.

მაშ, გავსწიოთ წინპირველი მაისის პროლეტარიატის წითელი დროშის ქვეშ!..

რევოლუციონური მოძრაობა გორის მაზრაში.

მუშურ-გლეხური მასების მოძრაობას გორის მაზრაში ისე, როგორათაც საქართველოს დანარჩენ კუთხეებში, დიდებული წარსული აქვს. სიდიადე ამ მოძრაობისა მარტო იმაში კი არ გამოიხატება, რომ მასში ღებულობდა მონაწილეობას მაზრის მოსახლეობის ფართო მშრომელი მასა, არამედ იმაშიც, რომ მას უაღრესად რევოლუციონური ხასიათი ჰქონდა და თავისი შინაარსით სოციალისტური იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ გორის მაზრა უმთავრესად სოფლის მეურნეობის კუთხე იყო და არის, მიუხედავად იმისა, რომ მისი მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს გლეხობა წარმოადგენს, მიუხედავად იმისა, რომ დღესაც ამ მაზრაში ძალიან მცირედ მოიპოვება სამრეწველო ცენტრები, გორის მაზრაში მაინც წარმოიშვა ძლიერი რევოლუციონური მოძრაობა.

რითი აიხსნება ეს გარემოება, რა იყო მიზეზი გლეხების გარევოლუციონერებისა?

ბატონ-ყმობის გადაყარდნის შემდეგ გლეხი ისეთივე აუტანელ პირობებში ჩავარდა, მცირედის განსხვავებით, როგორშიაც წინათ იყო.

სახნავ-სათესი მიწების საუკეთესო და დიდი ნაწილი ძველი ბატონების ხელში იყო, გლეხებს ეჭირათ მხოლოდ უვარგისი მიწები და ამაშიც უზომო ღალასა და სხვა სახის გადასახადებს იხდიდნენ. ზიზნები ხომ მთლად ახალი ტიპის ყმებს წარმოადგენდნენ—ისინი ბატონის სრულს განკარგულებაში იყვნენ, მათ ბატონი გინდა გადასახლებდა, გინდა გადმოასახლებდა, რის გამოც ხიზანი იძულებული იყო ყურმოჭრილი ყმა ყოფილიყო ბატონისა და ესრულებინა მისი მადაგალეიძებული მოთხოვნილებანი. შინდორი და ველი, ტყე, მთა და ბარი, საძოვარი—იალალები თუ წყალი და ქალა-ბუჩქნარი, ყველაფერი, რის გარეშეც წარმოუდგენელია გლეხის არსებობა, გლეხის მფლობელობის გარეშე იყო. მენახირე, მელორხბოვე, დალაქი, გზირი, ჩა-

ფარი, მამასახლისი, მისი თანაშემწე, („პოპოშნიკი“), ურიადნიკი, ბოქაული და სხვა სახის არამკითხე „სოფლის მოჭირისუფლენი“ სიქას აცლიდნენ ისედაც არაქათ გამოღეულ გლეხს. რაც შეეხება ბეგარას, საკომლო გადასახადს, სახელმწიფო სავალდებულო მოთხოვნისებთან დაკმაყოფილებას და სხვა ამგვარ „ნობათებს“, ამაზედ ხომ ლაპარაკიც შეტია, — გლეხი ქედწახრილი იხდიდა ყველა ამას და, თუ იგი მის შესრულებას ვერ შესძლებდა ან არ მოისურვებდა, მაშინ მთელი მისი ქონება დარბევისა და ეგზეკუციის საგნათ ხდებოდა.

რომ გლეხს თავიდან აეცილებია ეს რისხვა, იგი თავის უკანასკნელ სარჩო-საბადებელს უგირაევბდა სოფლის შეძლებულებს, მცირე ფასებში ჰყიდდა თავისათვის აუცილებელ საგნებს. ვერ იცილებდა მოვახშეებს, მოსე მწერლებს და სხ..

გლეხის მეურნეობა ძალზედ ეცემოდა, მიწა იფიტებოდა, ოჯახის დოვლათი ძირს ეცემოდა. ჟუიციობა, ჩამორჩენილობა და უკულტურობა მკვიდრ ნიადაგს პოულობდა გლეხის ცხოვრების სინამდვილეში.

მეორე მიზეზი გორის მაზრის გლეხ-კაცობის უმრავლესობის გარევოლიუციონერებისა იმაში მდგომარეობს, რომ მე-19 საუკუნის მიწურულებში სოფლის კარ-ჩაკეტილობა ძირიან-ფესვიანათ შეიძრა, ნატურალურმა მეურნეობამ და საამისო საზოგადოებრივმა ურთიერთობამ ალაგი დაუთმო ბაზრისათვის მისაწდომელ საქონლის წარმოებას, ფული შეიქნა ყველასათვის საჭირო საგნად და ამ ნიადაგზე აღმოცენებული სოციალურ ფენების ურთი-ერთ შორის განწყობილება შეიქნა საზოგადოების რაობის გამომხატველ სახეთ.

გლეხი ნათლად ხედავდა, რომ ახალი დრო დადგა და მის ამხანაგად მხოლოდ ის არის მისაჩნევი, რომელიც მის ბედში მყოფია, რომ მდიდარი ან შეძლებული, ვინც უნდა იყვეს იგი — გლეხი, თავადი, აზნაური თუ სხვა, არ არის ღარიბის ამხანაგი, რომ ის უკანასკნელის მტერია და ამასთან ერთად ყველა ისინი, რომელნიც ასეთებს მხარს უჭერენ ღარიბებთან წარმოებულ ფარულსა თუ ცხადლივ ბრძოლაში, — მოწინააღმდეგეთა ბანაკს ეკუთვნოდნენ.

მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20-ს დასაწყისში ხშირად წარმოებულმა გლეხების დარბევებმა, ეგზეკუციებმა, ხიზნების აყრა-გადასახლებამ, მათმა შევიწროებამ, თავად-აზნაურობის თავგასულობამ, იმათმა სიმკაცრემ, გლეხობის უმრავლესობა დაარწმუნა იმაში, რომ ყველაფერი ეს ხდებოდა მეფის და მისი დამჯაშების მეშვეობით და ამ ბედს იგი თავს ვერ დააღწევს, თუ ადგილობრივ ბატონ-პატრონებთან ერთად თავიდან არ მოიშორებს ფეოთმპყრობელობასაც.

ამაირად ეკონომიურ სიდუხჭირესთან ერთად გლეხობა ეცნობოდა პოლიტიკურ საკითხებსაც.

კიდევ ერთი პირობა გორის მაზრის გლეხობის გარევოლიუციონერებისა იმაში მდგომარეობდა, რომ უფრო მოძრავი და აქტიური ნაწილი ნახევრად პროლეტარულ გლეხობისა იძულებული შეიქნა პურის არსებობის მოსაპოვებლად აქეთ-იქით მიმდგარიყო, სამუშაო მოეძებნა, გაექირავენინა თვისი მუშა-ძალა, დროებით ან მუდმივად მოწყობილიყო სადმე სამუშაოზედ, რომ დაეკმაყოფილებინა თავისი თავის და ოჯახის თუ საზოგადოებრივი მოთხოვნილებანი. პირველ ხანში ასეთს მოვლენას შემთხვევითი ან დროებითი ხასიათი ჰქონდა, მაგრამ რაც დრო მიდიოდა, იგი მუდმივ მოვლენის ხასიათსა ღებულობდა და ბოლო ხანში ვერ ნახავდით ისეთს სოფელს, საიდანაც შიგელი ათეულები არა ყოფილიყვნენ ქალაქად ან რკინის გზაზედ სამუშაოდ წასულნი, ეს ნაწილი გლეხობისა არ ჰკარგავდა თავის კავშირს სოფელთან. იგი ხშირად უბრუნდებოდა სოფელს და თან მიჰქონდა ყველა ის ახალი შთაბეჭდილებანი, რომელიც მათ ზედებოდათ ცხოვრების ახალ პირობებში ტრიალის დროს.

ახალი კი მათთვის ძალიან ბევრი რამ იყო. ეს ახალი მათს გრძნობა-გონებაზედ სათანადო დაღს ასვამდა და გუშინდელს მღუშარეს, იმედ მიხდილს და სასოება დაკარგულს—გულში შევებისა და გამარჯვების რწმენას უღვიძებდა. ასეთი გრძნობით, ასეთი იმედით და რწმენით გატაცებული, იგი უბრუნდებოდა სოფელს და მიჰქონდა იქ ყველაფერი ის, რაც მას სხვაგან ენახა ან გაეგვანა.

1900-ანი წლები ხასიათდება მუშათა მოძრაობის სწრაფი ზრდით. ყველგან, სადაც კი იყო თავმოყრილი ასე თუ ისე საკმაო მუშათა რიცხვი, არსებობდა ფარული წრეები, საგაფიცვო სალაროები, ურთიერთ-დამხმარე ფონდები, პოლიტიკური ორგანიზაცია, კულტურული წრეები და სხვა, სადაც მუშები ღებულობდნენ შესაფერცოდნას, დარიგებას და, საჭიროების დროს, წინამძღოლობასაც. რა თქმა უნდა, ეს არ ასცდებოდა სოფლიდან მოვლენილ მუშის თვალს. პირველად ძნელად, მაგრამ შემდეგ ადვილად, იგი ითვისებდა ყველა ამას და, ბრუნდებოდა რა სოფლად, პროპაგანდისტის სახით ევლინებოდა იგი თავის მოყვას-მეგობართ.

ამაირად სოფლის ღარიბ-ღატაკთა და ქალაქის მუშებს შორის იბმებოდა კავშირი. ამრიგად სოციალ-დემოკრატიული აზრი ეფინებოდა სოფელს, იქ ის მტკიცე გამოძახილს პოულობდა მშრომელთა ფართო მასაში და მით სტიქიურ რევოლუციონურ ალტყინებას შეგნებული სამოსელი ეხსმოდა.

მრეწველობის და ალემ-მიცემობის შეუჩერებელმა განვითარებამ, ტექნიკისა და ახალ შექმნილ პირობათა მიერ მთელ რიგ წამოწყებათა ტემპის დაჩქარებულმა ზრდამ სოფლის მეურნეობაში მთელი გარდატეხა მოახდინა და სოფლის მასა საესეებით ჩათარია თავის ფერხულში. წინათ თუ იშვიათი მოვლენა იყო, რომ ვინმეს სოფელი მიეტოვებინოს და სხვაგან წასულიყოს სამუშაოდ, დღეს ეს საზოგადო მოვლენად იყო ქცეული. ზემო ქალები, ცხრამუხელები, ოსიურელები, გვერდის-უბნელები და სხვა ხაშურის მახლობელი სოფლის ლარიბი გლეხობა, აწყდებოდა ხაშურის დეპოს და რკინის გზებზედ მუშაობას. ზემო-ხანდაკელები, ქვემო-გომელები, მეტეხელები და სასირეთლები მისდევდნენ ტივზედ მუშაობას. ყარადაღელები—ტელეგრაფზედ მუშაობას და სხ. წარმოიშვა მთელი კონტინგენტი მუშებისა, რომელიც, მართალია, არ იყო ერთ საწარმოო დაწესებულების ქერ-ქვეშ თაემოყრილი, მაგრამ მუშა-ძალის გაქირავებით ირჩენდა თავს და მატარებელი იყო პროლეტარული ფსიქოლოგიისა.

გარდა ამისა იყო სამრეწველო ცენტრები ხაშურში, ბორჯომში. გორის მაზრაში გაფანტული იყო წვრილი წარმოებანი, სადაც იმყოფებოდა საკმაო რიცხვი მუშებისა, რომელთაც კერძო საკუთრება არ ჰქონდათ და დამოკიდებული იყვნენ მხოლოდ თავის მუშა-ძალაზედ. ეს ნაწილი მუშებისა იყო ის კადრი, რომელზედაც უნდა დაყრდნობილიყო მომავალი პროლეტარული ორგანიზაცია და საიდანაც თვისი გავლენა მას უნდა ევრცელებინა სოფლის მშრომელ მასებზედ.

წვრილი ხელოსნები, უკეთესი ნაწილი მოსწავლე ახალგაზრდობისა და რევოლუციონური ინტელიგენცია, რომელიც ცხრაას პირველ წლებში საკმაოდ მოიპოვებოდა გორის მაზრაში—შეიქმნა იმ მთავარ დამხმარე ძალად, რომელმაც შესძლო ფრთა შეესხა შექმნილ რევოლუციონური სიტუაციისათვის და საამისო მუშაობა ჩამოეყალიბებინა ერთს მთლიან ორგანიზაციულ ფორმაში.

ასეთი ორგანიზაციის შექმნა, მისი ჩამოყალიბება, ორგანიზაციის შიგნით, მწყობრი და დალაგებული მუშაობის წარმოება ნაკარნახევი იყო შექმნილი მდგომარეობით. ასეთი ორგანიზაცია კიდევ შეიქმნა. ის ხელმძღვანელობდა მოძრაობას და მის რევოლუციონურ მსვლელობას აძლევდა შესაფერის კვალს და მიმართულებას, რომელმაც 1905 წელში მოგვცა საგრძნობი ძალა მუშურ-გლეხური მასებისა.

სამაზრო პარტორგანიზაციის დაარსება, ადგილობრივ რაიონულ ორგანიზაციების მოწყობა, აგიტაცია-პროპაგანდის გაჩაღება.

ყველა ეს გორის მაზრის ორგანიზაციის ძირითად ამოცანებს შეადგენდა. აქედან იწყება ახალი მომენტი ხსენებული მაზრის რევოლუციონურ მოძრაობაში.

სანამ ორგანიზაციის ცენტრი ჩამოყალიბდებოდა, გორის მაზრის თითქმის ყველა რაიონებში უკვე სწარმოებდა ფარული მუშაობა. ამ მუშაობას ეწეოდნენ ერთი მხრივ ის ადგილობრივი ამხანაგები; რომელთაც თბილისში ყოფნისას უკვე ჰქონოდათ გავლილი სათანადო სკოლა და მეორე მხრივ ისინი, რომელთაც არალეგალური ლიტერატურისა და პარტამხანაგების ნაცნობობით საკმაოდ იყვნენ გაცნობილნი სარევოლუციო საკითხებს.

ადგილებზედ ახალ წევრთა დამუშავება მიმდინარეობდა ორი მიმართულებით. ერთი მიმართულება იმაში შესდგებოდა, რომ ხელმძღვანელი პერსონალურად ამუშავებდა ამა თუ იმ პირს. ამას უმთავრესად იქა ჰქონდა ალაგი, სადაც საქმე ახლად იწყებოდა და არ იყო საკმაო რიცხვი ასე თუ ისე პოლიტიკურად ჩამოყალიბებული ამხანაგებისა. მეორე მიმართულებით მუშაობა პირდაპირ წრეებიდან იწყებოდა, რა თქმა უნდა, ამას იქა ჰქონდა ალაგი, სადაც თავმოყრილი იყო საკმაო რიცხვი პოლიტიკურად სანდო ამხანაგებისა.

პირველი საპროპაგანდო წრეები დაარსდა ს. ქარელსა და წერთონისში 1902 წ. მაის-ივნისის თვეებში. ამის მიზეზი ის იყო, რომ იმ ქამად ქარელსა და აგარას შუა შენდებოდა რკინის გზის ახალი ხიდი და იქ ბლომად მოიპოვებოდნენ ისეთი მუშები, რომელნიც დაინტერესებულნი იყვნენ პარტიული საკითხებით. ამ მუშებს შორის იყო ორი მუშა, რომელნიც საკმარისად იყვნენ მომზადებულნი და რომელთა შემწეობითაც იქნა დაარსებული პირველი მუშური წრეები გორის მაზრაში. ეს მუშები იყვნენ: ნიკო ქადაგიშვილი, რომელიც დღესაც მუშაობს მთავარ სახელოსნოში თბილისში და ლევარსი (ჭიათურელი მუშა) მიქატაძე, რომელსაც ხიდის დამთავრების შემდეგ ბევრი ხანი აღარ უცოცხლია. იგი გარდაიცვალა ქლეკით.

ეს ორი ამხანაგი მეტად დიდი ნდობით იყვნენ აღჭურვილნი. მუშები მათ უცქეროდნენ როგორათაც უფროს, შეგნებულს და საერთო საქმისათვის თავდადებულ ამხანაგებს.

ნიკომ და ლევარსიმ მოიწადინეს ამ ნდობის გამოყენება. მიუხედავად იმისა, რომ ორივენი ქანდამერისათვის კარგად ცნობილნი იყვნენ და მოსალოდნელი იყო ახალ წამოწყებისათვის მათ თავზედ დასტეხოდათ პოლიციის რისხვა, იმათ მაინც გადასწყვიტეს მოეწყათ ხიდის ამგებ მუშებში სამეცადინო პარტიული წრეები და აქედან გლახობაშიც გადაეტანათ რევოლუციონური ბრძოლის ნაპერწკალი.

დასაწყისში ნიკო და ლევარსი თვით აწარმოებდნენ მეცადინეობას, სანამ ჩამოყალიბდებოდა სამი წრე, მაგრამ შემდეგ საჭირო შეიქმნა უცხო ამხანაგის მოწვევა. ამ მიზნით ქარელში გაწვეული ვიქენი მე, მაგრამ, რადგანაც თბილისის წრეებში მუშაობის თავის დაწება არ შემძლო, ვთხოვე ნიკოს არ შეეწყვიტა მუშაობა და დაეპირა, რომ პირველი მაისობის შემდეგ, როდესაც წრეების მუშაობას დაემათავრებდი, წავიდოდი ქარელში სამუშაოთ. ნიკო დამთანხმდა და გადავწყვიტეთ წრეებში მუშაობამდის პირველი მაისობა მაინც გაგვემართა ხიდის მუშებთან ერთად.

1902 წელს შეუძლებელი შეიქმნა თბილისში საჯარო პირველი მაისობის გამართვა. ციხეები ამხანაგებით იყო სავსე. მთავრობას ყოველგვარი ზომები ჰქონდა მიღებული, რომ მუშებს არ გაემართა საჯარო მიტინგი ან დემონსტრაცია. ამ წელს პირველმაისობა თბილისში მკრთალად ჩატარდა. მას ამხანაგები ფარულად დღესასწაულობდნენ აქა-იქ.

ქარელში წასვლა ძალიან მახალისებდა მეც და ყველა იმ ამხანაგებს, რომელთაც მონაწილეობა უნდა მიეღოთ ქარელის პირველ მაისობაში, რადგანაც იქ მაინც შეეძლებოდა ცის ქვეშ, დღისით, მუშათა და გლეხთა მასასთან ერთად ზეიმით გაგვეტარებინა შრომის, ბრძოლის და შრომელთა მასების სოლიდარობის დღე.

ძველი სტილით 17 აპრილი იყო, როდესაც მე, დათიკო სულიაშვილი და დათიკო ლამბაშიძე ჩავეჯექით ბათომის ლამის მატარებელს და გავწიეთ ქარელისაკენ.

გორში ამხ. სიმონ ალიმბარიშვილთან ერთად შეგვხვდა ამხ. ნიკო, რომელიც ჩამოსულიყო სანოვანის საყიდლად და გვითხრა, რომ მაისობა მოწყობილია და თქვენ გიცდითო.

გორიდან ქარელში საქონლის მატარებლით წავედით და ნიკოს მიერ დანიშნულ ალავას მივედი სწორედ იმ დროს, როდესაც უკანასკნელი მოწვეული ამხანაგი კრებაზედ მისასვლელად ქალა-ქალა მიძვრებოდა.

კრება შესდგა სადგურ აგარას მახლობლად იმ ჟამად არსებულს ბშირსა და დაბურულს ქალაში, მტკვრის მარცხენა გვერდით. კრებაზედ სამოც კაცზედ მეტი იყო. დამსწრეთა შორის მოსჩანდა თხუთმეტიოდე გლეხი. ყველას სინარულის სიო დაჰკრთოდა სახეზედ. ნიკო და ლევარსი წითელს დროშას გვერდში უდგნენ და დანარჩენნი მის გარშემო რკალივით იყვნენ შემორტყმული.

საუცხოო სანახაობას წარმოადგენდა ეს მიტინგი, მისმა დანახვამ და ჩვენმა შეხედრამ ისეთი მძლავრად იმოქმედა ყველაზედ,

რომ ერთ ხანად გაჩუმებული ვიდექით, შევეცქეროდით წითელ დროშას და ვერც ერთი ვერა ებედავდით ენის ამოდგმას. როგორც იყო, სიჩუმე დაირღვა. წარმოითქვა ათამდე სიტყვა, რომელშიც აღენიშნავდით პირველ მაისის დღესასწაულის მნიშვნელობას, ხაზს უსვამდით საჭირობოროტო ეკონომიურსა და პოლიტიკურ საკითხებს და მოვეუწოდებდით მუშებსა და გლეხებს ერთობისაკენ.

მიტინგი მეტად აღფრთოვანებით ჩატარდა. ყველანი დავიშალებით და დავსდით ფიცი გვემუშავნა გაბედულათ, მოხერხებით და ერთგულად, რომ საგაისოთ ჩვენს რიგებს ახალი ათეულები და ასეულები მომატებოდა. ერთი კვირის შემდეგ გლეხობაში უკვე ლაპარაკობდნენ: „ქაცო, გაიგე, რომ ჩვენშიც ერთობა მოსულა და იქნება ეხლა მაინც გვეშველოსო“. ეს იყო პირველი მერცხალი. ნიკომ ცოტა ხნის შემდეგ შეგვატრობინა, რომ პოლიციამ ვერაფერი ვერ გაიგო და გლეხებში კი დიდი გავლენა მოახდინა ჩვენმა მაისობამაო.

წრეებში მეცადინეობა დაიწყო მაისის გასულიდან. ქარელში და წერონისში ორი წრე გვქონდა. ამ წრეებში შედიოდნენ მუშები და რამოდენიმე ადგილობრივი გლეხი. მეცადინეობა მიმდინარეობდა საღამოობით და მთავარ საგანს შეადგენდა ისეთი საკითხები, რომელიც მეტად აინტერესებდა მდებრიო მსმენელთ. ეს საკითხები იყო: ხელუფასის საკითხი, სამუშაო დრო, მიწის საკითხი და არსებული გადასახადები, მუშათა კლასი, გლეხკაცობა და კაპიტალისტური კლასები, კლასთა ბრძოლა და თვითშეპყრობელობა, კაპიტალიზმი და სოციალიზმი, მუშათა კლასის მოძრაობა სხვაგან და ჩვენში და პოლიტიკური პარტიები.

მეცადინეობა მიდიოდა სიტყვიერი. წიგნები ძალიან ცოტა გვქონდა, წრეებშიც ისეთნი დადიოდნენ, რომელთაც ნაკლებათ შეეძლოთ წიგნის წაკითხვა და გაგება. თუმცა, გულახდილათ უნდა ვსთქვა, რომ შეთვისება ზედმიწევნით დამაკმაყოფილებელი იყო და ნაყოფიც ამ მუშაობამ მეტად საგრძნობი მოგვცა, რაც დამტკიცდა შემდეგი წლების მუშაობით.

ამ ორი წრის გარდა თვით ქარელში დავაარსეთ მოწინავე ამხანაგების წრე. ამ წრეში შედიოდნენ: ამხანაგი ნ. ქადაგიშვილი, ლევარსი მიქატაძე და სამიოდ სხვა. წრეში ჩვენ ვარჩევდით რთულ პოლიტიკურსა და ეკონომიურ საკითხებს და ისტორიულ ნატერიალიზმს.

გაზაფხულზე (1902 წელს) მე გამიწვიეს ბათუმში სამუშაოდ. ქარელში იმ ჟამად მოვიდა ამხანაგი სამსონ პატარაია, რომელმაც განაგრძო დაწყებული მუშაობა. სამსონ პატარაიასთან დაკავშირე-

ბით ს. კეხის-ჯვარში მუშაობდა გედეონ ქუთათელაძე. ამ ორ ამხანაგს შალე აულო ალღო ადგილობრივმა პოლიციამ. ქუთათელაძე გადავიდა წითელ ქალაქში (ახალქალაქში) აბრეშუმის პარკზედ სამუშაოდ და გადაურჩა დევნას. სამსონ პატარაიამ დაიწყო არალეგალური მუშაობა, მაგრამ კლექმა იგი ძალზედ დაავადა და გარდაიცვალა ს. ხოვლეში, შაქრო ჯავახიშვილის სახლში. ამხ. სამსონი დასაფლავებულ იქნა ამავე სოფელში.

ქარელის რაიონში მუშაობა არ შეწყვეტილა. იგი სწარმოებდა ადგილობრივი ამხანაგების შემწეობითა და გორიდან მოვლინებული ამხანაგების შემწეობით.

ასეთივე მუშური წრეები ნელ-ნელა ფეხს იკიდებდა ხაშურ-ბორჯომის რაიონში. ხაშურში რომ პირველიდანვე არ მოეწყო სოციალ-დემოკრატიული წრეები, ამას თავისი მიზეზები ჰქონდა. ერთი მიზეზთაგანი იმაში შესდგებოდა, რომ ხაშურის დეპოს მუშები უმთავრესად მახლობელ სოფლის გლეხობისაგან შესდგებოდა. ეს მუშები დეპოში მუშაობასთან ერთად მისდევდნენ სოფლის მეურნეობას და თავისივე სულიერი განწყობილებით კერძო მესაკუთრეთა ინტერესებს ძნელათა სცილდებოდნენ, მეორე მიზეზი მდგომარეობდა იმაში, რომ ხაშურის დეპოს დიდი ყურადღება ჰქონდა მთავრობის მხრივ მიქცეული. იგი მეტის-მეტე გაფაციცებით ადევნებდა თვალყურს, რომ ადგილობრივ არ წარმოებულყო რევოლუციონური მუშაობა. ხაშურის მცხოვრებთა სიმცირე, ყველას ნაცნობობა და ის დაბრკოლებანი, რომელიც თანა სდევს ასეთ პირობებს, მეტად ხელს უშლიდა ფარულ მუშაობის გაშლა-გაფართოვებას.

პირველ ხანში სანამ რევოლუციონური მუშაობა საქართველოს მასშტაბით საკმარისად გაძლიერდებოდა, ხაშურში ის საგრძნობლად მოისუსტებდა, მაგრამ შემდეგ, როდესაც სოციალ-დემოკრატიულ აგავლენამ თანდათან ფეხი მოიკიდა, ხაშური რევოლუციონური მუშაობის საგრძნობ მამოძრავებელ ცენტრად იქცა.

ამ მუშაობის საფუძვლის ჩამყრელებლად ადგილობრივად აღმოჩნდა ორი ამხანაგი. ერთი იყო სიმონ ბაბლიძე და მეორე—სტეფანე ნოზაძე. ორივე ღარიბი გლეხის შვილები იყვნენ. პატარაობიდანვე სიღარიბესა და გაჭირვებაში გამოვლილ ამხანაგებს ყველაზედ უკეთესად ესმოდათ მუშების გაჭირვება და ლხინი. თავიანთი რევოლუციონური გატაცებით, მუშათა ინტერესებისათვის გულშემატკივრობითა და თავდადებულებით, აზრის სიმახვილით და ზნეობრივი სიმაღლით მათ თავიდანვე მუშების სიმპატია და თანაგრძნობა დაიმსახურეს. ამ თვისებებმა სძლია ზოგიერთი ამხანაგების ერთგვარ

გულგრილობას და მალე შესაძლებელი შეიქნა, რომ ხაშურში დაწყებულიყო გარკვეული ხაზით სოციალ-დემოკრატიული მუშაობა.

1902 წლიდან ხაშურში უკვე არსდება კარგა მოზრდილი პოლიტიკურად სანდო და რევოლუციონური განწყობილებით გატაცებული ჯგუფი მუშებისა. ამ ჯგუფში შედიოდნენ: სვ. ბაბლიძე, სტ. ნოზაძე, ნიკო ცინცაბაძე, ისიდორე მეფარიშვილი, ეგნატე ჯიბლაძე, სერგო ირემაშვილი, სანდრო ნოზაძე, გერმანე კიკნაველიძე, ლევანტი მეტრეველი, ბათლომე ფოცხვებია, რაფიელ კეკელიძე, დათიკო კამკამიძე, ვანო ჭიბაშვილი, სოკრათი თევდორაშვილი, მათე მესაბლიშვილი, არტემა ჭიბაშვილი, იასონა ტაბუცაძე, ვასო ლაბაძე, იოსებ ლომიძე, ლიზა ნეკაშვილი, ნიკო სიხარულიძე, ილია ღვინჯილია და სხ.

სანამ გორის სამაზრო ორგანიზაცია ჩამოყალიბდებოდა, დამის შემდეგაც, ხაშურის ამხანაგებსა და თბილისის ორგანიზაციის შორის უკვე არსებობდა კავშირი. ამ კავშირის გამბეზლნი იყვნენ ვანო დურგლიშვილი, ვანო ხედელოძე, ვანო მერაბიშვილი („კურიერი“) და დიმიტრი გურგენიძე.

ამხ. დიმიტრი გურგენიძეს, როგორათაც ცხრამუხის მცხოვრებს, თითქმის ყველა ზემოხსენებულ ამხანაგებთან პირადი ნაცნობობა ჰქონდა და ამიტომ ადვილად შეეძლო ადგილობრივ მუშაობის რიგთან და მოხერხებით წარმოება, მაგრამ მას კარგათ იცნობდნენ პოლიციის აგენტები და ამიტომ, როდესაც ხაშურში გამოსვლები მოხდა (1903 წ. 14 ივლისს), სხვა ამხანაგებთან ერთად იგი ქანდარმ მარტინოვის მიერ დაპატიმრებულ იქნა და შემდეგ ციხიდან გამოსვლისა იძულებული შეიქნა სავსებით მიეტოვებინა ხაშურში მუშაობა.

ხაშურის რაიონში, სურამის მხრით ფარულ მუშაობას ეწეოდა ამხ. დათიკო სულიაშვილი, რომელმაც შემდეგ, 1905 წ. რევოლუციონურ გამოსვლებში საგრძნობი როლი ითამაშა, დაპატიმრებულ იქნა ქუთაისის ციხეში, მოელოდა 15 წლის კატორღა, მაგრამ ამხანაგების შემწეობით თავი დააღწია ციხის კედლებს, გავიდა საზღვარგარეთ ემიგრანტად რა დაბრუნდა 1917 წლის რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ.

ხაშურში და მის მახლობლად 1902 წელში წარმოებულმა იდუმალმა მუშაობამ მალე დიდი ნაყოფი გამოიღო. საქმე იქამდის მივიდა, რომ 1903 წელს თებერვლის 15-ში დეპოს მუშებმა გაფიცვაც კი გამოაცხადეს. მომენტი გაფიცვის გამოსაცხადებლად არ იყო რიგიანად შერჩეული და თვით გაფიცვაც ვერ იყო ჯეროვნად მოწყობილი, რის გამოც იგი დამარცხებით გათავდა, მაგრამ, თუ შეხედვ-

ლობაში ვიქონიებთ იმ სულიერ განწყობილებას, რომელიც მუშებმა მაშინ გამოიჩინეს და იმ გაკვეთილს, რომელიც გაფიცვის წაგებით მუშებმა მიიღეს, უნდა ვალიაოთ, რომ 15 თებერვლის გაფიცვამ დიდი კვალი დასტოვა სამერმისო მუშაობის საწარმოებლად.

ამ გაფიცვის შემდეგ პოლიციამ და ჟანდარმერიამ გააორკეცა თავისი რეპრესიები. მეტად გაჭირდა რაიმე წრეების მოწყობა, მაგრამ ამას მუშები სულაც არ შეუშინდნენ, მათ არ დაჰყარეს ბრძოლის იარაღი. ყოველ კუნჭულში, სახლში თუ გარედ მოწინავე მუშები სთესდნენ ამხანაგებ შორის თვითპრობულობის საწინააღმდეგო შურის ძიების თესლს და მოუწოდებდნენ მათი წაგებული გაფიცვის სამაგიეროს ასანახლაურებლად.

1903 წელს 14 ივლისს ხაშურში მეორე გაფიცვა გამოცხადდა, რომელმაც ისეთი ფართო ხასიათი მიიღო, რომ მან მოსალოდნელ საზღვრებსაც კი გადააჭარბა.

გაფიცვის მოსაწყობათ და მოთხოვნილებების დასამუშავებლად 13 ივლისს დანიშნული იყო საიდუმლო კრება ხაშურის ბოლოს, აგურხანებისაკენ. ამ კრებაზედ მოწვეული იყო რამოდენიმე მოწინავე მუშა და თბილისთან შესათანხმებლად წასული ამხანაგები: ვ. დურგლიშვილი, ვანო ხვედელიძე და ვანო მერაბიშვილი („კურიერი“). ეს კრება დანიშნულს ვადაში შესდგა—მაზედ იყო დამუშავებული სახელიო მოთხოვნილებანი და გეგმა,—თუ როგორ უნდა გაფიცულიყვნენ. კრებაზედ გადაწყდა საყვირის ხმაზე ყველას მუშაობაზე ხელი აეღო და შეგროვილიყვნენ ერთად ადმინისტრაციისთვის მოთხოვნილების წასაყენებლად.

მეორე დღეს ე. ი. 1903 წ. 14 ივლისს გაფიცვა მართლაც გამოცხადდა. მუშების სულისკვეთება იმდენად ძლიერი იყო, რომ მთელი გაფიცული მასა სტიქიურად დაიძრა ქალაქ-გარეთისაკენ დემონსტრაციით. ამ დღეს ხელმწიფის საგვარეულოს რაღაცა სადღესასწაულო დღე იყო, რის გამოც ყველგან გამოფენილი იყო სამფეროვანი დროშები, დემონსტრანტებმა ეს დროშები რომ დაინახეს, სულ ნაკუწ-ნაკუწად აქციეს.

ისედაც გაცოფებული პოლიცია და ჟანდარმები, ამის დანახვაზედ მთლად გაცოფდა, როდესაც მუშები ქალაქ გარედ გავიდნენ (ეს სხვათა შორის დიდი შეცდომა იყო) მათ წინ გადაეღობა სტრანეიკების რაზმი ბოქაულ დიგუროვის მეთაურობით და სურამიდან გამოწვეული ჯარისკაცთა დრუჟინა. დიგუროვის ბრძანებაზედ, რომ დემონსტრანტები დაშლილიყვნენ, დემონსტრანტებმა უარი უთხრეს. არავის სჯეროდა, რომ ნიკოლოზის მცველებს საშინელი გადა-

წყვეტილება ჰქონდათ მიღებული. გაისმა ბრძანების ხმა, იგრილა თოფებმა და მიწაზედ დაეცა რამოდენიმე უსულო გვამი მუშებისა და 45 დაჭრილი ამხანაგი.

დახოცილნი აღმოჩნდნენ: ივანე ვეშაპიძე, სვიმონ ტიტვინიძე, სვიმონ ტაბატაძე, მათე თოთებაძე, სვიმონ რიჯუაძე, ისაკა ჩლაიძე, დიმიტრი არბულიშვილი, ნიკოლოზ ტურაშვილი, სვიმონ ლომინაშვილი, წყალობა ლომიძე, გიორგი კვერნაძე, გორა კორკოტაძე, იოსებ სანხარაძე და პეტრე შუვალოვი. ყველა ესენი, დიმიტრი არბულიშვილის გარდა (გლეხი), დეპოს მუშები იყვნენ.

ამ ამბავმა დიდი გავლენა მოახდინა მთელს მცხოვრებლებზე. მთავრობისადმი ზიზღი და შურის-ძიების წყურვილი წარმოეშო ყველას გულში. იშვიათი იყო სახლი, რომელიც არ გლოვობდა დახოცილთ, არა სწუხდა დაჭრილების მდგომარეობით. დაპატიმრებულ იქნენ დ. გურგენიძე, ვანო ხვედელიძე, ვანო დურგლიშვილი და მრავალი სხვა, რომელთაც მიესაჯათ სხვადასხვა ვადის სასჯელი. გამასწორებელ რაზმში ყოფნა მიესაჯა მათე მესაბლიშვილს სამი წლით, ლადო ხოსბერაშვილს — 3 წლით, ვასო ლაბაძეს — 3 წ., ალექსი დურგლიშვილს — 2 წ., კოლა ფერაძეს 1 წ. და 6 თვით, რომანა მეგრელიშვილს 6 თვით, ვახო კაპანაძეს 6 თვით, კოლა კვესაძე — 6 თვით და სხ.

ზოგიერთა მოკლულ ამხანაგების გვამები დასაკრძალავად ნათესავების სურვილისამებრ ხაშურიდან წაღებული იქნა თავიანთ სახლებში (სოფლად). ცხედრის წასვენება და მათი დაკრძალვა ჩვენმა ამხანაგებმა ადგილებზედ საკმაოდ გამოიყენეს. ადგილებზე იმართებოდა დემონსტრაციები და მთელი მიტინგები, სადაც პროლეტარები გამოდიოდნენ სასტიკი კრიტიკით მაშინ არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ და მოუწოდებდნენ ყველას ებრძოლათ იმ წესების დასარღვევად და წესწყობილების დასამხობათ, რომელზედაც იყო აგებული ესროდენ განუზომელი უსამართლობა.

ივლისის გამოსვლების დროს ხაშური — გორის სამაზრო ცენტრთან ორგანიზაციულად უკვე იყო დაკავშირებული (ამაზედ ქვემოთ) მაზრას ამ ცენტრის საშუალებით სწრაფად მოედო ეს ამბავი.

ამრიგად ხაშურმა მოძრაობის დაწყების დღიდანვე უზომო სიხლი გაიღო თავისუფლების სამსხვერპლოზედ და რევოლუციონური შარავანდელით მოჰფინა ის გზა, რომელზედაც შესდგა გორის სამაზრო ორგანიზაცია.

ხაშურისა და ქარელის რაიონებში წარმოებულმა მუშაობამ ერთიგვარი გამოძახილი ჰქოვა საქაშეთსა, წრომისა და რუისის

მხრივაც. არ შეიძლება აქვე არ აღვნიშნო მიშა დავითაშვილის მუშაობა წრომის რაიონში. ეს ის მიშა დავითაშვილია, რომელიც 1900 წლებიდან მუშაობდა პარტიაში. 1905 წელს ბოლშევიკთა ჯგუფში ის ერთ ლიდერთ ითვლებოდა, ხოლო შემდეგ კი დაიღუპა საფრანგეთ-გერმანიის ფრონტზე — მარნაში, როგორც მოხალისე საფრანგეთის ჯარისა. საქაშეთში იმ ჟამად იმყოფებოდა ამხ. პორფილე ეფრემიძე. ამ ამხანაგმა თავის სოფელში საკუთარის ინციატივით დაიწყო მუშაობა, შემდეგ იგი გადაიტანა მახლობელ სოფლებშიც. ამ მუშაობას მოჰყვა გლეხების ამოძრავება. 1903 წელს ხაშურში მოკლულ ამხანაგ ტიტვინაძის დასაფლავებაზედ პირველად იქნა საჯაროთ წარმოთქმული რევოლუციონური სიტყვა, რამაც დიდი გავლენა დასტოვა დამსწრე გლეხობაში და ამასთან ერთად გამოიწვია პოლიციის დევნაც. ბოქაულმა ბარძიმა ავალიშვილმა მოახდინა ჩხრეკა და მოიწადინა ამხ. პორფილეს დატუსაღება, მაგრამ იგი მოხერხებით გაუსხლტა მის ბრჭყალებს და იმ დღიდან შეუდგა არა-ლევალურ მუშაობას.

რუისში კი მუშაობას ეწეოდა გორში ახლად საოსტატო სემინარიის დამთავრებული მასწავლებელი ივანე (იაკინთე) მალრაძე, რომელიც შემდეგ თავის სოფელში გადავიდა სამსახურის ადგილის გამოცვლის გამო და 1905 წ. აგვისტოს ბოლო რიცხვებში ყაჩაღების ხელით იქნა მოკლული სადგურ მარელისში.

გორის მაზრის კულტურულად და ეკონომიურად ჩამორჩენილ კუთხეთ იმ ჟამად ითვლებოდა ის მთა-გორიანი და მცენარე-ხეხილეულობისათვის ნაკლებათ გამოსადეგი მხარე, რომელიც დასახელებულია ოსებით და დღეს სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქს შეადგენს. ამ კუთხის მოსახლეობის სიღარიბის მიზეზად უნდა ჩაითვალოს ჯერ ერთი ის, რომ ეს კუთხე საგანგებო პირობებში იყო ჩაყენებული და განიცდიდა დიდს შევიწროებას მემამულეების მხრივ, მეორედ, რომ იგი დაშორებული იყო ცენტრებს და ამიტომ გლეხების ნაწარმოებს არ ჰქონდა გასავალი, მესამედ ის, რომ მარტო მესაქონლეობა, რომელსაც მისდევდა მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა და მუდმივი საზრდოს სინაკლულე, რომელიც მარადისი სტუმარია სამხრეთი ოსეთისა, ისედაც ღარიბ ოსობას უმწეო და უნუგეშო მდგომარეობაში აყენებდა და მის შეურნეობას პრიმიტიული მდგომარეობის ჩიხში ამწყვედევდა: მთავრობა ამ კუთხის მცხოვრებთ ყურმოჭრილ მონების (ურიადნიკების, სტრაჟნიკების) მომცემ წყაროთა სთვლიდა. ყველა ამ მიზეზების გამო მთელი ოსობა, ძალიან მცირედის გამოჩაყლისით, დიდს გასაჭირს განიცდიდა.

1902-სა და 1903 წელს ამ მაზრაში უკვე თავი იჩინა სოციალ-დემოკრატიულმა პროპაგანდამ, მაგრამ მას პირველ ხანში მხოლოდ ინდივიდუალური ხასიათი ჰქონდა. მუშაობას ეწეოდნენ დროებით ამ მაზრაში სამსახურის გამო მივლინებული მასწავლებელი ამხანაგები, როგორც იყვნენ, ვასო ხახანაშვილი—ს. მერეთში, გიორგი გაგლოვეი—ცხინვალისა და ჯავის რაიონებში, კატო მიქელაძე (ბებია ქალი)—დ. ცხინვალში და სხვა. ამის გარდა იყვნენ აგრეთვე დროებით მისულნი ან მუდმივად მცხოვრები ამხანაგებიც. ესენი იყვნენ: ღურგალი ნიკო კასრაძე, ახალგაზრდა ინტელიგენტი კორნილე კასრაძე (ტერორისტი), რკინის გზის სახელოსნოს მუშები ილიკო კასიევი, კოსტა ჯატიევი და თომა ჯატიევი, ასოთ ამწყობი ფიდა მინდიაშვილი, ღურგალი ვანო ღურგლიშვილი და სხ.

პირველი საპროპაგანდო წრეები დაარსდა ცხინვალში, სოფელ დგვრისში და ჩიხანთურის ტყის მუშებში 1903 წ.—ს გაზაფხულზე. ამ წრეებს ხელმძღვანელობდა ამხ. გ. გაგლოვეი. მუშაობამ მალე სათანადო ნაყოფი გამოიღო და პარტიის გავლენა იმდენად გაიზარდა მშრომელ მასაში, რომ შესაძლებელი შეიქნა შემდეგი წლისთვის მოწყობილიყო საპირველომაისო დიდი მიტინგი ცხინვალის მაზლობლად „საყინულზედ“. ამ მიტინგს 60 კაცზედ მეტი დაესწრო.

აღსანიშნავია აგრეთვე ისიც, რომ ჩიხანთურის ტყის მუშებმა ამავე წელს გამოაცხადეს გაფიცვა მოაჯარადრე ყარაბეგოვისა და ფარასტაევის წინააღმდეგ და იგი გამარჯვებითაც დაამთავრეს. რასაკვირველია, ისეთს მივარდნილს კუთხეში, როგორც ცხინვალის რაიონია, მუშათა გაუიკვას მეტად დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა. მუშები უმთავრესად გლეხებისაგან შესდგებოდა და ამიტომ ამ გაფიცვის მოგება მდიდრი შთაბეჭდილება დასტოვა გლეხობაში. პოლიციას ეს არ ესიამოვნა, მალე მან გაიგო ხელმძღვანელის (გ. გაგლოვეის) ვინაობა და დაუწყო მას დევნა. შემდეგში ამხ. გ. გაგლოვეი სამაზრო ცენტრის განკარგულებით გადაყვანილ იქნა წითელ ქალაქის (ახალ-ქალაქის), ბორჯომის და მეჯვრისხევის რაიონებში სამუშაოდ, აქ კი მივლინებულ იქნა ამხ. პორუაღე ეფრემიძე. ეს იყო მას შემდეგ, რაც დაარსდა სამაზრო ცენტრი, მანამდისინ კი ამხ. გ. გაგლოვეი და სხვები ხელმძღვანელობდნენ ადგილობრივ მუშაობას.

ამავე რაიონში (ტყვიავისაკენ) ცხოვრობდნენ სანდრო, ვანო და ლადო კეცხოველები. თუმცა უკანასკნელი ძალიან იშვიათად მოდიოდა სახლში, რადგანაც არაღვეალურ მუშაობას ეწეოდა ტფილისის და სხვა ქალაქებში, მაგრამ მისი სახელი გლეხობაში მაინც კარგად ცნობილი იყო და დიდ გავლენას ახდენდა. სანდრო და ვანო კი ადგი-

ლობრივ გლეხობაში ტრიალებდნენ. ამ ორმა ძმამ სათანადო ღვაწ-
 ლი შეიტანეს საერთო განმანათვისუფლებელ ბრძოლის საქმეში, გო-
 რის მაზრაში.

ასეთივე წმინდა გლეხური ორგანიზაციული მუშაობა სწარმოებ-
 და ქვემო-ქალის რაიონშიაც. ამ მუშაობის საძირკველის ჩამყრელნი
 იყვნენ ახლად სასულიერო სემინარია დასრულებული ამხ. გიგოპარ-
 კაძე და მასწავლებელი მიხეილ ქარცივაძე.

ამ ორი ამხანაგის შემწეობით მალე ს. ქვემო-ქალაში ჩამოყა-
 ლიბდა ერთი მტკიცე კადრი ამხანაგ-გლეხებისა, რომელთაც საქმი-
 სათვის არასოდეს უღალატნიათ და მუდამ გლეხთა მასის მოწინავე
 რიგებში დგომით სათანადოთ ხელმძღვანელობდნენ მის ღარიბ ნა-
 წილს. ეს ამხანაგები იყვნენ: შაქრო შიუკაშვილი, მიხა გოგიაშვილი,
 მიხა მანძულაშვილი, ტატე მჭედლიძე, სოსე ტატიშვილი, შაქრო მჭედ-
 ლიძე, ტატე თექეთმანიძე, ალექსანდრე ფრუიძე და სხ.

როდესაც ცხრაას ხუთი წლის რევოლუციის სიომ მძლავრად
 დაჰბერა და შავრაზმელ თავად გიორგი ამილახვარის, ზურაბ აბდუ-
 შელიშვილის მეთაურობით და ღენერალ ამილახვარის ლოცვა-კურ-
 თხევით შესდგა თავად-აზნაურების შავრაზმული ბრბო, რომელიც არ-
 ბევდა და აწიოკებდა დაბეჩაფებულ გლეხკაცობას ცხინვალის, ტყვია-
 მეჯვრისხევის, ქვემო-ქალისა და წითელი-ქალაქის (ახალ-ქალაქის)
 რაიონებში, მასა იმდენად მომზადებულ აღმოჩნდა, რომ სამაზრო ცენ-
 ტრის ერთი კარნახით სულ მოკლე ხანში მთელი მაზრა დაიფარა
 წითელი რაზმის ჯგუფებით, რომელნიც შიშის ზარსა სცემდნენ გა-
 ლალებულ და კარგად შეიარაღებულ შავრაზმელებს. მალე მათ მი-
 წის პირათ გაასწორებდნენ, რომ გენერალ ამილახვარის გარდაცვა-
 ლების შემდეგ, გორის მაზრას არ მოვლენოდა მრისხანე პოლკოვნი-
 კი ალფტანი თავის ყაზახებით და ჯარით.

წითელ-ქალაქის (ახალ-ქალაქის) და კავთისხევის მხრივ ამდევ
 დროს მეტად ცოცხალი მუშაობა სწარმოებდა. მიუხედავად იმისა,
 რომ ამ რაიონებში ბევრი იყო თავად-აზნაურები, რომელნიც არა
 ზოგავდნენ არავითარ ძალღონეს, რომ ძირშივე აღმოეფხვრათ გლეხ-
 თა მოძრაობა, გლეხობა მაინც არა სცხრებოდა. თავადებში მეტად
 აბეზარები იყვნენ ხოვლელი ჯავახიშვილები, წითელ-ქალაქელი თარ-
 ხნიშვილები (იორამიანი), კავთისხეველი გიგო თარხნიშვილის შვი-
 ლები, ციციანოვები (ნიჩბისში), ი. ამილახვარი—ტინის ხიდში და
 სხვა.

ამ რაიონებში ყველაზე ძლიერი რევოლუციონური მუშაობა
 იყო ს. მეტეხში. ამ სოფელში იმყოფებოდნენ ხარაზი ალექსა მირზა-

შვილი (ხალხური პოეტი და „საწყალი გლეხის“ ავტორი), თბილისის მუშა სლესარი კაკოლა ოდოშაშვილი, მეწაღე დათა კალატოზიშვილი, გლეხი სანდრო ქამხაძე, გლეხი ლუკა გუგულაშვილი და მიტა ამუაშვილი. ეს იყო ის კადრი, რომელზედაც აეგო მეტეხისა და მის მახლობელ სოფლებში არსებული სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფების ორგანიზაცია.

ამ ამხანაგებს ცხრაასი წლის დასაწყისშივე კავშირი ჰქონდათ ტფილისთან განსვენებულ კაკოლა ოდოშაშვილისა და სოლომონ აზმაიფარაშვილის მემკვიდრეობით, ლეზულობდენ იქიდან არაღელვალურ ლიტერატურას (ოთხი ძმა, ლუკმა პურის ამბავი, პირველი მაისობა. ობობა და ბუხი და სხვა ფურცლებს), ახალ-ახალ ცნობებს და მას სიტყვიერად ავრცელებდნენ ხალხში.

მეტეხის მღვდელ სტეფანე ბაიდაშვილის შემწეობით, რომელიც დეკანოზ ვოსტორგოვისა და ჟანდარმ მარტინოვის განუშორებელი მესაიდუმლე იყო, მეტეხის ორგანიზაცია შემდეგში (რეაქციის დროს) იქნა განიავებული. ყველა ადგილობრივი მომუშავენი გადასახლებული იქნენ შორეულ ქვეყნებში. ზოგი მათგანი (ალ. მირზაშვილი—შლისელბურგში, კაკოლა ოდოშაშვილი—ციმბირში) იქავე გარდაიცვალნენ. ნაწილი დაბრუნდა უკან 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ და ფიზიკურად დაძაბუნებულნი განაგრძობენ აქა-იქ მუშაობას. თვით ბაიდაშვილი ტერორისტებმა მოჰკლეს ქ. გორში, რის შემდეგ დარჩენილი ამხანაგების დევნა შესწყდა.

საგრძნობ რევოლუციონურ ძალას წარმოადგენდა აგრეთვე ს. ხოვლეს გლეხობა, რომელთაც პირველად სათავეში უდგა შაქრო ჯავახიშვილი.

ასეთივე რევოლუციონური მუშაობა სწარმოებდა ახალქალაქში, სადაც ჩემის ხელმძღვანელობით მოქმედებდა ერთი წრე. ამ წრის ამხანაგები შემდეგ გიგო იორამის ძის თარხნიშვილის უკვალოდ დაკარგვისა გადასახლებული იყვნენ ცივს ქვეყნებში. მათგან დაბრუნდა მხოლოდ გიგა გიოესრთლიშვილი, რომელიც დღესაც განაგრძობს შეძლებისამებრ მუშაობას და ითვლება სოფლის ერთ-ერთ „თავის მომყრელ პირად“. ამავე დროს ერთაწმინდაში გვყავდა მიხა „ჩაღხუმეს ბიჭი“ (გვარი არ მახსოვს, გარდაიცვალა ციმბირში), გარიყულაზედ—ტატე „ოსლევენას ბიჭი“ (გვარი არ მახსოვს—თავი მოიკლა). წითელ-ქალაქში ოქრუაშვილი სანდრო („ჰონი“), რომელიც გადასახლებული იქნა რუსეთში და შემდეგ რევოლუციისა დაბრუნდა უკან, კავთისხევში—იაგორა ხოკერაშვილი და ვანო შაყულაშვილი და სხვა. ყველა ამ პირებთან უშუალო კავშირი მქონდა მე და მათი

შემწეობით ვატარებდი პარტიულ დავალებებს ცხოვრებაში, სანამ არ მომიხდა სხვაგან წასვლა სამუშაოდ.

თვით გორში, სოციალ-დემოკრატიული ნაწილობრივი მუშაობა, ძველის დროიდანვე ე. ი. ცხრაას წლამდე, უკვე სწარმოებდა. მართალია, ქ. გორი წვრილ მესაკუთრეთა, მოსამსახურეთა, ხელოსანთა და მცირეოდენ მუშათა ქალაქს წარმოადგენს, მაგრამ იგი რევოლუციის ისტორიაში არასოდეს არ დაივიწყება. აქ დაიბადა და აღიზარდა ამხ. სოსო ჯულაშვილი (მეწადის შვილი)—სტალინი, აქ იზრდებოდა დაუვიწყარი რევოლუციონური მებრძოლი ლადო კეცხოველი, აქა სწავლობდა მიშა დავითაშვილი, აქ დაიბადა და აღიზარდა სიმონ პეტროსიანი — „კამო“ და სხვა კიდევ ბევრი ისეთი ამხანაგები, რომელთაც დიდი ღვაწლი მიუძღვით განვლილ რევოლუციონურ მუშაობაში. ჩინებული წარსულის მექონია ქ. გორი და ბევრის მეტყველია მისი მაზრის მოსახლეობის უმრავლესობა, გლეხკაცობა, რევოლუციონურ მოძრაობის დასაწყისიდანვე ამ ქალაქში არსებობდა საკმაო რიცხვი ამხანაგებისა, რომელთაც წილად ხვდათ დიდი როლის შესრულება გორის სამაზრო პარტიული ცენტრის გამაგრებასა და მუშაობის წარმოებაში.

ვინ იყვნენ ეს ამხანაგები?

ესენი იყვნენ: სიმონ ალიმბარაშვილი, ნესტორ ქერეჭოვი, სანდრო კეცხოველი, ბესო დათიკაშვილი, სანდრო მთვარელიძე, ნიკო წიკლაური, პორფილე ეფრემიძე, გიგო ოქუაშვილი, გიორგი მალანჩი, სოსო მახარაშვილი, ილიკო მურადოვი, გიგუცა იასიმონოვი, ძმები დონდაროვეები, ყაზარა არზანოვი, გიგუცა მურადოვი, დათიკო ცერცვაძე, ჩიტა ტურიაშვილი, დათიკო დემეტრაშვილი, კოლა გვარამაძე, დათიკო მელიქოვი, გიორგი ელისაბედაშვილი და სხ.

ზოგიერთა ამათვანი მუდმივად არა სცხოვრობდნენ ქ. გორში, მაგრამ მათი ხანგამოშვებითი მივლინებაც დიდს დახმარებას უწევდა ადგილობრივად მომუშავე ამხანაგებს საჭირო-ჩჩევა დარიგებასა და ღირეტივების მიცემის მხრივ.

1902 წელს შემოდგომით ტფილისიდან გორში გადმოსახლებული იყვნენ ვასო ცაბაძე და სილიბისტრო ჯიბლაძე. ადგილობრივი ამხანაგები მათ გადმოსახლებას დიდი სიხარულით შეხვდნენ. მალე გორს გამოცოცხლება დაეტყო. წრეების რიცხვმა თანდისთან იმატა. დაარსდა ხელოსნებისა და შევირდების წრეები. არ იყო ისეთი ხელოსანთა ამქარი, სადაც არა ყოფილიყვნენ წრეში მოსიარულე რამოდენიმე ამხანაგი. ამიტომ გორი მალე სოციალ-დემოკრატიული ბაცილის ბუდეთ გადაიქცა.

ამ წელში გაწვეული ვიყავი ჯარში კენჭის ამოსაღებათ, რის გამოც იძულებული შევიქნენ ბათუმის მუშაობას, რომელსაც მე ამხანაგ დ. ლამბაშიძესთან ერთად ვეწეოდი, დროებით გამოვთხოვებოდი და წავსულიყავი გორში სამხედრო უწყებაში გამოსაცხადებლად, ვინაიდან გამოუცხადებლობას ანგარიში არა ჰქონდა იმის გამო, რომ მეორე ხარისხის შეღავათით ესარგებლობდი.

ჩემი ჩამოსვლა გორში ვ. ცაბაძისა და ს. ჯიბლაძის გადმოსახლების დროს მოხდა. გავიცანი ერთმანეთი სიმონ ალიმბარაშვილის შემწეობით და გადავწყვიტეთ დაგვეარსებინა გორის სამაზრო ორგანიზაცია. ამ მიზნით შევქენით საინიციატივო ჯგუფი ვ. ცაბაძის, ს. ალიმბარაშვილის, ს. კეცხოველისა და ჩემი მონაწილეობით. ჯგუფში ფუნქციები შემდეგნაირად იყო დანაწილებული: მე დამეკისრა საორგანიზაციო საქმე, ს. ალიმბარაშვილს—სალაროსა და საიდუმლო მასალათა შენახვა, ს. კეცხოველს—სოფლებთან კავშირის გაბმა და გლეხებში მუშაობა, ვ. ცაბაძესა და ს. ჯიბლაძეს კი საერთო ხელმძღვანელობის გაწევა და აგიტაცია-პროპაგანდის წარმოება ქალაქ გორში.

1903 წ. აპრილის გასულს მე უკვე შემოვიარე ყველა რაიონები და გავაბი ყველგან კავშირი. ხსენებული ჯგუფის დადგენილებით, ჩემი მოხსენების შემდეგ, ბორჯომში წარმომადგენლად დავნიშნეთ მეწაღე მეტრეველი (სახელი არ მახსოვს, იგი მუშაობდა რკინის გზის ბორჯომის ახალი სადგურის გადასწვრივ მთავარ ქუჩაზედ), ხაშურში—ს. ბაბლიძე და სტ. ნოზაძე, ქარელში—სამს. პატარაია, რუისში—იაკინთე მალრაძე, მერეთში—ვასო ხახანაშვილი, ცხინვალში—გ. გაგლოველი და (მოკავშირედ) კატო მიქელაძე, ხოვლეში—შაქრო ჯავახიშვილი,—წითელ ქალაქში—მე, მეტეხში—ალექსი მირზაშვილი, კავთისხევში—ვანო შაყულაშვილი, საქაშეთში—პ. ეფრემიძესთან და ქვემო-ქალაში—გ. პარკაძესთან ფორმალური კავშირი ჯერ კიდევ არ გვქონდა გაბმული, რომ ორგანიზაციის არსებობას პოლიციამ უკვე თვალს დაატანა და დეენა დაუწყა.

რომ ცენტრი არ დაშლილიყო და ხელმძღვანელობას მეტი მასიური ხასიათი ჰქონებოდა, გადავწყვიტეთ საინიციატივო ბიუროს შემადგენლობაში რამოდენიმე ამხანაგი შემოგვეყვანა. ერთი ამათგანი იყო ამხ. ნესტორ ქერეკოვი (განვიზრახეთ კონფერენციის მოწვევა, მაგრამ მალე ხელი ავიღეთ, რათა პოლიციას ხელმძღვანელების ვინაობა არ გაეგო და სათავეშივე არ ჩაეკლა მუშაობა.

პირველი საქმე იყო ასეთი მამულებით მუშაობის წამოწყება, მაგრამ იგი ჩინებულად მიმდინარეობდა. მალე საიდუმლო სტამბის

მოწყობაც განვიზრახეთ. ამაში ხელს გვიწყობდა დათიკო ლამბაშიძე, რომელმაც თავის მამას (დეკანოზ ლამბაშიძეს, რომელსაც სტამბა ჰქონდა და სასულიერო ჟურნალს სცემდა) მოჰპარა შრიფტი (2 ფუთი), მანქანის (პრესის) ნაწილები და გადმოგვცა ჩვენ (მე და ალიმ-ბარაშვილს), სტამბის მოწყობა განზრახული გვქონდა ნ. ქერეჭოვის ბაღში, მაგრამ იგი არ განხორციელებულა დევნისა და დაპატიმრების გამო. ეს შრიფტი და საიდუმლო ბიბლიოთეკა, რომელიც ინახებოდა ს. ალიმბარაშვილის სახლში, გორში მიწის ძვრის შემდეგ, ალიმბარაშვილისეული სახლის ნანგრევებს ქვეშ მოჰყვა.

პირველსავე წელს (1903 წ.) გორში გორისაზედ ვიდლესასწაულეთ პირველი მაისობა. ამ ამბავმა ჟანდარმების ყურამდის მიაღწია და დაიწყო დევნა. ვ. ცაბაძე და ს. ჯიბლაძე გორიდან გადასახლებული იქნენ. მუშაობა ცოტა შენელდა, მაგრამ ხაშურში 14 ივლისის გამოსვლების შემდეგ, როდესაც ხაშურის ტრაგედიის მსხვერპლს — მოკლული ამხანაგების (ტურაშვილის) გვამს ვასაფლავებდით, გორის ორგანიზაციის ზეგავლენით დიდებული დემონსტრაცია ჩატარდა. ამ სამწუხარო ამბავმა ხელ-ახლად გამოაფხიზლა მთელი მშრომელი მასსა და ორგანიზაციასაც გამოცოცხლების ნიშან-წყალი დაეტყო.

ამ დემონსტრაციას მოჰყვა რვა ამხანაგის დაპატიმრება და მეტეხის ციხეში გადაგზავნა. გადარჩა ს. კეცხოველი და სოსო ირემაშვილი, რომელთაც შეადგინეს ახალი სამაზრო კომიტეტი. მე ამ დროს უკვე ტფილისში ვიყავი გადასული სამუშაოდ. გორში მუშაობა ერთხანად თითქოს ხელახლად შენელდა, მაგრამ ამხანაგ პ. ფერემიდის მოსვლით, იგი კვლავ გაიზარდა.

ვერც ჟანდარმერიამ, ვერ პოლიციამ, ვერც ციხე-გადასახლებამ, ვერც მასიურმა დარბევამ და გაბედულ მებრძოლთა სიკვდილით დასჯამ ვერ შესძლო ორგანიზაციული მუშაობის აღმოფხვრა. თვით ორგანიზაციის სათავეში მდგომთა შორის კი ბევრი ცვლილება მოხდა. ნაწილი მთლად ჩამოშორდა მუშაობას, ნაწილი გადაბარგდა ფედერალისტების ბანაკში, მოზრდილი ნაწილი მეთაურებისა, მცირედის გამოკლებით, რომელნიც კვლავ დაუბრუნდნენ ბოლშევიზმს, ჩაეფლა სოციალ-დემოკრატიულს ქაობაში. ერთი ნაწილი კი (ბოლშევიკებისა) არასოდეს არ მოშორებია რევოლუციონერ კერას და მასებთან ერთად ყოფნას. იგი მათით სულდგმულობდა, მათით იმედოვნებდა და მათზედ ამყარებდა მომავლის იმედებს, რაც შემდეგ მართლაც გამართლდა.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ დადგა მრის-ხანე რეაქციის წლები. მენშევიკებმა ძირს დახარეს წითელი დროშა და გაუდგენ ლიკვიდატორულ გზას. პატარა ნაწილი, რომელიც შერჩა მარქსიზმისა და ლენინიზმის სწორ მცნებას, არ იკარგავდა იმედს და განაგრძობდა მუშაობას მეტად აუტანელს პირობებში, სანამ იფეთქებდა 1917 წლის რევოლუცია. ამ დროს მან მუშებსა და მშრომელ გლეხობასთან ერთად მძლავრად წამოყო თავი და შეტევაზედ გადავიდა. მას არ დაუყრია იარაღი სანამ არ დაამარცხა გალალეხული მენშევიკები და არ ააფრიალა კომუნიზმის წითელი დროშა.

გ. ელისაბედაშვილი.

რევოლუციონური ბრძოლა და პარტი- ული მუშაობა.

(გაგრძ., იხ. „რევ. მატ.“ № 1 (18) 1928 წ.).

მოსკოვის მუშების დამარცხება. ჩვენი რაზმელების ალპანიდან და-
ბრუნება. სამაზრაო კონფერენცია კრებალოში.

განვადიარაღეთ თუ არა ონის ადმინისტრაცია, გამოვსწიეთ მე-
ქვენაში რაზმელებთან ერთად ქუთაისის წასასვლელად.

ს. სორის მახლობლად ორი შეიარაღებული რაზმი შემოგვხვდა:
ჩვენ შეკითხვაზე—„საიდან მოდიხართ“, გვიპასუხეს: „მექვენიდან,
რაზმი უკან დააბრუნეს და ჩვენც ჩვენს სახლებში სხებთან ერთად
დავბრუნდით“.

ამ ამბავმა თავზარი დაგვცა. კარგად ვიცოდით, რომ საბრძო-
ლელად გამზადებული რაზმი უკან არ დაბრუნდებოდა, თუ რუსე-
თის რევოლუციის საქმე კარგად იქნებოდა. ბევრი შეკითხვა აღარც
კი მიგვიცია ამ ამხანაგებისთვის—ძალზე შეწუხებულნი, უსიამოვნო
ამბის შეტყობით, სიჩქარით წავედით, რომ საღამომდე კრებალოში
მანც ჩავსულიყავით.

სადმელის ქალაში ჯგუფ-ჯგუფად შემოგვხვდნენ რაზმელები.
მათაც გამოვკითხეთ მიზეზი დაბრუნებისა: განკარგულება მოგვივიდა
ქუთაისიდან, საჭირო აღარ ხაზოო და ჩვენც გამოგვიშვეს, გვითბრეს
რაზმელებმა დაღონებულის ხმით, ალბათ ისინიც გრძნობდნენ, რომ
საქმე რაღაც კარგად ვერ იყო. დაღამებამდე ჩავედით კრებალოში.

კრებალოში დაგვხვდნენ თითქმის ყველა მოწინავე ამხანაგები,
მექვენიდან დაბრუნებულნი. აგრეთვე აქ თავი მოეყარა სვანეთის
რაზმს, ისინი ელოდნენ ჩვენს საბოლოო განკარგულებას: ამხანაგებმა
ტფილისიდან გენ. ალიხანოვის დამსჯული რაზმის გამოსვლის შესა-
ხებ არაფერი იცოდნენ. ევლოდებოდით ქუთაისიდან გაგზავნილ ამხა-
ნაგებს, რომელსაც უნდა ეცნობებია ჩვენთვის რუსეთის ამბავი, მათ
შორის, უნდა მოსულიყო უკან ჩვენი სანიტარული რაზმი ვასილ წე-
რეთლის მეთაურობით, რომელიც გვაცნობებდა დაწვრილებით ქუ-
თაისის ამბებს. დიდი ლოდინი არ დაგვკვირვებია. მეორე დღეს,

12 იანვარს, როგორც მახსოვს, ვასილ წერეთელმაც მოატანა თავისი სანიტარული რაზმით ჭრებალოში. ღამით მოწვეულ იქნა რაჭა-ლეჩხუმის მაზრების კონფერენცია. გლეხებმა არაფერი იცოდნენ ჩვენი დამარცხების შესახებ, ეჭვი არ ჰქონდათ ალებული. ორი სამი დღის განმავლობაში, როდესაც ჩვენ კონფერენციაზე ვმსჯელობდით იმის შესახებ, თუ როგორ მოვქცეულიყავით, ამ დროს გლეხები ხულიგანებს ასამართლებდნენ. ჩვენ მიერ ონში დაპატიმრებული გრიშა ჯიბიასძე ყიფიანი და ვასილ ტყეშელაშვილი მოეყვანათ ხვანჭკარაში და ტოლის კანცელარიაში სიკვდილით დაესაჯათ. ბევრი ეცადნენ ჩვენ მიერ ჭრებალოდან გაგზავნილი ამხანაგები: ივლიანე იაშვილი, სიმონ ჯაფარიძე, ნიკო ტომარაძე და სხვები, რომ ყიფიანი არ დაეხვრიტათ, მაგრამ თურმე ვერაფერს გახდნენ. ყიფიანი დახვრეტილ იქნა რაზმელების მიერ, გლეხების გადაწყვეტილებით.

ჭრებალოს კონფერენცია გაიხსნა ღამის 8 ს. სტეპკო ლეკვეიშვილის სახლში. იყო ერთი საკითხი წამოყენებული: დაგვეშალა რაზმი, თუ შევტაკებოდით ალიხანოვის დამსჯელ რაზმს და გაგვეგრძელებინა ბრძოლა რაჭა-ლეჩხუმ-სვანეთში. მოვისმინეთ რა ვასილ წერეთლის სიტყვა, გავმართეთ მსჯელობა.

კონფერენციას დაესწრნენ რაჭა-ლაჩხუმის ორგანიზაციის წარმომადგენლები, მათ შორის ჭიქია ჭიჭინაძე, ლევან დადგეშელიანი, რუბენ ყიფიანი, მიხა სოხაძე, ილია კაციტაძე, ლუკა პატარიძე, თეოფილე კაკრიაშვილი, შამშე ლეეაევა, ეფრემ ფრუიძე, დანიელ რაზმაძე, თეიმურაზ ჭელიძე, ნიკო ტომარაძე, ივლიანე იაშვილი, სიმონ ჯაფარიძე, აკაკი ბაქრაძე, „მღვდელი“-ბოლშევიკი არტემ ბოქორიშვილი, კაკო გოგელიანი, ეფრემა ხუბეკელაშვილი, ვიქტორ ახვლედიანი, ერმილე კობახიძე, პლატონ ახვლედიანი, სიფო კობახიძე, ბებია-ქალი ხირსელისა (ბოლშევიკი იყო მაშინ), გალაქტიონ მასხარაშვილი და სხვები.

ჭრებალოს კონფერენცია გაგრძელდა ღამის თორმეტ საათამდე; კამათმა გააფთრებული ხასიათი მიიღო, დაეა იყო ტაქტიკურ საკითხზე. ორი წინადადება იქნა წამოყენებული: ერთი ჩემ მიერ, მეორე—მენშევი დანიელ რაზმაძისა, ჩემი წინადადება იყო: რაზმს ნუ დაეშლით, ვაწარმოოთ პარტიზანული ბრძოლა, შევეტაკოთ ალიხანოვის დამსჯელ რაზმს, ამისათვის გავმაგრდეთ ტვიშის კლდეებში, ჩავანგრძოთ ხიდები და გავამაგროთ ნაქარალას უღელტეხილი.

დანიელ რაზმაძის წინადადება: დაეშალოთ რაზმი, შევსწყვიტოთ ყოველივე ბრძოლა, ტერორისტული აქტები და მივიშალოთ მთებში და კლდეებში. კენჭი ვუყარეთ წინადადებას: ჩემს წინადადებას ხმა მისცა ხუთმა თუ ექვსმა ამხანაგმა: 1) ლევან დადგეშელიანმა, 2) ჭიქია

ქიქინაძემ, 3) პორფირე გურგენიძემ, 4) თეოფილე კაკრიაშვილმა, 5) ლუკა პატარიძემ, და 6) ილია კაციტაძემ, დანარჩენებმა (უმეტესობამ, როგორც ბოლშევიკებიდან, ისე მენშევიკებიდანაც) ხმა მისცეს რაზმის დაშლისა და ბრძოლის შეწყვეტის წინადადებას.

რალას ვიზამდით, ჩვენი წინადადება არ გავიდა; მახსოვს, ამხანაგები შეძრწუნებული იყვნენ, არ იცოდნენ როგორ მოქცეულიყვნენ. არტემ ბოჭორიშვილს, ცოტა არ იყოს, შეუწყერიტ ამ დღეს: მივეცი წინადადება ანაფორა გაეხადა: ვინ ბოლშევიკი და ვინ ანაფორა — ეუთხარი კრებაზე; მან იწყინა, გარედ გავიდა; ლევან დადგეგელიანი შეფხუკურდა — მან მხარი დაუჭირა, ჩემი წინადადება არც მას იამა (არტემ ბოჭორიშვილი გადასახლებული იყო შემდეგ ასტრახანში, მოკვდა ქლექით შვიდი წლის შემდეგ, როგორც ერთგული რევოლუციონერი).

დავხურეთ თუ არა კონფერენცია, მე და ლევანი გამოვედით ქუჩაში, სადაც სამოცამდე რაზმელი (სვანები, რაჭველები და ლეჩხუმელები) გველოდებოდა. როდესაც მათ ვაცნობე კრების გადაწყვეტილება რაზმის დაშლის შესახებ, სვანებმა ხმაურობა ასტეხეს.

შამშო, მომადახეს, როგორც უნდა დაადგინოთ, სვანეთში უკან ველარ დავბრუნდებით ჩვენ, სვანეთიდან საომრად წამოსვლის დროს ფიცი დავდევით ცოლ-შვილის და ხალხის წინაშე შინ ცოცხლები აღარ დავბრუნებიყთ. ეხლა კი რა უნდა ვსთქვათ სიცოცხლით დაბრუნებისას.

ლევან დადიშგელიანმა სვანურათ განუმარტა საქმის ვითარება: კონფერენციის დადგენილება, მაგრამ მანამდის ვერაფერს გახდა ლაპარაკით, სანამ შეყვირებით არ უთხრა შემდეგი: „რას ამობთ, ამხანაგებო, რას, მოსკოვში დავმარცხდით, დიდ რუსეთში რევოლუცია დამარცხდა და ეხლა თქვენ კრებით აქ რას იზამთ, დაბრუნდით ეხლა სვანეთში, თუ საქმემ მოითხოვა, შემოგითვლით და ისევე ჩამოხვალთ საბრძოლველად“.

სვანები ლევანს ძლიერ ენდობოდნენ. დიდი ყოყმანის შემდეგ მათ თავიანთი თოფებით სვანეთისაკენ გასწიეს.

კრებალოს კონფერენციის გადაწყვეტილებების გლახთა მიტინგზე გადატანა და გადამალვა.

კრებალოს კონფერენციის მეორე დღესვე ამხანაგებმა მიაშურეს თავიანთ სამუშაო რაიონებს, რათა ალიხანოვის რაზმის შემოსვლამდე ყველგან მიტინგები ჩატარებიათ და გლეხები დაერიგებიათ, თუ

როგორ მოქცეულიყვენ დამსჯელი რაზმის შემოსევის დროს. ზემო-რაქისაკენ გაემგზავრენ ამ მიზნით ამა. იელიანე იაშვილი, სიმონ ჯაფარიძე, აკაკი ბაქრაძე, რუბენ გოცირიძე, ნიკო ტომარაძე, მიხა გურგენიძე და სხვები. ლეჩუმში—ლევან დადეშკელიანი, რუბენ ყიფიანი, კიკიკო ასათიანი, ვიქტორ ახელედიანი, კაკო გოგელიანი, ეფრემ ფრუიძე და სხვები.

ქვემო რაქაში დავავალეთ ყველა მოწინავე აქტიურ მომუშავე ამხანაგებს, დროზე ჩაეტარებიათ ბაასი გლეხებთან და განმარტება არსებულ შექმნილ მდგომარეობაზე. ბუგეულის და პატარა ონის საზოგადოებებში გაიგზავნენ ამხანაგები: პორფილე გურგენიძე, მიხა სოხაძე, სარდიონ ჭელიძე, სინო ჭელიძე, ძმები ვარდენ და მინა გვენცაძეები და ვარლამ თვალჭრელიძე. ს. გოგოლეთში, ტბეთში და ქველვარდიაზე, ღვარდიაში—ევგენი დვალს, სარდიონ ჭელიძეს და კოსტა შავლაძეს ჰქონდათ მინდობილი. ალექსი და ბიქტორ კბილაძეების მონაწილეობით უნდა ჩაეტარებინათ ჩვენი გადაწყვეტილებანი ზემო თლულში, ქვემო თლულში, ქელიადლეშში, ნიკორწმინდაში, კაჩეთში.

დაახლოვებით თუთხმეტი იანვრისთვის ჩვენ მოვაწყვეთ მიტინგები როგორც ქვემო, ისე ზემო რაქაში, სახელდობრ, ონში და ამბროლაურში.

მიტინგებზე გლეხებს გავაცანით საქმის ვითარება, ავუხსენით დროებით დამარცხების მიზეზი ჩვენში და მოსკოვში. ამ დროს ბევრმა გლეხმა უკვე იცოდა ალიხანოვის თარეშის შესახებ როგორც გორის მაზრაში, ისე დასავლეთ საქართველოს დაბებში და სოფლებში. გლეხები ძლიერ შეწუხდნენ რაზმების დაბრუნებით და რევოლუციის დამარცხებით. ხმაგაკმენდილნი, დაღონებულნი გვისმენდნენ, როდესაც ვუამბობდით იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ ამ დღიდან. ძლიერ ეწყინათ, როდესაც გავუცხადეთ მეთაურების მიმალვის აუცილებლობაზე.

თქვენ თავს უშველეთ, ჩვენ კი უპატრონოთ გვტოვებთ, ვიცოდეთ მაინც როგორ მოვიქცეთო, იძახდნენ კრებაზე ზოგიერთები. ჩვენ ისიც ავუხსენით, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ. ავირჩიეთ დახურულ კრებაზე ის ამხანაგები, რომლებიც ნაკლებ შემჩნეულნი იყვნენ მუშაობის დროს, მივეცით დარიგებანი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა ემოქმედათ, (მათ საფრთხე არ მოელოდათ პირველ დღეებში). დავიყავით ჯგუფებათ, რადგანაც ერთად გადამაღვა არ ვარგოდა, თან შევეუდქით დასამალავი ადგილების გამონახვას.

იმ დღეს ქუთაისიდან პატარა ონის საზოგადოებაში ამოსულიყო დღეს უკვე ცნობილი ავანტიურისტი მენშევიკი ზაქარია ჩიჩუა, მას პატარა ონში მოეწვია მენშევიკ-ბოლშევიკების გაერთიანებული კრება, კრებაზე ჩვენი ამხანაგი ლონგინოზ მასხარაშვილიც მიეწვია, რომელსაც კასა ჰქონდა ჩაბარებული. წაელო ექვსი ათასი მანეთი, ოც-ოცი თუმანი კი ამხანაგებისთვის დაერიგებინა და გაქცეულიყო უკან. ამხ. დანიელ რაზმაძისთვის და სხვებისთვის კი ეთქვა: „თავს უშველეთ, ალიხანოვი მოდის და დაგზოცავენო“. (ეს ის ზაქარია ჩიჩუა არის, რომელმაც 1921 წ. მენშევიკების გაქცევის დროს ასი ფუთი ქინაქინა გაზიდა საზღვარგარეთ ბათომიდან სხვა სიმდიდრესთან ერთად).

ჩვენი ყოფა-ცხოვრება საწალიკის მთის ერთ გამოქვაბულში.

რამდენადაც მახსოვს, იანვრის 16-ს 1906 წ. მე და ქიქია მალექსი კბილაძესთან ერთად გადავსწყვიტეთ რაზმით რაქაში დარჩენა და საწალიკის მთაში, ერთ გამოქვაბულ—კლდეში, თელანში დამალვა. აზრათ გვქონდა,—თუ ალიხანოვის რაქაში დაბრუნების დროს მიზანშეწონილად და საჭიროდ დავინახავდით, მთელი ჩვენი ძალით შეეტაკებოდით მას. ამ შემთხვევაში კრებულის კონფერენციის გადაწყვეტილების წინააღმდეგ უნდა წავსულიყავით. ჩვენი განზრახვა, ვფიქრობ, სწორიც იყო, რადგანაც ალიხანოვის დამსჯელი რაზმი მეტს სიმხეცეს და სიმკაცრეს ვეღარც კი ჩაიდენდა და მისი დამარცხება ალპანის კლდეებში ან ხოტევის ციხესთან ადვილი იყო.

ლამის თორმეტი საათი იქნებოდა, როდესაც თავი შევიყარეთ და საწალიკისკენ გასამგზავრებლად მზადებას შევუდევით ს. ხოტევეში ქიქია ქიქინაძის სახლში. ამ დროს შინ არავინ დაგვხვდებოდა ამხ. ლიზას ვარდა, რომელიც ჩვენ გველოდებოდა. მალე თუთხმეტამდე რაზმელებმა მოიყარა თავი. ესენი იყვნენ: ოსია გორდენიანი, საბა გურგენიძე, ალექსანდრე გურგენიძე, ალექსანდრე ჭელიძე, სიფო კობახიძე, ერმილე გურგენიძე, ვიკტორ კბილაძე, კიმოთე კბილაძე, სამსონ კბილაძე, ალექსი კბილაძე და სხვები. ამხ. აკაკი ბაქრაძეც მალე ამბროლაურიდან ჩვენთან ამოვიდა, მან არჩია თეოფილე კაკრიაშვილის ჯგუფს ჩამოშორებოდა და რაქაში ჩვენთან დარჩენილიყო. ვიცოდით აკაკი ბაქრაძეს მთაში ჩვენთან ყოფნა გაუძნელდებოდა, რადგანაც ავადმყოფი იყო, მაგრამ რაღას ვიზამდით,—მეტი გზა აღარ იყო. პორუილე გურგენიძემ, დანიელ რაზმაძემ, მიხა სოხაძემ, თეო-

ფილე „აკრიაშილმა, ლუკა პატარიძემ და ევგენი დვალმა სხვებთან ერთად თბილისის მთა უკვე გადაიარეს და გადაცმული სხვადასხვა ტან-საცმელებში თბილისისაკენ გასწიეს...

ამხანაგმა ქიქიამ იმ ღამესვე დააწმენდია რაზმელებს თოფები. ალექსი კბილაძემ ბანდულებიც (ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი ქალამნები) დაგვიშადა, თხილამურებიც დავამზადეთ. უთხილამუროდ მთაში წასვლა არ შეიძლებოდა, რადგანაც დიდი თოვლი იყო.

ამხ. ლიზას არ შეეძლო თოვლში საწალიკეში წამოსვლა, ამიტომ იქვე ახლოს მთის პირად მდებარე სოფელ ველევში გადავმალეთ ერთ ჩვენს კარგ ნაცნობ მოკეთეს ოჯახში—კონსტანტინე გოცირიძისას. ჩემი სახლი ს. წყადისში, თუმცა მთაში იმყოფებოდა, აქედან ადვილი იყო საჭიროებისამებრ ჩვენთან საწალიკეზე ამოსვლა, მაგრამ შინ აღარავინ გაჩერდა გარდა მოხუცი დედმამისა, რომლებმაც თავი გაიმეტეს. ჩემი ძმები პლატონი და იასონი იმალებოდნენ, რადგანაც იცოდნენ, რომ ალიხანოვის რაზმი მათაც დახოცავდა თუ რომ დაიჭერდნენ. ამიტომ არჩია ლიზამ ისევ ს. ველევში გადამაღვა.

ლამის სამი საათი იქნებოდა, როდესაც ალექსი კბილაძემ გამოგვადვიდა საწალიკის მთისკენ წასასვლელად. იმ ღამეს გვარიანად მოეთოვა. ვჩქარობდით, რომ ჩვენს გზაზე მდებარე სოფლები: ხოტევი და ქვემო თლული ღამით შეუძინევლად გაგვევლო. ჩვენი ასავალდასავალიც არ უნდა სცოდნოდა არავის. ვიცოდით ალიხანოვი გლეხებს მოძრაობის მოთავეთ და იარაღს მოსთხოვდა, ამიტომ ძლიერ ფარულად გავემგზავრეთ მთისაკენ, მხოლოდ ამხანაგმა ლიზამ იცოდა ჩვენი საწალიკეში წასვლა. ამხ. ალექსი კბილაძე გავგიძლვა თოვლში წინ, მის მიერ აღნიშნულ გამოქვაბულში თელანისაკენ. გავსცილდით თუ არა სოფლებს, შევეუდექით საწალიკის მთისკენ. მგზავრობა მეტად გასაჭირი შეიქნა: ხან ერთ ამხანაგს ჩაუვარდებოდა თხილამურიანი ფეხი თოვლში და ხან მეორეს. თხილამურები თუმცა ძლიერ გვშველოდნენ, მაგრამ სიარული თოვლში მაინც გასაჭირი შეიქნა: ხან ერთ ამხანაგს ამოვადრობდით თოვლიდან, ხან მეორეს. მეტად დავიქანცეთ, იშვიათი გაჭირვება გადავგვდა ამ მგზავრობის დროს. ღვინო გვშველოდა. ხოტევიდან საწალიკის გამოქვაბულამდე, ე. ი. თელანამდის, სულ ექვსი ვერსტი თუ იქნება, ზაფხულში სულ რაღაც ორი საათის სასიარულო გზაა ცხენით. ჩვენ კი ამ დღეს ღამის სამი საათიდან (ქიქიას ბინიდან) მოუხდით სიარულს ნაშუადღევის ორ საათამდის.

„აი აქ უნდა დავბინავდეთ“—გვითხრა ალექსიმ, მოგვიყვანა რა თელანში. ჩვენ, დაქანცულებმა, თოფები ჩამოვკიდეთ გამოქვაბულში

ამოსულ ხეებზე და იქვე ცოტა დროთი, სანამდე სულს მოვიბრუნებდით, ნაბდებზე წამოვწყვით.

რაქა. საწალიკის მთა. თელანი.

მაელ საქართველოში რაქის მაზრა, სვანეთის შემდეგ, პირველ ციხე-სიმაგრეს წარმოადგენს თავისი ბუნებრივი მდებარეობით. ყოველი მხრით შემოზღუდული არის ეს მაზრა უზარმაზარი მთებით და კლდეებით. აღმოსავლეთით ჰაეროვან სივრცეში აქვს მწვერვალი მიბჯენილი მამისონის მთებს. დასავლეთით მდინარე რიონს გაუპია შუაზე დროთა სრბოლაში უზარმაზარი მთები თოვლისა და ტეიშისა ჩაუხრამავს ორ სალ კლდეს შორის თავისი სავალი გზა, გაუქეთებია და შეუქმნია მხოლოდ ვიწრო გამოსავალი კიშკარი ტეიშის კლდეთა შორის სამხედრო ოსეთის გზით. ტეიშის სალი-კლდეები დასავლეთიდანვე გადადის თავისი მიმართულებით მაღალ დაბურულ ტყით დაფარულ გოგოლეთის მთისაკენ მთა-შავად წოდებულისა და აქედან კი ნაქერალას უღელტეხილი ხომ ვიწრო კიშკარს წარმოადგენს მაღლობზე იმერეთის დედა ქალაქ ქუთაისიდან. შორაპნის მაზრიდან შემოსასვლელს ნაქერალას ქედის უმაღლეს მწვერვალის გაგრძელებულ ქედს წარმოადგენს ჩრდილოეთით საწალიკის მთა. სამხრეთით რაქის მაზრას ხომ ზამთარში გადუვალი მთები უძევს, სამხრეთით—სვანეთის მთები—კავკასიონის მთები, თავიანთი მაღლობებით: იალბუხით, ურჩბათი, შხარათი და სხვებით. ამნაირად რაქაში ბუნებრივი სიმაგრე არის საომარ ტენიკის განვითარებისათვის. რასაკვირველია, ამნაირ სიმაგრეებს მაინცდამაინც გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს ბრძოლის დროს, მაგრამ 1905 წელს,—ჩვენ ჩვენი რაზმით შეგვიძლია თამამად ვსთქვათ, ალიხანოვის პლასტუნებს, თუ მოვისურვებდით, კლდეებში და ხრამებში ჩავყრიდით იმ მცირე საომარი იარაღების საშვალეებითაც, რომლიც ჩვენ გაგვანდა. ტეიშის კლდეებში, თუ გინდ ნაქერალას კიშკარში ორი სამი ბომბით ალიხანოვის რაზმის დამარცხება შეგვეძლო. საწალიკის მთით ზამთრობით ხომ არავითარ ძალას არ შეეძლო გადმოსულიყო იმერეთიდან.

საწალიკის მთა, ნაქერალას მთის გაგრძელება, არის ყველაზე უფრო მაღლობი იმერეთსა და რაქას შუა სამძღვრათ წოდებული, საწალიკის მთის მიდამოებიდან მშვენიერი პანორამა ეშლება თვალწინ ყველა მათ, ვინც კი მოისურვებს ამ მშვენიერი მთის ნახვას. აქედან დასცქერით მთელ იმერეთს, გურია-სამეგრელოს თავიანთი ლიხის და აქარის მთავრეხილებით. დასცქერით თავს აგრეთვე მთელ რაქა-ლენხუშის მაზრებს მთელი მისი სიგრძე-სიგანით, გასცქერით

შორს ნათლად მთელ კავკასიონის მთებს—იალბუჯის სიმაღლეს, უჩბას, შახარას, ყაზბეგს, შოდის მთას, კატი-წვერას და თითქმის კავკასიონის მთების ყველა მწვერვალებს.

საწალიკის მთა ზამთრობით დიდი თოვლით იფარება ხოლმე. თებერვალ-იანვარში მთაზე გადასვლა თითქმის შეუძლებელი ხდება, ხშირათ არამც თუ ადამიანი, ჩიტიც ვერ გადაფრინდება ზამთრობით საწალიკის მთაზე, ამბობს ხოლმე ხშირათ ჰიპერბოლურათ, გაზვიადებით, რაქველი გლეხი. სწორეთ ამიტომ იყო, რომ ჩვენ მივიღეთ ალექსი კბილაძის წინადადება თავი შეგვეფარებია ამ მთაში, სახელდობრ, „თელანში“. გამოქცეული „თელანი“ ერთ მივარდნილ საწალიკის მთის ვაკე გორაზე მდებარეობს. მისი ნახვა არ შეიძლება, თუ რომ გულდაგულ არ ჩავა კაცი ვაკე-გორაზე ჩაღრმავებულ ფართე ორმოში, სადაც ერთ დროს თელას ხეები იყო აზრდილი, რისთვისაც „თელანი“ დაარქვეს რაქველებმა. რაქიდან ამომსვლელისათვის თელანი დაფარულია ნაშენისებური დიდი გაგრძელებულ კლდით, რომლის შუაში გამოქცეული ძნელი მისაგნებია. იმერეთიდან არავინ დაიძრებოდა ისე, თავს ვერავინ წამოგვადგებოდა, კაზაკები ხომ სულ ვერ გაბედავდნენ იქ ამოსვლას თოვლის სიდიდის გამო, ან კიდევაც რომ დაგვეცემოდნ თავს, მაინც ვერაფერს დაგვაკლებდნენ ამ ბუნებრივ კლდეების სიმაგრეებში. ჩვენ კი აქედან ყოველ დღე შეგვეძლო თვალყურის დევნა ალიხანოვის დამსჯელი რაზმის თარეშისთვის და თუ რომ გადავსწყვეტდით, რომელი მხრიდანაც გვინდოდა თავს დავესხმოდით მტერს მთებიდან წამოპარვით.

აქედით თუ არა თელანში, მაშინვე შეუდგქით ღამის გასათევი ბინის მოწყობას. პირველად ვშიშობდით, რომ თოვლის ქვეშ არ მოექცეულიყავით, რაც განაც საწალიკეზე ცხოვრება გამოქცეულში იანვარ-თებერვალში პირველი მაგალითი იყო რაქაში. არავისგან არ გავგეგონა, რომ ზამთრობით ვინმე საწალიკის მკაცრ ბუნებას შეგუებოდეს და აქ ეცხოვროს ნადირივით, ან ღამე გაეთიოს და თოვლისაგან დაუმხრჩვალა გადარჩენილიყოს.

„აბა სამსონ და ბიქტორ“—მიაძახა ალექსიმ თავის ძმებს—ჩვენ რახმელებს; დაფაცურდეთ, კარავი მალე მივაშენოთ გამოქცეულ კლდეს და შეშაც დღისით მოვიტანოთ, თორემ ხომ იცით,—ერთი რომ დაუბეროს ბუქმა ამ ორმოს თოვლით მთლად აავსებს“.

დაფაცურდით ყველანი: ზოგი შეშის წიკვას შეუდგა, ზოგმა ჩვენგანმა გამოქცეულ კლდეში ქვები დააგროვა; ამხ. საბა გურგენიძემ და სიფო კობახიძემ ხელად მიაშენეს გამოქცეულ კლდეს ორი ქვის კედელი ფართე კარებით. გამოქცეულში მშრალი ნიადაგი

იყო, დაფინეთ ნაბდები, თოფებიც იქვე კლდეში ქვებზე ჩამოვკიდეთ. მალე ცეცხლიც გავაჩაღეთ. ცეცხლის ალი არავის უნდა დაენახა—სოფლიდან ვერ დაინახავდნენ, რადგანაც კვამლი გამოქვავებული პირდაპირ ზევით კი არ აღიოდა, არამედ კლდის გვერდებზე შემწნევლად იფანტებოდა. ასე რომ, ბინა კარგი და მოხერხებული გავიკეთეთ, თუ რომ სიცივეს და ყინვას შევეგუებოდით.

პირველ დღეებში ცუდი ამინდი დაიქირა. თოვდა ღამ-ღამობით ხშირად. ყოველ დღე სამ ოთხ ოთხზე შემას ვამზადებდით, დრო ბევრი გვქონდა თავისუფალი. გავაკეთეთ ოთხი გვერგვი (წნელისაგან დაწნული გვერგვი) დავტვირთავდით გრძელი შეშით და ვაცოცებდით მთა-გორებიდან თოვლზე, შეშიან გვერგვზე ამხანაგები ზედ დავეჯდებოდით ხოლმე და ისე ჩამოცოცდებოდნენ თავქვე ძირისაკენ, ამხანაგი საბა ხშირად გვამხიარულებდა ხოლმე, „ბურჟუეზო აირდაირიეთ, პროლეტარებო კი შეერთდით“-ო, ამბობდა ხშირად სიმღერით საბა.

ყველანი მხიარულ გუნებაზე დავდექით ორი სამი დღის შემდეგ. დაღვრემილობას გრძნობდა მხოლოდ აკაკი ბაქრაძე; იგი ქლექით იყო ავად და შიშობდა არ გაცივებულიყო. მას თითქმის მუდამ კარავში ვტოვებდით, არც შეშის საზიდავით მიგვყავდა, არც სანადიროთ. ნადირობასაც მალე მივყავით ხელი. მახსოვს ამხანაგმა ქიქიამ ერთ დილას შავი მელა მოჰკლა. ალექსი კბილაძეს ძლიერ გაეხარდა მელის მოკვლა, წამოიკიდა ზურგზე და წავიდა ს. თლულში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამხ. ალექსის სოფლიდან მოჰქონდა სურსათი. ის კვირაში ერთხელ თავის სოფელში, ქვემო თლულში, გატენიდა ხალხს პურებით, ყველით, ლორით, ქათმებით, წამოიკიდებდა ზურგზე, დაიკრავდა თხილამურებს ფეხებზე უკულმა, რომ გლეხებს ფეხის კვალი არ გაეგოთ, თუ საით მიდიოდა, წამოიყვანდა მწვერმედებრებს, ვითომდა საკურდღლოთ მიდიოდა და მოჰქონდა ამნაირად საჭმელი თელანში. ალექსი დიდი კონსპირატორი იყო და მოხერხებული მუშაკი. ბოქაულ ასლან კვიტაშვილმა იცოდა, რომ ალექსი კბილაძე ახალთაობის იყო, მაგრამ ალექსის მოქმედებას არ თვლიდა საშიშრად. ალექსიც მოხერხებულად ეპყრობოდა მას. კვიტაშვილი ვერც კი მიხვდა ალექსი მისი იყო თუ ახალთაობისკენ. ალექსი კბილაძე ძლიერ ერთგული და თავდადებული კაცი იყო ჩვენთვის.

თელანში ცხოვრებას მალე შევეგუეთ, ცოტათი უწყლობა გვაწუხებდა, თუმცა ერთ ხრამში ახლოს წყაროც მოვსძებნეთ. ხშირად კი თოვლს ვადნობდით და ესვამდით. ერთ დღეს იმისთანა კარგი

ამინდი დადგა, რომ თოვლის წყალით თავიც კი დავიბანეთ. მახსოვს ერთი ცუდად გატარებული ღამეც. ღამ-ღამობით ვმორიგეობდით, ვდარაჯობდით, რომ ცეცხლი არ გაგვქრობოდა, ან კარავს არ წაჰკიდებოდა.

ერთ ღამეს, სწორედ მაშინ, როდესაც მე შემხვდა მორიგეობა, ცეცხლმაც აღარ მიშველა და ორი მტკაველი მეტი დამათოვა: გამოვეხვიე თუ არა თავიან ფეხებიანათ ჩემს გრძელ ნაბადში, რომელიც საგებათ მყოფნიდა და სახურავადაც, გაჩაღებულ ცეცხლის წინ თოვლის ნაპირად ჩავწევი.—იმ ღამეს ძლიერ თოვდა. არ მეგონა, თუ ცეცხლის სიმხურვალეს თოვლის ნაფლეთები გაუძლებდა და ბარაქიანათ ჩვენი კარვის წინ მოთოვდა. ჩამძინებოდა, ჩემ თავზე მალე ორ მტკაველზე მეტი თოვლი დაეთოვა. ეს ვერ გავიგე, რადგანაც თოვლის ქვეშ თურმე ადამიანი სიცივეს ვერ გრძნობს, თუ რამე მშრალით არის დაფარებული. ნაბადი კი ამ შემთხვევაში დაუფასებელი რამ არის. ვერც გავიგებდი, რომ ამხანაგ ქიქიას და საბა გურგენიძეს არ დაეწყით ლაპარაკი გათენებისას. ამხანაგებო! რუჯის სუნი არის, ვგონებ ცეცხლი წაგვეკიდა ნაბდებზე. ხმა მომესმა, გამომეღვიძა, მაგრამ სული გავკმიდე თოვლ ქვეშ: ვითომ ხმაურობა სრულიადაც არ მესმოდეს.

შამშე ხომ არ იწვის, კაცო, დაიძახა ოსია გორდენიანმა. სწორედ მაშინ შევშმაშურდი, მივხვდი, რომ ჩემს თავზე და ტანზე დიდი თოვლი დევს, ფეხებთან ჩემს ნაბადს ცეცხლი წაჰკიდებია. კიდევ კარგი, რომ ჩოხას არ მოეკიდა (ჩოხით ვიწექი), ამოვძვერი თოვლიდან, გავრეკე ნაბადი, ვნახე, მტკაველ ნახევარზე მომწვარიყო ჩემი გრძელი ნაბადის, „ღამის გამთენებლის“ მთელი კალთა. ამხანაგებმაც გამოიღვიძეს: ერთბაშად სიცილი ასტეხეს: „ეგ შენ, ამხანაგო შამშე, აქებდი შენ ნაბადს, ეხლა კი, სათავეით რომ მოგვეცე ამ ჩემ მოკლე ნაბადშიც აღარ გაგიცვლი“—მითხრა ამხანაგმა სიფო კობახიძემ.

— ჰე, ეხლა რალა გაეწყობა, ნაბადს რალას დავეძებ, კიდევ კარგი, რომ არ დავიწვი“, წავილაპარაკე მეც სიცილით. აბა საიდან დაიწოდი, როდესაც ნახევარი არშინი თოვლი გეყარა თავზე, წაილულულა დაცინვით საბა გურგენიძემ, „გოდორათ“ წოდებულმა: შე გოდორა, შენა, რალას ახელე, შამშეს თავის დარდი ეყოფა“ წამოიძახა ქიქიამ, მაგრამ მე ისე კარგად შემოვჭერი, ისე კარგად შემოვაკობტავებ მის ნაბადს, რომ ყველა ჩვენ ნაბდებს მაინც აჯობებს. ამხ. ქიქიას როგორც კი მოუკრავს თვალი ჩემი ნაბდისთვის, უფიქრია: მტკაველ ნახევარზე თუ შემოვჭერთ, ნაჭრებში კარგი თოვის

ბუდეები გამოვო, და სწორეთ ამიტომ მომცა პირობა მას გამოე-
 კოხტავებია ჩემი ნაბადი. მეც დავეთანხმე, რადგანაც შემოუჭრელად
 მართლაც აღარ ვარგილო, უშნო იქნებოდა. კიქიამ შემოჭრა თუ არა
 ორ მტკაველზე ნაბადა, მეორე დღესვე ორი მშვენიერი თოფის ბუ-
 დეები შეკერა, შემდეგ სიცილით მეუბნებოდნენ: ყარაულად აწ შენ
 აღარ ვარგიხარ, აღარ დაგაყენებთო, ამ ერთხელ კი კარგი საქმე
 მოგვევიდა შენ რომ დაგაყენეთ და გადარაჯეთო.

ერთი კვირის განმავლობაში მე აღარ დაუყენებიათ ამხანაგებს,
 დღისით კი შემზვდა კარავის დარაჯობა, როდესაც ყველა ამხანაგე-
 ბი შეშის მოსატანათ წავიდნენ, მე დამტოვეს გამოქვამულში წაძინე-
 ბული. ამ დღეს დარაჯობა ჩემთვის საოხუნჯო საქმე შეიქნა. საქმე
 შემდეგში იყო: ათი დღის განმავლობაში ტიკით თელანში ალექსის
 მიერ მოტანილი ღვინო გამოგველია. უღვინოთ პურის ქაჩა კი ძნე-
 ლი იყო. მაგრამ რას ვიზადით! მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ დავად-
 გინეთ ინჯრაზე თვითეულს სამ კიქაზე მეტი არ დაელია—ღვინო
 მაინც მალე შემოგველია.

ბუნებამ ხელი შეგვიწყო. ერთ ღამეს ძლიერ მოიწმინდა, მთვა-
 რე ამოვიდა, საწალის დიდი თოვლით დაფარული მთა-გორები
 მთვარის შუქზე დღესავით უყურებდნენ, თოვლიც გაიყინა, ასე რომ,
 იმ ღამეს უთხილამუროთაც შეიძლებოდა თოვლზე სიარული მთებში.
 ამხანაგმა ალექსიმ მთვარიან ღამეში საგზალი კარგი ამოგვიტანა,
 გაზეთებიც ეშვინა სადღაც და ისიც მოგვიტანა, მაგრამ გულ-დაწ-
 ყვეტილი გვითხრა როდესაც ვიხშმათ დავჯექით: ამხანაგებო, ღვი-
 ნო კარგი ვიშოვნე, ტიკში ჩავასხი, მაგრამ უნდა გითხრათ სიმართ-
 ლე, წამოღება დამეზარა, ვერც ამოვაწევდი ის ტიკი რომ წამო-
 მელო.

მეტი სადარდელი თუ არაფერი გაქვს ჩემო ალექსი, უბასუხა
 საბა „გოდორამ“, ღვინოს, თუ გსურთ, ხვალ დილამდის ორ ჩაფს გა-
 ვაჩენ—აი აქ, ამ კლდეში. ჩვენ საბას სიტყვები მასხრობად მივიღეთ.
 რას ვიფიქრებდით, თუ საბა გურგენიძე თავის სიტყვას სისრულეში
 მოიყვანდა. ვახშმის გათავებამდის საბა სიფო კობახიძეს რაღაცას
 ეჩურჩულებოდა ყურში. თუ რა გეგმას იმუშავებდნენ საბა და სიფო
 ამ მთვარიან ღამეში ღვინის გასაჩენად, ეს ჩვენ არ ვიცოდით. დი-
 ლით აღრე, როდესაც ჩვენ გამოვიღვიძეთ ორ ფუთიან ღვინით
 სავსე ტიკზე ჩვენს კარავში ორივე ამხანაგს საბას და სიფოს—თა-
 ვები მიედოთ და მაღიანათ ჩასძინებოდათ.

ნავახშმევს დავაგეთ ჩვეულებრივად ნაბდები და ცეცხლის პირს
 ჩამწკრივებით დასაძინებლად წამოვეყარეთ. საბა და სიფო კი გა-

ნაგრძობდნენ მუსაიდეს. ჩვენი ძილის დროს საბას და სიფოს გადაუწყვეტიათ სიაფელ წყადისში წასვლა იმ ღამესვე მამა ჩემ კოსტა ლეჟაეს სახლში და კიდევაც წასულიყვნენ. საბა გურგენიძე კარგათ იცოდა კოსტა მამა ჩემის ქურ-მარანი. არა ერთხელ ამოუღია საბას ჩვენსას ღვინო. შუალამისას ჩაუვლიათ საბას და სიფოს სოფელი სხარტალი ისე, რომ მათი ამ სოფლად გავლა ძალუღესაც კი არ შეუტყვიათ. ჩაუვლიათ ჩვენი სოფლის თავზე მდებარე ნაძვნარის ტყე ნაორთმევით წოდებული და შესულან ჩვენს ეზოში იმ ადგილზე, სადაც ღვინით სავსე ქურები იყო მიწაში ჩამარხული. მათი წყადისში შესვლა არავის გაუგია, მთელი სოფელი ღრმა ძილში ყოფილა. ამ დროს მოუხდიათ ქური, ორ ფუთიანი ტიკი გაუესიათ, წამოუკიდიათ ზურგზე შეცვლით ხან ეროს, ხან მეორეს და გათენებამდის თელანში ამოუტანიათ. კოსტას და ჩემს ძმებს იასონს და პლატონს ეს „ქურდობა“, გვიანამდის არ შეუტყვიათ, მათ რომ ჩვენი მდგომარეობა სცოდნოდათ, მგონი მთელ ქურ ღვინოსაც კი გამოატანებდნენ, მაგრამ ჩვენი საწალიკეზე ყოფნა არავას არ უნდა სცოდნოდა გარდა ლიზასი. სიფომ და საბამ გამოიღვიძეს თუ არა, გვიამბეს რა გასაქირი ნახეს იმ ღამეს. დავსხედით საუზმეთ. სიფომ წინადადება შემოიტანა ინჯრაზე სამი ჭიქის მეტი არავის დაეღია, რაც ერთხმად გავიდა; გადაწყვეტილებას მტკიცედ ვასრულებდით ხუთი დღის განმავლობაში, შემდეგაც შევასრულებდით—მე რომ არ დამერღვია ეს შემთხვევით.

ერთ დღეს დილით ადრე ყველანი ჩემისა და აკაკი ბაქრაძის გარდა შეშის მოსატანად წავიდნენ. მე კვლავ დარაჯათ დამტოვეს. ამხანაგი აკაკი ავადმყოფობას თანდათან გრძნობდა. იმ ღამეს მას სისხლიც ერწყია, ნაფურთხითაც ჭკვის კედელი გაეწითლებინა. მე ეს ამბავი არაფრათ მიამა, რადგანაც ჭლექის დიაგნოზი დაუსვი და ვშიშობდი სხვა ამხანაგებსაც არ გადადებოდა. ამხ. აკაკის გავუშინჯე ფილტვები, პროცესი ორივე მხრით დაწყებულყო, მაგრამ იგი მაინც დავარწმუნე, რომ საწალიკის ჰავე მას მოუხდებოდა თუ კი არ გაცივდებოდა და საქმელით ხელს შეუწყობდით.

აკაკის ისიც აუხსენი, თუ როგორ იბრძვიან ჩვენს სხეულში ფაგოციტები და მიკრობები. აქაც კლასთა ბრძოლა ხომ არ არის ამხანაგო შამშე, მითხრა სიცილით აკაკიმ. „სწორეთ კლასთა ბრძოლას წააგავს—ვუბასუხე მე. რომ ჩვენს სხეულში ფაგოციტები არ გამოძვრებოდნენ ხოლმე სისხლის მილებიდან და იმ წამს არ ებდღვნებოდნენ მიკრობებს, რომელსაც ჩვენ შევისუნთქავთ, შევიტანთ სხვა და სხვა საშუალებებით, ჩვენ სხეული, ვგონებ, ერთ დღეს მოგვისპობდნენ

სიცოცხლეს კაცობრიობის უძლიერესი მტრები—მიკრობები,—აი კოხის ჩხირებსაც, კლექის ბაცილებსაც გარს შემოერთყმინა ხოლმე რა წამს იგინი ჩვენი სხეულის რომელიმე ორგანიზმი დაბინადრდებოდა და ხშირად ჩაახრჩობენ, მოსპობენ, დასძლევენ და ორგანიზმს სიკვდილისაგან გადაარჩენენ, ამიტომ არის საჭირო წმინდა ჰაერი და ჩვენი ყარაულების თეთრი სისხლის ბურთულების გამრავლებით გაძლიერება.

ეს მართლაც პროლეტარიატის ბრძოლას წააგავს, მითხრა აკაკიმ, როგორც ჩვენს სხეულშიაც ყოფილა ორ მოწინააღმდეგე ელემენტებს შორის ბრძოლა. ეს ასე არის, ვუთხარი მე, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ სოციოლოგიურა კანონები განირჩევიან ფიზიოლოგიურა კანონებისაგან. ჩვენი კლასი, დაჩაგრული პროლეტარიატი ცხოვრების აუცილებელი კანონით უსათუოდ გაიმარჯვებს. ეს რომ აღ ვიცოდეთ, მაშინ ჩვენს ბრძოლას ხომ აზრიც არ ექნებოდა, ჩვენს ორგანიზმში კი ხშირად კოხის ბაცილები გაარღვევენ ხოლმე ფილტვებში ბრძოლის ფრონტს, სძლევენ ფაგოციტებს და ლუპავენ ორგანიზმს.

მუსაიფის დროს ამხანაგი აკაკი კარგ გუნებაზე დადგა, დაბოლოს ჩემ მიერ უკბათ წარმოთქმულმა სიტყვებმა კვლავ ჩააფტქრეს. ალბათ გაიფიქრა,—ვაი თუ კოხის ჩხირებმა სძლიოს ჩემს ერთგულ დარაჯს ფაგოციტებს და სიცოცხლე მომისპონო. რაღაი გაეაშხნე დაბოლოს უცაბედად წარმოთქმული სიტყვებით აღარ უნდა დამეშინებია, მაგრამ ლაპარაკი გვქონდა ბუნების მეტყველებაზე და მეც ელაპარაკობდი მართალს. სჯობდა კი სისხლის ბურთულებზე ან ფაგოციტებზე ლექციის წაკითხვის ნაცვლად სხვა თემა გამოგვეჭებნა; შევწყვიტეთ თუ არა ბაასი, ორივემ იქვე წავიძინეთ. თავი ტიკზე მიმედო და ისე წამძინებოდა. გამომეღვიძა თუ არა, ტიკის მასრა შიგ ხახაში მომხვდა, მეც გამახსენდა, რომ ტიკში შავი ღვინო იყო. გადაწყვეტილება, (რომ სამი ჭიქის მეტი არ გვესვა ღლეში, დავივიწყე), მოვსწიე მასრით ღვინო, აკაკიმაც გამოიღვიძა, მას ჭიქით დავალევინე და ორივენი კარგ გუნებაზე დავდექით. ამის შემდეგ დიდი დრო არ გასულა და ამხანაგები მთის მწვერვალიდან დაეშვენ შეშით ჩვენი კარვისაკენ, შეშა ბლომად მოიტანეს, ყველა ამხანაგები თოვლში ამოგლაგნილი მოუსხდნენ ჩანელებულ, თუმცა დანაკერცხლებულ ცეცხლს; მე და აკაკიმ სიჩუმე ვარჩიეთ, რაც დარღვეულ იქნა ალექსი კბილაძის მიერ. მან სიცილით წამოიძახა: ამხანაგებო, შამშეს მადლი მოვისხით, რომ აქ დავტოვებ სადარაჯოთ, ღვინო რაც დავაკელით, ყველა აინახლაურა, შეხეთ როგორ შეწით-

ლებულან; ამხანაგებმა ყველამ ერთბაშით შემოგვხედეს, მიხედნენ რა-შიაც იყო საქმე. ბევრი იცინეს, სიცილი არ მაკმარეს, ერთხმად დაადგინეს ოთხი დღის განმავლობაში ჩემთვის დღეში თითო ჭიქის მეტი ღვინო არ დაეღვინებიათ, რაც აასრულეს.

ამ დღიდანვე ამხანაგებმა დავადგინეთ დღეში სამი საათი მაინც გვემცადინა. მე პირადად დამავალეს ლექციების კითხვა მეცნიერულ სოციალიზმზე, კლასთა ბრძოლაზე, ხანდისხან ფიზიოლოგიურ საგნებზედაც. უფრო ხშირად ვკითხულობდით წიგნებს კოლექტიურათ და უხსნიდით ამხანაგებს. მეტად დაინტერესდნენ ამხანაგები ენგელსის ფილოსოფიით „ანტი-დუშინგით“. „კომუნისტური მანიფესტი“ ხომ ზებირათ შევასწავლეთ. გარდა ამისა ამხანაგებმა წაიკითხეს ბელლამის „ასი წლის შემდეგ“ „სოციალური რევოლუცია“ და „სოციალური რევოლუციის მეორე დღეს კაუცკის, აგუარული საკითხი, ბელტოვის—საკითხისთვის მონისტური შეხედულება ისტორიაზე და სხვ. ჭიქია ზოგჯერ ცალკე წაიკითხავდა ხოლმე გორკის რომელიმე თხზულებას და შინაარსს უყვებოდა შემდეგ ამხანაგებს. ერთი სიტყვით, დრო ბევრი გვქონდა და ბევრი წიგნებიც გადავიკითხეთ. საბა გურგენიძე მეტად გახარებული იყო მეცადინეობით, მან წერა-კითხვა არ იცოდა. აქ ჭიქიამ მას ანბანი შეასწავლა. მკითხველთ გულდასმით უგდებდა ყურს, „კომუნისტურ მანიფესტის“ შესწავლის შემდეგ საბა უფრო ხშირად იმეორებდა ხოლმე: „ბურჟუეზო აირ-დაირიეთ, პროლეტარებო კი შეერთდით“.

**გენერალ ალიხანოვის მიერ ცეცხლითა
და მახვილით რაქა-ლეჩხუმის დაპყ-
რობა და განადგურება.**

მსოფლიო ისტორიას მრავალი ბარბაროსი, მხეცი, სისხლის მსმელი ტირანი ახსოვს. ალიხანოვ ავარიელი თავისი მხეცური მოქმედებით საქართველოში არც ნერონს, არც ივანე „გროზნის“ (მრისხანეს) და არც სხვა „გმირებს“ ჩამოუვარდებოდა. დამარცხდა თუ არა მოსკოვში 1905 წ. დეკემბრის რევოლუცია, მეფის ჯალათებმა იწყეს თარეში ქალაქებში და სოფლებში. გახეცეხული ნიკოლოზის ტახტის ერთგული დარაჯნი ეძებდნენ ყოველ კუთხეში ახალთაობის მესვეურთ, პროლეტარიატის და გლეხკაცობის თავდადებულ მებრძოლთ.

საქართველოს აოხრება-განადგურება, ცეცხლითა და მახვილით დაპყრობა თავს იდევ ნიკოლოზის ერთგულმა ტირანმა გენერალმა ალიხანოვ-ავარიელმა. ალიხანოვმა გარს შემოიკოიბა ქართველი გე-

ნერლები და ოფიცრები, რომლებიც ერგულათ ასრულებდნენ მის ყოველ განკარგულებას. ალიხანოვმა გასცა ბრძანება პირველად დაეპყროთ რკინის გზა, მოძრაობა აღედგინათ და გზა-გზა გლახობა გაენადგურებინათ. აღმოსავლეთ საქართველოში გლეხების აწიოკება, რევოლუციონერების ამოჟლეტა, ქალების გაუპატიურება თავს იდევს სხვებთან ერთად გლეხებას მოსისხლე მტრებმა, გორის მაზრის მემამულეებმა, შავრაზმელების მეთაურებმა თავადებმა გენერალ-ლეიტენანტმა ამილახვარმა და გიორგი ამილახვარმა. დასავლეთ საქართველოში კი ალიხანოვის მოწინავე დამსჯელ ეშელონებს ხელმძღვანელობდა და გავრილოვთან და კრილოვთან ერთად გამოეცხავნენ გლეხების ასაოხრებლათ და რევოლუციონერების დასატუქსავათ სვანეთის თავადი, ერთ დროს რაჭის ყოფილი მაზრის უფროსი, ვიცე გუბერნატორი ჯანსუყ დადგეშელიანი და იმერელი გაკოტრებული თავადი პოდპოლკოვნიკი ბესარიონ ჩიქოვანი.

ალიხანოვის მოწინავე რაზმმა მცხოვრებთა განადგურება, დაწვა აწიოკება პირველ იანვარს იწყო ხაშურიდან შავ ზღვამდე, ხაშურში პირველ და ორ იანვარს გაანადგურეს დუქნები და კერძო სახლებიც. რკინის გზაზე მიმოსვლა აღადგინეს ამ დღეს ლიხის გვირაბამდის. ეშელონი ბესარიონ ჩიქოვანის მეთაურობით გაემგზავრა იმერეთისკენ. ალიხანოვის რაზმი შიშობდა სურამის გვირაბში გასვლას, მოელოდნენ წითელ რაზმელებთან გვირაბის გასავალში შეტაკებას მართლაც, შესაძლო იყო აქ ალიხანოვის რაზმს წითასთან თავს დავსხმოდით, განზრახვა გეჟონდა ჩამოგვეგრია წითის გვირაბი, მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ დირექტივების ნომცემი იმ დროს ნოე ჟორდანიას იყო. მას შესჩერებოდნენ მთელი ორგანიზაციები, თუ რას იტყოდა ამ შავბნელი რეაქციის დროს. თუმცა, როგორც ზევით ვსთქვი, დეკემბრის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ნიკოლოზის ჯარს დიდხანს ვერ გაუძლებდით ჩვენი ტეხნიკური სამზადისით და იარაღით, მაგრამ რევოლუციონერების მიერ გულგრილათ ცქერა იმ უბედურებისა და სისხლის ღვრისა, რომელიც ამ დროს ალიხანოვ-ავარიელის დამსჯელმა რაზმმა ჩაიდინა, დასაშვები არ იყო. გზა-კვალ აბნეულმა, რეაქციის ტალღებით შეშინებულმა დარეტიანებულმა ნოე ჟორდანიამ მოქმედების გეგმა აურია სამხედრო რევოლუციონერულ შტაბებს: „წინააღმდეგობა არ გაუწიოთ ალიხანოვის რაზმებს, შეუშვით, თორემ პლასტუნები ქვას ქვაზე არ დასტოვებენ, მთელ გლეხობას ააწიოკებენო“ — იძლეოდა ნოე განკარგულებას. მახსოვს ამ განკარგულებამ თელავშიაც მოაღწია ჩვენთან, რამაც ძლიერ ცუდ გუნებაზე დაგვაყენა. ალიხანოვის დამსჯელი

რაზმი უხიფათოთ გამოვიდა ლიხის გვირაბში. შვიდ იანვარს დასწევს ხარაგოული, რადგანაც ეს ადგილი რევოლუციონერების ბუდეოთივლებოდა, რეა, ცხრა და ათ იანვარს დაბა ყვირილის განადგურებას მოუწოდენ. ყვირილაში, ზოგორც ვიცით, ჩვენი წითელი რაზმი თავს დაესხა ნიკოლოზის სალდათებს, აყარა იარაღი, შეტაკების დროს მოჰკლეს ამხ. სტურუა. ეს ამბავი კარგათ იცოდა ალიხანოვის მოწინავე რაზმმა ბესარიონ ჩიქოვანის მითითებით, იცოდნენ აგრეთვე, რომ ყვირილის ხაზინიდან წაღებულ იქნა ორასი ათასი მანეთი, ამიტომ ზესტაფონი მტარვალებს არ გამორჩებოდათ. ჩიქოვანის კარნახით გადასწვეს სულ ერთიანად ბანკიც და სტამბაც კი აღარ დაუტოვებიათ დაუმწვარი. ნაძარცვით პლასტუნები გახარებულნი სამტრედიისკენ გაემგზავრენ. აჯამეთის და სვირს შუა დღეღვატთა მატარებელზე რამოდენიმე ამხანაგი დახოცეს. გაძარცვეს და დასწვეს ქუთაისში ათ-თერთმეტ იანვარს 30 დუქანი, დასწვეს სამტრედიასში ჩვიდმეტ იანვარს რამოდენიმე დუქანი. ოზურგეთში შევიდა 12 იანვარს პოლკოვნიკ კრილოვის რაზმი და იმ ღამესვე წაუკიდეს ქალაქს ცეცხლი. დასწვეს ქიათურა. 12 იანვარს დღისით პლასტუნები და ჯარისკაცი საჩხერეშიც ავიდნენ. საჩხერის წარჩინებული ყოფილი გუბერნიის თავად-აზნაურები და წინამძღოლი თავადი სიმონ გიორგის ძე წერეთელი ამ დღესაც ჯარს მოწიწებით დასინანულთ შეეგებენ. შეეგებების თანავე მათი თხოვნა იყო ხალხი არ აეწიოკებინათ და თანაც აღუთქვეს ასრულება ჯარის მოთხოვნილებებისა, ჯარის უფროსმა მათ სამი საათის ვადა მისცა. ამ ხნის განმავლობაში მოითხოვა წარმოედგინათ პროპაგანდისტები, რაზმელები, თოფები, ზესტაფონის ხაზინიდან გატანილი ფული და სხვა. ალიხანოვის ბანდამ კარგად იცოდა, რომ თავადი სიმონ წერეთელის კრებული სამ საათში ამ მოთხოვნილებებს ვერ დააკმაყოფილებდა, არც შეიძლებოდა ასრულება. 12 საათზე პლასტუნებმა იწყეს თარეში, წაუკიდეს ცეცხლი მცხოვრებლების სახლებს და გადასწვეს. ერთი ნაწილი ჯარისა გავიდა ქორეთის საზოგადოებაში, სოფ. კალვათას მოუკიდეს ცეცხლი, რამოდენიმე გლეხის სახლი დაძარცვეს და გადასწვეს. მეორე დღეს, 13 იანვარს, დილით ჩაიარეს სოფ. დარკვეთში და აქაც გადასწვეს გარსია, საჩინო, ივანე, ვასილ და გოგია ჯიშკარიანები და რამოდენიმე სხვა გლეხების სახლ-კარი. სოფელ ხალიფაურში დასწვეს გლეხები სამი კომლი გაფრინდაშვილები და ამავე სოფელში შეიპყრეს და მოჰკლეს სამი ჩვენი ამხანაგი რაზმელები. საჩხერის ახლო-მახლო მდებარე სოფლების გადაწვის შემდეგ საჩხერეში დაბანაკდა ასეული საპიორთა ყაზახის პოლკისა

თავისი მეთაურებით. ეს ყაზახები თვითნებობით ხშირ-ხშირათ და-
 ნავარდობდნენ სოფლებში ხორუნის მეთაურობით, სძარცვავდნენ
 გლეხებს და ქალებს აუპატიურებდნენ. სოფ. სარევეში თებერვალში
 გადასწვეს გლეხების აბრამაშვილების სახლ-კარი. სოფ. სარევეკის გლეხ-
 კაცობას რომ თავი დაეღწია აწიოკებისაგან, ყაზახებს წარუდგინეს
 როგორც წითელი რაზმელი, გლეხი პავლია აბრამაშვილი. პავლიამ
 ყაზახების უფროსი მოატყუილა იმ მოსაზრებით, რომ თავი სიკვდი-
 ლისაგან გადაერჩინა, შეპირდა რომ იგი მათ თოფებს მოუტანდა და
 მათ ჩააბარებდა, მაგრამ გაუშვეს თუ არა, პავლია იმ დღესვე გა-
 დაიშალა. ყაზახებმა გაიგეს თუ არა პავლიას გაქცევა, დასწვეს მისი
 სახლი, რადგანაც გლეხებმა ველარც კი მოახერხეს პავლიას მოძებნა
 ან როგორ ჩაუვარდებოდა პავლია გლეხებს ხელში, მან კარგად
 იცოდა, რომ გლეხები მას არ დაინდობდნენ და შეკოჭილს წარუდ-
 გენდნენ ალიხანოვის რაზმს. უკანასკნელის დამსჯელმა რაზმმა რვა-
 ცხრა იანვრიდან იწყეს ძარცვა-გლეჯა—დაწვა-დარბევა გლეხების და
 მეღუჭნეების მთელ დანარჩენ სოფლებში და დაბებში ქუთაისის,
 ოზურგეთის და ზუგდიდის მაზრებისა. სოფ. ბაღდადში დასწვეს 37
 სახლზე მეტი. ოზურგეთი, ფოთი, ახალსენაკი, სამტრედიი და მთე-
 ლი რიგი სოფლებისა გაიძარცვა და გლეხების სახლკარი გადაიბუვა
 პლასტუნების მიერ რაღაც 20 დღის განმავლობაში. კაზაკები ნა-
 ძარცვ ავეჯულობას და ვერცხლეულობას თავ-თავიანთ სახლებში
 გზავნიდნენ ჩრდილო-კავკასიისაკენ.

მძარცველებს უკან მოყვებოდა მტარვალი გენერალი ალიხა-
 ნოვ-ავარძელი თავისი ამალით, შემოვიდა თუ არა ალიხანოვი ქუ-
 თაისში ჯანსუყ დადგეშქელიანთან და სხვებთან ერთად, მცხოვრებ-
 ლებს თავზარი დასცა. მოითხოვა მაქადაგებლები, თოფები და რაზმე-
 ლები. ბევრი ჩვენი ამხანაგთაგანი სიცოცხლეს გამოასალმეს. დაპა-
 ტიმრებულებს მისივე განკარგულებით ყაზახები გზაში ხოცავდნენ,
 სხვათა შორის შეპყრობილ იქნა პლასტუნების მიერ რევოლუციონე-
 რი დღულია რევაზიშვილი, რომელიც ციხეში წაყვანის დროს თეთრ
 ხიდთან მოჰკლეს. ქუთაისის საგუბერნიო ციხე მალე აავსეს პასიური,
 მოლიბერალო, „ახალთაობაში“ მონაწილე ინტელიგენტებით ანდა
 შემთხვევით გადარჩენილი რევოლუციონერებით. მხოლოდ რამოდენ-
 იმე (მცირერიდენი) ნაწილი ჩაუვარდა ხელში ალიხანოვის რაზმე-
 ლებს აქტიურ მებრძოლ ამხანაგებისა, უმეტესობა ჩვენგანი დროზე
 მიიშალ-მოიშალა ტყეებში და მთებში. ხონელმა ამხანაგებმაც თავის
 დროზე მოასწრეს გადამალვა; ასე რომ, ალიხანოვმა, ხონში შესვლი-
 სას ხელში ვერ ჩაიგდო ვერც ერთი აქტიური რევოლუციონერთაგა-

ნი. ალიხანოვ-ავარიელმა ქუთაისში შესვლისთანავე გასცა განაკარგულება ქუთაისში გუბერნატორის ვლადიმერ სტაროსელსკის და მისი თანაშემწის ყიფშიძის თანამდებობიდან გადაყენებისა და სტაროსელსკის დაპატიმრებული ქ. ტფილისში გადაგზავნისა, რაც (სისრულეში სისწრაფით იქნა მოყვანილი.

გენერალ ალიხანოვმა თავისი ერთგული თანამშრომლებით (ბესარიონ ჩიქოვანი და გავრილოვი) არც ახალსენაკის მაზრა დასტოვა აუწიოკებული. აქ ბესარიონ ჩიქოვანმა, კარგად მცდონემ ადგილობრივი პირობებისა, მეტი ერთგულება და სიმამაცე გამოიჩინა ალიხანოვის წინაშე. მან ფიცხელი განაკარგულება გასცა მაზრაში საჩქაროთ წარმოდგინათ მის წინაშე დატყვევებული მემამოხენი, განეიარაღებიათ რაზმელები, შეეკრიფათ თოფები და გადაეხდევინებინათ გლეხებისათვის გადასახადები. ბოქაული რაფიელ დვალი, რომელიც იმ დროს მარტვილის რაიონში მსახურობდა, დიდ განსაცდელში ჩაეარდა. დვალი თითქმის აშკარად ემხრობოდა ხალხს და მოქადაგებს, დღეს კი არ იცოდა როგორ მოქცეულიყო. ჩიქოვანმა კატეგორიულად მოსთხოვა მას წაყენებული მოთხოვნილებების შესრულება. სხვათა შორის, ბათუმის ქარხნის მუშების—მალაქია დიხამინჯიას და სოლომონ ფალავას (თავადი) დატუსაღებით ბოქაულმა დვალმა გადაარჩინა დაწვას და დახვრეტას რამოდენიმე რევოლუციონერი, აგრეთვე მოხუცი ბოლშევიკი ფარნა გეგელიაც. ალიხანოვმა თავისი ამალით იქეიდა სალხინოში, პრინც მიურატის სასახლეში, და გაღეშილი, გლეხების დარბევით კმაყოფილი, უკან დაბრუნდა. ბესარიონ ჩიქოვანმა ერთი ღამით დაატყვევა რაფიელ დვალი და გაანთავისუფლა მხოლოდ მაშინ, როდესაც გადასახადი წარუდგინეს.

იმერეთ—გურია—სამეგრელოს გლეხების აწიოკების, მათი სახლკარის გადაწვის და აქტიური მებრძოლთა დახოცვის შემდეგ გენერალ ალიხანოვმა გადასწყვიტა რაჭა-ლეჩხუმის და სვანეთის დაპყრობაც. ჯანსუყ დადგეშქელიანი მას სულ მუდამ აფრთხილებდა, რათა დაეკირვებით, მოტყუილებით, ლმობიერი მოპყრობით შეედგა მის პლასტუნებს ფეხი ლეჩხუმის და რაჭის მაზრებში. ძლიერ შიშობდნენ, რათა ისინი ტვიშის კლდეებში რაჭა-ლეჩხუმის წითელ რაზმელებს არ დაეძარცვებიათ. რაჭა-ლეჩხუმის წითელ რაზმელების მოქმედებაზე და სიმამაცეზე დიდი ხმა იყო გავარდნილი იმ პოლიციელების მიერ, რომლებსაც ჩვენ ონში რეაქციის წინა დღეებში იარაღი ავყარეთ და რაჭის მაზრიდან გვაძევეთ.

გაიგეს თუ არა ალიხანოვის შემოსვლა ლეჩხუმის მაზრაში ყველა ბნელმა ძალებმა, ჯაშუშებმა და პროვოკატორებმა, შიშით სო-

როგბში მიმალულებმა თავი წამოჰყვეს მღვდლებთან და თავად-აზნაურებთან ერთად შეკავშირებულნი პურ-მარილით ალიხანოვის დასახვედრათ მოემზადენ. შამშე გელოვანის მკვლელი თავადი გარდაფხადებეიც გამოძვრენ ციხიდან და ქვემო-სვანეთიდან ოსეთის სამხედრო გზისაკენ საღვურ ალპანში ალიხანოვის დამსჯელ რაზმთან შესაერთებლად გამოეშურენ. ერთი სიტყვით, ყველა ჩვენი მტრები საჯაშუშოთ და შურისსაძიებლათ სწრაფათ მოემზადენ. გენერალ ალიხანოვის დამსჯელმა რაზმმა ჯანსუყ დადეშქელიანის, რაჭა-ლეჩხუმის მაზრის უფროსების და ბოქაულების თანხლებით იწყო ცეცხლითა და მახვილით ხოცვა-ჟლეტა-აწიოკება. დამღევ იანვარს მოაწიეს აჭარის ხიდთან სოფელ ალპანაში. აქ ალიხანოვის შეხვდა თავად-აზნაურობა, შემოსილი სამღვდლოება ხატებით, ჯვრებით და პურ-მარილით. რაზმმა მცხოვრებლებს მოსთხოვა მოქადაგეები. დაატყვევეს რამდენიმე პირი მათ შორის სტუდენტი მედიკი იოსებ ჭიჭინაძე, რომელიც დახვრეტას დიდის ხეფწით გადაარჩინა ბოქაულმა ყარამან ყიფიანმა. დაატყვევეს აგრეთვე, ამხანაგ ლევან დადეშქელიანის ცოლი... ალპანიდან ალიხანოვის დამსჯელი რაზმი პოლკოვნიკ გაერილოვის წინამძღოლობით ჭრებალოში ამოვიდა. დაბანაკდნენ სწორეთ იმ შენობაში, სადაც ჩვენ რაჭა-ლეჩხუმის კონფერენციის ჩატარება მოვასწარიტ ორი კვირის წინ. ჭრებალოშიაც შეეგება ალიხანოვს პურ-მარილით, ხატებითა და ჯვრებით შემოსილი სამღვდლოება. აქვე შეეგება მას რაჭის ყოფილი ბოქაულები ასლან კვიტაშვილი და ნესტორ დგებუაძე. ჭუთაისიდან გამოყოლოდა ალიხანოვის რაზმს ყოფილი რაჭის მაზრის უფროსი შლოტგაუერი, მისი თანაშემწე თოფურიძე და „სტრაჟების“ ოფიცერი ჭიჭიკო ყიფიანიც. პირველი მათი მსხვერპლი ჭრებალოს რაიონში ამხედრემ ფრუიძე შეიქნა. ბარძაყში უნებლიეთ დაჭრილი ეფრემი თავისივე ამხანაგის მიერ, წითელი რაზმელების დროს, იქვე სოფელ ჟომაშივე იმალებოდა, რადგანაც ვაქცევის ჭნარი და საშუალება არ შესწევდა. ეფრემის ბიძამ, რომელიც მოატყულა და შეაცდინა ლუარსაბ ყიფიანმა, რუბენ ყიფიანის მამამ, ძმისწული გასცა, რათა ოჯახის აწიოკება გადაერჩინა. 2 თებერვალს სოფ. ხვანჭკარა დასწევს, დაატყვევეს ამხ. ეფრემ ფრუიძე ბიძის მითითებით და ჭრებალოში ჩამოიყვანეს. ეფრემთან შეიპყრეს ჩვენი რაზმელი ამხ. ჯინჭარაძე, ორივენი ცაგერში გაგზავნეს ვითომდა ციხეში მისაყვანათ, მაგრამ გზაში სოფ. თაბორის გადასავალ მაღლობზე კახაკებმა მოჰკლეს ამხ. ეფრემა, ამხ. ჯინჭარაძე კი გაეჰკათ. ამნაირათ, ამხ. ეფრემა დაგვილუპა მისმა ბიძამ, რათა თავისი ერთი სასიმიინდე და

ქობი დაწვას გადაერჩინა. ლეჩხუმის მაზრაში ალიხანოვის რაზმმა გადასწვა თითქმის ყველა ჩვენი გადამალული ამხანაგების სახლ-კარი: ახალ-ქალაში ჩვენი ამხ. პლატონ ახვლედიანის მამის თომა ახვლედიანის კარგათ მოწყობილი სახლკარი ცეცხლის ალით ერთ-ბაშათ გადაბუგეს წინასწარ გაძარცვას შემდეგ, გადასწვეს აგრეთვე ამხ. ბიქტორ ახვლედიანის სახლკარი სოფ. შპათაგორში და აგრეთვე ზოგიერთ გადახვეწილი რაზმელებისა.

ორ თებერვალს ალიხანოვი თავისი ამალით სოფ. ტოლას და ხენკეკარას ეწვია.

ყველა ეს ავაზაკი დიდის ამბით ეწვიენ თავად ყოფიანებს, მიიღეს მათგან პურ-მარილი, გაიღეს „ყიფიანის ღვინით“ და ორ თებერვალს ღამით წაუტყდეს სოფ. ხენკეკარას ცეცხლი და გადასწვეს ორმოცდარვა მოსახლე გლეხი. ააწიოკეს დიდი და პატარა, გააუპატიურეს ქალები—ბებრები და ახალგაზრდები. მხოლოდ ერთმა კაზაკმა მიიღო შესაფერისი სასჯელი. იმ დროს, როდესაც კაზაკი გლეხი სარდანაშვილის ცოლს აწამებდა და აუპატიურებდა, სარდანაშვილი მივარდა ნაჯახით, დაჭრა თავში კაზაკს და იქვე სული გააცხებინა, მაგრამ მისდა საუბედუროთ მან გაქცევა ვერ მოასწორო, უცბათ შეიპყრეს ალიხანოვის ჯალათებმა—კაზაკებმა და იქვე დასჩეხეს. ამ სურათის მაყურებელი ქალი ქეჟუზე შეიშალა. კაზაკი და გლეხი სარდანაშვილი ერთად დაასაფლავეს.

მეორე დღეს ყაზახებმა იწყეს თარეში და ძარცვა-გლეჯა მთელ ქვემო რაქაში. გაძარცვეს და გადასწვეს სოფლები: პატარა ონი, ბუგეული, ცახი, ტბეთი, ლაღიში, შავრა (ყველა ჩვენი ამხანაგების სახლკარი, სახელდობრ: ამხ. პორფირე გურგენიძის) სოფ. აბანოეთში (სახლი ამხ. მიხა სოხაძის (ნიკორწმინდაში), დანიელ რაზმაძის (შავრაში), გიორგი სოხაძის (ნიკორწმინდაში), ლუკა პატარაძის (აბანოეთში), ილია დიმიტრის ძე კაციტაძის (სოფ. ბარეულში), ევგენი დვალის (ბაჯში), ამხ. ვარლამ თეაღკრელიძის სოფ. ცახში, ამბაკო ლობილაძის (აბანოეთში). თარეშობის დროს შეიპყრეს ამხ. ევგენი დვალის ძმა, მამასახლისი რომანოზ დვალი. კაზაკებმა რომანოზი დიდხანს აწვალეს, ბევრიც სცემეს იმ მოსაზრებით, რომ წამოეცდინებინათ რომანოზისთვის, თუ სად იმალებოდა ჩვენი ამხანაგები ან სად იყო იარაღის საწყობი, მაგრამ რომანოზმა ცემა-ტყემა გადაიტანა, კაზაკებმა მას თოკი ჩააბეს, ჩაჰკიდეს ხიდიდან თავით მდინარე რიონში, რომანოზ დვალს კი ერთი სიტყვაც ვერ წამოაცდინიეს ჩვენი ამხანაგების ვინაობის შესახებ. თავით წყალში ჩაკიდებული რომანოზი მხოლოდ ირონიით ქვევდიან ზევით ხილზე

მდგომ კაზაკებს ბაწარზე ხელებ წავლებულს ქართულად ხან რუსულათ ხშირ-ხშირათ უძახდა, — „გმადლობთ ჩემო ბატონო“ *спаси́но господа*, „გმადლობთ“. რომანოვის მამაცობამ კაზაკები თურმე ძლიერ გააკვირვა და რომ ველარაფერს გახდენ, ცემით ამოიყვანეს ზევით ხიდზე, ერთი კიდევე სცემეს ძალზე, სიკვდილზე მიაყენეს და მკვდარ-ცოცხალი დაადგეს და დასტოვეს. რომანოზ დვალი დღესაც ცოცხალია, მხოლოდ იმ დროიდან დაუდამყოფებული.

სამ თებერვალს გენერალ ალიხანოვის დამსჯელი რაზმი სოფ. წესში მოვიდა, გლეხ ზურაბ მაისაშვილის ეზოში მას აუარებელი ხალხი შეხვდა. მღვდლები მას აქაც შემოსილნი ხატებით და ჯვრებით პურ-მარილით და მუხლმოდრეკით შეეგებენ. თვით ალიხანოვი ავარიელი ამ დღესაც მთვრალი, გაღეშილი ხვანჭკარის ღვინით ეტლიდან გადმოხტა და ხალხს „მიესალმა“, სვანეთის მთავარი ჯანსუყ დადემშქელიანი ალიხანოვს თარჯიმანობას უწევდა. ალიხანოვი სანამ სიტყვას წარმოსთქვამდა, გაფაციცებით აქეთ-იქით იცქირებოდა და ჯანსუყს რაჭის მღებარეობაზე და ყოფა-ცხოვრებაზე ემუსაიფებოდა. უცებ გლეხებიდან გამოვიდა კარგათ ჩაცმული ჭაღარა მოხუცი, მიუახლოვდა გენერალ ალიხანოვს, მოიყარა მის წინაშე მუხლი და დაიჩოქა. ეს გახლდათ ნიკოლოზ ჭიჭინაძე, მოტიტცვლებულ ბელატ თავზე თხოვნა დაიდო და რუსულათ ალიხანოვს ლაპარაკი დაუწყო: „ეს მოხუცი გახლავთ, თქვენო ბრწყინვალეობავ, სოფ. ხოტევის მცხოვრები აზნაური ნიკოლოზ ლევანის-ძე ჭიჭინაძე“, გააცნო რაჭის ყოფილმა მაზრის უფროსმა შლოტაგუერმა გენერალ ალიხანოვს. „დიახ, მე ვიცნობ, იგი პირველი მემამულეთაგანი არის რაჭაში“, განუმარტა ჯანსუყ დადემშქელიანმა ალიხანოვს. ნიკოლოზ ლევანის-ძე ჭიჭინაძე, ეს ქვეწარმევალის მსგავსი არსება, კვლავ დაჩოქილი ორივე ხელებით თხოვნით შუბლზე დადებული მოწიწებით, ღმობიერებით ალიხანოვს, მის მხსნელსა და მშველელს შესცქეროდა. „ადექით, ადექით, მოხუცო“, მიიძახა ალიხანოვმა, — გაიგო თუ არა მისი ვინაობა, გენერალმა აღარ ჰკადრა მას დაჩოქილი დიდხანს ლაპარაკი. ამნაირად რაჭის პირველი ჯაშუში ჯანსუყმა ფეხზე წამოაყენა და თხოვნა გამოართვა და ალიხანოვს გადასცა. გენერალმა თვალი გადაავლო ნიკოლოზ (ნესტორ) ჭიჭინაძის თხოვნას, თხოვნაში მას მოკლეთ აეწერა რაჭაში მომხდარი ამბები და უმთავრესი მეთაურნი მოძრაობის, პირველ რიგში კი მე — შამშე ლეყავა, თავისი ძმისწული ქიქია (მიქელ) მიხეილის-ძე ჭიჭინაძე, ლევან დადემშქელიანი, პორფირე გურგენიძე, დანიელ რაზმაძე და სხვები. ალიხანოვმა თავი გადააქნია და მკაცრათ მიმართა ჯანსუყ დადემშქელიანს შემდეგი სიტყვებით: „გადაუთარგმ-

ნეთ, თავადო, გლეხებს: „Ну что, вы хотели свергнуть самодержца Николая, а Шамше Лежава, Кикия Чичинадзе и Левана Дадешкелиани воцарить? стоите на коленях“. („როგორ, თქვენ გინდოდათ ჩამოგვედოთ თვითმპყრობელი ნიკოლოზი და შამშე ლეჟავა, კიკია ჩიჩინაძე და ლევან დადშქელიანი გაგვეფინათ? დაიჩოქეთ“. ხალხმა, სულგანაბულმა, დიდმა და პატარამ, სწორათ დაიჩოქა ტალახში (იმ დღეს წვიმიანი ამინდი იყო). ალიხანოვმა დაჩქარებით მოსთხოვა მათ შეეფიცათ შემოსილ მღვდლებთან ერთად ხელმწიფის ერთგულებაში. „ვინ გითხრა თქვენ, რომ ხელმწიფე ტახტიდან გადაეარდნილი არისო“, წამოიძახა ალიხანოვმა ისევ გლეხების წინაშე: თვითთულათ მასიდან გამოცალკევებით ლაპარაკს ვერც ერთი გლეხთაგანი ველარ ბედავდა, მხოლოდ შიგა და შიგ კრებიდან გლეხები თამამად გაიძახოდნენ:—ჯანსუყ დადშქელიანის წინაშე იმ მოსაზრებით, რომ მას ალიხანოვისთვის გადაეთარგმნა: „მთელი რუსეთი იძახდა გლეხები აჯანყებული არის, ჩვენც გვითხრეს, რომ ნიკოლოზ ტახტიდან გადაგდებული არის და თუ შამშე ლეჟავა ან დადშქელიანი და კიკინაძე გამეფდებოდნენ, იმათაც გადმოვაგდებდით“. ეს სიტყვები ჯანსუყ დადშქელიანმა თავისებურათ გადაუთარგმნა ალიხანოვ-ავარიელს, თუმცა ამ ავაზაკმა, რევოლუციონერებისადმი ზიზლით აღესილმა, სწორათ გაიგო დაჩოქილი გლეხაკობის გულის სიღრმიდან ამონაკვნესი სიტყვების მნიშვნელობა. „მაშ, გადაუთარგმნეთ თავადო“, უთხრა ალიხანოვმა ჯანსუყ დადშქელიანს: „ვინ გითხრათ თქვენ, რომ ნიკოლოზი ტახტიდან არის ჩამოგდებული. თქვენ გინდოდათ, რომ თქვენი მაწანწალა რაზმელებით ჩამოგვედოთ ნიკოლოზი? აბა შეხედეთ, თუ როგორი რაზმი გვყავს ჩვენ. აი აქ, თქვენ წინ სდვას ჩვენი ერთგული შეიარაღებული რაზმი, რაზმი ეს არის და არა თქვენი დაეხანგული თოფებით შეიარაღებული რაზმელები“.

ალიხანოვმა მიუთითა გლეხებს მის უკან მდგარ შეიარაღებულ, მხეცურთ გლეხებზე მაცქერალ პლასტუნებზე, პოლკოვნიკ გავრილოვის თაოსნობით მომქმედ ბანდიტებზე.—ენახოთ, ვინ გაიმარჯვებს საბოლოოთ,—წაილაპარაკეს გლეხებმა ჯანსუყ დადშქელიანის გასაგონათ.

ალიხანოვმა მოსთხოვა ხალხს იარაღი და მეამბოხეები-მეთაურები: ჩავებაბარეთ ხუთი დღის განმავლობაში თოფები და მოქადაგებები“-ო, მისცა წინადადადება მან გლეხებს; (შამშე ლეჟავა, კიკია ჩიჩინაძე და დადშქელიანი თუ გინდ მიწიდან ამოაძვრინეთ, თორემ ქვას-ქვაზე აღარ დავტოვებ, რაჰას მივსცემ ცეცხლსა და გადავბუ-

გავ, დავანგრევ“) გლეხებმა აღუთქვეს მას მოთხოვნილების შესრულება, გადასახადების გადახდა. ალექსი კბილაძეს, რომელიც ჩვენ მიერ იყო გაგზავნილი წესში დასაზვერავად და ამბების გასაგებათ თელანიდან, ეცინებოდა თურმე და გლეხებს აფრთხილებდა არავინ გაეცათ იქ მყოფ ამხანაგთაგანი.

ამხ. ვლადიმერ მესხი და გიორგი სოხაძე იქ იმყოფებოდენ მღვდლების ტანსაცმელში შემოსილნი და თვალყურს ადევნებდენ გლეხების მოქმედებას და ჯაშუშების, პროვოკატორების აღფრთოვანებით თავიანთი როლის შესრულებას.

შეფიცეს თუ არა გლეხებმა ალიხანოვს „ხელმწიფის ერთგულება“, სწრაფათ დაიშალენ ალიხანოვის ლანძღვა-გინებით: „იმ მამაძალმა როგორ ჩაგვაჩოქა ტალახში, დანებიც კი ამოგვადებინა ჯიბეებიდან და გადაგვაყრევინა“, ამბობდა გახელებული ერთი გლეხთაგანი, ენახოთ რას იზამენ, რაც მოგვივა მოგვივა, ყველას ხომ ვერ დაგვწვავენ, არ შეშინდეთ, არც დაიძრათ თქვენი ბიწებიდან, ეუბნებოდა მეზობლებს ალექსი კბილაძე, რომელიც ჩქარი ნაბიჯით მიეშურებოდა თელანისაკენ ჩვენთვის ამბის მოსატანად. ალიხანოვ-ავარიელის ამაღას გაუმასპინძლდა კარგათ სოფ. წესში ზურაბ მისიასვილი, რომელმაც ძროხები და ცხვრებიც კი დაუკლა და მოაღბინა ეს ავაზაკები. აქაც შეზარხოშებული ალიხანოვი ნაშუადღევს ონისკენ გაემგზავრა, გავრილოვმა კი ასლან კვიტაშვილის და ნიკოლოზ (ნესტორ) ჭიჭინაძის თხოვნით გამოჰყო ჯარის კაცებიდან კაზაკები და სოფ. ხოტევში, ნიკორწმინდის საზოგადოებაში, გამოემგზავრენ ქიქია ჭიჭინაძის, იოსებ გორდეზიანის, შამშე ლეყავას, აბელ ენუქიძის, აღმასხან ენუქიძის, ეპიფანე ენუქიძის, ტრიფონ (სიმონ) ენუქიძის. ერმილე კობახიძის, ალექსი კბილაძის და სხვა შემჩნეული პირების სახლების გადასაწვავად.

ციცხლი სოფ. ხოტევში და ნიკორწმინდაში. ჩვენი თათბირი თელანის გამოქვაბულში.

ოთხ თებერვალს ამხ. ალექსი კბილაძე თელანში ამოვიდა, რომელმაც დაწვრილებით გვიამბო ალიხანოვ-ავარიელის სოფელ წესში გლეხებისადმი დამუქრება მათ მიერ სამი დღის განმავლობაში მეთაურების, თოფების, გადასახადების წარდგენისა; ალექსიმ ისიც გვაცნობა, რომ ალიხანოვმა 30 კაზაკი გავრილოვის წინამძღოლობით ნესტორ ჭიჭინაძის და ბოჭაული ასლან კვიტაშვილის თანახლებით ხოტევისაკენ გამოგზავნა ამხ. ქიქიას და ყველა მეთაურებს სახლკარის გადასაწვავათ.

მოვისმინეთ რა ამხ. ალექსის მოხსენება გლეხების სულიერ განწყობილებაზე წესში ყრილობის დროს, გავალღვეთ თოვლი ტაფაზე, მოვხარშეთ ლორი, ყველი, დავაფიცებთ მკადები და ოდნავათ უგუნებოთ ვისაუზმეთ. ნასაუზმევს გავმართეთ თათბირი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოვტყეულიყავით იმ დღეს, როდესაც ალიხანოვის დამსჯელი რაზმი მალე ცეცხლის ალს გააჩენდა მთელ ნიკორწმინდის საზოგადოებაში. საკითხი კაზაკებზე თავდასხმისა და ჭრებალოს კონფერენციის გადაწყვეტილების დარღვევის კვლავ წამოიჭრა ჩვენს წინაშე. ზოგი ჩვენგანი მოითხოვდა მოულოდნელათ დავსხმოდით თავს ნიკორწმინდაში დაბანაკებულ კაზაკებს და ამოგვეხოცა ისინი ზომბებით. „მეტი რალა მოგვივა“ — ამბობდა სიფო კობახიძე, „ალიხანოვმა სოფ. ხვანჭკარა სულ გადასწვა, ეხლა ხოტევეს დასწვავენ, ჩვენ კი ასე გულგრილად რომ უტყვიროთ, მართლაც არ ვარგა“. მუსაიფში გეგმაც მოვისაზრეთ, თუ როგორ უნდა დავსცემოდით: თელანიდან შეიძლებაოდა საწალიკის მწვერვალს გადაეყოლოდით მოხოროულის მთამდის, იქიდან ვაკე-ნაძენარით გამოვსულიყავით სოფელ ნიკორწმინდაში, საიდანაც გადაეყოლოდით ლებანეულის მთაგორას, ლებანეულიდან ტყე-ტყე ჩამოვიდოდით ხოტევის ციხის უკან, იქიდან ხოტევის გზა-ტყეცელზე გამომვლელ კაზაკებს დაეუშინდით ზომბებს და შიგ მდინარე ხოტევეში გადაეყრიდით ცხენებით. ეს მართლაც ადვილი შესაძლებელი იყო, მაგრამ ამხ. ქიქიას გამჟრიახობამ და საღმა მოსაზრებამ დაგვძლია: „რომ ეხლა ჩვენი კაზაკებს თავს დავეცეთ და ამოვხოცოთ“, წარმოსთქვა ქიქიამ, „რაჰის გლეხობა იმას იტყვის, რომ ჩვენ მხოლოდ ჩვენ სახლს ვიცავთ და არა სოფ. ხოტევეს. ჭრებალოს კონფერენციის გადაწყვეტილების დარღვევაც იქნება, მეორე დღეს ონიდან ჩამოსული კაზაკები სულ მთლად გადასწვავენ ქვემო რაჰის სოფლებს, ასე რომ, უმჯობესია ვითმინოთ მათი მხეცობა“.

თელანიდან გავვზავნეთ ნიკორწმინდაში ორი ამხანაგი (გადაცმული): ალექსანდრე ჭელიძე და ალექსი კბილაძე. მათ უნდა შეეტყუოთ გავრილოვის გადაწყვეტილებანი. დილით, ხუთ თებერვალს, ნიკორწმინდის კანცელარიაში, როგორც შემდეგ გადმოგვცა ალექსიმ, გავრილოვმა მოლაპარაკება გამართა ბოჭაულ ასლან კვიტაშვილთან, ნესტორ ჭიჭინაძესთან და დანარჩენ ადგილობრივ პროვოკატორებთან იმის შესახებ, თუ ვინ უნდა დაეტყვევებინათ და ვისი ოჯახები გადაეწვათ. ბოჭაულ ასლან კვიტაშვილს და ნესტორ ჭიჭინაძეს მზათ ჰქონდათ მემამოხეთა სია, რომელიც მათ მიერ წარდგენილი იყო ალიხანოვ-ავარიელის წინაშე სოფ. წესში. აქაც ეს სია მიართვეს გავრილოვს, რომლის შემდეგ ერთგულად შეუდგნენ სოფლებში მეთა-

ურების სახლ-კარის გადაწვა-განადგურებას. ხუთ თებერვალს საღამოს 4 საათზე გაჩნდა ცხენოსან კაზაკთა რაზმი ნესტორ ჭიჭინაძის და კვიტაშვილის წინამძღოლობით ხოტევის გზატკეცილზე ხოტევის ციხის ქვეშ. აქ 30 კაზაკზე მეტი მოემზადა საბრძოლველად და ჭიჭიას სახლ-კარის გადასაწვავათ. საბრძოლველად მოემზადენ იმიტომ, რომ მათ ეგონათ თურმე, რომ ჩვენი რაზმი მათ შეეტაკებოდა ცეცხლის გაჩენის დროს, ისიც ეგონათ მათ ალბათ (ყალბი ინფორმაცია ჰქონდათ), ვითომ თოფების და ბომბების საწყობი ჭიჭიას სახლში ყოფილიყოს. კაზაკებმა თოფები მოიმართეს, პირი ჭიჭიას სახლისკენ ჰქენეს; ორი პლასტუნი კი გააგზავნეს ჭიჭიას სახლში ცეცხლის გასაჩენათ. პლასტუნები ეზოში თვით ნესტორ ჭიჭინაძემ შემოიყვანა და ზრევნა მათ როგორ უნდა შესდგომოდენ საქმეს. პლასტუნებმა პირველად გაძარცვეს სახლი, მოძებნეს ნავთი, დაასხეს გალაქულ იატაკზე და წაუკიდეს ცეცხლი. აგრეთვე ცეცხლი გააჩინეს იქვე ეზოში ორ-სართულიან თივით გამოტენილ თავლაში. პლასტუნები გავიდნენ იქვე ახლოს ჩვენი ამხანაგის იოსებ გორდენიანის ეზოში და ცეცხლს მისცეს მისი სახლ-კარი. იმ საღამოსვე წაუკიდეს ცეცხლი სოფ. ნიკორწმინდაში ჩვენი რაზმელის ერმილე კობახიძის სახლს. მეორე დღეს გავრილოვმა განკარგულება ვასცა სოფ. წყადისში გადაეწვათ შემდეგი ოჯახები, კობტა ლეევაძე — (მამაჩემის სახლ-კარი), სოფრომ ენუქიძის — (აბელ ენუქიძის, მამის სახლ-კარი), თეიმურაზ ენუქიძის — (სიმონ (ტრიფონ) ენუქიძის მამის სახლ-კარი), აღმასხან ენუქიძის და ლუკა ენუქიძის, ეპიფანე ენუქიძის მამის სახლ-კარის გადაწვაც. სოფ. წყადისის მოსახლეები ძლიერ მჭიდროთ არიან დასახლებულნი, ასე რომ, აღნიშნული სახლების გადაწვით მთელი სოფელი გადაიწოდა. ეს კარგად იცოდა ბოქაულმა ასლან კვიტაშვილმა, ამიტომ ურჩია ახლო-მახლო დასაწვავ სახლებთან მდგომ სახლების დანგრევა. ასე რომ, ბიძა ჩემმა, ლუარსაბ ლეევაძემ თავისი ორ-სართულიანი სახლის ზედა სართული დაანგრია და კობტას სახლის მოშორებით დააწყო. წყადისში დიდი თოვლი იყო იმ დროს, ცხენებით ასეა პლასტუნებს არ ძალ-უძდათ. ფეხით უნდა გაეარნათ ერთი ვერსის მანძილი აღმართი. მთელი ჩვენი სოფლის გლეხ-კაცობა ორ თებერვალს ქორქლობის გორაზე გადმომდგარიყო. ამ დღეს მოელოდნენ ხოტევიდან პლასტუნების ასვლას. მამა ჩემს გამოეძებნა თავისი დიდი ხანჯალი, გადაეწყვიტა თავის გამეტება და ეთქვა მეზობლებისთვის: „როგორც გააჩენენ ცეცხლს, იმ წამსვე ერთ კაზაკს მაინც ვკრავ მუცელში ხანჯალს, მერე რაც უნდა ის მიქნანო“. მაკრინე (დედა ჩემი) კი თურმე უკან დასდევდა კობტას და ურჩევდა თავი არ გაემეტა: „სახლს

თუ დასწვავენ, კიდევ ავაშენებთ, ოღონდ ჩვენ გადავრჩეთ შვილებითი ცოცხალიო". გავრილოვმა გაიხედა თუ არა ბინოკლში კირქლობის გორისკენ, მას გორაზე მოგროვებული ხალხი რაზმელებათი მოეჩვენა. ცოტა არ იყოს, წკადელი გლეხების თვით ასლან კვიტაშვილსაც ეში-ნოდა, რადგანაც მას მიუტანეს ამბათ წკადელი წითელ რაზმელების ნაამბობი, რომლებიც გაიძახოდნენ გლეხებში თამამად: „როგორც ასლან კვიტაშვილი მოუძღვება წკადისში ჯარს და ცეცხლს წაუკიდებს, ჩვენ გავიქცევით ველვეში დამის სახლ-კარს გადავსწვავთო“-ო. ასლან კვიტაშვილი თუმცა მეტათ გაიძვერულად მოქმედებდა, მაგრამ შესაძლოა ამ დროს იგი დაფრთხა და გავრილოვს ურჩია დიდი თოვლის მომიზეზებით წკადისის დაწვა ხუთმეტრი დღით გადაედო, რადგანაც ფეხით ასეღა პლასტუნებისათვის მართლაც გასაჭირი იყო. გავრილოვიც დასთანხმდა ბოქაულ ასლან კვიტაშვილის წინადადებაზე. შემდეგ ასლანმა სიტყვებიც დაუმატა თურმე: „შამშე ლეჟავა წკადისში არც კი ცხოვრობდა, მუდამ ქიქია ქიქინაძის სახლში აწარმოებდნენ მუშაობას“-ო.

გათენდა ექვსი თებერვალი. ყველამ თითქმის ერთსა და იმავე დროს გამოვიღვიძეთ და იქვე ცეცხლის პირას შემოუსხედით დაღობულნი.

„მოდი საბა“, — უთხრა ქიქიამ — „ადი ზევით, გადაიხედე სოფლებისკენ, გაიგე კვამლი ამოდის სადმე თუ არა“. საბა გურგენიძე სწრაფად წამოხტა ზეზე და ავიდა თელანის გამოქვაბულის გორაზე. ხუთი წამის შემდეგ საბა გამობრუნებული გორიდან დაეშვა ძირს სწრაფად და გულსაწული კიდევაც დაეცა თოვლზე ორმოცდა ათი საენის მანძილზე თელანის გამოქვაბულიდან. მოკვართ თვალი თუ არა მის ძირს დაცემას, მივაშურეთ მე და ქიქიამ, წამოვაცენეთ ზეზე და შევეკითხეთ, თუ რა მოუვიდა. საბამ, ცრემლებ მორეულმა, ნელის ხმით წაილაპარაკა: „კაცო, როგორ თუ რა მომივიდა, იწვის ხოტევი, ცეცხლი უკიდია ამხ. იოსებ გორდენიანის სახლს და ქიქიას სახლ-კარს“.

„აი შე სულელო შენ“, შესძახა ქიქიამ, შეგირცხვა რევოლუციონერობა. არ იცოდი, რომ დაგვწვავდნენ თუ... ჩვენ მთელ სახელმწიფოს უნგრევთ ნიკოლოზს შე, გლაზა, ალიხანოვი სახლებს აღარ დაგიწვავდა... ადექ ზეზედ, რა ჯანდაბა გატირებს, ჩემი სახლი დასწვან, შენი რომ დაეწვით ველარ ააშენებდა მამა შენი, მე რა მიჭირს, მალე ავაშენებთ ისევ. საბა ავაყენეთ ზეზე და სიცილით ჩამოვიყვანეთ ქვევით ამხანაგებთან ცეცხლის პირას კარავში.

მოწმენდილი ტაროსი იყო. მზემაც ამოჰყო წვერი და გაანათა ჩვენი თელანის გარშემო მთა-გორაკები. ჩვენ ჩვეულებრივით, აუჩქარებლათ, თელანის თავზე ავედით და დავიწყეთ ცქერა სოფლებისკენ. ცეცხლის კვამლი ამ დღეს ბევრგან დავინახეთ თელანის მაღლობიდან: ქიქიას ეზოში გამდგარი იყო ნისლივით კვამლი, იოსებ გორდუხიანის სახლ-კარი კი მალე გადამწვარიყო, გავიხედეთ ნიკორწმინდისკენ, იქაც ამოფუოდა გადამწვარი სახლ-კარიდან ერმილე გურგენიძის ეზოში ცეცხლის ალი. შხივანის მთაში და შავორის მინდვრებში მოსჩანდა კვამლი. აქ კი კარვები გაემართა გლეხებს და ცოლშვილი გადაეხიზნათ კაზაკებისაგან. ბევრმა ორსულმა ქალებმა იქ შეიღებინა შობეს.

ქიქიამ მიაცქერა თვალები თავის სოფელ ხოტევს, მოიკიდა ორი თითი ახლად აპოთოშილ მოკლე შავ უღვაშზე, პერწყნით გადიგრიხა, მეორე ხელი გაიშვირა სოფლებისაკენ და მაღალი, ალღევებული ხმით წამოიძახა: „დასწვით, დასწვით სახლები თქვე ჯალათებო, შორს არ არის ის დრო, როდესაც ჩვენ თქვენ თვითმპრობელობას დავსწვით, დავანგრევთ. მაშინ პროლეტარიატი ააშენებს იმისთანა სახლს (გულისხმობდა სოციალიზმს), რომელსაც ვეღარ დასწვავთ ცეცხლით და ვეღარ დაანგრევთ ზარბაზნებით“. ქიქიას გულის სღრმიდან ან ბრძნული სიტყვების წარმოთქმის შემდეგ გამოქვამულში ცეცხლს მივუჯექით და მუსაიტს შეჟღედეთ.

ონის სამღვდლეობა და თავად-აზნაურობა დიდის შიშით ელოდა ალიხანოვს დამსჯელი რაზმით. მღვდლებს ეკლესიიდან ხატები და ჯვრები გამოეტანათ. ებრაელების ხახამს—სქელ ქალალდზე დაბეჭდილი ათი მცნება. პურ-მარილიც დაეშადებდათ ონის ხიდთან, უცდიდნენ ჯალათს. ნაშუადღევს ღვინით მაისაშვილის ეზოში გაბრუნებულმა მტარვალმა ალიხანოვმა თავის რაზმით, ჯანსუყ დადემკელიანის თანხლებით, ონის ხიდთან ამოაწია. დეკანოზი მათე გორდოზიანი თავის მღვდლებით, ხატით და ჯვრებით, აზნაურებისა და ვაჟრების თანხლებით პურ-მარილით მას შეეგება. ალიხანოვ-ავარიელმა მიიღო პურ-მარილი და იქვე მოედანზე შეკრებილთ მიაშურა. ალიხანოვმა გლეხებს ჩვეულებრივ, ისე, როგორც სხვა მაზრებში, წაუყენა სამი მოთხოვნილება: მეთაურების გაცემა, იარაღის ჩაბარება და გადასახადების სასწრაფოდ აკრეფა. ზემო რაჰველი ამხანაგები იმ დროს ყველანი მიმალული იყვნენ ახლო მახლოს. მოხუცი ამხანაგი ლუკა ბერიშვილი თავის სახლკარს არ შორდებოდა ალიხანოვის წესიდან ონში წასვლამდე. წინა დღით კი მან თოფები იქვე გზის უკან სანეხელში ჩამარბა, ნეხვი დააყარა ზევიდან, რომ უფრო ნაკლები ექვი

მელო ვისმეს. თვითონ თავის სახლის დარბაზიდან ხატი და სანთლები გამოიტანა. ხატი შესავალ ქვისაგან გაკეთებულ ქიშკრის სვეტებზე ჩამოკიდა, სანთლები იქით-აქეთ სვეტებზე ანთო, შავი ტილოც შემოახვია ხატს და ნიკოლოზის სურათსაც, სანთლები ანთო და დასტოვა სახლი, გადავიდა იქვე ახლო ტყეში. ლუკა ბერიშვილი ახირებული ოხუნჯი მოხუცი იყო: მან ამ გაქირვების დღეებშიაც იოხუნჯა. ალიხანოვი მასხარად აიგდო, ხატი და ნიკოლოზის სურათი დაუსვენა ქიშკარში, რადგანაც კარგათ იცოდა, რომ სახლს დასაწვავად პლასტუნები უძეკვლად ეწვეოდნენ. ალიხანოვმა მიიღო თუ არა მეთაურების სია, შედგენილი ჯაშუშების მიერ, იმ დღესვე გასცა ბრძანება გადაეწვათ ლუკას სახლ-კარი, მიხა გურგენიძის სახლი. გიორგი ლობჯინიძეს მამას სახლის დარღვევა მოესწრო და ფიცრების გადაწყობა სხვა ადგილას. ამხ. მიხა გურგენიძის სახლს იმ ღამესვე წაუკიდეს ცეცხლი და გადაბუგეს, როდესაც პლასტუნები მივიდნენ ლუკა ბერიშვილის ქიშკართან სოფელ მოდანში და დაინახეს ნიკოლოზის სურათი ხატების და ანთებული სანთლებით, დაფეთებულნი უკან გამობრუნდნენ, სახლი ვიღაც „პომეშიკის“ კუთვნილებათ მიიღეს და ასე სახლი დაწვას გადარჩა.

ონში ალიხანოვს გაუჩნდნენ დამპატიებლები. ყოველ ჯაშუშს (მღვდელს და აზნაურს) აღეძრა სურვილი მისთვის რაიმე ესიამოვნებია. ჯაშუში ვანო ჯაფარიძე — ჯვარიანთ წოდებული — „კოჭლა“, მას მოუშორებლივ დასდევდა და ჯანსუყ დადგეკელიანს ეჩურჩულებოდა რაჭის რევოლუციონურ მოძრაობის მეთაურთა შესახებ. ჯანსუყი ვანო კოჭლს კარგად იცნობდა და კიდევაც უჯერებდა მას. (აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვანო კოჭლის რაჭაში თარეში, ჯაშუშობა დიდხანს არ დასცლია, იგი მოჰკლეს სოფელ ონქევში, ალიხანოვის რაჭაში მოსელის რამდენიმე ხნის შემდეგ.

დაბრუნდა ქუთაისში ალიხანოვი თავისი ჯალათებით. — ჩვენი ამხანაგები შეუდგნენ მისი მოკვლის გეგმის შედგენას. ჯანსუყ დადგეკელიანმა იცოდა, რომ ქუთაისის ბოლშევიკური ორგანიზაცია ალიხანოვს არ შეარჩენდა დასავლეთ საქართველოში ჩვენი ამხანაგების დახვრეტას, გლეხების აწიოკებას, სოფლების გადაწვას და ქალების გაუპატიურებას. იხ ურჩევდა ხოლმე ალიხანოვს ფრთხილად ყოფილიყო. სწორედ იმ დილას, როდესაც ალიხანოვი ქუთაისიდან თბილისში მიემგზავრებოდა, დადგეკელიანმა აცნობა ალიხანოვს ტერორისტთა ჯგუფის განზრახვა; ალიხანოვი, გათამამებული თავისი მხეცური მოქმედებით, ვერც კი წარმოიდგენდა, თუ ვინმე მასზე ხელს ასწევდა და მოკვლას გაუბედავდა: მოაწია თუ არა ყაზახებით ქუ-

თაისის სადგურის ახლოს, თბილისის ქუჩაზე, ორ სართულიან სახლის აივანიდან ესროლეს მას ორი ბომბა. სამწუხაროდ, ალიხანოვი მხოლოდ მსუბუქათ დაიჭრა. ამ ამბავმა შიშის ზარი დასცა ქუთაისის ადმინისტრაციას. ბომბა ესროლა სახელგანთქმულმა ტერორისტებმა ამხანაგმა პლატონ მიქაბერიძემ, ვალოდია ოკუჯავას მონაწილეობით. ალიხანოვს თუმცა გაადინეს პირველი სისხლი, მაგრამ ვერ მოკლეს. ალიხანოვმა გასცა ბრძანება დაენგრიათ ქუთაისი, აეწიოკებიათ მცხოვრებნი, მაგრამ ქუთაისის გუბერნატორმა იაზიკოვმა ამ დროს ალიხანოვის მიერ დანიშნულმა ველარ გაბედა მისი ბრძანების შესრულება ქუთაისის გადაწვის შესახებ. მხოლოდ დასწვეს ის სახლი, საიდანაც ბომბები ესროლეს. მსროლელნი ვერ შეიპყრეს. ალიხანოვის დაჭრამ ძლიერ გაახარა ხალხი. მწუხარებას გამოსთქვამდა, რომ სიკვდილს გადარჩა, თუმცა იმედოვნებდნენ, რომ იგი ახლო მომავალში სიცოცხლეს მაინც გამოსალმებული იქნებოდა ჩვენი ამხანაგების მიერ. იმედი ხალხს არ გაცრუებია. ქალაქ ალექსანდროპოლში (ლენინაკანი) ჩააძაღლეს სისხლის მსმელი მტარვალი ამხანაგებმა.

**თოფების მოთხოვნა. მთაში მე-
ძებრებით ზოტეველი გლეხები.
ამხ. იოსებ გორდუზიანის შეპყრო-
ბა გლეხების მიერ.**

ჭაჭიდან ალიხანოვი მალე დაბრუნდა ქუთაისს. მან კანონს გარეშე გამოგვაცხადა და სიკვდილი მოგვისაჯა შემდეგ ამხანაგებს: ლევან დადეშველიანს, ქიქია კიქინაძეს, აკაკი ბაქრაძეს, მე და სხვებს.

ისიც დაუბარა პოლკოვნიკ გავრილოვს, რომ მისი წინადადებანი იარაღის ჩაბარების შესახებ გლეხების მიერ, გადასახადების აკრეფის და მეთაურების წარმოდგენისა—საჩქაროთ, რამდენიმე დღის განმავლობაში, შესრულებული ყოფილიყო. გლეხობის რეაქციონურმა ნაწილმა, რათა გადაერჩინა თავიანთი სახლკარი დაწვას, დარბევას, მოინდომა საჩქაროდ შეესრულებია ეს.

თებერვლის შუა რიცხვები იქნებოდა, როდესაც ზოტევეში მცხოვრები გლეხები 16-მდე კაცი, მივიდა ქიქია კიქინაძის ძმასთან, ვანოსთან და მისცეს წინადადება წინ გაძლოლოდა მათ. ჩვენი ბინადრობა თუმც არ იცოდნენ, მაგრამ ეჭვი ჰქონდათ ალებული, რომ ჩვენ გვიპოვნოდნენ. მიზანი მათი წამოსვლისა ჩვენს საძებნელათ იყო წინადადების მოცემა, რომ თოფები ჩაგვებარებია. პირველად ეს ხულიგნები სოფელ წკადისში მივიდნენ ჩემს ძმა იასონ ლეევასთან, მოსთხოვეს თოფები. იასონმა მათ შეჰყვირა: თქვე ოჯახ-ქორებო, თოფები ვინ მომ-

ცა, ის აღარ კმარა, რომ ჩემი ძმა თქვენი გულისთვის მთლად დაიკარგა... გამშორდით, თორემ არ ვიცი რას გიზამთ:“ იასონმა არც კი იცოდა სად ვიყავით წასულნი, მას დახოცილნი ვეგონეთ და ამიტომ იყო, რომ გლეხებს მკვახე სიტყვებით შეხვდა. გლეხებმა გაანებეს თავი და წამოვიდნენ შვიანის მთისკენ, სადაც ნაძვნარში კვამლი ამოუფურდა. ვანო ქიქინაძე მათ გზას განზრახ უბნევდა. შიშობდა, რომ მართლაც არ წამოდგომოდნენ თავზე.

კარგი ამინდი იყო. შუაღლე იქნებოდა, როდესაც ჩვენ ყველანი ერთად თელანში სადილათ ვისხედით. გამოქვაბულის თავზე მდებარის ყუფა შემოგვესმა. მალე გლეხების ხმაურობაც მოგვესმა: შამშე სულელი ხომ არ არის, რომ ამ სიცივეში დათვივით სადმე შეიბუგოს, მოგვესმა. ამბობენ, წარმოსთქვა მეორემ, ვლადიკავკაჟში დახოცეს ქიქია და შამშეო; „კი არ დაუხოცნიათ“, წარმოსთქვა მესამემ: ქიქიას ფეხები დაამტერიესო, შამშე კი გაექცაო. ეგრე კი არ არის კაცო—შამშე საზღვარ გარეთ გაქცეულა ცოლით;—არც ეგრე არის—ლიზას დაჭერა მოუნდომეს წკადელებმა და გუშინ ფეხით სოფელ ველევიდან გაქცეულა, ნაქერალს მთა გადაუვლია. (ამხანაგ ლიზას მართლაც ძებნა დაუწყეს იმ დღეებში და ღამით თოვლში ველევიდან გაიპარა ჩემი ძმის პლატონ ლეჩავას თანხლებით რაჭიდან ქუთაისში. ნაქერალს მთა დიდის ვასაქირით გადაიარა).

მათ შეისვენეს ცოტათი ჩვენი გამოქვაბულის კლდის ახლოს. ჩვენ ძლიერ შევწუხდით ამ ამბით. დავიწყეთ მუსაიფი იმის შესახებ, როგორ შევხედროდით მათ, თუ რომ გვიპოვნიდნენ და ჩვენს გამოქვაბულში შემოვიდოდნენ:

„როგორ მოვიქცეთ, ამხანაგო შამშე!“ შემეკითხა ამხანაგი აკაკი ბაქრაძე. სანამდის მე პასუხს მივსცემდი ამხანაგებს, ქიქიამ შემდეგი განმარტება მისცა: „როგორ უნდა მოვიქცეთ!.. თუ ჩაგვაცივდნენ და წაყვანა დაგვიპირეს, სუყველანი უნდა გავსწყვიტოთ აქვე“—იგივე გაიმეორა სიფო კობახიძემ.—არა ამხანაგებო, უთხარი მე ნელის ხმით, გლეხების საკეთილდღეოდ ვიბრძვით და იგინი რომ აქ დაეხოცოთ, ეს ხომ ცუდ გავლენას იქონიებს სხვებზე. სჯობს მოველაპარაკოთ, აუღელვებლათ, ძველი წამხდარი თოფების მიცემა აღუთქვათ, მე მგონია დაგვეთანხმებიან. ჩვენ აქედან მხოლოდ ბინის გამოცვლა დაგვკვირდება, და თუ მოგვაცივდებიან, რას გიზამენ, ერთი რომ მივაგოროთ, ყველანი გაიქცევიან. რასაკვირველია, ჩვენ იგინი ვერ წაგვიყვანენ“.

ამ სიტყვების შემდეგ ცოტა სიჩუმე ჩამოვარდა ჩვენს შორის, მე კი ვფიქრობდი: რა ხლაფორთს გადავეკიდეთ: გლეხებისთვის ვიბ-

რძოდით, ეხლა კი უნდა იგინი დაეზოცოთ თუ შეპყრობა დაგვიპირეს. საბედნიეროთ ცოტა ხნის შემდეგ გლეხებმა გამოქვაბულის თავზე ლაპარაკით გადაგვიარეს—ჩვენც ხიფათს გადავრჩით. კარგი მონადირენი ვერ აღმოჩნდნენ, მეძებრების ყეფას რომ ყურადღება არ მიაქციეს. ასე თუ ისე, იმათი ჩვენ თავზე გადასვლამ ძლიერ შეგვაშფოთა, სანამდის საწალიკის, თელანის გორას არ გადასცილდნენ, შემდეგ კი თავისუფლად ამოვისუნთქეთ და სადილს სიცილით შევექმციოთ.

ნასადილევს კვლავ თათბირი გავმართეთ წამხდარი თოფების გლეხებისთვის გადასაცემათ, რომ გავრილოვისათვის ჩაებარებიით ონში. დავადგინეთ ორი ამხანაგის: ალექსი კბელაძის და იოსებ გორდეზიანის გაგზავნა ნიკორწმინდის საზოგადოებაში და თოფების საწყობიდან გამოტანა-გადარჩევა, უვარგისის გაცემა. ჩვენი თოფები იმ დროს ხოტევის პატარა ეკლესიაში, (მიხა ჭიჭინაძის—ქიქიას მამის—აკლდამაში გვექონდა ჩაწყობილი), ზოგიც შიგ ტრაპეზში დამალული. ეს იცოდა მხოლოდ ქიქიამ და იოსებ გორდეზიანმა. შელამებისას მოემზადნენ ამხანაგები წასასვლელათ. წასვლისას ამხ. იოსებ გორდეზიანს უთხარით არამც და არამც გლეხებს არ სჩვენებოდა იგი, მოქცეულიყო ფრთხილათ, შეუშინევლათ ემოქმედნა.

„იცოდე, ოსია“ მივაძახე მე მას წასვლისას, არ გამოჩნდე კრებაზე გლეხებში, თორემ დაგიჭერენ.

„ლამით შედით ეკლესიაში, ახადეთ მამიჩემის საფლავს თავი, ამოიღეთ უვარგისი თოფები და გაგზავნეთ კანცელარიაში“, დაუმატა ქიქიამ.

კარგი, კარგი—ხალხში როგორ გამოვჩნდებით, უგუნურები ხომ არ ვართ. წაილაპარაკეს ორთავემ და გაუდგნენ გზას. ლამით იოსებ გორდეზიანი და ალექსი კბილაძე შევიდნენ ეკლესიაში, ამოალაგეს თოფები, გადაიტანეს სოფლის მოშორებით ნაიურის ტყეში და იქ გადამაღეს. მეორე დღეს მთელ ნიკორწმინდის საზოგადოების გლეხობას შეეყარა თავი კანცელარიაში, მოლაპარაკება ჰქონდათ თოფების მოკრეფის და ონში წარდგენის შესახებ.

გლეხები შიშობდნენ ონიდან კაზაკები კვლავ არ გამოეგზავნა მათ ასაწიოკებლად გავრილოვს. აჩქარებდნენ თოფების ონში წაღებას. იოსებ გორდეზიანს წინა ღამე მამასახლის ჯმუხაძესთან გაეთია; მამასახლისი ჯმუხაძე თუმცა მთავრობის მოხელეთ ითვლებოდა, მაგრამ ახალთაობის პირებს ხელს უწყობდა, ფარავდა. იოსებიც მასთან მივიდა უშიშრათ; მეორე დღეს იოსებ გორდეზიანს დაავიწყდა ჩვენი დარიგება კრებაზე არ გამოჩენილიყო,—გაიფიქრა, მეზობლები რას

მიზანენ, როგორ გამიმეტებენ... ველარ მოითმინა და კრებაზე სიტყვით გამოვიდა გლეხების წინაშე. გლეხებმა თურმე პირველ შეხედვაზე გაუცინეს, სიხარულით დაუწყეს ცქერა, რომ იხილეს გადავარდნილი დაკარგული მეზობელი, მაგრამ მალე შესცვალეს სიხარულის გრძნობა სიმკაცრეთ. იოსებს ასე დაეწყო სიტყვა: „რას შეშინებულხართ, არ გეგონათ, რომ რევოლუცია მთლად დამარცხებულიყო. დროებით დავმარცხდით, ან რას ვიზამთ ჩვენ აქ, როდესაც მოსკოვში დაამარცხეს მუშები, მათ გლეხები ვერ დაეხმარა, ამიტომ ნიკოლოზის ჯარმა, პეტერბურგიდან ჩამოსულმა, დაამარცხა ჩვენი ამხანაგები. ამიტომ აქ რეაქცია გამეფდა. ალიხანოვმა თუმცა დღეს გადაგვწვა, ამხანაგები დაგვიხოცა, მაგრამ ნუ შეშინდებით მაინც, მალე ადგება მუშათა კლასი, ისევ წელში გაიმართება. დამაშინ ავაშენებთ მისთანა სახლს (გაიმეორა იოსებმა ქიქიას სიტყვები) სოციალიზმს, რომელსაც ვერც ცეცხლით დასწვავენ და ვერც ზარბაზნებით დამტყვევენ“.

ამ სიტყვებზე იქ მყოფმა პროვოკატორებმა მღვდლებმა, აზნაურებმა და სხ. თურმე შესძახეს: კმარა, გვეყოფა თქვენგნით მოტყუილება, თქვენ ყველანი გაიქეციეთ, გადაიმაღეთ, ჩვენ კი ჩავგავდეთ ცეცხლში და უბედურებაში“.

ამ ხულიგნების სიტყვებზე „სხოდი“ ერთბაშად აყაყანდა, გაისმა ხმები აქა-იქ კრებაზე: მოგვატყუეს, მოგვატყუეს, შევიპყრათ გორდენიანი, და თოფებიანთ გადაგზავნოთ ონში“.

ამხ. იოსებს ხმა აღარ ამოაღებინეს. ორი-სამი სიტყვის თქმა კი მოასწორო. „ჩვენი სახლები გადასწვეს, თქვენი ხომ არა... თქვენი გულისათვის თოფელში და ყინვაში ვწვალობთ, თქვენ კი ძაღლებით დაგვდევთ“.

„გავგზავნოთ ონში თოფებით, გავგზავნოთ, გაისმა კვლავ კრებაზე ხმები.

იოსებ გორდენიანი შეიპყრეს მისმავე მეზობლებმა, ჩააბარეს ხუთ ხოტველს მეორე დღეს ონში წასაყვანათ თოფებითან ერთად. ამხანაგმა ალექსი კბილაძემ, გადააბარა თუ არა თოფები გლეხებს სანდო პიროვნების ხელით, გამოსწია ჩქარის ნაბიჯით ჩვენსკენ თელანში და გვიამბო გლეხების მიერ იოსებ გორდენიანის შეპყრობა, რამაც ძლიერ დაგვალონა.

ამხანაგი ოსია მეორე დღესვე უნდა წაეყვანათ ონში თოფებით. ესეც დანამდვილებით გვითხრა ამხ. ალექსიმ. მოვილაპარაკეთ, თუ როგორ მოვეტყუელიყავით. კარგათ ვიცოდით, რომ ამხ. იოსებ გორდენიანს ონში მიყვანისთანავე დახვრეტდნენ. გადავწყვიტეთ ერთ-

ხმად იმ ღამესვე საწალიკის მთიდან წავსულიყავით, დავხვედროდით გლეხებს და იოსები გაგვენთავისუფლებინა.

გეგმა ამნაირი იყო: ღამით უნდა გადაგვევლო წყადისი, ტყე-ტყე ჩაგვევლო ნაისურზე, გადაგვევლო სოფლები გორი, ხიმში და ხიდიკარში, ოდესღაც ერისთავის მიერ აშენებულ ციხეებში შევემალულიყავით, სხვა გზა არ იყო. იოსებ გორდენიანი სწორეთ აქ უნდა გამოეტარებინათ. აქ ჩვენ ავტეხდით სროლას და ამხანაგს გავანთავისუფლებდით. ერთი სიტყვით, ცოცხლებს აღარ დავტოვებდით თუ წინააღმდეგობას გაგვიწევდენ.

მახსოვს მოწმენდილი ამინდი იყო. ძლიერ ყინავდა. თოვლი არ ტყდებოდა. ასე რომ, თხილამურები საჭირო არ იყო. მთვარეც ამოვიდა. გზის გაგნება შესაძლებელი შეიქნა. ჩვენ დავირაზმეთ, შევიარაღდით ყველანი, გავვიძღვა ამხ. ალექსი კბილაძე და დავეშვიტ ქვევით—ხან ნაბდებზე დასხდომით და დაქანებით, ხან დაგორებით, წვალებით ჩამოვაწიეთ შუა ღამისას ჩოლაგაში, მთის ნაპირად, სადაც მშვენიერი სახლი იყო აშენებული ზაფხულში საცხოვრებლათ მემამულე ინჟინერ ჩიკვაიძის მიერ. ეს სახლი მეტად მოხერხებული შეიქნა ჩვენთვის შესასვენებლათ, რადგანაც სოფელზე ორი-სამი ვერსტით იყო დაშორებული. ასე რომ, მოულოდნელათ თავს ვერავენ დავგესხმოდა თუ რომ სიფრთხილით ვიქნებოდით. ჩიკვაიძე ზამთრობით მხოლოდ თავის მოურავს სტოვებდა იქ, თვითონ თბილისში ცხოვრობდა. ეს ჩვენ კარგათ ვიცოდით. შუალამისას მივადექით ტანისამოს შემოყინული ამ შენობის დაკეტილ კიშკარს, ამხ. სიჟო კობახიძე სწრაფად გადახტა ხიმზე, გააღვიძა ჩიკვაიძის მოურავი მინაგო მომცემლიძე, უთხრა ჩვენი ვინაობა. მინაგოს ძლიერ გაეხარდა ჩვენი სტუმრობა, გავვიღო კიშკარი, შეგვიყვანა მშვენიერ დარბაზში და დავვინთო ბუხარში ცეცხლი, თანაც ვახშმის შემზადებას შეუდგა.

„მინაგო, ხომ არა გწყენია ჩვენი მოსვლა?“—შეეკითხა კიკია.

„აბა, რასა ბრძანებთ, თქვენი მოსვლა როგორ მეწყინება, რაღაი ცოცხალი დაგინახეთ, ამ სახლკარს რაღას დავეძებ, ქვეც რომ გაიგონ თქვენი აქ ყოფნა და დასწვან—გვიპასუხა მინაგომ.

„ხო, კარგი ჩემო მინაგო სანთელს ნუ ავანთებთ, რომ სოფლიდან ექვი არავინ აილოს—უთხრა მინაგოს.“

ძლიერ დაღლილი ვიყავით. იქვე ოთახებში მატრასებზე წავეყარენით, ამხ. ალექსი კი თავის სახლში (ს. თლულში) წავიდა საკმელის მოსატანათ, აგრეთვე ამბის შესატყობათ. საჭირო იყო დაწვრილებით გაეგო ამხ. იოსებ გორდენიანის ხოტევიდან ონში წაყვანის დრო, რომ ჩვენც დროზე დავხვედროდით წინ ხიდის-კარში.

ალექსის ისიც უნდა შეეცყო, გაეცებოდნენ იოსებს „სტრატეგიები“ თუ არა.

ამხ. აკაკი ბაქრაძე ძლიერ ცუდათ შეიქნა. იმ დღეს სისხლის პირღება კვლავ დააწყებინა. წავაწვინე ბნელაში მატრასზე—დავყარე ნაბდები—ფეხებზე, მეორე მატრასიც დავადე, მე თვითონ კი ბუხარს მიეუჯექი ცეცხლის პირას და შემოყინული ფეხების გაღლობა ვიწყე. ჩამძინებოდა, ცეცხლიც ბუხარში გამქარალიყო. სიცივით ხელები და ფეხები გამშეშებოდა ძილში. სიმწარით გამომღვინა. დავიწყე ძახილი: საბა, ქიქია, ბიფო—მიშველეთ, კაცო, გაეშეშებულვარ, ევლარ ვინძრევი. ჩემ ძახილზე ყველაზე უწინ საბამ გამოიღვიძა, მას მასხრობა ეგონა, სიცილი ასტეხა, სხეებმაც გამოიღვიძეს, მაგრამ ხმა არ გამცნენ, არ დაიჯერეს, თუ რომ მართლაც მიჭირდა. ცოტა ხანს შემდეგ გავანძრიე ხელ-ფეხი. გაეწეკი ბუხრის წინ, დაყრილი ფიჩხებით გავაჩაღე ცეცხლი და ასე მოვიბრუნე სითბოთი გული.

— „თქვე ოჯახქორებო, კინალამ მოკვდით. თქვენ კი მასხრობათ მიგაჩნიათ ჩემი გასაჭირი—ვუთხარ ამხანაგებს. „არაფერია, ძაღლი კოკლობით არ მოკვდება“—მითხრა ქიქიამ. დავიწყეთ ყველამ მუსაიფი ბნელაში. შიმშილმაც გვაგრძნობინა, გაგვახსენდა, რომ მინაგო ვახშამს გვიმზადებდა. გავგზავნეთ ალექსანდრე ქელიძე სამხარეულოში მინავოსთან. მალე შემოიტანეს მოხარშული ღეღალი ცხელ-ცხელი მკადები, ერთი დიდი ღოჭი ღვინოც. დავსხედით ბუხრის წინ! მინაგოც გვერდს მოგვიჯდა. კარგ გუნებაზე შევიქენით, თუმცა ქათამი ბებერი გამოგვადგა, ვერც მოხარშული იყო კარგათ. მეორე დღეს გათენებისას ალექსიც მოვიდა თავის გუდით, საკმელეებით. მან ოთახში შემოსვლისთანავე მოგვახარა ამხ. იოსებ გორდენიანის გაქცევა, გადამალვა. გვითხრა შემდეგი: იოსებ გორდენიანი მეორე დღესვე დილით ადრე შეპყრობილი თოფებით წაეყვანათ ონში. გზაში ღელე აშხაპირას ნაპირზე გამოლაპარაკებოდა მეზობელ გლეხებს, ეთქვა მათთვის: „თქვე სულელებო, რას მიშვრებით, ხომ იცით, რომ ყველა მეთაურები ალიხანოვის მიერ კახონს გარეშე ვართ გამოცხადებულნი, როგორც მიმიყვანთ პოლკოვნიკ გავრილოვთან, იმ საათშივე დამხვრეტენ. ეს თქვენ უნდა იცოდეთ. სჯობს ამიტომ ნუ მიმეტებთ სასიკვდილოთ, მაგრამ ეს კი უნდა იცოდეთ—ჩემს სიკვდილს ჩემი ამხანაგები არ შეგარჩენენ. შამშე და ქიქია, თავისი რახმით აქ არიან; როგორც მე მომკლავენ, იმ წამსვე ხოტეფში გაჩნდებიან და შავ ღლეს დაგაყენებენ. ამ სიტყვების შემდეგ შეშინდენ გლეხები. ნამეტურ ლევან გოცირიძე, რომელსაც ძლიერი შიში და ხათრი ჰქონდა ქიქიასი, მოილაპარაკეს ერთმანეთში: გადასწყვი-

ტეს მისი გაშვება, მაგრამ არ იცოდნენ როგორ მოქცეულიყვნენ, რადგანაც მათაც ძლიერი შიში ჰქონდათ იმ გლეხებისა, რომელთაც იოსები დაატყვევეს. „მე მოვაწყობ ამ საქმეს“—უთხრა მათ იოსებმა: ვითომ მე ტყეში გავიქეცი. თქვენ სროლა ამიტხებით. გლეხებმაც ეს დაიჯერეს, იოსების აზრი მოეწონათ. იოსებიც გამოიქცა და თავი პირველ დღეს სოფელში შეინახა ისევ მამასახლის ჯუშახაძესთან, მეორე დღეს კი თელავში ასულიყო ჩვენს გამოქცეულში, რადგანაც ჩვენ იქ ვეგონეთ.

ეს ამბავი ძლიერ სასიამოვნო იყო.

ამხანაგ აკაკი ბაქრაძე ძლიერ ცუდათ შეიქნა. კობის ჩხირებმა იწყეს მის ფილტვებში ჩქარი ტემპით გავრცელება. სისხლის რწყევამაც მოუმატა. აკაკი გრძნობდა თავის უბედურებას. მეც მივხვდი, რომ მას დიდი ხნის სიცოცხლე აღარ ჰქონდა. ძლიერ ვწუხდით ამხანაგები, მაგრამ რას ვიზამდით! ვარჩიეთ ს. სხევეში გაგზავნა, ბიძასთან და ჩვენს ამხანაგ კოწია ბაქრაძესთან. იგი მას უფრო მოუვლიდა. საიმედო პიროვნებაც იყო.

„აბა, ალექსი, შენ უნდა იშოვნო ხვალვე ცხენი და აკაკი წაიყინო სხევეში“,—უთხარით ჩვენ ამხ. კბილაძეს. ალექსიმ ღამით ცხენზე შემჯდარ აკაკის გაუძღვა სხევისაკენ. აკაკიმ სხევეში ერთი კვირა დაისვენა. უკეთ შეიქნა. ალექსიმ ინახულა ჩვენი წინადადებით და ბინა გამოუცვალა სოფელში, სადაც იმ დროს ცხოვრობდა გიორგი ჩიკვაძე (ბაბაუა. გიორგი ჩიკვაძე თუმცა ნაპოლიციელი იყო, მაგრამ ვიცოდით, რომ შვილის შვილს ველარ გასცემდა ავადმყოფობის მიზეზით, თორემ იგი შვილსაც არ დაზოგავდა მთავრობის სიამოვნებისთვის).

ჩიკვაძის სასახლეში შესვენებამ დაგვანახა, რომ რამოდენიმე დღის უხიფათო გატარება ჩოლოვაში შესაძლებელი იყო.

ამ დროს რეაქტია რაჭაში ცოტათი მინელდა და გლეხებიც აღარ შიშობდნენ გადაწყვას, რადგანაც ალიხანოვის ორი მოთხოვნა: თოფების ჩაბარება და გადასახადების აკრეფა შეასრულეს. პირობებიც ცოტათი შეიცვალა. ალექსი კბილაძემაც გვირჩია თელავში აღარ დაებრუნებულყავით, გაზაფხულამდე რაიმე გზით სოფლების ახლოს შეგვენახა თავი. გადავწყვეტით ჩოლოვაში რამდენიმე დღით დაბინავება. ეს გადაწყვეტილება მით უფრო ადვილათ მივიღეთ, რომ რამდენიმე ჩვენმა ამხანაგმა არჩია თავის სახლში მისვლა და სოფლად თავის შენახვა. მე ტყის პირად ვცხოვრობ, სთქვა სიფო კობახიძემ, შემოიძლია ადვილათ შევინახო თავი ჩემს სახლში, ჩემიანები აღარ გამცემენ, დღისით სახლში ვიქნები, ღამ-ღამობით ტყეში გავათენებ. თოფსაც

არ მოვიშორებ. შევატყვეთ, რომ მას დიდი სურვილი ჰქონდა სახლში წასვლისა, მით უფრო, რომ იგი ცოლშვილიანი იყო. ყოჩაღი, მამაცი ამხანაგიც იყო, ვაგლახათ იგი კახაკებს ხელში არ ჩაუვარდებოდა. დავეთანხმეთ გაგვეშვა აგრეთვე იოსებ გორდენიანი, რომელიც დარწმუნდა, რომ მამასახლისის ჯმუხაძე მას არ გასცემდა. ჩოლოგაში დავრჩით მხოლოდ ის ამხანაგები, რომლებსაც სიკვდილი გეჭონდა მისჯილი ალხიანოვის მიერ და სოფლად თავის შენახვა ჩვენთვის დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა. ჩიკვაიძის სახლის ეზო დიდი იყო, ნაძვნარით დაბურული. ეზოს უკან დიდი ტყე, რომელიც გრძელდებოდა სამი-ოთხი ვერსის მანძილზე. იქვე ახლოს ეზოში მშვენიერი ნაკადული ჩამოდრიდა. გზის დაუბნეველათ შეიძლებოდა კაცი გაჰყოლოდა ამ ნაკადულს, და ტყეში შემალულიყო. მიდამოებო კარგად გეჭონდა შესწავლილი ამხ. ალექსი კბილაძის ჩვენებით. ამხანაგებო... მოგვმართა მესამე დღეს ჩვენი იქ ყოფნისა ქიქიაშ, აქ ამ ადგილას რომ დავბანაკდით, ძლიერ ნუ გავთამამდებით, შესაძლოა ვინმემ გვიჯაშუშოს ან თვალი მოგვკრას, დაგვასხას თავს კახაკები, ამიტომ თუ დამიჯერებთ, უმჯობესი არის ღამეები ზოგჯერ ეზოში სახლზე მოშორებით ნაძვების ქვეშ გავათენოთ. ვინ იცის, რომ დაგვეცენ პირველად სახლს შემოარტყამენ ალყას, ეგონებათ რომ ჩვენ დარბაზში ვიმყოფებით. ამას შევიტყობთ, აუტყვთ სროლას გარედან—ნაძვნარიდან და ტყეში დახვეის და დამალვის საშუალებაც გვექნება“. ქიქიას წინადადება ალექსიმაც მოიწონა. ჩვენ დავეთანხმეთ. ამხანაგმა ალექსიმ გამოძებნა სოფელ თლულში ყველაზე მეტად საიმყო ამხანაგი მოხუცი პავლია ქემოკლიძე. პირველად ალექსი მას გაუტყდა ჩვენს ყოფა-ცხოვრებაზე ჩოლოგაში. გააფრთხილა, მუდამ ფრთხილათ ყოფილიყო, გზაში ეყარა უღლებინა და თუ გაიგებდა ონიდან კახაკების ან „სტრაჟნიკების“ წამოსვლას, იმ წამსვე მისთვის ეცნობებოდა. ალექსი კი ჩვენ გვაცნობებდა, რათა მზად ეყოფილიყავით, ან შესახვედრათ, ან გასაქცევად. პავლია ქემოკლიძე დიდის სიხარულით და მუყაითობით ასრულებდა მაზედ დაკისრებულ მოვალეობას. ალექსიმ მეორე მოამბეც გაიჩინა: ეს იყო ონიდან ყოველ პარასკევს სოფლებში სავაჭროთ მოსიარულე ურია აბრამა. ყოველ კვირაში მას ონიდან ახალ-ახალი ამბები და გაზეთებიც ჩამოქონდა ალექსისთვის. ალექსის კი ჩვენთან მოჰქონდა. ამხანაგ ალექსი კბილაძის ხშირმა სოფლათ მიმოსვლის ამბავმა ბოჭაულ ასლან კვიტაშვილის ყურამდეც მიაღწია. ასლან კვიტაშვილმა განიზრახა ალექსის დაახლოვებოდა და გამოეტყუა, თუ სად ვიმყოფებოდით ჩვენ. სცადა მოტყუილება, მაგრამ ალექსიმ იგი თვით გააცურა, მოატყულა. ასლან კვიტაშვილმა

ერთი გლეხის პირით შეუთვალა ალექსის გამოცხადებოდა მას, თანაც „პატიოსან“ სიტყვას აძლევდა, რომ იგი მას არ დაატყვევებდა. ალექსი მიუხვდა ეშმაკობას, პოლიციურ ხრიკებს, მაგრამ თანაც დარწმუნებული იყო, რომ იგი მის დატყვევებას პირველ შეხვედრაზე ვერ გაბედავდა, თუ რომ მასთან სტრატეგიები არ იქნებოდნენ. ალექსიმ გაბედა და გამოეცხადა ველევში. იმ დროს ბოქაული ასლანი მართოთ მართო თავის ბალკონზე დასეირნობდა. ალექსიმ ერთი თავი შეაქარი, ერთი ინდოური, ერთი ცხრა პურიც წაიღო და ისე ეწვია ბოქაულს. შევიდა თუ არა ალექსი ბოქაულის სახლის აივანზე, ასლანი დიდის ამბით, ხმაურობით მოეგება ალექსის: ააა. მობრძანდი ჩემო ალექსი, სად დაიკარგე შე კაცო. არ იცი, რომ მე შენ არ დაგატყვევებდი. შენ გლეხი ხარ, რა უყოთ, რომ შამშუკამ და ქიქიამ გაგაბრიყვეს, მოდი ჩემო ალექსი, მოდი; ალექსიმ დიდი ხურჯინი ჩამოიხსნა ბეჭებიდან და მიესალმა ასლანს. როგორ ბრძანდებით ასლან, რაზედ მიბრძანებდით ჰკითხა ალექსიმ; შე კაცო, სად დაიკარგე, ამდენი ამბავი მოხდა და შენ კი ვერსად გიპოვე. მინდოდა მოგლაპარაკებოდი ალიხანოვის დავალებით: „რა გნებავთ გვიბრძანეთ“—უთხრა ალექსიმ. „ცოლშვილით ხომ კარგათ ხარ ჩემო ალექსი“, გმადლობთ, ვართ გვარიანად“.

რა მნებავეს ჩემო ალექსი,—აი რას გეტყვი: „ალიხანოვმა რაქაში ყოფნის დროს გადასდო სამი ათასი მანეთი ჯილდოთ იმისთვის, ვინც შამშუკა ლეიქვას და ქიქია ქიქინაძეს მოჰყავს ან დაატყვევებს. მე მაშინვე მოვიფიქრე, რომ შენთვის მეთქვა ეს ამბავი, შენ შესძლებ მათ მოძებნას და... დატყვევებას: „ძლიერ კარგი. მე მათ მოვძებნი და თქვენ დარწმუნებული იყავით, რომ ყურში ხელ-წავლებული მოგიყვან ყველას, თუ რომ სადმე ვიპოვებ იგინი, უთხრა ალექსიმ ბოქაულს. მხოლოდ ეს კი ვიცი, რომ აქვე ჯერ-ჯერობით არსად იმყოფებიან. ხომ იცით შამშე საზღვარ ჭარეთ ნამყოფი არის, იქით წავიდოდა, ქაქიასაც წაიყვანდა, ასე ამბობენ და მართალიც უნდა იყოს; ვიმეორებ, თუ აქეთ ვნახე სადმე, გაცნობებთ, ყველას ერთბაშად შევიპყრობთ, თქვენ კი ასლან, ეცადეთ კაზაკები ან სტრატეგები არსად გააუქანო ქვემო რაქაში, თორემ ხელს შემიშლიან. მოძებნის დროს შეიტყობენ, თუ რომ სადმე არიან აქეთვე და მალულნი, კაზაკების ჩამოსვლას და ყველას ამოგვბოცავენ თქვენც და მათაც. ძლიერ კარგი, სამ თუმანსაც მოგცემ თვეში, მერმე ისე დაგაწინაურებ, რომ პეტერბურგში გაგზავნი, ჯამაგირი თვიურად გექნება. იცხოვრებ კარგად ცოლშვილით“.

ალექსის მოტყუილება მოუხდომა გაიძვერა ბოქაულმა ასლან კვიტაშვილმა, მაგრამ ალექსიმ ისე გააცურა წვირე ძღვნის მიტანით ასლან კვიტაშვილი, რომ მას დღემდისაც ვერ მოუხელებია ალექსის მიერ ნაძღვნივი ინდოური, ერთი ცხრა პური და ერთი თავი შაქარი.

ალექსი მოსვლისთანავე მოგვიყვა კვიტაშვილთან მუსაიფი, ბოქაულის წინადადება ჩვენი დატყვევებისა ან დახოცვისა. ჩვენ კარგათ ვიცოდით, რომ ბოქაულს ალექსი გააცურებდა თავის მოქცევით, მოქმედებით, ამიტომ აღარაფერი უთხარით ალექსის ბოქაულთან ძღვნით მისვლისთვის.

ალექსის მოსვლამ ცოტათი გაგვაშხიარულა, ყველანი დარბაზში შევედით. კედლებზე ჩამოკიდებული იარაღების დათვალიერება დავიწყეთ. ინჟინერ ჩიკვაიძეს თითქმის პატარა მუზეუმი მოეწყო ერთ ოთახში. კედლებზე სხვა და სხვა დროის ხმლები, დამბაჩები, ხანჯლები, თოფები ჩამოეკიდა. მეორე ადგილას სხვა და სხვა სამეურნეო სასოფლო იარაღები დაეწყო. მაგიდაზედ ევროპიულ ენებზე შედგენილი ეკონომიური და პოლიტიკური წიგნებიც ელაგა. ამხანაგმა ქიქიამ და ალექსანდრე ჭელიძემ პირველად თვალები თოფებს და ხმლებს მიაპყრეს. ბაქოს—„თუ კაცი ვარ, ეს საბრძოლველად გამოგვადგება“—სთქვა ალექსანდრემ. ლეკურის ხმარებასაც ცოდნა უნდა. „ჩემო ალექსანდრე, შენ კი, როგორც გლეხმა, რა იცი მისი ხმარება, გაეხუმრა საბუკა (გოდორა) გურგენიძე.

ნოდი,—მიუბრუნდა ქიქიას ალექსანდრე, ვარჯიშობა გავმართოთ და მასწავლე იქნებ ერთ კაზაკს მაინც გავადგენინოთ თავი. მუსაიფში ქიქიამ ჩამოიღო ხმალი, მეორე ალექსანდრემ აიღო ხელში და დაიწყეს ვარჯიშობა. შევხედეთ თუ არა გავაფრთხილე, რომ მარცხი არაფერი მოსვლოდათ.

ქიქიას ლეკურის პირი ალექსანდრეს ცერზე მოხვდა, სისხლმა იფეთქა...

„დაგესხათ ლაფი,“ მივძახე ორივეს, აკი გითხარი, რომ მარცხი მოგივა თქო. მივეარდი ალექსანდრეს, მოვუჭირე ხელი ცერზე, რომ ბევრი სისხლი არ დაეღვარა. შემდეგ დავხიეთ ჩემი პერანგი, შეუხვიე, მაგრამ სისხლმა მაინც იწყო გამოჟონა. ჩვენი მხიარული მუსაიფი“ მოსაწყენი ამბებით შეიცვალა ბუხრის წინ, ცეცხლის პირად. დაღამებამდის არ ვიცოდით რა გვექნა. ჩიკვაიძის მაგიდიდან გამოვარჩიეთ წიგნი: მევენახეობაზე და მელვინეობაზე. ვგონებ პროფესორ ვასილ პეტრიაშვილის შედგენილი და დავიწყეთ კითხვა. „ვგონებ ისე, საწალიკოზე ყოფნა, თოვლში ნადირობა გვეჩიია, ამ წიგნის მე არაფერი გამეგება,“—წაილაპარაკა საბუკამ.

დაბნელდა, ვივახშმეთ ბუხრის წინ. ჩვეულებრივ დაგავლეთ ნაბდებს ხელი, გავედით ეზოში სახლის მოშორებით და ერთ დიდ ნაძვის ქვეშ შევიბუდეთ. ნაძვი მსხვილი იყო, ზევიდან ვერ დაგვათოვდა, რადგანაც ხშირი ტოტებით იყო შემოსილი. საბამ მალე იცოდა ხერენის ამოშვება. მან მალე ჩაიძინა, მე და ალექსის გაგვიტყდა ძილი, ლაპარაკს შევყევით ჩუმის ხმით, ჩვენ ორივენი ერთ გვერდზე ნაძვის ტანს ვიყავით მიწოლილი. იმ ღამეს ჩემს აზრს არ შორდებოდა ასლან კვიტაშვილის წინადადება ალექსისადმი ჩვენი დატყვევებისა.

„ენანობ, ალექსი, ენანობ, რომ არ დავეთანხმე ამხანაგ ქიქიას და არ მიუსაჯეთ მას სიკვდილი, როცა დრო გექონდა“—წავილაპარაკე. არაფერია, მითხრა ალექსიმ, მის მოკვლასაც მოვესწრებით, სულ ამ მდგომარეობაში ხომ არ ვიქნებით.“ ან რა დიდი საქმე არის მისი სიკვდილი, დავადგინოთ და ხვალვე, ფარულად. თუ გვინდა აქ არა გვყავს ჩვენი ქიქია და ალექსანდრე ქელიძე თავის ვინტოვკებით.

„მიშველეთ ამხანაგებო, სისხლისგან ვიცლები“—დაგვიძახა იქვე ხეზე მიწოლილმა ამხ. ალექსანდრემ, ჩვენ იგი დაძინებული გვეგონა, თურმე ყურს უგდებდა ჩვენს მუსაიდს და როდესაც სისხლმა სახვევებში გამოატანა, ალექსანდრემ იგრძნო გულის წუხილი, მაშინ მოგვიძახა. მე და ალექსი წამოვხტენით იმ წამსვე მარდათ, მოვკიდეთ ხელი ალექსანდრეს—ჯერ თოვლზე წავაწვინეთ, თოვლი შუბლზე მოუსვით, შემდეგ, გონს რომ მოვიდა, წავიყვანეთ სამზარეულოში. აბა... მინაგო, გააღე კარები, მივაძახეთ, მინაგო მომცემლიძეს. მინაგომ კარები გაგვიღო, ცეცხლი დაანთო, ღამფაც ანთო და შეგვეკითხა: „რას მიბრძანებთ.“ აბა... ჩემო მინაგო, დაანთე ცეცხლი და ამიდულე წყალი... მინაგომ ფიცხლად გააჩალა ცეცხლი, დაადგა ტაფა წყლით, აგვიდულა. მე გავიხადე დარაიის (ჩესუნჩის), ბლუზა, რომელიც პერანგს გარეთ მეცვა, დავსქერით სახვევათ, დავახვიეთ, ჩავადეთ ტაფაში და გამოვხარშეთ. გამოხარშული ბინტი ცოტათი ცეცხლზე შევაშვრეთ დავახვიეთ ისევ და ამხ. ალექსანდრეს მაგრათ შეუხვიეთ ცერი, მაჯიდან დაწვებული, რათა მისთვის სისხლს დენა არტერიიდან შემეწყვიტა, ჩვენ ამის შემდეგ კვლავ წავედით ნაძვის ქვეშ და დავიძინეთ. ეს ამბავი მხოლოდ დილით ეუამბეთ ამხანაგებს.

(შემდეგი იქნება)

შამშე ლეჟავა.

ზოგიერთი ეპიზოდები პარტიულ მუშა- ობიდან 1905 წლის შემდეგ

(პირადი მოგონებანი)

1905 წლის რევოლუციონური მოძრაობის შესახებ ზოგიერთი მომენტები, რაც მახსოვდა ანდა რის შესახებაც სათანადო პასალები მომეპოვებოდა, მკითხველს გავუზიარე ჩემს ორ პატარა ნაშრომში: „1905 წ. გურიაში“ და „რევოლუციონური მოძრაობა შორაპნის მაზრაში“, რომელნიც გასულ წელს გამოსცა საქ. კომ. პარტიის ცეკას პარტისის განყოფილებამ.

ამჟამად კი ჩემს მიზანს შეადგენს მოვიგონო შემდეგი წლების პარტმუშაობიდან ესა თუ ის ეპიზოდი, რაც დამახასიათებელი იქნება საზოგადოთ საქართველოში წარმოებულ მუშაობისა იმ დროში.

ამ შემთხვევაში ვიღებ ქუთაისს. ამას იმიტომ ვშვრები, რომ იქ, სადაც თვით არ მიმუშავნია და უშუალო მონაწილე არ ვყოფილვარ პარტიული მუშაობისა, იმის შესახებ წერას არ ვკისრულობ, რადგანაც შეიძლება ფაქტები ისე ვერ მოვიყვანო, როგორც წესია და მით კარგი სამსახური ვერ გავუწიო მომავალ თაობას.

ამიტომ იმპერიალისტური ომის წინა ხანიდან ამჟამად ვიღებ მხოლოდ ქუთაისს.

ქუთაისი, როგორც პარტმუშაობის

ცენტრი 1912—13 წ. წ.

ცნობილია, რომ საქართველოს დედა ქალაქი ტფილისი, ცენტრი იყო არამც თუ საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის და პარტ-მუშაობის, არამედ—ამიერ კავკასიის და ზოგიერთ შემთხვევაში თვით კავკასიისაც კი. მაგრამ რეპრესიებისა და სხვა ტექნიკურ დაბრკოლებათა გამო სოც. დემოკრატიული ბეჭდვითი ორგანოს გამოცემა თფილისიდან ქუთაისში იქნა გადატანილი. 1912 წლის დამლევს ქუთაისში თავი მოიყარეს სოც.-დემოკრატიულმა მოღვაწეებმა—როგორც მენშევიკებმა, ისე ზოგიერთმა ბოლშევიკებმა.

ეს ის დრო იყო, როდესაც 1905 წლის რევოლუციის მონაწილეთა დიდი უმრავლესობა კატორღა-ციხეებში და ციმბირში იყვნენ გაგზავნილნი. ზოგიერთი ამათგანი არალეგალურად დაბრუნდენ, ზოგსაც ციხეში ჯდომის ვადა გაუთავდა. ამათგან უმეტესობამ ქუთაისში მოიყარა თავი.

1912 წლის დამლევს ქუთაისში გამოიცა ლეგალური გაზეთი „მერცხალი“. შედგენილ იქნა ქუთაისის კომიტეტი და კავკასიის საოლქო კომიტეტმა განაგრძო არსებობა. ქუთაისში იმ დროს ცალკე ბოლშევიკური ორგანიზაცია არ არსებობდა და იქ თავმოყრილი ბოლშევიკები შედიოდნენ საერთო კომიტეტში.

მაშინდელმა საერთაშორისო და შინაურმა მდგომარეობამ თითქმის შეანელა შინაპარტიული ბრძოლის მწვავე მხარეები, მეტადრე საქართველოში. ორივე ფრაქცია იყენებდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საბრძოლველად ყველა ლეგალურ საშუალებებს: გაზეთს, სახელმწიფო დუმას, ქალაქის საბჭოებს, მუშათა კლუბებს, ლიტერატურულ საღამოებს. ესე იგი, არალეგალური ორგანიზაციები სავსებით იყენებდნენ ლეგალურ საშუალებებს. ასე არ მუშაობდნენ ლიკვიდატორები, რომელთაც მომხრენი საქართველოს სინამდვილეში არ ჰყოლიათ. იმ ხანებში გარდა ლიკვიდატორებისა, რაც მენშევიკების თანამგზავრი მიმართულება იყო, როგორც ბოლშევიკებში, ისე მენშევიკებში არსებობდნენ მთელი რიგი ჯგუფები და მიმართულებანი, როგორიც იყვნენ, — პლენანოველები, ტროცკისტები, ოტზივისტები და ულტიმატისტები, მაგრამ რადგან ამათ შესახებ მე უკვე გაკვირვებით მქონდა ნათქვამი წიგნში: „1905 წ. გურიაში“, ამჟამად აქ არაფერს ვიტყვი, მით უმეტეს, რომ ამ მიმართულებათა შორის მდგომარეობა ჩვენში არც იმდენათ იყო გამწვავებული. პირიქით, შემცდარი არ ვიქნები თუ ვიტყვი, რომ თვითმპყრობელობასთან ბრძოლაში და პარტიულ მუშაობაში იმ დროს საქართველოში „საერთო ფრონტის“ მსგავსი რალაც არსებობდა.

ვინ იყვნენ ამ დროს ქუთაისში პარტმუშაეებიდან?

გაზეთ „მერცხალში“ მუშაობდნენ სხვა და სხვა დროს: მენშევიკებიდან — დ. შარაშიძე, ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი, მ. არსენიძე, ილია ბახტაძე, გ. ურატაძე, ვ. ბაქრაძე, ილარიონ რუხაძე და სხვები.

ბოლშევიკებიდან: რაჟდენ კალაძე, შ. ელიავა, ვარლამ ხუროძე, (მალაქიაშვილი), ამ სტრიქონების ავტორი და სხვები.

გაზეთს გარეთ — მენშევიკებიდან: გ. გიორგაძე, სამსონ კილაძე, ევ. გეგეჭკორი, კავკასიის საოლქო კომიტეტის წევრი მუშა მელტონ

ბერიშვილი, ა. გაბრიჩიძე (პლებეიშვილი), ნოქარი გიორგი სვანიძე, ნოქარი გიორგი მგელაძე და სხვები.

ბოლშევიკებიდან: ბ. ბიბინიშვილი, გ. კუჭაძე, მ. ოკუჯავა და სხვები.

პოეტებიდან ჩვენი დავალებით და ჩვენთან ერთად მუშაობდნენ: ვ. რუხაძე, ნოე ჩხიკვაძე, გ. ტაბიძე მაშინ (თანაუგრძნობდა ბოლშევიკებს) ქუჩიშვილი და სხვები.

ბოდიშს ვიხდი იმ ამხანაგების წინაშე, რომელნიც მაშინ მონაწილეობას იღებენ პარტმუშაობაში ან იყვნენ ხელმძღვანელი ორგანიზაციის წევრნი, მაგრამ მე ისინი ვერ მოვიგონე.

ვის ემყარებოდა ქუთაისის კომიტეტი.

ქუთაისის კომიტეტი ფართოდ ეწეოდა მუშაობას ქუთაისის ნოქრებში და ქუთაისის უღარიბეს მოქალაქეებში.

ქუთაისი მაშინ დასავლეთ საქართველოს ვაჭრობის ცენტრი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ იქ არავითარი მრეწველობა არ იყო, გარდა ერთი ფირალის თამბაქოს ქარხნისა. როგორც საგუბერნიო ცენტრი მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო დასავლეთ საქართველოში და იქ პარტმუშაობას სერიოზული ყურადღება ჰქონდა მიპრობილი.

ქუთაისის კომიტეტში შემოდიოდნენ გარდა გურიისა, დასავლეთ საქართველოს მაზრები, გურიის კი თავისი ცეკა ჰყავდა და ქუთაისის ის, ასე ვთქვათ, ლიტერატურულად ემორჩილებოდა.

ქუთაისის კომიტეტს ჰყავდა არჩეული აღმასრულებელი კომისია (რასაც ეხლა უწოდებენ პრეზიდიუმს), ამ კომისიაში შედიოდნენ ნოქრები აკაკი გაბრიჩიძე. (პლებანოველი), გიორგი მგელაძე, (ბოლშევიკი), გ. სვანიძე (მენშევიკი), თენგიზ ჯღენტი (ბოლშევიკი) და მეხუთე იყო საოლქო კომიტეტის წარმომადგენელი ნ. ხომერგიკი. (მენშევიკი), ხომერგიკის მაგიერ შედიოდა, როცა ის არ იყო, მელიტონ ბერიშვილი.

ცალკე ბოლშევიკური უჯრედი.

მიუხედავად იმისა, რომ საერთო მუშაობა არსებობდა, რომ ბოლშევიკები არ გათქვეფილიყვნენ პარტიის უმრავლესობაში, მენშევიკებში, საჭიროდ იქნა ცნობილი ქუთაისში ცალკე ბოლშევიკური უჯრედის დაარსება. ხსენებული საჭმის ინიციატივა წილად მხვდა მე. მახსოვს ფერმაში თავი მოვიყარეთ შემდეგმა ამხანაგებმა (კია-

თურიდან ჩამოსულმა): გალაქტიონ ვაშაძემ, ბ. ბიბინეიშვილმა, გრიშა კუჭაიძემ, გრ. კილაძემ, დ. ლორთქიფანიძემ და სხვებმა, რომელთა გვარი და სახელი სამწუხაროდ, არ მაგონდება. ხსენებული საქმის ორგანიზაცია გამოწვეული იყო აგრეთვე იმ გარემოებით, რომ ზოგიერთი ამხანაგები პარტიის უჯრედში არ შედიოდნენ, გარეთ იყვნენ დარჩენილი.

გაზეთის გავრცელება.

პარტიულ მუშაობის ერთ-ერთ დარგს გაზეთის გავრცელება შეადგენდა. კომიტეტი სპეციალურ კამპანიას ატარებდა გაზეთის გავრცელების შესახებ. პირველ ხანებში ქუთაისში გაზეთი ვრცელდებოდა 200—350. კამპანიის შემდეგ ის ავიდა 700—800-მდე, ქუთაისში იშვიათი იყო ისეთი ვაჭარი, მოქალაქე ან ინტელიგენტი, რომ ჩვენი გაზეთი არ გამოეწერა.

ისეთ საჩაიეში, სარძევეში და სასადილოში პარტმომუშავენი და მუშები არ შედიოდნენ სავაჭროთ, სადაც ჩვენი გაზეთი არ იყო. შეიძლება ბევრს არც კი მოსწონდა პარტიული გაზეთი, მაგრამ საკუთარი ვაჭრობის გაზრდა-გაძლიერების მიზნით იძულებულნი იყვნენ შეეძინათ გაზეთი.

ბეილისის პროცესი.

ცნობილია, რომ ბეილისის პროცესმა იმ დროში მიიპყრო პარტიისა და საზოგადოების ყურადღება. ანტისემიტებს სურდათ დაემტკიცებიათ, თითქოს ურიები მართლა ხმარობენ ქრისტიანის სისხლს. ამ მიზნით მოაწყო მეფის მთავრობამ ბეილისის პროცესი.

პარტიის ვალი იყო ხმა ამოეღო და პროტესტი განეცხადებია ამ უმზგავსო ბრალდების წინააღმდეგ. შედგენილ იქნა პროტესტის ტექსტი. მახსოვს, საპროტესტო ტექსტის საიდუმლოთ ჩამოტარება, რომელზედაც ხელი მოვაწერინე, სხვათა შორის, სათაყად-აზნაურო ბანკში მოსამსახურე ბოლშევიკებს: ამხ. ბ. ბიბინეიშვილს და დათიკო ლორთქიფანიძეს.

პარტიის საღსარი.

პარტიის პროფესიონალური მომუშავენი იმ დროს მძიმე ეკონომიურ პირობებში მუშაობდნენ. საწევრო გადასახადიდან შემოსავალი იმდენათ მცირე იყო, რომ კომიტეტს უძნელდებოდა მაზრებში კავშირის დასაჭერად თანხის გაღება და პროკლამაციების ბეჭდვა. მაგრამ აღსანიშნავია ეს, რომ ყოველივე ეს ძლიერ იათად ჯდებო-

და. პარტიულ ასოთ-ამწყობებს ერთხელაც არ უფიქრიათ რაიმე გა-
სამჯელოზე, მაგ. პ. მიქაძე, კაპიტონ კალანდაძე და სხვები, რომლე-
ბიც ამ დროს მუშაობდნენ ჩვენს გაზეთზე, ივანე კილაძის სტამბაში,
თავისუფლად აწყობდნენ ფურცლებს და ივანე კილაძე, როგორც ჩვე-
ნი ამხანაგი, ენერგიულად უწყობდა თავისი „ქონებით“ ხელს ამ
საქმეს.

ამასთან პარტმომუშავენი ხარჯავდნენ თავიანთ მამების შე-
მოსავლიდან თანხას პარტიულ მუშაობაზე. მაგრამ რადგან საოლქო
კომიტეტს თავისი მუშაობის საწარმოებლად განსაზღვრული პრო-
ცენტები მიჰქონდა ქუთაისის კომიტეტისაგან, საჭირო შეიქნა წყა-
როს გამოძებნა. ამ მიზნით ქუთაისის ორგანიზაციამ განიზრახა დი-
დი ლიტერატურული საღამოების მოწყობა. შედგენილ იქნა გეგმა.
ერთი ასეთი საღამო მოეწყო ქუთაისში. რომ პოლიციას ეჭვი არ აე-
ლო, რომ ეს იყო კომიტეტის საქმეა, საღამოს დაერქვა გ. ტაბიძის
საღამო და როგორც ღარიბი პოეტი, ის მიიღებდა შემოსავლიდან
წილს. საღამომ შემოსავალი მოგვცა 300 მანეთზე მეტი, გამოწვეული
იყო ტფილისიდან პოეტი ქუჩიშვილი, ქუთაისიდან მონაწილეობა
მიიღეს ვ. რუხაძემ, ია ეკალაძემ, ნოე ჩხიკვაძემ და სხვებმა.

ია ეკალაძესთან,—რომ მას საღამოში მონაწილეობა მიეღო,—
წავედით მე და პლებეიშვილი (გაბრიჩიძე)*. ია ეკალაძემ კარგათ მიგ-
ვილო, მხოლოდ გვითხრა სოც. დემოკრატების სასარგებლოდ მე არ
გამოვალ, მაგრამ თქვენ ისე მოგიქაზბრაკებიათ საქმე, რომ სახელათ
გალაქტიონ ტაბიძის საღამო დაგირქმევიათო. გალაქტიონ ტაბი-
ძეს დიდათ ვსცემ პატივს და ამიტომ უთუოთ მივიღებ მონაწი-
ლეობას.

პოეტი ნოე ჩხიკვაძე მონაწილეთა სიაში გამოცხადებული არ
იყო. ეს გარამოება მას აიძულებდა არ გამოსულიყო, მაგრამ ჩემის
თხოვნით ისიც გამოვიდა საღამოზე.

ქიათურის ორგანიზაცია ქუთაისის კომიტეტის წინადადებით
შეუდგა ასეთი საღამოს მოწყობას. იქ დიდი თანხის შეგროვებას
ველოდით. გ. ვაშაძე ჩამოვიდა. აფიშები დაიბეჭდა. გ. გიორგაძე გა-
მოცხადებული იყო, როგორც ლექციის წამკითხველი, რის შემდეგ
ლიტერატურული ნაწილი უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ, სამწუხაროდ,
მალე ქუთაისის ორგანიზაციის წევრები დაპატიმრებულ იქნენ, მათ
შორის მეც.

*) როგორც მაზსოვს, თვით გალაქტიონ ტაბიძეც იყო.

ჭიათურის გაფიცვა და ქუთაისის ხელ- მძღვანელობა ამ საქმეში.

1913 წ. კავკასიის საოლქო კომიტეტმა მიიღო ჭიათურის ორგანიზაციის შეკითხვა გაფიცვის შესახებ. ეს ის დრო იყო, როცა რევოლუციონერი მუშაობა თანდათანობით იზრდებოდა. 1905 წ. რეაქციის სუსხი თითქმის ყველას დაავიწყდა და ახალი რევოლუციონერი მზადებისათვის კარგი ნიადაგი შეიქნა.

ჭიათურის გაფიცვა დიდი საქმე იყო. შავი ქვის მრეწველობა გამოცოცხლებული იყო. კაპიტალისტებმა და წვრილმა „პოდრიაჩიკებმა“ 1905 წ. რევოლუციის მონაპოვარი ჭიათურის მუშებისთვის უკუ აგდეს და კვლავ სასტიკი ექსპლოატაცია გაამყვანეს შავი ქვის მრეწველობაში. ამ გაფიცვის სახელმძღვანელოთ ქუთაისიდან ძე და ნ. ხომერიკი გავემგზავრეთ. გაფიცვა გამარჯვებით დასრულდა. ქუთაისი ამ გაფიცვას ენერგიულათ ეხმარებოდა. ერთი პროკლამაცია ქუთაისში იქნა დაბეჭდილი, ის ააწყო ასოთამწყობმა კაპიტონ კალანდაძემ და სხვა ამხანაგებმა ი. კილაძის სტამბაში. მახსოვს, თუ როგორ მიუტანე სახ. ღუმის დებუტატს ევგენი გეგეჭკორს პროკლამაცია გასასწორებლად, მეშინოდა რაიმე შეუსაბამო არ გაპარულიყო პროკლამაციაში და ამიტომ გეგეჭკორს გადავათვალეირებთ. მან ფურცელი მოიწონა და შიგ მხოლოდ ერთი ფრაზა ჩაამატა: „ერთი ასისტვის და ასი ერთისთვის“... თან მითხრა, რომ ის ღუმის დებუტატია და ჩემი ხშირად სიარული მასთან არალეგალურ ორგანიზაციასთან კავშირს დაამტკიცებდა.

კავკასიის ს.-დ. ორგანიზაციების მეორე კონფერენცია.

ეს კონფერენცია ქუთაისში შესდგა. ჟანდარმების ცნობით კი ის შედგა ბახმაროზე. —თუ როგორ აებნათ აქ გზა ჟანდარმებს, გასაკვირალია. ალბათ იმიტომ, რომ კონფერენცია მოეწყო მეტად კონსპირატიულათ. ნოე ჟორდანიამ ამ კონფერენციას ვერ დაესწრო, ის ბაქოში შერჩა, რის გამო პირველი კითხვა—ნაციონალური, დღის წესრიგიდან მოხსნილ იქნა. ამ კითხვაზე ჟორდანიამ იყო მომხსენებელი. გაირჩა და გამოტანილ იქნა რევოლუციები აგრარული საკითხის შესახებ. კოოპერაციის შესახებ მომხსენებელი შ. ელიავა იყო. არჩეულ იქნა საოლქო კომიტეტი, რომელშიაც გაყვანილ იქნა ფილიპე მახარაძე, ამ კონფერენციაზე იყვენ სევა კუხალეიშვილი, ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი, შ. ელიავა, ევგენი გეგეჭკორი, ბ. ბიბინეი-

შვილი, ამ სტრიქონების ავტორი. ელიავას და ბარონს გადამწყვეტი ხმა არ ჰქონიათ, იყვნენ სათათბირო ხმით.

კონფერენციის ერთი სხდომა გაიმართა ბარ. ბიბინეიშვილის სახლში, დანარჩენი სხდომები ბალახვანის ქუჩაზე — ერმილე თაყაიშვილის სახლში, სხდომის დროს თაყაიშვილის შვილები — მოწაფეები — ქუჩაში მორიგეობდნენ: თუ პოლიცია ან ვინმე საექვო პირი გამოჩნდებოდა, უნდა ეცნობებიათ.

საერთოდ უნდა აღვნიშნო, რომ ქუთაისის ინტელიგენცია მზად იყო პროფესიონალ პარტიულ მუშაკებისათვის ყოველ მხრივ ხელი შეეწყოთ. უფრო შეუმჩნეველი და საიმედო ბინა ფერმის სკოლა იყო, სადაც გამგეთ ალექსანდრე შარაშიძე იყო. ამ დროს იქ იყვნენ ისინი, რომლებიც კვიცარიძე, ივანე კილაძე და სხვები, ახალგაზრდობა დღითი-დღე ემატებოდა სოც. დემოკრ. რიგებს, ხელს უწყობდნენ რედაქციას ქრონიკის მიწოდებით, შიკრიკების როლში ყოფნით და სხვა. სწორედ იმ მომენტში დაგვიახლოვდა მოწაფეები გ. ფალავა, ნოზაძე, ლეო რუხაძე, ტ. გვარამია და სხვა ახალგაზრდები.

სხვა პარტიებთან ბრძოლა რევულიარულად მიმდინარეობდა უმეტესად პრესის საშუალებით.

ფედერალისტებთან ბრძოლა მაშინ მომენტის აქტუალური კითხვა იყო. ფედერალისტებს და ესერებს ერთი მეორეში იშვიათად გააჩნევდით. ორივენი სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდნენ პარტიას. ისინი ცდილობდნენ რაც შეიძლებოდა გაღრმავებულიყო ბრძოლა ბოლშევიკ-მენშევიკებში, მაგრამ საჭირო მომენტში ორივე ფრაქცია (ბოლშევიკ-მენშევიკები) შეერთებული ძალით ილაშქრებდა მათ წინააღმდეგ. მათი სიტყვით მაშინ ბოლშევიკები უფრო მისაღები იყვნენ, ვიდრე მენშევიკები; მენშევიკები მათ სასტიკად სძაგდათ.

ანარქისტები ქუთაისში არ ყოფილან. იყო ერთი პიროვნება — პროკოპი გუჯაბიძე. თუ სადმე იყვნენ სხვები, ისინი საზოგადოებრივ და პარტიულ მოღვაწეობაში არა სჩანდნენ. ასეთები იწყებდნენ თათავიანთ მოღვაწეობას ფულების წართმევით და შანტაჟისტობით, ხანდახან კი ტერორისტულ აქტებსაც ახდენდნენ ხოლმე.

ლადო დარჩიაშვილთან.

ლადო დარჩიაშვილი, როგორც მახსოვს, 1908 წ. პარტიის გარეშე დააყენეს. ძველ აზხანაგებს ეხსომებათ, რომ ლადო დარჩიაშვილს უთანხმოება ჰქონდა სოციალ-დემოკრატ მენშევიკებთან ნაციონალურ საკითხში. ქუთაისის კომიტეტს და მუშებს გულწრფელად არ სწაღდა მცოდნე და ცნობილი ინტელიგენტის

პარტიის გარეშე დატოვება, მუშებს სურვილი ჰქონდა გამოეყენებია მისი ცოდნა და ენერგია. კომიტეტმა აზრი გამოთქვა მისულიყო მასთან ამხანაგების „დელეგაცია“ და მიეცათ წინადადება გამოსულიყო მუშებში ლექციების წასაკითხავად. მე და ამხანაგი პლებეიშვილი მასთან მივედით, მისვლის მიზანი უთხარით და გადავეცით მუშების სურვილი, ლადო დიდხანს იყო ჩაფიქრებული, კომიტეტიდან ამხანაგების მისვლა, ეტყობოდა, ძლიერ ესამოვნა.

რომ ვიცოდე, ჩემი ასეთი მდგომარეობა პარტიაში დიდხანს გასტანს, ერთ წუთსაც არ ვიცოცხლებდიო—გვითხრა და თვალზე ცრემლი მოადგა.

— ქუთაისის კომიტეტის დავალებით მუშებში ჩემი გამოსვლა შეუძლებელი და უხერხული საქმეა ჯერ-ჯერობით და იძულებული ვარ, უარი გითხრათო, გვიპასუხა ლადომ.

კოოპერაცია.

რეაქციის გამეფების შემდეგ საზოგადოთ პარტია შეუდგა ლეგალურ საშუალებათა გამოყენებას. ასეთი მუშაობიდან ერთი მთავარი სამუშაო პარტიისთვის იყო კოოპერაცია. იმ დროს სერიოზული ყურადღება ექცეოდა მხოლოდ საკრედიტო და მომხმარებელ კოოპერაციას. ქუთაისში ხსენებულ საქმის გარეშე პროპაგანდა სათანადო სიმაღლეზე იყო დაყენებული. ქუთაისში შეიქნა ამ მხრით მთელი დასავლეთ საქართველოსთვის ხელმძღვანელი ცენტრი. ამ საქმეზე მუშაობდა კოოპერატორი იასონ გაბილაია, რომელიც სოც.-დემოკრატი არ ყოფილა, მაგრამ პარტიის დირექტივებს ასრულებდა. ქუთაისში გაიხსნა კოოპერატიული მალაზია, სადაც გამგეთ გაგზავნილ იქნა სევასტო რამიშვილი. ამ დროს ჩემ მიერ იქნა ნათარგმნი გლეხოვის ბროშიურა კოოპერაციაზე „კავშირი დადებული საქმეა“ (სოფლის მომხმარებელი საზოგადოება). წიგნაკის ქალაქის თავმდებათ გოკიელოვთან დამიდგა ბარონ ბიბინეიშვილი.

დამოკიდებულება ამხანაგებთან.

ერთმანეთში დამოკიდებულება (პარტიულ მომუშავეთა) მეტად ამხანაგური იყო,—ერთმანეთის პატივისცემა. ამხანაგს ერთი აბაზი რომ ჰქონოდა, ის მეორესთვის უნდა გაეყო პურის ფულად. მატერიალურად ძლიერ შევიწროვებული იყვნენ ამხანაგები. ტანთსაცმელი და ფეხსაცმელი თუ რომელიმეს ორი ექნებოდა, არა მქონეს შე-

მოსავდა ხოლმე. არჩევნების დროს ნამდვილი დემოკრატიზმი არსებობდა. თუ ხელავდა ამხანაგი, რომ მეორე მასზე უფრო მომზადებულია ან მუშებში პატივისცემა აქვს, უთუოდ თავის მაგივრად სხვას წამოაყენებდა კომიტეტში ან კონფერენციაზე. დაქერის დროს ამხანაგების ბრალდებას თვითონ აიღებდა თავის თავზე, რადგან თვითონ მაინც დაქერილი იყო და ასე ამხანაგისთვის საქმე შეემსუბუქებია. გარდა საერთო პროპაგანდისა სისტემაში შემოღებული იყო ინდივიდუალური პროპაგანდა: ნაცნობის, ნათესავის დამუშავება, პირადათ მასთან საუბარი ახსნა თვითმპყრობელობის რეჟიმის საზიზღრობის და მის პარტიის მხარეზე გადმობირება.

ქანდარმები მუშების, უბრალო მოქალაქეთა და მახწავლებლების ფორმაში.

ამ პერიოდში ქუთაისში ქანდარმები ჩვენ თვალყურს გვაღვენებდნენ თურმე სხვადასხვა ტანსაცმელებში. ხშირად ისინი შემოდრიოდნენ რედაქციაში მასწავლებლის ტანისამოსში, ინტელიგენტის როლში, რომელსაც გაზეთი ეინტერესება. გაზეთს იყიდდნენ ან განცხადებას მოიტანდნენ. ამით ისინი ეცნობოდნენ რედაქციაში მყოფთ. ეს გამოარკვევ დაპატიმრების და დაკითხვის დროს. ყველა ჩემი ნაცნობი „მუშტრები“, რომლებიც რედაქციაში ხშირად გვესტუმრებოდნენ, ეხლა უკვე ბრჭვიალა პაგონებში და ქანდარმთა ფორმაში იყვნენ და ჩვენებას მართმევდნენ. ყველა მომენტებს—სად ვყოფილვარ, როდის, რა დროს, მომავონებდნენ ხოლმე და თანაც იეზუიტურათ ილიმებოდნენ.

რეპრესიები.

ქუთაისის ორგანიზაციის მუშაობა მეტად კონსპირატიულ პირობებში მიმდინარეობდა. კომიტეტის მიზანი იყო რედაქცია ნაკლებათ ყოფილიყო შენიშნული, აგრეთვე დაპატიმრებულთ არ უნდა ეთქვათ უარი რედაქციაში მუშაობაზე თუ კი ისინი მუდმივად რედაქციაში ისხდნენ და შორიდან ან ფსევდონომით არ თანამშრომლობდნენ.

კომიტეტის მასალების და არალეგალური ლიტერატურის რედაქციაში შემოტანა აკრძალული იყო, აგრეთვე შენიშნულ პირებს ხშირად უნდა ეცვალა ბინა.

1912 წლის დამლევს და 1913 წლის დასაწყისს ქუთაისში გაძლიერდა „სისიკი“ და ყოველ პროფესიონალ პარტიულს თითო გადაცემული ჟანდარმი დასდევდა. ეს გარემოება ყველაზე ადრე ნ. ხომერიკმა შენიშნა და წინადადება მომცა პუშკინის ქუჩაზე კელიძის სახლში არ დაეწოლილიყავი, რადგან მან დაინახა მეზობელ სახლიდან უცხო კაცი, რომელიც ჩემს ბინას ათვალიერებდა და მისი ღრმა რწმენით ის გადაცემული ჟანდარმი იყო.

ჩხრეკა დაპატიმრება.

როგორც მახსოვს, დეკემბრის რიცხვები იყო. გაზეთ „მერცხალი“ შესცვალა სხვა სახელწოდების გაზეთმა, როგორც იყო „თანამედროვე ქვეყანა“. „სიმართლის ხმა“ და სხვა. უკანასკნელად ჩვენი გაზეთი იყო „სიტყვა“. ამ გაზეთის თანამშრომელნი და არათანამშრომელნი ერთ მშვენიერ დღეს დაპატიმრებულ იქნენ და გაგზავნილი ქუთაისის ციხეში. აი რას ენახულობთ ამის შესახებ რ. ს. ფ. ს. რ. ცენტრო-არქივში ჟანდარმთა ოფიციალურ ცნობებიდან:

1) „ПРОТОКОЛ“ 1913 года декабря 10 дня. Я пристав Центрального участка гор. Кутаиса Касперович сего числа в типографии Ивана Давидовича Кладзе, находящейся на Пушкинской улице в здании Кутаисского Общества Взаимного кредита в присутствии переводчика Кутаисского Жандармского Управления Кириллова и жандармского унтер-офицера Рудикова в присутствии нижеподписавшихся повятых подверг личному обыску Теофана он же Тенгиз Гигоева Жгенти на основании 21 ст. об усиленной охране и распоряжения г. Начальника Кутаисского Губернского Жандармского Управления; при чем оказалось четыре письма, одна открытка на грузинском языке, один рецент и две фотографических карточки.

После обыска личного Жгенти заявил, что в Кутаисе в настоящее время квартиры не имеет и прибыл сего числа в гор. Кутаис. Постановил: настоящий протокол вместе с отобранными письмами, рецентом и фотографическими карточками представить г. Начальнику Кутаисского Губернского Жандармского Управления“.

3) „ПОСТАНОВЛЕНИЕ № 1. 1913 года декабря 10 дня в гор. Кутаисе, я Отдельного Корпуса Жандармов Штабе-Ротмистр Гаредини на основании предписания Начальника Кутаисского Губернского Управления от 10 декабря 1913 года за № 6302, ПОСТАНОВИЛ: приступить к производству переписки в порядке положения о государственной охране по исследованию степени политической неблагонадежности мещанина гор. Кутаиса Петра Иосифовича Гварамия, кр. сел. Хони Кут. уез. Ильи Иессеева Бахтадзе, кр. сел. Матходжи, Кут. уез. Варлама Адамовича Хурдзе, кр. сел. Суреби, Озургетского уез. Кут. г. Варфоломея Ефимови-

ჩა Библиейшвили, жит. сел. Ецери Кут. уез. духовного звания Раждена Фомова Каладзе, мещанина гор. Кутаиса Виктора Игнатьева Махвиладзе, жит. сел. Ухути, Кут. уез. гражданина Григория Тимофеевича Георгадзе, жит. сел. Цихе, Озур. уез. Кут. губ. дворянина Феофана (он же Тенгис) Гигоева Жгенти, кр. м. Хони Кут. уез. Ильи Зосимова Рухадзе кр. сел. Салхино Сенак. уез., Кут. губ. Мелитона Константинова Берншвили, дворянки гор. Кутаиса Юлии Власовны Дарахвелидзе и кр. сел. Квитыры Кут. уез. Иллариона Михайловича Рухадзе“.

4) „ПРОТОКОЛ № 16. 1913 года декабря 10 дня в гор. Кутаисе, я Отдельного Корпуса Жандармов Штабс-Ротмистр Гаредини на основании Положения о государственной охране в присутствии нижеподписавшихся понятых через переводчика Кутаисского Губернского Жандармского Управления Кириллова производил осмотр и перевод переписки, книг и брошюр, отобранных по обыску личному и в квартире Феофана (он же Тенгиз) Гигоева Жгенти, причем преступного и могущего иметь значение для дела не оказалось на основании — чего составлен настоящий протокол и все отобранные книги, брошюры и переписка, как не имеющие значения для дела возвратить по принадлежности“.

ქუთაისის ციხეში.

ქუთაისის ციხეში პირადად მე „ხამი“ არ ვყოფილვარ, შორაპნის რევოლუციონური მოძრაობის მონაწილეებთან ერთად ვიჯექი და სასჯელი ახალ მოხდილი მქონდა.

ჩემი ამხანაგები ყველანი ქვედა სართულის მეორე კამერაში ჩაეყარათ. არავის არ ესიამოვნა ჩემი მიყვანა. ეგონათ, მე გადავრჩი დაპატიმრებას. მართალია, ჩემს ბინას ეწრ მიაგნეს იმ ღამეს. მე ვიწექი ბალახვანის ქუჩაზე ერმილე თაყაიშვილის სახლში. აგენტი, რომელიც მე დამედევნა საღამოს, როდესაც მე და ნესტორ ჩხიკვაძე სტამბიდან გამოვდიოდით, დაბნეულიყო, რადგან რამოდენიმე ქუჩა გამოვიცვალე — წავედი ვაგზალში და იქიდან დაებრუნდი. დაკითხვის დროს ჟანდარმთა უფროსი სიცილით შემეკითხა: შენ ბევრი სახლი გქონია ქუთაისშიო, იმიტომ წუხელის ვერსად მოგაგენითო. ლოლა ბიბინეიშვილი თაყაიშვილის სახლში ადრე მოვარდა და ბარონის დაპატიმრება მამცნო. იმ დღეს გვიან ფეიქრობდი ლოგინიდან ადგომას, მაგრამ ამ ამბავმა დილით ადრე ამაყენა. გრიშა გიორგაძის სახლში გავიარე, იქაც დამიხვდა ამბავი გრიშას დაპატიმრების შესახებ, ძალიან გამიკვირდა, რომ დააპატიმრეს ისეთი ხალხი, რომელნიც რედაქციაში ამ მუშაობდენ და ამიტომ თამამად სტამბაში გავეშურე. სტამბის კარები შევალე თუ არა, მობრძანდიო — მითხრეს — შენ დაგქვბთ მთელი ღამეო. ვითომც აქ არათეროო, დავაპირე პირდაპირ

წასვლა უკანა კარებისაკენ. ერთმანეთს უთხრეს—ეს არის თენგიზ ჟღენტო, მე გაკვირვებული უთხარი: მე თენგიზი არა ვარ, თეოფილე ვარ თქვა, მეგონა ამით რამე გამოვიდოდა, მაგრამ გაქნილ ჟანდარმებს აღვიღათ ვინ მოატყუილებდა. მაშინ დაქერას გადაარჩა მხოლოდ ნ. ხომერიკი, რომელიც უკანა კარებიდან გაექცა ჟანდარმებს და პოლიციელებს.

პირველად ასე თუ ისე ჩავვაფიქრა, რედაქციაში მომუშავეთა—რედაქციის გარეშე მყოფ პირებთან დაპატიმრებამ.

იმედი აქ დიდი იყო, რადგან არალეგალური არავის აღმოუჩინეს. ამიტომ პარტიის წევრების დამტკიცებას ვერ მოახერხებდნენ. აქ მთავარი საზრუნავი საქმე იყო გარდა რედაქციაში ოფიციალურად მომუშავეებსა და რედაქციის გარეშე მომუშავეებთან კავშირი არ აღმოჩენილიყო. ამიტომ ისინი ვინც, მუდმივად ლეგალურად რედაქციაში ვიჯექით და რომ სიმძიმე ცენტრის მიგვეტანა მხოლოდ ნებადართულ გაზეთში მუშაობაზე და არ დაექვემდებარებოდნენ რომ ჩვენ არალეგალურ კომიტეტთან საქმე გვექონდა ან მისი წევრები ვიყავით—საჭიროთ დავინახეთ გველვიარებია რედაქციაში მუშაობა—მხოლოდ დაგვეფარა ფაქტიური რედაქტორები და ფსევდონომები. მით უმეტეს, რომ რედაქციაში მუშაობისთვის მხოლოდ ადმინისტრაციულად დასჯა შეეძლოთ უკიდურეს შემთხვევაში, პარტიის წევრობის აღიარებაზე კი—4 წლიდან 15 წლამდის კატორღა.

ასეთმა მოდიქრებამ, რა თქმა უნდა ნაყოფი გამოიღო და სასამართლოზე გადასაცემი ფაქტი არც ერთი არ იქნა მიცემული ჟანდარმებისათვის.

ციხეში მაინცადამაინც არა გვიქირდარა. ვწუხდით, რომ ყველანი გამოგვამწყვდიეს და გარეთ ცოტანი დარჩა პარტ-მომუშავენი. ჩვენს მყუდროებას ხშირად არღვევდა ჟანდარმების გამოძახილი, დაკითხვა, სურათების გადაღება და სხვ., რათა არსად გაეზნეოდით „პატრონებს“. არ არის ინტერესს მოკლებული, ქუთაისის გუბერნატორის საიდუმლო მოხსენება მეფის მოადგილის კანცელარიის დირექტორისადმი ამ საქმეზე, რომელიც შეეხება გადასახლებულ პირთა „ნიშნებს“ № 63—16/I—1914 წ.), რაც აღმოჩენილია ზემოდ ნახსენებ ცენტრო-არქივში:

„На основании циркуляра Наместника Е. И. В. на Кавказе от 5-го декабря 1911 года за № 1823 имею честь сообщить В. П., в дополнение к отношению моему от 10-го сего января за № 44, что предназначение к высылке лица имеют следующие приметы: 1) Варлам Адамов Хурозе, 31 года, происходит из крестьян сел. Матходжи, Кут. уез., рост 2 арш. 5 верш. лицо чистое, глаза карие, брови и усы русые, волосы на

голове черные, редкие, нос умеренный, 2) Ражден Фомов Каладзе 42 лет, духовного звания из житежей сел. Епери, Кут. уез., рост 2 арш. 4 вершк. глаза карие, брови русые, борода с проседью, усы каштановые, волосы на голове черные, нос умеренный, левая нога парализована, 3) Варфоломея Ефимов Библиейшвили, 33 лет, из крестьян сел. Сурebi, Озург. уез., рост 2 арш. 4 вершк., лицо чистое, глаза серые, брови русые, волосы на голове каштановые, нос умеренный, в левой ноздре небольшой нарост, 4) Феофан (он же Теигиа) Гигоев Жгенти, 26 лет, из дворян сел. Цихе, Озург. уез., рост 2 арш. 5 вершк., лицо чистое, глаза карие, брови черные, усы каштановые, волосы на голове черные, нос умеренный, на правой скуле и левой щеке три родинки, 5) Илья Зосимов Рухадзе, 29 лет, из крестьян сел. Хони, Кут. уез., рост 2 арш. 5 вершк., лицо чистое, глаза карие, брови и усы каштановые, волосы на голове черные, нос умеренный, с левой стороны ниже губы родинка с волосами, 6) Юлия Власьева Дарахвелидзе, 25 лет, девица из дворян гор. Кутаиса, рост 2 арш. 5 вершк., глаза карие, брови русые, волосы на голове каштановые, нос умеренный, 7) Илларион Михайлов Рухадзе, 27 лет, из крестьян, сел. Квители, Кут. уез., рост 2 арш. 4 вершк., лицо чистое, глаза карие, брови и усы русые, борода и волосы на голове черные, нос умеренный, 8) Варнава Тимофеев Гелазания, 29 лет, из крестьян селения Диди-Джиханши, Кут. уез., рост 2 арш. 5 вершк., лицо рябое, глаза карие, усы риживатые, брови и волосы на голове русые, нос умеренный, на левой стороне шеи пигмент и 9) Григорий Тимофеев Георгадзе, 32 лет, из почетных граждан г. Кутаиса, рост 2 арш. 5 вершк., лицо чистое, глаза карие, брови, борода и усы каштановые, волосы на голове черные, нос умеренный“.

რა ჰქონდა მიზნათ ჟანდარმთა სამმართველოს.

ჟანდარმთა სამმართველო დარწმუნებული იყო, რომ ჩვენი დაპატიმრებით აღმოაჩენდა ქუთაისის და კავკასიის კომიტეტს და მთელ რიგ არალეგალურ ორგანიზაციებს, მაგრამ დაპატიმრების დროს გარდა სარედაქციო მასალებისა ვერაფერი იპოვეს. ჩვენი მიზანი იყო არ დაგვბრადებოდა არალეგალური მუშაობა და კომიტეტის წევრობა და დაგვემტკიცებია, რომ ჩვენ მხოლოდ ლეგალურ გაზეთში ვმუშაობდით, რომლის ნებართვა გუბერნატორისაგან გვქონდა მიღებული. ჩვენი აზრით ვითომ ნება დართულ გაზეთში მუშაობა არ იყო დანაშაული და აგრეთვე გაზეთის სოც. დემოკრატიულ მიმართულებაზე ხომ არ ვიცოდით რა. ჟანდარმერია ბევრი ეცადა მოენახა შესაფერისი საბუთები და მივეცით ჩვენ სამართალში 102 მუხლის ძალით, მაგრამ როდესაც ეს არ მოხერდა, მუშაობა მარტო ადმინისტრატიული გადასახლებით განსაზღვრეს, რაც სჩანს მათი

მოხსენებიდან. დაპატიმრებულთა ერთი ნაწილი კადევაც იქნა განთავისუფლებული.

როგორ აწარმოებდა ჟანდარმერია საქმის გამოძიებას-დაკითხვას და სხ. აი ამის საბუთებიც: მომყავს აქ პატარა ადგილი ჩემი დაკითხვიდან ჟანდარმერში.

На предложенные мне вопросы отвечаю:

Принадлежащим себя к социал-демократической организации я не считаю. В редакции газеты „Мерихали“, ныне „Ситква“ я состоял хроникером. В 1911 г. я был обвинен по 102 ст. Угол. Улож. по 2-й части и приговорен судом в каторжные работы, но по ходатайству суда наказание было заменено исправительным домом на два года без лишения права. Отбыв наказание я приехал в Кобулеты и поступил в Смекаловское сельско-хозяйственное общество, заведующим общественной лавкой. Когда же дела общества расстроились и оно аккуратно мне не платило, я уехал в Кутаис искать место и поступил в качестве репортера в газету „Мерихали“.

Справка из дел Кутаисского губернского жандармского управления о жителе сел. Цихе Озур. У. Кут. г. дворянине Феофане (он же Теиғиз) Нигоев ЖІЕНТИ.

В 1903 году Теиғиз Жгенти, при Кутаисском губернном жандармском управлении был привлечен к дознанию в качестве обвиняемого, по делу распространения среди населения в Озургетском уезде противоправительственного характера пропаганды, т. е. и преступлении, предусмотренном 250 ст. улож. о наказ. и по означенному делу содержался под стражей в Кутаисской тюрьме с 10-го августа по 20 декабря 1903 года.

Теиғиз Жгенти по постановлению Шорапанского уездного начальника от 5 апреля 1907 года за принадлежность к противозаконному сообществу Чкатуры содержался в Квирильской тюрьме и был привлечен в качестве обвиняемого по 2 ч. 102 ст. угол. улож. в 1911 году и приговорен в каторжные работы с заменой исправительным домом на два года. В 1912 году наказание отбыл.

Данным наружного наблюдения с 15 ноября по 10 декабря 1913 года вполне устанавливается связь Жгенти с главными деятелями местной социал-демократической организации и редакцией местной соц.-демократической газеты“.

3) Кутаисский Губернатор по канцелярии 19 декабря № 8833 1913 г. г. Кутаис. На основании примечания к ст. 21 правил о местностях объявленных состоящими на положении усиленной охраны (прилож. 1-ое к ст. 1-ой, т. XIV св. Зак.), разрешаю Вашему, высокоблагородию продлить до одного месяца со дня задержания срок ареста жит. сел. Хони, Кут. У. Варлама Адамова Хуродзе, жит. сел. Суреби, Озур. У., Варфоломея Ефимова Бибинейшвили, жит. сел. Едери, Кут. У., Раждана Фомофа (он же Варфоломеев) Каладзе, мещанина г. Кутаиса Виктора Игна-

тыева Махвиладзе, жит. сел. Ухуты, Кут. У. Григория Тимофеева Георгдзе жит. сел. Цихе, Озур. У. Феофана (он же Тенгиз) Гигоева Жгенти, жит. мест. Хови, Кут. У., кр. Ильи Зосимова Рухадзе, жит. сел. Салхино, Сенак. У., Мелитона Констант., Берешвили, жит. сел. Квители, Кут. У. Илариона Михайлова Рухадзе и двор. г. Кутаиса Юлии Владеевны Дарахвелидзе, содержавшихся в Кутаисской тюрьме по постановлению вышему от 10 декабря с. г.

4) Кутапский Губернатор по канцелярии 10 января 1914 г. № 44 г. Кутаис. Директору Канцелярии Наместника его императорского величества на Кавказе.

Препровождая при сем Вашему Превосходительству, для доклада наместнику его императорского величества на Кавказе, произведенную при Кутанском Губернском Жандармском Управлении переписку об исследовании степени политической благонадежности Или Бахтадзе, Варлама Хуродзе и др. и постановление от 8-го сего января Начальника названного Жандармского Управления, в коих изложены данные о крайне вредной в политическом отношении деятельности крестьянина сел. Матходжи, Кут. У. Варлама Адамова Хуродзе, жителя сел. Суреби, Озур. У. Варфоломея Ефимова Библиншвили, жителя сел. Ецери, Кут. У. Раждена Фомова Каладзе, жит. м. Хони, того же уезда, Ильи Зосимова Рухадзе, жит. сел. Цихе Озур. У. феофана (он же Тенгиз) Гигоева Жгенти, жительницы гор. Кутаиса, дворянки Юлии Власьевны Дараквелидзе, жители сел. Квитиры, Кут. У. Иларiona Михайлова Рухадзе учителя Шукрутского народного училища, кр-нина Диди-Джихайского сельского общества, Кут. У. Варнавы Тимофеева Гелазания и Помощника Присяжного Поверенного Григория Тимофеева Георгадзе, считаю долгом сообщать, что в связи с заключением полковника Трески на, изложенным в препровождаемом постановлении его, я полагал бы нужным выслать означенных лиц из пределов Кавказского края в северные или восточные губернии империи под гласный надзор полиции, из них Варлама Хуродзе, Варфоломея Библиншвили, Юлию Дараквелидзе и Варнаву Гелазания сроком на три года, а остальных на два года, с воспрепятствием по отбытии срока надзора жительства на Кавказе первым четверем в продолжение двух лет и последним пяти в продолжение трех лет.

При этом имею честь сообщить, 1) что из означенных выше лиц помощник присяжного поверенного Григорий Тимофеев Георгадзе находится на свободе, а остальные содержатся в Кутаисской тюрьме.

20 Что о перечислении последних содержанием под стражей за Наместником его императорского величества на Кавказе одновременно с сим предложено Начальнику Кутаисской тюрьмы и 3) что требуемые циркуляром канцелярии наместника на Кавказе от 5-го декабря 1911 года за № 1823 сведения о приметах предназначаемых к высылке будут сообщены дополнительно⁴.

ხსენებული საქმე დათავდა იმით, რომ ვერავითარი საბუთი ჟანდარმერიამ ვერ აღოაჩინა, რათა სასამართლოს გადაცემულიყო საქმე. ლეგალურ გაზეთში მუშაობისათვის კი შეეძლოთ მხოლოდ ადმინისტრაციული წესით გადასახლება რაც ჩვენთვის განთავისუფლებას უდრიდა. ჟანდართა სამმართველოს უფროსმა ტრესკინმა კავკასიის უმაღლეს მთავრობას ჩვენი თავი სწორედ კავკასიის საზღვრებიდან განსადევნად წარუდგინა. ზოგი ჩვენგანი ორი წლით, ზოგიც სამი წლით, მაგრამ ადრე რამოდენიმე ამხანაგი სავსებით განთავისუფლეს, რადგან კავკასიის უმაღლესმა მთავრობამ ყველას მიმართ არ შეიწყნარა ჟანდარმერიის შუამდგომლობა. თან ერთმა ნაწილმა ამხანაგებისამ იშოვა „პროტეკცია“ რომელიც ილიერ სკრიდა იმ დროში და ადმინისტრაციულ გადასახლებისაგან თავი დააღწია.

ქუთაისის პარტიული ცხოვრებიდან ეს მხოლოდ ერთი ნაწილია. მე სრულიად არ ვეხები 1905 წ. ქუთაისში ან იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტის შედგენას 1903 წ.—ავიღე მხოლოდ რეაქციის ასეთი ისე დასრულების ხანა და რევოლუციონური პერიოდის დასაწყისი საერთაშორისო ომის წინ. და აქაც ზოგიერთ ეპიზოდები მივაწოდე მკითხველს. მეტად ძნელია ასეთი დაგვიანებული ამბვის მოგონება. მით უმეტეს, როდესაც ერთი ეპიზოდი მეორეზეა გადამებული. სხვადასხვა რევოლუციონური აქტებით სავსეა მაშინდელი ცხოვრება. სამწუხარო ის არის, რომ ჯერ-ჯერობით არავინ გამოიწინა საქართველოში წარსული ამბების ობიექტიურად დამლაგებელი და დამწერი, დიდი დრო გავიდა და არც ბევრი მაშინდელ ხელმძღვანელთაგანია ცოცხალი, ამიტომ მეტის მეტად ძნელდება ისტორიული მასალების დაგროვება.

თენგიზ ჟღენტი.

ბათუმი ოქტომბრის სამზადისში

(1917—1921 წ.).

როდესაც 1917 წ. თებერვალში გადატრიალების ამბავმა მო-
აღწია ბათუმამდე, მოძრაობას სათავეში ჩაუდგენ მენშევიკები; ბოლ-
შევიკები კი ამ დროს არა სჩანდნენ. მართალია, იყო თითო-ოროლა
პირები, მაგრამ არაერთადი პოლიტიკური წონა არა ჰქონიათ, ვინა-
იდან მათ ზურგს უკან არც ორგანიზაცია და არც მასა არ იდგა
და ასე ბათუმში გადაქცეული იყო წვრილ ბურჟუაზიულ ჯაშუხთან.

ბათუმში ამ დროს იმყოფებოდნენ შემდეგი ჩეენი ამხანაგები:
განშინი, რამიშვილი გ., პეცოვი ივ., მელიქ-ოსიპოვი სერგო, პი-
ასეცკი, ა. დუმბაძე; მაგრამ რადგანაც ჩეენი ორგანიზაცია არ იყო
გამოყოფილი მენშევიკებისაგან, მისი ხმა არ ისმოდა. აპრილში მომ-
ხდარ ქალაქის არჩეულებში სოც. დემ. ორგანიზაცია გამოდიოდა
მთლიანად... ბოლშევიკებს მასაში ანარქისტებთან თვლიდნენ: ერთ
ერთ საარჩევნო კრებაზე ამ სტრუქტურების დამწერს მიუთითეს ამხ.
გ. პიასეცკიზე, როგორც ანარქისტზე.

შეუძლებელი იყო ასეთი მდგომარეობის გავრცელება. ლენინის
ჩამოსვლის შემდეგ პეტროგრადში ჩეენი პარტია გადავიდა შეტე-
ვაზე: მდგომარეობა მოითხოვდა საქმიანობას, ორგანიზაციის ჩამო-
ყალიბებას. ხელმძღვანელობა პირველ ხანებში იკისრა ქალაქის
თვითმართველობის ბოლშევიკურმა ფრაქციამ, რომელშიაც შედიოდნენ
ზემოთ ჩამოთვლილი ამხანაგების ნაწილი. ამხ. პეცოვი და განშინი
ხშირად გამოდიოდნენ, როგორც ბოლშევიკები. დაახლოვებით ივლის-
ში ბათუმის ბოლშევიკების ჯგუფის ხელის მოწერით გამოვიდა მო-
წოდება მუშების, ჯარისკაცების და მგზღვაურების მიმართ, სადაც
იუწყებოდნენ ბოლშევიკურ ორგანიზაციის შექმნაზე და მოუწოდებდნენ
პარტიაში ჩაწერაზე. ამ მიზნით ბიურო გაიხსნა ერისთავის ქუჩაზე,
(ბერძენთა რაიონში). გაცხოველდა მუშაობა. მაგრამ ვინაიდან დრო
დაიკარგა, ბევრი რამ იყო გასაკეთებელი.

მუშებში არ არსებობდა არც ერთი უჯრედი, არც ჯარისკა-
ცებში. ბიურო გადაიქცა კლუბათ, საიდანაც მიჰქონდათ საჭირო

ცნობები, ფურცლები, გაზეთები. ყოველდღიურად აუარებელი ხალხი ნახულობდა ბოლშევიკურ ბიუროს. აქ უკვე 2 მასიური მომუშავე ამხანაგი: სმირნოვი და კრიუჩკოვი,—ორივე სამხედრო პირები. მაღლე, თუ არ ვცდები სექტემბრის დასაწყისში, გამოვიდა ჩვენი გაზეთი—„ბურევსეტნიკი“, რომელსაც პირველ ხანებში რედაქტობდა ამხ. კრიუჩკოვი. ამხ. კრიუჩკოვი მასიური მომუშავეს განსახიერება იყო. გაზეთის რედაქტორი, კორექტორი, ორატორი მიტინგზე, ბიუროს მუდმივი წევრი და აქტიური მომუშავე,—ასეთი იყო ამხ. კრიუჩკოვი. ბოლშევიკურ ორგანიზაციას უხდებოდა ბრძოლა არამარტო მენშევიკების ძლიერ ორგანიზაციასთან მუშათა შორის, არამედ—არა ნაკლებ ძლიერ ესერების ორგანიზაციასთან ჯარის კაცებში. მენშევიკებთან იმ დროს ბათუმში მუშაობდნენ: კ. საბახტარიშვილი (ქალ. თავი), გ. ანჯაფარიძე, გ. სოლორაშვილი, შატილოვი, ბ. ჭელია, კ. გოგოლაძე, ა. წულაძე (რომელსაც ხშირად უყვარდა ლაპარაკი თავის წარსულ ბოლშევიკობაზე და არ სცნობდა ბოლშევიკებათ მაშინდელ ბოლშევიკების ჯგუფს); კრასეიჩი (რომელმაც შემდეგ მითვისებული კოოპერატივის ფულებით დაიწყო სპეკულიაცია) მალხაზოვი (ეხლა, თუ არ ვცდები, კომპარტიის წევრი), ფონშტეინი და სხვები; სოც. რევოლ. კი მუშაობდნენ: გერვასი, სააკი, კრასეიჩი (მეორე ძმა, რომელმაც გაიზიარა თავის ძმის „ბედი“) კ. თავბერიძე (სააკი და თავბერიძე ეხლა კომპარტიის წევრები არიან) და სხვები. ამათ გარდა ბათუმში მუშაობდნენ კადეტები, რომლებსაც გასავალი ჰქონდა რუს მოხელთა შორის, სოც. ფედრალისტები (მოსწავლე ახალგაზრდობას შორის); ნაც. დემოკრატები (არავითარი გასავალი არ ჰქონდათ); იყო აგრეთვე იოსებ ბრეგვაძე, რომელიც თავს ანარაქისტ-კომუნისტს უწოდებდა. მისი როტა გამოდიოდა შავი დროშით. (შემდეგში ის დაილუპა აჯანყებულ ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

როგორ მუშაობდა ბათუმში ბოლშევიკური კომიტეტი? ჩვენ გვყავდა უჯრედები (იყო ორი თუ სამი) ორგანიზაციაც მტკიცე საფუძველზე ვერ იქნა დამყარებული. ამ დროს კი ხშირად იმართებოდა მიტინგები, მოხსენებები; საზოგადოთ აგიტაცია-პროპაგანდას დიდ ენერგიას ანდომებდნენ ამხანაგები, ორგანიზაციულ მხარეს კი ნაკლები ყურადღება ჰქონდა მიქცეული.

სხვათა შორის ზოგიერთ ჩვენს ამხანაგებში შემცდარი აზრია გარცელებული, თითქოს იმ დროს მუშებში ჩვენ ვერ გვექნებოდა მაინცა და მაინც დიდი გავლენა, რაც არ არის სწორი. მოვიყვან ერთ მაგალითს, რომელიც ნაწილობრივ დაადასტურებს ჩემს აზრს.

პეტროგრადში მომხდარი გამოსვლების გამო ბათუმის დეპოში მოიწვიეს რკინის-გზელთა მრავალ-რიცხოვანი კრება. მოხსენება გააკეთა გ. ანჯაფურიძემ. ბოლშევიკებიდან არაერთი გამოსულა და არც არავინ დასწრებია კრებას, (ეს დამახასიათებელი მოვლენაა)—ცოტათ თუ ბევრათ ცნობილი ბოლშევიკთაგანი. რეზოლიუციისთვის კენჭის ყრის დროს 5 კაცმა წინააღმდეგ მივეციოთ ხმა (ისიც კიდეც, როგორც ინტერნაციონალისტებმა). კრებამ მოინდომა გავყო მოტივი ჩვენი წინააღმდეგობისა. მე გავაკეთე ბოლშევიკური განმარტება. ხელმოვრეთ კენჭის ყრის დროს მენშევიკების რეზოლიუციას 45 კაცზე მეტმა აუწია ხელი წინააღმდეგ (არ მახსოვს წარვადგინეთ თუ არა ჩვენი რეზოლიუცია). ეს მაგალითი დამახასიათებელია. ჩვენ რომ იქ უჯრედი გვექონებოდა და დროზე მიგველო ზომები—გამოგვეყვანა მომზადებული ამხანაგი, უკეთეს შედეგს მივიღებდით.

უნდა აღინიშნოს ბერძენ კომუნისტთა ჯგუფის მუშაობა. ჯგუფში შედიოდა ამხ. ანასტასიადი, კურზიდისი და სხვები, რომელთა გვარი არ მახსოვს. ბათუმის ორგანიზაციის მუშაობაში ამ ამხანაგებს თვალსაჩინო როლი ეკუთვნის არა მარტო 1917 წელს, არამედ—ინგლისელების დროსაც. მათ მოახერხეს ბერძნულ ენაზე პირველი კომუნისტური გაზეთის გამოცემა, რამოდენიმე ბროშიურის გადათარგმნა და დაბეჭდვა. შეიძლება ითქვას, რომ ისინი ბერძენთა კომუნისტური მოძრაობის პიონერები იყვნენ.

კორნილოვის გამოსვლის შემდეგ ორგანიზაციამ შესძლო მუშაობის ცოტათი გაცხოველება. ჯერ კიდევ ოქტომბრის გადატრიალებამდე ორგანიზაციაში შემოვიდნენ ამხ. მ. კახიანი და კაკაბაძე (კაკაბაძე შემდეგ საესეებით ჩამოშორდა პოლიტიკურ მუშაობას), მენშევიკების საწინააღმდეგო განცხადებით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია იყო კახიანის წერილი. შემდეგში ამხ. კახიანი გაზ. „ბურვესტნიკს“ უდგება სათავეში და ამხ. გ. პიასეცკისთან (სანკიულოტი) ერთად მიჰყავს გაზეთი.

ესერების წინააღმდეგ ბრძოლაში დიდი დახმარება გაუწია ჩვენს ორგანიზაციას ძმებმა გოლემბიევესებმა. ისინი მუშაობდნენ ბათუმში, როგორც მემარცხენე ესერები და შესძლეს მიეყენებინათ მემარჯვენე ესერებისთვის საკმაო ზიანი.

მოსწავლე ახალგაზრდობას შორის მუშაობა უფრო ძნელი იყო. ჩვენი ორგანიზაციის გავლენა მათზე ძალიან სუსტი იყო. მიუხედავად ამისა, ჩვენ მაინც გამოვდიოდით საკუთარი განცხადებით და ჯერ კიდევ ოქტომბრის გიდატრიალებამდე ჩამოვშორდით ახალგაზრდა მარქსისტებს.

ყოვლად შეუძლებელი იყო მენშევიკების და ესერების დაძლევა. ოქტომბრის შემდეგ ბათუმში ჩამოვიდა ამხ. მ. ორახელაშვილი. არ ვიცი რომელ თვეში, მოწვეულ იქნა გურიის ორგანიზაციის კონფერენცია. გამოვიდა ქართული გაზეთი („მუშის სიმართლე“, ამხ. ვ. ბახტაძის ხელმძღვანელობით. დეკემბერში ჩამოვიდა ამხ. ივანოვ-კავკასკი. ნოემბრის დამლევს ჩამოყალიბდა ეგრედ წოდებული საზღვაო როტა, სადაც შედიოდნენ ამხ. ვ. ბახტაძე, გ. კვაჭაძე, კ. ბახტაძე, ერთი თვის შემდეგ — გ. მახარაძე, დ. ჯორბენაძე და სხვები. როტაში შედიოდნენ კომუნისტები. ის ირიცხებოდა საზღვაო კომიტეტის განკარგულებაში, რომელიც ბოლშევიკურად იყო განწყობილი. მენშევიკებმა შესძლეს ამ დროისთვის საკმაოდ ძლიერი გვარდიის შექმნა. ჩვენ ორგანიზაციასაც ესაჭიროებოდა შეიარაღებული ძალა. შემდეგში საზღვაო როტა, მენშევიკების მიერ „კაროლ კარლზე“ თავდასხმის დროს, განიარაღებულ იქნა.

გადატრიალების შემდეგ დიდძალი ჯარი დაიძრა ფრონტიდან. ჩვენმა ორგანიზაციამ ხელი მოკიდა მათ ევაკუაციას, რათა არ დაეკარგათ თავისი სამხედრო მნიშვნელობა. საჭირო დარჩა იარაღის შენარჩუნება, რომ ჯარს ებრძოლა კონტრ-რევოლუციონურ კაზაკების წინააღმდეგ, ჯარი ზღვით უნდა გადაგზავნილიყო ყუბანში.

მენშევიკებისთვის არ იყო ძნელი გვარდიის შეიარაღება და მისი მუდამ დღე სადარაჯოზე გამოყვანა. ჩვენმა პარტიამ ჩინებულათ მოაწყო ჯარის ზღვით გადაყვანა, ტრაპიზონის ჯარის-კაცთა დეპუტატების საბჭოსთან ერთად. ამ საბჭოში ბოლშევიკები უმრავლესობას შეადგენდნენ. იქ მუშაობდნენ ამხ. ამხ. ბ. კვირკელია და დ. ნასარიძე.

სანამ ბათუმში ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარისკაცები იმყოფებოდნენ, მენშევიკები ვერაფერს ბედავდნენ. თუმცაღა იყო განზრახვა ჩვენს გაზეთზე თავდასხმისა, მაგრამ ამას ხელი შეუშალეს ჯარისკაცებმა, რომლებიც გაზეთის აწყობის და ბეჭდვის დროს სტამბას იცავდნენ.

რასაკვირველია, ჩვენს ორგანიზაციას ჰქონდა გავლენა არა მარტო რუს ჯარის კაცებში, არამედ ქართველ ჯარის კაცებშიაც. ესენიც მენშევიკებისთვის არა საიმედონი იყვნენ. ჩვენს ორატორებს სიამოვნებით უსმენდნენ, მენშევიკებს კი მხოლოდ ითმენდნენ; ქართული რევოლუციური ნაწილი მენშევიკებს ცოტა ჰყავდა.

სამხედრო ძალას წარმოადგენდა პარტიული რაზმები: მენშევიკების გვარდია, ფედერალისტთა რაზმები და სხვა და სხვა ოფიცერთა რაზმები. ბათუმის თავდაცვის დროს, მარტში, ფრონტი შესდგებოდა მოხალისეთაგან.

თებერვალში მოვიდა ცნობა ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის შესახებ. მენშევიკებმა გააჩაღეს სასტიკი კამპანია ჩვენი ორგანიზაციის წინააღმდეგ. ფრონტიდან დაბრუნებული ჯარის კაცები უკვე წავიდნენ ბათუმიდან და აი, ამ დროს მენშევიკებმა სცადეს ჩვენი ორგანიზაციის დარბევა.

გენ. მდივანმა გამოაცხადა საალყო წესები. დახურა გაზეთები: „ბურვეესტნიკ“ და „მუშის სიმართლე“. საზღვაო როტას ალყა შემოარტყეს და განაიარაღეს. თავს დაესხნენ აგრეთვე კრეისერ „კაროლ კარლს“ (რუმინეთის გემი, რომელზედაც მსახურებდნენ ბოლშევიკი მეზღვაურები). ამ მიზნისათვის ღამით მთელი გვარდია ფეხზე დააყენეს.

დარბევის ოპერაციას ხელმძღვანელობდნენ ნ. რამიშვილი და ნ. ყორდანიძე.

დაატუსაღეს აგრეთვე ამხ. დ. ნასარიძე, რომელმაც საავადმყოფოდან შესძლო გაპარვა.

სხვათა შორის, როდესაც ჯარი ფრონტიდან წამოვიდა, აუარება იარაღი იკარგებოდა. სხვადასხვა პარტიული რაზმები შიდიოდნენ ფრონტზე, ჰკრეფდნენ იარაღს, ცხენებს და ბრუნდებოდნენ უკან. ჩვენმა ორგანიზაციამაც მოაწყო ასეთი რაზმი ამხ. ივანოვ-კავკასკის ინიციატივით. ამ რაზმმა ამხ. კ. ბახტაძის მეთაურობით წამოიღო ფრონტიდან იარაღი და წამოიყვანა ძალიან ბლომით ცხენები.

აქ უნდა ვაღვიაროთ რომ ჩვენმა ორგანიზაციამ იარაღის შეძენის საკითხს ჯეროვანი ყურადღება ვერ მიაქცია და შეიარაღებული აღმოჩნდა ისედაც ძლიერი მოწინააღმდეგე.

მენშევიკური გვარდია შესდგებოდა როგორც რკინის გზის მუშა-მოსამსახურეებიდან, ისე წვრილ ჩარჩ ვაჭრებისაგან.

ამ სტრიქონების დამწერს არა ერთი და ორი უსიამოვნება ხვდა მათგან, ვინაიდან ისინი სიკვდილის მუქპარით მაიძულდებდნენ ხელი ამელო მუშაობაზე, განსაკუთრებით ბარცხანაში. რასაკვირველია, მუქარა მუქარათ დარჩა.

თებერვალში ოსმალეთის ჯარი მოადგა ბათუმს. მენშევიკებმა ვითომ სცადეს მისი შენარჩუნება, მაგრამ 1 აპრილს ბათუმი გადავიდა ოსმალეთის ხელში და ჩვენი ორგანიზაციის მუშაობა დროებით სრულიად შესწყდა.

ამ ხნის განმავლობაში ხელმძღვანელ როლს თამაშობდნენ დასახელებული ამხანაგების გარდა კიდევ შემდეგი ამხ.: პროტჩენკო, პრიპეჩკო, საფერშტეინა და სხვები, კომიტეტის ტენიკურ მდივანად მუშაობდა შ. ქარცივაძე. — შემდეგში რენეგატი, პროვოკატორი და კვდია-ფაჩულიას მარჯვენა ხელი.

ამხ. განშინი, თუ არ ეცდები, ადრე წავიდა ბათუმიდან. ამხ. კახიანი წავიდა იანვარში ყრილობაზე დასასწრებლათ. ამხ. პიასეკი კი—ორგანიზაციის დარბევის შემდეგ.

უხდა აღინიშნოს, რომ ჩვენის მხრივ არ ყოფილა არავითარი ცდა ორგანიზაციის აღდგენის. ყველაფერი უცებ დაიშალა, გაქრა. ამის მიზეზი იყო უღისციპლინობა. მაგალითად, პარტკომის ერთმა წევრმა ისე დასტოვა ქალაქი, რომ ამის შესახებ არავინ არაფერი იცოდა. ნამდვილ ბოლშევიკურ ორგანიზაციაში კომიტეტის წევრებს ასეთ უღისციპლინობისათვის პასუხი უნდა მოთხოვოდა.

ოსმალეთის ოკუპაციის დროს არავითარ მუშაობას ადგილი არ ჰქონდა.

გერმანიის და მისი მოკავშირეების დამარცხების შემდეგ, ბათუმი დაიკავეს ინგლისელებმა. ეს იყო 1919 წლის დასაწყისში. გენერალ ჟუკ-კოლისმა, —ბათუმის ოლქის გენერალ გუბერნატორმა განაცხადა: „ყველას მიეცემა საშუალება თავისუფლათ სუნთქვისა, გარდა ბოლშევიკების“. ეს განცხადება იყო ერთგვარი სამოქმედო პროგრამა საოკუპაციო მთავრობის. არ ვიცი, რა მოსაზრებით, ინგლისელებმა კადეტებისაგან შეჰქმნეს მთავრობა. თავმჯდომარედ დაინიშნა მასლოვი. ბათუმის ოლქს მიეკუთვნა აჭარისტანის სახელწოდება. ეს იყო ხერხი, რომელსაც საოკუპაციო მთავრობა მიმართავდა აჭარლების დასაწყნარებლათ. კადეტური მთავრობა კი იყო გარანტია, რომ აჭარისტანი შეუერთდებოდა დენიკინის ან კოლჩაკის რუსეთს.

ქალაქი გაივსო რუსი ოფიცრობით. გაცხოველდა ვაჭრობა. განაახლა მუშაობა ჩვენმა ორგანიზაციამაც. ამ დროს ბათუმში იმყოფებოდნენ შემდეგი ამხანაგები: პეცოვი ი., რამიშვილი გ., თუმანოვი მ., ესერბადან გადმოვიდნენ ამხ. თავბერიძე კ., კობიძე პ., სააკი, ჩუპრინა. ამხანაგებმა შეადგინეს საოლქო კომიტეტი, შეჰქმნეს პროფკავშირთა საბჭო. გამოუშვეს გაზეთი „გოლოს ტრუდა“. 1919 წლის გაზაფხულზე მოხდა მასიური გაფიცვა, რომელსაც ჰქონდა აშკარა პოლიტიკური ხასიათი. დაწერილებით ამ გაფიცვის შესახებ დაწერა არ შემოძლია, ვინაიდან მაშინ მე ბათუმში არ ვიყავი. გაფიცულების ერთ ერთი მთავარი მოთხოვნა იყო ეგრედ წოდებული „აჭარისტანის მთავრობის“ გარეკვა. გაფიცვა დამთავრდა გამარჯვებით. თითქმის ყველა მოთხოვნილებები დაკმაყოფილებულ იქნა. გაფიცვის დამთავრების შემდეგ კი მასლოვის მთავრობაც გაუქმდა. გაფიცვის დროს ინგლისელებმა დაატუსაღეს გაფიცვის კომიტეტი. დატუსაღებულები მოათავსეს ჯერ დრედნოუტზე, მერე სტეფანოვკის

ფორტზე. ტუსალობაში ყოფნის დროს გარდაიცვალა ერთი ამხანაგი — სოროკინი. ამბობენ, რომ ის ინგლისელებმა აწამესო.

საოლქო კომიტეტმა იმუშავა 1919 წლის დეკემბრამდე. შემდეგ ის საოლქო კომიტეტის დადგენილებით დაიშალა და საოლქო კომიტეტის რწმუნებულათ გამოიგზავნა ამხ. დ. მახარაძე. კომიტეტს ბრალი ედებოდა უმოქმედობაში, გარდა გაფიცვისა ამ ხანიდან აღსანიშნავია კიდევ ორი მომენტი: ერთი ცდა სამხედრო საწყობის აფეთქების, და მეორე — ცდა, ამხ. კამოს ყუბანში გადაგზავნისა.

პირველ შემთხვევაში ჩვენი „პოდრივნიკი“ ამხ. ნიკოლაი (გვარი არ ვიცი) დაატუსაღეს ასაფეთქებელ ადგილზე. მისი გამოყიდა ორგანიზაციამ შესძლო დიდი თანხის დახარჯვის შემდეგ.

მეორე შემთხვევაში კი ყველაფერი კეთდებოდა ამხ. კამოს დირექტივით. ბათუმში გადმოიგზავნა რევოლუერები, ჯოჯოხეთის მანქანები, ფული. ორგანიზაციას უნდა ეყიდა კატერი. კამო კი ვითომც ვაჭარი ამ კატერით გაემგზავრებოდა ყუბანში. იქ აპირებდა დენიკინის მოკვლას. ასეთი იყო კონსპირატორის ხერხი. მაგრამ მენშევიკების მიერ დატუსაღებამ ხელი შეუშალა მას ამ საქმეში.

ბათუმი ამ დროს სპეკულიაციის მორევში სცურავდა. ნავთსადგური გემებით იყო სავსე. ყველა ქვეყნის ვაჭრები მოაწყდა ქალაქს. დარაბებში საზღაპრო „ოტსტუპნოის“ იძლეოდნენ. ბათუმი ვაჭრობდა მთელ ამიერ-კავკასიასთან. ის იყო ამავე დროს ბაზა და სავაჭრო ცენტრი დენიკინის სამფლობელოსთვის. ბათუმის საშვალეებით სწარმოებდა ვაჭრობა სპარსეთთან.

ამიერ კავკასიის მშრომელი ხალხის ნაოფლარი ბათუმის საშვალეებით მიდიოდა საზღვარ გარეთ. ყველაფერი: სინილისი, ნამუსი — სტერლინგზე იყიდებოდა.

ასეთი იყო მდგომარეობა ქალაქში.

რას წარმოადგენდა ამ დროს აჭარის სოფელი, — გლეხობა? 1905 წლის რევოლიუციონურმა მოძრაობამ არავითარი გავლენა არ იქონია აჭარის გლეხობაზე.

მთელი აჭარა გაყოფილი იყო ორ გავლენიან ბეგის: ხიმშიაშვილის და აბაშიძის შორის. მართალია, მემედ ბეგი აბაშიძე „წაირე-ვოლიუციონერებდა“, მეფის მთავრობაც მას სდევნიდა, მაგრამ ეს აიხსნებოდა მხოლოდ ხიმშიაშვილებთან კიშპობით. მას სურდა მთავრობას მისთვის გაეწია ანგარიში. მთავრობა კი მეტ ყურადღებას ხიმშიაშვილს აქცევდა, ვინაიდან ზემო აჭარაში მას დიდი გავლენა ჰქონდა, თანაც ახლო იყო საზღვართან.

ასე რომ, ჯერად ბეგი ხიმშიაშვილი და შემდეგ ბეგი აბაშიძე წარმოადგენდნენ პოლიტიკურ ფიგურებს. ასე თუ ისე ანგარიშს უწყევდენ აგრეთვე კიდეც სოც. რევოლ. ხასან ლორთქიფანიძეს.

არც მენშევიკებს, არც ჩვენ, არ გვქონდა ნათელი წარმოდგენა აქარის სინამდვილეზე.

საკმარისი იყო საზღვარზე ოსმალეთის ჯარის გამოჩენა, რომ აქარის რეაქციონური ნაწილი: ბეგები, ალები, სამღვდელოება მიმხრობოდა მას. მაგრამ აქარის გლეხობამ თავის ზურგზე გამოსცადა ოსმალების ბატონობა. ხალხი მოუთმენლად ელოდა ჯარის წასვლას.

ინგლისელების დროს აქარაში მუშაობა დაიწყო ორმა ჯგუფმა: ერთი იყო საქართველოს ორიენტაციის და გამოდიოდა სამუშაო-მანო საქართველოს განმანათავისუფლებელი კომიტეტის სახელწოდებით (პირველათ იყო 2 ჯგუფი, მაგრამ შემდეგ, 1920 წ. მარტში გაერთიანდნენ), მეორე იყო ოსმალეთის ორიენტაციის. ორივე ჯგუფს ჰქონდა საკუთარი გაზეთი. განმათავისუფლებელ კომიტეტს „სამაჰმადიანო საქართველო“ და მეორე ჯგუფს, ვგონებ, „სედაი მილით“-ი.

ვინაიდან აქარაში წინათ არ უმუშავია არც ერთ პოლიტიკურ პარტიას—ამ ორმა პარტიამ დასტოვა აქარაში ღრმა კვალი. ჩვენს პარტიას ეს მდგომარეობა დიდათ უბრკოლებდა ხელს, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგაც.

როგორც ზემოთ მოვიხსენიე, ამიერ კავკასიის კომიტეტის რწმუნებულათ ჩამოვიდა ამხ. დ. მახარაძე 1919 წელს ნოემბრის ბოლო რიცხვებში. საოლქო კომიტეტი გაუქმდა. ეს ამბავი კომიტეტის წევრ ამხანაგებს არ ესიამოვნა, მაგრამ იძულებული იყვნენ დამორჩილებოდნენ ა/კ. საოლქო კომიტეტს. ამხ. მახარაძის ჩამოსვლის შემდეგ მალე ჩამოვიდა ამხ. ალექსი ბელინსკი (შემდეგში მიშა ბელენკი). ბათუმშივე იმყოფებოდა ამხ. ნ. ლაკობა, რომელიც ცხოვრობდა აქარის აბაზებთან.

ჩვენს პარტიას დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა მოპოვებული ბათუმის მუშებში. მენშევიკების გავლენის ხანამ განვლო. ყველა დიდი ყურადღებით ადევნებდა თვალს იმ გიგანტიურ ბრძოლას, რომელიც სწარმოებდა რუსეთის ველებზე წითლებს და თეთრებს შორის.

მიუხედავად ჩვენი პარტიის დიდი ავტორიტეტისა, პროფკავშირთა საბჭოს თავმჯდომარეთ ითვლებოდა ამხ. გ. მარკმანი (ეხლა პარტიის წევრი, იმ დროს კი მენშევიკ-ინტერნაციონალისტი).

მალე, ვინაიდან ამხ. მახარაძის, ბელინსკის და ლაკობას შორის წარმოიშვა უთანხმოება, ამხ. დ. მახარაძის ნაცვლათ ჩამოვიდა ამხ. სერგო კორძაძე (იგივე გუბელი, იგივე სერაპიონ მეძმარეიშვი-

ლი). ჩვენ შეესაძლებლია უჯრედების ჩამოყალიბება, რომლებშიც 87 კაცი ითვლებოდა. მაგრამ ეს 87 კაცი ისეთ ძალას წარმოადგენდა, რომ შეეძლო მთელი ბათუმის მუშა მოსამსახურეების ხელმძღვანელობა. ამხ. მახარაძე დარჩა ბათუმში და აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ჩვენს მუშაობაში.

უჯრედები დავაარსეთ ბარცხანაში, ქაობში, გოროდოვში, ბერძენთა შორის, მბექდავების, მელითონეების, სანაპირო არტელების. უჯრედი იყო აგრეთვე ქობულეთის სანაპირო რაზმში. ამ რაზმს დენიკინელების რაზმს უწოდებდნენ, ვინაიდან ის შესდგებოდა ყოფილ რუს ოფიცრებისაგან. ეს სახელწოდება არ იყო სწორი. მართალია იქ ოფიცრობა მსახურებდა, მაგრამ ეს იყო ისეთი ოფიცრობა, რომელსაც დენიკინთან სამსახური არ უნდოდა და თავს აფარებდა ინგლისელებთან სანაპირო რაზმში სამსახურს. ამ უჯრედმა ჩვენ მოგვცა აქტიური მუშაკები ძმები კუზნეცოვები. შემდეგში უჯრედმა მოინდომა მთლიანათ საბჭოთა ბაქოში გამგზავრება, მაგრამ მენშევიკებმა ყველანი დაატუსაღეს. ერთი უჯრედი გვყავდა კიდეც კარანტინში. იყვნენ აგრეთვე ერთეული პარტიის წევრები.

უჯრედებს ახასიათებდა კონსპირაცია, ბოლშევიკური სიმტკიცე და დისციპლინა. პარტიის წევრი ვალდებული იყო არა მარტო გაეზიარებია ბოლშევიკური პროგრამა და შეეტანა საწევრო გადასახადი, არამედ — ყოფილიყო რომელიმე უჯრედის წევრი და პროფკავშირის აქტიური მომუშავე. ამ დებულებას ორგანიზაცია მტკიცედ ატარებდა ცხოვრებაში, რის შესახებაც ქვევით მექნება ლაპარაკი.

საერთო ხელმძღვანელობას ასრულებდა ამხ. კორძაძე (სერგო გუბელი); კონტრ-დაზვერვას და გამანადგურებელ მუშაობას ამხ. ალექსი ბელინსკი (მიშა ბელენკი); მეც მომიწია პარტიულ პროფესიონალათ მუშაობა. ბათუმში ჩამოვიდა კიდეც ამხ. იუჟაკი, რომელიც ნ. ლაკობასთან ერთად მუშაობდა აჯანყების საკითხებზე. მაგრამ სიმართლე უნდა ვთქვათ, რომ გარდა რაღაც სიმბოლიური ნიშნებისა, რეალურათ არაფერი გვინახავს (სიმბოლიურ ნიშნებს თვლიდნენ კონსპირაციის აუცილებლობით). გარდა ჩამოთვლილებისა უნდა აღვნიშნო კიდეც ამხ. ა. ბლიუმზაკი, რომელიც მაშინ შრომის ბირეში მუშაობდა და აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა მუშაობაში, როგორც სხვები, რომლებსაც აქ ჩამოვთვლი, მუხა (ანიპირუმოვა), აკიმოვი (რკინის გზის სახელოსნოს მუშა) სურგულაძე აკ., გ. ჯიბლაძე, ლ. სურგულაძე, ჯიბუტები, ნაუმოვები (მამა და შვილი — მუშები), პ. ნოდია, ა. იმნაძე, ე. კალანდაძე, ალ. დუმბაძე, ტელეგინი, ნ. ტულუში, ბერაძე და ბევრი სხვები, რომლე-

ბის გვარი და სახელი ამ წუთში არ მაგონდება, რისთვისაც ბოდიშს ვიხდი ამხანაგების წინაშე.

უჯრედების სხდომები და კონფერენციები სისტემატიურად იმართებოდა. კონფერენცია, თუ არ ვცდები, 1919 წლის დეკემბრიდან 1920 წლის 8 მაისს, ორჯერ იქნა მოწვეული.

არც უპარტიო მასა იქნა დავიწყებული. მათ შორის ჩვენ შეეძლოთ შეურყეველი ავტორიტეტის მოპოვება. არ იყო არც ერთი დარგის მუშა, რომელიც პროფკავშირთან არ ყოფილიყო დაკავშირებული. ვინ გნებავდათ, რომ არ ყოფილიყო შეკავშირებული: მეკურტნეები, მედროგები, შოფერები, ჩინელები, რომლებიც ინგლისელების მიერ იყვნენ მოყვანილი, მტვირთავები. მე არაფერს ვამბობ ისეთი დარგის მუშა-მოსამსახურეებზე, რომლებიც დიდი ხანია იყვნენ შეკავშირებულნი, როგორც მაგალ. მელითონეები, ასოთ ამწყობები, სავაქრო მოსამსახურეები და სხვა. მეკურტნეების გამგეობის თავმჯდომარეთ მუშებმა აირჩია ამხ. მ. თუმანოვი, მეთამბაქოებმა—ამ სტრიქონების დამწერი, სავაქრო მოსამსახურეებმა ამხ. ტელეგინი და დანარჩენი კავშირებშიც თითქმის ყველგან ჩვენ ამხანაგებს ირჩევდნენ.

თუ კი მივიღებთ მხედველობაში გენერალ კუკ-კოლისის განცხადებას, რომ ის არც ერთ ბოლშევიკს არ მისცემს ბათუმში არსებობის საშუალებას, პროფკავშირებში ჩვენი გამარჯვება ჩვენი პარტიის ტრიუმფათ უნდა ჩაითვალოს.

მენშევიკებს ისეთი მდგომარეობა არაფრათ მოსწონდათ. მათ სასაცილოთ არ ჰყოფნიდა მეკურტნეების, მედროგეთა და ჩინელების შეკავშირება. კიდევ უფრო უკვირდათ, რომ მუშები თავის თავმჯდომარეებათ ირჩევდნენ არა თავის პროფესიის ხალხს, არამედ იმათ, ვისაც მათ ჩვენი პარტია ურჩევდა (რასაკვირველია კონსპირაციის დაცვით). ამის შესახებ ისინი აცხადებდნენ, არა მარტო პროფკავშირთა საბჭოს პლენუმებზე, არამედ—თავის ტფილისელ გაზეთ „ბორბაში“.

თუ რამდენათ დიდი იყო პროფკავშირთა ავტორიტეტი, სჩანს იქიდანაც, რომ ჩვენ პირველ მაისის დემონსტრაციაში 1920 წელს, გამოვიყვანეთ ინგლისელების მიერ ჩამოყვანილი, კიპროსის, კრიტის და ძალტის ბერძნები ხალხი, რომელსაც თავის დღეში არ გაეგონა არა თუ პირველ მაისის შესახებ, არამედ წითელ დროშაზეც კი არ ჰქონდათ წარმოდგენა.

პოლიტიკურ მუშაობასთან ერთად ჩვენ არ ვივიწყებდით მუშა-მოსამსახურეების ეკონომიურ ინტერესებს. ხშირათ, დიდი ბრძოლის

შემდეგ, პროფკავშირთა საბჭო ეკონომიურ საკითხებში აღწევდა გამარჯვებას, იმიტომ რომ პროფკავშირთა საბჭოს ზურგს უკან კარგათ შეკავშირებული მასა იდგა.

მაგალითად: წარმოიშვა კონფლიქტი კინოს მოსამსახურეებსა და მათ დაშქირავენელთა შორის, საქმეში ჩაერია პროფკავშირი. კავშირმა ნაწილობრივ მოიგო საქმე, მაგრამ ამხანაგის გამოცვლის შემდეგ (ვინაიდან მან ვერ შესძლო მუშა მოსამსახურეთა ინტერესების საკმაო ენერგიით დაცვა) ამხ. სააკმა მოიგო საქმე მთლიანად.

მეორე მაგალითი: თამბაქოს ქარხნების ადმინისტრაცია მუშების სასტიკ ექსპლოატაციას ეწეოდა. ეს არ იკმარეს და მუშებს, სამსახურიდან მოხსნის შემდეგ, არ აკმაყოფილებდნენ სალიკვიდაციო თანხებით. ჩვენი მუქარის შემდეგ მუშებმა მიიღეს თავისი ხვედრი ფული. მუშების სიხარულს სახლვარი არ ჰქონდა. მათ არ სჯეროდათ, თუ საქმეს მოიგებდნენ.

მენშევიკები გვჯობნიდნენ ჩვენ ხელზე მოსამსახურეთა კავშირით. (ოფიციალტების). მბეჭდავთა კავშირში ცვალებადი მდგომარეობა იყო. ვინაიდან ბათუმის რკინის გზელები ეკონომიურათ დამოკიდებული იყვნენ მენშევიკების მთავრობისაგან, მათი უმრავლესობა მენშევიკებს ემხრობოდა.

სხვა პარტიებს არავითარი გავლენა არ ჰქონდა. იყო მხოლოდ ერთი შემთხვევა, როდესაც ვიღაც კაზანჯევმა (ამბობდნენ დაშნაკი იყო) მოინდომა სანაპირო არტელში ხელმძღვანელობის ხელში ჩაგდება. დიდი ბრძოლის შემდეგ გაიმარჯვა ჩვენმა ხაზმა, მე არ დამავიწყდება ცხარე კამათი კაზანჯიანცთან შრომის ბირჟის შენობაში, პეტროგრადის ქუჩაზე (რკინის გზაზე), რომელიც სავსე იყო სალამოობით სანაპირო არტელის მუშებით. იყო კიდევ ართვინელი კომუნისტი კოზონჯევი.

ასეთი იყო პროფკავშირებში მუშაობა. ამავე დროს ხშირათ სწარმოებდა პროფკავშირთა საბჭოს პლენუმი, რომელზედაც ირჩეოდა ფრიად საყურადღებო საკითხები. პროფკავშირთა საბჭო—ეს იგივე მუშათა დეპუტატების საბჭო იყო, ვინაიდან ის უმუშალო წარმომადგენლობით სისტემაზე იყო აგებული.

ვინაიდან მენშევიკები გაძევებულ იქნენ პროფკავშირების ხელმძღვანელობიდან, მათ მთელი თავისი მუშაობა გადაიტანეს სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელ კომიტეტში.

1920 წლის 1 თუ 2 მარტისთვის გამოცხადდა არჩევნები ქალაქის თვითმმართველობაში. თანახმად გამოცხადებული ინსტრუქციისა, არჩევნებში არ ლეზულობდნენ მონაწილეობას განაპირა კუთხეები.

(ბარცხანა, გოროდოკი, ქაობი); ცენზიან ელემენტებს ენიჭებოდა უპირატესობა. საარჩევნო ინსტრუქცია იყო ანტიდემოკრატიული, რეაქციონური. ჩვენმა პარტიამ არჩევნებს ბოიკოტი გამოუცხადა. ასევე მოიქცა ბათუმის პროფკავშირთა საბჭო.

მენშევიკები მიხედნენ, რომ ეს საარჩევნო ინსტრუქცია მათთვის ხელსაყრელია. გაერთიანდნენ ფედერალისტ-ნაც.-დემოკრატებთან და გამოვიდნენ ქართულ დემოკრატიულ ჯგუფის სიით. მათ მიიღეს ყველაზე უფრო მეტი ხმა და გაიყვანეს 20 ხმოსანი.

რას ნიშნავდა ეს „გამარჯვება“ ბათუმის სინამდვილეში? არაფერს. ეს იყო დემოკრატიული პრინციპის მასხარათ აგდება.

ბათუმის მშრომელ მასას, რომელიც შეადგენდა ბათუმის მცხოვრებთა ორ მესამედს ჰყავდა, თავისი ორგანო — პროფკავშირთა საბჭო. ქალაქის თვითმართველობა კი იყო ცენზიანი ელემენტების, სპეკულიანტების ორგანო.

მენშევიკებმა სცადეს მტკიცება, თითქოს არჩევნები სწარმოებდა სრული დემოკრატიული პრინციპების მიხედვით. აი, რას სწერდა გაზ. „ბორბა“ თავის მოწინავეში: „ბათომმა სთქვა თავისი სიტყვა. მსოფლიომ არ იცის ხალხის ნებისყოფის გამოხატვის უფრო უკეთესი საშუალება, როგორც საყოველთაო საარჩევნო უფლება. ბათუმის არჩევნებს საუფუძლათ დაედო საყოველთაო, თანასწორო, პირდაპირი და საიდუმლო კენჭის ყრა სიებით, პროპორციონალურ წარმომადგენლობის მიხედვით. ხმის უფლებით სარგებლობდნენ ყველა მცხოვრებლები 25 წელზე ზევით. თუ უკუ ვაგდებთ ანტიდემოკრატიულ წლოვანების ცენზს, იყო დაწესებული მხოლოდ ერთი სრულიად სამართლიანი, დემოკრატიულ პრინციპებზე აგებული შევიწროება: ხმის უფლებას მოკლებული იყო მხოლოდ ქალაქის მოსახლეობის შემთხვევითი ელემენტი, რომელიც ქალაქთან არაფრით არ არის დაკავშირებული და მხოლოდ დროებით, ამა თუ იმ გარეშე მიზეზების გამო, ბათომშია გადმოვარდნილი“. („ბორბა“ 1920 წ 3—III № 50).

აი ასეთი ხოტბა შეასხა არჩევნებს მენშევიკურ ცენტრალურ კომიტეტის ორგანომ. მათთვის არაფერს ნიშნავდა ის, რომ მუშათა უბნებს წაართვეს საარჩევნო უფლება, არაფრათ მიიჩნიეს პროფსაბჭოს ბოიკოტი და ის მდგომარეობა, რომ მუშებს წაერთვათ ხმის უფლება მხოლოდ იმიტომ, რომ ბათომში დიდხანს არ უცხოვრიათ.

გაზეთ „ერთობა“-მ, ჩხენკელმა და სხვებმა გაიხსენეს საკუთარი სოციალისტობა და გააკრიტიკეს საარჩევნო დებულება. აი, მაგალითად, რას სწერდა გაზეთი „ერთობა“: „უნდა აღინიშნოს შემდეგი: გენერალ-გუბერნატორის მიერ გამომუშავებული საარჩევნო კანონმა

ქართველების უმეტესობას წაართვა ხმის უფლება. სრულიად არ ჰქონდა ხმის უფლება ბარცხანაში და განაპიოა უბნებში მცხოვრებთ, აგრეთვე მათ, ვინც ვერ მიაღწია 25 წელს ან არ ცხოვრობდა ბათოში მის ალეზამდე (ოსმალეთის ჯარის მიერ 1918 წ. აპრილში — კ. ბ.) (ამოღებულია გაზ. „ბორბადან“ № 251—4—III 20 წ.)

ბათუმის მშრომელებს ჰქონდა თავისი ორგანო: ეს იყო ბათუმის პროფკავშირთა საბჭო, რომელშიც არჩევენები სრულიად თავისუფლათ სწარმოებდა. ის წარმოადგენდა მცხოვრებთა ორ მესამედს.

ზოგიერთი მენშევიკი გრძნობდა ამ უხერხულობას და ამიტომ ცდილობდა ბათუმის მუშებისთვის თვალის ახვევას. აი რა სთქვა ა. ჩხენკელმა დამფუძნებელ კრების სხდომაზე:

„არჩევენები სწარმოებდა კურიალური სისტემით, რომელიც სრულიად მიუღებელია დემოკრატიული რესპუბლიკისთვის“.

ერთ დროს შეიქნა ისეთი მდგომარეობა, რომ ბათუმს ყველა წაეპოტინა და აჭარისტანის მშრომელთ არაფერს ეკითხებოდნენ. ბათუმის საკითხი აზერბეიჯანს და საქართველოს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის გამწვავების საგანი გახდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ბათუმის საკითხში სომხეთის მთავრობაც ჩაერია.

ბათუმის საკითხს არკვევდა აგრეთვე მოკავშირეების უმაღლესი საბჭო. აი, რას გადმოგვცემდა ამის შესახებ საზღვარგარეთის დეპუტატთა სააგენტო: „ბათუმის საკითხი. პარასკევს დღით უზენაესი საბჭო განაგრძობდა ოსმალეთთან საზავო ხელშეკრულების პირობების განხილვას. ხელახლა აღძრულ იქნა საკითხი ბათუმის შესახებ. ამ საკითხზე მოსმენილი იქნა სამხედრო ექსპერტების აზრი და შემდეგ მოთხოვნილ იქნა ცნობები ადმირალ დე-რობეკისაგან, რომელიც ადგილობრივ იმყოფება“. („ბორბა“ 27—IV 20 წ. № 93).

აჭარისტანის ეგრედ წოდებულმა მეჯლისმაც გამოიტანა დადგენილება ბათუმის და ოლქის შესახებ, სადაც იმ აზრს გამოსთქვამდა, რომ ავტონომიური აჭარა შეუერთდება საქართველოს. (იხილე მეჯლისის რეზოლიუცია 23 აპრილი 1920 წ.).

გაცილებით უფრო ადრე ბათუმის პროფკავშირთა საბჭომ გამოიტანა რეზოლიუცია საბჭოთა ხელისუფლების შემოღების შესახებ. ეს დადგენილება განმეორდა 22 აპრილს, სადაც გამოტანილი იქნა დეკლარატიული დადგენილება აჭარისტანის საბჭოთა ქვეყნათ გამოცხადების შესახებ.

აიოლომ მოინდომა ჩვენი რეზოლიუციის წინააღმდეგ ლაპარაკი, მაგრამ დეპუტატებმა არ მისცეს ამის საშუალება. სხდომაზე გა-

მოვიდა აგრეთვე სამშლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის წარმომადგენელი, რომელმაც წაიკითხა დეკლარაცია ბათუმის შესახებ. მან იმედი გამოსთქვა, რომ „ანტანტის სამართლიანობა არ დაუშვებს ბათუმში საბჭოთა წესწყობილების შემოღებას“.

მეორე დღეს (23/IV) მეჯლისი (იგივე მენშევიკები) თავის რეზოლუციაში ამბობდა შემდეგს: „უკანასკნელ დღეებში ჩვენ მოწმე ვიყავით იმისა, რომ **შორიდან ჩამოსულ ბოლშევიკებს** (ხაზგასმულია ჩემ მიერ კ. ბ.) სახალხოთ და დემონსტრატიულათ გამოაქვე დადგენილება ბათუმისა და ბათუმის ოლქზე საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების გავრცელების შესახებ. გამოვთქვამთ რა ჩვენს ღრმა აშფოთებას“ და სხვა. აქ პროვოკაციასთან ერთად (შორიდან ჩამოსულ ბოლშევიკებს), დაბეზლებასაც ჰქონდა ადგილი (სახალხოთ და დემონსტრატიულათ).

ანტანტის სამართლიანობაზე ლაპარაკი მენშევიკებს შორის როდი იყო შემთხვევითი, როდესაც მენშევიკებმა დაინახეს, რომ ბათუმის მათზე გადაცემა აგვიანებს, კილო შეიცვალეს და თავს დაესხნენ საოკუპაციო ხელისუფლებას.

რასაკვირველია, მენშევიკებმა არ დააყოვნეს ეჩვენებიათ თავისი არსების მეორე—სოციალისტური სახე საზღვარ-გარეთელ მუშების წინაშე და გაგზავნეს მოწოდება პროფკავშირთა საერთაშორისო ბიუროს სახელზე ა. ხელადის და აბდუშელშევილის ხელის მოწერით. ამ მოწოდებაში ისინი ბათუმს უწოდებდნენ „წითელ მუშათა ბათუმს წარსულში“.

ამ სახელწოდების საწინააღმდეგო ჩვენ არაფერი გვაქვს. მაგრამ ეს იყო საერთაშორისო პროლეტარიატისა რევოლუციონური სინდისის შანტაჟი, ვინაიდან მოწოდება, სხვათა შორის, იხსენიებდა ქალაქის არჩევნებს და სრულიად არ იხსენიებდა „წითელ მუშათა ბათუმის“ პროფკავშირთა საბჭოს დადგენილებებს, მის მოთხოვნას ოლქში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შესახებ.

როგორც ვიცით, დაბოლოს ბათუმი გადაეცა მენშევიკების ხელისუფლებას 1920 წელს აგვისტოში.

ერთ დროს ბათუმი დენიკინელებით გაივსო. გენერალმა ნათიევმა დაიწყო მოხალისეების შეგროვება. ის მოჰკლეს. მისი სიკვდილის შემდეგ ბათუმში იმყოფებოდა დენიკინელების (სამხედრო პირების) სულ ათიოდე კაცი. ისე კი, ქალაქი სავსე იყო ლტოლვილი ბურჟუაზიით.

ამხ. ბელენკი (ალექსი ბელინსკი) შეუდგა აფეთქების მუშაობას. საჭირო იყო ბოლშევიკების წინააღმდეგ მომქმედი თეთრების ზურ-

გის დეზორგანიზაცია. ხიდების, გზების, გემების აფეთქება. თვალ-საჩინო კონტრ-რევოლუციონერების მოსპობა (რაც თავს იღვა ამხ. ს. გუბელმა). ამ საქმეში ამხ. ბელინსკის ეხმარებოდა კარგი „პოდრივნიკი“ ამხ. ნიკოლაი. გარდა ამისა ამხ. ბელინსკი, როგორც ინგლისურის მცოდნე, ხელმძღვანელობდა ინგლისის ჯარში მუშაობას; ამ საქმეში მას ეხმარებოდა 2 ინგლისელი ამხანაგი. ერთი იყო ოტტო გერმანი. ეს ამხანაგები ცხოვრობდნენ ბათუმში როგორც მკერავები. ორგანიზაციამ მათ უყიდა საკერავი მანქანა. ისინი ურიგებდნენ ჯარისკაცებს ინგლისურ ენაზე დაბეჭდილ პროკლამაციებს. ფურცლებს, ბროშურებს. ამხ. ბელინსკიმ ინგლისელების ბაქოში ყოფნის დროს შეისწავლა ინგლისური.

თებერვლიდან ვრანგელი გამაგრდა ყირიმში—ბათუმიდან მისთვის გაჰქონდათ ტყვია-წამალი, საომარი იარაღები, ნავთი, ბენზინი და სხვადასხვა სახის სურსათ-სანოვარე. საჭირო იყო ზომების მიღება, რათა ეს მუშაობა ჩაგვეშალა. გაფიცვა მიზანს ვერ მიაღწევდა, ვინაიდან დატვირთვა სწარმოებდა ღამით დენიკინელების მიერ. ორგანიზაციამ გაიგო, რომ ნავთსადგურში სდგას გემი „ვოზროუდენიე“, რომელიც ყირიმისთვის ასაფეთქებელი მასალით იტვირთება. ამხ. ბელინსკი შეუდგა მზადებას მის ასაფეთქებლათ. ჯერ კიდევ იანვარში მოვძებნეთ ჯოჯოხეთის მანქანები და პიროქსილინის შაშხანები, რომელიც ამხ. კამოს მიერ იყო ბათუმში გადმოგზავნილი. ეს მასალები (ხელით სასროლ ყუმბარებთან ერთად) იმყოფებოდა ამხ. ს. ჯიბუტის ბინაზე ბარცხანაში (იქვე ცხოვრობდა ამხ. ლ. კალანდარიშვილი). ჩვენ ეს მასალა გადავიტანეთ ამხ. პ. ნოდის ბინაზე, იქვე მეზობლათ, ვინაიდან ამხ. ჯიბუტთან სიარული ძნელი იყო. ამხ. ნოდის ბინა განცალკევებით იდგა. ერთი მანქანა ამხანაგებს გამოეცადათ კლდის ასაფეთქებლათ. ამბობდნენ, რომ მანქანამ უზარმაზარი კლდე დაამსხვრიაო, მეორე კი, გამოიყენეს „ვოზროუდენისთვის“.

მანამდე კი, მეორე ადგილას შენახული მასალები მრვილეთ. ესენიც ამხ. კამოს მიერ ყოფილიყვნენ გადმოგზავნილი. მასალები, რევოლვერებთან ერთად, ინახებოდა რესტორან „პურ-ღვინოში“. არ ვიცი რესტორანის პატრონმა იცოდა თუ არა ლამაზი ჩემოდნების დანიშნულება (საუცხოვო ჩემოდნებში ინახებოდა ეს მასალა).

ჯოჯოხეთის მანქანისათვის საჭირო სხვადასხვა ტექნიკურ დეტალებს ამზადებდნენ ბერძენი ამხანაგები (კურზიდისი და სხვები) აგრეთვე ნობელის ქარხნის ხარატი ამხ. ბოვდაი. იყო შემთხვევა, რომ ამხ. დიმიტროპულომ ქარხნის უჯრედში საჩივარი შემოიტანა ბოვ-

ძაიზე, რომელსაც ქურდობას აბრალებდა. მართალია, ამხ. ბოვდაი „ქურდობდა“, მაგრამ პარტიის დავალებით. ასე იშოვნა მან აკუმულიატორი ჯოჯოხეთის მანქანისთვის.

გემის აფეთქება უნდა მომხდარიყო მგონი 14 თუ 15 აპრილს დღის 12 საათზე. აფეთქება გამოიწვევდა სანაპირო არტელის მუშების უამრავ მსხვერპლს (ნავთსადგურს ხომ მთლად დაღვწდა). ამხ. ბელენკი მეთანხმებოდა, მაგრამ გადადებას შეუძლებლათ სცნობდა, ვინაიდან მანქანა უკვე გამზადებული იყო—ერთად-ერთი საშვალეა მუშების გაფრთხილება იყო, მაგრამ ეს ხომ დაღუპავდა ყველაფერს. ამხ. ბელენკი ასე სვამდა საკითხს: „რა ვქნათ, რომ დაიღუპებიან, სამაგიეროთ ჩვენ ამით ათასებს გადავარჩენთ და ვიხსნით საბჭოთა რუსეთს დამარცხებისაგან. ყველა ჩვენთაგანი მზად უნდა იყოს თავის განწირვისთვისო. რასაკვირველია, ის მართალი იყო! გემის აფეთქება თავის თავად გადაიღო სხვა დროისთვის.

ერთ დილას ბათუმი შეინძრა საშინელი აფეთქებისაგან. მინებს ლაწა-ლუწი გაჰქონდა. მივხვდი, რომ ეს ჩვენების ნამუშევარი იყო, მაგრამ არ მოხდა ის, რასაც ელოდენ. გემი და მასალა არ აფეთქდა. განზრახული იყო გემის ზღვაში აფეთქება. რომ ჩვენი მეზღვაურები არ დაღუპულიყვნენ, გამოიშვებდა წინასწარი გეგმა. ტრიუმში მანქანის მოწყობა რატომღაც ვერ მოახერხეს და მოათავსეს ზევით. რაც უფრო მეტია წინააღმდეგობა უფრო მძლავრათ მუშაობს მანქანა; აქ კი ძლიერ სუსტი წინააღმდეგობა დაუხვდა მანქანას. მანქანამ განადგურა გემის უკანა ნაწილის წაშენება და დაასახიჩრა ნოვოროსიისკის დენიკინელების კონტრ-დაზვერვის უფროსი. გემს კი დეტონაციიდან გაუფუჭდა ილიუმინატორები. რამოდენიმე თვით გემს ზღვაში გასვლა არ შეეძლო.

როცა საბჭოთა ჯარი მიაღდა აზერბეიჯანის საზღვრებს — ინგლისელებმა ბაქოს ნავთის მარაგის გატანა მოინდომეს. საჭირო იყო მათთვის ხელის შეშლა. ამ მიზნით ამხ. ბელინსკიმ დაათვალიერა კინტრიშის ხიდი. 22 აპრილს საღამოს ამხ. ბელინსკი, ნიკოლაი, ა. სურგულაძე, ჯიბლაძე, ძმებ კუზნეცოვების დახმარებით გაემგზავრენ ქობულეთში, მოაწყვეს ხიდზე ასაფეთქებელი მასალა, დააყენეს მანქანა 1 საათზე ასაფეთქებლათ და საღამოს 10 საათზე დაბრუნდნენ ბათუმში. ღამის 1 საათზე აფეთქდა ხიდი. საშინელმა გრგვინვამ მოაღწია ბათუმამდე. აი, რას სწერდა „ბორბა“ ამის შესახებ:

„ტფილისი 23—IV. 23 აპრილის ღამის 1 საათზე უცნობმა ბოროტმოქმედებმა ნატანებთან (? კ. ბ.) ააფეთქეს რკინის გზის ხი-

დი კინტრიშის წყალზე. აფეთქებულია აგრეთვე ნავთსადენის მილე-
ბი. ხიდი ცეცხლში არის გახვეული“.

აფეთქდა ხიდის ორი ნაწილი. ნავთსადენის მილეების აფეთქები-
საგან დაიღვარა დიდძალი ნავთი, რომელიც ზღვაში ჩავიდა. იქ რომ
ახლოს ნავთსადენის სადგური არ ყოფილიყო, უფრო მეტი ნავთი
დაიღვრებოდა. 10 დღით შეწყდა ყოველგვარი მოძრაობა და ნავთის
გადაქაჩვა. გაკეთდა პატარა, მაგრამ უდიდესი მნიშვნელობის საქმე.

მენშევიკებმა ხელი მიჰყვეს დაბეზღებას. ისინი მოითხოვდნენ
ინგლისელებისაგან ჩვენს საწინააღმდეგო ზომების მიღებას, ბრალს
სდებდნენ ინგლისელებს **სისუსტეში**.

ამ ამბების ერთი თვით უფრო ადრე ჩვენს ორგანიზაციაში
გაჩნდა პროვოკატორი რუდომაზინი, რომელიც მახინჯაურაში ცხოვ-
რობდა. როგორც მან შემდეგ გადასცა ამხანაგებს, ის დაუკავშირდა
თურმე მემედ ბეგ აბაშიძეს და მენშევიკების კონტრ-დაზვერვის ბა-
თუმის განყოფილების უფროსს ციციანოვს. რუდომაზინი იმ დროს
ეკონომიურ გაქირვებას განიცდიდა. მემედ ბეგ აბაშიძე და ციცი-
ანოვი შეჰპირდნენ მას ფულს და ადგილს ტფილისში, თუ კი ის მი-
სცემდა მათ ცნობებს ჩვენი ორგანიზაციის შესახებ. ეს ცნობები მას
გადეცა. რუდომაზინი ჩვენ გვარწმუნებდა, რომ მას უნდოდა მხო-
ლოდ ფული, რისთვისაც ის აძლევდა ვითომ ყალბ ცნობებს. გამო-
ირკვა აგრეთვე, რომ ცოლი აფრთხილებდა მას: ნუ სწერ მაგას, თო-
რემ ბოლშევიკები გაგიგებენ და მოგკლავენო. როგორი განზრახვი-
თაც არ უნდა მომხდარიყო ეს აქტი, როდომაზინმა დასწერა ყველა-
ფერი ის, რაც იცოდა. მან არ იცოდა ყველაფერი. ბევრი ყალბი, გე-
დამეტებული ცნობა მიაწოდა ბ-ნ მემედ ბეგ აბაშიძეს და ციცი-
ანოვს. ჩვენს ილბალზე მენშევიკები აჩქარდნენ წერილის გამოქვეყნე-
ბით. წერილი რომ არ გამოქვეყნებულიყო, ჩვენ რუდომაზინის ვერ
გაუგებდით პროვოკატორობას და დიდ ზიანს მოგვაყენებდა, მეტად-
რე, თუ ტფილისში გადავიდოდა. მენშევიკებმა გამოაქვეყნეს ეს ჯა-
შუშური ცნობა, როგორც საზღვარზე დაქერილი ბოლშევიკური სა-
ოლქო კომიტეტის წერილი.

ვიჩაიდან წერილი ისეთ ადგილებს შეიცავს, რომელიც გაუ-
გებრობას გამოიწვევს, მე შევვცდები წინასწარ ზოგიერთ საკითხის
გაშუქებას.

თებერვალში თუ მარტში გაიხსნა ეგრედწოდებული ქობულ-
თის ფრონტი. აქარლები „სედაია მილეთის“ აგიტაციის ზეგავლე-
ნით ამხედრდნენ მენშევიკების ჯარის მოსალოდნელ შემოსვლის გა-
მო. მათ მეთაურათ გამოვიდა ვილნე კისკინ-ზადე. ქობულეთის

ფრონტის შექმნა გამოწვეული იყო ზემო აჭარაში მენშევიკური ჯარის შესვლით. საკვირველი იყო ისიც, რომ ქობულეთლებს თავი ბოლშევიკებთან მოჰქონდათ. ჩვენ ვცადეთ გაგვეგო, რას წარმოადგენდა ეს მოძრაობა. ამ მიზნით გამოვყავით ერთი ბერძენი კომუნისტი (გვარი არ მახსოვს), რომელსაც დაევალა მდგომარეობის გამოკვლევა. იმ დროს ქობულეთში ჩასვლა კერძო პირისთვის აკრძალული იყო, ყველას ატუსაღებდნენ აჭარლები. ჩვენი ამხანაგი კი დიდის სიამოვნებით მიიღეს, როგორც კი გაიგეს, რომ ის ბოლშევიკი იყო.

აჭარლებთან საუბრის დროს ამხანაგი დარწმუნდა, რომ მათ არავითარი მიზანი არ ამოჰქმედებთ, თუმცაღა ზოგიერთები თავის თავს ბოლშევიკს ეძახდა.

ამხანაგების წინაშე დაისვა ამოცანა მოძრაობის ხელში ჩაგდების შესახებ. ეს ამოცანა ძნელი იყო, ვინაიდან ამ საქმით იყვნენ დაინტერესებული: ინგლისელები, დენიკინელები, სედაი მილეთი, სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისი მენშევიკებთან ერთად და ჩვენს მიმართ მდგომარეობდა მოსალოდნელ პროვოკაციაში. მენშევიკებს ადვილათ შეეძლოთ ჩვენი ოსმალეთის აგენტებათ გამოცხადება, კიდევ საშიში იყო, რომ ჩვენ არ გამოვყეყნებიეთ „სედაი მილეთის“ თავის მიზნისათვის. ჩვენ რეალური ძალა არ გვყავდა „სედაი მილეთის“ ზურგს უკან კი იდგა საზღვარზე მყოფი კარაბეჭირ ფაშას 3.000 ასკერი.

ამავე დროს ამხანაგებმა მიიღეს წინადადება შეხვედრის შესახებ. დანიშნულ დროს და ადგილას წასულიყვნენ ამხ. ლაკობა, გუბელი, ბელენკი. მე არ ვიცი დაწვრილებით რაზედ იყო იქ საუბარი. ჩვენებს აინტერესებდა გაგება სედაი მილეთის ძალების, აგრეთვე გათვალისწინება, რამდენათ სახიფათო იქნებოდა ოსმალეთის ჯარები ბოლშევიკურ აჯანყებისათვის. აჯანყებისთვის კი ჩვენ ვემზადებოდით. ამ თათბირზე დასწრებოდნენ „კარაბეჭირის წარმომადგენელი, კისკინ ზადე და „სედაი მილეთ“-ის მოხუცი წევრები, კარაბეჭირის წარმომადგენელი დაპირებოდა ჩვენებს აჯანყებისათვის იარაღით და ჯარით დახმარებას.

რასაკვირველია, ამ თათბირიდან არაფერი გამოვიდა. ორივე მხარე ცდილობდა ერთი მეორეს მოტყუებას, ამავე დროს უფრთხოდა არ ჩავარდნილიყო მახეში.

ამას იმიტომ ვწერ, რომ რუდომოზინის წერილში ეს შემთხვევა ნახსენებია დამახინჯებულათ. აი რუდომოზინის წერილიც.

წერილი იწყება ასეთი სათაურით: „ბოლშევიკ ოსმალთა შეთქმულება საქართველოს წინააღმდეგ ბათუმში“.

ტფილისი. 6 მარტი. ოფიციალური ამონაწერი ბოლშევიკთა და ოსმალეთის აგენტების გაერთიანებულ კომიტეტის დადგენილებებიდან ¹⁾).

ბოლშევიკთა სხდომაზე დაისვა საკითხი გამოსვლის შესახებ თუ ქართველები შემოვიდოდნენ ²⁾). დაესწრენ კომიტეტის 3 წევრი, ოსმალეთის არმიის პოლკოვნიკი სულეიმან ეფენდი, 1 რუსი ოფიცერი (? კ. ბ.) ართვინის აბხაზი ³⁾)—მესაზღვრე (пограничный) ⁴⁾), ინჟინერი... რაზსკი ⁵⁾ ვისტკოვი ⁶⁾ და სხვ. დაცდილ იქნას (აქ გაუგებარია რუსულათ სწერია нач-ან უნდა იყოს начало ან начальника). ტფილისიდან, სადაც იყო გამგზავრებული მოხსენებისათვის კომიტეტის ერთ ერთი წევრი (გამოსვლის მომხრე) დასახულია 2 ვარიანტი: 1) მუშათა ორგანიზაციების მიერ მხარის დაქვერ მუსლიმანთა კომიტეტისთვის.

ყველაფერი.... ყოფაქცევა..., ალექსი ⁷⁾). დამოუკიდებელი გამოსვლა არ იქნება. მოწოდება გამოშვებულ იქნება ინგლისელების მოქმედების განკიცხვის და აქარლების ეროვნულ მისწრაფებების მოწონების სახით. 2) დამოუკიდებელი გამოსვლა. ეხლა კი ბათუმის ოლქი იყოფა ხუთ რაიონათ. თვითეულის სათავეში სდგას პასუხისმგებელი ხელმძღვანელი. მესაზღვრე пограничный ⁸⁾)—სულეიმან ეფენდი, ქედის-აქარელი ართვინიდან, ქალაქის — ამხანაგი ალექსი, აგარაკის — მე ⁹⁾), ქობულეთის—ოფიცერი—მესაზღვრე. გამოსვლის ვადა ქარ-

¹⁾ არავითარი გაერთიანებული კომიტეტი, მით უმეტეს, ოსმალეთთან არც კომიტეტს და არც პროფსაბჭოს არ ჰქონია.

²⁾ როგორც ზემოთ ვილაპარაკე, ჩვენ არ უკავშირებდით გამოსვლას მენშევიკების მიერ ბათუმის დაკავებას. მეორეთ, — რუდომანინი აქტიურ როლს ჩვენს მუშაობაში არ თამაშობდა და ამიტომ აერია სხვადასხვა მომენტები ჩვენი მუშაობისა.

³⁾ ეს ალბათ ამხ. ლაკობა ჩასთვალა მან ართვინის აბხაზთ.

⁴⁾ აქ ალბათ ლაპარაკია ამხ. კუზნეცოვზე.

⁵⁾ ინჟინერი ალბათ ამხ. ბელენკი ჰგონია, ვინაიდან ის ატარებდა ქუდს, რომელიც ინჟინრების ფორმიან ქუდს ჩამოჰგავდა; რაზსკი კი უნდა ყოფილიყო ამხანაგი, რომელიც საბჭოთა რუსეთის ჯარის კონტრ-დახვერვის მიერ გაგზავნილი იყო სტამბოლში და საიდანაც ის ბრუნდებოდა. ცოტა ხანს ყოფნის შემდეგ გაემგზავრა საბჭოთა რუსეთში.

⁶⁾ ასეთს არ ვიცნობდი.

⁷⁾ გაუგებარია. ალექსი ამხ. ბელინსკის კონსპირატიული სახელი იყო.

⁸⁾ ხაზი (ტირე) ჩემ მიერ არის ნაგულისხმევი. დედანში ეს არ არის. სხვაფერე უაზრობა გამოდის.

⁹⁾ მენშევიკები იმდენად ბრმა აღმოჩნდნენ, რომ ზეირიანი რედაქციაც ვერ გაუკეთეს თავის ყალბ ჯაშუშურ დოკუმენტს. სწორეთ ამ ფრაზამ „აგარაკის — მე“ მიიყვანა ამხანაგები რუდომანინამდე.

თველების შემოსვლის ორი დღის შემდეგ (დაახლოვებით სუსტათ იქნება ნაჩვენები მოწოდებაში). რაიონების ხელმძღვანელები, როგორც კი მიიღებენ მოწოდებას დაუყოვნებლივ ავრცელებენ მას აპარატებს შორის და მთელი საქმის წაყვანას თავის თავზე ღებულობენ. მოსაზღვრე რაიონი ქედის საშუალებით აწყობს კავშირს და დანიშნულ დღეს ოსმალეთის ჯარი 1000 ასკერის, 300 ცხენოსანის, 2 მთის და ერთი მორტირის შემადგენლობით გადადის საზღვარს და შეუტევს ბათუმს. გარდა ამისა, საზღვრის რაიონის ხელმძღვანელები იარაღს და პატრონებს აწვდიან ქედის რაიონს. გამოთქმულია სურვილი ქვემო ფაშასთან კავშირის დასამყარებლათ. ქედის რაიონი აწყობს ჩეტნიკებს (четы) ოსმალ ოფიცრების უფროსობით და, დგება რა ოსმალეთის ჯარის სათავეში, — აწყობს შეტევას ბათუმზე. კავშირი უშუალოთ კომიტეტთან იქნება. იარაღს ღებულობს მოსაზღვრე რაიონიდან. ბათუმის ქალაქის რაიონი მიდობილ აქვს ამხ. ალექსის. ის მთელ საქმეს წაიყვანს კომიტეტთან უშუალო კავშირის საშუალებით. იარაღს ღებულობს მოსაზღვრე რაიონიდან (საკვირველია აქ იარაღის შესახებ ფრაზის რამოდენიმეჯერ განმეორება, შეიძლება ეს რუდომაზინს არ ეკუთვნოდეს. კ. ბ.) აგარაკის რაიონი იარაღდება ბათუმიდან, რისთვისაც იგზავნება 2 რწმუნებული შეპირებულ პუნქტში. ეწყობა ჩეთები საქართველოსთან მიმოსვლის შესაწყვეტათ. მომარაგება სწარმოებს ავტომობილებით. გამოიგზავნება 2 ტყვიისმფრქვეველი (ეხლა ისინი ინახება ქედაში). რამოდენიმე პუნქტში უნდა მოეწყოს გზაზე სროლის საწარმოებლათ ტყვიისმფრქვეველები სიბირიაკოვის და პასეკის აგარეკებზე. კავშირი იქნება კომიტეტთან. ქობულეთის რაიონი აწყობს პარტიზანების რაზმს მესაზღვრეთა ხელმძღვანელობით. იარაღს ღებულობენ აგარაკის რაიონის საშუალებით, აგრეთვე კავშირიც. ქობულეთის პარტიზანები ააფეთქებენ გვირაბს, გააფუჭებენ გზებს და ხელს შეუწყობენ მიმოსვლის შეწყვეტას. აი, დაახლოვებით კომიტეტის გეგმები. შიგ კომიტეტში, სჩანს, დიდი განხეთქილება არის“. „ბორბა“ 7 მარტი 1920 წ. № 54.

შემდეგ მიდის სხვა სახის აგენტურული ცნობები. სჩანს რუდომაზინი დიდი ხნის აგენტი ყოფილა. ბოლოში არის მოყვანილი რამოდენობა კომრისტების შეიარაღებული ძალის და ოსმალეთის ასკერების. ამ ცნობის მიხედვით ბათუმში ჩვენ დევ-გმირები ვყოფილვართ. რასაკვირველია, ეს ასე არ იყო. აქ ცოტა ქეშმარიტება შერეულია რუდომაზინის ფანტაზიასთან.

წერილის გამოქვეყნების შემდეგ ამხ. ბელენკი ჩამოვიდა ტფილისიდან. მან ჩამოიტანა საოლქო კომიტეტის ბრძანება წერილის ავტორის დასჯის შესახებ. გადაწყდა ბელენკის სახელის გამოცვლა, ვინაიდან ის გამომქლავებული დარჩა. მას ალექსის მაგივრათ დავარქვით მიშა; გვარიც ცოტათი გამოიცვალა ბელენკის მაგიერ ბელენკი. აქ საინტერესო ის არის, რომ რუდომაზინი ერთხელაც არ იხსენიებს ამხ. ს. გუბელს. შეიძლება ვინმეს გულისხმობდა გუბელის მაგიერ, ყოველ შემთხვევაში, სჩანს, ის გუბელს არ იცნობდა. ის იცნობდა მხოლოდ ბელენკის.

მენშევიკებმა სცადეს წერილის ირგვლივ შეექმნათ პროვოკაცია. ისინი მოითხოვდნენ ინგლისელებისაგან ჩვენს წინააღმდეგ ზომების მიღებას.

სწორედ მესამე დღე იყო, მას შემდეგ, რაც წერილი გამოქვეყნდა, ამხანაგები პროფკავშირთა საბჭოში არჩევდნენ წერილს, რათა გამოეცვლიათ ავტორის ეინაობა. ექვი მიიტანეს რუდომაზინზე, არ გასულა დიდი დრო, რომ თვითონ რუდომაზინი მოვიდა ჩვენთან. გამოაცხადა, რომ მიემგზავრება ტფილისში და ითხოვა „იავკა“ არალეგალურ ბინაზე. ცოტა ხნის მოლაპარაკების შემდეგ ამხანაგებმა გადასწყვიტეს გაეშვათ რუდომაზინი ტფილისში და თან დაედევნებიათ ამხანაგი. ამ ამხანაგს უნდა ეცნობებია საოლქო კომიტეტისთვის რუდომაზინის ჯაშუშობა და იქ მოეკლათ. ვინ იცის, ეს რომ მომხდარიყო, შეიძლება რუდომაზინი გადარჩენილიყო სიკვდილს. რუდომაზინი წავიდა. ამხანაგებმა ინანეს, რომ გაუშვეს ხელიდან პროვოკატორი, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ რუდომაზინი რატომღაც დხბრუნდა. აქ კი ამხანაგები შეებევენ დარჩენილიყო ბათუმში დროებით, ვითომ კონფერენციაზე დასასწრებლათ. უთხრეს, რომ სერიოზული საკითხები გადაიჭრება და საოლქო კომიტეტს შენ მოხსენება უნდა გაუკეთო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ ის დასთანხმდა. გაისტუმრა ავტომობილი, რომელიც მისთვის საქართველოს კონსულს აღნიაშვილს მიეცა (ეს შემდეგ გავიგეთ) და წაყვა ამხანაგებს ქაობში. იმ ღამეს ის დაათვრეს, მაგრამ მოკვლა შეუძლებელი შეიქნა. დაკმაყოფილდნენ მხოლოდ იმით, რომ ის ყველაფერში გამოტყდა. მას მიეღო ფული აბაშიძისაგან. ეხლა კი ის მიემგზავრებოდა ტფილისში. რამიშვილის განკარგულებაში. მან ითხოვა პატიება და მთელი დღე სწერა წერილი, რომელიც მისი აზრით წარმოადგენდა მენშევიკების მიერ გამოქვეყნებულ წერილის უარყოფას. მეორე ღამეს ის კაბაბერში მოჰკლეს.

1 მაისის სამხადის ჩვენი ორგანიზაცია შეუდგა 2 თვით ადრე. დღესასწაულს ვაძლევდით დიდ მნიშვნელობას. ამისთვის ჯერ ჩავატარეთ კამპანია უჯრედებში და მერე მუშაობა გადავიტანეთ პროფკავშირებში. განახლებული გაზეთი „გოლოს ტრუდა“-ც ეწეოდა სათანადო კამპანიას. ჯერ კიდევ მარტის დამლევს პროფკავშირთა საბჭომ წამოაყენა საკითხი მუშა-მოსამსახურეებისთვის ჯამაგირის 60 პროც. მომატების შესახებ. შემრიგებელი კამერა ამ მოთხოვნილების წინააღმდეგ წავიდა. ინგლისის საოკუპაციო მთავრობაც უარზე იდგა. რასაკვირველია, 1 მაისის დღესასწაულისთვის ყველაფერი ეს ინგლისელების საწინააღმდეგოთ გამოვიყენეთ. არ ვიცი რატომ, 1 მაისის რამოდენიმე დღით ადრე, კუკ-კოლისმა პროფკავშირთა საბჭოს თავმჯდომარე მარკმანს უთხრა: „მე მზათა მაქვს საჩუქარი ბათუმის მუშა-მოსამსახურეებისთვის 1 მაისისთვის. 60 პროც. მომატება დამტკიცებულია ჩემ მიერ“. რასაკვირველია, ჩვენ არ მივეცით ინგლისელებს საშვალება ჩათვალათ ბათუმის მუშების ეს გამარჯვება საჩუქრათ. ამისათვის მოვიწვიეთ კრებები, რომელზედაც განუმარტეთ მუშებს და მოსამსახურეებს ინგლისელების ფლიდობა.

სწორეთ ამ დროს ჩვენს შორის წარმოიშვა უთანხმოება პროფკავშირთა საბჭოს მუშაობის ირგვლივ. ჩვენი უმრავლესობა უკმაყოფილო იყო იმით, რომ საბჭოს სათავეში არა კომუნისტი იყო; გარდა ამისა იმითაც, რომ საკითხები წყდებოდა ამხ. მარკმანის და ინგლისელების წარმომადგენლების უშუალო მოლაპარაკებით. ხშირათ საბჭო ფაქტის წინაშე დგებოდა და გადაწყვეტილებას რომელიმე საკითხის შესახებ მოლაპარაკების შემდეგ გებულობდა. ასეთ მდგომარეობას ბოლო უნდა მოეხდინა. უხერხული იყო აგრეთვე კონსპირაციული საკითხების შესახებ არა კომუნისტთან ლაპარაკი. ამ მიზნით მოვიწვიეთ კონფერენცია. პირველათ კონფერენცია აპრილის პირველ რიცხვებში მოვიწვიეთ ამხ. ნაუმოვის ბინაზე ქაობში, მაგრამ ვინაიდან კონფერენციას დაესწრნენ ამხანაგები, რომლებიც არც ერთ უჯრედში არ შედიოდნენ (და მაშასადამე პარტიისაგან შორს იდგნენ), კონფერენცია გადავდეთ. მეორეთ შევიყარეთ თავი ამხ. აკიმოვის ბინაზე (ქაობში). ამხ. ი. პეცოვმა გაილაშქრა კონფერენციის წინააღმდეგ. ის მოითხოვდა მარკმანის დატოვებას. თავის აზრს ის ასაბუთებდა იმით, რომ ასეთი საშუალებით ორგანიზაცია უკეთესათ იმუშავენს არა ბოლშევიკის ზურგს უკანო. მას მარკმანი მიაჩნდა ფარად. კონფერენცია ერთსულოვნათ წავიდა ამხ. პეცოვის წინააღმდეგ და გადასწყვიტა პროფსაბჭოს პრეზიდიუმის გადარჩევა. ამხ. ი. პეცოვმა ამის შემდეგ შემოიტანა განცხადება ორგანიზაციი-

დან გასვლის შესახებ. რასაკვირველია, ეს იყო ამხ. პეცოვის უდიდესი შეცდომა, რომელზედაც ჩვენ შემდეგში არასოდეს არ გვილაპარაკნია. ეს შეცდომა იყო აჩქარების შედეგი. ის ნაწყენი იყო ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ა/კ საოლქო კომიტეტმა ბათუმის კომიტეტი გააუქმა. ამ ინციდენტს არავითარი შედეგი არ ჰქონია. განცხადებაც კი არ შეგვინახავს, ვინაიდან აშკარა იყო, რომ ეს ნაბიჯი აჩქარების შედეგი იყო.

22 აპრილს შესდგა პროფკავშირთა საბჭოს პლენუმი. პლენუმმა მოისმინა ამხ. მარკმანის მოხსენება პრეზიდიუმის მოქმედების შესახებ. ჩვენ, რასაკვირველია, გავაკრიტიკეთ პრეზიდიუმის მუშაობა, რამაც მენშევიკებში გაკვირვება გამოიწვია. მათ იფიქრეს, რომ ეს ჩვენი ხრიკი იყო მათ წინააღმდეგ მიმართული. ამ სხდომაზე სხვათა შორის დაისვა საკითხი მესამე ინტერნაციონალთან დამოკიდებულების შესახებ. კამათის შემდეგ საბჭომ დიდი უმრავლესობით აირჩია ახალი პრეზიდიუმი: არც მარკმანის და არც პეცოვის დასაცავათ არავინ გამოსულა—ვითომც ეს ასეც უნდა ყოფილიყო.

პეცოვის გაშავებამ ხომ სულ მთლათ გააკვირვა მენშევიკები საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარეთ გავიდა ამხ. დ. მახარაძე; მოადგილეთ ამხ. მ. თუმანოვი და მგონი ამხ. ბელენკი. წევრათ ლეგინი ნ., რამიშვილი გ., ბლიუმზაკი, ბერძენიშვილი, თავბერიძე და სხვები.

აქ აღსანიშნავია ერთი გარემოება. მოხდა ისე, რომ საბჭოში შემთხვევით უმრავლესობა ქართველები გავიდნენ; თავმჯდომარეთ ქართველი იყო. თურმე ამ შემთხვევით ჩვენ გადავწყვიტეთ ეროვნული საკითხი ჩვენს სასარგებლოთ. უპარტიო ქართველი მუშების ნაწილი მეტი ნდობით მოეკიდა ახალ პრეზიდიუმს. მენშევიკებმა კი გამოაცხადეს, ვითომც ჩვენ ქართველი მუშების მისამხრობათ განგებ გადავარჩიეთ პრეზიდიუმი.

მენშევიკებმა მოინდომეს საკუთარი საპირველმასისო დემონსტრაციის მოწყობა. პრეზიდიუმმა მათ ამის ნება არ მისცა. მაშინ მათ გადასწყვიტეს საკუთარი 1 მაისის დღესასწაული რკინის გზის ფარგლებში.

არსად მენშევიკების სიკოტრე ისე არ გამოჟღავნებულა, როგორც ბათუმში 1 მაისს. ჩვენს დემონსტრაციაში მონაწილეობდა აუარებელი ხალხი. მათ კი კრების მოსაწყვევთაც არ დაურჩა ხალხი. ინგლისელებმა რატომღაც აკრძალა ქალაქის ფარგლებში პროფსაბჭოს გარდა სხვა დემონსტრაცია. (რკინის გზას ეს არ ეხებოდა).

რომ უფრო ნათელი გახდეს დემონსტრაციის მნიშვნელობა, საჭიროა ვიცოდეთ, რა პირობებში მზადდებოდა ის. 1 მაისს წინა დღით, 30 აპრილს, მოჰკლეს გენერალი ლიახოვი. ეს მკვლელობა მზადდებოდა ამხ. ს. გუბელის მიერ მარტის 1 რიცხვიდან. ამ მიზნისათვის შესდგა ტერორისტთა ჯგუფი. შიგ შედიოდნენ: ა. სურგულაძე, გ. ჯიბლაძე, პ. ქავთარია, კვირკელია. პირველი თავდასხმა ლიახოვზე მოხდა პლატფორმა თამარასთან—ბაღში; თავდასხმა უშედეგოთ დამთავრდა; ლიახოვი თავდასხმაზეც კი გადავიდა.

ეს ის ლიახოვი იყო, რომელმაც გაანადგურა სპარსეთის რევოლუცია. სამოქალაქო ომის დროს ეხმარებოდა დენიკინს. დიდი ხნის დევნის შემდეგ ის ერთ დღეს გამოჩნდა ბათუმში. გაზეთებიდან გავიგეთ, რომ სობოროში დანიშნული იყო პანაშვიდი მისი ცოლისა, რომელიც თეთრგვარდიელებთან მუშაობის დროს გარდაცვლილიყო. გადასწყვიტეს ლიახოვის სობოროში მოკლა.

მე და ამხ. პ. ნოდია წავედით ლიახოვის თვალ-ყურის სადევნათ. მალე დავინახეთ მიხეილის ქუჩაზე საკომისიო მაღაზიაში შემავალი გენ. მიულერთან ერთად, ამხ. ნოდია წავიდა გუბელისთვის შესატყობინებლათ. მალე ამხანაგებიც მოვიდნენ. სწორეთ ამ დროს ლიახვი გამოვიდა მაღაზიიდან. მან დაინახა თუ არა ამხ. გ. ჯიბლაძე და ა. სურგულაძე, მაშინვე იცნო ისინი აგარაკ თამარაზე თავდასხმელებათ და მიულერთან ერთად გაეჩქარა სხვა მხარეს. მას დაეწიენ ოგლობეინის ქუჩაზე და იქ ესროლეს. ლიახოვი წაიქცა. წინასწარ გეგმის მიხედვით ქავთარაძემ და კვირკელიამ მიაშურეს სანაპიროს. იქ მათ მხათ ჰქონდათ გადასაცემელი ტანისამოსი. იარაღი დამალეს, კურტანი ზურგში წამოიკიდეს და ჩაჯდნენ სანაპირო მუშებს შორის. სურგულაძე გაიქცა ზედა ნავთსადგურისაკენ. მას დახედროდა წინ ვილაც დარაჯი; დაემიზნა რევოლვერი, მაგრამ ამხ. სურგულაძემ ხელის აკვრით გააგდებინა იარაღი ხელიდან. ჯიბლაძე კი გაიქცა ყველაზე უფრო სახიფათო მხარეს—ბულვარისაკენ. მას დაედევნენ, მაგრამ დამალვა მოასწრო. ამხ. ს. კორძაძე კი (ს. გუბელი) ნელა წავიდა სროლის ადგილიდან. როდესაც მოვიდა პოლიცია, ამხ. გუბელზე მიუთითა ვილაც სპეკულიანტმა. გაიმართა სროლა ამხ. გუბელს და ინგლისის პოლისმენებს შორის. სროლის დროს მსუბუქათ დაიჭრა პოლიციის უფროსი კლოჩკოვსკი. გუბელი კი შემთხვევით გადარჩა: ერთმა ტყვიამ მას მუცელი გაუჟაწრა. მეორე ტყვია ზედ გულს ეხეთქა, მაგრამ სერგოს გულის ჯიბეში ეწყობოდა დასხვა ქაღალდები, ქვეშ კი საათი. აი, ამ ნივთებმა გადაარჩინეს გუბელი სიკვდილს. ტყვიამ გაუხვრიტა ქაღალდები, საათი და გაჩერ-

და. ბოლოს მას მაუზერმა უმტყუნა—გაფუქდა. ამხ. სერგოს, რასაკვირველია, შეეძლო დროზე წასვლა თავის გადასარჩენათ, მაგრამ მას ეგონა ამხანაგები ჩავარდებიანო. ამიტომ მან მოინდომა პოლიციის ყურადღების თავისკენ მიპყრობა. ნაწილობრივ მიზანს მიაღწია. ოგლობჟინის ქუჩიდან მან გადაუხვია მიხეილის ქუჩაზე. როდესაც გაი-
არა საკანდიტრო მინიონის წინ (სასტუმრო ფრანციასთან). მას საკანდიტროს მოსამსახურეებმა დაუძახეს შესულიყო მათთან. ის შე-
ვიდა შიგ. გავიდა უკან. წამოსასხამი (პელერინა) და რევოლვერი დააგდო კუთხეში ნახშირზე, თითონ კი უკანა კარებით გავიდა სხვა
ქუჩაზე, მაგრამ მას თვალი მოჰკრა ამ ეზოს დარაჯმა და მორთო
ყვირილი: „აი, ეს არის, ეს არისო“. ამხ. გუბელი ჩავარდა პოლი-
ციელების ხელში.

მე წავედი დაწვრილებითი ამბავის გასაგებათ. თუ არ ვცდები, სურგულაძეს ესროლა პირველათ და შეეძახა: „აი ძაღლო“. ლიახვოს მოხვედროდა ექვსი ტყვია. ერთიც გენ. მიულერს (ეს შემდეგ გავი-
გეთ). მოიყვანეს ეტლი; შიგ ჩასვეს ლიახოვი. ეტლი დაიძრა. ამხ. ესა-
იანი იქ იდგა და რალაცას მუნჯურათ მანიშნებდა. ჩემი მოვალეობა იყო კავშირის დაჭერა; შემთხვევის ადგილს არ უნდა მოვშორებოდი. მალე დავინახე ამხ. ს. გუბელი. ის პოლიციელებს შუა ქუჩაში გაქა-
ჩული მოჰყავდათ. ქუჩა გავსებული იყო ხალხით. როდესაც დავრწმუ-
ნდი, რომ სხვები მიიმალულ იყვნენ, გავეშურე, ამხ. კ. თავბერიძესთან. მალე ამხ. ბელენკი ენახე. მან უცებ გადაწყვიტა, რომ ყველა წავსუ-
ლიყავით ქარხანა-დაწესებულებებში მოგვეწყია კრებები, აგვეხსნა მდგომარეობა, შემდეგ კი დემონსტრაცია მოგვეწყია. მე პირადათ არ დავეთანხმე, რატომღაც არ მომეწონა ეს აზრი. მგონი იმიტომ, რომ დარწმუნებული ვიყავი არაფერი გამოვიდოდა, 1 მაისის დემო-
ნსტრაციას კი ჩავშლიდით. იმედს კი გუბელის განთავისუფლების შესახებ რაღაც ინსტიქტიურათ, 1 მაისზე ვამყარებდი. გავიგეთ, რომ ციხის უფროსი დენიკინელი აპირებდა ამხ. სერგოს იმავე ღამეს მო-
კვლას.

ამხ. ბელენკი, დ. მახარაძე მივიდნენ ინგლისელ მაიორ ორტონთან და მოსთხოვეს ამხ. გუბელის განთავისუფლება. ორტონმა უპასუხა მათ, რომ ეს შეუძლებელია, ვინაიდან კორძაძე (გუბელი) შემთხვევის ადგილას იქნა დატუსაღებული, ბრალი ედებოდა გერენალის მოკვლაში და ამიტომ შეუძლებლათ მიაჩნია სასამართლოს მისი განთავისუფლება. ამხანაგებმა თავისი ულტიმატური წინადადებას მუქარაც დაუმატეს (მუქარა იყო მხოლოდ სიტყვიერი. ტერორისტულ აქტებს გარდა, ორგანიზაციას სხვა საშუალება არ გააჩნდა). შემ-

დეკ გადასცეს ცნობა ციხეში დენიკინელების განზრახვის შესახებ და მოსთხოვეს მას მისი სიცოცხლის უზრუნველყოფა. შეპირდა ამხანაგებს ყოველგვარი ზომების მიღებას. გარანტია იყო სიტყვიერი. რა საკვირველია, ეს არ იყო საკმარისი, მაგრამ მეტის იმედი, არაც ჩვენებს ჰქონდა.

სალამოს მას ციხეში გაუგზავნეს საჭმელი. კონსერვის კოლოფზე დაწერილ წერილში იმედს აძლევდნენ განთავისუფლებაზე. ციხის ადმინისტრაციამ ნახა დაწერილი და საჭმელი არ მიიღო.

ჯერ კიდევ სანამ ამხ. სერგო საპოლიციო უბანში იყო, გადარჩენილ ტერორისტებმა წამოაყენეს გეგმა ამხ. გუბელის თავდასხმის საშუალებით განთავისუფლების შესახებ. ეს იყო უაზრობა, ვინაიდან ამხ. სერგოს ხელათ მოჰკლავდნენ.

ვინაიდან 1 მაისს იმედი აღარავის ჰქონდა, დარჩა ერთად ერთი სასამართლო. სასამართლოში კი წარსდგებოდა კლაჩოვსკი თავისი ქრილობით! ამხ. გუბელიც თავისი ქრილობით, გახვრეტილი ტანისამოსით. ამ შემთხვევაში ყველაფერი კლაჩოვსკიზე იყო დამოკიდებული. ბოლოს და ბოლოს რევოლვერს ისროდა კაცი პელერინკაში. გუბელს კი ვერც წამოსასხამი, ვერც იარაღი ვერ უნახეს. ეს იყო მთავარი. ინგლისელებმა მთელი საკანდიტრო გადააბურნეს და ვერაფერი ნახეს. წამოსასხამი და მაუზერი კი თვალსაჩინო ადგილას ეგდო. ასე რომ, უშუალო მამხილებელი საბუთები არ იყო. ქრილობის მიღება შემთხვევით მგზავრებასაც კი შეეძლო.

საჭირო დარჩა კლაჩოვსკის ხელი აეღო თავის ჩვენებაზე. ამ მიზნით მასთან წავიდა ამხ. გ. რამიშვილი. მან გადასცა კლაჩოვსკის, რომ მკვლელობა ბოლშევიკურ სამხედრო რევოლუციონურ კომიტეტის საქმეა და წინადადება მისცა უარი ეთქვა თავის ჩვენებაზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში, — მოგსპობთო — დაუმატა ამხ. გიორგიმ, ის შეშინებულყოფი, დაეწყო თავის მართლება: არ ვიცოდი, თუ ეს ბოლშევიკების საქმე იყო, თორემ სულ არ გამოვჩნდებოდიო, ბოლოს ტელეფონით შეატყობინა სათანადო ორგანოს, რომ მისი ჩვენებები არ არის სწორი, ის იყო აღელვების შედეგი და სხვა. წინასწარი ოქმი კი, საპოლიციო ნაწილში შედგენილი, მან, მგონი იქვე ამხ. რამიშვილთან დახია.

სალამოს საავათმყოფოში მოსამსახურე ამხანაგებმა მოუტანეს ცნობა კონსილიუმის შედეგის შესახებ. მიუხედავად 6 ქრილობისა ლიახოვი შეიძლება გადარჩენილიყო. მეორე დღეს დილას ლიახოვი გარდაიცვალა. რევოლუციის ჯალათი — რევოლუციონერებმა მკაცრათ დასაჯეს.

მეორე დღეს გაიმართა გრანდიოზული საპირველმართა დემონსტრაცია, ქალაქი ღელავდა. ყველა მოელოდა ბოლშევიკების გამოსვლას. ინგლისელებმა ჯარი საომარ წესზე გადაიყვანეს. პატრულები ფოლადის ჩაფხუტებში დადიოდნენ. გენერალ გუბერნატორის სახლის წინ ზაბარზნები იქნა დაყენებული. მენშევიკების გვარდია კი, ჯერ კიდევ 1 მაისამდე, ყოველ ღამე ფხიზლათ იყო.

გვარდია არ იყო შეიარაღებული, მაგრამ თოფები საწყობში ჰქონდათ მომარაგებული. ჩვენი ამხანაგები შედიოდნენ გვარდიაში და გვაცნობებდნენ იქაურ ამბებს.

1 მაისს მიტინგი გაიმართა აზიზიეს მოედანზე — მოედანი ვერ იტევდა ზღვა ხალხს. წითელ დროშებს, ლენინის და მარქსის სურათებს ყველა ალტაცებით ხედებოდა. კუკ-კოლისმა დაიქადა, — ბოლშევიკებს არ გავაქაჩნებ ბათუმშიო. ბოლშევიკებმა კი მთელი პროფმოძრაობა ხელთ იგდეს. მიტინგის სახელით კუკ-კოლისთან წავიდა დელეგაცია, ამხ. მარკმანის, ბლუმზაკის, ალიხანოვის (არა-კომუნისტი), ნიკოგოსიანის (მაშინ არა კომუნისტი), სტეფანოვის (რკინის გზე-ლი) და სხვების შემადგენლობით. დელეგაციამ გადასცა კუკ-კოლის მიტინგის მოთხოვნილება გუბელის განთავისუფლების შესახებ. კუკ-კოლისმა მიუთითა ზარბაზნებზე და დელეგაციას უთხრა: „თქვენ მოდით ყუბარებით (ბომბებით), მე მაქვს ზარბაზნები“. დელეგაცია და ბრუნდა ხელცარიელი. აზიზიეს მოედანზე მიტინგი უკვე თავდებოდა, როდესაც გადაწყდა დელეგაციის ხელმეორეთ გაგზავნა. დელეგაციამ წაუყენა კუკ-კოლისს მიტინგის ულტიმატიური მოთხოვნილება გუბელის განთავისუფლების შესახებ. კუკ-კოლისი გავიდა ცოტა ხნით კაბინეტიდან, ის წასულიყო იქვე მდებარე სინაგოგაზე და თვალი გადაეცოცა მიტინგისათვის. აუარება ხალხს, წითელ დროშებს და ლენინის და სხვების სურათებს მასზე დიდა შთაბეჭდილება დაეტოვებოდა. როდესაც დაბრუნდა, მან მოაწერია ჩვენს ამხანაგებს ხელი ცაციელ ქაღალდზე, ქვეშ კი დააბეჭდინა ტექსტი: „ჩვენ, ზემოთ ხელის მომწერნი, ეს და ეს პირები ვალდებული ვართ 24 საათის განმავლობაში ამ ქაღალდზე-ხელის მოწერისა, დავაბრუნოთ კორძაძე უკან და ჩავაბაროთ საოკუპაციო ხელის უფლებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენ პირადათ ვაგებთ პასუხს და სხვა... (ტექსტი მომყავს ზეპირათ). ინგლისელი ოფიცრები არ მაღავენ თავის ალშფოთებას კუკ-კოლისის საქციელის გამო. ეს აქეტი მათ დამცირებათ მიაჩნდათ. გენ-გუბერნატორმა გაგზავნა ოფიცერი ავტომობილით ამხ. გუბელის ციხიდან მოსაყვანათ.

აი, რა გადმოგვცა ამ მომენტის შესახებ ამხ. გუბელმა: „რო-
 დესაც მოვიდა ოფიცერი და მითხრა ტანზე ჩამეცვა და წავყოლოდი,
 გავიფიქრე: ალბათ დასახვრეტათ მივყავართ“. ავტობიოგრაფიის რომ
 შევხედე, გავოცდი. ამხანაგები დავინახე და გავიგე, რომ მანთავისუ-
 ფლებდნენ. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ მე დავალწევი თავს ციხეს და
 გასამართლებასი“. ამხ. გუბელი მაშინვე გამოეშურა დემონსტრაცი-
 ისკენ. დემონსტრაცია ამ დროს წითელ ყაზარმებთან იმყოფებოდა.
 უნდა გენახათ, რა აღფრთოვანებით მიესალმა ბათუმის მუშები ამხ.
 გუბელს. ამხ. გუბელმა მოკლე ხნის განმავლობაში დაიმსახურა ყვე-
 ლას პატივისცემა და სიყვარული. ის შეიქნა ბათუმის მუშების ავ-
 ტორიტეტის მქონე ხელმძღვანელი.

დემონსტრანტებმა შემოიარეს მთელი ქალაქი, მიესალმნენ საზ-
 ღვარ გარეთელ მეზღვაურებს და აზიზიეს მოედანზე ისევ დაიშალენ.
 იმავე საღამოს ამხ. სერგო ტფილისისაკენ გაემგზავრა. ცოტა უფრო
 მოგვიანებით შეიკრიბნენ დელეგაციის წევრები და გამართეს კამათი:
 დაბრუნებულიყო თუ არა ამხ. გუბელი ციხეში, დიდხანს მსჯელობ-
 დნ ამ უდავო საკითხის შესახებ; ბოლოს ამხ. ბელენკიმ უთხრა მათ,
 რომ უნაყოფოა მათი მსჯელობა, ვინაიდან ამხ. სერგო აღარ
 არის ბათუმში. რომ ყოფილიყო კიდეც, არ დაბრუნდებოდა ცი-
 ხეში...

მეორე დღეს გადაწყდა დელეგაციის წასვლა კუკ-კოლისთან.
 გზაში მათ შეხვდა თარჯიმანი, რომელიც შეეკითხა—მოჰყავდათ თუ
 არა კორძაძე (გუბელი). უარყოფითი პასუხის მიღებაზე საშინლათ
 დაფრთხა. კუკი საშინლად განრისხდა. დელეგაცია დაატუსაღა. ცო-
 ტა ფიქრის შემდეგ ისევ გაანთავისუფლა. ჩამოართვა წერილობითი
 სიტყვა არ გამზავრებულიყვენ ბათუმიდან. დელეგატებმა სიამოვნე-
 ბით მოაწერეს ხელი ამ დოკუმენტს.

აქ აღსანიშნავია ის გარამოება, რომ მენშევიკების აგენტები
 ცდილობდნენ გაეწიათ დახმარება ინგლისელებისთვის. მაგალითად 1
 მაისს საღამოს ისინი თავს დაესხნენ ამხ. ალ. ღუმბაძის ბინას და
 წაიღეს გუბელის მაუზერი, რომელიც წინა ღამით ჩვენ საკანდიტრო-
 დან გამოვიტანეთ.

ამით გათავდა 1 მაისის ამბავი. პირველ მაისის გამარჯვებით
 გათამამებულნი, ჩვენ შეუდევით ქალაქიდან საქონლის გატანის მო-
 წესრიგებას. სანამ ამ საგანზე ვილაპარაკებდე, უნდა ვახსენო ერთი
 გარემოება. არ მახსოვს რა თვე იყო, ბაქოდან ჩამოვიდა ერთი ამხა-
 ნავი. მას დავალებული ჰქონდა მთიელებისთვის იარაღის და ტყვია
 წამალის მიწოდება. იარაღს ის იძენდა მთიელ ნაციონალისტებისა-

გან, რომელებიც სპეკულიაციის და „პატრიოტული“ მოსაზრებით ჰყიდდნენ იარაღს დენიკინელებთან საბრძოლველათ.

ამხანაგი კი, როგორღაც ახერხებდა ამ იარაღის გატანას მენშევიკურ საქართველოში და მუსავატურ აზერბეიჯანში, საიდანაც იარაღს აჯანყებულ მთიელებს აწვდიდა. ეს იყო ბაქოს გასაბჭოებამდე.

ბაქოს და აზერბეიჯანის გასაბჭოების შემდეგ ვაჭრებს და ოკუპანტებს დიდ ძალი საქონელი და სურსათ-სანოვარე გაჰქონდათ ბათუმიდან. ჩვენთვის არ იყო ეს ხელსაყრელი, ვინაიდან საბჭოთა გადატრიალების შემთხვევაში, ხელცარიელი დავრჩებოდით. ფასების ზრდას სპეკულიაციის და ამის გამო მუშების უკმაყოფილების მიზეზით ჩვენ დაავარსეთ საქონლის გატანის მომწესრიგებელი კომისია. კომისიაში შედიოდნენ: ამხ. პ. ნოდია და ორი მეზღვაური (ერთი მათგანი იყო ამხ. დიმიტრიევიჩი).

მხოლოდ ამ კომისიის ნებართვით შეიძლებოდა გემის დატვირთვა. არც ერთი მეკურტნე, მედროგე და სანაპირო არტელის მუშა არ გადაიტანდა ბარგს, თუ კი პროფსაბჭოს კომისიის ნებართვა არ ჰქონდა. კომისიის კანტორა პირველათ მოთავსებული იყო პროფსაბჭოს შენობაში, მაგრამ ვინაიდან დიდძალი ვაჭრები მოდიოდა ნებართვის ასაღებათ, კომისიამ თავის მუშაობა ნავთსადგურში გადაიტანა საბაქოს ახლოს. ამხანაგები ყირიმში არაფერს არ უშვებდნენ, არც სხვანაირად არ აძლევდნენ იოლათ ნებართვას. დიდი წვლების შემდეგ შეიძლებოდა ნებართვის მიღება. აი, საქმე სადაც, გაქიანურების და „ბიუროკრატიზმს“ ჰქონდა სარგებლობა.

ეს საუკეთესო მომენტი იყო ბათუმის მუშათა მოძრაობის ისტორიაში.

ინგლისელებმა მოინდომეს საქმეში ჩარევა. მოითხოვეს კომისიის გაუქმება ჩვენ უპასუხეთ, რომ კომისიის არსებობაში თვით ინგლისელები უნდა იყვნენ დაინტერესებულნი, ვინაიდან სპეკულიანტები ქმნიან აუტანელ მდგომარეობას; გააქვთ ფქვილი, ბრინჯი, შაქარი და სხვა სურსათ-სანოვარე. ინგლისელები დაგვეთანხმნენ, მაგრამ გამოსთქვეს გაკვირვება, თუ რატომ არ ვაძლევთ ნებართვას ნოხების, კონიაკის, ღვინის, ხილეულობის და ნავთის გასატანათ. ჩვენ ავხსენით ეს გაუგებრობით, საქმის ახალი დაწყებით და აღუთქვით შემდეგში მდგომარეობის გამოსწორება. რასაკვირველია, არავინ არ ფიქრობდა პირობის ცხოვრებაში გატარებას. პირიქით, კომისიის წევრებს სასტიკათ ავალებდნენ არაფერი არ გაეშვათ ბათუმიდან, მით უმეტეს ყირიმში, გრანგელისთვის, ამ ნიადაგზე ინგლი-

სელებს და ჩვენ წარმომაღვენლებს შორის (დ. მახარაძე, ბელენკი) ხშირათ იმართებოდა მოლაპარაკება. იყო შემთხვევები, რომ ინგლისის ხელისუფლება მომართავდა პრეზიდენტს ამა თუ იმ საქონლის გატანის ნებართვისათვის. ეს იყო ჩვენი ტრიუმფი. ტყუილა კი არ ამბობდა კუკ-კოლისი: მე არ მოვიტმენ, რომ მისი უდიდებულესობის ინგლისის „მეფის დროშის გვერდით, არსებობდეს მეორე ხელისუფლება.“ მაიორი ორტონიც ავრთხილებდა ჩვენებს: „რას შვრებით, ეს ხომ მეორე მთავრობას ნიშნავს. თუ კი არ შეაჩერეთ თქვენი მუშაობა, ჩვენ მივმართავთ რეპრესიებს.“

8 მაისს ჩვენ მივიღეთ გენ. გუბერნატორის წერილი. ის იწვევდა 17 ამხანაგს თავის კანცელარიაში საქონლის გატანის საკითხთან დაკავშირებით მოსალაპარაკებლათ.

რატომღაც ყველა პროფკავშირების თავმჯდომარეები იყვნენ მოწვეული. ეს შემთხვევა იყო არაჩვეულებრივი.

დაგვებადა ექვი: დატუსალებას ხომ არ აპირებენო...

ჩვენ აქ დაუშვით საშინელი შეცდომა: შეგვეშინდა ბრალი არ დაედვით ჩვენთვის სიმხდალეში და გადავწყვიტეთ წასვლა კუკთან, იმის მაგივრათ, რომ დაერჩენილიყავიერ ქალაქში და დაგვეწყო უფრო კონსპირატიული მუშაობა. ყოველ შემთხვევისთვის გამომუშავდა მოქმედების გეგმა იმ შემთხვევაში, თუ დაგვიტერდნ. ამ გეგმის განსახორციელებლათ დავტოვეთ: ამხ. კობიძე, მარკმანი, კრეიცინგერი, ბლიუმზაკი და სხვები. ამხ. ნოდია გაუშვით წინ კუკოლისთან გაეგო—არის თუ არა ახლო-მახლო ჯარი, ან პოლიციელები. ის მივიდა გენ. გუბერნატორის შტაბში. მას თავაზიანათ შეხედნ და ჰკითხეს მივიდოდით თუ არა.

გზაში შეგვხვდა კუკ-კოლისის თარჯიმანი. მას გაუკვირდა, რატომ მე არ მითხრეს თქვენს შესახებო. აქ კი ჩვენ უფრო მეტათ დავრწმუნდით ჩვენი დაჭერის განზრახვაში, მაგრამ მაინც წავედით. მივიდოდით: დ. მახარაძე, კ. ბერძენიშვილი, მ. თუმანოვი, მ. ბელენკი, გ. რამიშვილი. კარებში დაგვხვდა ინდუსი და პოლისმენი. კარები ფართეთ გაგვიღეს. როგორც კი შევედით დარბაზში, ყველა კარებიდან უცებ ჯაჭვის რახუნით და მოღერებული იარაღით გამოცვიდნ პოლისმენები. მართალია, ჩვენ ველოდით დატუსალებას, მაგრამ ეს ისე მოულოდნელათ მოხდა, რომ ჩვენ ფერი დავკარგეთ, ზოგს ოფლიც კი გამოუვიდა პირისახეზე. ხელებზე ჯაჭვები დავკადვეს. მე მიმაბეს ამხ. მ. თუმანოვს. ცოტა ხნის შემდეგ მოიყვანეს ამხ. დიმიტრიევიჩი. შემდეგ მოიყვანეს ამხ. მარკმანი, კობიძე და ნოდია. ამათ ხომ მეტი სისულელე მოუვიდათ. იმის მაგივრათ,

რომ დამალულიყვენ და შეესრულებიათ გამომუშავებული გეგმა, გამოისერიანეს გენერალ გუბერნატორის ბინისაკენ, ვინაიდან ჩვენ „ცოტათი“ დაგვაგვიანდა თურმე. სალამოზე მოიყვანეს ამხ. ბლიუმზაკი ა. და იასონ ჭაჯაია. ეს უკანასკნელი მენშევიკი იყო. მას დიდი იმედი ჰქონდა, რომ მენშევიკები გაანთავისუფლებდნენ, მაგრამ ეს არ მოხდა. შემდეგ ამხ. თავბერიძეც დაგვიმატეს. მოიყვანეს კიდევ ბოჭაძე. ერთი დღის შემდეგ დავინახეთ ამხ. მ. დანილოვი. მისი დატუსაღება ჩვენთვის მოულოდნელი იყო. ის მაშინ არ იყო პარტიის წევრი. მოიყვანეს აგრეთვე ამხ. ლეონტიევი და ნიკოგოსოვი (მაშინ უპარტიოები), მოიყვანეს აგრეთვე ამხ. ტელეგინი, თავისი ძმის ნ. ტელეგინის მაგიერ. ნაწილი ამხანაგებისა, დრედნოუტ „როიალ სოვერენზე“ ყოფნის დროს დაგვიმატეს. ჩვენ გაგვიყვანეს ეზოში ორ წყება ჯარის შუა. ინდუსი ჯარისკაცები ცდილობდნენ ჩვენ შეურაცხყოფას. ეზო სუსტე იყო ინდუსებით, ინგლისელი ჯარისკაცებით, მეზღვაურობით, პოლისმენებით. თურმე, ყველაფერი ჯერ კიდევ წინა ღამით იყო მომზადებული. რა ბრიყვი იქნებოდნენ ინგლისელები, რომ ჩვენ თვითონ სიბრიყვე არ ჩაგვედინა? ჩავსეს ავტომობილში და წაგვიყვანეს. ზღვის ნაპირი ალყა შემორტყმული იყო. ტყვისმფრქვეველებიც გამზადებული. შიშს დიდი თვალები აქვსო, მართლაც რომ ასე ყოფილა. ჩვენ დრედნოუტ „როიალ სოვერენ“-ზე მოგვათავსეს. ამით გათავდა ჩვენი ბათუმში იატაკ ქვეშ მუშაობა.

სანამ ციხეში ყოფნას ავწერდე, საჭიროა გავისენოთ რამდენიმე გარემოება. თებერვლის თვითმართველობის არჩენები ჩვენი დატუსაღების დროსაც კი არ იყო დამტკიცებული ინგლისელების მიერ. 18 მარტს მოვიდა ცნობა ბათუმის პორტო.ფრანკოთ გამოცხადების შესახებ. ამის გამო დამფუძნებელმა კრებამ გამოიტანა რეზოლიუცია, ბათუმის და მისი ოლქის ფართე ავტონომიის საფუძველზე საქართველოსთან შეერთების შესახებ (შემდეგში ავტონომია უსიტყვოთ დაივიწყეს). კონფლიქტი ბათუმის შესახებ, აზერბეიჯან-სომხეთ-საქართველოს შორის გრძელდებოდა, მიუხედავად ოფიციალური ცნობისა, საკითხის მოგვარების შესახებ. ყველაზე უფრო გარკვევით კონფლიქტის შესახებ ილაპარაკა ა. ჩენკელმა სამუსლიმანო საქართველოს მეჯლისის გახსნის დროს 23 აპრილს. „აზერბეიჯანი და სომხეთი, — სთქვა მან, ზღვაზე გასავალს ეძებენ. ამისათვის არაფერს ერიდებიან. მათი აგენტები თავგამოდებულ მუშაობას აწარმოებენ აქ.“ მაისში მენშევიკური პრესა აშკარათ სდებდა ბრალს სომხეთს ბათუმის საკითხის საქართველოსთვის არასასურველად გადაქრის გამო.

მინდა კიდევ მოვიყვანო წერილი ბათუმში ჩვენი მუშაობის შესახებ გაზეთ „კომუნისტი“-დან (3 ივნისი, 1920 წელი):

„წერილი ბათუმიდან.

ამ უკანასკნელ დროს, განსაკუთრებით პირველი მაისის მუშათა დღესასწაულის დიდებულათ ჩატარების შემდეგ, მდგომარეობა აქ საგრძნობლათ შეიცვალა. 1 მაისმა ყველას დაანახვა, რომ ბათუმის პროლეტარიატი, მდიდარი რევოლუციონური ტრადიციებით, მტკიცეთ სდგას რევოლუციონურ მარქსიზმის ნიადაგზე და სავსებით იზიარებს კომუნისტური ინტერნაციონალის ლოზუნგებს. ამ გარემოებას ძალზე შეაშფოთა მუშათა კლასის ყველა აშკარა თუ ფარული მტრები, იმათ შორის ინგლისელი გენერლები, სპეკულიანტები, ხალხის აშკარა მცარცელები. ამათ გვერდში ამოუდგენ მენშევიკები „ცნობილ“ აიოლას მეთაურობით. სპეკულიანტებს თავზარი დასცა პირველ მაისს ბათუმის პროლეტარიატის მიერ მიღებულმა რეზოლუციამ საბჭოთა რუსეთთან შეერთების შესახებ. იმათ გადასწყვიტეს ბათუმიდან გახიზნა და თან აუარება სასურსათო საგნების გაზიდვა. მაგრამ მუშათა პროფკავშირების საბჭომ ბრძანება გასცა იმის შესახებ, რომ ყველა ის საგნები, რაც ბათუმშია, ბათუმის პროლეტარიატს ეკუთვნის და ამიტომ ერთი გირვანქა საქონელი იქიდან არ უნდა იქნას გატანილიო და მუშებს ურჩევდნენ გემები არ დაეტვირთათ, არამედ დატვირთული გემები დაეცალათ. ამ გარემოებამ, რა თქმა უნდა, კიდევ უფრო ააღელვა ბათუმის ადმინისტრაცია და შეეცადნენ შესაფერის ზომების მიღებას. ინგლისის მთავრობამ ჯერ გამოიწვია სტამბოლიდან სამხედრო ძალები და შემდეგ ვერაგულათ დაესხა თავს პროფესიონალურ კავშირების საბჭოს, დაატყვევა ყველა წევრები, აიკლო თვით საბჭო. ეს მოხდა 8—9 მაისს. დაწყებული ამ ხნიდან ბათუმში აუტანელი მდგომარეობა შეიქნა. მოწინავე მუშებს იჭერენ, ათავსებენ გემზე და მიყავთ ვინ იცის სად. არავენ იცის რას უშვრებიან ინგლისელები თავიანთ ტყვეებს. არის ცნობა, რომ რამდენიმე იმათგანი უკვე დაუხვრეტიათ ამ „განათლებულ“ და „მაღალ კულტურის ველურებს“. (ეს ხმები მართალია გავრცელებული იყო, მაგრამ სწორი არ იყო. კ. ბ.).

ინგლისელ სპეკულიანტ-გენერლების მოქმედება რომ მეტათ აღმაშფოთებელია, ეს აშკარა უნდა იყოს. მაგრამ რას იტყვით ადგილობრივ მენშევიკების საქციელზე, რომლებიც ინგლისელებს შველიან და აქეზებენ (ეს იყო ათჯერ უფრო მეტი ქეშმარიტება; სწორედ რომ აქეზებდნენ. კ. ბ.) ყველა იმათ საზიზღარ მოქმედებაში. სწორედ გასაოცარია ის ამბავი, რომ ქართველი მენშევიკები, რომლებიც

თითქოს ინგლისელებს ბათომს ედავებიან და რომელთაც უბათუმოთ სიცოცხლეც კი არ უნდათ, იმათი აგენტები აქ ინგლისელებს ხელს უწყობენ ადგილობრივ მუშათა კლასის დევნაში და შეწუხებაში. ეს გარემოება მეტათ საგულისხმიეროა. საბჭოთა რუსეთმა სცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა, სცნო, რომ ბათომის ოლქი საქართველოს საზღვრებში უნდა შევიდეს და ამ მხრით მას დახმარებასაც კი პირდება და ქართველ მენშევიკების ადგილობრივი აგენტები კი ინგლისის გენერლებს შევლიან იმ ელემენტების დევნაში, რომლებიც საქმით სწორედ ინგლისელ ოკუპანტების წინააღმდეგ იბრძვიან“.

დავუბრუნდეთ ღრედნოუტ „როიალ სოვერენზე“. ჩვენს ცხოვრებას. არ ვმაღავ,—პირველი, რაც შე და ამხანაგებმა გამოვცადეთ, იყო კმაყოფილების გრძნობა, რომ დავისევენეთ ჯოჯოხეთურ მუშაობისგან ერთი ღამით მაინც. თავისუფალი რომ დავრჩენილიყავით, ამოდენა დატვირთვას ვერ ავიტანდით. წინა ღამით სათითაოთ გამოგვიძახეს ერთ ერთ კაიუტაში. ყველას ეძლეოდა წინადადება ჩაებარება დოკუმენტები ან ფულები. (აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ ხმელეთზე არ გაუჩხრეკივართ). ყველა ჩვენგანი ფიქრობდა, რომ არ აცდებოდა ჩხრეკა და ამიტომ ამოვალაგეთ ყველაფერი, რაც კი გვქონდა. სხვათა შორის, ბელენკიმ გადასცა ბათომის და გამაგრებული რაიონის რუკა, ჯარების და იარაღების საწყობების მდებარეობების აღნიშვნით. ბლიუმზმაკმა კი — სხვა და სხვა უჯრედების სხდომის ოქმები. შემდეგში გავიგეთ, რომ არავინ არ გაეჩხრეკათ და ჩვენი მოსაზრება შემცდარი აღმოჩნდა. იარაღიც კი რომ გვქონოდა, ისიც შეგვკრჩებოდა თურმე არა თუ ქაღალდები. ამხ. ბელენკიმ გადასწყვიტა მამხილებელ დოკუმენტების მოპარვა.

ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ხმელეთის პოლიციამ მეზღვაურებს გადაგვცა (გარდემარინებს), ჩვენ ვიგრძენით მათი კეთილგანწყობილება ჩვენდამი. ეს სჩანდა თავაზიანობაში, მათ გამოხედვაში. ჯერ კიდევ კატერში ჩვენ ძალიან გავმხიარულდით. შემდეგში დავრწმუნდით, რომ რამდენათ სიმპატიურია ინგლისის მეზღვაურები, იმდენათ საზიზღარი და ადამიანის ღირსებას მოკლებულია ხმელეთის პოლიცია.

მეორე დღეს, გასეირნებაზე წასვლის დროს, (სასეირნოთ გავყავდით ღრედნოუტის ერთ ერთ მოედანზე) ამხ. ბელენკი დარჩა შიგნით, მაგრამ დოკუმენტების მოპარვა ვერ მოახერხა. ამ დოკუმენტებს არავითარი როლი არ უთამაშია ჩვენს ციხის ცხოვრებაში. მეზღვაურები ძლიერ კარგათ გვეპყრობოდნენ. ყველა მათგანი ცდილობდა, როგორმე ეცათ ჩვენთვის პატივი. ზოგს კარტები მოჰქონდა, ზოგს

ჟურნალები, მონპასნე, ზანდისხან შოკოლადიც, მაგრამ ჩვენ მაინც პურს ვსთხოვდით მათ, რაც მეზღვაურებს ძალა აკვირვებდა. ჩვენ, როგორც მათ, ნახევარი გირვინქა პური გვეძლეოდა მთელი დღის განმავლობაში. განა ჩვენ შევძლებდით ნახევარ გირვინქა პურით ცხოვრებას? ეს კი მათ აკვირვებდა. ჩვენი დარაჯები, რაჯომლაც მოვალეთ სთვლიდნენ თავს გამოეთქვათ სიმპატიები ჩვენთვის როგორც ბოლშევიკებისთვის, რომ ჩვენ ვიყავით ტრედ-იუნონის მუშაკები. ამხ. ბელენკი კი ეწეოდა შესაფერის აგიტაციას. უნდა გენახათ მეზღვაურებში, როგორი სასტიკი გინებით იხსენიებდნენ თავის „წყეულ“ (ბლელი) სამსახურს. ეს სიტყვა, გინებასთან ერთად, არ გამოდიოდა მათ ლექსიკონიდან. „აი გავათავებთ მალე ამ წყეულ სამხედრო სამსახურს და დავბრუნდებით სახლში, ამბობდნენ ისინი, ჩვენც პროვკავშირის წევრები ვართ და ვაჩვენებთ მაგათ სეირსო“. ჩვენ ეს გვახარებდა. შემდეგში ასეთ მდგომარეობას შევეჩვიეთ. ვინ გინდათ, რომ ჩვენთან დღე და ღამე (განსაკუთრებით ღამე) არ მოხიზნულიყო და არ დაეწყო თავის გულის ტკივილზე ჩემათ ლაპარაკი. ყველა გვიცხადებდა სიმპატიას და რაღაც საიდუმლო ხმით ახსენებდნენ სიტყვა „ბოლშ“-ს. [(ინგლისურათ ბოლშევიკებს ბოლშ ეძახიან). ესენი იყვნენ: ინგლისელები, ინდუსები, ბერძენი ჯარისკაცები, ქემალ ფაშას წინააღმდეგ მიმავალი თათრები.

მართალია, თავისი უფროსების წინაშე მეზღვაურები იცვლებოდნენ, მაგრამ სხვა დროს ისინი საუკეთესო რევოლუციონერ მასალას წარმოადგენდნენ. მათ შორის იყო მხოლოდ ერთი ადამიანი, რომელიც ჩვენ უსიამოვნებას გვაყენებდა—მიჩმანი. ის თვით ინგლისელებს ეჯავრებოდა, როგორც ჯაშუში. ჩვენ მათ გაგვაფრთხილეს მის შესახებ. გადაიღეს ჩვენი სურათი (ინგლისელ მეზღვაურების დიდ უმეტესობას აქვს საკუთარი აპარატები. ამბობდნენ: ბევრი მათგანი სხვა და სხვა ჟურნალ-გაზეთების ფოტო კორესპონდენტები არიანო). ერთი სურათი მოგვცეს ჩვენ, ზედ წაეწერათ: „ბოლშევიკი ტყვეები“, ჩვენი თხოვნით მათ ეს წაწერა წაშალეს (ამას განზრახ ჩავდიოდით. კერძო საუბარში არ ვმალავდით ბოლშევიკობას, ოფიციალურათ კი თავს პროფკავშირთა წევრებს უწოდებდით. ჩვენ ყოველ დღე ველოდით სამხედრო-საველე სასაპარტოლოს). ამ დროს ჩვენ ძალიან ვსწუხდით, რომ გაფიცვის არავითარი ნიშნები არ იყო. ელექტრონი ენთო, ინგლისელები წენარათ იყვნენ. ყოველ საღამოს მივდიოდით ფეხის ადგილში და იქიდან გავცქეროდით ქალაქს. ერთ-ერთ მეზღვაურს გავატანეთ წერილი და ჩვენი სურათი. მიუხედავად იმისა, რომ ეს მისთვის ძალიან სახიფათო იყო, მან დიდის სიამოვნებით

აიღო თავის თავზე ეს მისია. სალამოს ის დაბრუნდა; ყველაფერი შეესრულებია. გადმოგვცა ნაწილობრივი გაფიცვის შესახებ. ცხადი იყო, რომ გაფიცვა ჩაიშალა (ამის მიზეზების შესახებ ქვევით ვილაპარაკებ). ჩვენ კი ამ დროს ვაცხადებდით პროტესტს ჩვენი დაქერის გამო. ერთ დღეს მოვიდა კუქ-კოლისის ადიუტანტი და მოსთხოვა მარკმანს, რათა ეთქვა მას, სად იმყოფებოდა ს. კორძაძე. თან შეპირდა ყველას განთავისუფლებას თუ კი მას დააქვრინებდენ.

„ჯერ ერთი არ ვიცი, სად იმყოფება ის—უპასუხა ამხ. მარკმანმა,—და რომ ვიცოდე, სულ ერთია, ვერ გეტყვითო“. კუქ-კოლისის კი ეს საკითხი, სჩანს, ძალიან აწუხებდა. ჯერ კიდევ ჩვენ დატუსაღებამდე გაზეთებში გამოქვეყნდა ქრონიკა მწვანე კონცხში ვილაც სტუდენტ ჯაფარიძის მოკვლის შესახებ მილიციონერების მიერ. როგორც ჩვენ გვარწმუნებდენ, ეს იყო კუქ-კოლისის აგენტების ნამოქმედარი. მას უნდოდა ჯაფარიძის კორძაძეთ გასაღება და თავის მართლება.

ერთი კვირის შემდეგ კრეისერ „კარადოკ“-ით წაგვიყვანეს სტამბოლში. ეს კრეისერი ზღვაში საპოლიციო სამსახურს ეწეოდა. გზაში ვიყავით 40 საათი, მაგრამ ამ ხნის განმავლობაში ჩვენ მეზღვაურებთან ძალიან დაემეგობრდით. ზშირათ, ჩვენი მცველი მიიხედ-მოიხედავდა, დააგდებდა იატაკზე ან მონპასიეს ან სხვა რაქსს და ფეხით გადმოაგდებდა ჩვენსკენ. ეს იყო მათი მხრით ჩვენდამი უდიდესი სიმპატიის გამოხატვა.

ჩვენი მოგზაურობის მეორე დღეს უცებ მოისმა სიგნალიზაცია. გემი გაჩერდა. სწრაფათ ჩამოუშვეს კატერები. ჩვენმა გულმა ფანცქალი იწყა. აი, ეს არის ჩვენი ბოლო,—გავეფიქრეთ. ჩვენს მცველებს ხომ სულ მთლათ დაეკარგათ ფერი. ვერც კი ბედავდენ ჩვენსკენ გამოხედვას. ალბათ მათაც ის იფიქრეს, რაც ჩვენ. რამოდენიმე წუთის შემდეგ მოვარდა გახარებული მეზღვაური და გადმოგვცა: რომ შავი ზღვის ძალების უფროსის ბრძანებით, რომელიც კრეისერით სტამბოლში მიემგზავრებოდა, მანევრი სწარმოებსო.

მესამე დღეს მე-40-ე საათზე მივედით სტამბოლში. ძალიან ლამაზი კუთხეა. აუარება გემები, განსაკუთრებით სამხედრო. შავი ზღვიდან მარმარილოს ზღვაში წყლის სწრაფი მიმდინარეობა. ჩვენ გველოდნენ. კრეისერს კატერი მოადგა. გამოვემშვიდობეთ მეზღვაურებს და გადავდით კატერზე. იმ წამსვე ვიგრძენით განსხვავება მეზღვაურებს და პოლისმენებს შორის. პოლისმენები გვიმიზნებდენ რევოლვერს, გვეძახოდნენ გერმანულ ჯაშუშებს, გვისისინებდენ ძაღლს, იმუქრებოდნენ მოკვლით. მიგვიყვანეს გამნაწილებელ ციხეში გალატში. ციხე მესამე სართულზე იყო. ჩვენ ორ მეზობელ კამერაში მოვთავს-

დით. ყველგან სიბინძურე იყო. საკმელისთვის არავითარი ჭურჭლე-
 ულობა. ამ ნიადაგზე ზოგიერთმა ამხანაგმა უარი სთქვა საკმელის მი-
 ლებაზე. ჩვენ მოვითხოვეთ ციხეში არსებობის ელემენტარული პირო-
 ბების დაცვა.

ერთ დღეს ერთმა ზედამხედველმა ბერძენმა შეუყვია ანხ. კო-
 ბიძეს. ანხ. კობიძემ რუსულათ შეუტია: „რა გაყვირებსო“. ბერძენმა
 იფიქრა მაგინებსო, დაარტყა თავში და სათვალე ჩაუმტვრია. ჩვენ
 მოვიდნოდეთ კარების ჩამტერევა. ორივე კამერამ მორთო კარებზე
 რახუნი. ციხეში საშინელი ხმაურობა ასტყდა. მოვარდა სერეანტი
 მუქარით. ჩვენ მოვთხოვეთ ლეიბმის (პოლიციის უფროსის) გამოძა-
 ხება. ის დაგვემუქრა. სალამოს გადავწყვიტეთ შიმშილობის გამოცხა-
 დება. სტამბოლში პირველად მოხდა პოლიტიკურ ტუსალების შიმ-
 შილობა. ბერძენი ზედამხედველი განცვიფრდა, როცა გაიგო, რომ
 ჩვენ უარს ვამბობთ საკმელის მიღებაზე. ის გაშტერებით დავგაცქერ-
 და. ალბათ ფიქრობდა, რომ გიყვებთან აქვს საკმე. ტუსალები დაგვ-
 ცინოდნენ. მიუხედავად საშინელ პირობებისა, ჩვენი მდგომარეობა
 მათზე ათწილათ უფრო უკეთესი იყო. სალამოს მოვიდა სერეანტი
 და გვთხოვა მიგველო საკმელი. შეგვპირდა ზომების მიღებას. ჩვენ
 უარით უპასუხეთ და კვლავ ლეიბმის მოწვევა მოვითხოვეთ. იმავე
 ღამეს სტამბოლის ყველა რედაქციებს შევატყობინეთ შიმშილობის
 შესახებ. წერილი წაიღო ერთმა რუსის ქალმა, რომელმაც დაიკავა
 ჩვენთან ფარული კავშირი. ის გვაწოდებდა ჩვენ გაზეთებს, თუთუნს,
 თათრულ ფულს. მასვე გავატანეთ წერილი მენშევიკების წარმომად-
 გენელ უშვერიძესთან. ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაწუხებდა ქართველ
 ტყვე ჯარის კაცების ბედი, რომლებიც ჩვენთან ერთად სატუსალოში
 იყვნენ. ერთ დროს ისინი ოსმალებს ჩაეარდნოდათ ტყვეთ ხელში.
 მერე კი — ინგლისელებს. განთავისუფლების მაგიერათ ისინი 2 წლის
 განმავლობაში ტანჯვა-წვალებას განიცდიდნენ. აღსანიშნავია ის, რომ
 ეგვიპტედან დაწყებული სტამბოლამდე ყველგან სისხლის სამართლის
 დამნაშავეებთან ათავსებდნენ და აკისრებდნენ მძიმე, დამამცირებელ
 სამუშაოს. აი, ამათ შესახებ (და ანხ. ი. ქაჯაიას შესახებაც) ვაცნო-
 ბეთ მენშევიკების წარმომადგენელ უშვერიძეს. მას წერილი წაეკითხა
 და დაებრუნებინა უკანვე. თურმე ჩვენ უფრო მეტი ავტორიტეტი
 გვქონდა, ვიდრე „დამოუკიდებელ“ მენშევიკურ საქართველოს ელჩს.
 ეს ჯარის კაცები ი. ქაჯაიასთან ერთად, შემდეგ საბჭოთა საქართვე-
 ლომ განთავისუფლა, ჯერ კიდევ თავისი არსებობის პირველი თვის
 განმავლობაში.

შიშშილობის მეორე დღეს მოვიდა პოლიციის უფროსი. ამხ. ბელენკიმ უამბო ყველაფერი, თანაც გადასცა პროტესტი ჩვენი ცუდ პირობებში ყოფნის გამო. ლაპარაკის დროს სერჟანტმა შეუყვირა ამხ. ბელენკის. «სტყუიო» შესძახა მან. პოლკოვნიკმა შეუბღვირა სერჟანტს. დიეპიემი შეგვპირდა მოთხოვნილებების შესრულებას, რის გამო, შიმშილობა მოეხსენით. ამის შემდეგ ჩვენ დარდანელის სრუტეში ჩანაკ კალეში გადაგვაგზავნეს.

ჩანაკ კალე, სადაც ჩვენ გადაგვიყვანეს, წარმოადგენს ბათუმის ოდენა ქალაქს.

იქ ჩვენ მოგვათაქსეს ყოფ. საწყობში, რომელიც ციხეთ იყო გადაქცეული. პირველ ხანებში ცუდი კვება გვქონდა. მაგრამ ჩვენი მემორანდუმების შემდეგ დაგვინიშნეს ინგლისელ ჯარის კაცის ულუფა.

ჩანაკში ჩვენ იმ დროს მოვხვდით, როცა ქემალისტები მოუახლოვდნენ ჩანაკს. მთელი დღე ზარბაზნების ჭეჭა ისმოდა. საბერძნეთის ჯარი მიდიოდა მთებში. ჩვენთან საუბრის დროს ისინი ოდესას იხსენებდნენ, აქებდნენ ბოლშევიკებს, ჩვენს გარდა ჩანაკში იმყოფებოდნენ საქართველოში დაჭერილი სისხლის დამნაშავეები. ფორტ მეჯიდიეში კი სტამბოლის პოლიტიკურთა ჯგუფი. ეს ჯგუფი მეტად ბნელ პიროვნებათგან შესდგებოდა. ადესაში ჩვენი ჩასვლის შემდეგ ჩეკამ რამოდენიმე მათგანი დაატუსაღა და დახვრიტა.

ამხანაგების ერთმა ჯგუფმა მოინდომა ციხიდან გაქცევა. ამისათვის ამოსჭრეს იატაკი დანებით. გასაქცევათ მოემზადნენ: ბელენსკი, დიმიტრიევიჩი, ბოვძაი და გოლდერი (სტამბოლელთა ჯგუფიდან). ლამის თორმეტ საათზე შეძრწენ იატაკ ქვეშ, მომზადებული იარაღების საშვალეებით ასწიეს კბილებიანი დახლართული მავთული და გაუდგნ გზას. მათი გაპარვა ინგლისელებმა ვერ აღმოაჩინეს. ნაშუადღევს, როცა ჩვენის აზრით ისინი სამშვიდობოს იყვნენ, შევეკითხეთ ინგლისელებს, ხომ არ წაუყვანიათ სადმე ამხანაგები. თარჯიმანათ ამ შემთავებაში მ. დანილოვი გვყავდა. ასე იმიტომ მოვიქცით, რომ ვიცოდით ინგლისელები მაინც (გაიგებდნენ ამ ამბავს (ყოველ დილა-სალამოს გვთვლიდნენ) და ამისთვის მოგვეპყრობოდნენ ისე, როგორ სისხლის დამნაშავეებს მოეპყრენ როდესაც მათ გაპარვა მოინდომეს ჩვენი ასეთი ქცევით ამხანაგებს ხელი მაინც არ შეშლია, ვინაიდან მხოლოდ მეოთხე თუ მეხუთე დღეს ჩაიგდო ხელში ისინი სულთანის ქანდარმებმა. ამხანაგები მიდიოდნენ ქემალთან იმ მისამართით, რომელიც მიიღეს ერთერთ აქტიურ ქემალისტისაგან.

საინტერესო იყო მათი მოგზაურობა. სოფელში შესვლისას, მათ დიდის ამბით ხვდებოდნენ უხუცესები, ჰპატივობდნენ, გასვლისას კი, გზაში ხვდებოდნენ მასპინძლები და სთხოვდნენ ადამის ძალით რაიმე საჩუქრის დატოვებას.

ბოლოს მიადგენ იმ ქალაქს, რომელიც მისამართში ჰქონდათ აღნიშნული. იკითხეს ქვეალისტის ძმა. ის სანადიროთ ყოფილიყო წასული. ამხანაგები ჩაწოლილიყვენ ვენახში. როცა საღამოს გამოსულიყვენ, შუა ქუჩაში გაეგლოთ სწორეთ ქანდარმების პოსტის წინ და იქ დაეტუსალებიათ. დაკითხვის დროს ამხანაგებმა ინგლისის ტყეობიდან გამოქცეულებათ მოინათლეს თავი. მათ ეგონათ, რომ ამას რაიმე გასაველი ექნებოდა სულთანის სამფლობელოში. მოხდა პირიქით. გზაში, ციხეში უკან დაბრუნებისას, მათ რამოდენიმეჯერ პროვოკაციულათაც ესროლეს.

ამხანაგების გაქცევამ დიდი ალიაქოთი გამოიწვია ინგლისელებში. ჯერ კიდევ 2 კვირის წინ სისხლის სამართლით დასჯილებმა მოინდომეს გაქცევა. ერთ-ერთი ტუსადის (გვილავას) სიზარმაცის და გაუფრთხილებლობის გამო ყველა აღმოაჩინეს და სასტიკათ მოეპყრენ. (ორი კვირის შემდეგ ყველანი გადასცეს საქართველოს მთავრობას). ცხადია, ასეთი ამბავის ზედიზედ განმეორებამ გამოიწვია ინგლისელების ნერვიულობა. მაგრამ აქ აღსანიშნავია ის უნდობლობა, რომელიც ინგლისელებმა ინდუსებისადმი გამოიჩინეს. ჩვენ გამოვიძახეს, ჩაგვამწყრივეს და დაგვთვალეს. მაგრამ ისე ლელავდნენ, რომ 22 კაცი ვერ დათვალეს. მერე ჯგუფ-ჯგუფათ დაგვაწყვეს და ისე გადაგვთვალეს. უცებ გამოჩნდა ინდუსი სიკები, შემოარტყა ალყა გუშავობაში (ყარაულში) მყოფ ინდუს მუსლიმინებს, აპყარა იარაღი და დატუსალებული წაიყვანა ციხიდან.

არაპოლიტიკურების ბათუმში გამგზავრების გამო, ციხის აღმინისტრაციამ გამოგვიცხადა გვეზრუნა თავის თავზე. ეს ნიშნავდა შეშის პობას, ეზოს დავვას და საკუთარი სიბინძურების გატანას; ამ მოთხოვნაზე კატეგორიული უარი განვაცხადეთ. ციხის უფროსმა კაპიტანმა გვიპასუხა: რომ ინგლისელ ჯარისკაცებს არ დავაკისრებთ ჩვენ ამ მოვალეობასო. მაშინ უნდა დაიქირავოთ მუშები, —უთხარით ჩვენ — და თუ ამის საშვალეა არ გაქვთ, გაგვანთავისუფლეთ.

ამის შემდეგ ჩაგვამწყრივეს კამერების წინ. კამერებიდან გამოგვიყარეს რაც კი გვქონდა: ყუთები, საკაცურები (ნოსილეები) კოლოფები, საბნები. აგვიკრძალეს შიგ შესვლა დალამებამდე. ღამით კი კამერებში უსაბნოთ და ულებოთ გვამწყვედნენ. ჩვენ, რასაკვირველია, მემორანდუმებს ვწერდით ინგლისის სარდლობის სახელზე (აღსანიშ-

ნავია, რომ ჩვენი „საპროტესტო ნოტები“ მიდიოდა დანიშნულები-სამებრ. მაგალითად ამხ გოლდერმა გაგზავნა ვრცელი დეპეშა ლონ-დონში ამხ. კრასინის სახელზე. დეპეშა კრასინს მიეღო. ზევით ნახ-სენებ რეპრესიებს გარდა მოგვისპეს ულუფა. მოლაპარაკების შემდეგ გადაწყვიტეთ დაეთანხმებულყავით მუშაობაზე. მუშაობა მხოლოთ სალამოს მოგვიწია, ვინაიდან მეორე დღეს კატორღელები მოიყვანეს და სამუშაო მათ დააკისრეს. კაპიტანმა „ბოდიში“ მოიხადა ჩვენი შეწყუბების გამო. „აი ხომ ხედავთ, — სთქვა მან — თქვენს მაგივრათ კატორღელები იმუშავენ“-ო.

შემდეგ ფორტ მეჯიდიეში გადავედით.

ფორტ მეჯიდიეში დიდხან არ ვყოფილვართ. მოვიდა ბრძანე-ბა ჩვენი სამხრეთ რუსეთის ერთერთ ნავთსადგურში წაყვანის შე-სახებ. წაიყვანდნ მხოლოთ მათ, ვინც ამის შესახებ წერილობით გა-მოსთქვამდა სურვილს. მიუხედავათ იმ ექვებისა, რომ შესაძლებელი იყო ვრანგელისთვის გადაეცათ ჩვენი თავი, ყველამ, იასონ ქაჯაიას გარდა, გამოვთქვით სურვილი გამგზავრებისა. სტამბოლის ჯგუფი-დანაც წამოვიდა რამდენიმე კაცი. ნაწილს კი, შეეშინდა თავიანთი ცოდვების და დარჩნ. ჩვენ გადავწყვიტეთ წითელი მატერიის შეძე-ნა. გემზე ასვლისას ვფიქრობდით მის აწევას. ეს ამბავი გაეგო კაპი-ტანს. მან უარი გვითხრა ამხანაგის ქალაქში გაგზავნაზე, თან გა-გვაფრთხილა: „თუ კი ვინმე მოინდომებს წითელი დროშის აწევას გემზე, ის იმავე ადგილას მოიკვლებაო“.

სტამბოლში გემის დაძვრის დროს ვიმდერეთ ინტერნაციონალი. სალამო იყო. ცივი ქარი ჰქროდა, მაგრამ ყველა ზევით ამოვიდა. ინ-გლისელმა უფროსმა ოფიცერმა გამოგზავნა ჯარისკაცი გაეგო, თუ რას ვმღეროდით ასე გატაცებით და ჭუდ მოხდილი. მას მოსწონე-ბოდა სიმღერა. „ეს არის ინტერნაციონალი, საბჭოთა რუსეთის ჰიმნი“ — შეუთვალეთ მას. გემი შორს ოდესიდან გაჩერდა. აქ გავი-გეთ, რომ ჩვენ ინგლისელ ტყვეებზე გვცვლიდნ.

8 ნოემბერს სალამოს მოვიდა საბჭოთა გემი ინგლისელ ქვეშევრ-დომებით დატვირთული. გადაგვცვალეს. ამ დროს საქართველოს საზღვარზეც ხდებოდა ბაქოში დატყვევებულ ინგლისის სამხედრო მისიის გადაცემა.

ადესაში ჩვენ გავიგეთ იმ მოლაპარაკების შესახებ, რომელიც სწარმოებდა კრასინს და კერზონს შორის ჩვენს შესახებ.

აი ის ნოტა, რომელიც 13 ოქტომბერს 1920 წ. გაეგზავნა ამხ. კრასინს კერზონისათვის. (ამოღებულია გაზ. „პრავდა“-დან 17 ოქ-ტომბერი 1920 წ. № 232).

ლონდონში საბჭოთა წარმომადგენლის, ამბ. კრასინის, 13 ოქტომბრის ნოტის თარგმანი, დიდი ბრიტანეთის მთავრობის სახელზე:

...თავის მხრივ საბჭოთა მთავრობამ უკვე გაუგზავნა ინსტრუქციები თავის წარმომადგენელს ტფილისში, ბაქოში მყოფ ბრიტანეთის ტყვეების უკან დაბრუნების საკითხის დასამუშავებლათ, ლორდ კერზონის 9 ოქტომბრის ნოტაში აღნიშნულ საფუძვლებზე. რაც შეეხება ინგლისში მყოფ რუსეთის ტყვეებს, საბჭოთა მთავრობა იმედს გამოსთქვამს, რომ ამბ. ბაბუშკინის ჯგუფის ფინლიანდიის საზღვარზე გადაყვანა მოხდება, რუსეთიდან ბრიტანეთის ტყვეების პირველ ტრანსპორტის გადაგზავნასთან ერთად. შემდეგ, საბჭოთა მთავრობა ელოდება ეგვიპტეში და სტამბოლში დაკავებულ ტყვე რუსების გადაგზავნას და განსაკუთრებით (ხაზი ჩემია. კ. ბ.) პროფესიონალურ წარმომადგენლებისა, რომლებიც ბათუმის ოკუპაციის დროს ბრიტანეთის სამხედრო სარდლობის მიერ იქნენ დატუსაღებული. საბჭოთა მთავრობა სარგებლობს შემთხვევით მიუთითოს, რომ 1919 წლის აპრილში, რუსი მოქალაქე ემილ გოლდერი დაატუსაღეს სტამბოლში და ორი თვის განმავლობაში ამყოფეს ინგლისის ციხეში, ხის გალიაში, უფანჯროთ, მაშასადამე, უსინათლოთ. ის განიცდიდა შიმშილს და მას ცუდათ ექცეოდნენ. ივნისში ის დანიშნეს საკონცენტრაციო ლაგერში, ნოემბერში კი ჩანაკ-კალეს ინგლისის სამოქალაქო ციხეში ჩეულებრივ ტუსაღებთან ერთად, შემდეგ საბჭოთა მთავრობას აქვს ცნობა, რომ ბათუმში დატუსაღებული პროფკავშირთა წარმომადგენლები ცუდ პირობებში იმყოფებიან; მათ შორის მძიმე ავთამყოფები არიან, რომელთაც საავთამყოფოში არ აგზავნიან. მათ ნიშნავენ ბინძურ სამუშაოზე და უარისთვის კარცერში ამწყვდევენ. არ აძლევენ საცვლებს, ამყოფებენ სისხლის დამნაშავეებთან. სამწუხაროთ საბჭოთა მთავრობას არ შეუძლია შეგატყობინოთ სრული სია იმ პირების, რომლებიც ამ ტანჯვას განიცდიან; მაგრამ ის იმედოვნებს, რომ დიდი ბრიტანეთის მთავრობა გაჰყვება რა, არა მარტო ლორდ კერზონის 9 ოქტომბრის ნოტის ანბანს, არამედ შინაარსს, — „თავის მოვალეობას შეასრულებს და ყველას გაანთავისუფლებს“...

კრასინი.

ჯერ კიდევ სექტემბერში, ბათუმში მიმავალ „უგოლოვნიზის“ საშვალებით გავგზავნეთ ინფორმაცია საოლქო კომიტეტის სახელზე. ეს ინფორმაცია შემდეგ ამბ. კრასინს მიეღო.

ჩვენი დატუსაღების შემდეგ, ბათუმის მუშებს დაეკარგა ხელმძღვანელობა. ჩვენი გაუფრთხილებლობით და შეცდომით თითქმის ყველანი ჩაეცვინდით ინგლისელების ხელში.

დარჩენილ ამხანაგებიდან ყველაზე უფრო მეტი აქტიუობა ამხ. კრეციანგერმა და მ. რომანოვსკიმ გამოიჩინენ. გამოუშვეს მოწოდება გაფიცვის შესახებ, მაგრამ აქ მათ დაუშვეს დიდი შეცდომა; რატომღაც გამართეს მოლაპარაკება მენშევიკებთან გაფიცვის შესახებ. მენშევიკებმა დრო მოიგეს. დაიწყეს გაფიცვის საწინააღმდეგო აგიტაცია. შემდეგ კი, როდესაც თავისი მოლაპატური საქმე ჩაიდინეს, უარი სთქვეს გაფიცვაზე. ამ პატარა მაგალითზე ერთხელ კიდევ გაესვა ხაზი დიდ ქეშმარიტებას: მენშევიკები კონტრ-რევოლუციონერები არიან. რევოლუციონური პარტია არავითარ მოლაპარაკებას — შეთანხმებას მათთან არ უნდა ცდილობდეს. გაფიცვა იყო ნაწილობრივი. კრეციანგერი მალე დაატუსაღეს. მალე ამხ. ჩუბრინაც ჩავარდა. ის ჩამოსულიყო კავკავიდან, სადაც ყრილობაზე გაიგზავნა, და თავისუფლად დადიოდა ქალაქში.

მიუხედავად ორგანიზაციის დარბევისა 17 ივნისს დღის 7 საათზე ააფეთქეს გემი „სვეტ“, რომელიც, რამოდენიმე დღის წვიმის შემდეგ, ჩაიძირა.

მაისში „სედაია მილეთ“ საგრძნობლათ გადაიხარა ქემალ ფაშისაკენ. ამ გარემოებამ გამოიწვია ინგლისელების მიერ 12 მაისს ქობულეთის „სადაია მილეთ“-ის ორგანიზაციის გაჩხრეკა. წაიღეს დოკუმენტები.

მენშევიკები განაგრძობდნენ პროვოკაციას ჩვენსა და „სედაია მილეთ“-ის შორის კავშირის შესახებ. აი, რას სწერდა გაზ. „სამუსლ. საქართვე.“, რომელიც მენშევიკური მთავრობის ორგანო იყო: „ჩვენ გადმოგვცემენ, რომ ქობულეთში თავმოყრილ ბოლშევიკებსა და „სედაია მილეთლებს“, რომლებიც შეიარაღებულნი არიან და ხალხს ომისკენ მოუწოდებენ, მეთაურობს ყაჩაღი, ინგლისელი ექიმის მკვლელი, პაიკაძე.

ჩვენი დატუსაღების შემდეგ ბათუმში განახლდა მუშაობა. მუშაობაში ჩაება ბევრი ახალი ძალები.

ესლა მე შევეცდები გავუკეთო მოკლე რეზიუმე ჩვენს მუშაობას. მიუხედავად ქალაქში ჩვენი ორგანიზაციის კარგი მუშაობისა, ჩვენ, ზემოთ ნახსენებ შეცდომებს გარდა, დაუშვიტ სხვა შეცდომებიც. უმთავრესი იყო გლეხობის დავიწყება. ჩვენ ვერ გადავიტანეთ მუშაობა გლეხობაში, ვერ გადავისროლეთ მათში საჭირო ლოზუნგები. არც ფურცლები, არც გაზეთები მათთვის არ გვქონდა. არც კრებებს ვაწყობდით იქ. ჩვენ გვეგონა, რომ საქმარისი იყო შეიარაღებული ძალის გამოყენება ასაჯანყებლათ. აჭარის ავტონომია — დამოუკიდებლობის საკითხს სათანადო სერიოზულობით ვერ მოგვეპყართ.

ქალაქის მუშების ქართველ ნაწილსაც (რკინისგზელებს) სათანადო ყურადღებას ვერ ვაქცევდით. ქართული გაზეთის გამოშვება დიდ სარგებლობას მოგვითმენდა, როგორც შემდეგ გამოირკვა აჭარის ინტელიგენციასთანაც შეგვეძლო თურმე საერთო ენის გამოჩენა. შეცდომა შეცდომას ემატებოდა. აჭარისტანის ავტონომიის დეკრეტის გამომუშავების დროს ზოგიერთები მოითხოვდნენ ქალაქის აჭარისტანის ტერიტორიიდან გამორიცხვას, მაგრამ ცენტრალურ კომიტეტის უმრავლესობამ აირჩია სწორი გზა და ბათუმში შევიდა აჭარისტანის ტერიტორიაში.

მიუხედავად პასუხისმგებელ ამხანაგების წინააღმდეგობისა, ბათუმის კომიტეტმა გაატარა მეჯლისში საარჩევნო კამპანია. ჩვენ ვიცოდით, რომ მეჯლისი იქნებოდა სედაია მილეთელებისაგან შემდგარი, მაგრამ ისიც ვიცოდით, რომ ამ არჩევნების საშვალებით ხალხი დაწყნარდებოდა და ჩვენ საქმე დაგვირჩებოდა მხოლოდ დეპუტატებთან. ქართველ კომუნისტებს ზოგიერთ ადგილას არ აძლევდნენ ლაპარაკის საშუალებას, მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი ქართველები იყვნენ, აი როგორი განწყობილება იყო მაშინ! ჩვენთვის არჩევანი არ იყო. ან მემედ ბეგ აბაშიძის მეჯლისი, ან სედაია მილეთელების. არც ერთი, არც მეორე არ ვარგოდა; ხალხის დასაწყნარებლათ კი არჩევნები საჭირო იყო. არჩევნებმა მოგვცა რეაქციონური, სედაია მილეთის მეჯლისი. როდესაც არჩევნების შემდეგ ხალხი დაწყნარდა, მეჯლისის მოვკიდეთ ხელი. მეჯლისის თავმჯდომარეთ ხასან ლორთქიფანიძე გავიყვანიეთ. ეს იყო სედაია მილეთის მხრივ დიდი დათმობა.

მეჯლისის გახსნაზე გამოგზავნილი ამხ. ს. ქავთარაძე არ დაესწრო გახსნას. ჩვენ განზრახვა გვქონდა შემდეგ გამოგვეყო რომელიმე ჩვენთვის მისაღები ჯგუფი მეჯლისში და მათზე დაყრდნობილი გავეჩაღებია გლეხობაში საბჭოთა მუშაობა.

ეს მუშაობა შეასრულა ამხ. გამბაროვმა აჭარისტანის ფუხარა კომიტეტების საშვალებით. კომიტეტის უმთავრეს კადრებს შეადგენდა სამუშაოშიანო საქართველოს განმათავისუფლებელ კომიტეტის წევრები. ფუხარა კომიტეტებმა თავის დროზე დიდი როლი ითამაშეს აჭარისტანის გასაბჭოებაში. ამ წინასწარი მუშაობის ჩატარების შემდეგ რეაქციონური მეჯლისი მალე დაიშალა. ზოგიერთი მისი წევრები დატუსაღებულ იქნა. ამ აქტს საზღვარ გარეთის პრესამ სახელმწიფო გადატრიალება უწოდა. ჩვენი პარტიისთვის კი ეს აქტი ნიშნავდა აჭარისტანის გლეხობასან კავშირს, ის რაც ჩვენ ჯერ კიდევ 1919 წელში უნდა გავგვეკეთებია.

აი, ეპიზოდები ბათუმის რევოლუციონურ მუშაობიდან! შეიძლება აქ რაიმე ან ვინმე გამომჩა, ამ ამხანაგების წინაშე ვიხდი ბოდიშს. შეიძლება აგრეთვე ზოგიერთი რამ ვერ არის სწორათ გაშუქებული, ანდა უმნიშვნელო ფაქტს დიდი როლი აქვს მიკუთვნებული, ამას იმედია სხვა ამხანაგები გამოასწორებენ.

კ. ბერძენიშვილი.

ტფილისი, 6 აპრილი 1928 წ.

პირადი მოგონებანი

(1917—1921 წლამდე).

თებერვლის რევოლუცია მოხდა, ძალა-უფლება მენშევიკ-ესერების ხელშია. ჩვენ, — ბოლშევიკები, ჯერ კიდევ მათთან ერთად ვმუშაობთ, მაგრამ ჩვენი პოლიტიკა იმათ პოლიტიკას ვერ ურიგდება, ამიტომ საჭირო შეიქნა დაგვეარსებია ცალკე ჩვენი ორგანიზაცია, ცალკე პრესა და მომავალ მუშაობაზე, — ძალა-უფლების პროლეტარიატისთვის გადაცემაზე — გვეფიქრა.

ალაგ-ალაგ ზოგიერთ რაიონში უკვე დაიწყეს ჩვენი ორგანიზაციის ჩამოყალიბება. ჩვენს რაიონში (განსაკუთრებით თბილისის საქონლის სადგურში) ჯერ-ჯერობით არ არის ჩვენი უჯრედი დაარსებული. ამხ. ბ. სიხარულიძე (საქონლის სადგურში მსახურებდა) მეუბნება: „აუცილებლად საჭიროა საქონლის სადგურის მუშებში ჩვენი უჯრედის დაარსება — ცალკე მუშაობის დაწყება“... ჩვენ მართლაც ვეაარსებთ უჯრედს — პირველად შვიდი ამხანაგისაგან. ამ დროს გამოდის ჩვენი გაზეთი „ბრძოლა“ და „კავკასი რაბოჩი“... განწყობილება ჩვენსა და მენშევიკებს შორის თანდათან მწვავედება, ჩვენს პრესაში ხშირად აშკარავდება მათი — მენშევიკების — ჯოჯოხეთი, დეფექტები და სხვა. ამხ. ლენინს მენშევიკები ნათლად გერმანიის ჯაშუშად — პროვოკატორად... ხშირად კერძო კამათის დროს თითქმის მუშტ-კრივებდაც გადავდივართ...

მე მიხდება დროებით აღმოსავლეთ გურიაში წასვლა იქ ჯერ კიდევ გამოყოფილი არ არიან. ერთ-ერთ გაერთიანებულ კრებაზე ვაკეთებ მოკლე საინფორმაციო მოხსენებას და წინადადება შემაქვს ჩვენი გამოყოფის შესახებ, თანაც ამ საკითხის გარშემო გაზეთ „ბრძოლაში“ ვათავსებ წერილს. აღმოსავლეთი გურია (განსაკუთრებით ს. ერკეთი, ხიდისთავი და ზემო ფარცხმა) ჩვენი ამხანაგებით — ბოლშევიკებით — უფრო ძლიერი იყო. მაგალითად, ს. ერკეთში მოწინავე ამხანაგები იყვნენ ამხ. გრიგოლ და ტარასი მაგალობლიშვილები, ს. ხიდისთავში — ამხ. თ. კალანდაძე, ვარდენ კალანდაძე და ვანო ლომთათიძე, (ამხ. ლომთათიძე გარდაიცვალა ქლეჩით 1920 წ.) ს. ბუკის

ციხეში—თენგის ქლენტი, თამარა ქლენტი და სხვ. ზემო ფარცხაში ამხ. თეოფილე ჩიჩუა, და თითქმის ყველა ცინცაძეები. მხოლოდ იმ სოფელში საერთოდ გვარად მეგრელიშვილებში მარტო მე და ამბაკო მეგრელიშვილი ვიყავით ბოლშევიკები, დანარჩენი ჩემი გვარის ხალხი კი იყვნენ ყველა მენშევიკები.

გჭირიდან რომ დავბრუნდი, ჩვენს უჯრედში უკვე 25 ამხანაგი იყო. ჩვენი მუშაობა ინტენსიურად მიდის... ჩვენი გაზეთის ფონდის გასაძლიერებლად ნაძალადევის თეატრში ვაწყობთ ფასიან ლექციებს. ტეხნიკურათ მოწყობა დაგვევალა მე და ამხ. ბ. სიხარულიძეს. მომხსენებლად უნდა გამოსულიყო ამხ. ფ. მახარაძე ან თ. კალანდაძე, მაგრამ მათ დრო არ დაურჩათ. შემთხვევით გავიგეთ, რომ ამხ. მ. ცხაკაია ტფილისში იმყოფებოდა. მივმართეთ მას ამხანაგების სა-ელთ. ის დაგეთანხმდა. ნაძალადევის თეატრი გაიქცა ხალხით, მოხსენების შემდეგ გაიმართა კამათი, მაგრამ მოწინააღმდეგე ვერ იჩენდნენ გამბედაობას. შემოსული თანხა საგრძნობი იყო, ის გადაეცა დანიშნულებისამებრ.

ქურნალ გაზეთების გავრცერება მივანდეთ მაშინდელ ამხანაგს პრ. კალანდაძეს, რომელმაც რამდენიმე გაზეთის თანხა მიითვისა და მიი-მალა*), მენშევიკური მთავრობა იწყებს ჩვენ წინააღმდეგ რეპრესიე-ბის, იკეტება ჩვენი პრესა, ატუსაღებენ მთელ რიგ ამხანაგებს, მათში რედაქციის ხელმძღვანელებსაც, ეს იყო, თუ არა ცვლები, 1917 წ. დასასრულს. ამ დროს ჩამოდის სპარსეთიდან ამხ. თ. ქლენტი და მეუბნება, რომ ის აიღებს თავის თავზე ჩვენი გაზეთის ხელმძღვანე-ლობას, მაგრამ ჩვენგან დამოუკიდებელ მიზეზების გამო გაზეთის გა-მოცემა ვერ მოხერხდა.

დადგა 1918 წელი. აქ მე არ შეუდგები 10 თებერვლის ალექ-სანდროვის ბაღში მენშევიკურ მთავრობის საზიზღარ მოქმედების აღ-წერას, როდესაც რამდენიმე ათასეული მუშები და ჯარისკაცები გამოვიდნენ სადემონსტრაციით ზეიმის გახსნის წინააღმდეგ. ეს ამბავი არა ერთხელ ყოფილა აწერილი.

*) 1920 წელს, პარტიის ლეგალიზაციის დროს, პ. კალანდაძე მისულიყო ტფილისის კომიტეტში და მოეთხოვა მიეცათ მესთვის დავალებები ჯარში სამუშაოდ. ეს ამბავი შემთხვევით გავიგე, მაშინვე ამხანაგებთან მივედი და გა-ვაფრთხილე, რომ არავითარი საიდუმლოება მისთვის რა გაენდოთ, ამის შემდეგ არსად არ გამოჩენილა. მხოლოდ გასაბჭოების შემდეგ ამოყო თავი საგუბერნიო ციხეში პოლიტიკურ კომისრად. როცა ეს გავიგე, მაშინვე მივსწერე ამხ. ნაზარეთიანს (იუსტახომაძე იყო) ამავე დროს სამსახურის დროსაც ჩავდინა სისაძაღლე, რისი შემდეგ ის დახვრიტეს.

ამ წელს ჩვენი ორგანიზაცია თანდათან იზრდება, მდგომარეობა რთულდება... იწყება მზადება აჯანყებისთვის, საჭიროა იარაღის შეძენა...

მე კავშირს ვაბამ რამდენიმე გვარდიელთან, (რასაკერეღია ყველა ჩემს საიდუმლოებას არ ვანდობ) ვაზნები შეუკვეთე სახალხო გვარდიელს გ. ბერიძეს, რომელსაც მოქონდა შეძლების და გვარად... ვინახავდი მეტის-მეტ კონსპირტიულად. საიდუმლო შესანახი გავაკეთეთ სარდაფში მე და ამხ. პ. მარდალეიშვილმა. აგრეთვე მჭიდრო კავშირი მაქვს მილიციის თანამშრომლებთან, ამხ. მიხა ლომთათიძესთან და მელქისა ბურჭულაძესთან*). ერთხელ მ. ლომთათიძემ შემატყობინა, რომ ჩემთან გასაჩხრეკად მოდიან კედიას თანამშრომლები. მე იმ წამსვე, რაც მოქონდა საიდუმლო ლიტერატურა თუ იარაღი, ამხ. ლომთათიძის დახმარებით გადავიტანე სხვა ალაგას და როცა გასაჩხრეკად მოვიდნენ, ვერაფერი ნახეს.

1918 წლის მეორე ნახევარში ამხ. თ. ჟღენტი მირჩევს რუსეთში წასვლას და იქ სამოქალაქო ომში მონაწილეობის მიღებას, მაგრამ მე მას ტექნიკურ დაბრკოლებათა გამო ვერ წავყევი, ის კი მაინც წავიდა უჩემოდ.

1918 წლის დასასრულში მე დამაპატიმრეს და მომათავსეს პირველ საგუბერნო ციხეში. იქ დამხვდნენ დუშელი ამხანაგები, სხვათაშორის იქ იყო ამხ. აპალონ (მიშა) ჯაფარიძე (ძველი ტერორისტი) და მ. გურგენიძე. ეს ორი უკანასკნელი დაპატიმრებული იყვნენ, არა როგორც კომუნისტები, არამედ როგორც ყალბი ფულის გამსაღებელნი, ხოლო ამ საქმეში ისინი სასამართლოში გამართლდნენ.

მე იმ დროს ამხანაგების შეუკითხავად გამოვაცხადე შიმშილობა, მაგრამ მეტეხის და საავთომყოფოს ამხანაგებიდან მივიღე წინადადება და მეც მაშინვე მოვხსენიე შიმშილება. გადამიყვანეს ციხის საავთომყოფოში, სადაც დამხვდნენ: ამხ. ნ. ლეჟავა, გ. ნუცუბიძე, კ. (შიბლა) ოდილავაძე და სხვ. შემდეგ მოიყვანეს ამხ. ს. გეგეჭკორი.

3-4 თვის შემდეგ, რამდენიმე ნაცნობის საშვალებით ციხიდან გამათავისუფლეს (განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვის ჩემს განთავისუფლებაში ბენია ჩხიკვიშვილის დედას—გოგოლის, რომელიც თავიდან „შვილობილს“ მიწოდებდა) იმ პირობით, რომ ერთი თვის განმავლობაში დამეტოვებია თბილისი. ამდროს გავიგე, რომ აქ იყო ჩამოსული ამხ. თ. ჟღენტი, მან კავშირი გააბა ჩემთან ამხ. პ. მარდალეიშვილის და მ. ვანიძის საშვალებით. ერთ დღეს მოვიდა ჩემთან

*) მ. ბურჭულაძე მოკლული იქნა 1919 წ. ინგლისელების გუშაგის მიერ.

თენგიზის გამოგზავნილი — ვანიძე და მითხრა, რომ თენგიზი დაიჭირეს, მაგრამ განსაკუთრებულ რაზმიდან გაიქცა, საჭიროა „პასპორტი“ ბაქოში წასასვლელადო, მეც მივიღე ყოველგვარი ზომები. მომაგონდა, რომ ჩემი ცოლის ნათესავი მათე მალულარია მსახურობდა ერთ-ერთ სასტუმროში მეკარედ (შვეიცრად). მივედი მასთან, გავანდევ საიდუმლო და ვსთხოვე მოეცა ჩემთვის ვინმე მუშტრის ერთი „პასპორტი“ შესაფერისი წლოვანებისა, იმანაც გასწია „რისკი“, მოიპარა ორი „პასპორტი“ და მომცა. მითხრა, რომელიც გამოგადგება ის წაიღეო. ამხ. ჟღენტი გაემგზავრა მაშინ ვინმე ვასილ გუდუშვილის პასპორტით...

ამ დროს გურიიდან მოდის ამხ. გაბო ბენძენიშვილი, რომელიც აქტიური მონაწილე იყო 1919 წ. ჩოხატაურის გამოსვლების, მაგრამ იძულებილი გამხდარიყო, რომ შერიგებოდა მთავრობას. მეუბნება; „რომ არ შევრიგებოდი მთავრობას, არ შეიძლებოდა სხვ და სხვა მიზეზების გამო, ეხლა ჩემი ოჯახური მდგომარეობა მეტის-მეტად კრიტიკულია, მაგზავნიან ერთ-ერთ მაზრაში მილიციის უფროსად, როგორ მოვიქცე? ჩავდგე მათთან სამსახურში და იქიდან გაგიწიოთ დახმარება, თუ ისე გამომიყენებთ რამეში“. მე იმათთან სამსახური არ ვურჩიე, ვინაიდან ვიცოდი, რომ ამხ. ბერძენიშვილი მაგარი მებრძოლი იყო და შეიძლებოდა მისი გამოყენება ჩვენთან. მოველაპარაკე ამხ. პ. მარდალავიშვილს, გავაცანი მას და ისინი შეამხანაგდნენ კიდევ. ამხ. პავლემ კომიტეტიდან გამოუტანა მას ერთდროული დახმარება ცოლ-შვილისთვის. ბერძენიშვილმა განაგრძო არაღეგალური მუშაობა ამხ. მარდალავიშვილთან ერთად... ამასთანავე მე მივეცი დავალება ამხ. ბერძენიშვილს, რომ წასულიყო გურიაში და მოეკლა ცნობილი ბანდიტი ს. მათითაიშვილი.

ამ ხანებში ამხ. გავას ბინაზე ხდება საერთო კრება, ვკითხულობთ პროკლამაციებს, რომელიც მოუწოდებდა გამოსვლებისთვის, დავამუშავეთ გეგმა, თუ როგორ უნდა გვეხელმძღვანელა გამოსვლებისთვის და სხვ. შემდეგ მოხდა პირველ რაიონულ კომიტეტის გადარჩევა, რომლის შემადგენლობაში შევიდნენ შემდეგი ამხანაგები: ამხ. ს. ზაქარაძე, ამხ. გავა, ამხ. ქართველიშვილი, ს. მეგრელიშვილი და სხვ... მეორე დღეს დილით ადრე ჩემს ბინას გარს შემოერტყა „ოსობი ოტრიადის“ თანამშრომლები ქარცივადის მეთაურობით, დამატუსაღეს და კონფისკაცია უყვეს ჩემს ბიბლიოთეკას. გზაში განვიზრახე გაქცევა, მაგრამ იმ წამსვე შემიტყვეს და რევოლვერები დამიმიზნეს, ასე რომ ჩემი განზრახვა სისრულეში ვერ მოვიყვანე. შემდეგ განსაკუთრებულ რაზმში მოიყვანეს რამდენიმე დაჭერილი ამხანაგი მათ შორის ამხ. ევ. არჩვაძე (შრომის სასამართლოს წევრია).

განსაკუთრებულ რაზმიდანაც ვაწყობ გაქცევას ერთი მისი თანამშრომლის შესყიდვით, მხოლოდ საჭირო იყო ფული, შეუთვალე ამხ. მარდალეიშვილს, მაგრამ სანამ ის ფულს იშოვიდა, მე უკვე გადამგზავნეს მეტეხში. იქ მე დამხედენ სხვა ამხანაგებთან ერთად ის ამხანაგებიც, რომლებიც მე დავტოვე საავთომყოფოში, სახელდობრ ამხ. ს. გეგეშკორი, ნ. ლეჟავა, მ. გახოკია, ნუტუბიძე და სხვ. 1920 წელს მეტეხის ციხე გაქედილია ჩვენი ამხანაგებით, ნაწილი ჩვენი ამხანაგებისა არიან პირველ საგუბერნიო ციხეში. რაოდენიმე დღის შემდეგ ამხ. პ. მარდალეიშვილიც მოიყვანეს. ჩემს ოჯახობასთან მისულა ამხ. გ. ბერძენიშვილი და გადაუცია წერილი ჩემს გადმოსაცემათ. ჩემს ცოლს ის წერილი ჩაუდვია ჩულქში და როცა ციხეში მოსულა, კაოებში გაუჩხრეკიათ. უპოვიათ წერილი... ციხის უფროსად იყო იმ დროს ჩემი მეგვარე ეპ. მეგრელიშვილი, მას ეს წერილი გაუხსნია ფარულად. წაუკითხავს.

დამიბარა თავის კაბინეტში და მითხრა:—ეს ამბავი ყველამ გაიგო, წერილი უნდა წარვადგინო სადაც ჯერ არს, მხოლოდ წაიღე ჩქარა და სამაგიერო დააწერიე ვინმეს, თითქოს დედ-მამა გიგზავნის სოფლიდან, ეს წერილი კი დასწვი საჩქაროდ“, მეც ასე მოვიქეცი... წერილის შინაარსი ასეთი იყო: (მომყავს სიტყვა სიტყვით) „ამხ. სერგო! ის დავალება ე. ი. გურიაში წასვლის და ს. მ. (იგულისხმება სერგია მათითაიშვილი) გაგორების საკითხი ჯერ-ჯერობით გადავდევ, ვინაიდან ამხ. პავლე დიჭირეს, მარჯვენა ხელი მომაჭრეს და მით ხელი შემეშალა, რაც დიდათ სამწუხაროა, მხოლოდ მე მაქვს აქეთ ერთი საქმე გასაკეთებელი, და როდესაც ამას მოვრჩები, შემდეგ წავალ გურიაში და ვეცდები განზრახვა სისრულეში მოვიყვანო“. შენი გაბო.

ცხადია, რომ ეს წერილი ჩავარდნოდან ხელში, როგორც მე, აგრეთვე ამხ. მარდალეიშვილსაც დაგვხვრეტდენ, ვინაიდან იცოდენ, რომ „პავლე“, მარდალეიშვილს ერქვა და მარდალეიშვილი კი იყო ცნობილი ტერორისტი, მაგრამ გადავრჩით ციხის უფროსის მოხერხებით და შემწეობით.

ჩვენი მდგომარეობა უფრო მეტად მწვავედებოდა, თითქმის საქართველოს ყველა ციხეები გამოჰყვანილია პოლიტიკურებით. გარედ ცოტა ამხანაგებია დარჩენილი, საერთო ხელმძღვანელობას ციხის ამხანაგები აწარმოებენ.., საჭიროა რამდენიმე გამოცდილი ამხანაგის ციხიდან გაყვანა სამუშაოდ. ვამზადებთ გასაყვან ხერელებს. ხერელი იწყება ამხ. ს. ქავთარაძის და ეშბას კამერიდან. უნდა გავიდეს მე-24 კამერაში, საიდანაც აისვლება ციხის უფროსის ბინის სახურავზე

და შემდეგ სათითაოდ უნდა ჩაეშვან თოკით ქუჩაზე. გეგმა მშვენიერი და კიდევაც დასრულდა მუშაობა. ამავე დროს აზერბაიჯანი გასაბჭოვდა, წითელი ჯარი მოიწვეს. ფოილოს ხიდისაკენ... ჩვენს სიხარულს საზღვარი არა აქვს... შიგ ციხეში ვაწყობთ დემონსტრაციებს. მენშევიკურ მთავრობას შიშის ზარი დაეცა... ტფილისის ციხეებში ჩვენი დატოვება მათთვის ხელსაყრელი არ არის...

ორ დღეში უნდა გასულიყვენ რამდენიმე ჩვენი ამხანაგები გაკეთებულ ხერელიდან და ამ დროს ე. ი. 29 აპრილს, მთავრობას გამოუტანია დადგენილება, რომ ტფილისის ციხეები განთავისუფლდეს კომუნისტებიდან და ისინი გადაგზავნილ იქნან ქუთაისის საკატორღო ციხეში.

ლამის 11 საათზე მოულოდნელად ციხეს გარს შემოერტყა ჯარის კაცები, გამოგვიცხადეს, რომ მოვეშადოთ წასასვლელად. ჩვენ პირველად კატეგორიული უარი უთხარით—გავძალდით, მაგრამ იძულებული შევიქენით, რომ დავმორჩილებოდით მათ უხეშ ძალას.

ქუთაისის სადგურიდან ინტერნაციონალის სიმღერით წავედით ციხისაკენ, ქუთაისის ციხეში ჩვენ დაგვხვდა მაშინ ამხ. მ. ორაბელაშვილი, ვანო სტურუა, თ. ჟღენტი.

პირველ მაისს შემოიყვანეს დაჭერილი ამხ. მიხა ცხაკაია, რომელმაც მოგვმართა შემდეგი სიტყვით: Нет худа без добра, მე დიდათ ბედნიერი ვარ მით, რომ დღევანდელ პირველ მაისს ვდღესასწაულობ თქვენთან—კომუნისტებთან ერთად და არა იმ მენშევიკებთან, რომლებიც ჩვენი წითელი დროშის ქვეშ დღესასწაულობენ ბურჟუაზიასთან ერთად. ასე რომ, მაგათ გონიათ ცუდი მიყვეს, მაგრამ არა, პირიქით, ძალიან პატივიც მცეს, რომ მანახეს თითქმის ყველა ჩემი ამხანაგები“ და სხვ...

როდესაც 7 მაისის 1920 წ. ხელშეკრულება დაიდვა საბჭოთა რუსეთსა და დემოკრატიულ საქართველოს შორის, მაშინ ჩვენ სათითაოდ გამოგვიძახეს, გამოგვართვეს მისამართი და გაგვანთავისუფლეს, მხოლოდ რამდენიმე ამხანაგი ს. ჭავთარაძე, ნ. ჯორბენაძე, დიმიტრი ჯორბენაძე (ამ ორ უკანასკნელ ამხანაგებს და სხვებს კატორღა ჰქონდათ მისჯილი) და სხვ. მაშინ არ გაუშვეს, მაგრამ ამხ. ფიგატნერის პირდაპირ მავთულით მოლაპარაკების შემდეგ მოსკოვთან ისინიც განთავისუფლეს. ნაწილი ჩვენი ამხანაგებისა მცხეთაში გადმოვიდნენ და პირდაპირ გაემგზავრნენ ვლადიკავკაეში. დანარჩენნი კი ჩამოვედით ტფილისში.

ჩვენი პარტიის წინაშე დაისვა საკითხი პროვინციებში პასუხისმგებელ ორგანიზატორების გაგზავნის შესახებ, რათა აღედგინათ—

ჩვენი ორგანიზაციები, ეწარმოებით ჩვენი ამხანაგების აღრიცხვა, შეექმნათ მაზრკომები და სხვა... (რასაკვირველია, ლეგალურად) მართლაც ასე მოხდა. ყველა მაზრებში დაიგზავნა ამხანაგები სათანადო მანდატებით და მე წილად მხვდა თიანეთის მაზრა. მეც გავემგზავრე სათანადო ლიტერატურით და მანდატით. (ამხ. გ. სტურუას ხელმოწერილი იყო) ამხ. დ. ჯორბენაძესთან ერთად. ამხ. ჯორბენაძე დავტოვე თელავში, მე კი გავემგზავრე თიანეთის მაზრაში. როცა თიანეთში მივემგზავრებოდი, მე შიშობრეს, რომ—თიანეთში ისეთი ხალხია, ან ჩასვლისთანავე მოგკლავენ, ანდა აუცილებლად დაგიჭერენო. მართლაც ასე მოხდა.

ჩასვლისთანავე გამოცხადდი ადგილობრივ კომისარიატში, წარუდგინე მანდატი და აუხსენი ლეგალიზაციის შესახებ. კომისარმა მთხოვა, სანამ ის არ შეეკითხებოდა მაზრას, მანამ მე არავითარი მუშაობა არ მეწარმოებია. მაგრამ მე მაინც გავაბი კავშირი რამდენიმე გლეხთან და მილიციის თანამშრომლებთან (ოსებთან), რომლებიც ბოლშევიკურად განწყობილი იყვნენ. დავბინავდი ადგილობრივ მცხოვრებ კონა ღრაფიშვილის ბინაზე.

მენშევიკები აწყობენ საერთო მიტინგს და ეწვეიან საზიზღარ პროვოკაციას: „ჩამოვიდა ბოლშევიკი, მხეცი, ნადირი, ყაჩაღი, დაუნდობელი და სხვა... არ დაგინდობს არავის, მოჰკალით, დასწვით, რომ შემდეგ არავინ გაბედოს აქ ჩამოსვლა“—ო. მე ეს ამბავი მაცნობეს ამხანაგებმა, მაგრამ კრებაზე არ დამიშვეს. შემდეგ მათ—შტაბში მოუხდენიათ საიდუმლო კრება და გადაუწყვეტიათ, რომ დამესხან თავზე როგორც ყაჩაღები გაძარცვის მიზნით და მომკლან. ერთი გვარდიელთაგანი მისულა ჩემი ბინის პატრონის—კონა ღრაფიშვილის ცოლთან და გაუნდვია საიდუმლოდ, „თქვენს სტუმარს ბლომით აქვს ჩამოტანილი ბოლშევიკების ფული, ჩვენ მივალთ მასთან გადაცმული როგორც ყაჩაღები, შენ დაატანე თვალი, თუ სად აქვს ფული შენახული, ჩვენ ისე გავაქროლებთ მას, რომ არავინ გაიგოს მისი გზა და კვალი, ფულების ნახევარს შენ მოგცემთ, მხოლოდ შენს მეტმა არავინ იცოდეს“... ქალს მაშინ თანხმობა განუცხადებია, მხოლოდ იმ წამსვე მოირბინა ჩემთან, მიაშპო ეს ყველაფერი და თან გაჰაფრთხილა, მაგრამ მათი ავანტიურისტული გეგმა უკვე ჩაიფუშა იმ ქალის შეაწყოებით და მე გადავრჩი იმ ღამეს.

მეორე დღეს მოვიდა მოწერილობა მაზრიდან, რომ გამჩხრიკონ და დაჭერილი გადამგზავნონ მაზრაში, ასედაც მოიქცენ. როცა მგზავნიდნ მაზრაში, მაშინ მე დაჟინებით მოვითხოვე მილიციონერები გაეყოლებიათ (ვინაიდან გვარდიელებს ვერ ეენდობოდი) მა-

გრამ ამაზე უარი მითხრეს. შემდეგ მე თვითონ დაველაპარაკე ელსმენით მაზრის მილიციის უფროსს და როგორც იქნა დამართო ნება, რომ გამოეყოლებიათ სამი მილიციონერი, მათ შორის ორი მილიციონერი (ოსები) უკვე აღრიცხვაზე მყავდა აყვანილი, როგორც ბოლშევიკები. როდესაც ჩამიყვანეს თიანეთში, მაშინვე გამოვცხადდი სამაზრო ერობის თავმჯდომარის მოადგილე მოქ. პ. დოლიძესთან, მასაც წარუდგინე მანდატი და აუხსენი ხელშეკრულების შესახებ, მან მითხრა:—ეს ყველაფერი ვიცი, მაგრამ შენ ტყუილად შეწუხებულხარ მოქ. მეგრელიშვილო, აქ ერთი კომუნისტიც არ არის და არც შეიძლება იყოს, გიჯობს საიდანაც მოსულხარ, იქით წახვიდე და სხვ... მე უთხარი:—ეს თქვენი საქმე არ არის, მხოლოდ თქვენ იცოდეთ, რომ ჩამოსული ვარ და ვაწარმოებ კომუნისტების აღრიცხვას, აგრეთვე უნდა გავხსნა ბიურო“... მეორე დღეს ბიურო გავხსენი ამხ. დ. ბრეგვაძის სახლში და შეუდექი მუშაობას.

სამი დღის განმავლობაში აღრიცხვაზე ავიყვანე 68 ამხანაგი. მათ შორის ზოგნი ახლები და ზოგი ძველები. მენშევიკებმა რომ დაინახეს ბიუროსთან რიგში მდგარი ადგილობრივი გლეხი ამხანაგები,—არ ესიამოვნათ და დაიწყეს ყალბი დოკუმენტების შეთხზვა. იშოვეს სამი ცრუ მოწმე და დააწერიეს ტყუილი—პროვოკაციული ჩვენება და გადმოგზავნეს ტფილისში....

საერთო კრება მოვიწვიე, სამაზრო კომიტეტი ავირჩიეთ და ის იყო მეორე დღეს ხევსურეთში უნდა გამგზავრებულიყავი. რამდენიმე ამხანაგის თანხლებით, უეცრად რამდენიმე გვარდიელი გარს შემომერტყა, გაჩხრიკეს კომიტეტის ბინა, კონფისკაცია უყვეს ყველაფერს, თუ რაიმე მოიპოვებოდა კომიტეტში და წამიყვანეს მილიციაში... იქ მე მოვითხოვე საბუთი, თუ რა უფლებით მატუსალებენ, მათ მანახვეს ლენერალ-გუბერნატორის სულაქველიძის მიერ ხელმოწერილი შიფრი, სადაც ის სწერს, დამატუსალონ და გადამგზავნონ ტფილისში. საპატიმროში თან გამყვა მაზრის მილიციის უფროსი ვინმე ჩაჩიბაია, რამდენიმე ადგილობრივი ამხ. გლეხებიც თან გამყვა.

მეორე დღეს ჩემთან მოვიდა გლეხების მიერ გამოგზავნილი დელეგაცია და მთხოვეს აჯანყების ნება დავართო, მარწმუნებენ, რომ სამი საათის განმავლობაში აიღებენ ადგილობრივ ძალა-უფლებას ხელში. მე კატეგორიულად განუცხადე, რომ არ გაბედონ, მანამ ცენტრიდან ნებართვა არ იქნება მოსული. ამის შესახებ ვაგზავნი ტფილისში დეპეშებს, მაგრამ ფოსტაში იჭერენ. ამავე დროს ადგილობრივ მთავრობას მოუხდენია საიდუმლო სხდომა და გადაუწყვეტიათ

ჩემი მოკვლა, შეუსყიდიათ მათთვის სანდო სამი გვარდიელი *) და მიუტიათ მათთვის ღირეჭტივა, რომ ლამის 11 საათზე მოვიდნენ ჩემთან და თითქოს მილიციის უფროსის განკარგულებით წამიყვანონ და გზაში მომკლან. „გაიქცა და წაიქცა“, (ასეთი პოლიტიკა ჰქონდათ მათ შემოღებული საერთოდ). მაგრამ კოვზი ნაცარში ჩაუვარდათ, ის ჩემი ამხანაგი და მათი კარგი „სანდო“ შაქრო მოდის ჩემთან წინასწარ და მეუბნება ყველაფერს მათ საიდუმლოებას. მეუბნება: „რაც არ უნდა ძალა დაგატანონ არ გაყვე მათ!“... 11 საათი სრულდება, ევლოდები „პალაჩებს“... ცუდ ხასიათზე ვარ, მაგრამ რა გაეწყობა, იმათ ხელში ვარ!... უკვე მოვიდა აღსასრული, შემოაღეს კარები და შემოვიდნენ (მე დაწოლილი ვარ) და მეუბნებიან:—უკაცრავად ბატონო მეგრელიშვილო, ჩაიცვით ტანზე და წამობრძანდით, მილიციის უფროსი გიბარებს“.—წადით და უთხარით თქვენს მილიციის უფროსს აქ მოვიდეს“.—ვის უბედავ შენ მაგას?—მაშ მე არსად არ წამოვალ, მოსვენება მინდა“...—ძალით წაგიყვანთ“,—აბა შინჯეთ!... ძალადობას ხმარობენ, მაგრამ მე ფეხს არ ვადგამ მიწაზე. ვეუბნები:—შემიკარით ხელფეხი და ისე წამიღეთ, ჩემით არ წამოვალ, თუ გნებავთ აქვე მომკალით“... შაქრო ეუბნება: „ამხანაგებო წავიდეთ და მოვახსენოთ უფროსს“. თავი დამანებეს და წავიდნენ... ვფიქრობ გადაერჩი და თავისუფლად ამოვისუნთქე, მაგრამ არა, ისინი ისევ დაბრუნდნენ და უფრო მეტ ძალას მატანებენ... მეც არ ვემორჩილები... ჩემი მეგობარი შაქრო ყველაზე უფრო მკაცრად მეპყრობა, თოფის კონდახსაც მიღერს კბილებში. მაგინებს უშვერი სიტყვებით... ეხლა უფრო გული გამიტყდა, იმედი დამეკარგა, ვფიქრობ შაქრომაც მილაღატა!... თურმე განგებ იქცევა ასე მკაცრად, რომ იქვი არ აიღონ მასხედ... დიდის წვალების შემდეგ თავს მანებებენ და მიდიან...

მეორე დღეს ინიშნება ეტაპი. მაცნობეს, რომ უნდა წამიყვანონ ერწოს გზით. ეს გაუგიათ ამხანაგებსაც და გადაუწყვეტიათ გზაში დახვედრა და ჩემი განთავისუფლება, მაგრამ ისინიც კარგი დიპლომატები იყვნენ, მაშრუტი შესცვალეს და წამიყვანეს დუშეთის გზით. ეხლაც დაჟინებით მოვითხოვე, ან დამადონ ფეხებზე ბორკილი, ანდა გამაყოლონ მილიციონერები. აქაც ნაწილი მილიციონერები გამაყოლეს. ამასთანავე ადგილობრივ ამხანაგებსაც გამოუყვიათ

*) მაგრამ მოსტყუდნენ, ვინაიდან ერთი მათგანი სახელად შაქრო (გვარი არ მახსოვს, შემდეგ ფიილოს ზიდთან მოჰკლეს) მე მყავდა აღრიცხვაზე აყვანილი როგორც ბოლშევიკი და კავშირი მქონდა მასთან.

ერთი ამხანაგი, ამხ. ნიკო აკოფაშვილი, რომელსაც თვალ-ყური უნდა ედევნებია, რომ გზაში არ მოვეცალით... ამრიგად, როგორც იქნა, ჩამომიყვანეს ტფილისში მეკდარ-ცოცხალი.

განსაკუთრებულ რაზმში რომ მომიყვანეს, მაშინ ცოტათი თავისუფლად ამოვისუნთქე. ჩემთან მოვიდა ამხ. გ. სტურუა და შემპირდა, რომ ყოველგვარი ზომები იქნება მიღებული და თან სახარჯო ფულიც დამიტოვა. ჩემი ოჯახობაც მისულა ამხ. ფილიპესთან და უთხოვია დახმარება. ამხ. ფილიპეს უთქვამს:—ან ჩვენ ყველას დაგვიჭერენ, (ეს ასეც მოხდა) ან და იმასაც გაანთავისუფლებენ“-ო... ამხ. ფილიპემ და გიორგი სტურუამ გამართეს მოლაპარაკება მთავრობასთან, მაგრამ ამაოდ.

მეტეხში რომ გადაგზავნეს, იქ დამხვდა მხოლოდ სამი თუ ოთხი ამხანაგი, შემდეგ იწყეს დანარჩენი ამხანაგების დაჭერა. დღეშეთიდან ჩამოიყვანეს ამხ. ბ. სიხარულიძე, დ. აფციაური, გ. ლაფანაშვილი და სხვა ადგილობრივი გლეხები, ასე რომ, ერთი თვის განმავლობაში ისევ გაივსო თითქმის ციხეები. ჩემს შესახებ ნ. რამიშვილმა მოათავსა გაზ. „ერთობაში“ ისეთი სმოზღარი წერილი და წამოაყენა პროვოკაციული ბრალდებები, რომ ვინც წაიკითხა, არავინ არ ფიქრობდა, რომ მე დაუხვრეტავი გადავრჩებოდი. ჩვენთან გარედან კავშირი ჰქონდა უშუალოდ ამხ. თ. ადამიძეს და უნდა ითქვას, რომ ისეთი მოხერხებულად შემოჰქონდა ფული თუ სხვა, რომ ჩვენ ყველას გვიკვირდა...

შემდეგ ჩვენ საერთოდ საქართველო ციხეებში მყოფ ტუსალებში გამოვაცხადეთ შიმშილობა, მოვითხოვეთ კონკრეტული ბრალდების წამოყენება ან განთავისუფლება. ოთხი დღის შიმშილობის შემდეგ მოეხსენით თანახმად ცეკას დადგენილებისა. რეზულტატი ის იყო, რომ გადაგვასახლეს აზერბაიჯანში—პირველად მეტეხის ციხიდან 9 ამხანაგი: ამხ. ნიკო და გიგო კიკნაძეები, ამხ. სერაპიონ ლომიძე, ბ. სიხარულიძე, დ. აფციაური, ს. მეგრელიშვილი, ს. ბუაჩიძე, გ. ლაფანაშვილი და ო. ჯიბლაძე. (ეს უკანასკნელი გაუგებრობით იყო დაჭერილი). რომ გვაგზავნიდნენ სადგურზე თავი მოიყარეს რამდენიმე მთავრობის წარმომადგენლებმა და აგრეთვე ჩვენებმაც. შემდეგ ბაქოში სხვა გადმოსახლებული ამხანაგებიც ამოვიდნენ ყველა საქართველოს კუთხეებიდან, ასე რომ აზერბეიჯანში გამრავლდა ქართველი კომუნისტები, იმ დროს იქ შესდგა აღმოსავლეთ ხალხთა ყრილობა... ყრილობის დამთავრების შემდეგ ნაწილი დელეგატებისა გამოგზავნეთ არალეგალურად, რომლებსაც თან გამოყვეს რამდენიმე გადასახლებული ამხანაგები: ამხ. ბ. სიხარულიძე, ლაკობა, ნ.

აკირტავა, დამენია და სხვ. ჩვენი ამხანაგების ნაწილი ადგილობრივად დატოვეს სამუშაოდ და ნაწილი კი გაიგზავნა მაზრებში. მე გამგზავნეს განჯის მაზრის განკარგულებაში, იქ ჯერ მე დამნიშნეს „უჩრასპედი“-ს გამგეთ, რომელიც ჩავიბარე ამჟ. ბორის მირიანოვიდინ, შემდეგ კი კონფერენციაზე ამირჩიეს სამაზრო პარტიკომის პასუხისმგებელ მდივნათ, რაც გავატარე ბოლომდის. 1921 წელს საქართველოში იწყება აჯანყება... ჩვენს სიხარულს საზღვარი არა აქვს, დღეს თუ ხვალ თფილისიც გაწითლდება... ბაქოდან იგზავნება რამდენიმე ამხანაგი საქართველოს რევკომის წევრებათ და სხვ. საქართველოდან კი გადმოყავთ მენშევიკების აუარებელი ტყვეები... ევლახიდან ელსმენით მიძახის ამხ. ლადო დუმბაძე და მეუბნება, რომ დილის მატარებელზე დაგახვედრო 20 ფ. პური და სხვა სურსათი (თუმცა სურსათი მათ საკმაოდ წამოელოთ, მაგრამ მშიერი მენშევიკების ტყვეებისთვის დაერიგებით), გავეცი განკარგულება და გავგზავნე 16 ფ. პური და სხვ... მატარებელი ჩამოვიდა და ჩამოყვენი ამხანაგები. მეუბნება ლადო, რომ გავყვე მათ. მე ჯავრი მომივიდა და უთხარი: რატომ წინასწარ არ მატრობეთ-მეთქი, მან მითხრა, რომ დებეშა გამოეფუგზავნე ს. მამულიასო, რაც ამხ. მამულიამაც დაადასტურა. მაშინ მითხრა ლადომ: „ეხლა ვიცი საქმე რაშია, შენი განთავისუფლება არ უნდა ცეკას, მაგაზე ჩვენ ბევრი ლაპარაკი გვექონდა, ეხლა წადი ჩქარა ბაქოში და მოაწყვე შენი საქმე“-ო. მეც წავედი ბაქოში და 15 დღის ხვეწნა-მუდარის და საქართველოს ბიუროს (რომელსაც ხელმძღვანელობდა ამხ. ლ. კანდელაკი და ვ. ძნელაძე) რამდენიმეჯერ კატეგორიული მოთხოვნების შემდეგ, როგორც იქნა, გამანთავისუფლეს და ის იყო წითელი დროშით, რომელიც გვიძღვნა განჯის ორგანიზაციამ, რამდენიმე განჯაში მომუშავე ამხანაგებით ჩავედი საესებით გაწითლებულ და გასაბჭოებულ საქართველოში.

სერგო მეგრელიშვილი.

ალიოზა ჯაფარიძე სიმბირში

(მოგონებებიდან).

1916 წლის მარტში მე გადამასახლეს სიმბირში. ქ. კრასნოიარსკში გამომიცხადეს, რომ მე ვიგზავნები პინჩუგის ეოლოსტში, ენისეის მაზრაში, რომელიც მდებარეობს მდინარე ანგარაზე. ჩემთან ერთად იქეთკენ იგზავნებოდა ერთი ესერი, ვინმე გლოტოვი და ერთი ანარქისტი (გვარი არ მახსოვს).

გაზაფხულის ერთ დღილას რკინის სამაჯურებით ხელებზე და ჯარისკაცების მთელი „ამალით“ ჩვენი ეტაპი გაუდგა გზას. სოფ. კარიაგინამდე მიგვიყვანა გემმა მდ. ენისეით, შემდეგ კი სოფ. რიბნოემდე რამდენიმე დღე მივდიოდით ფეხით. ყველაზე უფრო ძნელი ჩვენი ეტაპით მგზავრობა გამოდგა რიბნოემდე. დღეში გვეძლეოდა მხოლოდ ორი შაური. ეს იყო ჩვენი სარჩო.

დალელილ-დაქანცულობას თან ემატებოდა სიმშვილი. სოფლებში გლეხები უფულოთ არავის არაფერს აძლევდა. ორი შაური კი მართო პურს არ ყოფნიდა.

რიბნოეში გავიგეთ, რომ აქედან ყველა სოფლებში არიან პოლიტიკურები და მოწყობილია პოლიტიკურთა ეტაპების მიმღები პუნქტები.

პოლიტიკურებმა, რომლებიც რიბნოეში შეგგვხვდნენ გვითხრეს, რომ ანგარაზე ამ საქმეს ხელმძღვანელობს ალიოზა ჯაფარიძე.

მართლაც, ეს პუნქტები აღმოჩნდნენ კარგად მოწყობილნი ორგანიზაციულათ.

ყოველ სოფელში, სადაც კი ჩერდებოდა ეტაპი, პოლიტიკურებს ხვდებოდნენ იმ სოფელში მცხოვრები პოლიტიკურები, უწყობდნენ საკვებ პუნქტებს, შეძლებისადაგვარათ ეხმარებოდნენ საცვლებით და სხვა საჭირო ნივთებით, ხოლო ამა თუ იმ სოფელში ახლათ დაბინავებულ პოლიტიკურს უშოვნოდნენ ხოლმე ბინას და ყოველმხრივ უწყობდნენ ხელს.

ამ საქმის კარგათ დაყენებას თავს დასტრიალებდა ამხ. ალიოშა, რომელიც ამ რაიონში (ანგარის მხარეში—Приангарский край) იყო პოლიტიკური კომიტეტის თავმჯდომარე. ამ კომიტეტს ყოველ სოფელში ყავდა პოლიტიკურებისგან ამორჩეული რწმუნებული, რომელსაც ევალეზობდა პოლიტიკურებზე ზრუნვა. სოფ. რიბნოეში ასეთი რწმუნებული იყო ამხ. გიტოევი*), ენტუზიატი-რევოლუციონერი, საუკეთესო ამხანაგი, რომლისთვისაც არ არსებობდა პირადი საქმე.

რიბნოეში დავრჩით ერთი ღამე. გიტოევი ერთი წუთითაც არ მოშორებია ჩვენს საეტაპო პუნქტს. ერთი ამხანაგი ძალიან ცუდათ გრძნობდა თავს. გიტოევმა სადღაც მონახა ადგილობრივი ფერ-შალი, მოიტანა აფთიაქიდან წამლები და თავს დასტრიალებდა ამხანაგს.

დილას გამოვემშვიდობეთ ამხანაგებს და შევუდექით ჩვენი ეტაპის გაგრძელებას.

მე-5 თუ მე-6 დღეს ჩავედით სოფ. კამენკაში, სადაც ცხოვრობდა ამხ. ალიოშა. უკვე დამდებოდა.

სტრანეიკმა მოგვცა ნება პოლიტიკურებს გაგვეთია ღამე პოლიტიკურ გადმოსახლებულთა ბინაზე. სამი კაცი (მე, ერთი ესერი და ერთი ანარქისტი) წავედით ალიოშასკენ.

ადგილობრივი გლეხები ყველა იცნობდა მას.

მიგვითითეს ერთ პატარა სახლზე, სადაც ცხოვრობდა ალიოშა. 1906 თუ 1907 წლიდან არ გვენახა ერთმანეთი.

ალიოშა ცხოვრობდა ერთ პატარა ორ ოთახიან სახლში. მასთან ერთად ცხოვრობდა ბინაზე ერთი ლატიში, ბოლშევიკი. გვარი არ მახსოვს.

ვახშმის დროს, ერთმანეთის ამბების გამოკითხვის შემდეგ, გაიმართა ბაასი პოლიტიკურ თემაზე.

ომის საკითხები, ს.-დ. პირტიის ტაქტიკა ომის საკითხში, ლენინის აზრი, მეორე ინტერნაციონალის ღალატი მუშათა კლასისადმი, —აი ის საკითხები, რომლის ირგვლივ კამათი გაგრძელდა ღამის 3 საათამდე, მიუხედავად ჩვენი დაღლილობისა.

პინჩუგას ვოლოსტში მე მომათავსეს სოფ. ირკინეევკაში, რომელიც კამენკიდან დაშორებული იყო 150 ვერსით. ციმბირში 100—200 ვერსი არ ითვლება მაინცა და მანიც დიდ მანძილათ.

*) როგორც გადმოგვცემენ, ამხ. გიტოევი მოუკლავთ ციმბირში კოლჩაკებს.

ხშირად მეორე სოფელში 70 – 80 ვერსზე ჩუმით, რომ სტრან-
ნიკს არ გაეგო, წავსულვართ მარხილით ზამთარში, ნავით — ზაფხულ-
ში ამხანაგებთან ჩაიხე.

ირკანეევკიდან 1916 წლის ზაფხულში სამჯერ მომიხდა ალიო-
შასთან ჩასვლა სხვადასხვა საქმეებზე.

იმ დროს ალიოშა აწყობდა ანგარას პოლიტიკურ გადასახლე-
ბულთა ყრილობას. გარდა ამისა საჭირო იყო გადასახლებულთა
მდგომარეობის ანკეტური გამოკვლევა.

ყრილობა მოწყობილ იქნა მეზობელ ვოლოსტის (კეჟემის) ერთ-
ერთ სოფელში.

ყრილობა თავის შემადგენლობით ინტერპარტიული იყო.

ამ ყრილობაზე მოსმენილ იქნა მოხსენება პოლიტიკურ მომენტ-
ზე (სამწუხაროთ არ მახსოვს ვინ იყო მომხსენებელი), გამოტანილ
იქნა რეზოლიუცია ომის წინააღმდეგ. ამ ყრილობაზე განხილულ იქნა
აგრეთვე იორდანსკის წერილი ომის შესახებ, რომელიც მოთავსებუ-
ლი იყო ერთ-ერთ მაშანდელ ლეგალურ ჟურნალში. ამ წერილმა ყრი-
ლობაზე გამოიწვია დიდი აღშფოთება, ვინაიდან იორდანსკი დიდ
მემარჯვენეობას იჩენდა მაშინ. ყრილობის დიდი უმრავლესობა კი
ლენინის პოზიციაზე იდგა.

ამ ყრილობის დადგენილება, რამდენათაც მახსოვს, გაეგზავნა
პარტიულ ხელმძღვანელ ორგანოებს.

გარდა პოლიტიკურ საკითხებისა ყრილობამ მოისმინა პოლი-
ტიკურთა დახმარების ორგანიზაციის საკითხი და სხვა ადგილობრივ
საჭირობოროტო საკითხები.

უნდა ითქვას, რომ ეს ყრილობა ჩატარდა მეტათ კონსპირატი-
ულათ. არც ისპრაენიკს, არც სტრანნიკებს არ გაუგია მისი მოწყო-
ბა, ამიტომ არავინ არ დაპატიმრებულა. მთავრობამ გაიგო ამ ყრი-
ლობის ამბავი ძალიან გვიან, დაიწყეს დელეგატების ძებნა, მაგრამ
ვერას გახდენ.

დელეგატები იყო არჩეული 5 კაცზე ერთი.

კონსპირაციის დაცვას ხელი შეუწყო ერთმა გარემოებამ. კვი-
რაში ერთხელ მოდიოდა პანჩუგის ვოლოსტის ცენტრში, — ბოგუჩანსკ-
ში ფოსტა. ყველა სოფლებიდან თითო-ორიოლა ამხანაგს ნება ჰქონდა
წასულიყო ბოგუჩანსკში ფოსტის მოსვლის დღეს და წამოეღო კო-
რესპონდენციები ამხანაგებისთვის დასარიგებლათ.

აი, ამ საბაბით გაემგზავრენ დელეგატები ბოგუჩანსკში.

ხოლო ბოგუჩანსკიდან, ჩუმით ღამით, გადავედით მეზობელ
სოფელში, სადაც მოვაწყვეთ ყრილობა.

1916 წლის ზაფხულში ჩატარებულ იქნა ანგარაზე პოლიტიკურთა მდგომარეობის ანკეტური გამოკვლევა, რომლის ერთი ინიციატორთაგანი იყო აშხ. ალიოშა.

ეს მასალები, მისი დავალებით, ჩემ მიერ იყო გადაგზავნილი სახელმწიფო სათათბიროს ს.-დ. ფრაქციაში ჩხეიძისადმი და აგრეთვე გამოქვეყნებული გაზ. „Денъ“-ში.

ს. კამენკაში ალიოშა დიდხანს არ დარჩენილა. ის ისპრაენიკის განკარგულებით გადაიყვანეს ქ. ენისეისკში სამუშაოთ ფეხსაცმელების-სახელოსნოში, რომელიც ომისათვის ამზადებდა ფეხსაცმელებს, მაგრამ ალიოშამ ამ იძულებითი მუშაობის დაწყებამდე მოასწორო ენისეისკიდან გაქცევა.

ა. რუხაძე.

ჩვენი მუშაობა თებერვლის რევოლუციის შემდეგ.

ცნობილია, რომ იმპერიალისტური ომის დროს ბოლშევიკებს უფრო სჯიდნენ, როგორც „პორაფენცებს“. მე აქ არ გავარჩევ „პორაფენცების“ და „ობორონცების“ სხვა და სხვაობას. ეს ერთობ შორს წაგვიყვანს. სწორედ ამიტომ იყვნენ ჩვენი ამხანაგები გაბნეული სხვადასხვა ადგილებში თავის შესაფარებლათ. ასეთ დროს მოხდა თებერვლის რევოლუცია. დაიწყო თვითმპყრობელობა.

ასეთ პირობებში დაიწყო პირველი ლეგალური გაზეთის „კავკასიის რაბოჩის“ გამოცემა. მე პირადად იმ დროს რედაქციაში მივედი, როდესაც მეორე ნომერს აწყობდნენ. რედაქცია იყო ლორის-მელიქოვის ქუჩაზე მუგდუსი აკოფოვის სტამბაში. იქვე იყო ექსპედიცია და კორექტურის ბინა. მთელი ეს ორგანიზაცია თავსდებოდა ერთ პატარა კუნჭულში, შესაველ კარებთან, მაგიდაზე. ორგანოს გამოშვების პირველი ინიციატორები იყვნენ: ს. ქავთარაძე, (რედაქტორი), მალაქია ტოროშელიძე და ჯავაირა პეტროსოვი. გასაფრცელებელი პუნქტი იყო ჟურნალ-გაზეთების კანტორა „განათლება“.

ჩემი მისვლა ამხანაგებს გაეხარდათ, რადგანაც დამხმარე რედაქციაში და სხვადასხვა ტექნიკური მუშაობის შემსრულებელი არავინ ჰყავდათ. მისვლისთანავე შევეუდექი მუშაობას, რაც გამოიხატებოდა მასალების დროზე გადაცემაში ასაწყობათ, გაზეთის გავრცელების მოწყობა და სხვა.

გაზეთის ტირაჟმა სწრაფი ნაბიჯით იწყო ზრდა, თითქმის ყოველ დღე ათასამდე ცალს ვუმატებდით, დაბოლოს კი, „კავკასიის რაბოჩის“ ტირაჟი ავიდა 30 ათასამდე, რის დაბეჭვდას უბრალო მანქანით ვერ ვასწრებდით. მუგდუსი აკოფოვიც პირდაპირ სისხლს გვიშრობდა: ხან მანქანა გაფუჭდებოდა და ხან რას არ მოიგონებდა, რომ ხელი შეეშალა მუშაობაში. „განათლების“ კანტორაც თავის დროზე ვერ გვაწვდიდა ფულს—აი ეს იყო ხელის შემშლელი პირობები.

მაგრამ ჩვენ არ ვუშინდებოდით არავითარ დაბრკოლებას და განვაგრძობდით მუშაობას. მუშაობა მართლაც გაჩაღდა. გამოჩნდნენ სუფლებინათ. ამხანაგები გაანთავისუფლეს, მაგრამ ბინა მაინც ვერ-

ის ბოლშევიკები, რომლებიც აქეთ-იქით იყვნენ მიმალული, კავშირი ამხანაგებს შორის აღადგინა ჩვენმა გაზეთმა. უამრავი კორესპონდენციები მოდიოდა რედაქციას. წერილების გასარჩევი ადგილი კი არაღ გვექონდა. იქვე სტამბაში ერთ პატარა მაგიდაზე მუშაობა არ შეიძლებოდა, რადგანაც დანჯღრეული ძველი მანქანების ხმაური ყურებს აყრუებდა, წერილების გასწორება შეუძლებელი იყო. ამიტომ საჭირო იყო თუნდაც ერთი პატარა ოთახის შოვნა, სადაც სიწყნარე იქნებოდა და ერთი მაგიდა დაიდგმოდა. ასეთი ოთახი აღმოვაჩინეთ ყოფილ ბარონის ქუჩაზე, სადაც მოთავსებული იყო სომხური გაზეთის „ფაიქარის“ და „რვა მუშის“ ჟურნალის „პირველი ნაბიჯი“-ს რედაქცია. ასე რომ, ერთ პატარა ოთახში მოთავსდა სამი გაზეთის რედაქცია. ამას არც ერთი ახლანდელი რედაქციის ახალგაზრდა მომუშავე არ დაიჯერებს! ეს პატარა ოთახი, რა თქმა უნდა ვერ იტევდა ჩვენს მუშაობას, მით უმეტეს, როგორც ზევით ვთქვე, ყოველდღიურათ იზრდებოდა გაზეთის ტირაჟი და ბევრი ამხანაგი აწყდებოდა რედაქციას, სადაც სახელმძღვანელო ღირებულებებს ღებულობდნ და ბრუნდებოდნ უკან ადგილებზე ორგანიზაციების მოსაწყობათ. ორგანიზაციის მოსაწყობათ და მათი ხელმძღვანელობისათვის საჭირო იყო ერთგვარი საიდუმლო მუშაობა, რაც შეუძლებელი იყო ნახევრად მენშევიკური „პირველი ნაბიჯი“-სა და მენშევიკური „ფაიქარის“ რედაქციებთან ერთ ბინაში. ამიტომ საჭირო შეიქნა მოგვენახა საკუთარი ოთახი.

ბევრ ამხანაგს ჰქონდა დავალებული ბინის გამოძიება. ერთ დღეს, არ ვიცი ვინ იყო, გვითხრა, რომ აგერ გვერდზე (ახლანდელი ფინსახკომის ეზოში) კარგი ოთახები არის თავისუფალიო. ვურჩიე ამხ. ქავთარაძეს და პ. ჯაფარიძეს წასულიყვენ და დაეთვალიერებიათ. წავიდნენ, მაგრამ დაიგვიანეს. სახელმწიფო ბანკის ეზოში იდგენ მცველი ჯარისკაცები და რომ დაენახათ სამოქალაქო ტანსაცმელში გამოწყობილი პირები, ჰგონებოდათ ყაჩაღები და დაეპატიმრებიათ. გადმოძეცა ეს ამბავი ერთ-ერთმა ამხანაგმა თუ არა, იმ წამსვე გავსწიე სასახლისაკენ, სადაც მოთავსებული იყო მენშევიკების „რევოლუციონური“ დროებითი მთავრობა. როცა გავუარე საკომენდანტოს, იქ დავინახე ამხ. ჯაფარიძე და ს. ქავთარაძე, რომლებიც განეიარაღებინათ. მათ მომამძახეს ჩქარა გაგვანთავისუფლეთო. ეს ამბავი ვაცნობე ამხ. ფ. მახარაძეს, რომელიც იმ დროს სასახლეში იყო. მან გამაგზავნა გ. ცინცაძესთან, — ნ. ჟორდანიას პირად მდივანთან. ალბათ ჟორდანიას დასტურით იქნა გაცემული განკარგულება ქალაქის კომენდანტიანადმი (ესერი ვერეშჩაკი), რომ დაუყოვნებლივ გაენთავი-

სად აღმოვაჩინეთ. დავრჩით ძველ ბინაზე. ამ დროს „განათლების“ კანტორამ პირობები დაარღვია და გაზეთი, გამოცემა თავს იდევით ორგანიზაციამ. მაგრამ თანხა არ გაგვანდა. რედაქცია იძულებული შეიქნა მიემართა ორგანიზაციებისთვის, რომ გაემართათ შემოწირულების გამართვა პარტიის წევრთა და თანამგრძნობთა შორის.

ეს ასეც მოხდა: ყოველი კუთხიდან შემოჰქონდათ თავიანთი წვლილი ორგანიზაციებს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია სამხედრო ორგანიზაციების მიერ გაწეული დახმარება. პირველობა ამ შემთხვევაში მათ ეკუთვნით. არ დარჩენილა არც ერთი სამხედრო ნაწილი, რომ საგრძნობი დახმარება არ გაეწიოს „კავკასკი რაზმი“-სთვის. აქასთან მოვაწყეთ ერთი პატარა კომბინაცია. ჩვენ გაზეთის ქალაქი არ გვქონია, გაქირვებით ვყიდულობდით, შემდეგ მე და არშაკ ათაბეგოვი მივედით ქალაქის ფასების გასაგებად ფირმა „კიუმენეს“ კანტორაში. იქ ქალაქი საწყობში არ ჰქონდათ, გვითხრეს: ფოთში გვაქვს სამი ვაგონი ქალაქი და თუ მოახერხებთ გადმოტანას, ერთი ვაგონი წაიღეთ დაკლებულ ფასებში (95 კ. ფუთი). დავარწმუნე ამხ. ათაბეგოვი, რომ მოახერხებდი ქალაქის საჩქაროდ გადმოზიდვას. გამოვართვი კანტორის გამგეს სათანადო საბუთები და სამი ვაგონი ქალაქი ერთ კვირაში უკვე თბილისში იყო, აქედან ერთი ვაგონი ჩვენ წამოვიღეთ. ამ დროს ამხ. არშაკ ათაბეგოვის დახმარებით (მსახურობდა ქალაქის თვითმართველობაში) ვიშოვნეთ ერთი პატარა დარბაზი გიორგის ქუჩაზე № 2 ეხლანდელ „ორიანტის“ ქვეშ (ქაშვეთის ეკლესიის პირდაპირ). მოვაწყეთ რედაქცია ორი მაგიდით და სამი სკამით (სკამები გვაჩუქა ნინო ნაკაშიძემ, რომელიც ჩვენს გვერდით ქალთა ორგანიზაციას ხელმძღვანელობდა). ამ დროიდან გაზეთის გამოცემა იკისრა თვით რედაქციამ. მუდმივი რედაქტორი იყო ს. ქავთარაძე, აგრეთვე მ. ტოროშელიძე, ამიაკ ნაზარეტიანი, ფ. მახარაძე, მიხა ცხაკია, მიშა ოკუჯავა და სხვები. ამავე დროს გაზეთის ბეჭედად გამოვიტანეთ კოწია თავართქილაძის სტამბაში და რამდენიმე ხანს იბეჭდებოდა იქ. რაც შეეხება აკოფოვის სტამბას, იქ უკვე იყო გამოსვლა სომხურმა გაზეთმა „ბონგორი კრიკ“, — რომლის რედაქტორ-ხელმძღვანელი იყო ამხ. სერგო ხონოიანი. ამავე დროს აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა ქართული გაზეთის არსებობა; ორგანიზაციამ გადასწყვიტა გამოეცა „ბრძოლა“, რომლის რედაქტორი იყო ამხ. ტოროშელიძე. ბოლშევიკური ორგანიზაცია საათობით იზრდებოდა როგორც საქართველოში, ისე მთელ რუსეთში.

ყოველ დღე რამოდენიმე ათეული რეზოლიუცია მოდიოდა რედაქციაში ომის შეწყვეტაზე. ჩვენც ანშლავის სახით ვათავსებდით პირველ

გვერდზე. ჩვენმა სამივე გაზეთმა ფართო გამოცხილი ჰპოვა მთელ ფრონტზე რევოლუციონურ მუშებში და გლეხებში და აგრეთვე მოსწავლე ახალგაზრდობაში. ყოველ დღე „ქულები“ იყო გაზეთის გამოსვლის წინ სტამბაში. გამყიდველებიც მოსვენებას არ გვაძლევდენ, რომ პირველად მიეღოთ გაზეთი. მუშაობის გაფართოვებამ გამოიწვია გაზეთების აწყობა-დაბეჭდვის ერთ ალაგას თავის მოყრა. ჩვენ სულ ექვსი კაცი ვმუშაობდით მუდმივად სამი გაზეთის გამოცემაზე. ჯამაგირს ვღებულობდით მე, ნერსეს ნერსესოვი და ერთი ექსპედიტორი, რედაქტორები უჯამაგიროდ მუშაობდენ. არც ჰონორარი ეძლეოდა არავის. თუ რაიმე შემოსავალი იყო განცხადებიდან ან შემოწირულება, ის ძლივს ფარავდა აწყობა-დაბეჭდვის ხარჯებს. ჯამაგირიც განსაზღვრული არ ყოფილა: თუ იყო ფული ავიღებდით; ბოლოს სამივე გაზეთის აწყობა-დაბეჭდვა გადმოვიტანეთ ყოფილ ძველ სემინარიის შენობაში, აქ შევეთანხმდით მესტამბე ლ. იაგუბიანს. იქვე მოვაწყეთ ქალაქის საწყობი, ექსპედიცია, ბინა კორექტორებისთვის და სხვა. საქმე უკვე გაჩაჩხულია, მხოლოდ სჭირდება მას გაძღოლა. მაშინ დროებითი „რევოლუციონური“ მთავრობა სდევნიდა ბოლშევიკურ ლიტერატურას ფრონტზე. „კავკასკი რაბოჩი“ ალექსანდროპოლს (ეხლა ლენინკანს) არ გაშორებია. აქ ბოლშევიკურ გაზეთებს აკავებდა არმიის კონტრ-დაზვერვა, მაგრამ თითო ეგზემპლარობით მაინც მიდიოდა სანგრებში, სადაც როგორც მაშინ გადმოგვცემდენ ფრონტიდან ჩამოსულები, დიდი ალტაცებით კითხულობდენ ჯარისკაცები. ასე რომ, ჩვენი გაზეთები თავისუფლად მიდიოდა სპარსეთში ჯულფის გზით, ტრაპიზონში, ალექსანდროპოლში, ბაქოში და სხვა ქალაქებში. თითოეული პოლკი ან ნაწილი იწერდა არა ნაკლებ 10 ცალისა და პოლკი 100-ზედ მეტს, ასე რომ, გაზეთის ტირაჟი ავიდა 30 ათასამდე და მეტიც. ასე რომ, მეტის დაბეჭვდას ვერ ვასწრებდით ტექნიკური მიზეზის გამო: ამას გარდა ჩვენი ცენტრალური კომიტეტი მაშინდელ პეტროგრადიდან უამრავ ლიტერატურას აგზავნიდა ფრონტისთვის უფასოდ. მაგრამ ადგილობრივი მთავრობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ნ. ჟორდანი, გაზეთებს ფრონტისაკენ არ უშვებდა, რამდენიმე ვაგონი ჟურნალ-გაზეთი ეყარა სადგურებში იმ დროს, როდესაც 1 მილიონიანი არმია იდგა კავკასიის ფრონტზე და გულმოდგინეთ დაეძებდა ჩვენს ლიტერატურას.

გაზეთების დაკავების ამბავი ვაცნობეთ პეტროგრადში ჩვენს ორგანიზაციას, საიდანაც აპრილის დამლევს (1917 წ.) ჩამოვიდა ხუთი ამხანაგი (ამათში სამი ბოლშევიკი) აღნიშნული ამხანაგები მოელაპარაკენ მთავრობას. ამის შემდეგ დართეს ნება, რომ ლიტერატურა

ფრონტზე გადაგზავნილიყო. სხვათა შორის ეს ამხანაგები აქ დარჩენ პირველ მაისს, მონაწილეობა მიიღეს დღესასწაულში, მათ გამოსვლას მიტინგზე ალტალებით ხვდებოდნენ. აღნიშნულმა ამხანაგებმა თვითონ წაიღეს ფრონტზე ლიტერატურა, სადაც მოთავსებული იყო აპრილში შემდგარი პეტროგრადის ბოლშევიკური კონფერენციის რეზოლუცია ომთან დამოკიდებულების შესახებ.

ამ ხახებში ჩვენი ორგანიზაციები ყოველდღიურათ იზრდებოდა როგორც ქალაქებში, ისე სოფლებში. განსაკუთრებით მაგარი ორგანიზაცია იყო ჯარში. თავისუფლად შეგვეძლო ძალა-უფლების ხელში აღება. არსენალი (ტფილისის) ხომ საესებით ჩვენი ორგანიზაციის ხელში იყო. საერთოდ ბოლშევიკურ ლიტერატურას დიდი გასავალი ჰქონდა: მას ეტანებოდა როგორც მომხრე, ისე მოწინააღმდეგე.

ხშირად ჩვენი პატარა რედაქციის წინა მოდიოდნენ მიტინგის შემდეგ დემონსტრანტები შეგროვილ ფულით რედაქციის სასარგებლოთ და აქ, რედაქციის წინ, იმართებოდა მიტინგი. ერთხელ ასეთი შემთხვევა იყო: ალექსანდრეს ბაღში იმ დროს თითქმის ყოველ დღე იმართებოდა მიტინგები. ყველა პარტიების წარმომადგენლები გამოდიოდნენ, ჩვენი ორგანიზაციიდან (თითქმის ყოველთვის) გამოდიოდა ამხ. ბოგდანოვი, სხვა ამხანაგებიც გამოდიოდნენ.

ერთ დღეს საღამოს რედაქციაში ვარ, ჩემთან არიან ბაქოდან ჩამოსული ამხანაგები: ამხ. იაკუბოვი, ნინა გასპაროვა და სხვები. ამ დროს გვესმის მარსელიოზის სიმღერა. გამოვედით, დაეინახეთ, რომ ბალის მხრიდან უამრავი ხალხი მოდის ჩვენსკენ. როგორც კი მოუახლოვდნენ რედაქციას, შეჩერდნენ, შემოვიდა რამოდენიმე ჯარის კაცი და მოგვთხოვა ორატორი. თურმე ამ დღეს ჩვენი ამხანაგები არ დასწრებოდნენ ბაღში მიტინგს, ელაპარაკა სხვა პარტიის წარმომადგენლებს და როცა ჯარისკაცებს გაეგოთ, რომ ჩვენი ორატორი იქ არ ჰმომჩენილიყო მთელი მიტინგის შემადგენლობა გამოემართა რედაქციისაკენ. იმ წამსვე ამხ. გასპაროვა გარედ გამოვარდა, შედგა სკამზე და დაიწყო ლაპარაკი. ამან დიდი აღფრთოვანება გამოიწვია ჯარისკაცებში. მიტინგმა გასტანა თითქმის სამი საათი. მოვიდნენ სხვა ამხანაგებიც, ორატორები ერთმანეთს ცვლიდნენ, სხვა პარტიის წარმომადგენლებსაც უნდოდა ლაპარაკი, მაგრამ ნება არ მისცეს. ამის შემდეგ ორგანიზაციამ მუდმივი ორატორები გამოყო ალექსანდრეს ბალისთვის. სხვა პარტიები ყველანი ჩვენს წინააღმდეგ იყვნენ ამხედრებული. ადგილობრივი მთავრობა ხომ არ გვასვენებდა.

ჩვენს რედაქციას ორი მხრიდან უთვალთვალებდნენ. ათვალთვრებდნენ რედაქციაში შემოსულ პირებს. ეს მე კარგათ შევნიშნე, რად-

განაც რედაქციის გასაღები მე მეზარა და ხშირად იქვე მეძინა, როცა დალილ-დაქანცულს სახლში წასვლა შემეზარებოდა. როგორც კი შევნიშნე, რომ რედაქციას უთვალთვალებდნენ, მოველაპარაკე ამხ. ქავთარაძეს და გადავსწყვიტეთ გვეცნობებია კომენდანტისთვის. კომენდანტი იყო ვერეშაკი (ესერი—ჯარისკაცი), რომელიც პირველ ხანებში რევოლუციონურ გზას ადგა, მხოლოდ შემდეგში, როგორც საზოგადოთ მთელი ესერული პარტია, დაადგა რეაქციონურ გზას.

როგორც კი გადავეცი მას ცნობა ჩვენი რედაქციის დაზვერვის შესახებ, გაუკვირდა, თუ საიდან უნდა ყოფილიყო გამოსული ასეთი განკარგულება. საეჭვო პირების დასაპატიმრებლად მე წამოვიყვანე ჯარისკაცები საკომენდანტოდან, შევიყვანე ქაშვეთის ეკლესიის ეზოში და იქიდან დაუწყეთ თვალყურება, თუ როდის მოვიდოდნენ მზვერავები. ბევრი ლოდინი არ დაგვჭარვებია. გამოჩნდა ორი მზვერავი, მათ ერთი შორი-ახლო მოჰყვებოდა, დავინახე თუ არა, იმ წამში დავედევნეთ და დავაპატიმრეთ. მიიყვანეს საკომენდანტოში, გაჩხრიკეს, ისინი მართლაც აღმოჩნდნენ კონტრ-დაზვერვის აგენტები. იმ წამსვე ისინი გადაგზავნეს მეტეხის ციხეში.

„კავკასიის რაზმი“-ზე ამწყობებათ მუშაობდნენ სამნი ძმანი ივანოვები, ერთი მათგანი კომუნისტი, ამხ. ივანე—მენტრაპაყი, ბუხბიდერი (ქალი) და სხვები.

„ბრძოლა“-ზე მუშაობდნენ: ამხ. ს. თოდრია (მენტრაპაყი); ლადო ღუმბაძე, ვანო ბოლქვაძე და სხვები, კორექტორად ამხ. რაქდენ კალაძე. ვებმარებოდით მე და მალაქია ტოროშელიძე; მალაქია სამსახურიდან (ცეკავშირი) უსადილოთ მოდიოდა მოსახმარებლათ, გაზეთები გამოდიოდა ყოველდღიურად, ამიტომ ეს ორი გაზეთი ერთობ დიდ შრომას და ფულს მოითხოვდა. რაც შეეხება სომხურ გაზეთ „ბონვორი კრიეს“, ის კვირაში გამოდიოდა ორჯერ ან სამჯერ. მისი ტირაჟი არ აღემატებოდა 800 ცალს. რედაქტორი იყო, როგორც ზემოდ ვსთქვი, ამხ. ს. ხანოიანი, თანამშრომლები: ამხ. მრავიანი, მიკოიანი, ერემიანი და სხვ. ამწყობნი ყველა კომუნისტები იყვნენ, სახელდობრ, ამხ. კარაკაში, ზურაბიანი, მიქირტიჩიანი და სხვ. ასე უსცემდით ჩვენს გაზეთებს, ვიდრე მენშევიკ-მუსავატ-დაშნაკელების რეაქციამ არ წამოყო თავი, სანამ ფრონტიდან თავიანთი ნებით არ მოიხსნა უკანასკნელი სამხედრო ნაწილები; მანამდე კრინტს ვერ სძრავდნენ ჩვენს წინააღმდეგ. ამ ხნის განმავლობაში რედაქცია გადატანილ იქნა განოვის ქუჩაზე (№ 3), სადაც უფრო თავისუფალი ბინა იყო. გაზეთების კანტორა და ბროშიურების გასაყიდი ადგილი ისევ დარჩა გიორგის ქუჩ. № 1. ამ საქმეს ხელმძღვანელობდა ამხ. ნერ-

სეს ნერსესიანი, არუსიაკა პეტროსიანი და ვენგუშ თუმანიანი. ყველაზე ძლიერი ორგანიზაცია მაშინ იყო მესამე რაიკომი, მდივანთ იყო ამხ. ს. აკოფოვი. ის თავიდანვე მესამე რაიონში მუშაობდა. იმ დროს მესამე რაიონი უწევდა ხელმძღვანელობას სხვა რაიონებს და ზოგჯერ მაზრებსაც ეხმარებოდა. პარტიის წევრების რიცხვი ცვალებადი იყო იმიტომ, რომ ფრონტიდან მოსული ეშელონების გასაჩერებელი ადგილი იყო მესამე რაიონი, პარტიის წევრების რეგისტრაცია ხდებოდა რაიონში. გადამეტებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ ორი ათასი წევრი ირიცხებოდა მესამე რაიონში. ფრონტიდან მოხსნილი ჯარი ჩერდებოდა მესამასე ვერსზე, სადგურ ნავთლულის ქვემოლ. ყოველ დღე მოდიოდა ეშელონები ოსმალეთის საზღვრებიდან. აქ იმართებოდა მიტინგები, სადაც ხშირად გამოდიოდა ამხ. სტეფანე შაუმიანი, თ. კალანდაძე, ს. ქავთარაძე, ანაზარეტიანი, მეთაური ყორღანოვი, ბოგდანოვი.

ორგანიზაცია (მესამე რაიონი) აწყობდა ამ მიტინგებს, სახლში მიმავალ ჯარისკაცებს ურიდებოდა ჟურნალ-გაზეთები უფასოდ, ამავე დროს პარტიის წევრები (ჯარისკაცები) ლებულობდნენ ღირეჭტივებს რაიონიდან, თუ როგორ უნდა ემუშავა ამხანაგებს სოფლად მისვლისას. მე მთლიანად ვერ შევსძლებ იმდროინდელ მესამე რაიონის მუშაობის აღწერას, უკეთესი იქნება, რომ პარტიის გამონახავდეს საბუთებს მესამე რაიკომის მუშაობის შესახებ, რომელსაც კონფისკაცია გაუკეთა მენშევიკების განსაკუთრებულმა რაზმმა. უთუოდ ეს მასალები იქნება სადმე არქივში და თუ ყველაფერი დაკარგულია, იმ შემთხვევაში ცოცხალია მაშინდელი რაიონის მდივანი ს. აკოფოვი (ამჟამად მუშაობს სასამართლოში); მისი დახმარებით შეიძლება ზოგიერთი მასალების აღდგენა.

ტფილისის არსენალის პროვოკაცია მენშევიკებმა მოაწყვეს. ეს ის დრო იყო, როდესაც რუსეთში ძალა-უფლება ჩვენს ხელში იყო. ნაწილობრივ აქა-იქ კონტრ-რევოლუციონერები ირაზმებოდნენ პროლეტარულ დიქტატურის წინააღმდეგ და ასეთი გამოვლენებს, აბა, როგორ ჩამორჩებოდა მენშევიკური მთავრობა. რიცხვი არ მაჩხოვს, ნოემბერში, მენშევიკებს განეზრახათ არსენალის გაწმენდა ბოლშევიკებისაგან. ამ მიზნით ღამით რამოდენიმე ათასი კაცი ჩუმად, შეიარაღებული, გაეგზავნათ არსენალის ასაღებათ, ამათ შემოვრტყათ ალყა არსენალისთვის და ულტიმატუმი წარედგინათ, რომ ბოლშევიკები გასულიყვენ არსენალიდან. არსენალის ყარაული ყველა ბოლშევიკებისაგან შესდგებოდა, მაგრამ მთლიანად არსენალის დაცვა მათ არ შეეძლოთ, რადგანაც გარედან მოსული მენშევიკების ბანდა ბევრათ

მეტი იყო. გათენებამდის ამხანაგების ერთ ჯგუფს უნდოდა შესულიყო არსენალში, მაგრამ ეს ვერ მოახერხეს, რადგან გაიგეს მენშევიკების ბანდებმა. გათენდა თუ არა, შეიქნა სროლა, მცხოვრებლებმა არ იცოდა თუ რაში იყო საქმე. მთელი ქალაქი პანიკამ მოიცვა. ამ დროს მე რედაქციაში მოვდიოდი და როგორც კი მომესმა სროლის ხმა, იმ წამსვე შეველ ს. ქავთარაძესთან, რომელიც ცხოვრობდა პ. კიკალიშვილთან. არც მან იცოდა რაში იყო საქმე. ჩვენც უცებ გავეშურეთ ავლაბრის ხილით განოვის ქუჩაზე, სადაც რედაქცია იყო. აქ დაგვხვდა რამოდენიმე ამხანაგი, რომელთაც გამოგვცეს საქმის შინაარსი. მე მივიღე საგაზეთო მასალა და გავწიე სტამბაში, ჩვენს ასოთამწყობებს არ აწუხებდა სროლა, რადგან დარწმუნებული იყვენ, რომ ტყვია მათ არ მოხვდებოდა. ისინი განაგრძობდნენ მუშაობას. მე ისევ დავბრუნდი რედაქციაში. სასახლის წინ უკვე ზარბაზნები იყო დადგმული, ზომართული არსენალისაკენ, უკვე დილის 11 საათი იყო, რედაქციაში მოდიოდნენ ჯარის სხვა და სხვა წვრილი ნაწილები, რომლებიც თხოულობდნენ, რომ ნება მიეცა ჩვენს კომიტეტს აეღო ძალა-უფლება. მაგრამ ორგანიზაციამ ამის ნება არ მისცა და საათის 12—1 მენშევიკების ბანდებმა ჩაიბარეს არსენალი, საიდანაც უამრავი იარაღი გამოიტანა ისეთმა ხალხმა, რომლებმაც, ვინ იცის, შემდეგ ვის წინააღმდეგ გამოიყენა ის. ესენი იყვნენ სომხის და თათრის ნაციონალისტური პარტიები: დაშნაკელები და მუსავატელები.

იმავე ღამეს საათის სამზე სტამბაში გაზოცხადდნენ სისხლის სამართლის მილიციის აგენტები, რომლებსაც ახლდა შეიარაღებული „წითელი გვარდიელები“ (ნამდვილათ თეთრ-გვარდიელები), შემოვიდნენ ჯერ სტამბაში, შემდეგ ასოთ-ამწყობებთან. ასოთ-ამწყობნი გარეთ გამორეკეს და შეუდგნენ ჩხრეკას, სულ ერთიანად გადააბრუნეს კასები, აწყობილი მასალა დააბნინეს, შეკრული გვერდები ყუთებში ჩაყარეს, ერთი სიტყვით, ააფორიაქეს ყველაფერი და შემდეგ გამოაცხადეს, რომ „კავკაზსკი რაბოჩი“ მთავრობის ბრძანებით იხურებაო. ნ. ჟორდანიას მთავრობამ თითქოს მიაღწია მიზანს, მაგრამ ორი გაზეთი—ქართული და სომხური მაინც გამოდიოდა, მაგრამ ეს გაზეთები ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას.

„კავკაზსკი რაბოჩის“ რედაქტორი ს. ქავთარაძე ხშირათ აგვიანებდა მოწინავეს. ჩვენ კი მოწინავე წერილი და სხვა მასალები უნდა მიგვეცა დღის 12 საათამდე. და რადგანაც ამხ. ს. ქავთარაძე ვერ ასწრებდა მასალების მოგროვებას, ხშირად მე მიხდებოდა მოწინავეს და მეორე წერილების გამონახვა. მეც გამოვნახავდი ცენტრა-

ლურ ორგანოს „პრადის“ და „ბედნოტის“ ნომრებს, სადაც კი მოვატანდი თვალს, რომ ამხ. ლენინის სტატია იყო, ხელათ ამოვჭრიდი და პირველი და მეორე წერილი უკვე მზათ იყო. დანარჩენი პატარა წერილები წინასწარ იყო მიცემული ასაწყობად, რაც შეეხება დეპეშებს, ამის გარჩევაზედ ვმუშაობდით მე და ამხ. ნერსესა, ასე ამ რიგათ, ვახერხებდით ურედაქტოროთ გაზეთის გამოშვებას. საჭირო იყო „კავკ. რაბ.“ ნაცვლად გამოგვეცა სხვა გაზეთი სხვა სახელწოდებით, ამისთვის საჭირო გახდა სხვა სტამბის მონახვა, ესეც მოაწყო ამხ. სილია თოდრიამ. გამონახა ლორის მელიქოვის ქ. სტამბა „მამული“, რომელიც მოთავსებული იყო სარდაფში. გამოვეცით პირველი ნომერი „კავკასკაია პრავდა“-ს სახელწოდებით. როდესაც მეორე ნომერს ვბეჭდვდით, სწორედ ამ დროს მოგვევლინა სისხლის სამართლის პოლიციის ნიკოლოზის დროის უფროსი გაგიევი, რომელმაც სტამბაში შემოსვლისთანავე განკარგულება გასცა, რომ გაზეთი არ გაეშვათ და თან მოიტანა ორდერი ნოე რამიშვილის ხელისმოწერით, ასე გათავდა ჩვენი მეორე გაზეთის გამოცემა. ამის შემდეგ ორგანიზაცია მოლონოერდა და საკუთარი სტამბა შეიძინა მიხეილის პროსპექტზე. გამგეთ დაინიშნა სილია თოდრია; ამის შემდეგ ამ ახალ სტამბაში დავიწყეთ გაზეთის გამოცემა. ცოტა ხანს გვარიანად წავიდა საქმე. ეს იყო 1918 წ. ამავე სტამბაში ვლესობდით სხვა შეკვეთებსაც და სასაკინძო საქმეებს, მაგრამ აქაც არ გვტოვებდენ უყურადღებოთ მენშევიკების აგენტები, ხშირად გვიხურავდენ სტამბას, გვჩხრეკდენ. ბოლოს იძულებული შევიქენით ეს საუკეთესოდ მოწყობილი სტამბა გავვეყიდა. ამხ. მაღაქია ტოროშელიძის საშვალებით ის მივყიდეთ „ცეკავშირს“, ქალაქი კი, დაახლოვებით 50 კიპამდე გადავიტანეთ მიხა ჩოდრიშვილის ბინაზე (ტატიანის ქუჩაზე), შემდეგ ამ ქალაქზე ვბეჭდვდით არალეგალურ გაზეთებს და ბროშიურებს.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ბევრი ჯაშუშები მოყვა ციხეში, მაგრამ დროებითი მთავრობამ ისინი გაანთავისუფლა სრულიად. აქ საყურადღებოა ერთი გარემოება, რომელიც ეხება ჩვენი პარტიის ყოფილ წევრს ჯაშუშ ვაშაკიძეს, რომლის მეოხებით დღეს, სამწუხაროდ, ჩამოშორებული ჰყავს პარტიას საუკეთესო ძველი რევოლუციონური ამხ. სერგო თავდიშვილი, რომლის ირგვლივ უთუოდ ჟანდარმერიის აგენტებმა განგებ გაავრცელეს ხმები, თითქოს სერგო თავდიშვილი გამცემი ყოფილიყოს, ამ პროვოკაციით უნდოდათ ნამდვილი ჯაშუშის ვინაობის დაფარვა. ეს იყო ვაშაკიძე, რომელიც რევოლუციის შემდეგ გაიგზავნა სამუშაოდ დუშეთის მაზრაში. როგორც კი გამოირკვა, რომ ვაშაკიძე ჟანდარმერი-

ის აგენტი იყო. ამხ. ს. ქავთარაძე და კ. ცინცაძე წავიდნენ მის დასაქვრათ. მე და ამხ. თომა ჩუბუნძე წავედით მისი ბინის გასაჩხრეკათ. ის ცხოვრობდა დიდუბეში. რაც საეჭვო ვნახეთ, ყველაფერი წამოვიღეთ და გადავეცით სასახლეში ამხ. ზებედა ტრაპაიძეს და მიშა გახოკიას. ამის შემდეგ მენშევიკებმა, როგორც სხვა ჯაშუშები, აგრეთვე ვაშაკიძეც გაანთავისუფლეს ციხიდან, რის შემდეგ ვაშაკიძე სადღაც მიიმალა. ასეთივე შემთხვევა იყო მეორედ, როდესაც ამხ. ტრაპაიძემ და გახოკიამ გადმომცეს, რომ ორდერი არის დაწერილი ფრონტიდან ახლად ჩომოსულ ცნობილ ჯაშუშ ჩემინავას დაჭერის შესახებო. აღნიშნული ჩემინავა ამხანაგებს მეოთხე სახელმწიფოს დუმის არჩევნების დროს იჭერდა და ასახლებდა ციმბირში. ამას გარდა ხსენებულ ჩემინავას ბევრი სხვა ცოდვებიც ჰქონდა. ის დაპატიმრებულ იქნა. ამ ქამად ჩემინავას მგონი გადაწყვეტილი აქვს ათი წელი ციხე.

ეხლა მინდა აღვნიშნო, თუ რა ხელმღვანელობას უწევდა ამხ. მიხაკაია ჩვენს არალეგალურ გამომცემლობას. ის ცხოვრობდა ზუბალაშვილის სახელობის სახლში, სადაც მაშინაც და ეხლაც მოხუცებულები და დავრომილები ცხოვრობენ. მე თითქმის ყოველ დღე მიხედებოდა აქ მისვლა ან გაზეთის მასალისთვის, ან სხვა საქმეზე. თუ მე ყოველ დღე არ მივიდოდი, ეს იმის ნიშანი იყო, რომ დაჭერილი ვიქნებოდით და სწორედ ამიტომ იყო ხშირად მივდიოდი. ამხ. მიხაკაია ცხოვრობდა იმ პირობებში, როგორც სხვა დავრომილები. მისი სადილი შესდგებოდა ხშირად ლობიოს ან მუხუდოს წყალისაგან. ლობიო და მუხუდო წვენში არა სჩანდა, პური იმ დროს სად იყო და თუ იშოვებოდა, ფული იყო საჭირო, ფული კი მიხას ხშირად არ ჰქონდა. ინვალიდების სახლში კი პურის გვარი რაღაც სურაგატს აცხობდნენ და აძლევდნენ. მიხასთან ერთად ხშირად მეც მისადილია. მეორე თავს მოიტანდნენ ერთს პატარა შემწვარს ვაშლს აი, ეს იყო ორი კერძისაგან შემდგარი სადილი. დილა-საღამოობით აძლევდნენ მხოლოდ ადუღებულ წვალს, ჩაის თითონ მიხაკაია ამახადებდა. ასე ცხოვრობდა ამხ. მიხაკა, მაგრამ მიუხედავად ამისა ამხ. მიხაკა ერთხელაც არ უთქვამს არავისთვის საყვედური, რომ ის ცუდად ცხოვრობდა. ყველა ამხანაგები ამ ხანებში ცხოვრობდნენ არალეგალურად, მხოლოდ თითქოს ლეგალურად ცხოვრობდა ამხ. მიხაკა.

ამხ. მიხასთან მოდიოდნენ საქართველოს ყველა მხრიდან, მხოლოდ ეს ბინა იყო ყველასთვის ცნობილი. ამხ. მიხაკა თითქმის ყოველ კვირაობით კითხულობდა ლექციებს, რასაც უამრავი ხალხი ესწრებოდა. ეიშოვნეთ სტამბა და შეუდგენით ბიულეტენის გამოცემას.

მოკლე ცნობებს ვათავსებდით რუსეთის მდგომარეობის შესახებ. მასალას ამზადებდა მარტო მიხა, მე მიმჭონდა ასაწყობად. ფულს მაძლევდა ამხ. დანუშა შავერდოვი, რომელსაც ებარა პარტიული სალარო. ქაღალდი საკმარისდ გვქონდა. ბიულეტენის გამოცემა (1500 ცალი) ჯდებოდა 70—80 მანეთამდე. გაზეთის გამოცემა (ოთხი გვერდი) კი 150 მანეთი (2000 ცალი).

ასე ვიმუშავე, ვიდრე „კრაევოი კომიტეტი“ ვამგზავნიდა ბაქოში (ოქტომბრის უკანასკნელ რიცხვში 1918 წ.). ამ ხნის განმავლობაში ისე საიდუმლოთ იბეჭდებოდა ჩვენი ბიულეტენი, რომ ნ. რამიშვილის ერთგული კედია მაინც ვერაფერს გახდა. ჩემს შემდეგ ამხ. მიხამ სხვებს დაავალა ამ დარგში მუშაობა, მაგრამ ჩქარა იქნა აღმოჩენილი საგანგებო რაზმის მიერ.

ამ დროს ბაქოში შესული იყო ოსმალეთის ჯარი. იქ მუსავატელების მთავრობამ კიდევ მოახდინა სომხების ხოცვა-ჟლეტა. საშინელი სურათს გვიხატავდნენ ბაქოდან ჩამოსულნი. დაახლოვებით 20 ათასამდე სომეხი იყო მოკლული. პირველად ბაქოდან ჩამოვიდა ამხ. ლ. ლოლობერიძე, რომელიც შემთხვევით ვნახე ლ. წულუკიძის ბინაზე. მან გადმომცა, თუ რა მდგომარეობა იყო ბაქოში, წინადადება მომცა წავსულიყავით ამხ. კასიანთან (კარაევოი კომიტეტის წევრთან). უამზე ბაქოს შესახებ და განსაკუთრებით კი სომეხი ამხანაგების შესახებ, რომლებიც მშვიერ-მწყურვალნი სარდაფებიდან ვერ ბედავდნენ ამოსვლას. სხვა ათასი გაქირვება მოგვიყვა ამხ. ლ. ლოლობერიძე, რაც თვითონ გადაეტანა მოგზაურობის დროს. მცირე თათბირის შემდეგ გადაწყდა ბაქოში უნდა წასულიყო ამხანაგი, რომელიც თან წაიღებდა ფულს და პასპორტებს. ამ საქმის მოწყობა მე ვიკისრე და ერთი კვირის შემდეგ მზად ვიყავი გასამგზავრებლათ. „კრაევოი კომიტეტმა“ მომცა შემდეგი დავალება: პასპორტების მიცემა სომეხ ამხანაგებისთვის და გამოგზავრება საქართველოსაკენ. დახმარების აღმოჩენა იმ ამხანაგებისთვის, რომლებიც განიცდიან მატერიალურ გაჭირვებას და დანამდვილებით გაგება, თუ რა ბედი ეწვია ჩვენს ამხანაგებს ე. ი. 26 კომისარს, რომლებიც ესერების მთავრობის მიერ იყვნენ გადასახლებული ბაქოდან კრასნოვოდსკში. არც მოსკოვში და არც ტფილისში არავინ იცოდა დაწვრილებით ჩვენი ამხანაგების ბედი. განსაკუთრებით ძალიან სწუხდა ამხ. მიხა.

გავემგზავრე ბაქოში. იქ მქონდა მისამართები ერთი ამხ. ბატუნსკაიას, მეორე—ბალახანაში მოსკოვის საზოგადოების მექანიკურ ქარხანაში მომუშავე ამხანაგთან, რომლის გვარი გადამავიწყდა, მას იცნობდნენ „კაცოს“ სახელწოდებით. ეს ამხანაგი სიტყვას ისე არ მო-

აბრუნებდა, რომ „კაცო“ არ ეხმარა. ამხ. ბატუნოვსკაია სახლში არ დამხვდა. როგორც გამოირკვა, ტფილისისაკენ წამოსულიყო, გავსწიე ბალახანაში და მივადექი იმ ბინას, სადაც „კაცო“ ცხოვრობდა. ამხ. „კაცო“ სახლში არ დამხვდა. ვიჩქაროდი ქალაქში წამოსვლას, ვინაიდან ღამით სიარულის ნება არ იყო და მეშინოდა, რომ მატარებელს არ გამოესწრო. ამხ. „კაცოს“ სახლთან მყოფ ერთ ქალს დავავალე გადაეცა, რომ ჩემთან ქალაქში ჩამოსულიყო ამხ. „კაცო“. მართლაც, დილით მეორე დღეს ის ჩემთან მოვიდა და გამაცნო იქაური მდგომარეობა. მე მას დავავალე გაგვეგო, თუ ვის რა უჭირდა. აგრეთვე ამხ. „კაცომ“ მითხრა, რომ ამხ. იაგუბოვი მუშაობს ბონაგადაში სხვის გვარზე და იმასაც მოვიწვევთ, მე ძალიან მესიამოვნა ამხ. იაგუბოვის იქ ყოფნა იმიტომ, რომ მას ყველაზე კარგად ვიცნობდი. მესამე დღეს დილით ამხ. იაგუბოვი უკვე ჩემთან იყო და მასთან კიდევ ორი სხვა ამხანაგი. ჩვენ გადავწყვიტეთ ბალახანაში მოგვეყარა თავი ამხანაგებისთვის. მეორე დღეს საღამოს ჩვენ უკვე ბალახანის „პრომისლის“ მუშების ერთ-ერთ საცხოვრებელ ბინაში ვართ ძმებ გოლუმოვებისას, სადაც 11—12 ამხანაგმა მოიყარა თავი, მე მათ გავაცანი კრავევი კომიტეტის დავალების შესახებ. იქვე კრებაზე გამოვარკვიეთ ვისთვის რა დახმარება მიგვეცა. ფული გადავეცი ამხ. იაგუბოვიჩს და „კაცოს“, რომლებმაც დაურიგეს ამხანაგების ოჯახებს. ამის შემდეგ დავავალეთ ამხანაგებს, რომ გადაეცათ ამხანაგ სომხებისათვის პასპორტები და გამოემგზავრებიათ ტფილისისაკენ. ესეც მოვაწყვეთ. დაახლოებით 7—8 კაცმა სურვილი გამოთქვა ტფილისში წამოსვლაზე. იქვე დაენიშნეთ დრო წამოსვლის. ბევრი ვეცადეთ გაგვეგო ჩვენი ამხანაგების ბედი, მაგრამ ამაოდ! არსაიდან არავითარი ცნობა არ მოდიოდა (იმიტომ, რომ ყოველ მხრივ, გარდა საქართველოსა, ფრონტები იყო). გადავწყვიტე, როგორც არ ჟნთა დამჯდომოდა, წაესულიყავი კრასნოვოდსკში, რასაკვირველია, არალეგარულად. ამ მიზნით დავიჭირავე მოტორიანი ნავი 500 მანეთად იქით და აქეთ. ბეთ მივეცი 50 მანეთი და დავუნიშნე დრო. მეორე დღეს ღამით უნდა გავსულიყავით. სწორედ ამ დღეს ბაღში ვსვინობდი ერთ მუსულმან ამხანაგთან ერთად. ამ დროს შევნიშნეთ ნაპირისაკენ მომავალი გემი. მოსეირნენი გაეშურენ ნავთსადგურისკენ. გემიც მოადგა ნაპირს და მოგზაურებმაც იწყეს გადმოსვლა. მათში აღმოჩნდა ერთი ჩემი კარგი ნაცნობი ქუთაისის გუბერნიიდან ალექსანდრე კობერიძე (ძველად ესერი იყო). გამოვკითხე, თუ საიდან მოდიოდა; მან მითხრა ყოველივე თავგადასავალი და ისიც მითხრა, თუ როგორ მომხდარიყო ჩვენი 26 კომუნარის დახვრეტა სადგურ

კიზილ-არვატის მახლობლად. ის ძალიან ნაღვლობდა ამხ. ალიოშა ჯაფარიძის დაქარგვას, რადგან, როგორც მან მითხრა, ამხ. ალიოშა მისი პირადი ნაცნობი და ნათესავიც ყოფილიყო, აგრეთვე ისიც მითხრა, რომ ვარო ჯაფარიძე (ალიოშას მეუღლე) ნერვებ-აშლილი, დაავადმყოფებული კრასნოვოდსკის ციხეში ზისო. როგორც გადმოცემას მიეღო სათანადო ზომები ყოფილ ტფილისის სისხლის სამართლის მილიციის (ცნობილ ჯაშუშის) ალანის საშვალებით, რომელიც იქვე ციხეში მსახურობდა, რომ მოეხერხებია ამხ. ვაროს ნახვა (ჯაშუშში ალანია 21 წელს იქნა დახვრეტილი ქ. ბაქოში), მაგრამ ვერ მოეწყო. ერთი სიტყვით, მოქ. კობერიძემ მთელი სურათი დამიხატა იმისი, თუ როგორ და რა პირობებში დაეხვრიტათ ჩვენი ამხანაგები. თუმცა ის მოწმე არ ყოფილა დახვრეტის, მაგრამ ის მატარებელი, რომლითაც წაეყვანათ ჩვენი ამხანაგები სადგურ კიზილ-არვატში, ჩამოვიდა ამხანაგების დახვრეტის შემდეგო. სადგურში კიდევაც ისმოდა თურმე ვინტოვების სროლის ხმა. როდესაც ასე დაწვრილებით გავიგე ამბავი, საჭირო აღარ იყო ჩემი კრასნოვოდსკში წასვლა. მესამე დღეს გადავწყვიტე დავბრუნებულიყავი ტფილისში. მე და ჩემთან ერთად წამომსვლელ ამხანაგ სომხებმა მივეციით განცხადება სადგურის კომენდანტს, რომ მეორე დღის სალამოსთვის მოეცათ ნებართვა ტფილისში წამოსასვლელად. აგრეთვე ბილეთების ფულიც დაუტოვეთ. გათენდა მეორე დილა და ქალაქში რაღაცა მიტქმა-მოტქმა და ჩოჩქოლი შეიქნა, აგრეთვე ემჩნეოდა, რომ ქალაქში დარჩენილი სომხები, რომლებიც გარეთ ვერ ბედავდნენ გამოსვლას თავისუფლად ლაპარაკობდნენ, დადიოდნენ. ამბობდნენ (ინგლისის და ბიჩერაბოვის ჯარი შემოდის ქალაქშიო), ოფიციალური ცნობა თათრის ჯარის ქალაქიდან გასვლის შესახებ არავინ იცოდა, მხოლოდ ემჩნეოდა, რომ ჯარი ემზადებოდა ქალაქის დასაცლელად. საათის ოთხი იქნებოდა, როდესაც მთელი სომხობა ბაქოში მაცხოვრებელი და სხვა ერებიც, რომლებიც განიცდიდნენ მუსავატელების რეაქციას გამოსულიყვნენ ქუჩებში და მოელოდნენ თუ როდის შემოვიდოდა ზღვის მხრიდან ინგლისის ჯარი. ამ დროს ქალაქზე გადმოფრინდა აეროპლანი, რომელმაც გადმოყარა ფურცლები. მცხოვრებლებმა გაიგეს, რომ დარდანელის სრუტეში შემოსულიყო ინგლისის ესკადრა და აგრეთვე ცნობა იმის შესახებ, რომ ბულგარეთში რევოლუცია მოხდაო. იმავე სალამოს ჩავჯექი მატარებელში და წამოველ ტფილისისაკენ. ის ამხანაგები, კი რომლებიც ჩემთან უნდა წამოსულიყვნენ, დარჩნენ ბაქოში იმიტომ, რომ რადგანაც ინგლისის ჯარი შემოვიდა ქალაქში, არავითარ „პოვრომებს“ ადგილი არ ექნებოდა. ეს იყო ნოემ-

ბრის 10-ს 1918 წ. (ძველი სტილით). ტფილისში წამოვიღე რამოდენიმე ფურცელი (გაზეთი „ბაკინსკი რაბოჩი“ უკანასკნელი ნომერი ხელისუფლების დაკემის დროს), სადაც დაბეჭდილი იყო ამხ. სტეფანე შაუმიანისა და ალიოშა ჯაფარიძის მიერ შედგენილი მოწოდება ბაქოს პროლეტარიატისადმი. ჩვენ დავებეჭდეთ არალეგალური ბიულეტენი და მგონი ამხანაგ მიხა ცხაკაიამ ის მოსკოვში გაგზავნა.

ამხანაგებს გავაცანი საერთოდ ბაქოს მდგომარეობა და აგრეთვე ვაცნობე, რომ ჩვენი ამხანაგები მართლაც დახვრეტილი იყვნენ. მგონი, როგორც მახსოვს, ტფილისში აცნობა მოსკოვს ეს სამწუხარო ამბავი. ჩვენ მაშინ ტფილისში გამოუშვიტ ვანსაკუთრებული სამგლოვიარო არალეგალური გაზეთი, სადაც აღნიშნული იყო ცნობილ ბაქოს მენშევიკ აიოლოს მონაწილეობის მიღება ამხანაგების დაჭერაში და მასთან ესერების გამცემლობა ინგლისის სარდლობასთან, რამაც იმსხვერპლა ჩვენი საუკეთესო 26 კომუნარი. ტფილისში მენშევიკების ლოცვა-კურთხევით წვრილ-ბურჟუაზიული რეაქცია მძინვარებდა, ყოველ ფეხის გადადგმაზე მეშხანები ბოლშევიკების გინების მეტს არას აკეთებდენ. ჩვენი ამხანაგები ზოგი ციხეებში ისხდნენ და ზოგიც მიმალულნი იყვნენ, ასე რომ, ამ დროს ტფილისში ორგანიზაცია, როგორც ასეთი, არ არსებობდა. ამ დროს ამხ. თ. ჟღენტის მეთაურობით რამოდენიმე ამხანაგებმა თავი მოვიყარეთ საპიორის პირველ შესახვევში № 4, ვანიძის ბინაზე, სადაც იმ დროს ცხოვრობდა ყოფილი ბოლშევიკი ანტონ თაყაიშვილი. მგონი ეს უნდა ყოფილიყო ზაფხულზე 1918 წელს. იქ იყვნენ შემდეგი ამხანაგები: ანდრო ბებურიშვილი (ახლა უბარტიო), რაქდენ ჯალაძე, გედი მქავანაძე, გუკა პარკაძე, სანდრო ქურიძე, თენგიზ ჟღენტი, მე და კიდევ რამოდენიმე კაცი, რომელთა გვარები სამწუხაროდ არ მახსოვს. ავირჩიეთ სახელმძღვანელო ჯგუფი, რომელთაც უნდა ეზრუნა გაზეთის გამოცემაზე და სხვა, მგონი ხუთი კაცის შემადგენლობით. მაგრამ ამ არჩეული ამხანაგების მუშაობის შესახებ მე არაფერი ვიცი, რადგანაც სულ მოკლე ხანში დამაბატიმრეს. ბევრი ჩვენი ამხანაგები იყო დაპატიმრებული ამ დროს. ვინც გადარჩა, თავი შეაფარეს მაზრებს და სოფლებს, სადაც დაიწყეს პარტიული მუშაობა. ჩვენი გავლენა ძლიერი იყო როგორც ქიათურაში, ტყიბულში, ფოთში და სხვა მუშურ რაიონებში. ერთ მშვენიერ დღეს ქიათურაში ჩვენი ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით მოეწყო დიდი დემონსტრაცია, რომელშიც დაახლოვებით მონაწილეობდა სამი ათასი კაცი. ამ სურათის დანახვამ თურმე გლახა გუნებაზე დააყენა მაშინდელი ქიათურის მენშევიკური ორგანიზაციის ხელმძღვანელი და დამფუძ-

ნებელი კრების წევრი ზაქარია გურული. ამიტომ მთავრობამ გადასწყვიტა, როგორც არ უნდა დაჯდომოდა, უნდა განეიარაღებინა ყველა ბოლშევიკური სოფლები. ეს ამბავი საიდუმლოდ გაიგო ჩვენმა ორგანიზაციამ, რომელმაც გადასწყვიტა ჩემი გაგზავნა ქიათურაში შემდეგი დავალებით: იარაღი ვისაც ჰქონდა ჩვენს ამხანაგებს ნებით არ უნდა ჩაებარებინა მთავრობის ექსპედიციისთვის, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ვინმე გვარდიის შტაბის თავმჯდომარე ულენტი. ამას გარდა, თუ კი ამხანაგებს საშეალება ჰქონდათ, იარაღით შეეძლოთ მიმალულიყვნენ სხვა მხარეში. როგორც კი ჩავედი ქიათურაში, იმავე დღეს ვნახე ალექსანდრე ვაშაძე, რომელსაც გავაცანი პარტიის აზრი იარაღის ნება-ყოფლობით არ ჩაბარებაზე. მან დამიდასტურა რომ ჩემი აზრიც ასეთი არისო, მაგრამ ამავე დროს მითხრა იარაღის გადამალვას და ამ საქმის მოწყობას სჭირდება ფულებიო. მე დავამშვიდე, რომ ფული ამისთვის თან მაქვს წამოღებული მეთქი და გადავეცი რამოდენიმე ათასი მანეთი. ამხანაგმა ალექსანდრემ იმ წამშივე თავი მოუყარა რამოდენიმე ამხანაგს და დაგზავნა სოფლებში, რათა იარაღი არ ჩაებარებიათ გვარდიელებისთვის. ამის შემდეგ მე დაებრუნდი ტფილისში.

საზოგადოთ ამ ხანებში ჩვენი პარტია აწყობდა გამოსვლებს და აჯანყებებს. ასეთივე აჯანყება ორგანიზაციამ მოაწყო საჩხერეს და ქიათურის რაიონებში, რასაც შედეგათ მოყვა მთავრობის მხრით ცხენოსანი რაზმის და ზარბაზნების გაგზავნა აჯანყების ჩასაქრობად, ამ სხვა და სხვა დროს მოწყობილმა აჯანყებებმა გამოიწვია საერთოდ მენშევიკების მხრივ სასტიკი რეაქცია თითქმის ყველა მაზრებში. გლეხებიც ბლომად დაატყვევეს და ჩაყარეს ციხეებში, 1920 წელს აპრილში პატარა საქართველოში დაპატიმრებული იყო დაახლოვებით სამი ათას კაცზე მეტი. ყველა მაზრის ციხეები ბოლშევიკებით იყო გამოკედილი და რა ბრალდება გინდათ, რომ არ უყენებდნენ, რომ რაიმე ნაირად ჩირქი მოეცხოთ ბოლშევიკურ პარტიისათვის. ამნაირმა მდგომარეობამ გამოიწვია, რომ ზოგიერთი ამხანაგები ჩრდილო კავკასიაში გადავიდნენ სამუშაოდ. ამხ. თენგიზ ქლენტი და ლავრენტი ქართველიშვილი წავიდნენ უკრაინისაკენ. მეც მქონდა სურვილი საქართველოდან წასვლის, მაგრამ ამხანაგ მიხა ცხაკაიამ არ გამიშვა.

1919 წლის დასაწყისში მეტეხის ციხეში გზივართ რამოდენიმე კომუნისტი. ამავე დროს მეტეხში იყო სამი დამნაშავე: ერთი რუსი, ორი სომეხი (დამნაკი). ინჟინერ რუსს და ორ დამნაშაეს ბრალდებოდათ ძეგვის ხიდის აფეთქება, რაზედაც მისჯილი ჰქონდათ რუს და ერთს სომეხს დახვრეტა, რომელიც მთავრობამ შეუცვალა სამუდამო

კატორლაზე, მესამეს კი ჰქონდა 10 წელი კატორლა გადაწყვეტილი. ერთ მშვენიერ დღეს მეტეხის ციხეში ტროსტიტ ხელში შემოვიდა ინგლისელ ოფიცერი, რომელმაც აღნიშნული ტუსალები ციხიდან გაიყვანა. არავის მითთვის არ მოუთხოვია მათი განთავისუფლების საბუთი და არც მთავრობის მიერ იყო ეს პირნი განთავისუფლებულნი.

აი ასეთი დამოუკიდებლობა იყო საქართველოში მენშევიკების დროს. იმ დროს საქართველოს მმართველი ფაქტიურად ინგლისის სარდლობა იყო და მენშევიკების მთავრობა კი ინგლისის ელჩს უორდროპს—ოკუპაციის ხელმძღვანელს—ბალებს და სადამოებს უმართავდა.

ხერაპიონ ლომიძე.

ამხ. თეოფილე ჩიჩუას ხსოვნას

(ავტობიოგრაფია*)

დაეიბადე 1879 წ. ს. ამაღლებაში (გურია). მამა ჩემი იყო გლეხი (ხელობით მკედელი). ჩემს მშობლებს ყავდა 8 შვილი. რვა წლისა ვიყავი, როდესაც მიმabარეს სოფლის სკოლაში, რომელიც დაეამთავრე 1892 წელს. ძლიერ მწყუროდა სწავლის განგრძობა, მაგრამ მშობლები ვერ მიშორებდნენ, როგორც უფროსს შვილს. მეც დავრჩი სახლში და ვეხმარებოდი მამაჩემს მუშაობაში. 1894 წ. მალულად წავედი ქუთაისში იმ აზრით, რომ სამუშაო მეშოვა და თანაც სწავლა განმეგრძო. დიდი ხანი არ დავრჩენილვარ ქუთაისში. მამა ჩემმა მომნახა და დამაბრუნა სახლში. ისევ დაუბრუნდი ჩვეულებრივ ცხოვრებას. ვმუშაობდი სახლში. წიგნებს ვკითხულობდი, მაგრამ მაინც სწავლაზე ვფიქრობდი და ჩემს გულის ტკივილებს ვუზიარებდი მხოლოდ ჩემს ახლო ამხანაგს არჩილ დოლიძეს, რომელიც სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა.

1895 წ. გადავწყვიტე რაღაც არ უნდა დამჯდომოდა, გამეგრძო სწავლა, მაგრამ ახლა უკვე წლოვანება მიშლიდა ხელს. მხოლოდ ერთად ერთ სასწავლებელში შეიძლებოდა შევსლა: ეს იყო საფერშლო სკოლა. ეიშოვე პროგრამა და შევეუდექი თვითონ მეცადინეობას. ვმეცადინეობდი ისე, რომ მშობლებს არ გაეგოთ. ასე ვიმეცადინე 1895 წ. და 1896 წ. ივნისამდე. ივნისში არჩილთან დავიწყე მაცადინეობა. მშობლებსაც განუცხადე განზრახვა. მშობლები შეეცადნენ ჩემი გეგმის ჩაშლას, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ და მე 1896 წლის სექტემბერში თფილისში ჩამოვედი გამოცდებზე. მიმიღეს სასწავლებელში. როგორ უნდა მეცხოვრა? მშობლებიდან არავითარი იმედი აღარ მქონდა, პირიქით, დახმარებას ისინი საჭიროებდნენ... თფილისში გამგზავრების წინ უკანასკნელი ნაკვეთი მიწა გაჰყიდეს. თფილისში ცხოვრობდა ჩემი ბიძაშვილი ილა ჩიჩუა, რომელმაც მიმიღო

*) დაწერილია 1922 წელს.
რედ.

ოჯახში. მომცა ბინა, სასმელ-საქმელი. მას პატარა სავაჭრო ჰქონდა თავისუფალ დროს ვეხმარებოდი. დავდიოდი სასწავლებელში და მასთან შევეუდექი წიგნების კითხვას, ჩავეწერე სამკითხველოში, გამომქონდა წიგნები და მთელ ლამეებს ვათენებდი კითხვაში. სასმელ-საქმელს გარდა საჭირო იყო ტანისამოსი, სასწავლო წიგნები, მაგრამ ესეც, როგორც იქნა, მოვაგვარე. ვიშოვე კერძო გაკვეთილები, 1896 წელს საშობაოთ სოფელში ჩამოველი. ვიმგზავრე რკინის გზაზე უბილეთოდ. უფულოდ. დიდი გაჭირვება გადავიტანე გზაში.

ავად გავხდი, გამიჩნდა ნაწლავების ანთება და ორი კვირა ვიწექი. ტფილისში დაბრუნებისას შევეუდექი ჩვეულებრივ მეცადინეობას. 1897 წ. ტფილისში მარცხი შემემთხვა: აივიდან გადავარდი და ხელები მოვიტეხე. მომათავსეს მიხეილის საავამთხოფოში, საიდანაც ერთი თვის შემდეგ გამოვეწერე. თუმცა სასწავლებელში სიარული არ შემეძლო, მაგრამ სახლში ვმეცადინებოდი. ამ წელს გამოცდაზე არ დამიშვეს, რადგანაც სწავლის ფული არ მქონდა შეტანილი. ვითხოვე პატიება, მაგრამ არ შეიწყნარეს ჩემი თხოვნა: „თუ საშუალება არ გქონდა, სასწავლებელში რატომ მოდიოდით“. თხოვნა შივეცი მთავარ-მართებელს გოლიცინს, თუმცა იმედი არ მქონდა, მაგრამ ბედი მაინც ესცადა. არ გასულა ერთი კვირა განკარგულება მოუვიდა სკოლის უფროსს სწავლის ფულისაგან გავენთავისუფლებინე და გამოცდებზე დავეშვი. გამოცდები ჩავაბარე. კლასში გადავედი. სასწავლებელში ვეცნობი მესამე დასელებს, კკითხულობ „კვალს“, ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობებს, ფ. მახარაძის და ნ. ჟორდანიას წერილებს. 1900 წელს დავამთავრე სასწავლებელი და ამავე წელს ვიშოვე ადგილი ექ. გედევანიშვილის კერძო სამკურნალოში. აქ წერილი მიმიწერა ს. ჯიბლაძემ ექ. შატილოვთან. წერილი იყო მოკლე: „საშა, გიგზავნი თ. ჩიჩუას, თუ კაცი ხარ ადგილის შოვნაზე დაეხმარე, საიმედო ბიჭია, გამოგვადგება. სამსახურში ნდობა დაეიმსახურე. მომეცა საშუალება მშობლებს დაეხმარებოდი ნივთიერად და ჩემი ბიძაშვილისთვისაც გადამეხადა ვალი. ამავე წელს დავიწყე რევოლუციონური მუშაობა: ჯერ კონსპირატიული ბინების შოვნა კრებებისათვის. ხშირად ხდებოდა კრება ჩემი ბიძაშვილის ბინაზე. შემდეგ ჩემი ბინიდან ეწყობოდა კავშირი სხვა და სხვა ორგანიზაციებთან. ვინახავდი ლიტერატურას. ვლებულობ ლიტერატურას საზღვარ გარეთიდან. ვეცნობი ამხ. სტალინს. ის ხშირათ ჩემთან ცხოვრობდა. იკრიბებოდნენ ჩემთან აგრეთვე ბევრი სხვა ახალგაზრდები როგორც სემინარიიდან, ისე სხვა სასწავლებლებიდან. მეც სოსოსთან ერთად დავდიოდი მუშათა წრეებში და ვმუშაობდი. შევად-

გინე ახალგაზრდობის წრე, სადაც სტალინის ხელმძღვანელობით გავდიოდი კომუნისტურ მანიფესტს, ერფურტის პროგრამას და სხვ.

დავდიოდით ორთაქალის ბაღებში კვირა დღეობით. იქ მთელი დღე გმაცადინობდით. 1901 წელს მივიღე მონაწილეობა სამაისო დემოსტრაციაში სალდათის ბაზარში, ამ ხნის განმავლობაში უკვე შევიქენი პატარა მარქსისტი. 1902 წლიდან უფრო უახლოვდები მუშათა ორგანიზაციას, აქტიურად ვიბრძვი. მთავრობის აგენტებმა უკვე ანგარიშზე ამიყვანეს, დამატყვევეს და მეტეხის ციხეში ჩამსვეს. უფრო გამოცდილი პოლიტიკური ტუსალები გვამხნევენდნენ. განსაკუთრებით ლადო კეცხოველი გვამხნევენდა. გაიგებდა თუ არა ლადო ვინმე ახალი მოიყვანესო, აუცილებლად შემოვიდოდა, გაამხნევენდა, დარიგებას მისცემდა, თუ როგორ ეპასუხნა დაკითხვის დროს. მეკარეები მას ვერაფერს უბედავდნენ. დილაობით—როდესაც კორიდორში გაივლიდა, ხმამალა გაიძახოდა: ამხანაგებო, გამაგრდით, ყოჩაღათ იყავით, ამათი დღეები დათვლილიაო. ამ ხანებში 50 კაცი გადაასახლეს. ყველანი საერთო კამერაში გადმოიყვანეს. გაავო თუ არა ლადომ ეს ამბავი, მაშინვე შიმშილობა მოაწყო. ტუსალების გამოსაყვანად რომ მოვიდნენ, კამერებში საშინელი ხმაურობა აესტეხეთ. როგორც იქნა, დაგვამშვიდეს. დავამტკრიეთ ფანჯრები, სკამები, მაგიდები. ლადოს ხმამალალი აგიტაცია მთელ ციხეს ესმოდა. გადასახლებულების მოთხოვნილება დააკმაყოფილეს: სამი დღით შეაჩერეს ეტაფი და ნათესაეებს აჩვენეს გასაგზავნი ხალხი. ლადო კარცერში ჩასვეს ერთი კვირით და ჩვენ თუთუნის მოწვევის ნება მოგვისპეს, წიგნების კითხვაც აგვიკრძალეს. სამი თვის შემდეგ გამანთავისუფლეს: ჩემ საქმეს დაუბრუნდი და ისევ ვეწეოდი ჩვეულებრივ მუშაობას. 1903 წელს საკუთარი სტამბა მოაწყო კავკასიის კავშირმა. სტამბის ხელმძღვანელობა ტეხნიკურად მინდობილი ჰქონდა მიხა ბოქორიშვილს. სტამბაში მუშაობდნენ; ილიკო წიგწვივამე, ლადო დუმბაძე და ტარასი მახარაძე, ესენი ბათუმიდან იყვნენ ჩამოსული, ვინაიდან იქ მათ სდევნიდნენ. მუშაობა თანდათან ძირს იდგამდა, ლიტერატურაზე დიდი მოთხოვნა იყო, მუშათა ორგანიზაციები ძლიერდებოდა. გურიის გლეხების მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო.

დასავლეთ საქართველოშიც მოეფინა მთელი რიგი ორგანიზაციების. გედევანიშვილის სამკურნალო გახდა ჩვენი ბიურო. აქედან ვრცელდებოდა ლიტერატურა სხვადასხვა ორგანიზაციებში და კერძო ამხანაგებში. სამკურნალოს დირექტორმა გედევანიშვილმა და სხვა ექიმებმაც უკვე იცოდნენ, თუ რას ვაქეთებდით, მაგრამ ხელს არ ვკიშლიდნენ. კბილის ექიმი ე. ქიქინაძე სამკურნალოს ფაქტიური პა-

ტრონი იყო. ის, პირიქით, ხელს გვიწყობდა, მხოლოდ გვაფრთხილებდა. თვითონ მესამე დასელი იყო და „კვალის“ რედაქციასთან ახლო კავშირი ჰქონდა. ხელ-ახლა დამატყვევებს და ისევ მეტეხში ჩამსვებს. ექვსი თვე ვიჯექი. ლადო კეცხოველი ისევ მეტეხში იყო, ის ჩვეულებრივ გაბედულათ მოქმედებდა. ერთ დღეს დილით ლადო ფანჯარიდან ჯარის კაცს დაელაპარაკა, ის ხშირად ელაპარაკებოდა ჯარის კაცებს, პროპაგანდას ეწეოდა. უცბად თოფი გავარდა, ლადო მოჰკლეს. ჩვენს მწუხარებას საზღვარი არა ჰქონდა. გამანთავისუფლეს, ისევ დაეუბრუნდი მუშაობას ძველებურად. ამის შემდეგ ჩემ ხშირი სტუმარი იყო ჟანდარმერია. 1903 წელს ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ ისევ დამაპატიმრეს. ლაშის 2 საათი იქნებოდა, უხეშათ შემოიკრენ ჩემს ბინაზე ჟანდარმები როტმისტრ ფეოდოროვის მეთაურობით; ორი კვირის შემდეგ მეტეხში გადამიყვანეს; გამანთავისუფლეს 1903 წლის გასულს.

1903 წლის მიწურულში ტფილისში ჩამოვიდა ამხ. ბუდუ მდივანი სხედასხვა პარტიულ საქმეებზე. დაბრუნებისას წაიღო ერთი დიდი კალათი ლიტერატურა. მას დაედევნენ ჯაშუშები, რომელნიც თურმე ჩემს ბინას უთვალთვალებდნენ. ბუდუ სადგურზე დააკავეს და ჩემს ბინასაც მოადგენ. შეპატყობინეს პოლიცია მოდიხა მოვასწარი უკანა კარებიდან გასვლა და მიმალვა. მთელი სამკურნალო გაჩხრიკეს, მაგრამ მე ვერ მნახეს სახლში, ერთი კვირით დარაჯები დააყენეს—ფიქრობდნენ, რომ დავბრუნდებოდი; ამის შემდეგ ერთი თვე თბილისში დავრჩი არალეგალურად, შემდეგ გადავსწყვიტე ბაქოში წასვლა; ფული არ მქონდა. მივმართე ტფილისის ორგანიზაციას მოეცა დახმარება. თბილისის კომიტეტმა უარი მითხრა—თუ წახვალ კახეთში, ფულს მოგცემით. მე კახეთში არ წაველი. ვისესხე ნაცნობებში ფული და ჩაველი ბაქოში. იქ მაშინ მუშაობდა ამხ. ალიოშა ჯაფარიძე. ადგილი მომცეს მაშინვე ბალახანაში მრეწველთა საავადმყოფოში და მომანდევს ქართველ მუშებში მუშაობა. ოთხი თვე ვიმუშავე. მალე მიაგნო კვალს პოლიციაზე, იძულებული შევიქნენ უკან დავბრუნებულიყავ. ტფილისში ჩემი მუშაობა აღარ შეიძლებოდა, ამიტომ გადამაგზავნეს ბათუმის კომიტეტის განკარგულებაში. 1904 წლის დასაწყისში ბათუმის კომიტეტი ამ დროს ხელმძღვანელობდა გურიის მოძრაობასაც, მე დამნიშნეს გურიაში ჩოხატაურის რაიონში რაიონის ხელმძღვანელად. სანამ გურიაში წავიდოდი, გავიგე, რომ ნოე ჟორდანიას ჩამოსულიყო მეორე პარტიულ ყრილობიდან და მოხსენებას აკეთებდა პარტიულ უთანხმოებაზე. მეტად დამაინტერესა ამ გარემოებამ და დავრჩი მოხსენება მომესმინა. მეტად

მაინტერესებდა გაგება, თუ რა მოხდა მეორე პარტიულ ყრილობაზე. მესმოდა რაღაც უთანხმოება, მაგრამ რაში იყო საქმე დაწვრილებით არ ვიცოდი. მოხსენებას დაესწრო ბათუმის კომიტეტის წევრები და ბათუმის მოწინავე მუშები. მოხსენების შემდეგ გაიმართა კამათი, მთელი შემადგენლობა ბათუმის კომიტეტისა სასტიკი წინააღმდეგი იყო მოხსენებისა და იცავდა ლენინის ყველა დებულებას. კამათი პირველ დღეს არ დამთავრდა და გადაიდო მეორე დღისთვის. მეორე დღეს განცვიფრებული დავრჩი: სასტიკი მოწინააღმდეგენი (ბათუმის კომიტეტი) კენჭის ყრის დროს მიემხრენ ჟორდანიას. მენშევიკების მაშინდელი ბათუმის კომიტეტის შემადგენლობა იყო: იასონ მეგრელიძე, არსენიძე, ჯაფარიძე და სხვები. ასეთმა გარემოებამ, ასეთმა უცბად გადახრამ კომიტეტის წევრებისა მენშევიზმისაკენ ეჭვი დაბადა ჩემში, დამარწმუნა იმაში, რომ საკითხი ცალმხრივად იყო გაშუქებული და გადასწყვეტე ხმა არ მიმეცა ჟორდანიას რეზოლიუციისათვის. დავრჩი მე და ვარდენ კალანდაძე წინააღმდეგნი რეზოლიუციისა. ჟორდანია თავის „ტელობრანიტელით“ გაემგზავრა გურიაში, ქუთაისში და შემდეგ თბილისში.

გურიაში დაბრუნებისას დავიწყე მუშაობა ჩოხატაურის რაიონში და თანაც შეუდექი პარტიულ უთანხმოების შესწავლას. წავიკითხე ლენინის „რა ვაკეთოთ“, „ნაბიჯი წინ და ორი ნაბიჯი უკან“ შევისწავლე მეორე ყრილობის ოქმები. ჩოხატაურში მუშაობდა ანბ. იესე ცინცაძე, რომელიც 1905 წელს კახაკების მიერ მოკლულ იქნა ნაძალადევში. ისიც ამ დისკუსიების დროს გამოიჩინა ბათუმში, ჩვენ ორი გაშუქებული თანდათან ბოლშევიზმს პარტიულ მასებში. ამიერკავკასიის ორგანიზაციების თითქმის უმრავლესობა მიემხრო მენშევიზმს, მხოლოდ ბაქო დარჩა მენშევიზმისათვის მათევალი კლდე. საოლქო კომიტეტს, სადაც შედიოდნენ მიხა ცხაკაია, ფ. მახარაძე, მიხა ჩოდრიშვილი და სხვები, მენშევიკებმა ვერ ჩამოართვეს ქონება და ამნაირად სტამბაკ ჩვენს ხელში დარჩა. გაჩაღდა სასტიკი ბრძოლა. მენშევიკების დემაგოგიამ საშინელი ხასიათი მიიღო. ბრძოლა გაჩაღდა გურიაშიც. ერთი გავლით ნოე ჟორდანია დიდი კვალი ვერ დააჩინა იქ და ისევ მობრუნდა. ხიდისთავში დარჩა პატარა ჯგუფი ბოლშევიკებისა, შემდეგ ეს ბრძოლა გადავიდა ჩოხატაურის რაიონში—ერკეთში, ამაღლებაში. ყველა ეს ჯგუფები შეკავშირებული იქნა; როდესაც მენშევიკებმა გაიგეს, რომ მე უკვე ბოლშევიკი ვიყავი, მომხსნეს რაიონის ხელმძღვანელობიდან, ამიკრძალეს მიტინგზე და წრეებში მუშაობა. მენშევიკური რეპრესიების მიუხედავად ჩვენი ორგანიზაცია თანდათან მაგრდებოდა და იკრებდა საიმედო წევრებს.

1905 წელს, როდესაც რევოლუცია დამარცხდა, რუსეთში და პერიფერიებშიაც დაიწყო სასტიკი რეაქცია, დასავლეთ საქართველოს ესტუმრა კრილოვ—აღიხანოვი დამსჯელი რაზმით და ძველმა ჯაშუშებმა თავიწამოყვეს. იძულებული შევიქენი გადავსახლებულიყავ თბილისში. აქტრამევის მუშებმა მიმიწვიეს ამბულატორიაში ექიმის თანაშემწეთ.

შევაღვინე მოწინავეთა წრე, სადაც გავდიოდით პოლიტიკურ ეკონომიას, მატერიალისტურ შეხედულებას ისტორიაზე მიხა ცხაკაიას ხელმძღვანელობით. ამასთან ერთად ვეწეოდი პარტიულ მუშაობას, ეატარებდით ბოლშევიკურ თვალსაზრისს. რეაქციის შემდეგ პარტია თუმცა გაერთიანდა, მაგრამ იყო აზრთა სხვადასხვაობა. ჩემი ბინა ისევ ძველებურად იქცა კრებების მოსაწყობ და დევნილ ამხანაგთა თავშესაფარად. აქაც იძულებული შევიქენი მივმალულიყავი. ფეხმძიმე ცოლი და პატარა ბავში დამრჩა ბინაზე; ორი თვის განმავლობაში ყარაულობდენ, ეგონათ, დავბრუნდებოდი... 1907 წელს ჩავედი გურიისში და შევედი სამსახურში ჩოხატაურის სოფლის საავთიმყოფოში. გზაბნეული მთავრობა თბილისში გაფაციცებით მეძებდა, ჩოხატაურში კი თავისუფლად ვმუშაობდი. ამ ხნიდან 1917დე ვმუშაობდი გურიის არალეგალურ ორგანიზაციებში, ვიყავი წევრი გურიის კომიტეტისა. ორგანიზაცია ერთი იყო, მაგრამ ჩვენ, რამდენადაც შეიძლებოდა, ჩვენ ხაზს ეატარებდით.

გამოეყო თუ არა ჩვენი ორგანიზაცია თბილისში მენშევიკების ორგანიზაციას, ჩვენც გამოვედით მათი ორგანიზაციებიდან და შევქმენით საკუთარი ორგანიზაცია, — დაუკავშირდით ხიდისთავს, ერკეთს და შევქმენით აღმოსავლეთ გურიის ბოლშევიკური ორგანიზაცია, აქედან ჩვენი მუშაობა მთელ გურიას აკავშირებს. რეპრესიები ძლიერდება. მეც დამაკავეს რამოდენიმეჯერ, თუმცა დიდი ხნით ვერა, ვინაიდან ხალხი დიდი სიმპატიით მეპყრობოდა. 1919 წლის სექტემბერში წავედი თბილისში უნივერსიტეტში შესასვლელად. აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ მეტად მეჩონდა მისწრაფება უმაღლეს სასწავლებლისადმი. 1920 წელს მიმიღეს უნივერსიტეტში. 1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროს ჩოხატაურში ვიყავი. აქ დამტოვეს მენშევიკებმა დაპატიმრებული და როდესაც მენშევიკები სულ გაიხრწნენ, გამოველ ციხიდან და შევეუდექი მუშაობას—რევკომების მოწყობას აღმოსავლეთ გურიაში და საბჭოთა ძალა-უფლების განმტკიცებას. 1921 წელს გადამიყვანეს ოზურგეთში სამაზრო რევკომის წევრად და ჯანმრთელობის განყოფილების გამგეთ. შემდეგ საბჭოთა ყრილობამ ამირჩია სამაზრო აღმასკომის წევრად. განვაგებ ჯანმრთელობის განყოფილებას. ვარ გურიის კომიტეტის წევრი და ვეწევი შეძლებისდაგვარად მუშაობას ჩვენი პარტიის და საბჭოთა ხელისუფლების განსამტკიცებლად.

ამხ. თეოფილე ჩიჩუა

1897 წელს ხუთ ღურგალს გვქონდა შემდგარი ამხანაგობა-არტელი. საღურგლო მოთავსებული იყო მიხეილის ქუჩაზე, ქალაქის პირველ საავადმყოფოს პირდაპირ.

საღურგლო უმზადებდა ნივთებს, სხვათაშორის, პირველ საავადმყოფოს და ფერშლის სკოლასაც.

როცა გაკეთებულ ნივთებს მივიტანდი სკოლაში, ანდა ადგილობრივ ვმუშაობდი, გარს მეხვეოდნენ ხოლმე ფერშლის სკოლის მოწაფეები და დამიწყებდნენ ლაპარაკს მუშა ხელოსნების მდგომარეობაზე სამუშაო ხელფასის შესახებ და სხვა... მათში გამოირჩეოდა ერთი საშუალო ტანის ახალგაზრდა მოწაფე. ეს იყო თეოფილე ჩიჩუა.

ჩვენ სახელოსნოში მოდიოდნენ და წივნებს გვიკითხავდნენ: რცხილაძე, ლაგასიძე და ვინმე პეტრენკო, პეტერბურგის სტუდენტი—გადმოსახლებული. ეს გაგებული ჰქონოდა ჩიჩუას და მოიწადინა ჩვენ საუბრებზე დასწრება. მეც დავუნიშნე დღე.

სალამოს შეიდი საათი იყო ვ. რცხილაძე, ლაგასიძე და სტუდენტი მოვიდნენ ჩვენ სახელოსნოში. მალე თეოფილეს მოვიდა, სულ ვიყავით 9 ახ. — 5 მუშა და 4 მოწაფე.

კრებაც გაიხსნა. საუბრის დროს ერთმა გამოსთქვა აზრი, რომ საჭიროა აქაურ სახელოსნო-ქარხნების მუშებს გავაცნოთ საზოგადოთ რუსეთის მუშების დღევანდელი მოძრაობა და აქაურ ქარხნებშიც მოვაწყოთ წრეებიო. ეს კითხვა ერთხმად იქნა მიღებული. გადაწყდა, რცხილაძეს და ლაგასიძეს მიენდოს წრეების მოწყობა. თეოფილესაც — ფერშლის სკოლაში. სტუდენტს მიხასთან ერთად — სახელოსნო ქარხნებში.

ამრიგად, მოწაფეები და მუშები ეცნობოდნენ რუსეთის სტუდენტების და მუშების მოძრაობას.

ჩემი გაცნობის შემდეგ თეოფილე გულმოდგინეთ შეუდგა, როგორც ფერშლის, ისე ტექნიკურ სკოლებში მოწაფეთა წრეების მოწყობას და მათში პროპაგანდა-აგიტაციის გაწევას. ავრცელებდა თანამედროვე ლიტერატურას, რუსეთიდან საიდუმლოთ მიღებულს და ადგილობრივ ხელთნაწერ ფურცლებს.

ზარბელი, თავისი საქმის მკოდნე და პირნათლათ მისი შემსრულებელი, პატიოსანი, უნაგრო და მასთან შეუდარებელი ამხანაგი.

თეოფილესთან საავადმყოფოში თავს იყრიდენ და ხშირად ღამეს ათევდენ რევოლიუციონერი-ამხანაგები. ერთ საღამოს თეოფილესთან სამკურნალოში მოიყვანეს ერთი ამხ. ჯარში განთქმული მომუშავე პროპაგანდისტი „გალეტინი“.

როცა გალეტინი ფაიტონით ციხეში მიჰყავდათ, ამხანაგებმა ბომბა აუფეთქეს ფაიტონს, ასტყდა ყვირილი და ხმაურობა, გალეტინმა ისარგებლა და გაიქცა. შეიქნა დიდი ფაცა-ფუცი. გალეტინი მოიყვანეს სამკურნალოში გრიმში გამოწყობილი, იქ ერთ კვირა იფარავდა თავს. თეოფილე ჩიჩუა, გედევანიშვილის სამკურნალოში ყოფნის დროს, ორჯერ იყო დაპატიმრებული, მაგრამ რალაც ბედი სწყალობდა და მალე ანთავისუფლებდენ.

სამკურნალო უსახსრობის გამო დაიხურა. თეოფილეს გაემგზავრა გურიიში.

უღმობელმა სიკვდილმა სიცოცხლეს გამოასალმა ჩვენი დაუვიწყარი და დაუღალავი მუშაკი ძველი რევოლიუციონერი-ბოლშევიკი და ძვირფასი ამხ. თეოფილე ჩიჩუა. თეოფილე თავის სრული არსებით იდგა მშრომელთ კლასის სადარაჯოზე და იცავდა მშრომელი კლასის ინტერესებს.

თეოფილეს სახელი დაუვიწყარი იქნება მშრომელი კლასის გულში.

მიხა ჩოდრიშვილი.

ჩემი რევოლუციონური წარსულიდან.

დავიწყე შევირდათ მუშაობა თბილისში 1896 წელს მაქსიმე შარაძის სტამბაში.

ამ დროს ვიყავი 16 წლის. ჩემზე ცუდათ იმოქმედა მაშინდელ სტამბებში გამეფებულმა რეჟიმმა, რაც დამყარებული იყო ზოგიერთი მუშების „ხაზეინებთან“ ენატანობაზე. გავიდა ცოტა ხანი და გავეცანი ლასა მგელაძეს, ერასტი ჩანტლაძეს და ვალერა ბილანი-შვილს; ამათ მიგვიწვიეს ორთაჭალაში კრებაზე. ისე წამოდიოთ, რომ ვინც სანდო არაა, არ შეატყობინოთო, თორემ გვიჯაშუშებენო. ეს იყო 1896 წ.

წავედი ორთაჭალაში. იქ მოვიდა სილიბისტრო ჯიბლაძე. ილაპარაკა არსებული წესწყობილების წინააღმდეგ, რამაც ძლიერ დამაინტერესა, შემდეგ დავიყავით წრეებათ. ჩვენ წრეს ხელმძღვანელობდა სევერიანე ჯუღელი. 1889—99 წლებში მრავლდებოდა მუშათა წრეები, რასაც ექომაგებოდა ერთად ერთი ბეჭდვითი ორგანო „კვალ-ლი“. მესამე დასელებს და გაზეთ „ივერიას“ რედაქტორ ილია ქავ-ქავაძეს დიდი კამათი ჰქონდათ.

ძლიერ გვიყვარდა ამხ. ფილიპე მახარაძის წერილების კითხვა, რომელიც იმ დროს ხშირად იბეჭდებოდა „კვალში“. ამ ხანებში მე ასოთ-ამწყობათ ვმუშაობდი შარაძის სტამბაში გაზ. „ივერიაზე“. ამ გაზეთში მისი თანამშრომელი რედაქტორის თანაშემწე არტემ ახნა-ზაროვი („ჩიორას“ ფსევდონიმით) მუშების საწინააღმდეგო წერი-ლებს ბეჭდავდა. ყველა ჩვენ ეს უფრო და უფრო გვაკავშირებდა მე-სამე დასელებთან, რადგან დასელები ექომაგებოდნენ მუშებს. ამ ხანებში მე გავეცანი სხვათა შორის ნესტორ ცერცვაძეს, ლადო კეცხოველს და სხ. ძლიერ დავეუახლოვედი ლადო კეცხოველს. ლადო იყო სული და გული მაშინდელი მუშების, იმ მუშების, რომლებიც ეჩვეოდნენ ბრძოლას უსამართლობასთან. ლადოს რედაქტორობით გამოიცა 1899 წელს წიგნაკი „ოთხი ძმა“, რომელზედაც სხვათა შორის ხელაძის სტამბაში მეც მიხდებოდა მუშაობა.

სტამბის მუშათა შორის პირველი გაფიცვა მოხდა შარადის სტამბაში გაზეთ „ივერიის“ ასოთ ამწყოების ხელფასის მომატების ნიადაგზე 1899 წელს. ამ გაფიცვას მოჰყვა ჩვენი დაპყრობა: მანასე გოგუაძის, ვიქტორ წულაძის, სოლომონ ვადაჭკორიას, მაქარი გოგუაძის და სხვ. ი. ჯავჭავაძის გამოწვევით მოვიდა პოლიცია და დაგვაპატიმრეს რამდენიმე დღით; პირველი იყო ეს ჩემი დაპატიმრება, მაგრამ ცუდი შედეგის გამოდგა ის: მას შემდეგ მოსვენებას არ მაძლევდენ, სოსო დავრი-შევმა გადმომცა რუსულ ენაზე დაწერილი რალაც არალეგალური წიგნაკი და მთხოვა გადაათარგმნიე და დამიბეჭდეო, ის მივეუტანე ნესტორ ცერცვაძეს, გადაითარგმნა და გადმომცა, მეც მიწოდდა ამხანაგებს შევთანხმებოდი და აგვეწყო, მაგრამ ვერ მოვასწარი. ამ დროს ჟანდარმის როტმისტრის ლავროვის მეთაურობით მ. შარადის სტამბას ჩხრეკენ, პოულობენ ამ ბროშურას. სტამბას ბეჭდავენ, რასაც ჩვენი უადგილოთ დარჩენა მოჰყვა, მაქსიმე შარადის კუთაზე შეშლა და ალექსი შარადის დაპატიმრება. ამის შემდეგ ვშორდებით ერთმანეთს იქაური ასოთ-ამწყოები და გადავდივართ სხვადასხვა ალაგას. უნდა ითქვას, რომ მ. შარადის სტამბაში მომუშავეთ მაქარი გოგუაძეს, უშანგი ჯაშს, სოლომონ ვადაჭკორიას, ვიქტორ წულაძეს და მანასე გოგუაძეს არალეგალური წიგნაკების და ფურცლების გავრცელებაში დიდი შრომა მიუძღვით. აი, ესენი იყვნენ გურიიდან გადმოხვეწილი ღარიბი გლეხის შვილები და დიდის გულმოდგინებით ეკიდებოდნენ განმათავისუფლებელ მოძრაობას. მახსოვს ზემომოყვანილ წლებში შავრაზმელ მღვდელს ვოსტორგოვს მიწოდებული ჰქონდა ქალთა გიმნაზიაში სასულიერო საგნებში გამოცდები მოეხდინა, ერთ ქალს (გვარი არ მახსოვს) გიმნაზიის მოწაფეს ისეთი მოთხოვნა წარუდგინა, რომელზედაც ქალი არ დასთანხმდა და ვოსტორგოვმა ეს ქალი ამ საგანში ჩასჭრა, რაც ქალმა ვერ აიტანა და მესამე სართულიდან გადმოვარდა და თავი მოიკლა, ამ შემთხვევის საპროტესტოდ გამოშვებულ იქნა ფურცელი. სტამბაში შეუძლებელი შეიქნა ფურცლის დაბეჭდა. ვლასა მგელაძემ და ვალერიან ბილანიშვილმა მოიტანა ჩვენს ბინაზე დასაკეცი „კასა“ ასოებით და ავაწყვეთ ფურცელი, ზოგი გარეთ ვყარაულობდით კეტებით და ზოგიც აწყობდა. ჩვენი პროტესტის შემდეგ ვოსტორგოვს უწმინდეს და უმათებულს სინოდში მისცეს უდიდესი ადგილი! გვხვდებოდა რა ხელში არალეგალური ფურცლები და ბროშურები ვცდილობდით მათ გავრცელებას და მეც, როცა დავრჩი უადგილოთ, რაც ხშირი იყო, მივდიოდი სოფელში და მიმქონდა ასეთები. კარგათ მახსოვს, თუ როგორ მოვამზადე და გადავეცი წიგნაკი „ოთხი ძმა“ და სხვა

ფურცლები 1901 წელში სოფელ ბუკის ციხეში თენგიზ ჟღენტს და ბენია ჩხიკვიშვილს; მაშინ იქ ერთათ ერთი ოჯახი იყო მებაღე გიგო ჟღენტის ოჯახი, სადაც იმ დროს თავს იყრიდნენ და წყდებოდა ესა თუ ის საკითხი. დიდი თანაგრძნობით გვეყიდებოდა და იღებდა მონაწილეობას ყოველგვარ საკითხის გადაწყვეტაში მართა ქარცივაძე — ჟღენტისა.

ეს ოჯახი სოფელ ციხეს და საყვავისტყეში თითქმის ბიუროთ გადაიქცა მთავრობის მიერ დევნილი.

1904 წელს დაიკეტა რა ბათუმში დიდი ზავოდი როტშილდისა, ამ ზავოდის მუშეში მოედვენ იმერეთის ყველა სოფლებს და კერძოთ გურიას, რამაც ხელი შეუწყო სარევოლუციო პროპაგანდა-აგიტაციას. 1905 წელს ნასაკირალზე დამარცხების შემდეგ მე მოვდივარ თბილისში. მესმოდა როგორ აოხრებდა და ანადგურებდა სოფლებს ალიზანოვ ავარსკი. დაწვეს გურიაში გზების ახლო მდებარე სოფლები დ. ნაკომარი და დაბლა ციხეს ძმათა შარაშიძეების საკუთარი აგრონომიული სასწავლებელი, აქ კლასში ხდებოდა ხშირად კრებები მასწავლებელ ძმათა გიგო, ერმილე, ალექსანდრე და დიმიტრი შარაშიძეების ნება დართვით და მონაწილეობით.

ამ წლებში მოძრაობა უაღრესათ განვითარდა გურიაში, მხოლოდ ჩვენი სოფელი ბუკის ციხე კი ჩამორჩენილი იყო. 1903 წ. ივნისის შუა რიცხვებში ჩვენს სოფელში გაცეს პროპაგანდისტი იასონ მეგრელიძე, ს. კალანდაძე, თ. ჟღენტი. გაცემა მოხდა „ლომისკარელის ხატზე, ხალხის დაფიცებით. ლომისკარელი იყო ხატი, რომელსაც ორი შეიარაღებული კაცი დაყვებოდა, ეს ისეთი ძლიერი ხატი იყო, მაშინდელი წარმოდგენით, რომ ვინც მასთან ტყუილის თქმას გაბედავდა, ის იქნებოდა სასტიკათ დასჯილი ხატის მიერ და სიმართლეს მაინც გამოათქმევინებდა ხატი. ეს ხატი ესვენა სურბში ერთ-ერთ ეკლესიაში და ამით აბრმავებდნენ ისედაც დაბრმავებულ და ღარიბ ღატაკ ხალხს. შემდეგში ეს ხატი იქნა მოტაცებული ბათუმ-გურიის კომიტეტის გადაწყვეტილებით სწორეთ იმის გამო, რომ ზემო გურიის მთელი ახლო-მახლო მცხოვრებნი მისი შიშით ძრწოდნენ და ძნელი შეიქნა ამ ხალხთან მისვლა და განათავისუფლებელ მოძრაობაზე ლაპარაკი. ეს ხატი მოიტაცეს, მაგრამ მცხოვრებლების დიდ უმრავლესობას შიშით არ ეძინა, მოელოდნენ ლომისკარელს, ის ძლიერია და მის გაჩენილ ქვეყანას დაანგრევსო. სოფელში ჩასვლისას ქალაქიდან ჩემს აზრს ვუზიარებდი სამსონ კალანდაძეს. მე და სამსონმა მიხეილ ზეთიფშვილის დახმარებით თფილისიდან ჩატანილი ფურცლებიც კი გავაკარიოთ სოფლის დუქნებზე, ეკ-

ლესიაზე და გადასახვევ გზებზე, ფურცელი მიმართული იყო არსებულ წესწყობილების და სამღვდელოების წინააღმდეგ.

დავბრუნდი რა ტფილისში, შევედექი მუშაობას გაზეთ „ცნობის ფურცელზე“, რომლის რედაქტორი იყო ალექსანდრე ჯაბადაძე. ეს გაზეთი გამოდიოდა ქართველთა ამხანაგობის სტამბაში. აქ იბეჭდებოდა მაშინ ა/კ. რკინის გზის ყველა შეკვეთები და ეს სტამბა ტფილისში ითვლებოდა უდიდეს და უკეთეს სტამბათ, სადაც მუშაობდა თითქმის ორასზე მეტი მუშა; მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროთ ამ სტამბის უფროსი მუშები იმ დროს არ თანაუგრძნობდენ არავითარ მოძრაობას. არ გასულა რამოდენიმე თვე აქ მუშაობის დაწყებიდან, რომ ერთ დღეს მოვიდა სახლის პატრონისაგან გამოგზავნილი კაცი, რომელმაც მაცნობა: შენს ოთახს ჟანდარმები დაეცენ, გაჩხრიკეს და იპოვეს სტამბის ზოგიერთი ასოები და საღებავი არალეგალურ სტამბაში წასაღებათ მომზადებული. ეს მოხდა ვეძინის ქუჩაზე ქ. ტფილისში მარია გოგაძის სახლებში, 1900 წელს. ჩემთან მაშინ ცხოვრობდა პავლე აბრამაშვილი, რომელიც ზედმიწევნით სანდო და კარგი ყმაწვილი იყო. ოთახის გაჩხრიკა მოხდა დღისით, იმ დროს, როცა არც მე და არც პავლე სახლში არ ვიყავით. პავლეს დაპატიმრება მოასწრეს და მე კი შევიტყვე რა საქმის ვითარება, მივიმალე და სოლომონ ვადაჭკორიასთან ერთად წავედით ნიკო ელიავასთან რჩევა-დარიგებისთვის. ნიკოს რჩევით და წერილით გავემგზავრე ბაქოში „ბეკენდორფის“ ნავთის ქარხნის გამგე კანდელაკთან, მის ბინაზე დავრჩი ერთი კვირა. აქ მომნახა ლადო კეცხოველმა და მირჩია ბაქოს გავშორებოდი, ვინემ საქმე ცოტა მიძველდებოდა და წავსულიყავი ასტრახანში პროკოვი ჯუღელთან, იქიდანაც მალე ისევ მომიხდა დაბრუნება უკან ტფილისში. ამ გზებზე სიარულში გავცივდი და გავხდი ავად, მაგრამ უნდა ძალა დამეტანებინა ჩემი თავისთვის. ამხანაგებმა მირჩიეს ჩემის ფეხით გამოვცხადებულიყავი ჟანდარმების სამმართველოში, მეც გამოვცხადდი და მოვთხოვე ოთახის გახსნა. რატომ დაბეჭდეთ ჩემი ოთახი მეთქი და სხვა. საქმემ მიიღო ჩვენთვის (მე და პავლესთვის) იოლი ხასიათი იმიტომ, რომ ამ ოთახში ჩვენ ახალი გადასული ვიყავით და მეორეც შეიძლება ვინმემ ზიიტანა ეჭვი და მერმეთ დავვაბეზღათქვა, რადგან ოთახი არ იყო დაკეტილი და ჩხრეკაც ჩვენდა დაუსწრებლათ მოხდა. გამიშვეს მეთვალყურეობის ქვეშ და დამავალეს ყოველ დღე გამოცხადება მათთან. ერთი თვის შემდეგ პავლემ გაანათავისუფლეს და მეც მიმანებეს თავი, ვინაიდან სხვა უფრო საყურადღებო საქმეები გაუჩნდათ. 1902 წელს გაზაფხულზე დამაპატიმრეს ქ. ტფილისის ვაგ-

ზალზე გადასახლებულ ამხანაგების—არაქელა ოქუაშვილის, ზაქრო ჩოდრიშვილის, ვასო ურუშაძის, ერასტი ჩანტლაძის და სხვების გადასახლების დროს დემონსტრაციაში აქტიური მონაწილეობის მიღებისთვის. ამ დროს თავში ხმლით დამკრა მე-10 უბნის „ოკოლოდო-ჩნიკი“ სანიკიძემ და ერთი კვირა სარდაფში გდების შემდეგ გადამიყვანეს საგუბერნიო ციხეში სხვებთან, ვანო ბოლქვაძესთან, დათიკო და ანდრო ჭიაბერაშვილებთან ერთად. ზოგიერთებზე აღრე გავგანთავისუფლეს და ზოგიც ორ სამ თვემდე გააჩერეს. ციხიდან გამოსვლის შემდეგ გაჭირდა ადგილის შოვნა, ამიტომ ვმუშაობდი სხვადასხვა სტამბებში. სხვათა შორის ხელაძის სტამბაშიც ვმუშაობდი „კვალზე“, როცა არსენიძე, ირაკლი წერეთელი და ქოლა ლომთათიძე თანამშრომლობდნენ 1902-1903 წლებში.

1903 წლის თებერვალში მოეწყო დიდი მანიფესტაცია ერევნის მოედანზე, რომლის დროს ძლიერ მცემეს კაზაკებმა. ერთი კაზაკი მეც ჩამოვიღე ცხენიდან და შეძლებისდაგვარადაა გაეუმასპინძლდი. მცემეს იმ ზომამდე, რომ გრძნობა დავკარგე. გამცარცვეს—14 მანეთი ამომა-ცალეს და დამაგდეს. ცემის დროს ერთმა იმერელმა თერძმა დიდი და-ხმარება გამიწია, შემეყვანა თავის სახლის ოთახის სარდაფში, მომბა-ნა ჭრილობები და მომცა მისი ძველი ბაშლაყი. დაღამებამდე იქ ვე-გდე და როცა დაღამდა, გამოვიპარე, დავწეკი სოლომონ ვადაცკო-რიას და მაკარი გოგუაძისას. საიდუმლოთ მწამლობდა ანბ. თეოფილე ჩიჩუა, ნოე თოთიბაძე და ჟოჟიკაშვილი. ერთი თვის ექიმობის შემ-დეგ გამოვჯობინდი და დავიწყე სიარული. დავრჩი რა უადგილოდ და გაჭირდა ადგილის შოვნა, გადავწყვიტე დროებით სოფელში წა-სვლა. წავილე ლიტერატურა. ამ დროს გურიასში და საერთოდ მოძრა-ობა რუსეთში გაძლიერდა და გახშიერდა ტერორისტული აქტებიც. ბევრ გაუგებრობას და კერძო ინტერესებს [დაურჩა ადგილი. 1903 წლის აგვისტოში მომიხდა სოფელში ჩასვლა და იმავე დღეს (მარიობა დღე იყო) ეკლესიაზე გასვლა, შემომხეხია ჩემი სოფლის გლეხობა და შემომჩივლეს: ჩვენ ვართ ჩამორჩენილი, არ გვყავს ვინმე ხელმძღვანელი, თორემ ჩვენც მივიღებთ მონაწილეობას მოძრაობაშიო. აი, ამ მარიამობა დღეს ვიწყებ ეკლესიაზე ორგანიზაციის შექმრას და ვაგროვებ წრის ფულს, ვიჭერ კავშირს ჩოხატაურის რაიონის წარმომადგენელ გრიგოლ ცინცაძესთან, კოტე დოლიძესთან და დი-მიტრი კოტრიკაძესთან; დავაარსე წრე და შეუდექი მუშაობას. ხალხი დიდის თანაგრძნობით და ნდობით ეკიდებოდა მოძრაობას, მაგრამ არ გაუვლია დიდხანს, გამოჩნდნენ ხელის შემშლელნი. ვინაიდან მათ-თვის არ იყო ხელსაყრელი ჩემი იქ მუშაობა. საქმე მიუხედავად

ყოველგვარ დაბრკოლებისა, მაინც ძლიერ კარგად წავიდა. 1905 წ. გურიაში მოდის საგანგებო მონდობილებათა ჩინოვნიკი სულთან გირეი. 1905 წელს მიტინგებზე სტრახნიკებიც კი გვესწრებოდნენ. მოხდა 1905 წელში ნასაკირალზე პლასტუნებზე თავდასხმა, სადაც მეც ემონაწილეობდი გბორგი შარაშიძესთან (ვარდენისძე) ერთად, ვიყავით ჩვენი სოფლიდან იარაღით, სხვებიც იყვნენ, მაგრამ ცხენებით შორიდან საყურებლად. 1905 წლის შემოდგომაზე აიხსნა თუ არა რკინის გზელთა დიდი-გაფიცვა, მოვდივარ თბილისში, ვხვდები ამხ. კამოს, ამხ. მინა კალაძეს, ამხ. საშა ობალაძეს და სხვებს. ვიწყებთ საბრძოლველად მომზადებას. გამოდიან მიტინგებზე: ვინ მომხრეა ბრძოლის დაწყების და ვინ წინააღმდეგი, მოდის რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებიდან ამხავი ბრძოლის დაწყების შესახებ. მე ამ დროს სოციალ-დემოკრატი ვარ—გულით და მოქმედებით მეუმრავლესე: შეატყო რა მთავრობამ, რომ ხალხი საბრძოლველად ემზადებოდა, მიმართა თავისებურ ხერხს და შესძლო შავი ძალების მომზადება—ბეგების და დაშნაკების მეოხებით მოეწყო თათარ სომეხთა ხოცვა-ჟლეტა. ამ დროს სოციალ დემოკრატების და სხვა პარტიების საუკეთესო ძალებმა გადასწყვიტეს ბრძოლა ამ სისხლის ღვრის წინააღმდეგ. შესდგა წითელი რაზმები: ერთ-ერთ რაზმის მეთაურათ და ხელმძღვანელათ მე ვიყავი არჩეული სტამბელებიდან. 1905 წლის შემოდგომაზე დიდძალი თათართა ურდო მოადგა თბილისს და დაბანაკდა ნავთლულის მინდვრებში, ეს ურდო თანდათან იკრებდა ძალას, რომელსაც მეთაურობდა ვინმე ყაჩალი ან თავადი ან აზნაური. არც ქალაქელ დაშნაკებს ეძინათ, გამართეს მოლაპარაკება ორივე მხარეებთან, ვითომ პურიც კი გაუგზავნეს მოწოლილ ბრბოს შესარიგებლათ, რომელიც მე წაველე, მაგრამ ამაოთ. ვორონცოვ-დაშკოვნა ისიდორე რამიშვილის 500 ცალი ბერდანკაც კი გადასცა, 5 ცალი პატრონით. გამოვაჩინეთ ჩვენი გადამალული იარაღიც და დაგვათვალთქმეს ვინ რა წონის და ზომის ვიყავით. ორი ღამე ვიდექით „პოსტზე“ თათრის მოედანში და მის არე-მარეში ორთაქალის ციხემდე და მესამე დღეს ველარ შევიკავეთ მოწოლილი ბრბო და დაიწყა კიდევ ხოცვა-ჟლეტა აბანოების არე-მარეში. იქ დაიღუპა მაშინ რამდენიმე ჩემი რაზმელი; კარგათ მახსოვს, როგორ გვემუდარებოდა ისიდორე რამიშვილი, რომ არ გვეხმარა იარაღი. რამდენიმე დღეში ხოცვა-ჟლეტისა და ცარცვა გლეჯის შემდეგ სომეხ-თათართა ბრბოები დაიშალენ და რეაქციაც ძლიერდება. 1905 წლის გასულს ნახალოვკაში გვიკლავენ საუკეთესო ამხანაგებს 9 კაცს. აქ კამო გადარჩა რალაც შემთხვევით. მაშინდელი ს. დემოკრატიული კომიტეტის განკარგულებაა,

რომ ყველამ იარაღი ავიყაროთ და შევეუდგეთ მშვიდობიან ცხოვრებას. ვაწარმოებ მოლაპარაკებას ზოგიერთ მეზრძოლ ამხანაგებთან: საშა ობოლადე, ილიკო იმერლიშვილი, ტიტკო ჯაში და სხვებისულ 12-მდე წინააღმდეგი არიან იარაღის ჩაბარების, ყველა ეს სტამბებიდან, სხვა დარგებიდან ბევრი გამოვიდა იარაღის აყრის წინააღმდეგი, სხვათა შორის არც მე ჩავაბარე იარაღი. გამომაცხადეს პარტიის გარეშე. 1906 წლის შემოდგომამდე ვარ უპარტიო, ამ ხნის განმავლობაში ვეცნობი პროვინციებიდან ქალაქში ჩამოსულ რაზმელებს, და მაინც ვიმედოვნებ, რომ რევოლუცია არ დამარცხებულა და დღეს თუ არა ხვალ შემობრუნდება და იარაღიც საჭირო იქნება, მანამდე კი თავი უნდა შევინახოთ. ამ ხნის განმავლობაში სდგება მთაწმინდაში საშა ობოლადის მეთაურობით ტერორისტთა ჯგუფი, სადაც მეც ვიყავი მიწვეული. მაგრამ მე ვერ შევუთანხმდი ამ ჯგუფს ერთ რამეში: ცალკე პარტიის შექმნაში და ცალკე ფურცლის გამოცემაში და მივანებე თავი; რაც შეეხება, ზოგიერთ აქტების, ტერორის და „ექსის“ მოხდენას, ვეხმარებოდი „ჯგუფისტებს“. რაც დრო გადიოდა, რეაქცია უფრო იკიდებდა ფეხს; შეუძლებელი შეიქნა რევოლუციის შემობრუნება. გადავწყვიტე 1906 წელს შემოდგომაზე ბოლშევიკურ პარტიაში ჩაწერა, რადგანაც მის ტაქტიკა მომწონდა. გავხდი რა პარტიის წევრი, ვლებულობ მონაწილეობას პარტიის დავალებით ტერორისტულ აქტების შესრულებაში. პარტიაში ჩაწერის შემდეგ საკმეს ვიქერ ხარფუხის ჯგუფთან, სადაც გავიცანი კოლია ლორთქიფანიძეს, მიშა ჯაფარიძეს, ეფრემ ჩიკვაიძეს, ზაქარა ზალინოვს და სხვებს. ეს ის დროა, როცა მეტი წილი ამხანაგების ნამდვილი სახელის მაგიერ მეტ სახელს ირქმევდა (კლიჩკა)

სერგო ქორიძე.

გლეხთა მოძრაობა ბორჩალოში.

თრიალეთი—ეხლანდელი ბორჩალო—ერთად ერთი კუთხეა მთელ საქართველოში, სადაც ჰაეა და გაშლილი საძოვრები ხელს უწყობენ სარძეო მეურნეობის განვითარებას; ამას თან ერთვის სალი, მხნე და მშრომელ მოსახლეობა. მაგრამ ეს ერბო-კარაქის ქვეყანა იზიდავდა მხოლოდ პლუტოკრატების ყაჩაღურ აპეტიტებს, ცხოვრობდა სიღარიბეში და გმინავდა ცარიზმის ქუსლის ქვეშ.

თრიალეთის სიჩუმეს რომ არღვევდა, ასეთი მხარე იყო ხრამის და ყარაბულაღის მაღლობები ს. დიდ-გომარეთის თაოსნობით.

დიდ-გომარეთელები არ ჩაითვლებიან ჯავახეთის აბორიგენათ. ისინი ებიგონებია იმ თავისუფალ გლეხებისა, რომლებიც მოვიდნენ ჩაგრულ მშრომელთა საქართველოდან და თან მოიტანეს პროტესტის გრძნობა ფეოდალურ დამონებისა და ჩაგვრის წინააღმდეგ.

სამი ფაქტორი—აუტანელი სახელმწიფო გადასახადები, მემამულეების იჯარა და ადმინისტრატიული მოხელე, რომელიც ეჩხირებოდა ყველა საზოგადოების ცხოვრების ხაზზე,—სწყეტდა გლეხების ბედ-იღბალს.

ამ სიმძიმეს ზედ ეამატებოდა მეოთხე სპეციალური უღელი: მექარხნეების ექსპლოატაცია. მიწა, რძე და მატყლი სამი ნავსაყუდელია რომლითაც მას უნდა შეევის თავის ინვენტარი, გამოეკეცება თავისი ოჯახი და გაესტუმრა სხვადასხვა სახაზინო ბეგარა.

როგორ იყენებდა გლეხი ამ სიმდიდრეს?

მიწის პრიმიტიულ დამუშავებასთან დაკავშირებული იყო თრიალეთელი გლეხის პერიოდული სიმშვილი. ჭირნახულს ანადგურებდა სეტყვა, ან აღობოდა წვიმიანი სეზონი უამისოდაც ღვარძლიან, მთვრალ პურს. თრიალეთელი მოსახლეობა ყოველ 5 წელიწადში, სამი წელიწადი იყო მიძლარი: დანარჩენში—უჭმელი. გლეხებს ცოტათ თუ ბევრად ჰყავდათ პირუტყვი და სრულებით არ ჰქონდათ სარძეო-მეურნეობა.

მსხვილ მერძევე მიდიოდა იქ, სადაც ეგულებოდა წყალი და საძოვარი სათიბები. უღაბნო თრიალეთში, კულაკი ფერმე

რი, მთავრობის დოტაციით, მოტყუებით და ძალა-დატანებით, იტაცებდა გლეხების საძოვრებს და იალაღებს მწველავი ჯოგების გამოსაკვებათ. სარძეო მეურნეობის ინტესიფიკაცია, რომელიც იზრდებოდა და მაგრდებოდა გლეხების ზოგზე, იწვევდა მათში უკმაყოფილებას და ამბოხებას. ცენტრში იდგნენ რძის და მატყლის ფირმის მაკლერები და მოხეტიალე ვაჭრები, რომლებიც ჩალის ფასათ ყიდულობდნენ სოფლის პროდუქტებს, რძის და მატყლის გლეხები კი რჩებოდნენ ცარიელ-ტარიელნი და მშიერ-წყურვალნი.

მწარე მდგომარეობის შეგნებამ აიძულა გლეხობა მოეძებნა გამოსავალი გზა.

გურია 1900—1904 წლებში მუშის და გლეხის მოძრაობის ყავარჯნათ ითვლებოდა ს.-დემოკრატიული პარტია. თრიალეთელის გლეხი გამოდის ავანსცენაზე, ამ ორგანიზაციის ორბიტის გარეშე, რევოლუციონურ დემოკრატიულ ტენდენციებით.

ცარიზმის სიმაგრეების წინააღმდეგ ხრამის გლეხების მოძრაობა დაიწყო ჯერ კიდევ 1878 წ. პირველი შეტაკება გლეხებს მოუხდათ ადგილობრივ მემამულეებთან აუტანელ იჯარაზე. „ურჩების დასასჯელათ მთავრობამ გაგზავნა აღბულაიდან სალდათების რაზმი აჯაყების ჩასაქრობათ. „მეამბოხე“ გლეხები ს. ჩაჩანიძე, ბ. მჭედლიძე და ზ. მუჯირიშვილი შეიქმნენ პირველნი მსხვერპლნი პონარქიულ რეაქციისა.

თრიალეთელი გლეხები აწარმოებდნენ ბრძოლას მზავრელებისაგან თავის დასაღწევათ იმ შორეულ ბნელ რეაქციაში, თავისი საკუთარი ინციატივით, ინტელიგენციის დაუხმარებლათ, ვინაიდან 1900 წლამდე თრიალეთის მოსახლეობას არ უნახავს არც ერთი პრაპაგანდისტი და აგიტატორი.

აგრარული მოძრაობა, რომელიც მწიფდებოდა და იზრდებოდა, შეიქმნა მებრძოლი ორგანიზაციის ცდებისა და კავშირებისათვის. აი რას გადმოგცემს ამაზე სამბრალდებლო დოკუმენტი:

„1902 г. в Борчалах организовалась партия крестьян, которая—распоряжается всеми общественными деньгами и делами, противодействуя всем распоряжениям администрации и правительства“. ამ საგლებო კავშირში შევიდნენ ა. უბურაშვილი, ს. თეთრაძე, ა. მურჯიენელი, ი. მიშილაძე, ანდრო ირემაძე, დ. ხიზანაშვილი, ზ. ქართველიშვილი, ფ. ჩაჩანიძე, გ. ქართველიშვილი, ნ. ნამორაძე, ა. სამადაშვილი და ს. სალარიძე.

ორგანიზაციის ხერხემალათ იყო ბრძოლა არა მარტო მიწისთვის, არამედ ბრძოლა აგრეთვე ადამიანობისთვის, მასის შეიარაღ-

ბულ აჯანყების გამოსვლით. ამგვარათ, ეკონომიურ მისწრაფებას მუშებმა ორგანიულათ დაუკავშირეს პოლიტიკური მომენტიც.

ამ ჟამათ პოლიტიკური მომენტის ღერძათ შეიქმნა სამშობლო ენა.

თებერვლის რევოლუციამდე, გლეხობა მამასახლისში ეკონომიურ შჩაგვრელობის განმახორციელებლს, მით უმეტესად, ზიზლს იწვევდა მათში რუსის ადმინისტრატორი, რომელიც მკაცრ ბრძოლას აწარმოებდა სამშობლო ენის წინააღმდეგ.

მთელს საქართველოში არ მოიპოვებოდა მეორე კუთხე, სადაც გამრუსებელი პოლიტიკა ტარდებოდა ისე ტლანქათ და უხეშათ, როგორც ამ განაპირა ქვეყანაში. აი ნიმუში:

1903 წ. თრიალეთის მომრიგებელმა შუამავალმა ს. დიდ-გომარეთის საზოგადოების მიუჩინა მწერალი, სრულებით უცოდინარი ქართული ენისა. ასეთ თავხედობაზე. სოფლის ამორჩეულმა პირებმა რამდეჯერმე გამოაცხადეს პროტესტი, მაგრამ მომრიგებელმა შუამავალმა ყურიც არ ათხოვა ამას. მოთმინებიდან გამოსულმა გლეხობამ კიდევ ერთხელ სცადა მომრიგებელთან ლაპარაკი, მაგრამ ეს ცდა „ბუნტარობათ“ ჩათვალა მან და გლეხები დააპატიმრა და ბოძებზე, ააკრა. ამ თვითნებობამ გამოიწვია დემონსტრაცია. ხუთი სოფელი, დაახლოებით, 350 კაცი, მონაწილეობას იღებდა ამ გამოსვლაში. გლეხობა, შეიარაღებული თოფებით, ხანჯლებით და კომბლებით დარაზმული ყვირილით: „ძირს წუწკი მოხელეები“—ავარდა აივანზე და შეიარაღებული სტრაჟნიკების თვალწინ გაანთავისუფლა დაქვრივები. ამ დემონსტრაციაზე სოფლის მასწავლებელი გამოვიდა სიტყვით, რომელშიაც ილაშქრებოდა მთავრობის წინააღმდეგ—ხოლო იღუა ამბოხების მოწყობისა წარმოიშვა თვით გლეხობაში, თრიალეთის მაღლობებზე, პირველათ გაისმა ბრძოლის ხმა: „ძირს მთავრობა!... და მოზღვავებული ხნლხი მიაწვა იმ ოთახს, სადაც „მეფის“ მოხელე სწერდა „დანოსებს“. მას დაბადების დღე აწყევლინეს.

„ერთ გლეხისაგან საიდუმლოთ გამოყვანილ ცხენით ს. ბაშკიჩეთში გავიქეცი—ასე ათავენს თავის წერილს ყოვლის შემძლე, სატრაპი, რომელიც სოფელში ბატონათ თვლიდა თავს. ბიუროკრატია თამაშობდა საქართველოს ისტორიულ სცენაზე თავის უკანასკნელ აქტს. 1904 წელი იყო მისი აგონიისა.

დიდ-გომარეთის აპრილის აჯანყებამ შეანძრია არა მარტო თრიალეთი, არამედ ალგეთის ფართე ფენების გლეხობაც. ალგეთის მასის ცხოვრების კენესა და ჭაპანწყვეტა გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე ხრამის სახელმწიფო გლეხებისა. ბატონ-ყმობის ნაშთებისა და თვითმპყრობელობის დასამარცხებლათ. 1905 წ. აქა-იქ იფეთქა რევო-

ლიუციონურმა ელვამ. მასწავლებლები — ეს სოფლის ჩირაღდნები — არ იდგენ განკერძოებით. მათ შორის, რომელთაც შეჰქონდათ თავისი წელილი გლეხების ბრძოლაში ჩვენ შეგხვდით მ. კლიმიაშვილს.

მოძრაობა დაიწყო თონეთსა, ფარცხისსა, ბოგესა, დაღეთსა და ოფრეთში. მთელი ეს სექტორი წარმოადგენდა გამხეცებულ ყაზახთა ურდოების სათარეშო არენას. ჯალათების ვაჟბანაღიას საზღვარი არ ჰქონდა. ალგეთის რევოლუციონური მოძრაობა ჩაქრობილი იყო ცეცხლითა და მახვილით.

კულმინაციურ ბრძოლის წერტილათ ჩაითვლება 1905 წ. დიდ-გომარეთის ოქტომბრის დემონსტრაცია. საქმე სულ უბრალო რამეზე აშენდა.

დიდ-გომარეთის და კოლონისტების იაილის მიჯნაზე გლეხებს უნდა აეგოთ თავისი საკუთარი ერბო-ყველის ქარხანა. დავის გადასაწყვეტად გერმანელებმა გამოითხოვეს ყაზახები. ამ ამბავმა საყოველთაო აღშფოთება წარმოშვა გლეხებში. იაილაზე პირისპირ დადგა ორი ძალა: ერთ მხრივ — ყაზახები, მეორე მხრივ — რევოლუციონური მებრძოლნი: წინა რიგები ეჭირათ: დიდ-გომარეთისა, პატარა-გომარეთისა, მამულაანთ სოფლისა და კაკლიანის შეიარაღებულ გლეხობას, უკანა კი — ქალებს და ბავშვებსა, რომელთა ზურგს უმაგრებდნენ დემერაულადელი ბერძნები და ტაშბაშელი სომხები, ანთებულნი ერთი გრძნობით: „ყველა ერთისთვის და ერთი ყველასთვის“. მართლაც, ის იყო სამხედრო ბანაკი. ყველაფერი ამტკიცებდა გლეხების პოზიციის სიმართლეს. ყაზახებს ემჩნეოდათ დაბნევა.

მამაკი ყაზახები შეტორტმანდნენ და წავიდნენ. ბრძოლის იარაღათ, გარდა თოფებისა, იყო ხალხის აქტიური მოქმედება და ენტუზიაზმი, რომლის წინაშე თავს იხრის თავით-ფეხებამდე შეიარაღებული ბნელეთის მოციქულები.

ყაზახების უფროსმა აფანასიევმა ს. ბაშკიჩეთიდან ასეთი ცნობა გაუგზავნა ტფილისის გუბერნატორს: „გლეხები არ სტყუიან“.

აი, მაგალითები, რომლებიც გვიჩვენებ, რომ ხრამის, ყარაბუღაღის და ალგეთის გლეხობა არა თუ არ იდგა პირველ რევოლუციის გარეშე, არამედ, მათ ცარიზმის ხელისუფლების რღვევაში, თავისი „პატარა წყლის წვეთი“ შეუერთეს იმ აქაფებულ ქვაბს, რომელიც შეიქმნა 1917 წ. პროლოგათ.

თრიალეთის და ალგეთის მოძრაობას აქვს თავისი მარტიროლოგია. მეფის ეკზეკუტორებმა ბევრი თავდადებული მებრძოლი ციხეში დატანჯეს, ზოგნი კი პასუხისგებაში მისცეს და გადაასახლეს.

პირველი რევოლუციის განაღდურების შემდეგ რეაქციამ თავი იჩინა. თრიალეთელი გლებობა თუმცა შეიკეცა თავის კანში, მაგრამ მაინც ჩუმად და ახდილად აწარმოებდა ბრძოლას უკანასკნელ დრომდე ახლ თავდამსხმელების წინააღმდეგ.

1917 წ. ჩვენ დავბრუნდით სპარსეთის ემიგრაციიდან და მოვექცით თრიალეთში. თრიალეთი ეტნიურად ქრელია. ნაცვლათ ხალხთა შორის სოლიდარობის განმტკიცებისა, მენშევიკური მთავრობა ხელს უწყობდა ქიშპობას და სიძულვილს ერთი მეორისადმი. მთელი თრიალეთის გლებობა ითვლებოდა „ცხოვრების გერათ“, მხოლოდ ერთი ნაწილი მოსახლეობისა იმყოფებოდა პრივილეგიურ მდგომარეობაში, —ეს შეძლებული დუხობორები და კოლონისტებია. ისინაც იყვნენ ერთგული სულისჩამდგმელნი იმპერიალისტებისა.

მაგრამ რითი აიხსნება ის გარემოება, რომ მენშევიკური მთავრობა, რომელიც იკვებებოდა გლებების „სისხლიანი ოფლით“, სრულებით არ ფიქრობდა მათზე? ეს აიხსნება იმითი, რომ მენშევიკური პარადოქსალური მთავრობა იბრძოდა არა მშრომელ საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესებისთვის, არამედ თავისი საკუთარი არსებობისათვის. აქ არაფერი მოულოდნელი არ არის მენშევიზმის მრწამსით, გლეხი—ეს „მიწის ღერძი“ რეტროგრადული ძალაა. ამიტომ, როდესაც გლეხები მიწას თხოულობენ, მენშევიკების ესტეტები გლეხებს უსევნენ იმპერიალისტებს მათ ასაწიოკებლად. მიწა მენშევიკების დროს გლეხებს კი არ მიუღიათ, პირიქით, მათთვის ჩამოუერთმევიათ და გადაუციათ მსხვილ მესაკუთრეებისათვის და მექარხნეებისათვის ფეოდალურ ნაშთების საბოლოო ლიკვიდაციის ნიადაგზე.

ყარაბულაზე, ს. ახაში, 1918 წ. ზ. ბერუაშვილის სახლში, შესდგა სამი ყრილობა, რომელშიაც იღებდნენ მონაწილეობას ქართველებისა, სომხებისა, ბერძნებისა, თათრებისა, გერმანელებისა და ოსების წარმომადგენლები. კონფერენციაზე მოწვეული იყვნენ აგრეთვე ალაღარები და მექარხნეები. ცხოველი კამათი გაიმართა მიწის რეფორმის გარშემო. ს. ახის დელეგატმა ს. დირბლიშვილმა განაცხადა: „მექარხნეებმა ჩვენ სოფელს ჩამოსკრეს 200 დეს. საძოვარი და მიწა აღარ დავგრჩა, რომ არა თუ საქონელი არამედ ბატებიც კი გავლალათო. ხრამის და ყარაბულაღის დელეგატებმა ა. ბარამიძემ, ი. აკოფაშვილმა, მ. ედიშერაშვილმა შემოიტანეს კონფერენციაზე ასეთი ცნობა: გერმანიიდან და რუსეთიდან გადმოსახლებულ გლეხებს დარიგებული აქვთ სულზე 5—10 დეს. მიწა, ჩვენ კი ძლივს შეგვხვდება კომლზე 3—4 დეს. მიწაო. აქედან ყრილობამ მთელი რიგი პრაქტიკული დასკვნები გამოიტანა. ბობოლეებმა პლატონიურად

გაიზიარა ყრილობის გადაწყვეტილებანი, საქმით კი კბილები და ბრჭყალები უჩვენეს გლეხებს. სურვილი და განხორციელება ერთი იყო. გლეხებმა პირველი დაცემა მოახდინეს ყარაბულალის ქარხანაზე, რამაც რევოლუციონური ნაპერწკალი გადაიტყორცნა სხვა კუთხეებში და მთელი თრიალეთი გაეხვია ანარქიულ ცეცხლში.

მენშევიკური მთავრობა იმპერიალისტების მოლოდინში სდუმდა. ამ მოლოდინმა მალე თავისი ნაყოფი გამოიღო. ხმა გავარდა, რომ თრიალეთში გაწვეულია გერმანელების დამსჯელი რაზმი. ამ ინფორმაციას ზედ დაერთო პ. ხიზანიშვილის ცნობა, რომელიც გვატყობინებდა შემდეგ ამბავს: „გეოპანელების დამსჯელი რაზმი ორ ბანაკათ გაიყო: ერთი დგას ს. პარამაქისისში, მეორე—ალექსანდროპოლში. დიდ-გომარეთს დასწვავენ, თქვენც მოგვლით შიში“.

ორი დღის წინათ, რაზმის მოსვლამდე, ჩვენ დაგვიბარეს ყარაბულალზე. სოფელი მოიცვა პანიკამ. ქალები და ბავშვები გაიხიზნენ მთებში. ავეჯეულობა იმალებოდა მიწაში.

მოდოდა ვილჰელმის კაპრალი, დამსჯელი რაზმის უფროსი გრაფი ტიულიმე, გენერალ ფონ-კრესის მანდატით, რომლის წინაშე დაჩოქილია მენშევიკური მთავრობა. მაგრამ ბედს ეერ გაეჭცევი. ჩვენ გავიყოლიეთ დიდ-გომარეთის კომისარი ა. მურჯიკნელი და წავედით და მივადექით პუნქტს. აქ გამოვიდა პირტიტველა კაპრალი, რომელსაც სახე ჰქონდა მითეთქილი, თვალები კვარივით ანთებული და შორიდან მოგვაძახა: „თქვენ ხართ მოთავეები“?

ჩვენ ვართ დიდ-გომარელები. ეი, გასწით, ამ ორ დღეში თქვენთან ჩამოვალთ, ხალხი მოაგროვეთ და, თოფ-თარალი დაამზადეთ ჩვენ ჩასაბარებლათ“.

ცივათ, ტყვია ნაკრავნი, უკან დავბრუნდით. გზაში გლეხები ამბობდნენ: „წყალი სათავეში აიძვრა, ჩვენმა მთავრობამ გვიღალატაო“. ხალხს წივილანთ წყაროსთან თავი მოეყარა.

„ყოფნა არ ყოფნის“ საკითხმა გლეხობა ორ ნაწილათ გაყო: ერთი იყო ბრძოლის მომხრე, მეორე მოწინააღმდეგე.

ერთმა გამოჩენილმა ფიგურამ სთქვა: „მე ვემხრობი მათ, რომლებიც ბრძოლას უტყადებენ ჩვენ სისხლის მსმელებს“—ო. ეს იყო—მთის ძმა—მ. მკედლიძე, მეტ სახელათ „თეთრი მგელი“, ამის შედეგათ ა. ირემაძის ხელით დამსჯელი რაზმის უფროსს ს. ალექსანდროპოლში გადაეგზავნა ასეთი წერილი:

„თქვენ მოდიხართ ჩვენი ქვეყნის ასაკლებათ, რაც თქვენთვის ძნელია, ის ჩვენთვის გაშუქებულია. თუ არ დაიშლით თქვენ უსინდისო საქმეს, მაშინ ჩვენ გავიხიზნეთ მთებში და იქიდან დავიწ-

ყებთ პარტიზანულ ბრძოლას. ჩვენ დაგვარბევთ, მაგრამ არც თქვენ დაგეყრებათ კეთილი. 1918 წ. 22/VII. დიდ-გომარელები.

1918 წ. 25/VII გერმანელი დამსჯელი რაზმი შვიდი პულემიო-ტით და 60 კაცით, ალაღარებისა და ადგილობრივ კოლონისტების თანხლებით, ჩამოვიდა ს. დიდ-გომარეთს და დაბანაკდა გაღმა უბნის მთის კალთაზე. ანაზდეულათ გაისმა თოფის ხმა და ოქროს ფერათ მოწეული ყანა შეიღება 18 წ. ახალგაზრდა აბელ თეთრაძის სისხლით, ალბათ იმისთვის, რომ ხალხის ფსიხიკაზე, გავლენა მოეხდინათ. სოფელში მოგროვილი „საპატიო დაკრძალვის“ შემდეგ, კაპრალმა ასეთი სიტყვებით მიმართა შემოკრებილ ხალხს, „ქართველო გლახებო! თქვენ გაიგებდით, რომ საქართველოს საზღვრებში შემოსულია გერმანიის ჯარი, თქვენი მთავრობის მოწვევით გენერალ ფონ-კრესის განკარგულებით და თქვენი მთავრობის დავალებით, ჩვენ ჩამოვედით აქ, როგორც თქვენი მეგობრები კანონისა და წესრიგის აღსადგენათ“.

შემდეგ მან ამოიღო ჯიბიდან ქალაღდი და შეეკითხა ხალხს: ვისი დაწერილია ეს ნოტა? ჩვენი—უპასუხა ხალხმა.

— თქვენ გინდათ, როგორც კომუნისტებს, მთა და ბარის გასწორება, მაგრამ ყვავის ჩხავილს რა ფასი აქვს?

ვანდალიზმი დაიწყო ორი 80 წლიან გლახების გაროზგვით. სოფლისთვის თავდადებულნი ფ. ჩაჩანიძე და ა. ქალიძე ასე ამბობდნენ: „ასეთი ამბავი ნიკოლოზის დროსაც არ გვინახავს“.

პულემეტები აღმართეს დაცარიელებულ სახლებისაკენ, მთის კალთებს ალყა შემოარტყეს. სოფლის კუნძულებში გაიფანტა შეიარაღებული რაზმი და გაათრეხებული კრძალვით თავს დაესხა უიარაღო ხალხს. სოფელს ცეცხლი წაუკიდეს. გაღმა უბანში თერთმეტი წლის ობოლი გოგო, რომელიც ერკემალათ მიყუჟულიყო დერეფნის კუთხეში, გაამთრახეს, გამოღმაში-კი, სოფლის განაპირას, ერთ ქოხს, რომელსაც ჰქონდა ერთი ჭუჭრუტანა და ერთი კარი, ბანიდან ანთებული ულოები ჩაუყარეს, რომ შიგ ადამიანები დაეხრაკათ. მოულოდნელათ ქოხიდან გამოვარდა თეთრპერანგოსანი და არწივით გაეშვა მთისაკენ. რაზმელები თოფებს უშენდნენ, მაგრამ ის გადარჩა.

მალე მთის მაღლობებიდან „თეთრპერანგის“ თაოსნობით, გაისმა ფარული გუნდის თოფების გრიალი, მიმართული კოლონიისაკენ. ატყდა ორომტრიალი და წივილ-კივილი.

მტრის სისხლიც დაიღვარა. კაპრალი მიხვდა, რომ ხალხი კაპიტულიაციაზე არ წავიდა და უმალ დასტოვა სოფელი, რომ შემდეგ ახლათ დაეწყო თავისი სისხლიანი საქმე.

ჩვენ ვისარგებლეთ ამ შემთხვევით, ჩავიცვიოთ გლეხურათ და გლეხებთან ერთად—თ. თეთრაძესა და გ. ნამორაძესთან (დებოს მუშეებია) მანდატით წავედით ტფილისში და იქაურ გერმანელი შტაბიდან გამოვიდა ასეთი განკარგულება: „შეაჩერეთ სასჯელი“.

ხრამის მალაროებიდან შტაბის „ამანათი“ ჩვენ გადავგზავნეთ ა. ირემაძის ხელით, რომელიც შეპყრობილ იყო ამ თავხედობისათვის დამსჯელი რაზმის უფროსთან.

დამსჯელ ექსპედიციას თავისი ცეცხლი გადაეტანა სხვა ადგილებსა.

ამ საზიზღარ ბოროტებაში ბრალი მიუძღვის მენშევიკურ მთავრობას, რომელმაც ფებ-ქევშ გათელა ხალხის ნდობა.

თრიალეთის გლეხების გაროზგვა, ცემა-ტყევა, დახვრეტა, სოფლების აწიოკება და გადაწვა, 700 ფ. ქერით და რამდენიმე ათასი მანეთით ხალხის დაბეგვრა—ყველა ეს გმობს და ამათრახებს მენშევიკურ იდეოლოგიასა და პოლიტიკას, მის ოპორტუნისტულ მოღვაწეობას.

რომ ეს ასეა—ამაზე ყვირის თრიალეთის ტრაგედია.

იმპერიალისტების შეტევამ დიდი გარდატეხა მოახდინა თრიალეთის გლეხების ფართე ფენებში და საძირკველი ჩაუყარა ახალი კომუნისტურ კულტურის ძლევა-მოსილ ზრდას როცა მშრომელი კაცობრიობა შეიქნება თვითქმნადი თავის კანონისა და წესრიგისა.

სიმონ ხალარაძე.

როგორ გავხდი ბოლშევიკი?

(მოგონება).

ტფილისში ჩამოვედი 1899 წელს, სწავლის გაგრძელების მიზნით, რისთვისაც მამაჩემს გამოვექეცი სახლიდან. დროებით საცხოვრებლათ მივედი მამაჩემის ბიძაშვილთან, რომელიც რკინის გზის მთავარ სახელოსნოში სამკედლო ცეხში უროს დამრტყმელათ მუშაობდა.

პატარა ხნის შემდეგ მე დავდექი ვინმე მანდენოვთან, რომელსაც სკოლა-პანსიონი ჰქონდა ხელზე მომუშავეთ, რომელიც შემპირდა, რომ მასწავლიდა კიდევ. შემოდგომაზე მას უნდა მივეღებინე ტფილისის სახელოსნო სკოლაში, სადაც სწავლობდა ჩემი სკოლის ამხანაგი დანიელ რაზმაძე, რომელიც აგრეთვე სწავლის გაგრძელების მიზნით, სახლიდან გამოიქცა. ის ცხოვრობდა ცხენების თავლაში და ემსახურებოდა ბიძამისს.

მანდენოვის ოჯახში მე დავრჩი 1901 წლ. მარტამდე. მაგრამ ჩემი ოცნება სასწავლებელში შესვლისა არ განხორციელდა. ამ წელს მე იძულებული ვიყავი დავბრუნებულიყავი სოფელში.

მე წავედი სოფელში ორი შთაბეჭდილებით: პირველი, რომ ამ ქვეყნათ არსებობს დიდი უმრავლესობა, ერთი მხრივ გაყვლეფილი მუშათა კლასი და მეორე მხრივ გაბატონებული ბურჟუაზიული კლასი, რომელსაც ეხმარება მეფე თავის წყობილებით, მუქთახორა ჩინოვნიკებით. სოფელში ჩემი ყოფნის დროს გლეხებს ეუხსნიდი ამ უსამართლოების ჩამოგდების საჭიროებას.

1903 წლის გაზაფხულზე მე დავბრუნდი ისევ ტფილისში. მინდოდა შევსულიყავ რკინის გზის მთავარ სახელოსნოს ერთ-ერთ ცეხში. მაგრამ ეს არ მოხერხდა და იძულებული გავხდი დავმდგარიყავი ეგრეთწოდებულ „აზიურ ბუფეტში“ შავ მუშათ. აქ მე ხშირათ ვეწეოდი აგიტაციას „ხაზეინის“ წინააღმდეგ.

ერთხელ ჩვენთან „აზიურ ბუფეტში“ ჩამოვიდა ვინმე რაჟდენ დოლიძე, რომელმაც გამოიკითხა ჩვენი ყოფა-მდგომარეობა. მე გავაცანი დოლიძეს ჩვენი უნუგეშო მდგომარეობა და „ხაზეინების“ ჩვენდამი უხეში მოპყრობა.

ერთი კვირის შემდეგ ისევ მოვიდა დოლიძე და წამიყვანა თან. მიმიყვანა რესტორან „ანონაში“. მან გამიწია აგიტაცია არსებულ წყობილების წინააღმდეგ... მითხრა, რომ მეც ამ რესტორანში ვარ მომუშავე და საჭიროა ჩვენი მდგომარეობის წინააღმდეგ ხმის ამოღება და მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლა. საჭიროა შეერთება მუშებთან და მათთან ერთად ბრძოლა...

მან დამაკავშირა „ანონასთან“ და სხვა რესტორანებთან. ამის შემდეგ დაიწყო ჩვენი გაფიცვები. ამ გაფიცვებში დოლიძეს მიუძღოდა დიდი როლი.

1912 წელს ის დაიკირეს და გადაასახლეს. მოკვდა მოსკოვის საკატორლო ციხეში 1914 წელს.

დოლიძესთან დაკავშირებით მოხდა ჩემი პარტიის წევრად გახდომა, რამაც ძალიან გამახარა, როცა ამის შესახებ დოლიძემ მითხრა.

1903 წელს, როცა განხეთქილება მოხდა, მე მაშინვე—რალაც გაურკვევი ძალით ლენინის სახელისკენ მივიღტოდი,—და ამიტომ ბოლშევიკებისკენ გადავედი.

1903 წ. დეკემბრიდან 1905 წლ. თებერვლამდე მე ისევ ტფილისში ჩამოვედი, მე კვლავ ვერ მოვახერხე ქარხანაში შესვლა და რაიმე სპეციალობის შესწავლა. მე მოვთავსდი სასტუმრო „გრანდ-ოტელში“. აქ მე მოვაწყე გაფიცვა. ამ გაფიცვას ჰქონდა წმინდა ეკონომიური ხასიათი. გაფიცვა ორ დღეს გაგრძელდა. ხაზინები იძულებული გახდნენ წასულიყვნენ დათმობაზე,

ამ გაფიცვის შემდეგ მინახულა დოლიძემ და მითხრა—ეხლა დროა ჩვენ გამოვაცხადოთ გაფიცვა მთელ ტფილისში. ამისთვის ჩვენ გვყავს პროპაგანდისტები, რომლებიც ჩვენში სისტემატიურათ მუშაობენ. დამისახელა ზაქარია ჩიჩუა.

ერთი კვირის შემდეგ შემატყობინეს, რომ ყველას უნდა მოგვეყარა თავი ფუნიკულიორზე. მართლაც აქ თავი მოიყარა ყველა მოსამსახურემ. ამ კრებაზე მოკლე სიტყვა წარმოსთქვა მიშა კლიმიაშვილმა, რომელიც ჩვენ მიგვიწვედა პარტიულ და პროფესიონალურ შეკავშირებისაკენ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ხელმძღვანელობის ქვეშ...

ამის შემდეგ კიდევ მოხდა რამდენიმე კრება, რომლებზედაც გამომუშავდა საერთო გაფიცვის მოწყობა და „ხაზინებისთვის“ წარსადგენი პირობები: 1) ჯამაგირის მომატება, 2) ნაევარის განსაზღვრული პროცენტების მიცემა. 3) დაკარგულ და გატეხილ ჭურჭლების პასუხისმგებლობისაგან განთავისუფლება, 4) „ხალოგებისგან“ გან-

თავისუფლება და 5) „ნაჩაის“-გან განთავისუფლება, ე. ი. „ნაჩაის“ აღების აკრძალვა, 6) ავთმყოფობის დროს ადგილების შენახვა და წამლობა „ხაზეინების“ ხარჯზე, 7) რვა საათის სამუშაო დღის შემოღება, 9) არაფინ იქნას გაფიცვისთვის დათხოვნილი.

საერთო გაფიცვა გამოცხადდა ივლისის პირველ რიცხვებში. გაფიცვის მეორე დღეს ყველა ეს მოთხოვნები წარუდგინეთ „ხაზეინებს“ ქალაქის სამმართველოში. სამმართველოს დიდი დარბაზი გაიქედა ხალხით. სხდომას თავმჯდომარეობდა ქალაქის თავი ჩერჭეზიშვილი. ჩვენი მოთხოვნების წაყენების შემდეგ (ამ კრებაზე ილაპარაკა ზაქარია ჩიჩუამ, როგორც გადაცემულმა მზარეულმა) სიტყვა აიღოა გიორგი სხირტლაძემ და განაცხადა, რომ ამ მოთხოვნების წამოყენება უნდა ჩაითვალოს თავხედობათო... მე ვერ დავაკმაყოფილებ და სხვებმა რაც უნდათ ის ქნანო...

ეს ჩვენი გაფიცვა დამთავრდა თითქმის ჩვენი გამარჯვებით. არ დააკმაყოფილეს მხოლოდ რვა საათის სამუშაო დღე და ექიმობით დახმარება. ხოლო სხვა მოთხოვნების პრინციპიალური თანხმობა განაცხადეს. ამის შემდეგ გაფიცვა მოიხსნა.

ამის შემდეგ იზრდებოდა პოლიტიკური შეგნება ხელზე მოსამსახურეთა და მზარეულთა შორის. აქ მუშაობდნენ: კირილე ნინიძე (მენშევიკებიდან). ხოლო ბოლშევიკებიდან: კოწია ხომერიკი, არჩილ (იგივე როსტომ) დოლიძე, ნიკოია (გურული) დოლიძე და სხ.

1905 წლის მეორე ნახევარი მე მთლიანად მეტეხის ციხეში ვიჯექი გენერალ შირინკინის წინააღმდეგ ტერორისტულ აქტში მონაწილეობის მიღების გამო, რომელიც დათიკო კაჩაურის მეთაურობით მოხდა.

ციხიდან გამოსვლის შემდეგ (მანიფესტის ძალით) მე დავდექი ტრამვაის კანდუქტორად. ამნაირად გაწყდა კავშირი ხელზე მოსამსახურეთა კავშირთან, რომლის განმტკიცებაში მე დიდი მუშაობა მიმიძღვის, ხოლო ეს კავშირი მთლიანად ჩამოყალიბდა 1906 წელს და გაზეთიც კი გამოიცა 1907 წელს ამხ. მიხა ცხაკაის რედაქტორობით.

დ. ნასარიძე.

საჭირო განმარტება*).

(პასუხად ამხ. თენგიზ ქლენტს მისი წერილის გამო: მუშაობა ოქტომბრისათვის
—იხ. „რევოლიუციის მატთან“ № 2 (17)—1927 წ.).

ამხ. თ. ქლენტმა მოათავსა ჟურნალ „რევოლიუციის მატთან-ში“ № 2 (17) წერილი, სათაურით: „მუშაობა ოქტომბრისათვის“ (პირადი მოგონებანი). ეს იყო გასულ 1927 წელს. სამწუხაროდ ამ წერილს თავის დროზე მე ვერ გავეცანი და მხოლოდ ახლა მომეცა საშუალება მას გავეცნობოდი.

თავის წერილში ამხ. თენგიზ ქლენტი მოკლედ ეხება 1917 წლის თებერვლის და ოქტომბრის რევოლიუციებს, თითქმის განსაკუთრებით მხოლოდ საქართველოს მასშტაბით და მასთან აღნიშნავს მენშევიკების და ბოლშევიკების როლს ამ რევოლიუციებში. უნდა განვაცხადოთ, რომ ამხ. თ. ქლენტის ხსენებულ წერილში ბევრი შეცდომები და ალაგ-ალაგ ზოგიერთ ფაქტების გადამახინჯებასაც აქვს ადგილი, რაც აიხსნება ალბად იმით, რომ ავტორი ნაკლებადაა გაცნობილი ჩვენში რევოლიუციონურ მოძრაობას. დროს უქონლობის გამო მე ამ ჟამად ვერ შევეხები ამხ. ქლენტის წერილის ყველა შეცდომებს და ფაქტების არა სწორად აღნუსხვას. მე აქ უნდა შევაჩერო „რევოლიუციის მატთან“ მკითხველების ყურადღება ამხ. თ. ქლენტის ხსენებულ წერილის ერთ ადგილზე, რომელიც მე აქ მომყავს სიტყვა-სიტყვით. აი ეს ადგილი: „უკრაინიდან დაებრუნდი,—მოგვითხრობს ამხ. თ. ქლენტი,—1919 წლის შემოდგომაზე. საქართველოში სუსტად და უგემოდ დაწყებული აჯანყება უკვე დამარცხებული იყო. აჯანყებით წესწყობილების შეცვლის იმედი საქართველოში არ იყო. მაშინდელ პირობებში აჯანყება მენშევიკების წინააღმდეგ გავდა ავანტიურას, რასაც მოყვებოდა დიდი სისხლის ღვრა და მსხვერპლი. მეტადრე ეს მოხდებოდა უფრო იმიტომ, რომ პარტია არ იყო მზად აჯანყებისთვის. არ იცოდნენ აჯანყების აუცილებელი თვისებები და კანონები, თან საკმაო არ იყო ტექნიკური მომზადება და ცოდნა.“ (ხაზს ყველგან ჩვენ უსვამთ. ფ. მ.).

*) ამხ. ფ. მახარაძის წერილი რედაქციამ იმ დროს მიიღო, როდესაც ჟურნალის აწყობა თითქმის დამთავრებული იყო.

აქ რამდენი წინადადებაა—იმდენი შეცდომაა,—შეცდომა როგორც ფაქტების, ისე მარქსიზმის და ლენინიზმის თეორიის მხრით. ამხ. ჟღენტს, შეიძლება, რამდენიმედ ეპატიოს მაშინდელი საქართველოს სინამდვილის არ ცოდნა, განსაკუთრებით არ ცოდნა იმის, თუ როგორი ერთსულოვნებით, როგორი ხალისით და აღფრთოვანებით მზადდებოდა მაშინდელ საქართველოში აჯანყება მენშევიკების წინააღმდეგ, რადგანაც ამ დროს ამხ. ჟღენტი არ ყოფილა საქართველოში და მოვიდა აქ მხოლოდ ბოლშევიკურ გამოსვლების დამარცხების შემდეგ,—ვიმეორებ, თუ ეს არ ცოდნა მას რამდენიმედ კიდევ შეიძლება ეპატიოს, სამაგიეროდ მას არ ეპატიება 1919 წლის ოქტომბერ-ნოემბრის აჯანყების მონათვლა ავანტიურათ. ეს ჯერ არ უთქვამს არც ერთ მარქსისტს, არც ერთ ლენინელს, და ვერც იტყვიან. ეს იმას ეგვანებოდა, რაც გიორგი პლენანოვმა სთქვა 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების გამო: „არ უნდა აგველო ხელში იარაღი“. (не нужно было братья за оружие). ასეთი მსჯელობა არ ვარგა. აქედან ის დასკვნა გამოდის, რომ თითქო გამარჯვებულები ყოველთვის მართალი არიან და დამარცხებულები ყოველთვის შემცდარნი. სად არის ეს ნათქვამი? მარქსის ან ენგელსის ან ლენინის რომელი დებულება იძლევა ასეთ აჯანყების შეფასებას? ეს არსად არაა!

მაგრამ განვიხილოთ ცოტა უფრო დაწვრილებით ის დებულება, რომელიც მოიპოვება ამხ. თენგიზ ჟღენტის ზევით მოყვანილ ამონაწერში.

1. ამხ. ჟღენტის აზრით 1919 წელს შემოდგომაზე მომხდარი აჯანყება, **სუსტად** და **უგემოთ** იყო დაყენებული. უპირველეს ყოვლისა, რა მოსატანია აქ ტერმინი „უგემო და გემოიანი“. აჯანყების მიმართ ასეთი ტერმინის ხმარება ყოველად შეუსაბამოა. მაგრამ ეს სხვათა შორის... ამხ. ჟღენტის აზრით ეს აჯანყება „სუსტად“ იყო დაყენებული. მართალია ეს?.. რით ასაბუთებს იგი ამ დებულებას? მის ხელშია მხოლოდ ერთად ერთი საბუთი, სახელდობრ ის, რომ აჯანყება დამარცხებულ იქნა, მაგრამ, შეიძლება კი ამ საბუთით კატეგორიულად იმის განცხადება, რომ 1919 წლის აჯანყება საქართველოში მენშევიკების წინააღმდეგ სუსტად იყო დაწყებული?.. მე ვამბობ, რომ ეს შეუძლებელია და ამის დამტკიცება შეიძლება აუარებელი ფაქტებით. ამის დასამტკიცებლად შორს წასვლაც არაა საჭირო. „რევოლუციის მატინეს“ იმავე ნომერში, რომელშიდაც დაბეჭდილია ამხ. ჟღენტის წერილი, მოთავსებულია საინტერესო და საყურადღებო წერილი ამხ. გეგეშიძისა, სათაურით: „სამტრედიის

პარტიული ორგანიზაციის წარსულიდან“, რომელიც ეხება სწორედ ამ თემას და რომელიც მოგვითხრობს იმას, თუ როგორ მზადდებოდა სამტრედიის რაიონში 1917 წლის აჯანყება. მომყავს აქ რამდენიმე უფრო დამახასიათებელი ადგილი ამ წერილიდან. აი, მაგალითად, რას ამბობს ამხ. გეგეშიძე: „ამის შემდეგ ყველა უჯრედებს ეცხადება დახურულ კრებაზე ინფორმაციის სახით, რომ მოკლე დროში უნდა მოხდეს აჯანყება... ბევრს ეგონა, რომ აჯანყების მზადების დაწყება გამოიწვევს ორგანიზაციაში პანიკას და დეზერტირობასო, მაგრამ მოხდა წინააღმდეგი. მე პირადად მომიხდა რაიონში ყველა უჯრედების კრებაზე მოხსენების გაკეთება. და რას ვხედავდი: „სახლდვარი არ ქონდა თვითუფლი ამხანაგის აღტაცებას... მაშ, ველირსეთ! აბა, ფრთხილათ! გაიძახოდნ ამხანაგები“.

როგორღაც ეს არ უდგება ამხ. ჟღენტის დახასიათებას „სუსტათ და უგემოთ იყო დაწყებულიო“. მაგრამ საინტერესოა როგორ სერიოზულად და შეგნებულად უდგებოდა პარტიული მასსა აჯანყების მოწყობას. „პარტიული მასის სერიოზული განწყობილება აჯანყებისადმი კიდევ უფრო შორს მიდიოდა—“განაგრძობს ამხ. გეგეშიძე. „იმოქმედებს თუ არა, დენიკინის ფრონტზე ჩვენი გამოსვლა... შევსძლებთ თუ არა საჩქაროდ ჯარის შექმნას და დენიკინის წინააღმდეგ გალაშქრებას“...—აი, მაგალითად რა საკითხები ისმებოდა უჯრედების კრებებზეო. აქ საჭიროა ამხანაგებმა გაიხსენონ, რომ სწორედ იმ დროს, როცა ჩვენი პარტია ამზადებდა აჯანყებას ჩვენში, მენშევიკების წინააღმდეგ, რუსეთში საბჭოთა ძალები უკან იხევდნენ და დენიკინი თანდათან უახლოვდებოდა მოსკოვს. აჯანყებით საქართველოში, რომელიც დენიკინის ზურგით ითვლებოდა, სულ ერთია, გავიმარჯვებდით თუ დავმარცხდებოდით, დენიკინისთვის ჩვენ აქ საფრთხეს ვქმნიდით, რისთვისაც დენიკინს აუცილებლად ანგარიში უნდა გაეწია. ამიტომ აჯანყება მიზნად ისახავდა არა მარტო საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას საქართველოში, არამედ მორალური გავლენის მოხდენას წითელი ჯარის სასარგებლოდ და ამას კარგად გრძნობდა პარტიული მასა. და მართალია, აჯანყება ჩვენში მაშინ დამარცხდა, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ ამ გამოსვლებმა დენიკინზე იქონია გავლენა იმ მხრით, რომ თავის ჯარებიდან რამოდენიმე პოლკი მან მოხსნა ჩრდილოეთის ფრონტიდან და გამოგზავნა სამხრეთისკენ ჩრდილო კავკასიაში.

შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რომ ასე ხდებოდა მხოლოდ სამტრედიის რაიონში! რა თქმა უნდა ეს სრულიად შემცდარი აზრი იქნებოდა! სამტრედია ამ შემთხვევაში გამონაკლისს არ წარმოადგენდა.

ჩვენ ვამბობთ, რომ რაც ხდებოდა სამტრედიის რაიონში და რასაც აგვიწერს ამხ. გეგვშიძე, იგივე ხდებოდა სხვა რაიონებშიაც—გურიაში, ფოთში, სილნალის, ღუშეთის, გორის მაზრებში და სხვაგან. ყველა ამხანაგს აქვს საშუალება გაეცნოს მასალას ამის შესახებ და გარდა ამისა ჯერ კიდევ ცოცხალია ის ხალხი, რომელიც აჯანყების მზადებაში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა. ამხ. ჟღენტს ეს არ უნახავს თავის თვალთ, მაგრამ იგი ვალდებული იყო ჯერ გასცნობოდა და შეესწავლა ეს მასალა და შემდეგ დაეწერა ამის შესახებ წერილი.

2. „აჯანყებით წესწყობილების შეცვლის იმედი საქართველოში არ იყო“, — ამბობს ამხ. ჟღენტი. თუ ეს ასე იყო, მთელი პარტიული მასა გაგიჟებულა... სხვანაირად შეუძლებელი იქნებოდა ამ მასის მიერ აჯანყების მოწყობა. ჩვენ კი ვამბობთ, თუ არ ყოფილიყო ეს იმედი, პარტიული მასა ასე აღფრთოვანებით ვერ შეუდგებოდა აჯანყების მოწყობას და მასში თავგანწირული მონაწილეობის მიღებას. აჯანყებით წესწყობილების შეცვლის იმედით და რწმენით გამსჭვალული იყო პარტიული მასა არა თუ აჯანყების დაწყების ხანაში და თვით აჯანყების დროს, არამედ სასტიკი დამარცხების შემდეგაც! ჩვენ ვიცით, რომ დამარცხებისთანავე ჩვენი პარტია იწყებდა მზადებას ახალი აჯანყების საშუალებით წესწყობილების შეცვლის საქმეში?.. ანდა ამხ. ჟღენტმა დაგვისახელოს, თუ არ აჯანყება, სხვა რა საშუალება იყო მენშევიკების წინააღმდეგ?.. შეიძლება დემოკრატიზმის საშუალებით სოციალიზმის დამყარება?.. ჩვენ ვთხოვთ ამხ. ჟღენტს დაგვისახელოს, თუ რა გზით შეიძლებოდა მაშინ მენშევიკების წესწყობილების შეცვლა, რადგანაც იგი უარყოფს აჯანყების გზას. ჩვენ კი წინადაც ვფიქრობდით და ახლაც ვფიქრობთ, რომ სხვა გზა, გარდა აჯანყებისა, მენშევიკების წესწყობილების დასაზღვრვათ იმ ხანებში არ იყო. ამიტომ აჯანყების საკითხი იდგა მუდამ მენშევიკების მთავრობის არსებობის დროს ყველა იმათ წინაშე, ვისაც დასახული ჰქონდა მიზნათ მენშევიკების წესწყობილების დამხობა.

3. „მაშინდელ პირობებში აჯანყება მენშევიკებია წინააღმდეგ გავდა ავანტიურას, რასაც მოყვებოდა დიდი სისხლის ღვრა და მსხვერპლი“. — გაიძახის ამხ. თ. ჟღენტი. ასეთ შეფასებას ჩვენ ვპოულობთ მხოლოდ მენშევიკების პრესაში. ეს უნდა განვაცხადოთ კატეგორიულად! ავანტიურა ეწოდება ისეთ გამოსვლას, როცა ამ უკანასკნელს არ აქვს სინამდვილეში არავითარი ნიადაგი, როცა ამ გამოსვლას მხარს არ უჭერს შეგნებულად მასა, ერთი სიტყვით, როცა მასას თავზე ახვევენ გამოსვლას თითო ოროლა პიროვნება. განა რაიმე ამის მსგავსს ადგილი ჰქონდა 1919 წლის მუშების და გლეხების

გამოსვლების დროს მენშევიკების წინააღმდეგ?.. იმის თქმა, რასაც ამბობს ამხ. ჟღენტი ზევით მოყვანილ ამონაწერში, შეუძლია მხოლოდ იმას, ვინც სრულებით არ იცნობს ჩვენში მენშევიკების დროს მომხდარ აჯანყებათა ისტორიას, ვისაც ამის შესახებ სრულიად არავითარი წარმოდგენა არა აქვს.

4. შემდეგ ამხ. ჟღენტი ამტკიცებს, რომ პარტია არ იყო მზათ აჯანყებისთვის! არ იცოდენ აჯანყების აუცილებელი თვისებები და კანონებიო! აი, კიდევ ახალი ბრალდება!.. უკეთ რომ ვთქვათ, პირდაპირ ცილის-წამება პარტიაზე!.. ვინ ამბობს, რომ არ იყო შეცდომები, ვის შეუძლია თქვას, რომ პარტიამ ყველაფერი ზედმიწევნით და უნაკლულოთ იცოდა! მაგრამ სად ხდება ეს ასე?.. რომ მზადება აჯანყებისთვის და დიდი მზადება ხდებოდა, ამის დასამტკიცებელ საბუთს სხვათა შორის იძლევა თუნდაც ის წერილები, რომლებიც მოთავსებულია „რევ. მატიანეს“ იმავე ნომერში, რომელშიაც დაბეჭდილია ამხ. თენგიზ ჟღენტის წერილი. სხვა რომელი დოკუმენტი დავასახელო კიდევ აქ?.. „რევ. მატიანეს“ სხვადასხვა ნომერში მრავლათაა ასეთი დოკუმენტები. გარდა ამისა, მრავალი საბუთი იმისა, თუ როგორ ხდებოდა პარტიის მზადება აჯანყებისთვის—მოიპოვება ჩემს წიგნში, —**„საბჭოები და ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისთვის საქართველოში“**. შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენი პარტიული ორგანიზაციები იმ დროს ყველგან, როგორც თბილისში, ისე მაზრებში, პირდაპირ ფეხზე იდგენ და ელოდებოდნენ ნიშანს. მაგრამ უბედურება იმაში მდგომარეობდა, რომ გადამწყვეტ მომენტის დროს მოხდა ისეთი ამბავი, როგორიც იყო ჩაყარა ტფილისში მთელი ხელმძღვანელი სამხედრო ორგანიზაციის, რამაც ჩაშალა აჯანყების მთელი გეგმა და რამაც საბედისწერო მოვლენა მოახდინა მთელ აჯანყებაზე. აქ იყო დიდი შეცდომა და წინ დაუხედაობა ჩადენილი თვით ჩვენი ამხანაგების მიერ. აქ იყო ლალატიც და გაცემაც, რაც ასე ზშირია კონსპირატიულ პირობებში მუშაობის დროს, მაგრამ რა შუაშია აქ პარტია და მისი მოუმზადებლობა? არაა მართალი, თითქო პარტია არ იყო ხზად აჯანყებისათვის! თუ ეს ასე იყო, მაშასადამე აქედან ის დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, რომ პარტიას აჯანყება ზევიდან მოახვიეს თავზე. ეს არაა მართალი! ეს უფრო ცილის წამება! მართალია მხოლოდ ის, რომ ჩვენ არ გვყავდა სამოქალაქო ომისთვის გამოცდილი სამხედრო ხელმძღვანელები და სტრატეგები... მაგრამ რას იზამდით, როცა მასა ქვეიდან გვაწვებოდა და თხოულობდა აჯანყების ვადის დანიშვნას, როცა მომენტიც ისეთი იყო, რომ აჯანყება აუცილებელი იყო.

ამნაირად, როგორც ხედავთ, ამხ. თენგიზ ჟღენტმა მოინდომა 1919 წლის აჯანყების გაკრიტიკება. კანონიერი სურვილია, სამწუხაროთ, რაც მან დასწერა, ის მხოლოდ კრიტიკის კარიკატურაა და არა კრიტიკა. ამხ. თ. ჟღენტი არ იცნობდა საქართველოს სინამდვილეს მენშევიკების დროს და გარდა ამისა, იგი მეტის მეტად აჩქარებულია თავის დასკვნების გამოტანის დროს. ამიტომ 1919 წლის აჯანყების დახასიათება მას ვერ გამოუვიდა ისეთი, როგორიც საქირო იყო.

დასასრულ, ერთი შენიშვნა კიდევ: ამხ. თ. ჟღენტი ამბობს: „დამარცხების შემდეგ აჯანყების ხელმძღვანელობა კავკასიის კრაევოი კომიტეტიდან ფ. მახარაძის და ნაზარეტიანის მონდობილობით დამეკისრა მეო“. (ე. ი. თენგიზ ჟღენტს—ფ. მ.). ამხ. ჟღენტი აჯანყების დამარცხების შემდეგ, მართლაც გამოცხადდა ჩვენთან, როგორც დაბრუნებული საქართველოში უკრაინიდან, სადაც იგი მონაწილეობას იღებდა სამოქალაქო ომში და მას ჩვენ მაშინვე დავაკისრეთ ტეხნიკურად აჯანყების ხელმძღვანელობა, მაგრამ აჯანყების საერთო ხელმძღვანელობა იყო სავსებით კავკასიის საოლქო კომიტეტის ხელში, მაგრამ მისი მუშაობა მეტად ხანმოკლე გამოდგა, რადგანაც ამხ. ჟღენტი სულ ჩქარა იქნა შემჩნეული მენშევიკების მზვერავი ორგანოების მხრით. ამიტომ იგი იძულებული იქნა ტფილისს განშორებოდა.

აი, ის ზოგიერთი შენიშვნები, რომლებიც ჩემის აზრით საქირო იყო გამეკეთებინა ამხ. ჟღენტის ხსენებული წერილის გამო, რომლის უფრო დაწვრილებით განხილვისთვის მე ამ ჟამად დრო არ მომეპოვება.

ფ. მახარაძე.

პაკტიული პარტია.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ
ორგანიზაციათა კავშირის

პროგრამის პროექტი

შეგება
სტამბა კავშირისა
1903

კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზა- ციათა კავშირის

პროგრამის პროექტი.

ძალა ერთობაში, სოლიდარობაშია; გამარჯვება მხოლოდ ბრძო-
ლით მოიპოვება,—ეს ჭეშმარიტება დღეს ევროპის მუშებთან ერთათ
რუსეთის მუშებმაც კარგათ შეიგნეს. მუშათა მოძრაობამ რუსეთის
თითქმის ყოველ კუთხეში და იმათ შორის კავკასიაშიაც განსაკუთრე-
ბით ამ უკანასკნელ ხუთი-ექვსი წლის განმავლობაში ღრმა ფესვები
გაიდგა.

კერძო საკუთრება არის ძირითადი მიზეზი ადამიანის ადამიანი-
საგან დაჩაგვრისა; თანამედროვე მებრძოლ პროლეტარიატს შეგნებუ-
ლი აქვს ეს ჭეშმარიტება. ამიტომაც მის მიზანს კერძო საკუთრების
მოსპობა შეადგენს. ამ იდეალის განხორციელებას წინ ელობება გა-
ბატონებული კლასის მიერ შექმნილი სახელმწიფო წესწყობილება,
რომელიც ერთის მხრით იცავს კერძო საკუთრებას და მეორე მხრით
კი სულს უხუთავს დამონებულ კლასს. გაბატონებული კლასი თა-
ვისი სურვილისამებრ განაგებს საზოგადოების ყოველივე საქმეს;
მის ხელშია სიმდიდრე, ძალა და სამართალი, მას ემორჩილება ჯარი
და მთელი გროვა მუქთახორა მოხელეებისა. ამნაირათ, უზრუნველ-
ყოფილი, შეძლებული კლასი უკანასკნელ სისხლსა სწოვს მუშა ხალხს,
პროლეტარიატს. აქედან წარმოდგება ის ძირითადი განხეთქილება,
რომელიც არსებობს ორ უმთავრეს—ერთი მეორის მოწინააღმდეგე
კლასთა შორის—ე. ი. მესაკუთრეების და საკუთრებას მოკლებულ
მუშებს შორის.

კაცობრიობის წარსული და დღევანდელი ცხოვრება ცხადყოფს
იმას, რომ მჩაგვრელთა და დაჩაგრულთა შორის მუდამ იყო და არის
შეუწყვეტელი ბრძოლა, ხან დაფარული და ხან აშკარა. ეს არის
კლასთა შორის ბრძოლა, რომელიც წითელი ზოლივით არის გავლე-
ბული მთელ ისტორიაში. მაგრამ ეს ბრძოლა უფრო მწვავე და იმავე

დროს შეგნებული შეიქნა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, როცა სხვადასხვა ქვეყნის პროლეტარიატმა სამკედრო-სასიცოცხლო ომი გამოუცხადა მთელ თანამედროვე წესწყობილებას.

უწინდელ დროშიაც ებრძოდნენ გაბატონებულ კლასს: გლეხები თავად-აზნაურობას, ბურჟუაზია იმავე თავად-აზნაურობას, რომლის ბატონობას კიდევაც მოუღო ბოლო. ერთი სიტყვით, ისტორიას არა ერთი და ორი რევოლუცია ახსოვს, მარა არც ერთ მათგანს მიზნათ კლასების მოსპობა არ ჰქონია. დამონებული კლასი ებრძოდა გაბატონებულს მხოლოდ იმიტომ, რომ თითონ დაეჭირა მისი ადგილი, თითონ გამხდარიყო ბატონი.

მომავალი სოციალური რევოლუცია იმით განსხვავდება წინანდელ რევოლუციებისაგან, რომ ის მოსპობს იმ პირობებს, რომლის შედეგიც არის საზოგადოების კლასებათ დაყოფა, კლასობრივი ბრძოლა. სოციალური რევოლუცია „მოსპობს ერთი კაცისაგან მეორის ექსპლოატაციას. ერში ანტაგონიზმის (განხეთქილების) მოსპობასთან ერთად მოისპობა ერთა შორის მტრობაც“ (მარქსი).

ამისთვის საჭიროა: კერძო საკუთრების გაუქმება და ყოველგვარ საწარმოვო იარაღთა, როგორც მაგალითად მიწის, ფაბრიკა-ქარხნების, რკინის გზების და სხვათა საზოგადო საკუთრებათ გამოცხადება ანუ სოციალიზმის განხორციელება. პროლეტარიატი ამას შესძლებს მხოლოდ მაშინ, როცა იგი თანამედროვე გაბატონებულ კლასებს ხელიდან გამოგლეჯს პოლიტიკურ ძალას და თითონ მოექცევა საზოგადოებას სათავეში.

თვით ეკონომიური განვითარება არის თავდები იმისა, რომ პროლეტარიატი აუცილებლად მიაღწევს ამ მიზანს.

ტენიკის განვითარება აძლიერებს ექსპლოატაციას და ამრავლებს მის მსხვერპლთა რიცხვს. ამავე დროს მწარმოებელი ნაკლებ მუშა ხელს საჭიროებს, ნაკლებს — წარმოების განვითარებასთან შედარებით, რადგანაც მუშის მაგიერობას ეხლა მანქანები ასრულებენ. ამიტომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში დიდ-ძალი მუშა ხალხი რჩება უსაქმოდ და ულუქმა-პუროთ. ცხადია, ასეთ პირობებში მუშა კიდევ უფრო დამოკიდებული ხდება კაპიტალისტისაგან. ეს ერთი. მეორე — ტენიკის პროგრესის მიზეზით ვაჭრობა-წარმოება (მეურნეობა მრეწველობა) უფრო მეტს და მეტს კაპიტალს თხოულობს, ამიტომ წვრილი და საშუალო წარმოება ადგილს უთმობს მსხვილ წარმოებას; მცირე და საშუალო ქონების პატრონი ესალმება თავის დამოუკიდებელ არსებობას და მსხვილ კაპიტალისტ-მექარხნეების მუშათ, მოჯამაგირეთ ან აგენტათ ხდება.

გარდა ამისა საწარმოვო ძალთა განვითარება ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში ამწვევებს კონკურენციას (მეტოქეობას) მრეწველთა შორის და იწვევს ზიდმეტ საქონლის წარმოებას, რის შედეგიც არის კრიზისი (ბევრი საქონლის დამზადება, რომლის გასასაღებელი ბაზარი არ არის და ამიტომ წარმოება უნდა შეიჩერდეს). კრიზისის დროს აუარებელი მუშა რჩება ქუჩაზე უსაქმოთ, ულუკმა-პუროთ, რაც ერთი ორად აძლიერებს მუშათა შორის ტანჯა-წვალებას და მათ დამოკიდებულებას კაპიტალისტისაგან. ამნაირათ საზოგადოების სიმდიდრის ზრდა ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში თან და თან აძლიერებს არსებულ უთანასწორობას შეძლებულთა და შეუძლებელთა შორის.

„კაპიტალისტური წარმოების განვითარება, — ამბობს მარქსი, — იწვევს საშინელ და საყოველთაო სიღატაკეს, მონობას და დაბეჩაევბას, ექსპლოატაციას და გადაშენებას, მაგრამ მეორე მხრივ იგივე გარემოება ბადებს წინააღმდეგობას მუშა ხალხში, რომელიც თვით კაპიტალისტური წარმოების მეხანიზმმა თანდათან გაამრავლა, შეაჯგუფა, შეაკავშირა ერთად და შეაგნებია თავისი ინტერესები; კლასობრივი ბრძოლა მწვევდება და შეგნებული მუშათა რაზმები უფრო მჭიდროთ უკავშირდებიან ერთმანეთს, თავს იყრიან საერთაშორისო სოციალდემოკრატიული დროშის ქვეშ და ემზადებიან სამკედრო-სასიცოცხლოთ შეებრძოლონ ბურჟუაზიას. ამავე დროს ტენიკის პროგრესი აკავშირებს ერთი მეორესთან სხვადასხვა წარმოებას, ბადებს ახალ ნივთიერ პირობებს, რაც აადვილებს და აახლოვებს კაპიტალისტურ წარმოების სოციალისტურათ გარდაქმნას.

შორს არ არის ის დრო, როდესაც კაპიტალისტური წესწყობილებისაგან შექმნილი რევოლუციონური ძალა მოსპობს კერძო საკუთრებას; კერძო საკუთრების მოსპობით გაუქმდება საზოგადოებაში კლასები და ბოლო მოეღება ყოველგვარ ექსპლოატაციას. ამ იდეალის განსახორციელებლათ იბრძვიან დღეს ევროპის და ამერიკის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული პარტიები, თუმცა არა ერთ და იმავე პირობებში. მაშინ, როდესაც დასავლეთ ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში ხალხს უკვე მოპოვებული აქვს ძირითადი პოლიტიკური უფლებები, როგორც მაგალითად — ადამიანის პიროვნების ხელ-უხლებლობა, თავისუფლება სიტყვისა, ბეჭდვისა, სარწმუნოებისა, კრებებისა, ყრილობისა, კავშირისა, გაფიცვისა და სხვა — ჩვენ, რუსეთში მცხოვრებნი, ყველა ამას მოკლებულნი ვართ. ბატონყმობის დროს წარმოშობილმა და გამაგრებულმა საზიზღარმა თვითმპყრობელმა მთავრობამ მთელი ხალხი ისე შებოჭა და დაიმონა, რომ გარდა ხალხის

მოსისხლე მტარვალ იმპერატორისა, არავის არავითარი უფლება აღარ აქვს; მტარვალმა მეფემ მთელი ხალხი დაუმოროჩილა ჟანდარმებს, პოლიციას და საზოგადოთ აღმინისტრაციის აულაგმავ თვითნებობას. ეს სამარცხვინო თვითნებობა სულს უხუთავს რუსეთის ყველა მცოხვრებთ, განურჩევლად გვარ-ტომობისა, სარწმუნოებისა და წოდებისა ცი. მაგრამ ყველაზე უფრო საგრძნობი და აუტანელი მტარვალთა თვითნებობა და ძალმომრეობა მუშა ხალხისთვისაა. ამიტომ რუსეთის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უახლოესი და უპირველესი მიზანია თვითმპყრობელობის მოსპობა და დემოკრატიული რესპუბლიკის დამყარება, რაც პროლეტარიატს გაუადვილებს თავის იდეალის—სოციალიზმის განხორციელებას. და აი, მართლაც ჩვენ ვხედავთ, რომ რუსეთის სახელმწიფოში არ არის დღეს არც ერთი კუთხე, სადაც მუშა ხალხი აშკარად არ იბრძოდეს უფლების მოსაპოვებლად და თვითმპყრობელობის დასამხობათ. ერთ ამ კუთხეთაგანს შეადგენს კავკასია, რომლის უმთავრეს სამრეწველო ქალაქებში თბილისის, ბაქოს და ბათუმის მუშათა მოირობამ უკვე იჩინა თავი. ეს ქალაქები მუშათა მოძრაობის კერათ გახდნენ კავკასიაში: აქ უკვე მოქმედობენ საკმაოისათ ძლიერი მუშათა ორგანიზაციები. მაგრამ ამ ბოლო დროს კავკასიაში მუშათა მოძრაობა ისე სწრაფად იზრდება და ვითარდება, რომ თფილისის, ბაქოს და ბათუმის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებმა საჭიროდ დაინახეს გაერთიანება. ამ ორგანიზაციების წარმომადგენლებმა მოახდინეს საერთო კრება, რომელზედაც გადაწყდა კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციათა კავშირის დაარსება. კავშირმა მიიღო არსებითად „ისკრა“ და „ზარის“ შემუშავებული პროგრამის მუხლები ზოგიერთი ცვლილებით და დამატებით (ზოგიერთი დამატება „უიზნის“ რედაქციის მიერ შემუშავებული პროგრამიდან არის ამოღებული, ზოგიერთი საკუთარი შენიშვნებია, რომლებიც ლატიშების სოციალ დემოკრატიულ ორგანიზაციის მიერ გამოთქმულ შეხიშვნებს ეთანხმება).

აი ეს პროგრამაც:

1) ხალხის თვითმპყრობელობა. ხალხი ირჩევს წარმომადგენლებს ორი წლის ვადით; წარმომადგენლები შეადგენენ საკანონმდებლო კრებას, რომლის წინ პასუხისმგებელია აღმასრულებელი ძალა. ხალხს უნდა მიენიჭოს უფლება ინიციატივისა (მოთაობისა) კანონის შემოღებაში. და აგრეთვე უფლება მოითხოვოს ესა თუ ის კანონი ძალაში იქნეს შესული რეფერენდუმით (საყოველთაო ხმას მიცემით).

2) დემოკრატიული რესპუბლიკა, რომელიც დაფუძნებული იქნება ფედერატიულ პრინციპის თანახმით (სახელმწიფოს სხვადასხვა ერის

შეთანხმებული მოქმედების საფუძველზე). რუსეთის დაყოფა ოლქებათ ეკონომიურ და ტერიტორიალურ (ადგილმდებარეობითი) პირობების მიხედვით. სრული თვითმმართველობის მინიჭება თითოეული ოლქისათვის შინაურ საქმეში. იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე ოლქის მცხოვრებთა უმრავლესობა მოითხოვს საყოველთაო, პირდაპირი, თანასწორის და დახურული კენჭის ყრით სრულ თავისუფლებას შინაურ და გარეშე საქმეებში,—მას უნდა მიეცეს ეს თავისუფლება. თითოეული ოლქი დაიყოფება თემებათ ტერიტორიის მიხედვით ფართო თვითმმართველობით, სადაც წოდებას ან ტომს არავითარი მნიშვნელობა არ ექნება.

3) ყოველ მოქალაქეს, რომელსაც შეუსრულდება ოცი წელიწადი, განურჩევლად სქესისა, უნდა მიენიჭოს საყოველთაო, სწორი და პირდაპირი საარჩევნო უფლება წარმომადგენლების არჩევის დროს როგორც საკანონმდებლო კრებაში, ისე ყოველგვარ თვითმმართველობის ორგანოებში. კენჭის ყრა უნდა იქნეს დახურული, არჩევნები უნდა დაინიშნოს ერთსა და იმავე დროს არა საქმის დღეს; თითოეულ ამომრჩეველს უფლება აქვს კენჭი იყაროს ყველა იმ დაწესებულებაში, სადაც კენჭით ირჩევენ წარმომადგენლებს. ხალხის წარმომადგენლებს უნდა დაენიშნოს ჯამაგირი. პროპორციონალური სისტემა არჩევნებისა. ყოველგვარი ხარჯი, გამოწვეული არჩევნებისაგან, უნდა იკისროს საზოგადოებამ (კავშირმა, ოლქმა, თემმა).

4) მოქალაქის პიროვნების და მისი სადგომის ხელუხლებლობა. სახლის გაჩხრეკის სრული აკრძალვა.

5) საქმის გარჩევამდის ბრალდებული თავისუფალია იმ შემთხვევაში, თუ დანაშაულის ჩადენის დროს არ იქნება დაკერილი. ყოველ დატუსაღებულს უფლება აქვს მოითხოვოს, რომ ჩვენება ჩამოერთვას სასამართლოს წარმომადგენლის წინაშე, მისი ვეჭილის თანადასწრებით, თორმეტი საათის განმავლობაში დატუსაღების შემდეგ.

6) კერძო მიწერ-მოწერის საიდუმლოების ხელშეუხებლობა.

7) თავისუფლება სინდისის, სიტყვის, ბეჭდვის, კრების, გაფიცვის და კავშირისა.

8) მისვლა-მოსვლის და ხელობის თავისუფლება, პასპორტის გაუქმება.

9) წოდებათა გაუქმება და ყველა მოქალაქეთა სრული თანასწორობა, განურჩევლად სქესისა, სარწმუნოებისა და ტომისა.

10) ენების თანასწორობა.

11) ყველა მოქალაქეს უფლება აქვს სამართალში მისცეს მოხელე მისი უფროსის დაუკითხავად.

12) მუდმივი ჯარის მაგიერ ხალხის საყოველთაო შეიარაღება (მილიცია).

13) ეკლესიის სახელმწიფოსაგან და შკოლის ეკლესიისაგან გაშორება.

შენიშვნა: ზემო ჩამოთვლილი უფლების და გარანტიების დროებით გაუქმება ან შეზღუდვა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება.

14) მუქთი და სავალდებულო საზოგადო და პროფესიონალური სწავლა-განათლება ორივე სქესის ბავშვთათვის თექვსმეტ წლამდის. საკმელი, ტანისამოსი და სამოსწავლო ნივთები და სახელმძღვანელოები ყველა ბავშვებს საზოგადოების ხარჯით უნდა მიეცეს. შემწეობა მიეცეს იმ მშობლებს, რომელსაც სიღარიბის გამო გაუქირდებათ სკოლაში ბავშვების გაგზავნა. უფასოთ სწავლა-განათლება საშუალო და მაღალ სასწავლებლებში.

15) ყველა არა პირდაპირი გადასახადების მოსპობა, შემოსავალზე და მემკვიდრეობაზე პროგრესიული (შემოსავლის რაოდენობის შედარებით) გადასახადის დაწესება.

რომ მუშა ხალხი დაცული იქნას ფიზიკური და ზნეობრივი გადაშენებისაგან, რომ მასში განვითარდეს ნიჭი და ძალა თავისუფლების მოსაპოვებლათ, კავკასიის მუშათა ორგანიზაციების კავშირი თხოულობს:

1. მაქსიმალური (ყველაზე დიდი) რვა საათის სამუშაო დღეს ყველა კატეგორიის მუშებისათვის და იმავე რიცხვში სოფლისაც და აგრეთვე სახელმწიფო, საზოგადოებრივ და კერძო მოსამსახურეებისათვის, ნოქრებისათვის და ხელზე მოსამსახურეებისათვის.

2. ყოველ კვირაში 36 საათის შეუწყვეტელი დასვენება იმავე პირებისათვის.

3. ზედმეტი მუშაობის სრულიად აკრძალვა.

4. საღამოს 9 საათიდან დილის 6 საათამდე მუშაობის აკრძალვა მრეწველობის ყველა დარგში, გარდა ისეთებისა, სადაც ტექნიკური პირობების გამო მუშაობა აუცილებლად საჭიროა და სადაც ეს თვით მუშათა ორგანიზაციების მიერ იქნება ნება დართული. ღამით მუშაობის სრულიად აკრძალვა ორივე სქესის ყველა იმ პირებისთვის, რომლებსაც არ შესრულებიათ 18 წელიწადი.

5. უნდა აღიკრძალოს 16 წლამდის ბავშვების შრომით სარგებლობა.

6. იმ პირებისათვის, რომლებსაც არ შესრულებიათ 18 წელიწადი სამუშაო დღე უნდა ისაზღვრებოდეს 6 საათით.

7. დედაკაცებს უნდა აღეკრძალოთ მუშაობა იმ დარგში, სადაც იმათი აგებულებისათვის მუშაობა მავნებელია. ორსული დედაკაცების განთავისუფლება მუშაობისაგან, სამუშაო ქირის წაურთმევლათ ძეობამდის 6 კვირით წინ და 6 კვირით მას შემდეგ.

8. კანონით უნდა დადგენილ იქნეს, რომ დამქირავებელი ნივთიერთპასუხისმგებელია, როცა მუშა უბედურ შემთხვევით, ან წარმოების მავნებელი პირობების გამო ისე დაუძლურდება, რომ მუშაობა აღარ შეიძლება. ამ შემთხვევაში მუშა ვალდებული არ არის დაამტკიცოს, რომ მისი დაუძლურება კაპიტალისტის ბრალია.

9. სამუშაო ქირის საქონლით მიცემა უნდა აღიკრძალოს; უნდა დადგენილ იქნეს, რომ მუშებს ანგარიშს ყოველ კვირაში უსწორებდნენ და შექველად სამუშაო დროს განმავლობაში.

10. მოხუცებულ მუშებს უნდა ეძლეოდეს სახელმწიფო პენსია.

11. საფაბრიკო და საქარხნო ინსპექტორთა რიცხვის გამრავლება; მრეწველობის იმ დარგში, სადაც უფრო დედაკაცები მუშაობენ ინსპექტორებათ უნდა დაინიშნონ ქალები; საფაბრიკო კანონების შესრულების თვალ-ყურის სადევნელად და აგრეთვე საქონლის შესაფასებლად და დასაწუნებლად მუშებმა უნდა აირჩიონ თავიანთი წარმომადგენლები, რომლებსაც სახელმწიფოსაგან უნდა მიეცეს ჯამაგირი.

12. ადგილობრივ თვითმართველობამ მუშების მიერ არჩეულ პირებთან ერთად უნდა თვალ-ყური ადევნოს იმ სადგომების სანიტარულ მდგომარეობას, რომლებსაც კაპიტალისტები აძლევენ მუშებს საცხოვრებლად. იმავე ორგანოს უნდა დაევალოს ადევნოს თვალ-ყური ამ სადგომებში შინაურ წეს-რიგს და იმათ გაქირავების პირობებს, რომ მუშა, როგორც კერძო პირი და მოქალაქე თავისუფალი იყოს თავის შინაურ ცხოვრებაში და მოქმედებაში კაპიტალისტების ჩარევისაგან.

13. უნდა დაარსდეს წესიერად მოწყობილი სანიტარული ზედამხედველობა მრეწველობის ყველა დარგში და მუშების უფასო წამლობა მრეწველის ხარჯზე.

14. ინსპექციის (ზედამხედველობის) დაარსება მეურნეობის ყველა დარგში.

15. საფაბრიკო და საქარხნო კანონების დარღვევისათვის მრეწველები სისხლის სამართალში უნდა იქნეს მიცემული.

16. კაპიტალისტებს უნდა აღეკრძალოთ მუშებისათვის ფულის გამოორიცხვა სამუშაო ქირიდან, რა მიზეზით ან რა დანაშაულისათვისაც უნდა იყოს ეს გამოორიცხვა გამოწვეული (ჯარიმა, დაწუნება და სხ.).

17. დაწესება მეურნეობის ყველა დარგშია მრეწველო სამსჯავროებისა, რომლებიც თანასწორობა უნდა იყვნენ შემდგარი მუშებისა და კაპიტალისტების წარმომადგენელთაგან.

18. ადგილობრივ თვითმართელობის ორგანოებს უნდა დაევალოს შუამავალი კანტორების (შრომის ბირჟა) დაარსება, რომლებიც იკისრებენ შუამდგომლობას, როგორც ადგილობრივ, ისე შორიდან მოსულ მუშების დაქირავებაში. კანტორებს უნდა განაგებდნენ მუშების წარმომადგენლები.

რომ მოქალაქეთა უფლების დაცვა კიდევ უფრო უზრუნველყოფა იქნეს, კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა ორგანიზაციის კავშირი თხოულობს:

1. ხალხისაგან არჩეულ მსაჯულებს. საჯარო სასამართლოს. კითხვა დანაშაულობის შესახებ უნდა გადაწყდეს ხალხისაგან არჩეულ მოსამართლეების მიერ, რომლებსაც ჯამაგირი უნდა დაენიშნოს. ყველა სპეციალური და განსაკუთრებული სასამართლოები (სამხედრო სასულიერო, ადმინისტრაციული) უნდა მოისპოს, სამართლის წარმოება მუქათა და ამასთანავე ადგილობრივ მცხოვრებთა სამშობლო ენაზე. უდანაშაულო დასჯილთა და დაკავებულთა უნდა მიეცეთ ჯილდო. რაც შეიძლება უფრო მეტ შემთხვევაში მიმართონ პირობითი სასჯელს.

2. სიკვდილით დასჯის და სამუდამო დატუსაღების გაუქმება; გაუქმება ისეთ სასჯელთა, რომელნიც ამცირებენ ადამიანის ღირსებას, მაგალითად როზგით ცემისა; გაუქმება კატორგაში, გამასწორებელ რაზმში გაგზავნისა და მარტოთ დაპატიმრებისა; დაპატიმრებულთ მიეცეთ უფლება ერთად სეირნობისა.

3. სრული ამნისტია (განთავისუფლება) ყველა პოლიტიკურ დანაშავეთათვის.

ბატონ-ყმური წეს-წყობილების ნაშთების სრულიათ აღმოსაფხვრელათ, აგრეთვე კლასთა შორის ბრძოლის თავისუფლად განვითარებისათვის სოფელში კავშირი ეცდება, რომ:

1. გაუქმდეს გამოსასყიდელი ხარჯი და სხვა ბეგარა, რომელიც დღეს აწევს კისერზე გლეხ-კაცობას, როგორც გადამხდელ წოდებას.

2. გაუქმდეს ყველა ის კანონები, რომლებიც არ აძლევენ ნებას გლეხ-კაცს ისარგებლოს თავის მიწა-ადგლით, როგორც მას სურს.

3. დაარსდეს კომიტეტები, რომლების მიზანი იქნება ბოლო მოუღოს ბატონ-ყმური წეს-წყობილების ნაშთებს მიწათმფლობელობის ურთიერთობაში.

4. მიენიჭოს სასამართლოს უფლება შეამციროს ერთობ დიდი საიჯარო გადასახადი და გააბათილოს ისეთი ხელშეკრულებანი, რომელთაც მევახშური ხასიათი ექნებათ.

რადგანაც კავკასია თავის განსაკუთრებული პირობებით განირჩევა რუსეთის დანარჩენ ნაწილებისაგან, ამიტომ კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა ორგანიზაციების კავშირი საჭიროთ სთელის შეიტანოს პროგრამაში შემდეგი მუხლები:

1. კავკასიის სასწავლებლებში სწავლა-აღზრდა უნდა სწარმოებდეს ადგილობრივ ენაზე.

2. დროებით ვალდებულ გლეხ-კაცთა მდგომარეობის დაუყოვნებლივ გაუქმება *).

3. მინიჭება ხიზნებისთვის **) სრულ საკუთრებათ მიწა-ადგილებისა, რომელთაც ესენი დღეს სარგებლობენ და რომლისთვისაც ათას-გვარ გადასახადს იხდიან მემამულეთა სასარგებლოთ.

4. სრულ შესაკუთრეთ გამოცხადება გლეხ-კაცების იმ დიდი ნაწილისა, რომლებიც ბინადრობენ ბაქოსა, ერევნისა, განჯისა და რამოდენიმე ტფილისის გუბერნიებში და რომლების მდგომარეობა განსაზღვრულია 1870 წ. გამოცემულ დებულებით.

5. კავკასიის თავისუფალი სახაზინო მიწები უნდა ეძლეოდეს ყველას ერთ და იმავე პირობებით, განურჩევლად ეროვნებისა და სარწმუნოებისა. ამ შემთხვევაში სახელმძღვანელო პრინციპათ უნდა იყოს მხოლოდ ის, თუ ვინ სად უფრო აიტანს და შეეგუება ჰავას და სხვა ადგილობრივ პირობებს.

კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების კავშირი არის წარმომადგენელი კომიტეტებისა: 1) ტფილისის 2) ბაქოს, 3) ბათუმის მუშებისა, 4) გურიის და 5) იმერეთის სოფელ მუშათა.

კავკასიის მუშათა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების კავშირი მხარს დაუჭერს ყოველ გვარ რევოლუციონურ მოძრაობას, რომელიც რუსეთში არსებულ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ იქნება მიმართული. რუსეთის პარტიასთან ერთად კავშირი დარწმუნებულია, რომ მხოლოდ თვითმპყრობელობის მოსპობით და ხალხისაგან დამფუძნებელი კრების არჩევით შესაძლო იქნება საესებით განხორციელდეს ზემოთ ჩამოთვლილი პოლიტიკური და სოციალური მოთხოვნები.

*) დღემდის დაცულია ქუთაისის და თბილისის გუბერნიებში დროებით ვალდებულება, რაც დიდათ არ განსხვავდება ბატონ-ყმურ მდგომარეობისაგან და ზოგ შემთხვევაში გლეხ-კაცობისთვის უფრო საზარალოც არის.

**) ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში არის ერთნაირი კატეგორია გლეხ-კაცებისა, რომლებიც ძველი ადრათით მიჩნეული იყვნენ უფადო მოიჯარადრებათ, მაგრამ რომლებიც უკანასკნელ ხანებში, მემამულეთა მეცადინეობით, მთავრობამ იცნო ჩვეულებრივ მოიჯარადრებათ. ასე რომ, მემამულეებს როცა უნდათ მაშინ გააძევენ გლეხ-ხიზანს მის მიერ შემუშავებულ მამა-პაპულ ადგილიდან.

მასალები და დოკუმენტები

პირველი მაისი ტფილისში.

1893 და 1901 წლებში.

მთავრობის მზადებას, რომ პირველი მაისის დღესასწაულისთვის ხელი შეეშალათ, ჩვენ ვხვდებით 1893 წ. საქმეებში (საქმე № 90/1893 წ. კავკასიის მთავარმართებლის კაცელარიისა).

ამ საგანზე, სხვათა შორის, ტფილისის გუბერნატორი მოახსენებს მთავარ-მართებელს (№ 264—5/V—1893 წ.), რომ მან მიიღო ა/კ. რკინის გზის უფროსის მიწვევა—დაესწროს სახელოსნოების დაარსების წლისთავს (დღესასწაულს) 1 მაისს.

მაგრამ „რადგანაც თქვენთვის ცნობილია, თუ რა მნიშვნელობას აძლევენ ევროპიელი სოციალისტები და ანარქისტები ყველა ქვეყნის მუშებისთვის 1 მაისის დღესასწაულს, ამ თვალსაზრისით მე მიმაჩნია უხერხულად რკინის გზის ადმინისტრაციის მიერ 1 მაისის დღესასწაულის დაწესება“.

ამიტომო—სწერს გუბერნატორი—„ხომ არ ინებებთ, რომ მოახდინოთ განკარგულება, რომ ეს დღესასწაული გადატანილ იქნეს 6 მაისისათვის,—როცა არის სახელწოდება ხელმწიფე იმპერატორის მემკვიდრისა ან 9 მაისს, როცა დღესასწაულობენ სასწაულმოიმკმედი ნიკოლოზის ნეშტის გადატანას“.

ამის გამო 10 ივლისის თარიღით (№ 312—1893 წ.) მთავარ-მართებლის კანცელარიის დირექტორის ხელის მოწერით ეცნობება მას, რომ ა/კ. რკ. გზათა უფროსის მიერ მთავარმართებელ გ. ა. შერემეტიევთან გაკეთებულ მოხსენების თანახმად მომავალში 1 მაისს აღარ იდღესასწაულებენ რკინის გზის მთავარ სახელოსნოების დაარსებას.

1901 წლის პირველი მაისის დემონსტრაცია ტფილისის გუბერნატორის მოხსენების თანახმად (მოხსენება მთავარ-მართებელს 25/IV—1901 წ. № 30).

„17 აპრილს თქვენ მიერ გაცემულმა განკარგულებამ ჯარის იმ ნაწილების მზად ყოფნის შესახებ, რომელთა ყაზარმები იმყოფება მუშათა უბნებში და აგრეთვე 18 აპრილს დილით ადრე არტილერიის მოედანზე მე-42 ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკის ოთხი ესკადრონის სავარჯიშოთ გამოყენებამ კარგი ნაყოფი გამოიღო: მუშები არ მოშორებიან თავიანთ სახელოსნოებსა და დაზგებს, მიუხედავად იმისა, როგორც მუშები ამბობენ, მოუწოდებდნენ მათ მესამე საყვირის შემდეგ შეეწყვიტათ მუშაობა. ასე, 18 აპრილი წყნარად ჩატარდა: წესრიგი არ დარღვეულა შემდეგი სამი დღის განმავლობაშიც.“

მაგრამ მას შემდეგ, რაც თქვენი ბრწყინვალემა სამსახურის საქმეების გამო გაემგზავრა განჯის გუბერნიაში, ღამით, 21 აპრილს, საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსმა და პოლიცმესტერმა საჩქაროდ მაცნობეს სხვადასხვა გზით შეგროვილი, მაგრამ ერთნაირი ხასიათის ცნობები იმ მანიფესტაციის შესახებ, რომელიც 22 აპრილის დილისთვის მზადდებოდა.

ამ ცნობების თანახმად რამდენიმე ას მუშას, უმთავრესად ადგილობრივთ, უნდა ესარგებლნათ სალდათის ბაზარში გამართულ საკვირაო ბაზრით, შეკრებილიყვნენ იქ და აქედან მოეხდინათ დემონსტრაცია მუშათა წითელი დროშით გოლოვინის პროსპექტზე და სახლის ქუჩაზე.

ღამითვე ეცნობა 1 საპიორის ბათალიონის უფროსს ყოფილიყო მზად. დილის 8 საათისთვის (22 აპრილს) გენ. ლეიტენანტის ფრეზეს ნებართვით მე გამოვიწვიე თქვენი „კონევის“ ყაზარმებში 30 კაზაკი ხოპიორის პოლკისა და შემდეგ მივიღე რა დამატებითი ცნობები, რომ მანიფესტაცია ადრე დაიწყებოდა, რაც პირადათ მაცნობა მუშამ, მე „კონევის“ ყაზარმებში გადავიყვანე სავლე ჟანდარმები, ა/კ. დარაჯთა ცხენოსნები და გავაფრთხილე რა მანიფესტაციის შესახებ პოლიცია და ჯარის ნაწილთა უფროსები, ვიცე-გუბერნატორთან ერთად გადავედი მთავარ-მართებლის სასახლეში, რომელიც ახლოს მდებარეობს როგორც სალდათის ბაზართან, ისე „კონევის“ ყაზარმებთან, სადაც თავმოყრილი იყო ჯარის ნაწილები.

წესიერების დამრღვევებმა 22 აპრილს დილის 8 საათიდან სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ქუჩებით, ზოგიერთებმა როგორც გამყიდველებმა, კალათებით, ზოგმა—როგორც მყიდველებმა, იწყეს დენა სალდათის ბაზრის რაიონში.

რადგანაც მოსული პირები ერთმანეთისაგან შორს იდგნენ, არ უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს და ასე არ იძლეოდნენ საბაბს მანიფეს-

ტაციის მოსახდენათ, ამიტომ ბაზარში მალულ პოლიციას და აგენტებს კანონიერი საბაზი არ ეძლეოდათ ვისმეს დასაქერად ან ბრბოს გასაფანტავად.

ბაზრის რაიონს და აგრეთვე გოლოვინის პროსპექტზე ამოსასვლელ ქუჩებს 8 საათიდან არ მოშორებია პოლიცმეისტერი.

დილის 11 საათზე რამდენიმე კაცმა წესიერების დამრღვევთაგან ხმაურობა ასტეხეს ბაზრის მოედნის კუთხეში, რათა მიემხროთ ცნობის მოყვარენი.

მსწრაფლ შეადგინეს რა ერთი მკიდრო მასა, მანიფესტანტებმა ყვირილით — „ურა“, „რვა საათის სამუშაო დრო“, ჯოხზე მიამაგრეს წითელი აბრეშუმის დროშა და დაიძრენ გოლოვინის პროსპექტისაკენ. იქ მყოფმა ბოქაულმა გედევანოვმა (16 გოროდოვოით იღგა) წინადადება მისცა მათ დაშლილიყვნენ.

პოლიციას პასუხად მანიფესტანტებმა ცემა დაუწყეს მოკლე ჯოხებით და კეტებით, რომელნიც თან მოეტანათ მუშებს ტანისამოსის ქვეშ დამალული, აგრეთვე პოლიციელებს სცემდნენ ფარდულებიდან ჩამოღებული ჯოხებით, სკამებით და სხვ. ზოგიერთმა მანიფესტანტმა ხანჯალიც კი იშიშვლა. გედევანოვმა ხელი სტაცა დროშის ჯოხს და თანამოსამსახურეთა დახმარებით შესძლო ნიშნის მოტაცება, რომელიც ამჟამად ქანდარმერიაში ინახება.

პოლიციელებს და გრძნობა დაკარგულ გედევანოვს, რომელიც ბრბომ ადგილიდან დასძრა და გაიტაცა, დაეხმარნენ სხვა პოლიციელები და ჯარის სხვადასხვა ნაწილთა რამდენიმე ათეული ჯარისკაცები და კერძო პირებიც, რომლებიც ხშირად არიან ბაზარში სასყიდლად ან თავიანთ ნაწარმოებთა გასასყიდათ.

ასე პოლიციელები და ჯარისკაცები იქნებოდა 60-მდე კაცი.

შეჯახება იყო ნაუცბათევი, მაგრამ მეტად ენერგიული: ამ დროს ცხენით მოიჭრა პოლიცმეისტერი 20 ცხენოსანი სტრაჟნიკით. აქეთ წამოსვლის წინ პოლიცმეისტერმა ბრძანება გასცა მე-5 საპოლიციო უბნის მიმართ, რომ მიეღოთ ზომები, რათა აღეკვეთათ იქ განზრახული გამოსვლები.

ამ დროს მუშა მამალაძემ, რომელიც შეჯახების შიგ შეუგულში იმყოფებოდა, ექვსჯერ თანდათან გაისროლა რევოლვერიდან, ამის შემდეგ მივარდა უკანიდან „გოროდოვოი“ კიტანცევს, რომელიც თავის ამხანაგებს შევლოდა, რომ გამოეშორებიათ ბრბოსაგან უწყსოების მთავარი დამნაშავენი, დასჭრა ის ორი ტყვიით ბეჭში და შემდეგ — თეძოში.

გამოჰყო რა მანიფესტანტების დიდი ნაწილი მოთავეთაგან, რომელნიც თავგამოდებით იბრძოდნენ, პოლიცმეისტერმა თავისი

ცხენოსანი პოლიციელების დახმარებით იწყო ხალხის გაფანტვა ბაზრის გარშემო მდებარე ქუჩებისაკენ.

მივიღე რა ცნობები სალდათის ბაზარში მომხდარ არეულობის შესახებ, რომ დაეკავებიათ გოლოვინის პროსპექტზე გამოსასვლელი ქუჩები 1 საპიორის ბათალიონის 3 როტა, 30 ხოპერელი კაზაკი გაგზავნილ იქნა ბაზარში მიმავალ ქუჩების დასაკავებლად, თქვენი ბრწყინვალეების კონვოით კი დაყენებულ იქნა სასახლის ახლოს.

ამნაირი განკარგულების გაცემის შემდეგ მე ცხენით გავემგზავრე ჟანდარმების თანხლებით იმ ალაგას, სადაც უწყსოება მოხდა, სადაც მანიფესტანტები, როგორც ზევით იყო ნათქვამი, გაფანტული იყო პოლიციის მიერ და ამავე საქმეს განაგრძობდა იგივე პოლიცია. სალდათის ბაზრის გარშემო მდებარე ადგილების ჩამოვლის დროს აღმოჩნდა, რომ პუშკინის ქუჩის ქვემოთ ხალხი მაინც ბლომად იყო თავმოყრილი, ამიტომ ყოველი შემთხვევისთვის სასახლის ქუჩიდან შემოსავლელად გაგზავნილ იქნა ერთი როტა საპიორებისა.

საბედნიეროთ ჯარის საქმეში ჩარევა არ დარჩა საჭირო. ჯარის თავის დროზე უწყსოების ალაგას გაჩენამ ხელი შეუწყო ქალაქის ამ ნაწილის შეშინებულ მცხოვრებთა დაწყნარებას. ამის შემდეგ მე განკარგულება გავეცი სალდათის ბაზრის და შაიდანის ახლოს მდებარე დუქნებიდან გაეძევებიათ იქ მყოფი ხალხი, რაც შესრულებულ იქნა დაუყოვნებლივ, გამოწვეულ იქნა აგრეთვე ხიდების, რომელნიც ქალაქის ცენტრალურ ნაწილს ჰყოფენ მუშათა უბნებიდან, თვალყუყურის სადგენებლად ტფილისის პოლკის ორი ნახევარი როტა. ქალაქის ჩამოვლის დროს პოლიციის სტრაჟის ინსპექტორ როტმისტრ ალტუხოვთან ერთად ნაშუადღევს 3 საათზე ყველგან სიწყნარე იყო, ვინახულე მიხეილის საავადმყოფოში დაქრილი გოროდოვოი კიტანცევი. ამავე დროს სალამოთი შემჩნეულ იქნა, რომ რკინის გზისა და სახელოსნოთა მუშების ბინები დაცარიელდა, იქ მყოფნი წავიდნენ ქალაქ გარეთ, ზოგიერთების თქმით, — კრებებზე. ამიტომ ყოველ შემთხვევისათვის ვერისა და ორთაქალისკენ გაგზავნილ იქნა 1¹/₂ ესკადრონი ნიჟეგოროდის დრაგუნის პოლკისა, სალამოს 4 საათზე მე მოვახსენე გენერალ-ლეიტენანტს ფრეზეს იმ ზომების შესახებ, რის მიღებაც საჭირო იყო და რაც მეორე დღეს მისი ნებართვით მოყვანილ იქნა სისრულეში.

შემდეგ დღეებში მიღებულ ცნობების თანახმად წესიერების დასაცავად გამოყვანილი ჯარის რაოდენობა თანდათანობით შემცირდა. ამჟამად დაყვანილია იმ ნორმამდე, რასაც მოითხოვს შინაგან საქმეთა მინისტრის ცირკულიარი (ა/წ. 9 აპრილი № 1200).

სამწუხაროდ, ამჟამად მოსალოდნელია, ზოგიერთი ცნობებით, არე-დარევის მოხდენა 29 აპრილს ან 1 მაისს.

უფრო სწორი ცნობების მიღებისთანვე არ დავაყოვნებ მოვახსენო თქვენს ბრწყინვალეებას.

დასასრულ ნებას ვაძლევ თავს მოგახსენოთ, რომ უწესოების საჩქაროდ და ენერგიულად ჩაქრობას 22 აპრილს, რაც საერთოდ გაგრძელდა არა უმეტეს მეოთხედი საათისა, თვით შეჯახება კი— არა უმეტეს 8 წუთისა, ხელი შეუწყო პოლიციისტიერ კოვალიოვის ენერგიულმა მოქმედებამ. მიუხედავად იმისა, რომ ის ცხენიდან ჩამოვარდა და ფეხი იღრძო, როცა ის იმ ალაგისაკენ მიჰქროდა, სადაც არეულობა იყო, მაინც დარჩა დღის 3 საათამდე თავის მოვალეობის შესასრულებლად. მხოლოდ სამ საათზე შეუხვედრეს მას ნაღრძობი ფეხი.

ყველაზე უფრო დაშავებულია აქ წარმოდგენილ პოლიციელთა სიაში კიტანცევი, რომელსაც საშიშროება არაფერი მოელის.

რადგანაც ციხე გავსილია ტუსალებით, 41 შეპყრობილი მანიფესტანტი დროებით დატოვებულ იქნენ მესამე საპოლიციო უბანში, რომელიც იმყოფება 1-ლ საპიორის ბათალიონის ყაზარმების პირდაპირ.

სია ტფილისის ქალაქის პოლიციაში მოსამსახურე პირთა, რომელნიც დაშავდნენ 1901 წლის აპრილის 22 მომხდარი არეულობის დროს.

შედგენილია 26 აპრილს 1901 წელს.

1. პოლიციისტიერის მოვალ. დაშავებული აქვს მარჯვენა თეძო აღმასრულებელი გ. ს. კოვალიოვი. და მარჯვენა ფეხი წვივში, ნაღრძობი აქვს მარჯვენა ფეხი ცხენიდან ჩამოვარდნის დროს.

2. ბოქაულის თანაშემწე მე-3 კრილობა აქვს მარცხენა ხელში ნაწილისა გედევანოვი. და ძლიერ დაშავებული აქვს მთელი ტანი.

გოროდოვოები:

3. მეორე უბნის გოროდოვოი დაქრილია ორი ტყვიით ბეჭში ავაფო კიტაევი. და თეძოში—წვეს მიხეილის საავადმყოფოში.

4. მეორე უბნის გოროდოვოი დაშავებული აქვს მარჯვენა ხელი. პიშიკოვი.

5. მესამე უბნის გოროდოვოი ნაცემია თავში ჯოხით, ნაცემია ივანე სტუპაკოვი. სახეზე და მთელ ტანზე.

6. მესამე უბნის გოროდოვოი ნაცემია ზურგში და გვერდებში. მიხეილ გურეკი.

7. მეორე უბნის გოროდოვოი ნაცემია ზურგში, შჩერბაკი.

8. მესამე უბნის გოროდოვოი ალექსანდრე ლეშჩინსკი ნაცემი გვერდებში

ცხენოსანი სტრაჟნიკები:

9. კონსტანტინე შვეცოვი დაშავებული აქვს მარჯვენა მხარი.

10. ბანუხო მირზოევი დაშავებული აქვს მარჯვენა წვივი.

11. ალექსანდრე ტობოლოვი დაშავებული აქვს ორივე ხელი.

12. ნიკიტა გერასიმენკო დაშავებული აქვს ზურგი და თავი.

გადასცემს რა გუბერნატორის ცნობას თავის სახელით შინაგან საქმეთა მინისტრს, მთავარმართებელი (28 აპრილს 1901 წ. № 338) სხვათა შორის დასძენს: „ქალაქი ტფილისი თავის მდებარეობით ა/კავკასიაში თავს უყრის ინტელგენციასთან ერთად კავკასიის ერთა დაბალი ფენების სხვა და სხვა ელემენტებს. ეს ხალხი ცნობილია თავისი სიფიცხითა და ალღირ-წახსნილობით. ადგილობრივ პოლიციას არ შეუძლია თვალყური ადევნოს ტფილისში მომსვლელ-წამსვლელთ, პოლიციის მხედველობის ქვეშ მყოფთ, ქალაქის მკვიდრ მცხოვრებთ, მით უმეტეს სომეხ-ლტოლვილებს, რადგანაც ტფილისში არ არსებობს მეეზოვეთა ინსტიტუტი და სამისამართო მაგიდა. როგორც ცენტრში, ტფილისში, ა/კავკასიის ყოველ კუთხიდან ყოველდღე ასობით მოდიან, რომელთა შორის ბევრია უპასპორტონი და ეწევიან აგიტაციას არა მარტო მუშებში, არამედ ადგილობრივ ჯერ კიდევ უკულტურო მოსახლეობაში. საქმის ამნაირ ვითარებაში, როცა არ არსებობს საქარხნო ინსპექცია, ადგილობრივი ადმინისტრაციისთვის მეტად ძნელია იცოდეს რაიმე წინასწარ უკანასკნელ ხანებში გახშირებული გაფიცვებისა და არეულებების შესახებ მუშათა შორის, აგრეთვე მთავრობის საწინააღმდეგო და ანტი-რუსული აგიტაციის შესახებ. ქალაქის თვითმართველობა კი მიუხედავად გუბერნატორის მიერ მიცემული წინადადებისა არა თუ თანხმდება შემოიღოს მეეზოვეთა ინსტიტუტი და სამისამართო მაგიდა, წინააღმდეგობასაც კი უწევს. ადგილობრივი ხელისუფლება (უმაღლესი) კი უძლურია ამ საქმეში, რადგანაც მას აქვს უფლება ესა თუ ის პირი ქალაქის თვითმართველობის მეთაურთაგანი გადააყენოს, ან სრულიად დაითხოვოს

ქალაქის საბჭოს მთელი შემადგენლობა, მაგრამ მას არ აქვს უფლება მისთვის სავალდებულო გახადოს თავისი ესა თუ ის დადგენილება.

ასეთ პირობებში მომავალში არა სასურველ მოვლენათა თავიდან ასაცილებლად თავის თავად იზადება კითხვა: დროული და მიზანშეწონილი არ იქნებოდა გაგვევრცელებია დებულება ტფილისში გაძლიერებული დაცვის შესახებ?“

— ერთ-ერთ შავად დაწერილ მოხსენებაში (დარჩენილია ზოგიერთი გვერდები) მე-16 გვერდზე სხვათა შორის სწერია: ისედაც თავმოყრილია დიდი რიცხვი მუშებისა: ბაქოში 40.000-მდე, ტფილისში—16.000 და სხ.—ეს ცნობები ეხება 1901 წელს.

— 1901 წლის 25 აპრილის „კავკაზ“-ში (№ 107) აწერილია 22 აპრილს მომხდარი დემონსტრაცია. აქ თითქმის უცვლელად არის მოთავსებული გუბერნატორის მიერ წარდგენილი მოხსენება მთავარ-მართებლისადმი, მხოლოდ უფრო დამუშავებულია ლიტერატურულად. დამატებულია შემდეგი: „დაპატიმრებულია პოლიციის მიერ არეულების ალაგას 41 კაცი, უმრავლესობა მუშები, ერთი ხარკოველი სტუდენტი და 3 კურსისტკა, გადმოსახლებულნი პეტერბურგიდან უკანასკნელად მომხდარი არეულების დროს“.

— პეტერბურგიდან—ტფილისში (დებეშა) 11—12/V 1901. მთავარმართებელს. საჭიროდ მიმაჩნია რა დაუყოვნებლივ დაიხუროს შარაძის სტამბა, გთხოვთ მოახდინოთ სათანადო განკარგულება. შინაგან საქმეთა მინისტრი, ეგერმენტერი დ. სიპიაგინი.

—მთავარ-მართებლის საბჭოს სხდომის (19 ოქტომბერი 1902 წ.) დადგენილება 22 აპრილს 1901 წელს მომხდარი არეულების შესახებ: 43 კაცის „ბრალდება არეულობაში მონაწილეობის თაობაზე ჩაითვლება უქველად დამტკიცებულად. ზოგიერთი ამათგანის დანაშაული გამოიხატა პოლიციის მიერ შეპყრობის დროს სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაშიც—როგორც მაგ. შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევა, მოკვლის განზრახვა და სხ. საბჭო ფიქრობს მიიღოს დამნაშავეთა წინააღმდეგ დანაშაულის ჩადენის მიხედვით შემდეგი ზომები: სოფ. ხევის (ოზურ. მაზ.) გლეხი ლეონტი ოთარისძე მამალაძე და ს. ახალქალაქის (გორის მაზრამ) გლეხი გიორგი მოსეს ძე თათანაშვილი გადასახლებულ იქნან კავკასიის საზღვრებიდან რუსეთის შიდა გუბერნიებში პოლიციის მხედველობის ქვეშ პირველი 5 წლით, მეორე—2 წლით; დუშეთის მაზრ. სოფ. გრემისხევის გლეხი

ნიკოლოზ ვასილის ძე ვიგორზინი, ს. ბარის—(რაჭის მაზრა) მალაქია სოლომონისძე გიორგოზიანი, ტფილისის მოქალაქე არაქელ გრიგოლის ძე ოქუაშვილი და შულავერში მცხოვრები გლეხი სიმონ ივანეს ძე ტერ-სიმონოვი გადასახლებულ იქნან შორე გუბერნიებში პ წლით; რაჭის მაზრ. სოფ. სორის მცხოვრებს ლავრენტი ნიკოლოზისძე ჯოხაძეს, სოფ. ცხენისის (გორის მაზრა) ნიკოლოზ მიხეილის ძე ზედგინიძეს და ხენთის (რაჭ. მაზრა) ნიკოლოზ თედორესძე ტომა-რაძეს—აეკრძალოს ტფილისში ცხოვრება ერთი წლით; ტფილისის მოქალაქეს კონსტანტინე ნიკოლოზისძე დარბანელიშვილს და დიაკვნის შვილს კირილე ალექსისძე კახეთელიძეს აეკრძალოს ტფილისში ცხოვრება პირველს სამი თვით, მეორეს—ნ თვით; პოლტავის გუბერ. გლეხკაცის ნინა სტეფანეს ასულს ნოსარს, იმავე გუბერნიის ქ. პერეისლავლის მცხოვრებს სარა ფინკელშტეინს და ქ. რიბინსკის—ალექსანდრა ტიმოთეს ასულ შაკოლს აეკრძალოს ცხოვრება კავკასიის საზღვრებში; ქუთაისის მცხოვრებს ლევან პლატონისძე ლოლობერიძე, ს. ქაგანის (ქუთ. მაზ.) სევერიანე ოქროპირეს ძე ხვიჩია და კულაშის (ქუთ. მაზ.) სარდიონ მიხეილის ძე შენგელია გადასახლებულ იქნას ტფილისიდან თავიანთ სოფლებში და ტფილისში შემოსვლის უფლება არ ექნეთ სამი წლის განმავლობაში. ამასთან ეს სასჯელი მიღებულ იქნას ხვიჩიასა და შენგელიას ა/კავკასიის რკინის გზის მთავარ სახელოსნოებში გაფიცვაში მონაწილეობისთვის. ქვემოდა ჩამოთვლილ პირთ: ს. ვაშლოვანის (ტფ. მაზრ.) დავით სოლომონის ძე აგდამელოვს, ტფილისის მოქალაქეს გიორგი სარქისის ძე აივაზოვს, სიღნაღის მცხოვრებს სიმონ სტეფანეს ძე საბაშვილს (პაპაშვილს), პოლტავის გუბ. მცხ. ანა სტეფანეს ასულ ნოსარს, ტფილისის მოქალაქეს სარქის გრიგოლის ძე ვარნაზოვს, ნახიჩევანის (ერევნ. გუბ.) მოქ. კარაპეტ მიკირტიჩის ძე გასპარიანცს, ტფილისელ ყოფილ სტუდენტს ოტტო გიორგის ძე გირცელს, ს. ბარის (რაჭ. მაზ.) მცხოვრებს იოსებ ზურაბას ძე გიორგოზიანს, ტფილისის მოქ. სტეფანე კარლოსძე გორგიჯანოვს, ს. გორის უბანის (რაჭ. მაზ.) მცხ. სოლომონ სპირიდონის ძე გორდეზიანს, იმავე მაზრის გლეხს ნესტორ მარკოზის ძე გოგომეჩიძეს, ს. რუისის (გორ. მაზ.) ნიკოლოზ ივანეს ძე ღვინიაშვილს, ს. კულჯას (ერევნ. გუბ.) მცხ. ალექსანდრე ავეტიქის ძე ეგიაზაროვს, აზნ. ალექსანდრე ივანეს ძე იაშვილს, ტფილისის მოქალაქეს ალექსანდრე ქავთარაძეს, ზაქათალის აზნ. ვიანესლავ ვიქტორის ძე აღშანსკის, ს. შერდოლიტის (რაჭის მაზ.) მალაქია საყვარელის ძე ოსიაშვილს, ს. ჯვარცხმის (ოზურგ. მაზ.) სამსონ ივანეს ძე პაიქაძეს, ტფ. მოქალაქეს ზაქარია

პეტრეს ძე პერიაშვილს, ს. გორის უბანის მცხ. (რაჭის მაზ.) გიორგი ნიკოლოზის ძე ფარჯანაძეს, ტფილისის მოქალაქეს გიორგი გაბრიელიძე საყვარელიძეს, ს. საქამეთის (გორ. მაზ.) სოფრონ გაბრიელის ძე ტარიელიძეს, ს. შალაროს (სილ. მაზ.) გიორგი დავითის ძე პრელაევს, ს. ბაჯის (რაჭის მაზ.) დიმიტრი იოსების ძე პელიძეს ჩათვალოს ციპეში გატარებული დრო; ქუთაისის მცხოვ. გრიგოლ ბესარიონის ძე ახვლედიანს, ს. პატარძელის (ტფ. მაზ.) მცხ. მიხეილ გერასიმეს ძე კიკნაძეს და ს. ბეგეულის მცხ. (რაჭის მაზრ.) მელიტონ ზურაბის ძე წულუკიძეს, რომელთა დანაშაული დამტკიცებული არ არის, მიმოწერა მათ შესახებ იქნას მოსპობილი რაც შეეხება ხსენებულ საქმეზე ს. დუბოვი — ჩაის (ხვალისინის მაზრა, სარატოვის გუბ.) მცხ. გლეხ ივანე მიხეილის ძე სმირნოვის პოლიციის მიერ ვერ პოვნას და აგრეთვე ქ. ახალბაიაზეთის მცხოვრების არმენაკ აირაპეტის ძე ნაჩალჩანისა, პირველის შესახებ საკითხი ღიად დარჩეს, ვიდრე საქმე არ იქნება გამოძიებული, მეორეს შესახებ ეცნობოს მისი სამსახურის ადგილას — მე-16-გრენადერის მინგრელის პოლკს. დედანზე მისმა ბრწყინვალემა მთავარმართებელმა იწერა წაეწერა. „ვამტკიცებ“. თ-დი გოლიცინი. 24 ოქტომბერი 1902 წელი“.

პარტიის მუშაობის გარშემო

ფიკსულირებული წერილი საქ. კომ. (ბ) საოლქო და
სამაზრო კომიტეტებს.

პარტიის ისტორიის შესწავლას თანდათან მეტი ინტერესი ეძლევა, ამიტომ მის გაშუქებას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს. ყოველი პარტიის წევრი ვალდებულია უნდა თვლიდეს თავს გაეცნოს და შეისწავლოს წარსული თავის პარტიისა.

უჯრედების და ფართე საზოგადოებრივ ფენების ასეთ მუშაობაში ჩათრევა, მათი ამოძრავება, დაინტერესება, შეკავშირება და ამუშავება—არის მიზანი საქართველოს კომპარტიის ცეკასთან არსებულ პარტიის ისტორიის განყოფილებისა, რისთვისაც ის საჭიროდ სთვლის:

1) დაარსდეს ადგილობრივ საოლქო და სამაზრო ორგანიზაციებთან პარტიის დამხმარე ჯგუფები რევოლიუციონურ ბრძოლებში მონაწილე ამხანაგებისაგან, აგრეთვე გამოყენებულ იქნეს ის უპარტიო პირნი, რომელთაც მიუღიათ მონაწილეობა რევოლიუციონურ მოძრაობაში. ეს ჯგუფები უშუალოდ დაუკავშირდებიან ცეკასთან არსებულ პარტიის და მიიღებენ მათგან ინსტრუქციებს. ჯგუფების მუშაობა ადგილობრივად გამოიხატება შემდეგში:

ა) პირადი და კოლექტიური მოგონებების დაწერა, აგრეთვე ცოცხალი პირების ნაამბობის ჩაწერა.

ბ) მოგონებათა საღამოების გამართვა.

გ) სხვა და სხვა დოკუმენტების მოგროვება. პროკლამაციები, დაღუპულ ამხანაგების ფოტოგრაფიული სურათები, სხდომების ოქმები, ბიოგრაფიები, პარტიის გამოცემათა გავრცელება და სხვადასხვა.

საქ. კომ. პარტიის ცეკა დარწმუნებულია, რომ ადგილობრივი მომუშავე ამხანაგები მიაქცევენ სერიოზულ ყურადღებას პარტიის ჯგუფების მუშაობას და აღადგენენ მჭიდრო კავშირს საქ. კომ. პარტიის ცეკას პარტიის განყოფილებასთან.

ს. კ. პ. (ბ) ც. კ. მდივანი მ. კახიანი.

პარტიის გამგე

თ. ულენტი.

1928 წ. სამუშაო გეგმა საქ. კ. პ. ც.პ. პარტიის განყოფილებისათვის

1. წელს პარტიის უპირველეს ყოვლისა უნდა დაუკავშირდეს ტფილისისა და ადგილობრივ საოლქო და სამაზრო ორგანიზაციებს და შექმნას კომუჯრედებში პარტიის დამხმარე ჯგუფები და კომისიები. ამ ჯგუფებმა უნდა მიიღონ მონაწილეობა პარტ. ისტორიისა და ოქტომბრის შესწავლა-გაშუქებაში. ხელი უნდა შეუწყონ მასალების დამუშავებას, დასწერონ, დააწერინონ რევოლუციონურ და პარტიულ მუშაობაში მონაწილე ამხანაგებს მოგონებანი, სტატიები და სხვა. ხელი შეუწყონ ცოცხალი პირების ნაამბობის ჩაწერას, უმეტესად ხელმძღვანელობა გაუწიონ კოლექტიურ ნაწარმოებთა შედგენას. მოგონებთა საღამოების მოწყობას, სხვა და სხვა დოკუმენტების მოგროვებას როგორც: პრაკამაციები, ფოტ. სურათები, ბიოგრაფიები, სხდომების ოქმები და აგრეთვე პარტიის გამოცემათა გავრცელება და სხვა. ტფილისის მთავარი სახელოსნოები ის ალაგია, სადაც პირველად ჩაეყარა საძირკველი სოც. დემ. ორგანიზაციას. აქ მრავლად მოიპოვებიან პარტიული თუ უპარტიო ამხანაგები, რომელთაც უშუალოდ აქვთ მიღებული მონაწილეობა რევოლუციონურ მოძრაობაში. აქ უნდა შეიქმნას ერთი ძლიერი პარტიის დამხმარე ჯგუფი.

მკიდრო კავშირის გამბა უმაღლეს სასწავლებლის კომუჯრედებთან და წითელ ჯარის პოლიტ-განყოფილებასთან, რომლებიც ხელს შეუწყობენ პარტიის მასალების დამუშავებას.

2. წელს შესრულდა ჩვენი პარტიის პირველი ყრილობის 30 წლის თავი (მარტში) და აგვისტოს 30-ში შესრულდება მეორე ყრილობის 25 წლის თავი. ამის გამო გამოიცეს ქართულად ამხ. პ. მ. კერგენცევის წიგნი ნაწ. 1. გამოიცეს აგრეთვე პირველი ყრილობის მასალები. (ბ. ეიდელმანის წერილები და სხ.) და აგრეთვე წერილები და მასალები მეორე ყრილობის შესახებ.

გამოცემულ იქნეს პარტიის ისტორიის განცალკევებული მომენტები, რომელიც შემდეგში ფუძეთ დაედება საქ. კომპარტიის ისტორიას.

მიექცეს სათანადო ყურადღება წითელ კუთხეებში პარტიის პლაკატების დამზადებას, პლაკატებზე აღნიშნული იქნება ჩვენი რევოლუციონური ბრძოლების გამარჯვებების და დამარცხებების მომენტები, ჩვენი პარტიული ზრდის ეტაპები და სხვადასხვა...

მიმდინარე წელს საკმარისად იქნეს ცნობილი ჟურნალ „რევოლუციონურ მატინეს“, მხოლოდ ოთხი ნომრის გამოცემა. ყურად-

დება მიექცეს „მატიანეს“ შინაარსის გაუმჯობესებას და მის მიერ პარტ.-რევ. მომენტების ობიექტიურ და დოკუმენტალურ გაშუქებას.

ყურნალი განაწილდეს შემდეგ განყოფილებებზე:

1. წერილები სხვადასხვა ისტორიულ მოვლენების შესახებ.

2. მასალები და დოკუმენტები.

3. მოგონებანი, ავტობიოგრაფიები.

4. კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია.

5. პარტიის მუშაობის გარშემო: დამჩმარე ჯგუფების მუშაობა, მათი კორესპონდენციები.

6. ქრონიკა.

3. მოხდეს შეთანხმება სახელგამთან, რათა ყურადღება მიაქციოს მან გამომცემლობას პარტიის ისტორიის დარგში, ასევე მიექცეს ამ მხრით ცენტრალურ გამომცემლობათა ყურადღება.

4. მკიდრო კავშირის დაკავება პროფ-კავშირებთან არსებულ პროფ-მოძრაობის ისტორიის კომისიასთან, მისი მუშაობის ხელმძღვანელობა და გაცხოველება.

5. დამუშავება რევოლიუციონური სცენარის, რომლითაც ღარიბია ქართული კინო-მრეწველობა.

6. ხელმძღვანელობის გაძლიერება რევოლიუციის მუზეუმზე, პარტ-არქივზე და სახელმწიფო ცენტრალურ არქივზე.

7. 1929 წელს სპეციალურად დამზადებულ იქნეს გამოსაცემად რევოლიუციონური მოძრაობის ისტორიის 1 ტომი პარტიის მეორე ყრილობამდე ე. ი. 1903 წლამდე.

8. დამუშავებულ იქნას ბეჭდვითი განყოფილებასთან ერთად საკითხები ისტორიულ—პარტიულ ლიტერატურაზე იდეოლოგიური კონტროლის დაწესების შესახებ.

9. ამავე წელს გამოიცეს ბროშურები კომუნისტური პარტიის მუშაობის შესახებ 1917 წლიდან ახალ ეკონომიურ პოლიტიკამდე.

10. 1930 წელს გამოიცეს რევოლიუციონური მოძრაობის ისტორია, ტომი 2.—1903 წლიდან 1907 წლამდე და მე-3-ტ.—1907-1917 წლამდე.

11. ამავე წელს გამოიცეს წიგნი გლეხთა მოძრაობის ისტორიიდან საქართველოში 1904-05 წ. და 1918-19 წ.

12. შეკრებილ იქნას მასალები და გამოცემული ბროშურად საქართველოს მუშათა პროფესიონალურ მოძრაობის ისტორია.

13. შეკრებილ იქნას მასალები საქართველოს პოლიტიკურ პარტიათა ბრძოლის და მათი პროგრამების შესახებ.

ი ნ ს ტ რ უ ქ ც ი ა

ოქტომბრის რევოლუციისა და სამოქალაქო ომის ქრონიკის შესადგენათ.

I. ხერთო ამოცანები და ქრონიკის ხასიათი.

იმ ქრონიკების ამოცანას, რომელთაც პარტიები ადგენენ, შეადგენს რევოლუციონური ამბების თანდათანობითი გადმოცემა და განსაზღვრულ რაიონში ადგილობრივ პარტოგანიზაციების მუშაობის გაშუქება. ქრონიკაში თავისი გაშუქება უნდა ჰპოვოს: რაიონის ეკონომიკამ, პარტიის მუშაობამ, საბჭოების მოღვაწეობამ, მუშათა და გლეხთა რევოლუციონურმა მოძრაობამ, სამოქალაქო ომმა, კონტრ-რევოლუციასთან ბრძოლამ და ნაციონალურმა მოძრაობამ.

ეს ქრონიკა უნდა შესდგეს 1917 წლის იანვრიდან (სადაც ეს ჯერ კიდევ არ გაცემებულა) 1921 წლამდე (ახალ ეკონ. პოლიტ. შემოღება) თითოეული წლებისთვის ცალ-ცალკე, წლიდან წლამდე.

ქრონიკის შედგენის დროს ძირითად მომენტს უნდა შეადგენდეს საკავ. კომ. პარ. (ბ) ხელმძღვანელი და ორგანიზაციული როლის გამოჩენა ოქტომბრის რევოლუციაში და სამოქალაქო ომში. შემთანხმებელი პარტიებისა და ჯგუფების მოღვაწეობა და აგრეთვე კონტრ-რევოლუციონურ მთავრობათა და ორგანიზაციების მოქმედება უნდა გაშუქებულ იქნას ქრონიკაში მხოლოდ იმიტომ, რომ უფრო გარკვევით იქნას გამოხატული ჩვენი პარტიის, მუშათა კლასის და გლეხობის ბრძოლის ფორმები კონტრ-რევოლუციასთან.

ქრონიკაში მომხდარი ამბები უნდა გაშუქებულ იქნას მარქსისტულ-ლენინურად (რაც დარღვეულ იქნა მთელი რიგი ადგილობრივი ქრონიკების შედგენის დროს).

II. მასალა ქრონიკისთვის.

მთავარი მასალა ქრონიკის შესადგენათ—არის ოფიციალური დოკუმენტების ქრონიკის შედგენის დროს უპირველესად უნდა გამოყენებულ იქნას შემდეგი საარტიკო მასალები: პარტ-ყრდლობათა ოქმები, სრულიად რუსეთის, რესპუბლიკანური საოლქო, საგუბერნიო, სამაზრო, საოლქო და რაიონულ კონფერენციებისა, პლენუმების და პარტ-კომიტეტების და მათი სხდომათა ბიუროებისა, ოქმები საბჭოთა და პროფკავშირების ბოლშევიკური ფრაქციებისა, საერთო საქალაქო კრებებისა, პარტიულ უჯრედთა. ოქმები და მასალები, განსაკუთრებით დიდი ფაბრიკა-ჭარხნებიდან; პარტიული გამოცემანი: გაზეთები, ჟურნალები, ფურცლები, პროკლამაციები, მოწოდებები, წიგნები, პლაკატები, მოკონებები; პარტიის აქტიურ წევრთა—რეგმოძრაობის და სამოქალაქო ომის ორგანიზატორთა, მონაწილეთა და მომსწრეთა, —პირადი არქივები და წერილები.

მასალები და დოკუმენტები მასიურ მუშათა და გლეხთა მოძრაობაზე და ეროვნებათა ცხოვრების შესახებ. ოქმები და მასალები საბჭოთა, რევკომებისა, პროფკავშირებისა, საგუბლმასკომებისა, სამაზრო აღმასკომებისა, სოფლის საბჭოთა, მთავრობის საკანონმდებლო აქტები, რეზოლიუციები, მოწოდებები, უწყებანი, სტატისტიკური მასალები და სხ.

კონტრ-რევოლუციასთან ბრძოლის გასაშუქებლათ პარტიულ და საბჭოთა გამოცემებს გარდა, გამოყენებულ უნდა იქნას თეთრგვარდიელ მთავრობათა და მათი ორგანოების ოფიციალური მასალები და დოკუმენტები; ბურჟუაზიული და

წვრილ-ბურჟუაზიულ პარტიათა მასალები და გაზეთები. როდესაც ლაპარაკია იმ ამბებზე, რომლებიც წინ უსწრებდნენ თებერვლის რევოლუციას, მათ გასაშუქებლათ უნდა გამოცნებულ იქნას ქანდარმთა და „დაცვის განყოფილებათა მასალები, გუბერნატორთა არქივები, საეროებო და ქალაქის გამგეობათა საადგილ-მამულო კომისიათა. ფაბრიკებისა, ქარხნებისა, აგრეთვე ყველა გაზეთები (პარტიული, წვრილ-ბურჟუაზიული და ბურჟუაზიული) რომლებიც მოცემულ რაიონში იმ ხანებში გამოდიოდნენ.

III. მასალათა დამუშავების მეთოდი.

ფაქტის აღდგენის დროს მთავარ წყაროდ და მომხდარი ამბის აწერის ქრონიკისთვის ჩაიოვლება მხოლოდ ოფიციალური დოკუმენტები. მაგრამ ასეთი დოკუმენტების უქონლობის დროს, როცა თანდითანობით და ერთმანეთთან დაკავშირებულათ იქნებიან გაშუქებული შესასწავლი ამბები, ქრონიკის შედგენას საფუძვლად უნდა დაედვას ადგილობრივი პარტიული და საჯაროთა გაზეთები, რომლებშიც აქვეყნებდნენ პარტიულ ორგანიზაციების, საბჭოთა და პროფკავშირთა საყურადღებო დადგენილებებს.

იქ, სადაც ქრონიკისთვის სარგებლობენ არა ოფიციალური წყაროებით, ყველა ასეთი ფაქტები უნდა შემოწმებულ იქნას ოფიციალური დადგენილებით ან მონაწილე-მნახელთა დაკითხვით, მოკონებებით, წერილებით და სხ., რაც უნდა განხილულ იქნას აგრეთვე კრიტიკულად.

არავითარ შემთხვევაში დასაშვები არ არის ქრონიკის შედგენა კონტრ-რევოლუციონური მასალების მიხედვით. ეს მასალები უნდა გამოყენებულ იქნას მაგრამ მეტის-მეტად ფრთხილად; ამ წყაროთაგან დოკუმენტები უნდა მოყვანილ იქნას, როგორც გამონაკლისი. მაგრამ ყველა ცნობები და ფაქტები, ამ გზით მოპოვებული, უნდა შემოწმებულ იქნას ჩვენი გაზეთების, ჩვენ მასალათა, პარტიის წევრთა მოგონებათა და სხვა წყაროებთან შედარებით.

საჭიროა გვერდი ავუაროთ ქრონიკის შედგენის დროს კონტრ-რევოლუციონური ამბების ხშირ მოთავსებას.

ისეთ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, როცა ადგილობრივი პარტიები იძულებული არიან ქრონიკის შესადგენათ ისარგებლონ უპარტიო თანამშრომელთა ნაშრომით, მათი მუშაობა უნდა შემოწმებულ იქნას პარტიის პარტიული პასუხისმგებელი რედაქციით, რომელნიც პასუხისმგებელნი არიან პარტიის მუშაობისათვის.

IV. ქრონიკის დაწერა.

ქრონიკა უნდა დალაგდეს ქრონოლოგიური წესით (დღითი-დღე). თითოეული ცალკე თარიღის ფარგალში მასალა განაწილდება მთავარი განყოფილებების (რუბრიკები) მიხედვით წინასწარი განსაზღვრული წესით. სამაგალითო სათაურები შეიძლება იყოს შემდეგი:

1) რაიონის ეკონომიური მდგომარეობა (მრეწველობა, ტრანსპორტი, სასოფლო მეურნეობა და მიწის საკითხი).

2) მასიური მოძრაობა (მუშათა, პროფესიონალური, გლეხთა, პარტიზანული, ნაციონალური).

3) პარტიული ცხოვრება (საყურადღებო დადგენილებანი და ღონისძიებანი ადგილობრივ პარტორგანიზაციების, რომლებიც მათი დამახასიათებ-

ლია საბჭოთა პოლიტიკის, სამეურნეო სფეროში, სხვა პარტიებთან ბრძოლაში; შინაპარტიული ცხოვრება და პარტიაში არსებულ გადაზრებთან ბრძოლა).

4) საბჭოები და საბჭოთა ორგანიზაციების მოღვაწეობა. (საბჭოები და მათი ორგანიზაცია; ადმინისტრაციულ-სამეურნეო ორგანიზების მოღვაწეობა (მთავარი ღონისძიებანი); საზოგადოებრივი ორგანიზაციები; მუნიციპალური ორგანიზები).

4) სამოქალაქო ომი. (მდგომარეობა ფრონტებზე, სამხედრო მდგომარეობა და წითელი არმიის საომარი მოქმედება; კონტრ-რევოლუციონური მოძრაობა და რევოლუციონერ მთავრობათა და ორგანიზაციების მოღვაწეობა; ინტერვენცია; პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების ღონისძიებანი კონტრ-რევოლუციისათან ბრძოლაში).

6) ნაციონალური მოძრაობა. (კომუნისტური ნაციონალური ორგანიზაციების მოღვაწეობა; ნაციონალური ორგანიზაციების, მთავრობათა მოღვაწეობა, ყრილობათა მუშაობა და სხ. მასიური ნაციონალური მოძრაობა მუშათა, გლეხთა, წვრილ ბურჟუაზიის შორის (კრებები, დემონსტრაციები, აჯანყებანი და სხვ.).

ნაციონალური მოძრაობის მოთხოვნის დროს უნდა მკაფიოდ იქნას განსხვავებული ერთმანეთისაგან ნაციონალურ-რევოლუციონური და ნაციონალური კონტრ-რევოლუციონური მოძრაობანი ერთმანეთისაგან.

7) წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიები.—აქ შეიძლება ცნობები მოთავსებულ იქნას ზსენებული პარტიების შესახებ მხოლოდ 1917 წლის წინაოქტომბრის ზანადან.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ (ხელისუფლების საბჭოების ხელში გადასვლის შემდეგ) ყოველგვარი ცნობები წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიების შესახებ, რამდენათ მათი ბრძოლა მიმართულია პროლეტარიატის დიქტატურის წინააღმდეგ ჩაიწერება განყოფილებაში „სამოქალაქო ომი“, როგორც კონტრ-რევოლუციონური ორგანიზაცია.

შენიშვნა. იმ განაპირა რესპუბლიკებში და ოლქებში, რომელთა ცხოვრებაში საერთაშორისო ურთიერთობას თვალსაჩინო ალაგი ეკავა, ქრონიკის შედგენის დროს შეიძლება შემოღებულ იქნას მერვე თავი: „საერთაშორისო მდგომარეობა“.

ქრონიკის ტექსტი უნდა მოყვანილ იქნას მკაფიოდ და მოკლედ, მაგრამ ცნობები უნდა იყოს დასაბუთებული და იმ დოკუმენტებზე მითითებით, რომლებიც წარმოადგენენ მოცემული ფაქტის ან ამბის წყაროს.

მასალების განაწილებაში უნდა დაცულ იქნას ერთნაირი პროპორცია: არ შეიძლება ერთი განყოფილების დატვირთვა მეორეს ანგარიშზე. მაგრამ ამავე დროს „პარტიულ ცხოვრების“ განყოფილებას და „მასიურ მოძრაობას“ უნდა დავეთმოს მეტი ადგილი.

საჭიროა აგრეთვე პროპორცია იქნას დაცული იმ მასალებისადმი, რომლებიც აშუქებენ საკითხს მოცემული რაიონის (რესპუბლიკები, ოლქები, გუბერნიები, მაზრები და სხ.) ცენტრში ან პერიფერიებში (ადგილობრივად მომხდარი ამბები). პირველ რიგში უნდა გიშუქებულ იქნას რაიონის ცენტრში მომხდარი ამბები, შემდეგ ადგილობრივი, მისი მნიშვნელობის მიხედვით.

როცა პერიფერიაში მომხდარი ამბავი დიდი მნიშვნელობისაა, ის თავსდება პირველ რიგში.

როცა ესა თუ ის ამბავი გძელდებოდა რამდენიმე დღე და იყო ეპიზოდური ხასიათისა, ასეთი ამბის გადმოცემა შეიძლება ერთი დღის ქრონიკაში მისი დასაწყისისა და დასასრულის აღნიშვნით. მაგრამ როცა მას ჰქონდა ხანგრძლივი ხასიათი (ხან მიწყნარდებოდა, ხან იფეთქებდა) მაგ, პარტიზანული მოძრაობა რომელიმე რაიონში და სხ., მისი გაშუქება ქრონიკაში უნდა მოხდეს მთლიანად დღითი-დღეს მიყოლებული, ისე, როგორც ის ხდებოდა, ან ხანგამოშვებით, რაც სინამდვილეში იყო.

შენიშვნა. ამ შემთხვევაში ისე, როგორც სხვა შემთხვევებშიც ამბავი თარიღდება იმ რიცხვით, როცა ის მოხდა და არა იმ რიცხვით, როცა მის შესახებ ცნობები დაიბეჭდა გაზეთებში ან სხვა დოკუმენტში.

ყველა თარიღები, დაწყებული 1917 წლის იანვრიდან და გათავებული 1918 წ. 13 თებერვლის (ახ. სტ.) თარიღით აღინიშნება ორივე თარიღით, ამასთან პირველ ალაგას იქნება ახალი სტილი, შემდეგ მრგვალ ფრჩხილებში—ძველი. 1918 წლის 14 თებერვლიდან (ახალი სტილის შემოღების თარიღი) ყველა თარიღები უნდა მოყვანილ იქნას ახალი სტილით. იქ, სადაც არ არის სწორი თარიღი, მაგრამ სადაც მთელ რიგ წყაროთა დაპირისპირებით აღდგენილი იქნება დაახლოვებითი თარიღი, მაშინ ეს თარიღი მოყვანილი იქნება ჩვეულებრივ ალაგას, მაგრამ მოკცეული იქნება პირდაპირ ბრკელებში.

V. ქრონიკის შედგენის ტექნიკა.

უნდა გადათვალიერებულ იქნას მოცემული დღის ყველა გაზეთები და სხვა მასალები, ამასთან თითოეული ფაქტი, თუ ის გამოსაბავს ერთს იმ საზოგადოებრივ მოვლენათაგანს, რომელზედაც ნათქვამია ამ ინსტრუქციის მუხ. 1, შეტანილი უნდა იქნას ცალკე ბარათზე, რომლის ზომა მაგალითად იქნება ჩვეულებრივი საწერი ქაღალდის $\frac{1}{4}$, რომლის მარჯვენა კუთხეში დათარიღდება თვე, რიცხვი და დღე—მარცხენაზე—აღინიშნება წელის ის განყოფილება (რუბრიკა), როცა მომხდარია ამბავი. რიცხვი (თარიღი) იწერება ახალი და ძველი სტილით, როცა ლაპარაკია 1918 წ. 14 თებერვლამდე მომხდარი ამბების შესახებ. ამ თარიღის შემდეგ თარიღი იწერება ახალი სტილით.

ქვემოთ იწერება ის ამბავი, რომლის შესახებ ცნობა ამოღებულია გაზეთებიდან ან სხვა წყაროებიდან, ამასთან ეს უნდა ჩაიწეროს რაც შეიძლება მოკლედ იმნაირად, რომ მომადარი ამბის ყველა წვრილმანები უნდა ჩაწერილი იქნას.

ჩაწერის შემდეგ ბარათის ბოლოზე აღინიშნება საიდან არის მოყვანილი ცნობა, ე. ი. აღინიშნება მისი წყარო, თუ გაზეთიდანაა,—საპიროა მისი სახელი, წელი, ნომერი, რიცხვი, თვე (ახალი და ძველი სტილით) და გვერდი; თუ ამბავი აწერილია ფურცელში, უნდა შეტანილ იქნას სათაური, გამოსვლის თარიღი და გამოცემეული ორგანიზაციის სახელწოდება. წყაროს ჩაწერა ხდება შემოკლებით, მაგრამ განსაკუთრებულ მაჩვენებელში ეს შემოკლებანი უნდა ახსნილ იქნას სრულიად.

დაბოლოს ბარათმა, მაგალ., ტულის ქრონიკისათვის, 1918 წლის 14 სექტემბრისა ჩაწერის შემდეგ უნდა მიიღოს ასეთი სახე:

1918 წელი.

სექტემბერი, 14
შაბათი.

პარტიული ცხოვრება. ტულაში გაიხსნა რ.კ.პ. (ბ) საგუბერნიო კონფერენცია. დღის წესრიგი I. პარტიის საგუბერნიო კომიტეტის მოხსენება. II

მოხსენებები ადგილებიდან. III. საორგანიზაციო საკითხი. IV. პარტიული პრაქტიკის საკითხები. V. სამხედრო საკითხი. VI. სასურსათო საკითხი. VII. საგანგებო კომისიები.

„კომუნარი“ — ქალ. ტულის და ტულის გუბერნიის საბჭოების გაზეთი. № 65. 20 IX 1918 წ., გვ. 4.

ბარათზე აღინიშნება ყველა მოცემული ცნობები, თუგინდ ისინი ეგებოდენ ერთსა და იმავე ამბავს და ამოღებული იყოს სხვადასხვა წყაროებიდან, მაგრამ თითოეულ ბარათზე წაიწერება ამბავი მხოლოდ ერთი წყაროდან. ბარათებისა და ცალკე ამბების შემოწმება ხდება შესრულებული შავი სამუშაოს შემდეგ.

როცა ლაპარაკია რომელიმე კრების შესახებ, სადაც მიღებული იყო ესა თუ ის ყურადღების ღირსი რეზოლუციები და ცალკე პირთა გამოსვლები, საჭიროა მათი აღუსხვა. ბარათის ზედმეტი მასალით ავსების თავიდან ასაცილებლათ, რეზოლუცია ბარათზე უნდა მოყვანილ იქნას მოკლედ. განსაკუთრებით საყურადღებო რეზოლუციების სრული ტექსტი შეიძლება მოყვანილ იქნას ცალკე დამატებაში. დამატებაში უნდა ვრცლად აღინიშნოს წყარო, საიდანაც ამოღებულია რეზოლუცია ან ამა თუ იმ გამოსვლის შინაარსი.

დამატება უნდა დანომრილ იქნას, განაწილებული ქრონოლოგიური წესით და ინახება ბარათებისაგან ცალკე.

ბარათზე უნდა აღინიშნოს დამატების ის ნომერი, რომელიც ბარათის შინაარსს ეხება

ბარათების დაგროვების მიხედვით ისინი უნდა შეერთებულ იქნას თვეების მიხედვით ცალკე კონფერტებში (თითოეული თვისთვის თავისი კონფერტი).

თუ ამის საშუალება იქნება ბარათიდან ცნობები უნდა გადაბეჭდილ იქნას მანქანაზე და დაწებებული მუყაოზე.

ბარათების მიხედვით უნდა შედგენილ იქნას ქრონოლოგიური და თემატიური კატალოგები.

რევოლუციონური ამბების ქრონიკა უნდა შედგენილ იქნას ბარათების დახმარებით, რაც დალაგებული იქნება ქრონოლოგიური წესით.

VI. მაჩვენებელი ქრონიკისთვის.

შეფუთილ ქრონიკას უნდა ჰქონდეს ვრცელი საგნობრივ-ალფაბეტური მაჩვენებელი, აგრეთვე უნდა იყოს გამოყენებულ წყაროთა და ხელსაწყოთა მაჩვენებელი. ამასთან ხელსაწყოთა ყოველგვარ შემოკლებებს, რაც მოყვანილი იქნება ქრონიკის ტექსტში, ამ მაჩვენებელში უნდა ჰქონდეს სრული ახსნა-განმარტება.

საკავშირო კომპ. (ბ) ც. კ. პარტისი.

შ ე ც დ ო მ ი ს . გ ა ს წ ო რ ე ბ ა : ამხ. კ. ბერძენიშვილის წერილში „ბათუმის ოქტომბრის სამხადისში“ მე-148 გვერდზე, იქ, სადაც ლაპარაკია იოსებ ბრეგვაძის შესახებ, უნდა იყოს: ს ი მ ო ნ ი კ ა ბ რ ე გ ვ ა ძ ე .

ამხ. შ. ლეგავას წერილში—„რევოლ. მოძ. და პარტ. მუშაობა“—გვ. 93 მე-შვიდე სტრიქონზე ზევიდან წინადადება ასე წაიკითხება: „ჩვენ მიერ ომში დაპატიმრებული გრიშა ჯიბიასძე ყოფიანი ვასილ ტყეშელაშვილს მოეყვანა ხვანჭკარაში და ტოლის კანცელარიაში სიკვდილით დაესაჯათ“.

ამხ. ალექსი (საშა) გეგეჭკორის ხსოვნას*).

მთელი ორი ათეული წლების განმავლობაში იგი ემსახურებოდა პარტიის და მუშათა კლასის განთავისუფლების საქმეს. გამოსული უპირატესობით და პრივილეგიებით მოსილ წოდებიდან, იგი სულ ახალგაზრდა მიეკედლა ყოველივე უფლება და პრივილეგია ახლილ წოდებას—მუშათა კლასს და გაიზიარა მისი ტანჯვა და სულისკვეთება. მან თავიდანვე მიაგნო თავის უმთავრეს სტიქიას. ეს იყო მუშათა კლასის მტრების წინააღმდეგ **უშუალო ბრძოლის ასპარეზი**, ბრძოლის მოწინავე პოზიციებზე ყოფნა, ე. ი. იქ, სადაც მისი სიცოცხლე მუდმივ საშიშროებაში უნდა ყოფილიყო. ყველამ იცის, რომ ამ დარგში საშა გეგეჭკორმა საკმარისად ისახელა თავი. როცა საქმე თხოულობდა და ორგანიზაცია უბრძანებდა, იგი არ ერიდებოდა არავითარ საფრთხეს, არავითარ საშიშროებას. მასთან ბრძოლა იატაკ ქვეშ, თუ აშკარად, როგორც ცარიზმის ხანაში, ისე მენშევიკების დროს თხოულობდა დიდ სიფრთხილეს, გამჭირახობას, მოხერხებას და ამასთანავე დიდ მოთმინებასაც. უნდა ვსთქვათ, რომ ამხ. ს. გეგეჭკორი ყველა ამ თვისებებით უხვად იყო დაჯილდოებული ბუნების მიერ. თავისი რევოლიუციონური მოღვაწეობა მან დაიწყო პირველ ყოვლისა **ტერორისტული** აქტებით 1905 წლის რევოლიუციის დროს. ერთი ასეთი აქტის მოხდენის დროს იგი სერიოზულად იქნა დაჭრილი მის მიერვე გასროლილ ყუმბარის ნატეხებით.

1905 წლის რევოლიუციის დამარცხების შემდეგ საშა გეგეჭკორს ჩვენ ვხედავთ ხან ციხეში, ხან გადასახლებულს რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებში. აქედან დაწყებული, ვიდრე 1917 წლის რევოლიუციამდე, იგი აწარმოებდა არალეგალურ მუშაობას, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ ამ ხნის განმავლობაში იგი ვერ პოულობდა შესაფერ სარბიელს თავისი ნიჭის გამოსაჩენად. ამის მიზეზი იყო უმთავრესად ის, რომ თავის მოწოდებას იგი ხედავდა შეიარაღებულ ბრძოლაში. მისი სტიქია იყო უფრო არა ზეპირი ან ბეჭდვითი პროპაგანდა და აგიტაცია მუშებსა და გლეხებში, **არამედ ბრძოლა მოქმედებით, ბრძოლა იარაღით ხელში** მუშათა კლასის გასამარჯვებლად. ოქტომბრის რევო-

*) ჟურნალის ბეჭდვა დამთავრებული იყო, როცა ტრადიციულად გარდაიცვალა ამხ. საშა გეგეჭკორი.

ლიუციის შემდეგ პირობები იცვლება. მუშათა კლასს, რომელმაც სახელმწიფო ხელისუფლება ჩაიგდო ხელში, ბურჟუაზია უცხადებს სამკდრო-სასიცოცხლო ომს. ბურჟუაზიას ემხრობიან სოც.-დემოკრატები (მენშევიკები) და ესერები. თუ ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ რუსეთში სახელმწიფოს სათავეში ედგენ **ბოლშევიკები**, რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ მუშათა კლასის ბრძოლას ბურჟუაზიის წინააღმდეგ, ჩვენში, ე. ი. **საქართველოში** იმ დროს სახელმწიფო ძალა-უფლებას სათავეში **მენშევიკები** მოექცნენ. თუ რუსეთში მაშინ მუშები და გლეხები ბოლშევიკების მეთაურობით იბრძოდნენ სახელმწიფო ძალა-უფლების შესანარჩუნებლად, ჩვენში ბრძოლა უნდა დაწყებულიყო და დაიწყო კიდევ ბოლშევიკებისავე მეთაურობით მუშურ-გლეხური ხელისუფლების დასამყარებლად. აი, სწორედ ახლა საშა გეგეჭკორის ეშლება წინ ფართო სარბიელი. ახლა იგი აღფრთოვანებულია და ფრთებს ისხამს. 1918 წლის თებერვლის თვეში ჩვენ მას ვხედავთ ქ. ქუთაისში ბოლშევიკურ ორგანიზაციების კონფერენციაზე. თანახმად გამომუშავებული გეგმისა, მას დაევალა გამგზავრება სამეგრელოსა და ლეჩხუმში გლეხების აჯანყების მოსამზადებლად, რის ნიადაგი უკვე მომწიფებული იყო (ლეჩხუმში ამ დროს კიდევაც იფეთქა გლეხების აჯანყებამ მენშევიკების მთავრობის წინააღმდეგ). მენშევიკები კარგად ხედავდნენ, თუ რა საფრთხე მოელოდა მათ საშა გეგეჭკორის მხრით, თუ ამ უკანასკნელს თავისუფალი მოქმედების შესაძლებლობა ექნებოდა. ამიტომ იმათ აღარ დააყოვნეს მისი დატუსაღება და ციხეში დამწყვდევა. მაგრამ რალაც ბედნიერი შემთხვევის გამო ცოტა ხნის შემდეგ (თუ არ ვცდები მაისში) მენშევიკებმა საშა ციხიდან გამოუშვეს, მაგრამ ეს ვაჟბატონები ჩქარა დაწმუნდნენ იმაში, რომ საშა გეგეჭკორის ციხიდან გამოშვება მათი მხრით დიდი შეცდომა იყო და მოინდომეს კვლავ დატუსაღება, მაგრამ ეს განზრახვა ველარ მოიყვანეს სისრულეში, რადგანაც ეხლა საშამ გაქცევა ამჯობინა. იგი დაუყოვნებლივ გაექანა სამეგრელოსაკენ, სადაც იმ დროს გლეხკაცობის დიდი ნაწილი აჯანყებული იყო.

თითქმის მთელი სამეგრელოს გლეხკაცობა ღელავდა და აღშფოთებული იყო მენშევიკების მოქმედებით, იმათი პოლიტიკით. საჭირო იყო ხელმძღვანელობა, გზის ჩვენება. საშა გეგეჭკორის გამოჩენა სამეგრელოში მაშინ პირდაპირი მისწრება იყო. იგი შეიქნა აჯანყებულ გლეხების მეთაური. ჩქარა რამოდენიმე ათასამდე აჯანყებული გლეხი შეგროვდა ამხ. საშა გეგეჭკორის გარშემო. ეს უკვე მთელი ლაშქარი იყო. იყო განზრახვა ქუთაისის ხელში ჩაგდება, მაგრამ ამის ნება რალაც გაუგებრობით არ მისცა მას ჩვენი პარტიული ორგანი-

ՎՅԵ. Ե. ՅԱՅԵՅՅԱՆ.
(1887—1928)

ზაციის ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტმა. აჯანყებულ გლეხობის ჯარს არ ჰქონდა დასაყრდნობი ბაზა, ამიტომ მისი ერთი ნაწილი თანდათან დაიშალა, ხოლო მეორე ნაწილი, უფრო ერთგული და მტკიცე ელემენტებისაგან შემდგარი, საშას მეთაურობით გაუდგა ჩრდილოეთისაკენ; მან გადალახა მამისონის უღელტეხილი და ამავე წლის ივნისის მეორე ნახევარში დიდი გაჭირვებით, მშვიერ-მწყურვალე და ნახევრად ტიტველი გადავიდა ჩრდილოეთ კავკასიაში და მი-აღწია კავკავს. ეს ის დრო იყო, როცა დუშეთის მაზრაში აჯანყება ხდებოდა. დუშეთის აჯანყება, რომელიც პირველ ხანებში დიდი წარ-მატებით ვითარდებოდა, მაშინ უკვე კრიტიკულ მდგომარეობაში იმ-ყოფებოდა და დამარცხებას განიცდიდა. ასე რომ, გამარჯვების იმე-დი აღარ იყო. მიუხედავად ამისა, გეგეჰქორის რაზმს კავკასიის სა-ოლქო კომიტეტმა წინადადება მისცა დაუყოვნებლივ წასულიყო დუ-შეთის მაზრის აჯანყებულ გლეხების დასახმარებლად. საშა გეგეჰქო-რი თავის რაზმით საჩქაროდ გაეშურა საქართველოს სამხედრო გზით დუშეთის მიმართულებით. მან დაიკავა სოფ. ყაზბეგი, სადაც თავი მოეყარა კონტრ-რევოლიუციონურ ელემენტებს, რომელთაც მან იარაღი აყარა. მაგრამ მეორე დღეს ყაზბეგს მოადგა მენშევიკების მრავალრიცხოვანი და კარგად შეიარაღებული ჯარი. გაიმართა ბრძოლა, რომლის შემდეგ გეგეჰქორი თავის რაზმით იძულებული შეიქნა უკან დახეულიყო. ამით დამთავრდა დუშეთის აჯანყება.

გეგეჰქორი დაბრუნდა კავკავში. იგი შეუდგა კავკასიის საოლქო კომიტეტის და თერგის ოლქის ხელისუფლების დახმარებით თავისი რაზმის შევსებას და გაწვრთნას. ჩვენი პარტიის კავკასიის საოლქო კომიტეტის დადგენილებით გეგეჰქორის რაზმი ითვლებოდა თვით საოლქო კომიტეტის განკარგულებაში. ამხ. ს. გეგეჰქორმა თავის რა-ზმით მეტად დიდი სამსახური გაუწია საბჭოთა ხელისუფლებას თერ-გის ოლქში 1918 წლის განმავლობაში. აგვისტოში კონტრ-რევო-ლიუციონურ კაზაკების და ოსი ოფიცრების თავდასხმის დროს ამ რაზმმა გეგეჰქორის მეთაურობით ითამაშა თითქმის გადამწყვეტი როლი საბჭოთა ხელისუფლების გადარჩენის საქმეში ქ. კავკავში. მა-გრამ ეს ხელისუფლება იქ ამ ხანებში პირდაპირ ბეწვზე ეკიდა. კავ-კავი გარემოცული იყო თითქმის ყოველ მხრივ კონტრ-რევოლიუცი-ონური ბრბოებით, რომლებიც შესდგებოდნენ კაზაკებისა და თეთრ ოფიცრებისაგან. თვით კავკავშიაც საბჭოთა ხელისუფლების მდგომა-რეობა თითქმის ყოვლად უიმედო იყო. საიმედო შეიარაღებული ძა-ლა სინამდვილეში ხელისუფლებას თითქმის არც კი ჰყავდა. გაჭირ-ვების დროს ყველანი იმედებს საშა გეგეჰქორზე და მის რაზმზე ამ-

ყარებდენ. ერთად ერთი ხსნა შეიძლებოდა თუ გაირღვეოდა კონტრ-რევოლიუციონური რკალი და მოხდებოდა შეერთება პიატიგორსკთან, —სადაც ჩვენი ამხანაგები განაგრძობდნენ ბრძოლას კონტრ-რევოლიუციონურ რაზმების წინააღმდეგ. 1918 წლის მიწურულში თითქმის ბედმა გავგვიღიმა. კონტრ-რევოლიუციონური ბანაკი როგორღაც შეირყა. ამ გარემოებით ისარგებლა ამხ. საშა გეგეჭკორმა და თავის პატარა რაზმით იერიში მიიტანა კაზაკების სტანიცა **არხონკაზე**, სადაც მტრის მთავარი ძალები იყვნენ გამაგრებული. მართლაც, გეგეჭკორის გმირობას და მის პირად გამოუთქმელ გაბედულებას და სიმამაცეს უნდა მიეწეროს, რომ ამ ბრძოლაში დამარცხებული იქნა მტერი. სამწუხაროდ, თვით ამხ. გეგეჭკორი ამ ბრძოლაში მძიმედ იქნა დაჭრილი მარჯვენა ფეხში, რამაც გამოიწვია მისი ხანგრძლივი წოლა ლოგინში და ბოლოს თვით ფეხის მოჭრა, რაზედაც, როგორც თვით საშა, ისე მისი მახლობელი მეგობრები და ამხანაგები დიდხანს არ თანხმდებოდნენ. ამასობაში დადგა უკანასკნელი საბედისწერო წუთი კავკასის საბჭოთა ხელისუფლებისათვის: დენიკინის ბრბოები —თითქმის ყოველი მხრიდან მოადგენ კავკას მისი ხელში ჩასაგდებად. დარჩა უკან დახვეისათვის მხოლოდ ერთად-ერთი გასავალი გზა **ინგუშეთისაკენ**. დახვეის წინ რამდენიმე საათით ადრე ამხ. საშას გაუჟკეთეს ფეხის ამპუტაცია და იგი ცოცხალ-მკვდარი, სიცხით გადაიყვანეს ინგუშეთის სოფელ **ბოზორკინოში**, სადაც გამხეცეხული თეთრგვარდიელების პირისპირ დაბანაკდნენ დროებით საბჭოთა სამხედრო ძალები. არავის არ სჯეროდა, რომ ასეთ პირობებში ამხ. საშა სიკვდილს გადაურჩებოდა: არა თუ უფეხო და მძიმე ავადმყოფობისთვის, არამედ — ჯანმრთელი ადამიანისთვისაც მეტად ძნელი იყო დალუპებისაგან თავის დაღწევა. ამხ. საშას მოელოდა ან თეთრგვარდიელთა ხელში ჩავარდნა, რაც დახერცტას ნიშნავდა, ან სიკვდილი გართულებული ჭრილობისაგან, რომლის აქიმობა შექმნილ პირობებში, თუ სრულიად შეუძლებელი არა, ყოველ შემთხვევაში, მეტად ძნელი იყო. მაგრამ ყველა ამას იგი გადაურჩა, რა თქმა უნდა, არა მარტო თავისი საკუთარი მტკიცე ნებისყოფის, გასაოცარი მხნეობისა და მოთმინების წყალობით, არამედ მახლობელ ამხანაგების და მეგობრების მზრუნველობის მეოხებითაც, განსაკუთრებით ამხ. **სერგო ორჯონიკიძის** მხრით.

მას შემდეგ, რაც 1919 წელს მთელი ჩრდილო კავკასია დენიკინს ჩაუვარდა ხელში, საშა გეგეჭკორის მდგომარეობა იქ, თუნდაც ინგუშეთის მთებში, მეტად სახიფათო იყო, რადგანაც დენიკინის აგენტებს ადვილად შეეძლოთ ავადმყოფი და უფეხო ადამიანის ხელ-

ში ჩაგდება. იმავე ამხანაგების რჩევით ამხ. საშამ გადასწყვიტა ისევ მენშევიკურ საქართველოში შეეფარებია თავი, რადგანაც იქ უფრო მეტი შესაძლებლობა იყო არალეგალურად თავის შენახვისა. და მართლაც, 1917 წლის ზაფხულში, როგორც იყო, მოხერხდა ამხ. საშას გადმოყვანა ინგუშეთიდან თბილისში, რაშიაც დიდი სამსახური მიუძღვის ამხ. **შ. ფალავანდიშვილს**. ტფილისში ამხ. საშა ჩქარა ებმება მუშაობაში, ახალი აჯანყების ორგანიზაციულ სამზადისს, რომლის ტექნიკას იგი ზედმიწევნით იცნობდა. სამწუხაროდ, მენშევიკების აგენტებმა ჩქარა მიაგნეს ამხ. საშას ბინას, იგი იქნა დატყვევებული და და მოთავსებული მეტეხის ციხეში. აქ მას წარუდგინეს ბრალდება ჯერ დუშეთის აჯანყებაში აქტიური მონაწილეობის მიღების შესახებ და შემდეგ ამზადებდნენ საბრალმდებლო მასალას სამეგრელოს აჯანყების მოწყობის შესახებ. ისეგრამ მენშევიკებს მისი გასამართლება აღარ დასცალდათ, რადგანაც, 1920 წლის 7 მაისის საბჭოთა რუსეთთან დადებულ ხელშეკრულების თანახმად ამხ. საშა გეგეჭკორი სხვებთან ერთად განთავისუფლებულ იქნა ციხიდან. განთავისუფლებისთანავე იგი პარტიის დადგენილებით გადავიდა კავკაზში სამუშაოდ, რადგანაც ყველა ჩვენი ამხანაგები დარწმუნებული იყვნენ იმაში, რომ მენშევიკურ საქართველოში ამხ. საშა მუშაობას ვეღარ შესძლებდა. მაგრამ როგორც კი დადგა ქართველ მენშევიკების განკითხვის დღე, იგი იარაღით ხელში მიეშურება საქართველოში, რათა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებაში მასაც მიეღო აქტიური მონაწილეობა. მან გამოიარა დუშეთის მაზრაზე, რომლის გლეხკაცობას იგი უყვარდა, როგორც გლეხობის აჯანყების ერთი მეთაურთაგანი. ამით დამთავრდა ამხ. საშა გეგეჭკორის რევოლიუციონური მოღვაწეობის ერთი პერიოდი, რაც ხასიათდება უმთავრესად უშუალო ბრძოლის ხელმძღვანელობით იარაღით ხელში. შემდეგ იწყება მისი აქტიური მონაწილეობა საბჭოთა აღმშენებლობაში სხვადასხვა საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე, ამის შესახებ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. ვიტყვი მხოლოდ, რომ ამ ხანაშიაც ამხ. საშა განაგრძობდა **პროლეტარული რევოლიუციის და მუშურ-გლეხური ხელისუფლების სადარაჯოზე ყოფნას**. იგი იყო ამ რევოლიუციის ერთი უერთგულესი დარაჯთაგანი და ეს აიხსნებოდა არა მარტო იმით, რომ იგი ბუნებით იყო მებრძოლი ადამიანი, არა მარტო იმით, რომ ბრძოლა იყო მისი სტიქია, სადაც მას ეძლეოდა საშუალება თავისუფლად გაეშალა თავისი ნიჭი, არამედ იმის შეგნებითა, რომ ამ დარჯში იგი ყველაზე უფრო სასარგებლო იყო პარტიისათვის. აქ იგი არასოდეს არ იხვედა უკან. პირიქით, აქ იგი ყოველთვის პირველ რიგებში იმყოფებოდა. რაც

უნდა უიმედო ყოფილიყო სამხედრო მდგომარეობა, საჭიროების დროს, იგი მაინც წინ მიდიოდა ყოველივე ყოყმანის გარეშე. მე ვიგონებ მას ხმალ ამოღებულს მცირე რაზმის აჰარა უშიშრად გაქანებულს კონტრ-რევოლიუციონურ ბრბოების წინააღმდეგ, თუნდაც იმავე კავკაზში, ავგისტოს დღეებში. თავისი სიმამაცით და გაბედულებით იგი ამხნეებდა და იტაცებდა ყველას ბრძოლისათვის. და ასეთი მოქმედებით მას არა ერთხელ უხსნია მდგომარეობა განსაცდელისაგან.

ასეთი იყო საშა გეგეჭკორი ბრძოლის ასპარეზზე. აქ მის თავგანწირვას თითქმის საზღვარი არა ჰქონდა, სიკვდილისაგან თავის გადარჩენის გრძნობა მას ამ შემთხვევაში თითქმის დაკარგული ჰქონდა. მას ამოძრავებდა მხოლოდ რევოლიუციის გამარჯვების ინტერესი. აქ იგი ეძლეოდა თავგანწირულ გატაცებას და იტაცებდა სხვებსაც. ამაში იხატებოდა მისი მტკიცე ნებისყოფა და მაგარი ხასიათი. ამავე დროს საშა გეგეჭკორი იყო საუკეთესო და უგულთაღესი ამხანაგი: მან იცოდა ამხანაგობის და მეგობრობის ფასი. მაგრამ რა თქმა უნდა, ამ დიდ ღირსებასთან ერთად მას, როგორც ყველა ადამიანს, ჰქონდა ბევრი ნაკლიც რაც თავს იჩენდა უფრო მაშინ, როცა მისი მთავარი სტიქია—უშუალო ბრძოლის ასპარეზი ან სუსტდებოდა და ან უკვე დასუსტებული იყო. საქმე იმაშია, რომ იგი იყო ბუნებით ამაყი და მეტის მეტი თავმოყვარე, რაც ზოგიერთ შემთხვევაში საზღვარს სცილდებოდა. ვამბობ „თავმოყვარე“, მაგრამ ამ სიტყვის არა რაიმე ანგაოების აზრით. პარტიამ კარგად იცოდა ამხ. საშას როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარეები, და ყოველთვის ანგარიშს უწევდა ამ გარემოებას. რა თქმა უნდა ამხ. საშას დამსახურება და ღვაწლი რევოლუციის და მუშათა კლასის წინაშე ყველასათვის თვალსაჩინო და აშკარა იყო და არის. ამიტომაც იყო, რომ პარტია და ხელისუფლება ყოველთვის და მუდამ სათანადოთ აფასებდა ამხ. საშა გეგეჭკორს. იგი ყოველთვის და მუდამ სთვლიდა და სთვლის მას ერთ-ერთ, საუკეთესო და უერთგულეს ძებრძოლად მუშათა კლასის ბრძოლაში მომავლისათვის. მაგრამ ამხ. საშა გეგეჭკორმა უკანასკნელად ჩაიდინა ერთი დიდი დანაშაული პარტიის, რევოლუციის და მუშათა კლასის წინაშე—ეს ია, რომ მან ხელი აღიღო თავის თავზე, მან რევოლუციის ტყვიით ბოლო მოუღო თავის თავს. ის იარაღი, რომელსაც იგი მოხერხებით ხპარობდა პროლეტარიატის მტრების წინააღმდეგ, უკანასკნელად მან იხპარა თავის სიცოცხლის მოსასპობად, და ეს მაშინ, როცა მას ჯერ კიდევ ბევრი სარგებლობის მოტანა შეეძლო. ჩვენი პარტია გმობს თვითმკვლელო-

ბას და არ შეუძლია მას გაამართლოს ამხ. საშას თვითმკვლელობაც. მართალია, ჩვენ ყველამ კარგად ვიცოდით, რომ ამხ. საშა გეგეჭკორი უდიდეს ტანჯვას, ენით გამოუთქმელ ხანგრძლივ ფიზიკურ ტკივილებს განიცდიდა ამ უკანასკნელ დროს მოჭრილ ფეხის ავადმყოფობის ნიადაგზე, ეს თხოულობდა ხანგრძლივ მკურნალობას და, რა თქმა უნდა, ხანგრძლივ მოწყვეტას აღმშენებლობითი მუშაობიდან, რაც საშას ასე ძლიერად უყვარდა და ყოველივე ეს იწვევდა საერთოდ მთელი მისი ორგანიზმის ნერვიული სისტემის დაავადებას, მოშლას. ყველა ჩვენთაგანი ამჩნევდა უკანასკნელ ხანებში, რომ ამხ. საშა ფიზიკურ ტანჯვასთან ერთად განიცდიდა აგრეთვე ერთნაირ მორალურ ტანჯვასაც იმ მხრით, რომ რაც დრო გადიოდა, ის ზმირად იძულებული ხდებოდა მუშაობისათვის უფრო ხანგრძლივად დაენებებია თავი. ამ გარემოებას შეუძლებელი იყო არ გამოეწვია მასში ერთნაირი დაავადებული სულიერი განწყობილება და ალბად, ამით თუ აიხსნება ის საბედისწერო ნაბიჯი, რომელიც მან გადადგა.

რა უნდა ქნას ეხლა პარტიამ?

მას არ შეუძლია ამ დანაშაულის პატიება. ის სასტიკად გმობს ამ ნაბიჯს და ამას ის ვერ გაამართლებს. ეს აშკარა უნდა იყოს ყველასათვის. მაგრამ ამავე დროს ჩვენ თვალწინ გვიდგას ამხ. საშა გეგეჭკორი თავისი დიდი დამსახურებით რევოლუციის წინაშე, თავისი თავგანწირული გმირული ბრძოლით, რომელსაც ყოველად უანგაროდ მან შესწირა მთელი თავისი ახალგაზრდობა და ჯანმრთელობა და რომელშიაც მას არა ერთხელ დაუღვრია თავისი საკუთარი სისხლი. და როგორ გნებავთ მოიქცეთ ამ შემთხვევაში? დიან, ჩვენ ქედს ვიხრით ძვირფასი ამხანაგის საშა გეგეჭკორის ზღოვნის წინაშე, იმ საშასი, რომელსაც საკმარისად დიდი ღვაწლი მაუძღვის მუშათა კლასის რევოლუციონურ მოძრაობაში.

მ. მახარაძე.